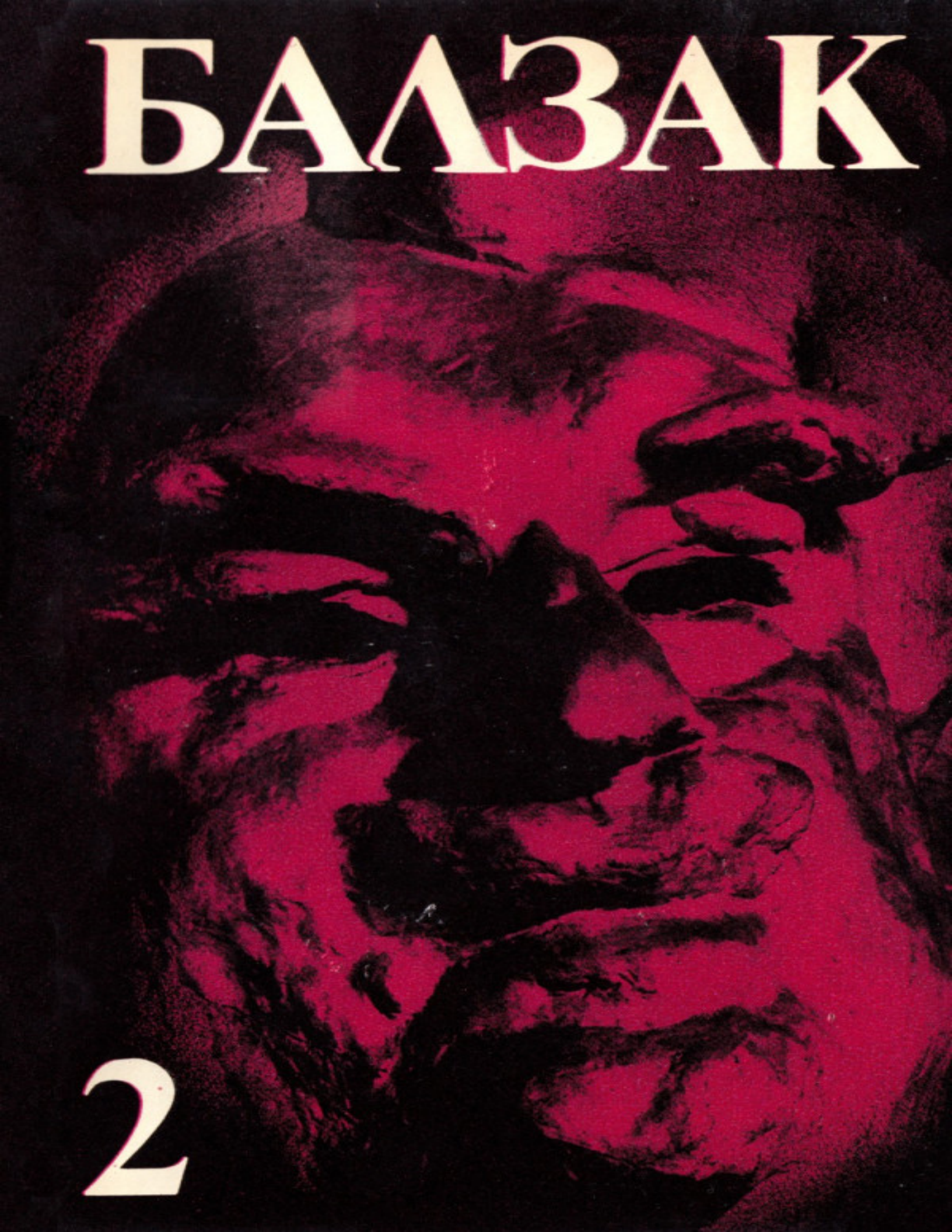

БАЛЗАК

2

ОНОРЕ ДЪО БАЛЗАК
ИЗБРАНИ ТВОРБИ В 10 ТОМА.
ТОМ 2
ОНОРИН. ЖЕНАТА НА
ТРИДЕСЕТ ГОДИНИ. ДЯДО
ГОРИО

Превод: Силвия Вагенщайн, Анна Сталева, Ерма Гечева

chitanka.info

ОНОРИН^[1]

На господин Ашил Дъовериа^[1] добър спомен от автора
Дьо Балзак

[0] Според едно признание на Балзак пред Е. Ханска, повестта е написана за три дни в края на декември 1842. Допълненият и редактиран от автора вариант е отпечатан във вестник „Ла Прес“ през март 1843, а в 1844 тя излиза в отделно издание. Една година по-късно е включена в IV том на „Сцени от личния живот“ в първото издание на „Човешка комедия“. ↑

[1] Дъовериа, Ашил (1800–1857) — френски художник литограф, свързан с по-известните писатели и художници на онова време. Автор е на портрет на младия Балзак. Посвещението е от 1843. ↑

ПЪРВА ГЛАВА

ЗАЩО ФРАНЦУЗИНЪТ НЕ ОБИЧА ДА ПЪТУВА

Ако французите изпитват такова отвращение, а англичаните такава слабост да пътуват, може би и едните, и другите са прави.

Навсякъде ще намерите нещо по-добро от Англия, но да откриете очарованието на Франция далеч от Франция, е извънредно трудно.

Другите страни се славят с възхитителни пейзажи и често предоставят много по-голям комфорт, отколкото Франция, която изостава в това отношение. Понякога разгръщат поразително великолепие и пищност; не липсват изтънченост, нито благородни обноски; но интелектуалният живот, богатството на идеи, умението да се води разговор, изяществото в речта, тъй свойствени на Париж, ненадейната прозорливост за неща, които само се мислят, но не се казват, дарбата да се говори с недомлъвки, които съставляват половината от френския език — виж, те не се срещат никъде другаде. Ето защо французинът, чиито шеги и без това остават много пъти недоразбрани, започва скоро да вехне на чужда почва като пресадено дръвче. Емиграцията е безсмислена за нас.

Много французи като тези, за които ще стане дума, признават, че са изпитали удоволствие при вида на митничарите в родната си страна, което може да прозвучи като най-дръзка хипербола на патриотизма.

Целта на това кратко встъпление е да припомни на французите, които са имали случай да пътуват, обзелата ги бурна радост, когато в гостната на някой дипломат като в малък оазис са открили цялото си отечество; трудно ще разберат тази радост онези, които никога не са напускали асфалтовата настилка на булевард де-з-Италиен и за които дори левият бряг на Сена не е Париж.

Да се завърнеш в Париж! Известно ли ви е, о парижани, какво означава това?

Означава ако не да се наслаждаваш на кухнята на „Роше дьо Канкал“^[1], приготвяна майсторски от Борел, за да се хареса на лакомниците-ценители, защото подобна кухня се готви само на улица Монторгъой, то поне на ястия, които напомнят за нея!

Означава да пиеш френски вина, които извън пределите на Франция са мит и при това са тъй редки, както жената, за която ще стане дума тук!

Най-сетне не означава да попаднеш сред модните остроти, защото от Париж до границата те губят солта си, а в онази духовита, отзивчива, критична атмосфера, в която живеят французите от поета до работника, от херцогинята до чирачето.

[1] „Роше дьо Канкал“ — прочут ресторант на улица Монторгъой в Париж. ↑

ВТОРА ГЛАВА

ИТАЛО-ФРЕНСКА КАРТИНА

През 1836 година, при пребиваването на сардинския двор^[1] в Генуа, двама доста известни парижани имаха възможност да се почувствуват в Париж по време на посещението си в наетата от френския генерален консул вила, разположена на хълма, с който завършват Апенините между градската врата Сан-Томазо и прочутия фенер, украсяващ в английските keepsakes^[2] всички изгледи от Генуа.

Вилата беше от онези знаменити дворци, за които знатните генуезци са харчили милиони по време на могъществото на тази аристократична република.

Ако някъде вечерите са особено хубави, то това положително е в Генуа, когато цялата сутрин е валяло, както там вали — тоест като из ведро, — и чистотата на морето съперничи с чистотата на небето; когато цари тишина на кея и в парка на тази вила, над мраморните глави с разтворени уста, от които загадъчно шурти вода; когато блестят звезди и вълните на Средиземно море се плискат и следват една подир друга като признанията на жена, които откопчавате дума по дума. Да си признаем ли? Такива мигове, в които ухаещият въздух изпълва със своя аромат гърдите и мечтите, а витаещото във въздуха сладостно чувство ви завладява, както седите в креслото и бавно загребвате сладолед или отпивате леден сироп, съзерцавайки града, който се разстила в краката ви, и красивите жени срещу вас — такива часове, достойни за Бокачо, се срещат само в Италия и по средиземноморското крайбрежие.

Предположете, че около масата са насядали маркиз Ди Негро, покровител на всички пътуващи таланти, маркиз Дамазо Парето, двама французи, облечени по генуезка мода, генералният консул, заобиколен от жена си, красива като мадона, и от двете си деца, които са се смълчали, почти унесени в сън, френският посланик с жена си, първият секретар на посолството, язвителен човек, съзнаващ, че вече

се е изчерпал, най-сетне двама парижани, дошли да се сбогуват с консулшата на великолепен прощален обед, даван в тяхна чест — и пред вас ще се разкрие картината, която представляше терасата на вилата през една майска вечер; главно действащо лице в нея беше прочутата жена, към която на моменти всички погледи се насочваха — героиня на този импровизиран празник.

Единият французин беше известният пейзажист Леон дьо Лора, другият — изтъкнатият критик Клод Виньон. Двамата придружаваха жената, една от най-видните представителки на прекрасния пол в наши дни — госпожица Детуш, позната в литературния свят под името Камий Мопен.

Госпожица Детуш беше ходила във Флоренция по работа. С присъщата си очарователна любезност, която тя не скъпи, бе взела със себе си Леон дьо Лора, за да му покаже Италия, и дори беше удължила пътуването, за да му даде възможност да види околностите на Рим. На идване беше минала през Симплон и сега се връщаше по крайбрежния път през Марсилия. Заради пейзажиста беше спряла и в Генуа.

Съвсем естествено генералният консул бе предложил преди пристигането на двора да разведе из Генуа тази лама, достойна за уважение както с богатството, името и положението си, така и с таланта си. Госпожица Детуш (Камий Мопен), която познаваше на пръсти Генуа и всичките ѝ параклиси, предостави своя пейзажист на грижите на дипломата и на двамата генуезки маркизи, понеже не искаше да си губи времето.

Макар посланикът сам да беше изтъкнат писател, прославената дама неизменно отказваше да се отзове на неговите любезни покани от страх да не трябва, както казват англичаните, да се „излага на показ“; но се съгласи, когато стана дума за една прощална вечер във вилата на консула. Леон дьо Лора убеди госпожица Детуш, че присъствието ѝ на вечерта е единственият начин за него да се отблагодари за гостоприемството на посланика и на жена му, на двамата генуезки маркизи, на консула и консулшата. Тогава госпожица Детуш пожертвува един от онези изцяло свободни дни, с каквито в Париж невинаги разполагат хората, от които обществото не сваля очи.

[1] *Сардинско кралство* — в състава на Сардинското кралство (Пиемонт) през 30-те години на XIX век са влизали Савойското

херцогство, Пиемонт, Сардиния и други херцогства. ↑

[2] *Keepsake* (англ.) — разкошен албум с гравюри и рисунки, изобразяващ главно изящни женски глави, предназначен за подарък. Модата идва от Англия и добива широко разпространение в епохата на романтизма. ↑

ТРЕТА ГЛАВА

ТАЙНСТВЕНАТА ИСТОРИЯ НА ГЕНЕРАЛНИЯ КОНСУЛ

Сега, след като се запознахме поотделно с всеки от гостите, лесно можем да си обясним отсъствието сред тях на всякакъв етикет, както и на много жени, и то между най-видните, любопитни да узнаят дали мъжкият талант на Камий Мопен не вреди на женските прелести на госпожица Детуш, с една дума, дали не се подават панталони под полата.

От обяда до леката вечеря, поднесена в девет часа, разговорът не замираще — ту весел, ту сериозен, непрестанно разнообразяван от остроумията на Леон дьо Лора, известен като най-големият шегобиец на Париж, както и от прояви на добър вкус, в които няма нищо чудно, като се имат предвид поканените; за литература почти не стана дума, но в този типично френски турнир, при който скачаха от един предмет на друг, неминуемо щяха да стигнат и дотам, макар и само за да се докоснат до тази дълбоко национална тема. Но преди да дойдем до онзи обрат в разговора, който накара генералния консул да вземе думата, не е зле да кажем нещо за семейството му и за самия него.

Тридесет и четири годишният дипломат, женен от шест години, беше живо копие на Байрон. Голямата известност на лицето на лорда ни избавя от задължението да обрисоваме лицето на консула. Въпреки това трябва да отбележим, че замечтаният му израз не беше ни най-малко престорен. Лорд Байрон беше поет, дипломатът беше поетична натура; жените умеят да долавят тази разлика, която обяснява, но съвсем не оправдава някои техни увлечения. Красотата на консула в съчетание с благородния му характер и с неговия уединен живот, изпълнен с труд, беше запленила една богата наследница от Генуа.

Богата наследница от Генуа! Този израз може да предизвика усмивки в Генуа, където поради обезнаследяването на дъщерите

жените рядко са богати; но Онорина Педроти, единствена дъщеря на банкир, който нямаше наследници от мъжки пол, правеше изключение.

Колкото и да е ласкателно да вдъхнеш страст, генералният консул, изглежда, нямаше никакво намерение да се жени. Независимо от всичко след двегодишна близост и след неколkokратно застъпничество на посланика по време на пребиваването на двора в Генуа, бракът беше сключен. Младият човек даде съгласието си не толкова поради трогателната привързаност на Онорина Педроти, а по-скоро под влияние на някакво неизвестно събитие — една от онези кризи в интимния живот на човека, които потокът от ежедневни грижи погребва тъй бързо, че и най-естествените постъпки по-късно ни се струват необясними. Такива скрити причини понякога са в основата и на най-значителни събития в историята.

Във всеки случай такова беше мнението на град Генуа, където според някои жени прекомерната сдържаност и меланхолията на френския консул се обясняваха единствено с думата „несподелена страст“.

Нека отбележим между другото, че жената никога не се оплаква, когато предпочетат друга, тя охотно се жертвува в името на общото дело. Онорина Педроти, която вероятно би намразила консула, ако беше пренебрегната от него без причина, не само не престана да обича *suo sposo*^[1], но дори го обикна още по-силно, щом разбра, че е влюбен. Жените признават правото на първенство в сърдечните дела. Всичко е позволено, щом се касае за пола.

Човек не може да бъде дипломат безнаказано: съпругът беше ням като гроб до такава степен, че търговците в Генуа заподозряха някаква тънка сметка в поведението на младия консул, който щеше да изтърве богатата наследница, ако не беше изиграл така успешно ролята на мним болен в любовта. Дори истината да беше такава, тя се стори на жените прекалено унизителна, за да повярват в нея. Дъщерята на Педроти намери в своята любов утеха, приспивайки тайната си мъка в люлка от италианска нежност и ласки.

Впрочем сеньор Педроти нямаше причини да се оплаква от избора, наложен му от неговата любима дъщеря. Могъщи покровители в Париж бдяха за кариерата на младия дипломат. Съгласно обещанието, дадено от посланика на тъста, генералният консул стана барон и командир на ордена на Почетния легион. Самият сеньор

Педроти бе удостоен с графска титла от краля на Сардиния. Той даде зестра един милион.

Колкото до състоянието на *casa*^[2] Педроти, изчислявано на два милиона, спечелени от търговия с жито, то се падна на младоженците половин година след сватбата, тъй като първият и последен граф Педроти умря в 1831 година.

[1] *Suo sposo* (итал.) — своя съпруг. ↑

[2] *Casa* (итал.) — дом. ↑

ЧЕТВЪРТА ГЛАВА

КОНСУЛШАТА

Онорина Педроти беше от онези хубави генуезки момичета, които са най-ослепителните създания в Италия, когато са наистина красиви. За гробницата на папа Юлий Микеланджело е взел модели от Генуа. На това се дължи раздалечеността и необичайното разположение на гърдите в статуите на „Деня“, и на „Нощта“, които много критици намират за преувеличени, но те са присъщи на жените на Лигурия.

Красотата в наши дни съществува в Генуа само под *mezzaro*^[1], както във Венеция се среща единствено под *fazzioli*^[2]. Това явление се наблюдава при всички изродени и западнали нации. Благородният тип хубост там може да се види само сред простолудието, както след опожаряване на град златото се крие в пепелта. Но Онорина, която беше изключение като богата наследница, правеше изключение и с патрицианската си хубост.

Припомнете си статуята на „Нощта“, поставена от Микеланджело непосредствено под статуята на „Мислителя“, облечете я по съвременната мода, увийте дългите ѝ хубави коси около прекрасното леко мургаво чело, запалете искрица жар в замечания ѝ поглед, загърнете шал пищната гърд, вгледайте се в дългата бяла рокля с избродирани цветя, представете си, че статуята е седнала и е скръстила ръце, напомнящи ръцете на госпожица Жорж^[3], и пред погледа ви ще застане консулшата с едно шестгодишно момченце, красиво като майчините желания и с едно четиригодишно момиченце в скута, трогателно като образа на детето, сътворен с толкова труд от скулптора Давид за украсата на един гроб.

Това мило семейство събуди тайното любопитство на Камий. Госпожица Детуш намираше, че консулт изглежда прекалено замислен за един напълно щастлив човек.

Макар че този ден съпругата и съпругът представляваха възхитителна картина на семейно щастие, Камий се питаше защо един от най-забележителните мъже, които бе срещала в салоните на Париж, стои и досега генерален консул в Генуа, когато притежава състояние, осигуряващо му рента сто и няколко хиляди франка годишно! Но същевременно, съдейки по множество дреболии, които жените забелязват с прозорливостта на мъдрия арабин от „Задиг“^[4], тя откри у съпруга признаци на най-предана обич. Нямаше съмнение, тези две прекрасни същества щяха да се обичат до края на живота си.

И тъй, Камий ту си казваше „Има нещо“, ту „Няма нищо“, подведена от държането на генералния консул, който, трябва да признаем, се отличава с невъзмутимото спокойствие, присъщо на англичаните, на диваните, на ориенталците и на истинските дипломати.

[1] *Mezzaro* (итал.) — голям копринен или дантелен шал, който жените в Генуа носели по подражание на испанската мода. ↑

[2] *Fazzioli* (итал.) — кърпи за глава. ↑

[3] *Госпожица Жорж, Маргьорит Жозефин Ваймар* (1787–1867) — френска трагическа актриса, прочута с красотата и таланта си. ↑

[4] „Задиг“ — философска новела от Волтер (1694–1778). Балзак има конкретно предвид пасажа, в който арабинът търговец Сеток купува Задиг като роб и успява да оцени неговите достойнства. ↑

ПЕТА ГЛАВА

СОЦИАЛНА АУТОПСИЯ

Когато стана дума за литература, разговорът се насочи към вечната тема, най-сигурната стока в литературата: прегрешението на жената.

Възникнаха две мнения и се завърза спор кой е по-виновен за прегрешението на жената: тя или мъжът?

Трите присъстващи дами — жената на посланика, консулшата и госпожица Детуш, които естествено се ползуваха с безупречна репутация, бяха безпощадни към жените.

Мъжете се опитаха да докажат на прекрасните представителки на нежния пол, че жената може да си запази известни добродетели и след падението.

— Докога ще играем на криеница? — прекъсна ги Леон дьо Лора.

— *Casa vita* (животе мой скъп) — каза консулт на жена си, — идете да сложите децата да спят и ми пратете по Джина малката черна чанта, която е на писалището ми.

Консулшата стана без нито дума, което доказваше, че обича мъжа си, тъй като вече достатъчно добре знаеше френски, за да разбере, че я отправят.

— Ще ви разкажа една история, в която и аз участвувам, а след това ще поспорим. Струва ми се детинско да аутопсираме въображаем мъртвец. За дисекция преди всичко е необходим труп.

Всички с удоволствие се приготвиха да слушат, още повече че всеки от тях беше говорил достатъчно дълго и разговорът замираще, а тъкмо такъв момент трябва да издебне разказвачът. Ето какво разказа генералният консул.

ШЕСТА ГЛАВА

ХРУМВАНЕ НА ЕДИН СВЕЩЕНИК

— След като на двадесет и две години станах доктор по право, моят вуйчо, абат Лоро, тогава седемдесет и две годишен старец, сметна за необходимо да ми осигури покровител и кариера. Този прекрасен човек, да не кажа светец, гледаше на всяка следваща година като на дар божии. Не е нужно да ви споменавам, че не беше особено трудно за изповедника на едно кралско височество да настани на работа своя млад възпитаник, единствен син на покойната си сестра. Един ден, към края на 1824 година, достопочтеният старец, от пет години вече свещеник на манастира „Белите мантии“ в Париж, се качи в стаята, която заемах в неговия дом, и ми каза:

— Пригответи се, синко, ще те представя на човека, който те взема за секретар. Ако не се лъжа, той ще може да ме замести, когато един ден Бог ме повика при себе си. Литургията свършва в девет часа, имаш три четвърти час на разположение, бъди готов.

— Ах, вуйчо, нима трябва да се разделя с тази стая, в която живях толкова щастливо цели четири години?...

— За съжаление не мога да ти оставя богатство — отвърна той.

— Не ми ли оставяте вашето име за закрила, спомена за вашите дела...

— Да не говорим за това наследство — каза старецът с усмивка. — Не познаваш още света и не знаеш, че подобен род завещание не струва пукната пара. Виж, като те заведе тази сутрин у граф... — (Позволете ми — каза консулт, — да наричам моя покровител с малкото му име, просто граф Октав.) — като те заведе у граф Октав, ако се харесаш на този безкористен държавник, в което не съм съмнявам, надявам се да ти осигуря неговата закрила, а тя е много по-ценна от богатството, което щях да ти осигуря, ако разорението на зет ми и смъртта на сестра ми не бяха ме изненадали като гръм от ясно небе.

— Да не сте изповедник на графа?

— Ако беше така, щях ли да мога да те дам при него? Кой свещеник ще се осмели да се възползува от тайните, поверени му в изповед? Не, задължен си за това на негово превъзходителство министъра на правосъдието. Скъпи Морис, там ще се чувствуваш като у роден баща. Графът ти дава постоянна заплата от две хиляди и четиристотин франка, стая в разкошното си жилище и освен това по хиляда и двеста франка за храна: няма да те допусне на масата си, а не желае да ти сервират отделно, за да не се отнасят с теб като с подчинен. Приех това предложение едва след като се уверих, че секретарят на граф Октав никога няма да се окаже в положение на пръв слуга. Ще бъдеш затрупан до гуша със задачи, защото графът е неуморен работник. Затова пък когато си отидеш оттам, ще си подготвен да изпълняваш най-отговорни длъжности. Не е нужно да ти препоръчвам скромност, главното качество за човек, решил да се отдаде на обществена дейност.

Съдете за моето любопитство! Граф Октав заемаше по това време един от най-високите съдебни постове и се ползуваше с доверието на съпругата на престолонаследника, която неотдавна му беше издействувала назначение за министър без портфейл; по начина си на живот донякъде напомняше граф Дьо Серизи, когото, струва ми се, всички познавате, с тази разлика, че обитаваше по-невзрачния квартал Маре, на улица Пайен, и почти никого не приемаше. Частният му живот убягваше от погледа на обществото благодарение на неговата монашеска скромност и непрестанна дейност. Позволете ми с няколко думи да ви обрисувам моето положение.

СЕДМА ГЛАВА

КАРТИНА ОТ ЕДНА МЛАДОСТ

В колежа „Свети Луи“ мой настойник беше директорът, на когото вуйчо ми беше прехвърлил правата си, и аз завърших средното си образование на осемнадесетгодишна възраст. Излязох от колежа непорочен като семинарист, току-що напуснал „Сен-Сюлпис“ и пълен с благочестие. На смъртния си одър моята майка беше настояла вуйчо ми да ѝ обещае, че няма да стана свещеник; но аз бях толкова набожен, като че ли ми предстоеше да приема духовен сан.

Когато се „излюпих“ от колежа — ще си послужа с тази живописна дума, — абат Лоро ме взе при себе си и ме накара да следвам право.

През четирите години, необходими, за да добия всички юридически степени, работих много, и най-вече извън сухата област на правото. В колежа, където живеях у директора, бях лишен от възможността да чета книги и сега изпитвах нужда да утоля тази своя жажда. Прочетох няколко от най-известните съвременни творби, а след тях произведенията на всички минали векове. Обикнах безумно театъра и дълго време ходех всеки ден на представление, макар вуйчо ми да ми даваше само по сто франка на месец.

Тази пестеливост, която обичта към бедните налагаше на добрия старец, успяваше да сдържи юношеските ми желания в разумни граници. Не бях чак толкова невинен, преди да постъпя у граф Октав, но гледах на редките си похождения като на престъпление. Вуйчо ми беше така ангелски чист, толкова се боях да не го огорча, че нито веднъж през тези четири години не прекарах нощта вън от къщи. Добрият човек не си лягаше да спи, докато не се върна. Тази майчинска загриженост ме възпираше много повече, отколкото всички проповеди и упреци, с които досаждат на младите хора в пуританските семейства.

Еднакво чужд на различните слоеве, от които се състои парижкото общество, съдех за светските жени от средата на

буржоазията по това, което виждах по време на разходка или в театралните ложи, и то отдалеч, тъй като самият аз седях на партера. Ако по това време ми бяха казали: „Ще видите Каналис или Камий Молен“, щяха да ме обляят горещи вълни. Прочутите хора ми изглеждаха като някакви божества, които не говорят, не ходят, не ядат като другите.

Колко ли приказки от „Хиляда и една нощ“ се въдят в главата на един юноша!... Колко ли вълшебни лампи трябва да си изпробвал, преди да разбереш, че истинската вълшебна лампа е или случайността, или трудът, или геният.

За някои хора тези блянове отминават като сън, за мен те продължават и досега! По онова време винаги заспивах велик херцог на Тоскана, милионер, обичан от принцеса или знаменитост!

И така, да постъпя на служба у граф Октав, да разполагам със сто луидора годишно, означаваше за мен начало на независим живот. Имах известна надежда да проникна във висшето общество, да открия там това, което най-горещо желяех — прекрасна покровителка да ме отклони от опасния път, по който неизбежно тръгват в Париж двадесет и две годишните младежи, колкото и благоразумни и скромни да са. Започвах да се страхувам от самия себе си. Упоритото изучаване на правото, в което бях потънал, невинаги успяваше да усмири отчайващите пориви на фантазията ми.

Понякога мислено се отдавах на театъра, въобразявах си, че мога да стана голям актьор; мечтаех за блестящи победи и безброй любовни приключения, без да подозирам скритите разочарования, които дебнат зад завесата както и навсякъде другаде, защото всяка сцена има своите кулиси. Понякога излизах с разтуптяно сърце, воден от желание да бродя из Париж, да тръгна след някоя хубава жена и да я проследя до жилището ѝ, да не я изпускам от погледа си, да ѝ пиша, да излея пред нея сърцето си и да я победя с любовта си.

Бедният ми вуйчо, тази добра душа, това седемдесетгодишно дете, умен като бог, наивен като гений, без съмнение отгатваше душевния ми смут, защото не пропускаше случай да ми каже, щом усетеше, че възето, с което ме държи, е прекалено опънато и има опасност да се скъса:

— Хайде, Морис, ти също си беден! Ето ти двадесет франка, иди се позабавлявай, не си монах!

Ако можехте да видите лукавото пламъче, което озаряваше сивите му зеници, ласкавата усмивка в ъгълчетата на устните му, най-сетне възхитителното изражение на това благородно лице, чиято природна грозота беше смекчена от апостолски дух, бихте разбрали чувството, което ме караше вместо отговор да прегърна абата, сякаш ми беше родна майка.

ОСМА ГЛАВА

ЕДИН РАЗКОШЕН СТАР ДОМ

— В лицето на граф Октав ще имаш не господар, а приятел — забеляза вуйчо ми на път за улица Пайен, — но той е недоверчив или по-точно предпазлив. За да спечелиш приятелството на този високопоставен човек, ще ти е нужно време; работата е там, че въпреки дълбоката проникателност и умението си да съди за хората, той е бил измамен от твоя предшественик и за малко не станал жертва на своята доверчивост. Мисля, че не е нужно да ти давам повече напътствия как трябва да се държиш в дома му.

Почукахме на огромната входна врата на една внушителна като двореца Карнавале постройка, заобиколена с двор и градина; ударът отекна глухо, сякаш мястото беше необитаемо.

Докато вуйчо ми поясняваше на един стар портиер в ливрея, че иска да види графа, плъзнах любопитен поглед по настилката на двора с избуяла трева между камъните, по потъмнелите стени, които бяха обрасли с растителност над изящните архитектурни форми, служещи за украса, по високия покрив, наподобяващ покрива на Тюйлери. Перилата на горните галерии бяха проядени и се рушаха.

Между колоните на една великолепно аркада забелязах страничен двор, където се намираха пристройки с разнебитени врати. Наблизо един стар кочияш чистеше вехта карета. По ленивия му вид можеше да се предположи, че разкошните конюшни, които някога са се огласяли от цвилене на коне, сега даваха подслон най-много на два коня.

Великолепната фасада откъм двора ми се стори неприветлива като фасадата на сграда, която някога е принадлежала на държавата или на короната, а по-късно е била дадена за ползуване на някоя обществена служба.

Разнесе се звън в момента, когато вуйчо ми и аз се запътихме от къщичката на портиера (над вратата все още имаше надпис „Обърнете се към портиера“) към главния вход, откъдето изскочи лакей с ливрея,

която напомняше облеклото на Лабранш^[1] в стария репертоар на „Театр Франсе“.

Посещенията в този дом явно бяха такава рядкост, че лакеят все още се обличаше, когато отвори остъклената на малки квадратчета врата, от двете страни на която се чернееха петна от пушека на фенерите.

От великолепно преддверие с колони, достойно за Версай, се виждаше стълба, каквито вече не се строят във Франция и които заемат място колкото една съвременна къща.

Докато изкачвахме каменните стъпала, ледени като гробове, където осем души можеха да вървят в редица, стъпките ни отекваха под кънтящите сводове. Имахме чувството, че сме в катедрала. Перилата пленяваха погледа с чудните си орнаменти от ковано желязо, в които се беше развихрила фантазията на някой творец от времето на Анри III.

Пронизвани от хлад, сякаш върху раменете ни бе хвърлено ледено наметало, ние прекосявахме преддверия и разположени в редица салони с паркет, без килими, наредени с ония прелестни „вехтории“, които оттук попадат направо у антикварите.

Най-сетне влязохме в голям кабинет в едно издадено под прав ъгъл крило на къщата, всички прозорци на което гледаха към просторна градина.

[1] *Лабранш* — име на слуга, често срещано във френските комедии от XVII и XVIII век. ↑

ДЕВЕТА ГЛАВА

ПОРТРЕТ НА ГРАФА

— Господин свещеникът на „Белите мантии“ с племенника си, господин Дьо л’Остал! — съобщи следващият Лабранш, на чиито грижи ни беше поверил лакеят с вид на театрален прислужник още в първото преддверие.

Граф Октав, облечен в сив редингот от мек вълнен плат и широк панталон, се надигна иззад едно огромно писалище, дойде до камината и като ми направи знак да седна, улови ръцете на вуйчо ми и ги стисна.

— Въпреки че се числя към енорияшите на „Свети Павел“ — каза той, — доста съм чувал за свещеника на „Белите мантии“ и съм щастлив да се запозная с него.

— Ваша светлост е много добър — отвърна вуйчо ми. — Водя ви единствения жив роднина, който ми е останал. Позволявам си да мисля, че ви дарявам с добър помощник и същевременно се надявам племенникът ми да намери във ваше лице свой втори баща.

— На това ще мога да ви отговоря, господин абат, едва след като се опознаем с вашия племенник — отвърна графът. — Как се казвате? — попита ме той.

— Морис.

— Той е доктор по право — отбеляза вуйчо ми.

— Добре, добре — каза графът, като ме оглеждаше от главата до петите. — Надявам се, господин абат, че заради племенника ви, а и заради мене ще ми направите честта да идвате да обядвате у нас всеки понеделник. Това ще бъде нашият съвместен обяд, нашата семейна среща.

Вуйчо ми и графът заговориха за религия от политическа гледна точка, за благотворителност, за ограничаване на престъпността и аз имах време да огледам на спокойствие човека, от когото отсега нататък зависеше съдбата ми.

Графът беше среден на ръст, не ми беше възможно да съдя за телосложението му поради неговото облекло, но ми се стори слаб и

сух. Лицето му беше сурово, с хлътнали страни. В чертите му имаше изящество. Сравнително голямата му уста изразяваше едновременно ирония и добродушие. Прекалено широкото му чело будеше безпокойство като челото на луд особено поради контраста с долната част на лицето, което завършваше с малка скосена брадичка, почти долепена до долната устна. Очите му с цвят на тюркоаз, живи и умни като очите на принц Дьо Талейран, от когото се възхищавах по-късно, и също като неговите надарени със способността да изглеждат непроницаеми до степен да помръкнат, засилваха причудливостта на това не просто бледо, а направо жълто лице. Такъв тен издаваше като че ли раздразнителност и буйни страсти. Посребрените му коси бяха сресани грижливо на равни черни и бели кичури. Тази контешка прическа нарушаваше приликата, която намирах между графа и необикновения монах, създаден от Луис^[1] по подражание на образа на Скедони от „Изповедалнята на черните покаяници“, произведение, което според мен превъзхожда „Монахът“. Като човек, свикнал да се явява в съда рано сутрин, графът беше вече гладко избръснат.

Поставени от двете страни на писалището, два четирисвещника още горяха и говореха красноречиво, че магистратът става много преди разсъмване. Видях ръцете му, когато посегна към шнура на звънеца, за да повика лакея — бяха много красиви и бели като ръцете на жена...

— Разказвайки ви тази история — прекъсна мисълта си генералният консул, — променям длъжността и титлите на човека, като ви го показвам в обстановка, близка до действителната. Положение в обществото, ранг, богатство, начин на живот — всички подробности са верни; но не бих искал да се покажа непочтителен към моя благодетел, нито да изневеря на навика си да пазя тайна.

[1] *Необикновения монах, създаден от Луис...* — става въпрос за героя от романа „Монахът“ на английския писател Луис (1775–1818), автор на „черни“ или готически романи, пълни с мистерии, призраци и ужаси.

„Изповедалнята на черните покаяници“ — готически роман на английската писателка Ан Радклиф (1764–1823). Скедони, подобно на героя на Луис, Амброзио, е амбициозен и престъпен монах. ↑

ДЕСЕТА ГЛАВА

ЕДИН МЛАД СТАРЕЦ

— Вместо да се почувствувам такъв, какъвто бях в действителност — продължи генералният консул след кратко мълчание, — насекомо пред орел в социално отношение, в присъствието на графа изпитах някакво необяснимо чувство, за което си давам сметка едва днес. Гениалните творци... (Той се поклони любезно на посланика, на прочутата писателка и на двамата парижани) истинските държавници, поетите, пълководците, с една дума, всички велики хора са непринудени; и тази непринуденост ни кара да се чувствуваме наравно с тях. Може би вие, които ни превъзхождате по интелект, сте забелязали — обръщайки се към гостите си, каза той, — че чувството може да скъси разстоянието между хората, създадено от обществото. Въпреки че ви отстъпваме в умствено отношение, ние можем да се мерим с вас по преданост в приятелството.

Що се отнася до градуса на нашите сърца (позволете ми този израз), аз се чувствувах толкова близо до моя покровител, колкото бях далеч от него по положение. Та нали душата има своя прозорливост, тя отгатва мъкната, скръбта, радостта, злобата, ненавистта у другия.

Смътно различих признаците на някаква тайна, долавяйки в лицето на графа същите изражения, които бях наблюдавал у моя вуйчо. Добродетелният живот, спокойната съвест, чистотата на помислите бяха преобразили вуйчо ми, чието непривлекателно лице с възрастта беше станало красиво.

Открих обратната промяна в чертите на графа: от пръв поглед бях готов да му дам петдесет и пет години, но след по-внимателно проучване разбрах, че младостта му е угаснала в дълбока скръб, изтляла е в упорити, изнурителни занимания, изпепелена от огъня на несподелена страст.

При една реплика на вуйчо ми очите на графа за миг си възвърнаха свежестта на метличина, той се усмихна и по възторжената

му усмивка отгатнах, както ми се стори, истинската му възраст — четиридесет години.

Направих всички тези наблюдения не в момента, а впоследствие, припомняйки си обстоятелствата на това първо посещение.

Влезе лакеят с поднос със закуската на господаря си.

— Не съм ви поръчвал да ми носите закуска — каза графът, — оставете я все пак и покажете на господина неговите стаи.

Последвах лакея и той ме отведе в хубаво самостоятелно жилище, разположено под терасата между парадния двор и пристройките, точно над галерията, посредством която кухненските помещения се свързваха с централното стълбище на къщата. Когато се връщах в кабинета на графа, чух зад вратата как вуйчо ми произнесе за мен следната присъда:

— Би могъл да сгреша, понеже има буйна кръв, а това може да се случи на всекиго от нас, но той е лишен от пороци.

— Е, как ви се струва? — попита графът, като ме погледна ласкаво. — Одобрите ли жилището? В тази казарма има толкова празни стаи, че ако не ви харесва, ще ви настаня другаде.

— У вуйчо имах само една стая — отвърнах аз.

— В такъв случай можете да се нанесете още тази вечер — каза графът. — Покъщнината ви навярно е като на всеки студент и един файтон ще е достатъчен, за да пренесете всичко. Днес ще обядваме тримата заедно — добави той и погледна към вуйчо ми.

До кабинета на графа имаше великолепна библиотека, той ни заведе там и ми показа една кокетна ниша, украсена с картини, която явно някога беше служила като кът за молитва.

— Ето вашата килия — каза ми той, — ще стоите тук, когато се наложи да работим заедно, защото няма да сте зает през цялото време.

И той подробно ми обясни характера и часовете на бъдещата ми дейност; като го слушах, познах в негово лице големия политически наставник.

ЕДИНАДЕСЕТА ГЛАВА

НЕИЗВЕСТНА ДРАМА

Необходим ми беше цял месец, за да свикна с хората и вещите, да проуча задълженията на новата си служба и да се приспособя към навиците на графа.

Един секретар, без да ще, наблюдава човека, у когото служи. Вкусвете, пристрастията, характерът, чудатостите на този човек стават за него обект на неволно проучване. Духовното общуване между двамата е едновременно нещо повече и нещо по-малко от брак.

Цели три месеца граф Октав и аз се дебнахме взаимно. С учудване узнах, че графът е само тридесет и седем годишен. Чисто външната му улегналост и благоразумието на неговото поведение не произтичаха само от дълбокото чувство за дълг и стоическите му разбирания; общувайки с този човек — а той беше необикновен за тези, които го познаваха отблизо, — почувствувах, че под неговото трудолюбие, под проявите на учтивост, маската на доброжелателство, примиреното изражение, което така наподобяваше спокойствие, че човек лесно можеше да се заблуди, се крият необятни дълбочини.

Както като вървите през гора, на някои места по къntenето на стъпките си отгатват големи скални маси или кухни, така при досега с интимния свят на човека чувате как глухо кънтят бездните на егоизма, прикрит под вежливостта, и подземията на сърцето, прокопани от нещастieto.

Скръб, а не униние изпълваше тази наистина мъжествена душа. Графът беше разбрал, че върховен закон за човека в обществото са делата, трудът. И той твърдо крачеше в избора от него път независимо от тайните си рани, гледаше в бъдещето бодро като мъченик, изпълнен с вяра.

Скритата тъга, горчивото разочарование, които го гнетяха, не бяха го довели до философската пустош на неверието; този доблестен държавник беше вярващ, но без всякаква показност: ходеше в църквата „Св. Павел“ на първата литургия и се молеше наравно със занаятчиите

и набожните слуги. Никой от неговите приятели и никой в двора не подозираше, че той толкова ревностно спазва религиозните обреди. Той се отдаваше на Бога, както някои порядъчни хора се отдават на порока — в дълбока тайна.

И така, съдено ми бе да видя как един ден графът достигна върха на човешкото нещастие, като остави далеч зад себе си тези, които се смятат за най-изстрадали, присмиват се на хорските страсти и вярвания, защото са ги превъзмогнали в себе си и си служат с всички оттенъци на иронията и пренебрежението. Той не се подиграваше на тези, които все още следват сляпо надеждата в непроходимите тресавища, където тя ги извежда, нито на тези, които изкачват един планински зъбер, за да търсят усамотение, нито на тези, които упорствуват в борбата, обагряйки арената с кръвта си, осявайки я с илюзиите си; той виждаше света в неговата цялост, побеждаваше предразсъдъците, вслушваше се в жалбите, съмняваше се в привързаността и особено във верността; но този внушителен и строг съдия се отнасяше с разбиране към тези чувства, възхищаваше им се не в моментен порив, а мълчаливо, съсредоточено, с отзивчивост и умиление.

Той беше един католически Манфред^[1], непровинен в престъпление, който носи в себе си съмнението, топи снеговете с топлината на бушуващия в него вулкан, разговаря с една звезда, която само той вижда!

Забелязах много необясними неща в живота на графа. Той убягваше от погледа ми не като пътник, който върви по неравна местност и изчезва ту в някой ров по пътя, ту в някоя урва, а като браконьер, който иска да се укрие и търси убежище. Не можех да си обясня честите му отлъчвания в разгара на работата; въпреки това той не се мъчеше да ме заблуждава, казваше ми: „Продължете вместо мен“ и ми оставяше книгата си.

Този човек, така дълбоко затънал в тройните си задължения на държавник, съдия и оратор, ме възхищаваше с любовта си към цветята, която говори за красива душа и е присъща на почти всички изтънчени хора. Градината и кабинетът му бяха пълни с най-редки растения, които той, кой знае защо, винаги купуваше увехнали. Може би виждаше в тях сходство със собствената си съдба... Самият беше

повехнал като тези клюмнали цветя, чийто аромат, примесен с дъх на гнило, му причиняваше странно опиянение.

Графът обичаше своята страна и се посвещавахе на обществените интереси с настървеността на човек, желаещ да заглуши някаква друга страст; но научните занимания, работата, в която съзнателно потъваше, не му носеха удовлетворение: в душата му се водеше жестока борба и отзвукът от нея достигна и до мен.

Най-сетне, долавях у него отчаян стремеж към щастие и ми се струваше, че той все още би могъл да бъде щастлив; но какво му пречеше?

Дали не беше нещастно влюбен? В края на краищата си зададох този въпрос. Помислете какъв широк кръг от страдания трябваше мислено да прехвърля, преди да стигна до този толкова прост и толкова страшен извод!

Каквито и усилия да полагаше, моят покровител не съумяваше да заглуши трепетите на сърцето си. Под строгата външност и сдържаността на съдията бушуваше страст, сподавяна от него така властно, че никой друг освен мен, неговият приближен, не бе отгатнал тази тайна. Девизът му като че беше: „Страдам и мълча“.

Почтителното възхищение, което го съпровождаше, дружбата на двама също такива неуморни труженици като него, съдебните председатели Гранвил и Серизи, нямаха никакво въздействие върху графа: или той нищо не желаше да им довери, или те всичко знаеха.

Невъзмутим и горд в присъствието на други хора, графът отстъпваше пред чувствата на човека само в редките мигове, когато оставаше сам в градината или в кабинета си и мислеше, че никой не го вижда; тогава ставаше като дете и даваше воля на сълзите, преглъщани под тогата и на трескави чувства, които, ако бъдеха изтълкувани зле, биха навредили на репутацията му на далновиден държавник.

Когато наблюденията ми се потвърдиха, граф Октав придоби в очите ми притегателната сила на загадка и аз се привързах към него като към роден баща. Можете ли да разберете любопитството, възпирано от чувства на уважение?

Какво нещастие беше сполетяло този учен, посветил се като Пит на изучаването на законите от осемнадесетгодишна възраст, но лишен от амбиция; този съдия, овладял международното, държавното, гражданското и криминалното право, който можеше да намери в тях

оръжия срещу всички тревоги и всички заблуди; този проникновен законодател, задълбочен писател, набожен ерген, чийто живот красноречиво доказваше неговата безупречност?

Бог не би наказал по-жестоко моя покровител, ако беше престъпник: скръбта му беше отнела съня и той спеше вече само по четири часа на нощ!

Каква борба се водеше у него в усамотението на тези часове, отдадени на науката, които преминаваха наглед така спокойно, без шум и без стон, когато често го сварвах да седи, изпуснал перото, обронил глава, загледан неподвижно пред себе си, с искрящи очи, плувнали в сълзи? Как можеше водата от този жив извор да блика по блестящата повърхност, без подземният огън да я пресуши?... Дали между него и бушуващия в гърдите му пожар като на морското дъно нямаше гранитен пласт? Щеше ли най-после вулканът да изригне?...

От време на време графът ми хвърляше любопитни, проницателни погледи — така един човек се вглежда в друг, когато търси в негово лице съучастник; след това извъръщаше взор, виждайки, че очите ми се разтварят в очакване, като уста, която търси отговор и сякаш казва: „Говорете пръв!“

Понякога граф Октав изпаднаше в необуздана и мрачна печал. Ако в пристъп на такова настроение ми причинеше болка, той съумяваше да се овладее, без да ми поиска извинение; но тогава държанието му ставаше до такава степен благо, че напомняше християнско смирение.

[1] *Манфред* — герой от едноименната драма на Байрон. ↑

ДВАНАДЕСЕТА ГЛАВА

БЛАГОРОДНО ПРИЯТЕЛСТВО

Когато почувствувах синовна привързаност към този човек, загадъчен за мен и разбираем за хората, които смятат, че думата „чудак“ е достатъчна да обясни всички тайни на сърцето, аз се захех да променя облика и реда в къщата.

Нехайството към личните интереси стигаше у графа до глупост при водене на сметките му. Притежаващ близо сто и шестдесет хиляди франка рента, без да се смятат доходите от длъжностите му, три от които не подлежах на облагане с данъци, той харчеше шестдесет хиляди франка, като при това най-малко тридесет отиваха за прислугата.

След края на първата година изгоних всички тези мошеници и помолих графа да използва влиянието си и да ми помогне да намерим по-почтени хора. В края на втората година графът беше по-добре обслужван, по-добре хранен и се радваше на всички съвременни удобства в дома си; имаше на разположение хубави коне и кочияш, на когото плащах на месец и на кон; обедите в дните, когато даваше приеми, поръчвани у Шеви по предварително уговорени цени, му правеха чест; с всекидневното меню се занимаваше една отлична готвачка, която вуйчо ми намери, помагаша ѝ две момичета; разходите, без да се смятат покупките, сега възлизаха едва на тридесет хиляди франка; наехме още двама прислужници и благодарение на техните грижи домът на графа възвърна целия си предишен блясък, тъй като тази стара постройка с избила тук-таме ръжда, красива и величествена, беше занемарена през последните години.

— Не се учудвам — каза графът, като узна тази равностойност, — че слугите ми направиха състояние. За седем години двама мои готвачи отвориха гостилници!

— За седем години сте изгубили триста хиляди франка — продължих аз. — И вие, който като прокурор произнасяте в съда присъди за злоупотреба, в собствения си дом поощрявате кражбата.

В началото на 1826 година очевидно графът престана да ме наблюдава и ние станаме толкова близки, колкото могат да бъдат един началник и неговият подчинен. Не беше ми казал нищо относно бъдещето ми, но усилено се занимаваше с моята подготовка като наставник и като баща. Често ме караше да събирам материали за най-трудните му дела, пишех някои от докладите му, а той ги поправяше, като ми обръщаше внимание на различията ни в тълкуването на закона и в заключенията.

Когато най-после дадох такава добра работа, която той не би се поколебал да представи като своя, радостта на графа ме възнагради; той забеляза това и го оцени. Тази незначителна случка оказа върху суровата на пръв поглед душа на графа неподозирано въздействие. Той произнесе за мен, казано на съдебен език, окончателна и неподлежаща на обжалване присъда: улови с две ръце главата ми и ме целуна по челото.

— Морис — възкликна той, — вие не сте вече просто мой секретар; още не знам какъв ще станете за мене, но ако нищо не се промени в живота ми, може би ще ми бъдете като син!

Граф Октав ме беше представил на най-добрите семейства в Париж, където ходех вместо него с неговия лакей и с неговата карета в твърде честите случаи, когато точно преди тръгване той внезапно променяше решението си, поръчваше кабриолет и отиваше някъде... Но къде? Там беше цялата загадка.

По радушния прием, който ми оказваха, можех да съдя за чувствата на графа към мен и за значението на неговата препоръка. Беше внимателен като баща и с готовност посрещаше всичките ми нужди, още повече че аз бях скромнен и самият той трябваше винаги да се сеща вместо мен.

Към края на месец януари 1827 година у графиня Дьо Серизи така не ми вървеше в играта, че загубих две хиляди франка; не ми се искаше да ги взема от наличните си пари. На следния ден дълго се колебах дали да поискам тази сума от вуйчо, или да се доверя на графа. Предпочетох второто решение.

— Вчера — казах му, докато той закусваше — упорито губех на карти, но се заинатих и продължих да играя; дължа две хиляди франка. Ще ми позволите ли да взема тези две хиляди франка от годишната си заплата?

— Не — отвърна ми той с подкупваща усмивка. — В обществото човек трябва да има отделна кесия с пари за игра. Вземете тези шест хиляди франка и се разплатете; от днес нататък ще делим разносните наполовина: щом в повечето случаи ме замествате, не бива самолюбието ви да страда.

Не благодарих на графа. Благодарността би му се сторила нелепа помежду ни. Тази подробност ще ви разкрие естеството на нашите отношения.

ТРИНАДЕСЕТА ГЛАВА

ЗВЪНЕЦЪТ ПРЕДИ ВДИГАНЕТО НА ЗАВЕСАТА

Все пак нямаше още безгранично доверие един на друг, той не ми откриваше необятните подземия, които съзирах в личния му живот, а аз не се решавах да го питам: „Какво ви е? Каква болка ви мъчи?“

Какво ли правеше, къде ли се губеше по цели вечери? Често се връщаше пеша или в нает кабриолет, докато аз, неговият секретар, се прибирах с карета! Нима един толкова благочестив човек беше жертва на лицемерно прикривани пороци?

Може би влагаше цялата си умствена енергия в удовлетворяването на ревност, по-ненаситна и от тази на Отело? Или живееше с недостойна за него жена?

Една сутрин, след като бях ходил да уредя сметките с един доставчик, на път за вкъщи, между църквата „Свети Павел“ и кметството, се натъкнах на граф Октав, който разговаряше с една стара жена така оживено, че дори не ме забеляза. Лицето на старицата ми навя странни подозрения, толкова по-основателни поради това, че не разбирах какво прави графът с парите си.

Не е ли ужасно да се помисли? Аз ставах съдник на моя покровител!

В момента по мои изчисления той имаше повече от шестстотин хиляди франка и ако беше ги обърнал в рента, аз непременно щях да го зная. Толкова безгранично беше доверието му в мен за всичко, което се отнасяше до неговите парични интереси.

Понякога графът се разхождаше сутрин в градината, обикаляйки из алеите, сякаш носен на крилете на своята мечтателна меланхолия.

Той вървеше, вървеше, потриваше ръце едва ли не до нараняване! И когато го изненадвах на завоя на някоя алея, виждах грейналото му лице. Очите му не бяха студени като тюркоаз, а сияйни като синчец, което ме бе поразило още при първата ни среща поради

удивителния контраст между два толкова различни погледа: погледът на щастливия човек и погледът на нещастника.

Два-три пъти в такива моменти се беше случвало да ме хване за ръка, да ме повлече със себе си, а после да ме запита: „Какво искахте да ми кажете?“, вместо да сподели с мен радостта си.

По-често обаче, особено откакто можех да го замествам в работата и да пиша вместо него докладите му, нещастният прекарваше по цели часове в градината и наблюдаваше златните рибки, които плуваха във великолепния мраморен басейн, заобиколен от прелестни амфитеатрално насадени цветя.

Той, държавникът, като че ли се увличаше от безсмисленото удоволствие да рони хляб на рибките.

Ето как ми се откри драмата на неговия толкова бурен и дълбоко опустошен вътрешен живот, където в един забравен от Данте кръг на ада се раждаха чудовищни радости.

Генералният консул направи малка пауза.

ЧЕТИРИНАДЕСЕТА ГЛАВА

РАЗИСКВАНЕ В ДЪРЖАВНИЯ СЪВЕТ

Един понеделник — продължи той — случайността пожела на съвещание у граф Октав да дойдат председателят Дьо Гранвил и граф Дьо Серизи, тогава подпредседател на Държавния съвет. Тримата образуваха комисия, на която аз бях секретар. Графът вече ме беше назначил аудитор при Държавния съвет.

Всички необходими книжа за обсъждането на един поверителен политически въпрос, предоставен за разглеждане на тези господа, се намираха на продълговатата маса в нашата библиотека. Дьо Гранвил и Дьо Серизи бяха натоварили граф Октав с предварителното проучване на документите, отнасящи се до тази работа.

Беше уговорено да се съберат най-напред на улица Пайен, с цел да се избегне пренасянето на материалите у господин Дьо Серизи, председател на комисията.

Кралският кабинет отдаваше голямо значение на тази задача, която падаше главно върху мене и на която дължах назначението си през тази година за докладчик по делата.

Макар граф Дьо Гранвил и граф Дьо Серизи, които имаха сходни навици с моя покровител, никога да не вечеряха извън къщи, обсъждането толкова се проточи, че лакеят ме повика и ми каза:

— Техни преподобия свещеникът на „Белите мантии“ и свещеникът на църквата „Свети Павел“ от два часа чакат в салона.

Беше девет часът!

— Ето че ще бъдете принудени, господа, да вечеряте в компанията на свещеници — със смях се обърна граф Октав към колегите си. — Не знам само дали Гранвил ще успее да преодолее отвращението си от расата.

— Зависи кои са свещениците.

— Единият е моят вуйчо, а другият абат Годрон — отвърнах аз. — Не се безпокойте, абат Фонтанон не е вече викарий на „Свети Павел“...

— Е, какво пък, да вечеряме — каза председателят Дьо Гранвил. — Благочестивецът ме ужасява, но истински набожният човек понякога е много забавен.

Отидохме в салона.

Вечерята мина чудесно. Истински образованите хора, политиците, на които практиката дава и голям опит, и навик да говорят, са превъзходни разказвачи, стига да умеят да разказват. При тях няма среда, те са или скучни, или ненадминати събеседници. В тази прелестна игра принц Метерних не отстъпва на Шарл Нодие.^[1] Като добре шлифован диамант шегата на държавника е ясна, блестяща и пълна с дълбок смисъл.

Вуйчо ми, уверен, че в обществото на трима издигнати мъже приличието ще бъде спазено, даде воля на своя ум — изтънчен, трогателно благ и ловък като у всички хора, свикнали да крият мислите си под расото. Забележете, че в този непринуден разговор, който на драго сърце бих сравнил по очарование с музиката на Росини, не се промъкна нито една пошла или празна мисъл.

Абат Годрон, който по думите на господин Дьо Гранвил по-скоро напомняше свети Петър, отколкото свети Павел, селянин с твърда вяра, широкоплещест и здравомислещ, бик в свещенически одежди, беше в пълно неведение по въпросите на обществото и литературата и оживяваше разговора с наивни възклицания и неочаквани въпроси.

Накрая се заговори за една от язвите, присъщи на общественото устройство, която преди малко привлече и нашето внимание — прелюбодеянието! Вуйчо ми отбеляза противоречието между гражданския закон и религиозния закон, което бяха допуснали по този въпрос създателите на кодекса под влияние на революционните бури и от което според него произтичаше цялото зло.

— В очите на църквата — каза той — прелюбодеянието е тежък грях; за вашите съдилища то е обикновено провинение. Прелюбодейката се отправя с карета в мировото съдилище, вместо да седи на подсъдимата скамейка в углавния съд. Наполеоновият Държавен съвет, проникнат от умиление към прегрешилата жена, е бил съвършено неспособен да се справи с положението. Не беше ли необходимо да се съгласуват в случая гражданското право и църковното право и както някога да се изпраца в манастир невярната жена до края на живота ѝ?

— В манастир! — възкликна господин Дьо Серизи. — Та нали най-напред трябва да се построят манастири, а по онова време превръщаха манастирите в казарми. Освен това, представяте ли си, господин абат, да се дава на Бога нежеланото от обществото!...

— Вие не познавате Франция — възрази граф Дьо Гранвил. — Бяхме принудени да предоставим на съпруга правото да се жали; и какво мислите, няма и десет тъжби за изневяра годишно.

— Господин абатът проповядва своята кауза, тъй като изневярата е измислена от Исус Христос — забеляза граф Октав. — В Древния Изток, люлката на човечеството, жената е била вещ и е служела само за наслада; от нея не се искали други добродетели освен послушание и красота. Поставяйки душата над плътта, съвременното европейско семейство, рожба на Исус, измисли неразтрогаемия брак, при това го превърна в тайнство.

— Но църквата отлично си е давала сметка за всички трудности! — възкликна Дьо Гранвил.

— Тази институция роди нов свят — подзе графът с усмивка, — но нравите на нашия свят никога няма да бъдат въведени в страните, където седемгодишното момиче е зряла жена, а двадесет и пет годишната жена е старица. Католическата църква не е взела предвид потребностите на половината земно кълбо. Така че нека говорим само за Европа. По-низше същество ли е от нас жената, или по-висше? Това е основният въпрос за нас. Ако жената е по-висше същество, издигайки я на такава висота, както направи църквата, за прелюбодеяние трябваше да се налагат жестоки наказания. Затова и някога са наказвали така строго прелюбодейките. Манастир или смъртна присъда — ето цялото някогашно законодателство. Но впоследствие законите както винаги се измениха под влияние на нравите. Тронът послужи за ложе на прелюбодеянието и широкото разпространение на този красив грях идва да покаже, че догмите на католическата църква са отслабнали. Днес църквата изисква от прегрешилата жена само искрено покаяние, а обществото се задоволява с порицание, вместо да налага наказание. Наистина, законът все още осъжда виновните, но вече не ги плаши. С една дума, има два морала: моралът на обществото и моралът на закона. Там, където законът е слаб, съгласен съм с нашия мил абат, обществото е дръзко и присмехулно. Кой съдия не би искал да е извършил деянието,

срещу което запраща твърде безобидните мълнии на своите „мотивировки“. Обществото, което фактически се противопоставя на морала със своите празненства, обичаи и развлечения, е по-строго, отколкото кодекса и църквата: обществото наказва несръчността, след като е поощрило лицемерието. Икономическата страна на закона за брака според мен следва да бъде преработена от край до край. Френското законодателство може би ще стане съвършено, ако лиши дъщерите от правото на наследство.

[1] *Принц Метерних* (1773–1859) — австрийски държавник, посланик във Франция от 1806 до 1809. *Нодие, Шарл* (1780–1844) — френски писател, автор на произведения, които съчетават черти на „черния“ или готически роман и фантастичната приказка. Подготвя пътя на Жерар дьо Нервал и сюрреализма. ↑

ПЕТНАДЕСЕТА ГЛАВА

ТАЙНАТА СЕ РАЗБУЛВА

— Ние и тримата познаваме въпроса основно — каза през смях граф Дьо Гранвил. — Аз имам жена, с която не мога да живея, Серизи има жена, която не желае да живее с него, а твоята, Октав, те напусна. Следователно ние тримата обобщаваме всички случаи на съпругеска неудача; няма съмнение, че ние ще бъдем комисията, ако някога се върнем към въпроса за развода.

Граф Октав изпусна вилицата си върху чашата, тя се счупи, счупи се и чинията. Графът, блед като мъртвец, хвърли на председателя Дьо Гранвил унищожителен поглед, като ме сочеше с очи.

— Извинявай, приятелю, не видях Морис — каза Дьо Гранвил. — Но нали Серизи и аз бяхме твои съучастници, а преди това и свидетели, не мислех, че проявявам нетактичност в присъствието на двама многоуважаеми свещеници.

Господин Дьо Серизи промени разговора, като разказа за всичките си безуспешни опити да се хареса на жена си.

Старецът стигна до извода, че е невъзможно да се направляват човешките симпатии и антипатии, като твърдеше, че обществените закони са толкова по-съвършени, колкото са по-близки до природните. Природата не държала сметка за единението на душите, с продължението на рода нейната цел била постигната. Следователно днешното законодателство било постъпило твърде мъдро, като предоставило огромна свобода на случайността. Лишаването на дъщерите от право на наследство при наличието на наследници от мъжки пол щяло да бъде отлично изменение на закона, както за да се избегнело израждането на расите, така и за да се допринесяло за семейното щастие, като се премахнали срамните бракове по сметка и се поощрели хората да търсят само нравствените качества и красотата.

— Само че — прибави той, като махна пренебрежително с ръка — не е възможно да се усъвършенствува законодателството в страна, която има претенцията да обединява седемстотин или осемстотин

законодатели!... В края на краищата — завърши той — ако аз съм нещастен, имам син, който ще бъде по-щастлив от мен...

— Като оставим настрана религиозния въпрос — намеси се вуйчо ми, — позволявам си да ви обърна внимание, че на природата дължим само живота, а на обществото дължим щастието си. Баща ли сте? — попита той господин Дьо Гранвил.

— А нима аз имам деца? — задавено каза граф Октав, чиято интонация направи такова впечатление, че престанаха да говорят за жени и за брак.

След кафето двамата графове и двамата свещеници, като видяха бедния Октав така унил, се измъкнаха на пръсти, но той дори не забеляза последователното им оттегляне.

Моят покровител седеше в едно дълбоко кресло край огъня с вид на сломен човек.

— Сега вече знаете тайната на моя живот — каза той, когато видя, че сме сами. — След три години брак една вечер, като се връщах, ми връчиха писмо, в което графинята ми съобщаваше, че ме напуска. Писмото ѝ не беше лишено от благородство, тъй като жените имат способността да съхраняват някои добродетели, дори да са се провинили в такова ужасно деяние... Хората мислят, че жена ми е загинала при коработрушение и сега тя минава за мъртва. Вече седем години живея сам!... Достатъчно за днес, Морис! Ще поприказваме за моето положение, когато свикна с мисълта да разговарям за това с вас. Когато човек страда от хроническо заболяване, не трябва ли да е благодарен и на временните подобрения? Често подобрението е само друго лице на болестта.

ШЕСТНАДЕСЕТА ГЛАВА

ИЗПОВЕДТА НА ЕДИН МИНИСТЪР

Отидох да си легна дълбоко развълнуван: загадката не само не се изясни, но ми се струваше още по-неясна. Предчувствувах някаква необичайна драма, давах си сметка, че не може да има нищо пошло между човек с такъв възвишен характер като графа и неговата избраница. Във всеки случай обстоятелствата, които бяха подтикнали графинята да напусне този толкова благороден, мил, безупречен мъж, тъй любещ и достоен за обич, навярно бяха най-малкото странни.

Думите на господин Дьо Гранвил бяха като факла, запокитена в подземията, из които крачех от толкова време; и макар че пламъкът едва ги освети, погледът ми успя да различи тяхната необятна дълбочина. Обяснявах си страданията на графа, без да знам нито силата, нито горчивината им. Жълтеникавият цвят на лицето, хлътналите слепоочия, непосилните занимания, миговете на унес, най-малките подробности от живота на този женен ерген изникваха с ясна релефност в съзнанието ми през този час на усилен размисъл, напомнящ здрача на съня, на който би се отдал на мое място всеки човек със сърце.

О, как обичах моя беден покровител! Той ми се струваше неповторим. Прочетох цяла горестна поема, съзрях непрекъснатата дейност в това сърце, обвинявано от мен в леност. Върховната болка не води ли най-често до бездействие?

Беше ли си отмъстил този строг съдия, който разполагаше с такава власт? Или намираше утеха в една безкрайна агония?

Гняв, който не стихва в продължение на цели десет години, е необикновено нещо в Париж.

Как беше понесъл Октав сполетялото го голямо нещастие, защото раздялата на двама съпрузи е голямо нещастие в нашата епоха, когато личният живот, както никога в миналото, е станал обществен въпрос?

Прекарахме няколко дни в изчакване, тъй като голямата мъка се отличава със сдържаност; накрая една вечер графът ми каза с прочувствен глас:

— Останете!

Ето приблизително неговия разказ.

СЕДЕМНАДЕСЕТА ГЛАВА

БРАК ПО РАЗУМ И ПО ВЛЕЧЕНИЕ

„Баща ми беше настойник на богата и красива девойка. Тя беше на шестнадесет години, когато се завърнах от колежа в стария ни дом.

Възпитана от майка ми, Онорин едва се пробуждаше за живота. Пълна с очарование и детинска прелест, тя мечтаеше за щастие, както би мечтала за красив накит. А може би наистина щастieto й изглеждаше като украшение за душата! Благочестието й не изключваше детските радости и всичко, дори религията, беше поезия за това простодушно създание.

Представяше си бъдещето като вечен празник. Беше невинна и чиста и никакви лоши видения не смущаваха съня й. Срамът и мъката никога не бяха помрачавали чертите й, нито бяха навлажнявали погледа й. Тя дори не търсеше да узнае причината за неволните си вълнения през някой хубав пролетен ден. Чувствуваше се слаба, обречена на послушание и очакваше брака, без да го желае.

Палавото й въображение не познаваше необходимата може би поквара, която литературата насажда чрез изобразяване на страстите; тя не знаеше нищо за живота и за опасностите, които крие обществото. Милото дете така малко беше страдало, че дори не беше успяло да прояви твърдост. С една дума, тя беше толкова непорочна, че би преминала без страх сред змии като идеалния образ на невинността, сътворен от някой художник. Едва ли някога е имало по-открито и засмяно чело от нейното. Едва ли някога друга уста е отклонявала с такова прелестно неведение смисъла на най-точни запитвания. Живеехме невинно като брат и сестра.

Една година по-късно аз ѝ казах тук, в градината, край басейна с рибки, докато им хвърлях трохи хляб:

— Искаш ли да се оженим? С мен ще правиш всичко, каквото поискаш, докато с всеки друг мъж ще бъдеш нещастна.

— Мамо — обърна се тя към майка ми, която дойде при нас, — ние с Октав решихме да се оженим...

— На седемнадесет години? — възпротиви се майка ми. — Не, почакайте година и половина. Ако след година и половина все още се харесвате, добре. По потекло и по състояние вие сте равни, ще сключите едновременно брак по разум и по влечение.

Когато навърших двадесет и шест години, а Онорин деветнадесет, ние се оженихме.

Уважението към възрастните ми родители, благородници от стария двор, ни възпря да обновим жилището според тогавашната мода и да сменим мебелировката, а останахме да живеем в него безгрижно, както някога като деца. При все това аз поддържах светски връзки, водех жена си в обществото и смятах за свой дълг да я образовам.

По-късно разбрах, че браковете като нашия крият подводна скала, в която навярно се разбива не едно чувство, не едно добро намерение, не един човешки живот. Съпругът се превръща в наставник, в учител, ако щете, и любовта загива под ударите на пръчката, които рано или късно я нараняват. Тъй като една млада и красива, умна и весела съпруга не търпи превъзходство извън това, което самата тя е получила в дар от природата.

Може би съм бъркал. Възможно е в трудното начало на всеки брак да съм си позволил наставнически тон. Или, напротив, съм допуснал грешка, като съм се доверил изцяло на тази чистосърдечна натура и не съм следил графинята, у която бунтът ми се струваше невъзможен.

Уви, все още не знаем нито в политиката, нито в семейния живот коя е причината за гибелта на империите и на щастливите бракове — прекаленото доверие или

прекалената строгост. А може би Онорин не е видяла
въплътени в мен мечтите си на младо момиче. Нима в
дните на щастие човек си дава сметка кои правила
престъпва?...“

Спомням си само най-общо упреците, които си отправяше
графът с добросъвестността на анатом, търсещ причините на едно
заболяване, които убягват на колегите му. Трогателното милосърдие на
този изоставен съпруг наистина ми се стори тогава достойно за Исус
Христос, когато спасява грешницата.

ОСЕМНАДЕСЕТА ГЛАВА

ЕДНА УНИЗИТЕЛНА ЗАКОННА СТРАСТ

„Година и половина след смъртта на баща ми, който изпревари с няколко месеца майка ми в гроба — подхвана той след малка пауза, — настъпи ужасната нощ, в която ме изненада прощалното писмо на Онорин.

Какво вълшебство беше запленило жена ми? Дали това беше страстта? Дали беше магическото привличане на нещастieto или на гения? Коя от тези сили я беше поразила или увлякла?

Не желяех нищо да зная. Ударът беше толкова жесток, че в продължение на цял месец аз бях като зашеметен.

По-късно разумът ми подсказа, че е по-добре да остана в неведение, но нещастията на Онорин ми отвориха очите за много неща.

Дотук, Морис, всичко е много банално, но то ще се промени с една дума: аз обичам Онорин! Не съм преставал да я обожавам. От деня, в който ме изостави, живея с мисълта за нея, припомням си едно по едно удоволствията, към които самата Онорин несъмнено е била равнодушна.

О, не правете от мене герой — каза той, доловил учудения ми поглед, — не мислете, че съм бил толкова глупав, както би казал един имперски полковник, и не съм правил опити да се «разтуша». Уви, драги мой, бях или твърде млад, или твърде влюбен: в целия свят не можах да срещна друга жена. След ужасна борба със себе си, стискайки парите си в ръка, тръгнах да търся забрава, стигах до прага на изневярата. Но тук като бяла статуя пред мен се възправяше образът на Онорин. Спомнях си безкрайната нежност на прелестната ѝ кожа, през която

прозират всички жилчици и венички; отново виждах детското ѝ изражение, също толкова невинно в навечерието на моето нещастие, както и в деня, когато ѝ казах «Искаш ли да се оженим?»; вдъхвах божествения аромат, който излъчваше добродетелта; представях си лъчезарния ѝ поглед, изящството на движенията ѝ и побягвах като човек, който се готви да оскверни гроб и в миг вижда как душата на мъртвия се възнася преобразена.

На заседанията в Съвета, в палатата, по цели нощи непрестанно мисля за Онорин и трябва да полагам неимоверни усилия, за да се съсредоточа в това, което правя и което говоря. Тук се крие тайната на моите непосилни занимания.

И така, аз не чувствах към нея повече гняв, отколкото един баща, виждайки любимото си дете в опасност, в която го е тласнало неблагоприятието. Осъзнах, че бях направил от жена си поема, на която се наслаждавах с такова упоение, че смятах чувството си за споделено.

Ах, Морис, безразсъдната любов у мъжа е непростима грешка, която може да доведе жената до всякакви престъпления! Навярно съм оставил неоползотворени силите на това дете, обичано от мен като дете. Може би съм ѝ дотегнал с любовта си, преди да е ударил за нея часът на любовта! Тя беше твърде млада, за да види във верността на жената себеотрицанието на майката, отъждествила е това първо изпитание на съпружеския живот със самия живот и непокорното дете неусетно е проклело живота, не се е решило да се оплаче дори на мен, може би от чувство на свян. В такъв тежък за нея момент навярно се е оказала беззащитна срещу мъжа, който я е развълнувал силно. А аз, твърдят, прозорлив съдия, добър по душа, но зает с други мисли, много късно отгатнах недооценените от мен закони на кодекса на женската душа, прочетох ги в светлината на пожара, опустошаващ моя покрив.

Тогава, по силата на закона, който въздига съпруга в съдия, аз превърнах сърцето си в съд: оправдах жена си и

осъдих себе си. Но любовта ми прерасна в страст, онази срамна и непреодолима страст, която обзема понякога старците. И ето, днес обичам Онорин, както се обича на шестдесет години жена, която искаме да притежаваме на всяка цена, и при това чувствавам младежка сила. Аз съм дързък като старец и плах като юноша.

Приятелю, това уничително съпружеско положение предизвиква у хората единствено подигравки: те съчувствуват на любовника, но у мъжа виждат само жалка безпомощност; обществото се надсмива на тези, които са неспособни да запазят жената, с която са се свързали чрез венчило и с благословията на кмета. И така, трябваше да мълча!

Серизи е щастлив. На своята снизходителност той дължи утехата да вижда жена си, да я покровителствува, да я защитава. И понеже я обожава, изпитва неизказаните радости на благодетеля, който не се бои от нищо, дори от присмеха, защото го отдава на тези бащински радости.

— Запазвам брака си привидно заради жена си — каза ми един ден Серизи на излизане от Съвета.

А аз?... Аз нямам нищо, дори и повод да пренебрегвам насмешките, крепи ме само моята любов, а тя чезне без храна! Аз не намирам какво да кажа на една светска жена, проституцията ме отблъсква, верен съм на жена си, сякаш ме е омагьосала! Ако не бях толкова религиозен, отдавна да съм се убил! И така, хвърлих се в бездната на труда, потънах в нея и излязох оттам жив, трескав, пламенен, загубил съня си...”

Не мога да си спомня точно думите на този толкова красноречив човек, но под влияние на страстта красноречието му от трибуната избледня. Той говори така, че докато го слушах, и аз плаках заедно с него! Съдете за моята покруса, когато след една пауза, през която бършехме сълзите си, той завърши своя разказ със следното признание:

„Това е драмата на душата ми, но какво е тя в сравнение с голямата драма, която се разиграва в момента в Париж! Вътрешната драма не интересува никого. Аз го зная и вие ще се убедите в това един ден, макар че сега плачете заедно с мен: никой не си слага на сърцето и в душата чуждата болка. Мярката на страданията ни е в нас самите.

Дори вие разбирате мъката ми само по една много смътна догадка. Нима можете да си представите как уталожвам най-жестоките пристъпи на отчаяние, съзерцавайки миниатюрния портрет, в който погледът ми разпознава нейния овал, как целувам мислено челото ѝ, усмихнатите ѝ устни, вдъхвам белотата на кожата ѝ, вглеждам се в косите ѝ и ми се струва, че мога да погалья тежките ѝ черни къдри? Нима сте ме виждали, когато скачам обнадежден или се гърча под хилядите стрели на отчаянието или когато бродя из калните парижки улици, за да укротя с преумора възбудата си? Понякога ме обзема отпадналост като у охтичавите, безпричинната веселост на лудия, страха на убиеца при среща с полицаи. С една дума, животът ми е непрекъснат низ от ужас, радост и отчаяние, доведени до краен предел. Що се отнася до драмата на моя живот, тя е следната.“

ДЕВЕТНАДЕСЕТА ГЛАВА

ЕДИН РОМАНТИЧЕН МЪЖ

„Мислите си, че съм зает с Държавния съвет, с камарата, с палатата, с политика!... Боже мой, седем часа на нощ стигат за всичко, дотолкова животът, който вода, е изострил способностите ми.

Онорин е най-голямата ми грижа. Да спечеля отново жена си — ето единственото ми занимание. Да я следя в клетката, където живее, без тя да подозира, че е в моя власт; да я снабдявам с всичко необходимо, да бъда за малкото удоволствия, които си позволява, да бъда постоянно край нея невидим като безплътен дух, за да не се усъмни, иначе цялото ми бъдеще би било загубено — ето моя живот, моя истински живот!

Нито веднъж от седем години не съм си лягал, без да отида да видя светлинката на нощната й лампа или сянката й върху завесите на прозореца. Тя напусна дома ми, като не пожела да вземе друго освен роклята, с която беше облечена този ден. Това дете доведе благородството на чувствата до глупост! Година и половина след бягството й любовникът й я изостави. Изплаши се подлецът от суровото и студено, зловещо и зловонно лице на мизерията!

Вероятно е разчитал на безгрижния и охолан живот в Швейцария или Италия, който водят светските дами, напускайки мъжете си. Онорин разполагаше с лична рента от шестнадесет хиляди франка. Негодникът е оставил горкото момиче бременно и без стотинка!

През месец ноември 1820 година успях да убедя най-добрия акушер в Париж да изиграе ролята на безизвестен хирург от предградието. Склоних свещеника на енорията,

където живееше графинята, да посреща част от разходите ѝ под формата на благотворителност.

Да скрия името на жена си, да ѝ осигуря инкогнито, да ѝ намеря прислужница, която да ми бъде предана и умна довереница — та това беше начинание, достойно за Фигаро. Сам разбирате, че беше достатъчно да поискам, за да открия убежището на жена си.

След три месеца отчаяние, или по-точно безнадеждност, мисълта да се посветя на щастието на Онорин, вземайки Бог за свидетел на безкористната ми роля, бе поетично хрумване, което може да се зароди само в сърцето на един влюбен! Всеотдайната любов се нуждае от храна. Нима не бях длъжен да предпазя от нови беди това дете, съгрешило само поради моето неблагоприятие? С една дума, да изпълня ролята си на ангел-пазител?

След като Онорин кърми сина си в продължение на седем месеца, детето умря за нейно и за мое щастие. Цели девет месеца жена ми се намираше между живота и смъртта, изоставена в момент, когато най-много се нуждаеше от подкрепата на мъжка десница. Но тази ръка — каза той, протягайки ръката си с трогателна решителност — беше протегната над главата ѝ. За Онорин се грижеха, сякаш се намираше в предишния си разкошен дом.

Когато оздравя и попита кой и как ѝ е помогнал, отговориха ѝ: «Калугерките от квартала, дружеството за помощ на родилките, енорийският свещеник, който се интересува от вас»

Тази жена, у която гордостта граничи с порок, прояви в нещастията изумителна твърдост, която някои вечери наричам магарешки инат. Онорин пожела да изкарва хляба си! Моята жена работи!...

Вече пет години я държа в една кокетна малка къща на улица Сен-Мор, където прави изкуствени цветя и шапки.

Тя смята, че продава изделията на своя изящен занаят на един търговец, който ѝ ги заплаща доста скъпо, така че

на ден изкарва двадесет франка, и нито веднъж от шест години не се е усъмнила.

Всичко необходимо за живот тя плаща приблизително тройно по-малко от това, което струва, и с шест хиляди франка годишно живее така, като че ли доходът ѝ е петнадесет хиляди.

Има слабост към цветята и дава по сто екю на градинаря, който от мен получава хиляда и двеста франка заплата, а освен това той всеки три месеца ми представя сметка за две хиляди франка.

Обещах на този човек зеленчукова градина и къщичка в съседство с жилището на портиера на улица Сен-Мор.

Придобих собствеността на името на един съдебен деловодител. При най-малката недискретност градинарят губи всичко.

Онорин притежава собствена къща, градина и великолепна оранжерия само срещу петстотин франка годишен наем. Живее там под името на своята икономка, госпожа Гобен, извънредно дискретна старица, която аз сам намерих и която вече я обикна. Но нейното усърдие, както и усърдието на градинаря, се поддържа от обещанието за възнаграждение в случай на успех. Портиерът и жена му ми струват неимоверно скъпо по същите причини.

Във всеки случай от три години насам Онорин е щастлива, вярва, че дължи на труда си лукса да отглежда цветя, облеклото и въобще благополучието си.“

ДВАДЕСЕТА ГЛАВА

ЕДИН ОПИТ

„— О, знам какво искате да ми кажете — възкликна графът, виждайки въпрос в очите и на устните ми. — Да, да, веднъж направих опит. Жена ми живееше още в предградието Сен-т-Антоан.

Един ден по думите на госпожа Гобен заключих, че има надежда да се сдобрим и изпратих по пощата писмо, в което се опитвах да склоня жена си да отстъпи. Двадесет пъти писах и преписах писмото!

Няма да ви разказвам за страховете си. Вървах с наведена глава от улица Пайен към улица Рьойи, както осъденият изминава пътя от затвора до мястото на екзекуцията, само че той е с кола, а аз вървах пеш!... Беше мъглива нощ, отивах да се срещна с госпожа Гобен, която трябваше да ми разкаже как е реагирала жена ми.

Онорин познала почерка ми и хвърлила писмото, в огъня, без да го прочете.

— Госпожо Гобен — каза тя, — още утре се изнасяме оттук!

Не бяха ли тези думи като удар с кинжал за човека, който намира безкрайна радост в измамата, с помощта на която доставя на улица Сен-Мор най-хубавото лионско кадифе по дванадесет франка аршина, фазан, риба и плодове срещу една десета от истинската им стойност? Онорин е наивна и вярва, че двеста и петдесет франка са достатъчна заплата за госпожа Гобен, бившата готвачка на епископа!...

Веднъж ме заварихте да потривам ръце, не на себе си от радост. Но то беше, защото току-що бях успял в една измама, достойна за театъра. Беше ми се удало да надхитря

жена си, да ѝ изпратя по продавачката на дрехи индийски шал, уж собственост на някаква актриса и съвсем малко носен, а всъщност съвсем нов. Просто аз, уважаваният съдия, когото познавате, бях прекарал една нощ увит в него.

И така, днес животът ми се свежда до двете думи, с които може да бъде изразено най-силното страдание: обичам и чакам!

В лицето на госпожа Гобен имам вярна помощница, осведомява ме за всичко, което става в дома на това обожавемо създание. Всяка нощ отивам да поговоря със старицата, да разузная какво е правила Онорин през деня, да разпитам за най-дребните думи, които е изрекла, защото едно-единствено възклицание може да ми открие тайната на тази душа, станала глуха и няма за мен.

Онорин е набожна, ходи на църква, моли се. Но нито веднъж не е била на изповед и не се е причестила: предвижда какво би ѝ казал свещеникът. Тя не желае да чуе съвета или заповедта да се върне при мен.

Този ужас от мен ме плаши и ме смайва, тъй като никога не съм сторил и най-малкото зло на Онорин, винаги съм бил добър към нея.

Да допуснем, че съм се държал грубо, учейки я, или че моята мъжка ирония е наранила законната ѝ моминска гордост... Причина ли е това да упорствува в решение, което е могла да вдъхне само най-непримиримата омраза?

Онорин никога не се е изтървавала пред госпожа Гобен коя е, пази пълно мълчание относно брака си, така че тази добра и достойна жена не може да каже и дума в моя полза, а тя единствена в къщата знае тайната ми. Другите не знаят нищо. Те са под влияние на ужаса, който всява името на префекта на полицията и благоговейт пред властта на министъра.

И така, оказва се невъзможно да проникна в това сърце: крепостта е моя, но не мога да вляза в нея. Нямам никакво средство за действие. Насилието би ме погубило безвъзвратно. Как да се преборя с доводи, които не зная?

Да напиша писмо, да дам да го препише някой писар и да го подхвърля на Онорин... И за това съм мислил. Но не рискувам ли по този начин едно трето преместване? Последното ми струва сто и петдесет хиляди франка.

Първоначално извърших покупката на името на моя секретар, когото вие заместихте. Заварих нещастника, който не знаеше колко лек е сънят ми до момента, когато отваряше с подправен ключ касата, в която бях скрил контралетъра. Изкашлях се, той застина от ужас. На другия ден го принудих да продаде къщата на подставено лице, което и сега фигурира като собственик, и го изгоних.“

ДВАДЕСЕТ И ПЪРВА ГЛАВА

ЕДНО СТРАННО ПРЕДЛОЖЕНИЕ

„О, ако не чувствавах у себе си удовлетворени, разцъфтели всички благородни склонности на човека, ако в основата си ролята ми не беше сродна с тази на божиято провидение, ако не се наслаждавах с цялото си същество, има моменти, когато бих повярвал, че съм обладан от някаква мания.

Понякога нощем ми се струва, че полудявам, боя се от тези внезапни преходи от слабата надежда, която проблясва и се разраства, към пълното отчаяние, когато духът пада тъй ниско, че повече не може и да бъде.

Преди няколко дни разсъждавах сериозно над жестоката развръзка на историята на Лъвлейс и Клариса, като си казвах: «Ако Онорин имаше дете от мен, щеше да е принудена да се завърне в съпругеския дом.»

И въпреки всичко толкова вярвам в щастливото бъдеще, че преди десет месеца купих, като заплатих в брой, една от най-хубавите къщи в предградието Сен-т-Оноре. Ако успея да си възвърна Онорин, не искам тя да види този дом, нито спалнята, откъдето избяга. Искам да поставя моя идол в нов храм, за да повярва в новия живот. Сега там работят усилено, за да превърнат къщата в истинско чудо на изяществото и добрия вкус.

Разказвали са ми как някакъв поет, почти обезумял от любов по една певица, купил още в самото начало на своето увлечение най-хубавото легло в Париж, без да знае как ще отговори на чувствата му актрисата. И ето че този анекдот разтърси до дъното на душата най-суровия съдия, човека, който минава за най-авторитетния съветник на короната. Ораторът от камарата е в състояние да разбере

поета, подхранвал своята мечта с една реална възможност. Три дни преди пристигането на Мария-Луиза Наполеон се заровил в сватбеното си ложе в Компьен... Всички велики страсти протичат по един и същи начин. В любовта аз съм поет и император!...“

Чувайки последните думи, разбрах, че граф Октав с право се опасява за разсъдъка си — той беше станал, ходеше, ръкомахаше, после изведнъж замълча, сякаш сепнат от разпалеността на думите си.

— Сигурно съм много смешен, като моля за един състрадателен поглед — продължи той след доста дълго мълчание.

— Не, вие сте много нещастен...

— О, да — въздъхна той, като подзе изповедта си, — повече, отколкото си представяте! Пламенността на думите ми би трябвало да ви говори колко силна е моята страст, тъй като от девет години насам тя притъпява всичките ми способности. Но това не е нищо в сравнение с обожанието, което ми вдъхва душата', умът, характерът, сърцето й, всичко онова, което у жената не е чисто женско. С една дума, всички тези очарователни кумири от свитата на любовта, сред които минава животът и които са всекидневната поезия на едно мимолетно удоволствие. Хвърляйки поглед назад, виждам съкровищата на сърцето и ума на Онорин, на които, като всички щастливи хора, не обръщах достатъчно внимание в дните на щастие.

От ден на ден все по-ясно си давах сметка за размера на претърпяната загуба, защото осъзнавах божествените качества, с които е надарено това своенравно и непокорно дете, станало тъй силно и гордо под гнета на мизерията, под ударите на най-позорната измяна. И това небесно цвете вехне скрито в самота.

Преди малко говорихме за закона — продължи той с горчива ирония, — но законът е жандармерийски отряд. Ще арестуват и ще доведат жена ми тук насила!... Не е ли това равносилно да превземеш труп?

Религията няма власт над Онорин, в религията я привлича само поезията, моли се, без да се вслушва в повелите на църквата. Аз пък изчерпих цялата си снизходителност, доброта, любов. Вече съм без сили. Виждам само едно средство за успех: хитростта и търпението, а

което птицеловците успяват в крайна сметка да уловят най-плашливите, най-пъргавите, причудливи и редки птици. Ето защо, Морис, когато Гранвил допуска напълно простимата нетактичност и ви разкри тайната на моя живот, видях в тази случайност повеля на съдбата, едно от онези знамения, на които се подчиняват и които измолват играчите в разгара на играта... Достатъчно ли сте привързан към мен, за да ми бъдете романтично предан?...

— Виждам какво искате да кажете, господин графе — отговорих, като го прекъснах, — отгатвам вашите намерения. Първият ви секретар е искал да разбие касата ви. Познавам сърцето на втория, би могъл да се влюби в жена ви. Нима искате да го обречете на нещастие, като го изпратите в огъня! Възможно ли е човек да сложи ръка в жаравата, без да се опари?

— Вие сте още дете — възрази графът, — ще ви пратя с ръкавици! На улица Сен-Мор, в къщичката на градинаря, която опразних за вас, ще отиде да живее не моят секретар, а племенникът ми, барон Дьо л'Остал, докладчик в Държавния съвет...

Още не бях се съвзел от изненадата, когато чух да се звъни и някаква кола спря до стълбището на главния вход.

Малко след това лакеят доложи за идването на госпожа Дьо Куртвил и дъщеря ѝ.

Граф Октав имаше многобройна рода по майчина линия. Госпожа Дьо Куртвил, негова братовчедка, беше вдовица на един съдия от съда на Сена, който я беше оставил с една дъщеря и без всякакво състояние.

Нима можеше да става сравнение между една зряла двадесет и девет годишна жена и една девойка на двадесет, толкова красива, че и най-пламенното въображение не би могло да желае по-идеална възлюбена?

— Титла барон, длъжност докладчик по решенията и съветник на министъра на правосъдието в очакване на нещо по-добро и тази стара къща за зестра — нима няма да имате достатъчно причини да не се влюбите в графинята? — пошепна ми той на ухото и като ме хвана за ръка, представи ме на госпожа Дьо Куртвил и на дъщеря ѝ.

Бях заслепен не толкова от блестящите предложения на графа, за които не бих се осмелил и да мечтая, колкото от Амели дьо Куртвил,

чиито прелести бяха подчертани от изкусно подбран тоалет, каквито майките заръчват за дъщерите си, когато дойде време да ги омъжват.

— Но да не говорим за мене — каза консултът и замълча.

ДВАДЕСЕТ И ВТОРА ГЛАВА

ДЕЙСТВИЕТО ЗАПОЧВА

— След три седмици — продължи разказа си той — се преместих в къщичката на градинаря, почистена, подредена и обзаведена с бързина, обясняваща се с тези три думи: Париж, френски майстор, пари!

Бях толкова влюбен в Амели, колкото графът можеше да желае за своята сигурност. Но благоразумието на двадесет и пет годишния младеж щеше ли да е достатъчно за хитрите ходове, които предприемах и от които зависеше щастието на моя приятел? Признавам, че в решението на този въпрос разчитах много на вуйчо си, тъй като бях упълномощен от графа да го посветя в тайната, в случай че сметна намесата му за необходима.

Наех градинар, вманиачих се да отглеждам цветя, заех се ревностно като човек, когото нищо не е в състояние да отклони, да прекопая мястото и да го направя годно за отглеждане на цветя. Като манияците в Холандия и Англия аз се представих за любител на един вид цветя. Отглеждах само гергини, събирах всички видове.

Досещате се, че линията ми на поведение до най-малките подробности беше предначертана от графа, цялата умствена енергия на когото беше съсредоточена върху подготовката на най-незначителните събития от трагикомедията, която трябваше да се разиграе на улица Сен-Мор.

Почти всяка вечер между единадесет часа и полунощ, веднага щом графинята си легнеше да спи, Октав, госпожа Гобен и аз се събирахме на съвет. Пред мен старата даваше подробен отчет на Октав за това как е прекарала жена му деня. Той се осведомяваше за всичко — за ястията, които са й поднесли, за заниманията, за настроението й, за менюто на следващия ден, за цветята, които възнамеряваше да изработи. Разбрах какво е отчаяната любов, тройната любов, произтичаща от ума, сърцето и чувственото желание. Октав живееше само през този час.

В продължение на два месеца, докато трая преустройството, не погледнах нито веднъж към къщата, където живееше моята съседка. Дори не попитах дали имам съседка, макар че градината на графинята беше отделена от моята само с един лек стобор от летвички, по протежение на който тя беше засадила кипариси, високи вече четири стъпки.

Една хубава утрин госпожа Гобен извести на господарката си за надвиснала беда: някакъв чудак, отскоро неин съсед, се канел да раздели до края на годината двете градини със стена.

— Няма да ви описвам какво любопитство ме изгаряше. Да видя графинята... Пред това желание дори моята зараждаща се любов към Амели дьо Куртвил бледнееше.

Намерението ми да построя стена съдържаше ужасна заплаха. Свършено беше с въздуха на Онорин, чиято градина щеше да се превърне в нещо като алея, притисната между стената и къщата ѝ.

Въпросната къща, служила някога като убежище за развлеченията на някакъв благородник, изглеждаше съвсем паянтова. Тя имаше не повече от тридесет стъпки в дълбочина и сто стъпки на ширина.

Лицевата ѝ страна, изрисувана по немска образец и украсена с гипсови цветя до втория етаж, представляваше очарователен образец на стила помпадур, толкова сполучливо наречен рококо.

До нея се стигаше по дълга липова алея.

Градината около къщата и моето място образуваха нещо като брадва, чиято дръжка представляваше тази алея. Стената щеше да глътне три четвърти от брадвата. Графинята изпаднала в отчаяние и попитала съкрушена:

— Бедна моя Гобен, що за човек е този любител на цветя?

— Бога ми — каза старичката, — не знам дали ще можем да го обуздаем, изглежда, че не понася жените. Племенник е на един парижки свещеник. Виждала съм вуйчото само веднъж, приятен седемдесет и пет годишен старец, доста неугледен, затова пък много любезен. В квартала се говори, че нарочно насърчавал страстта към цветята у племенника си, за да го предпази от нещо по-лошо...

— Но какво?

— Ами че вашият съсед е смахнат... — каза Гобен, като посочила многозначително с пръст челото си.

Кротките луди са единствените мъже, към които жените не изпитват недоверие. Ще се убедите впоследствие колко прав беше графът, като ми възложи тази роля.

— Но какво му е? — попитала графинята.

— Преучил се е — отговорила Гобен — и е подивял. А освен това, има си причини да не обича жените... Това е, щом искате да знаете всичко, което се говори.

— Какво пък — подзела Онорин, — лудите ме плашат по-малко, отколкото нормалните. Ще поговоря с него! Кажи му, че го моля да дойде. Ако не постигна нищо, ще се срещна с вуйчо му.

На другия ден след разговора, разхождайки се по пътеките, прокарани през мястото ми, забелязах, че от един прозорец на съседната къща през откренатите пердета наднича любопитно женско лице. Към мен се приближи госпожа Гобен и ме заговори. Погледнах неочаквано към къщата и нахално махнах с ръка, сякаш казвах: „Малко ме е грижа за вашата подарка!“

— Госпожо — каза Гобен, давайки отчет за мисията си, — лудият моли да го оставим на мира. Заяви, че всеки е господар в своя дом, особено ако не е женен.

— Съвършено е прав — съгласила се графинята.

— Но в крайна сметка каза: „Добре де, ще дойда!“, когато възразих, че ще наскърби бедната дама, която живее тук откъсната от света и намира най-голяма утеха в оглеждането на цветя — завърши Гобен.

ДВАДЕСЕТ И ТРЕТА ГЛАВА

ЕДНА СКИЦА

На следния ден госпожа Гобен ми направи знак, че очакват посещението ми. След закуска, в момента, когато графинята се разхождаше пред къщата, счупих стобора и отидох право при нея.

Бях облечен по селски със стар сив панталон, груби дървени обувки, вехта ловджийска куртка и каскет на главата. Около врата ми беше омотана най-проста кърпа, а в изкаляните си с пръст ръце държах мотичка.

— Госпожо, дойде господинът, който ви е съсед! — викна Гобен.

Графинята ни най-малко не се уплаши.

Най-сетне видях тази жена, която след изповедта на графа така ме озадачаваше с поведението си.

Бяхме в първите дни на май. Чистият въздух, синьото небе, свежата зеленина, полъхът на пролетта бяха пленителната рамка на това скръбно създание.

Виждайки Онорин, разбрах страстта на Октав и истинността на израза „небесно цвете“!

Белотата на кожата ѝ ме порази преди всичко с особения си оттенък, тъй като има толкова нюанси на белия цвят, колкото на червения и синия. Докато наблюдавах графинята, погледът ми сякаш докосваше нежната кожа, през която прозираха сини жилчици. При най-малкото вълнение кръвта се разстилаше под тъканта във вид на розова мъглица.

Когато се срещнахме, слънчевите лъчи, прониквайки през рехавите акациеве листа, окръжаваха Онорин с онова неуловимо златисто сияние, което Рафаело и Тициан единствени от художниците са съумели да изобразят около Богородицата.

Кафявите ѝ очи изразяваха кротка жизнерадост, блестяха изпод дългите спуснати ресници и озаряваха цялото ѝ лице. С едно потрепване на свилените си клепки Онорин ви омайваше, толкова чувство, величие, стаен ужас, презрение имаше в начина, по който

повдигаше и спускаше този воал на душата. Тя просто можеше да ви смрази или да ви оживи с един поглед.

Пепеляворусите ѝ коси, небрежно прибрани на тила, очертаваха широкото ѝ властно, мечтателно чело на поет. Устата ѝ беше подчертано чувствена. Най-сетне — рядко качество във Франция и често срещано в Италия — всички черти на лицето ѝ, овалът ѝ излъчваха благородство, което времето е безсилно да заличи.

Тя беше стройна, без да е слаба, и изваяните ѝ форми, както изглежда, бяха в състояние да възродят угасналата любов.

Определението „миньонче“ напълно ѝ подходдаше, защото принадлежеше към този род дребни гъвкави жени, които се оставят да ги хванат, да ги приласкаят, да ги изоставят и отново да ги приберат като котки.

Малките ѝ крачка вдигаха по пясъка лек шум, който беше свойствен за нея и се сливаше с шумоленето на роклята ѝ. От това се раждаше една неповторима женствена музика, която се запечатваше в сърцето, и тя навярно можеше да бъде разпозната по походката между хиляди жени. Осанката ѝ напомняше аристократичните квартали и се отличаваше с онази горда грация, която кара и най-наглите в тълпата да се отдръпват, за да ѝ сторят път.

Весела и нежна, горда и величествена, тя съчетаваше у себе си най-противоречиви качества, които не пречеха да си остане дете. Но детето можеше да стане силно като ангел и като ангела неумолимо, ако бъде наранено в своите чувства. Студенината на лицето ѝ навярно беше гибелна за ония, на които очите и се бяха усмихвали, за които устните и се бяха разтваряли, които бяха попили в душата си мелодията на този глас, придаващ на словото поезията на песен.

Вдъхвайки теменужения аромат, който лъхаше от нея, разбрах защо споменът за тази жена беше спрял графа на прага на разврата и защо човек не можеше да я забрави — тя наистина беше като цвете за осезанието, като цвете за погледа, като цвете за обонянието, небесно цвете за душата...

Онорин внушаваше преданост, някаква рицарска и безвъзмездна преданост.

Всеки, който я видеше, си казваше: „Мислете, ще отгатна; говорете, ще се подчиня. Ако умра в мъки и това може да ви достави макар и един ден щастие, вземете живота ми: ще се усмихвам като

мъчениците на кладата, тъй като ще благодаря за този ден на Бога като баща, признателен за радостта, осенила чедото му.“

Много жени умело се преструват и успяват да постигнат очарование, подобно на очарованието на графинята; но у нея всичко произтичаше от една прелестна непринуденост и тази неподражаема простота покоряваше сърцето. Говоря ви всичко това, защото тук ще стане дума изключително за душата, за мислите, за благородството на сърцето ѝ, и бихте ме укорили, ако не ви нарисувам образа ѝ.

ДВАДЕСЕТ И ЧЕТВЪРТА ГЛАВА

КАК ЗАВЪРШИ ПЪРВАТА СРЕЩА

Докато я гледах, едва не забравих ролята си на налудничав, груб и не дотам великодушен човек.

— Казаха ми, госпожо, че обичате цветята.

— Аз съм цветарка по професия, господине — отвърна тя. — Отглеждам цветя, а после ги възпроизвеждам като печална майка, чиято единствена радост е да рисува собствените си деца... Необходимо ли е да ви казвам, че съм бедна и не съм в състояние да заплащам за услугата, която искам от вас?

— Как е възможно — подхванах аз с важността на магистрат — една толкова изискана личност като вас да упражнява подобен занаят? Или и вие като мен имате причина да занимавате ръцете си, за да не давате простор на мислите си?

— Да не се отклоняваме от стената — отвърна тя с усмивка.

— Но ние сме едва до основите — възразих аз. — Не трябва ли да узная чия мъка е по-голяма или ако щете, коя от нашите две мании следва да отстъпи пред другата?... Господи, какви хубави нарциси! Свежи са като тази утрин!

Мога смело да ви кажа, че градината ѝ представляваше истинска колекция от декоративни храсти и цветя, където само слънцето проникваше. Всичко беше подредено с такъв художествен усет, че и най-бездушният човек би се трогнал. Купищата цветя, пръснати с изкуството на професионален цветар или събрани в лехи, предизвикваха сладостен отклик в душата. Тази тиха, уединена цветна градина изпускаше сладостни аромати и будеше приятни мисли и прелестни, изпълнени с неа видения. Във всичко се долавяше незаличимия отпечатък, който слага върху нещата истинският ни характер, когато нищо не ни принуждава да лицемерим в отговор на изискванията на обществото. Гледах последователно ту купчината нарциси, ту графинята и като се вживявах в ролята си, се правех на по-очарован от цветята, отколкото от самата нея.

— Много ли обичате цветята? — попита тя.

— Това са — отвърнах аз — единствените същества, които не изневеряват на грижите и обичта ни.

Произнесох такава вдъхновена тирада, като съпоставих ботаниката с обществото, че се озовахме на хиляди километри от преградната стена, а графинята навярно ме е взела за болен, изстрадал, достоен за съжаление човек. След половин час обаче моята съседка неусетно ме върна на въпроса за стената, защото жените, когато не обичат, се отличават с хладнокръвието на стар адвокат.

— Ако запазим стобора — заявих аз, — ще узнаете всичките ми цветарски тайни, които аз крия, защото се опитвам да създам синя гергина, синя роза, луд съм по сините цветя. Не е ли синьото любим цвят на възвишените души? Но нито вие, нито аз сме у дома си: по-добре да направим една решетеста вратичка, която да свърже градините ни... Обичате цветята, ще гледате моите, аз ще гледам вашите. Вие не приемате никого, а мен ме навестява само вуйчо ми, свещеникът на „Белите мантии“.

— Не — отвърна тя, — не искам да давам на никого право да влиза в градината или в дома ми по всяко време. Идвайте, винаги ще бъдете добре дошъл като съсед, с когото искам да живея в добри отношения, но знайте, твърде много обичам самотата си, за да понеса каквато и да е зависимост.

— Както искате! — казах аз.

И с един скок се прехвърлих през оградата.

— За какво ми е врата? — извиках на графинята от моята градина, като се кривях и гримасничех като луд.

Цели две седмици с нищо не издадох, че мисля за съседката си.

ДВАДЕСЕТ И ПЕТА ГЛАВА

КЛЕТКАТА НА ОНОРИН

Една хубава вечер към края на май се случи така, че разхождайки се с бавни крачки покрай стоборчето, се озовахме един до друг. Когато стигнахме до дъното на градината, наложи се все пак от учтивост да разменим някое и друго изречение. Като ме видя така потиснат, опечален, умислен, тя ми заговори майчински, с думи на утеха и надежда и те ми напомниха песничките, с които дойките приспиват децата. В края на краищата прескочих оградата и се намерих повторно при нея.

Графинята ме въведе в дома си с надежда да уталожим мъката ми. Така най-сетне проникнах в това светилище, където всичко беше в хармония с жената, която се постарях да ви обрисувам. Там цареше изящна простота.

Отвътре къщата беше истинска бонбонiera, създадена от изкуството на осемнадесети век за пищните оргии на някой знатен благородник.

Столовата, разположена на долния етаж, беше украсена с великолепно изработени фрески във форма на цветни плетеници. Покрай стълбището се редяха очарователни едноцветни мотиви.

Малкият салон, който се намираше срещу столовата, беше невероятно излинял, но графинята го бе покрила с плат от стари паравани с причудливи шарки. В съседство беше банята.

На горния етаж имаше само една спалня с тоалетна и библиотека, превърната в работилница.

Кухнята се помещаваше в мазето; до къщата водеше външна стълба с няколко стъпала.

Балюстрада и гипсови гирлянди от цветя в стил помпадур изцяло скриваха покрива, виждаха се само улиците.

Тук човек се чувствуваше на сто километра от Париж.

Ако не беше горчивата усмивка, която понякога пробягваше по прекрасните алени устни на бледото ѝ лице, би могло да се повярва в

щастieto на Онорин, тази теменуга, погребана сред гора от цветя.

ДВАДЕСЕТ И ШЕСТА ГЛАВА

НАБЛЮДЕНИЯ ВЪРХУ РАБОТАТА НА ЖЕНИТЕ

Няколко дни ми бяха достатъчни да спечеля доверието ѝ. За това допринесе близкото ни съседство и увереността на графинята в моето пълно безразличие към жените.

Един-единствен поглед би могъл да развали всичко и нито веднъж в очите ми не пролича мисъл за нея!

Онорин се отнасяше с мен като към стар приятел.

В държането ѝ към мен прозираше състрадание. В погледите, гласа, думите ѝ нямаше и следа от кокетство, което и жена с най-строг морал навярно би си позволила на нейно място.

Скоро тя ми разреши да ходя в очарователната работилничка, където правеше своите цветя, убежище, пълно с книги и любопитни предмети, украсено като будоар, чийто разкош подчертаваше грубата делничност на работните инструменти.

С течение на времето графинята беше успяла да опоетизира това, което е несъвместимо с поезията — занаята.

Може би от всички работи, достъпни за жените, правенето на изкуствени цветя им позволява най-пълно да изявят природното си изящество.

За оцветяването им жената трябва да стои наведена над масата и да се отдаде съсредоточено на тази близка до художеството дейност.

Шиенето на гоблени, ако е средство за препитание и се работи съвестно, води до възпаление на белите дробове или до изкривяване на гръбнака.

Гравирането на ноти е най-тягостното занимание, понеже налага съвършена прецизност, неотклонно внимание и старание.

С бродерия и шев не могат да се припечелят и тридесет су на ден.

Но изработването на изкуствени цветя и модни украшения изисква множество движения, голяма сръчност, дори изобретателност и тук хубавичката жена се чувства на мястото си: остава вярна на себе си, може да разговаря, да се смее, да пее или да мечтае.

В начина, по който графинята разполагаше върху дългата чамова маса неизброимото множество цветни листица, от които съставяше намислените от нея цветя, имаше безспорен усет за изкуство.

Белите порцеланови канчета за бои бяха винаги чисти и подредени така, че окото веднага да може да открие желания тон в гамата от цветове. Художничката пестеше по този начин времето си.

Един красив абаносов шкаф, инкрустиран със слонова кост, с множество чекмеджета съдържаше стоманените матрици, с които тя отпечатваше листата и отделни венчелистчета.

В една разкошна японска купа лепилото никога не засъхваше: Онорин беше приспособила към нея капачка, толкова лека и подвижна, че я повдигаше с върха на пръста си. Тънката медна жица и месингът бяха скрити в чекмеджето на работната ѝ маса непосредствено до нея.

Пред очите ѝ, в една венецианска чаша, извисяваше сочен цвят върху стеблото живият модел, с който тя се опитваше да се пребори.

Въодушевяваше я мисълта за съвършенство, залавяше се за най-трудното — гроздовете от цветове, най-крехките листенца, сложното устройство на папратта, тичинките с чудновати оттенъци.

Ръцете ѝ, леки и пъргави като мисълта ѝ, пробягваха от масата към цветето като ръцете на пианист по клавишите на пианото. Пръстите ѝ бяха същински феи, по израза на. Перо, такава сила прозираше в изящните ѝ жестове при огъването, апликирането и натиска, характерни за този род дейност, с такъв инстинктивен усет беше съобразено всяко движение с оглед на желания резултат.

Любувах и се неуморно как подлепя едно цвете, щом събере пред себе си съставните му части, как увива с памук стеблото, дообработва го, прикрепя листата. В смелите си замисли тя проявяваше талант на художник, имитираше до съвършенство изсъхнали и пожълтели листа, мъчеше се над полските цветя, най-непретенциозни от всички и най-сложни в своята простота.

— Това изкуство у нас е още в зародиш — казваше ми тя. — Ако парижанките притежаваха поне частица от умениято, което робството в харема развива у ориенталските жени, те биха накарали цветята в

косите си да заговорят със собствен език. Вижте, за собствено удоволствие създадох увехнали цветя и листа с оттенък на флорентински бронз, каквито се срещат късно есен или рано напролет... Нима не би бил поетичен такъв венец върху главата на млада жена, неуспяла в живота или разкъсвана от тайна мъка? Колко неща може да каже една жена с прическата си! Няма ли да се намерят цветя за пияните вакханки, цветя за мрачните благочестивки, посърнали цветя за отегчените жени? Езикът на растенията е в състояние да изрази, струва ми се, всички чувства и пориви на душата, дори най-тънките.

Тя ме караше да отпечатвам листа, да изрязвам хартия, да подготвям тел за стеблата. Мнимото ми желание да се разсея за кратко време ме направи сръчен. Докато работехме, разговаряхме. Когато нямаше какво да правя, четях ѝ на глас нови книги, като не забравях нито за миг ролята си и продължавах да се преструвам на уморен от живота човек, съсипан от скръб, мрачен, скептичен, язвителен.

Тя се шегуваше мило с мен, подиграваше ми се за чисто външната прилика, като се изключи куция крак, между лорд Байрон и мене.

Бяхме се споразумели, че нейните нещастия, за които тя пазеше дълбоко мълчание, затъмняват моите, макар че причините за мизантропията ми биха задоволили напълно Йънг^[1] и Йов.

Няма да ви говоря как се измъчвах от срам, като си слагах, подобно на уличните бедняци, лъжливи рани на сърцето, за да възбудя състрадание у тази възхитителна жена. Скоро си дадох сметка за размера на моята преданост към графа, осъзнавайки цялата си низост на шпионин.

Доказателствата за съчувствие, които получих тогава, биха утешили и най-големия несретник. Това очарователно създание, което живееше откъснато от света, само от толкова години, имаше вън от любовта неизразходвани съкровища от нежност и тя ми ги поднесе с детски плам, с такова състрадание, че негодникът, който би се осмелил да се влюби в нея, несъмнено би останал разочарован, защото, уви, тя беше самото милосърдие, самото състрадание. Нейният отказ от любовта, ужасът ѝ от това, което жените наричат щастие, се проявяваха еднакво необуздано и наивно. Тези честити дни ми

доказаха, че приятелството на жените струва много повече от любовта им.

[1] *Йънг, Едуард* (1683–1765) — английски поет, автор на произведения, проникнати от мрачна меланхолия. ↑

ДВАДЕСЕТ И СЕДМА ГЛАВА ПРИЗНАНИЕТО НА ОНОРИН

Преди да ѝ разреша да ми изтръгне признания за моите злочестини, дълго се предвземах, както се предвземат младите момичета, преди да се съгласят да седнат пред пианото — ясно им е каква скука ще последва.

Както се досещате, необходимостта да победи упоритото ми мълчание принуди графинята да установи с мен по-близки приятелски връзки. Но тя си въобразяваше, че и аз храня същото отвращение от любовта като нея, и се радваше на случайността, която ѝ беше изпратила в нейния пустинен остров някой от рода на Петкан. Навярно самотата започваше да ѝ тежи.

Въпреки това тя не проявяваше ни най-малко кокетство, никакво женско желание да се хареса. Чувствувала, че има сърце, казваше ми тя, единствено в идеалния свят, в който намирала убежище.

Неволно сравнявах техните два свята: на графа — само действие, възбуждане, чувство, и на графинята — само пасивност, бездействие, безучастност. Жената и мъжът следваха безпогрешно своята природа.

Мнимата ми мизантропия ми даваше право на цинични нападки срещу мъжете и жените и аз не се спирах пред нищо, надявайки се да подтикна Онорин към признания. Но тя не се хващаше на никакви уловки и вече започвах да разбирам в какво се изразява този магарешки инат, много по-разпространен сред жените, отколкото допускаме.

— Прави са ориенталците — казах ѝ една вечер аз — да ви държат затворени и да гледат на вас само като на оръдие за наслаждение. Европа е справедливо наказана, задето ви е допуснала в обществото и ви е приела на равна нога. Според мен жената е най-подлото и най-коварно същество на този свят. Оттук между впрочем идва цялото ѝ очарование: хубаво удоволствие да тичаш подир питомно животно! Ако една жена е вдъхнала страст на мъжа, тази страст за него е навеки свята, в неговите очи жената е надарена с

нетленни предимства. Признателността на мъжа за миналото щастие е до живот. Ако срещне някогашната си любовница стара или недостойна за него, тя все още е запазила права върху сърцето му. А за вас, жените, мъж, когото някога сте обичали, не означава нищо. Нещо повече, той има непростимия грях, че още живее!... Нямате смелост да си го признаете, но всички вие таите в сърцето си мисълта, която хорската клевета или традиция приписва на дамата от Нелската кула^[1]: „Колко жалко, че човек не може да се храни с любов, както се храни с плодове! Добре би било след ядене да ви остане само чувството на задоволство!...“

— Бог вероятно е запазил това върховно щастие за рая — забеляза тя. — Но макар вашите доводи да ви се струват остроумни, бедата е там, че са погрешни. Къде са тия жени, които са обичали повече от веднъж? — попита тя, гледайки ме, както пресветата Дева в картината на Енгр гледа Луи XIII, когато му поднася короната.

— Вие сте чистосърдечна комедиантка — отвърнах аз. — Токущо ми хвърлихте поглед, който би направил чест на всяка актриса. Но сте толкова красива, че положително сте обичали; следователно сте забравили.

— Аз ли? — каза тя, отклонявайки ловко въпроса ми. — Аз не съм жена, а монахиня, седемдесет и две годишна старица.

— Тогава как можете така уверено да твърдите, че страдате повече от мене? Нещастията на жените се свеждат до едно — те смятат за беда само разочарованията на сърцето.

Тя ме погледна смирено и постъпи като всички жени, които, притиснати в спор до стената или изобличени от истината, продължават да упорствуват и да държат на своето; каза:

— Аз съм монахиня, а вие ми говорите за един свят, в който не мога вече да стъпя.

— Дори мислено? — попитах аз.

— Толкова ли е достоен за облажаване светът? — отвърна тя. — О, когато давам простор на мисълта си, тя се възнеса по-високо... Ангелът на съвършенството, дивният Гавраил, пее често в сърцето ми. Дори да бях богата, пак бих работила, за да не отлигам прекалено често на пъстроцветните крила на ангела и да не блуждая в царството на фантазията. Има мечти, които са гибелни за нас, жените! Спокойствието си дължа на моите цветя, макар те да не успяват винаги

да погълнат мислите ми. Понякога душата ми се изпълва от необяснимо очакване, не мога да прогоня една мисъл, която не ми дава покой и прави пръстите ми несръчни. Струва ми се, че предстои да се случи важно събитие, че животът ми ще се промени. Вслушвам се в тишината, вглеждам се в мрака, губя вкус към работата и с цената на неимоверни усилия се връщам към действителността... към делничния живот. Не е ли това предчувствие, пратено ми от небето? Ето какво се питам!...

[1] *Дамата от Нелската кула...* легендата за Нелската кула е свързана с името на жената на френския крал Луи X Маргарита Бургундска (XIV в.). Обвинена в измяна, Маргарита е била удушена по заповед на краля. ↑

ДВАДЕСЕТ И ОСМА ГЛАВА

ЗЛОТО, КОЕТО МОЖЕ ДА ПРИЧИНИ ЕДНО ИЗРЕЧЕНИЕ

След тримесечна борба между двама дипломати, скрити под маската на меланхоличен юноша и една отчаяна жена, непобедима в своето омерзение към живота, заявих на графа, че е невъзможно да бъде извадена тази костенурка от черупката ѝ, че ще трябва да се строши черупката.

Предната вечер в един последен приятелски спор графинята бе възкликнала:

— Лукреция^[1] е написала с кинжала и с кръвта си първата дума от хартата на жените: Свобода!

От този момент графът ми предостави пълна свобода на действие.

— Продадох за сто франка цветята и шапчиците, които изработих през седмицата! — радостно ми съобщи Онорин една събота вечер, когато я посетих в малката гостна на долния етаж, чиято позлата беше изцяло подновена от мнимия собственик.

Беше десет часът вечерта. Великолепна юлска луна пръскаше в стаята здрачно сияние. Вълни от смесени ухания галеха душата. В ръката си графинята подрънкваше петте златни монети, получени от един мним търговец на модни изделия, друг съучастник на Октав, когото му беше намерил съдията Попино.

— Да изкарваш прехраната си, като се забавляваш — разсъждаваше тя, — да бъдеш свободна, когато мъжете, въоръжени със своите закони, са искали да ни направят робини! О, всяка събота чувствам прилив на гордост! Да си призная, обичам жълтиците на господин Годисар не по-малко, отколкото лорд Байрон, вашият двойник, е обичал златото на Мъри.^[2]

— Това не е роля за жена — възразих аз.

— Че жена ли съм аз? Аз съм младеж, надарен с нежна душа, това е всичко. Младеж, когото никоя жена не може да измъчва...

— Животът ви е отрицание на цялата ви същност — отвърнах аз. — Как! Вие, за която Бог е изразходвал най-редките съкровища от любов и красота, не мечтаете ли понякога...

— За какво? — каза тя, обезпокоена от тази фраза, която за пръв път опровергаваше ролята ми.

— За едно прелестно къдрокосо дете, което да играе сред цветята като един истински цвят на живота и на любовта и да ви вика: „Мамо!...“

Очаквах отговора. Дългото мълчание ме накара да заподозра ужасното въздействие на думите ми в тъмнината.

Графинята се беше облегнала на дивана, почти в безсъзнание, цялата вкочанена от нервна криза, чиито първи лек пристъп напомнял, както каза тя по-късно, действието на най-коварната отрова.

Повиках госпожа Гобен, тя дойде да отведе господарката си, положи я на леглото, разкопча я, разсъблече я и я върна не към живота, а към нечовешки страдания.

Аз се разхождах напред-назад из алеята по протежение на къщата и ридаех, тъй като се съмнявах в благополучния изход. Искях да се откажа от ролята на птицеловец, толкова неразумно приета от мен. Госпожа Гобен, като слезе в градината и ме завари облян в сълзи, изтича при графинята.

— Госпожо, какво се е случило? Господин Морис плаче с горещи сълзи като дете!

Изплашена, че сцената може да бъде изтълкувана зле, Онорин със сетни сили наметна един пенъоар и слезе при мен.

— Вие нямате никаква вина за случилото се — каза тя. — Понякога получавам такива пристъпи, нещо като сърдечни спазми!...

— Искате да скриете от мен болката си? — с неподправено вълнение възкликнах аз, бършейки сълзите си. — Не ми ли казахте достатъчно ясно току-що, че сте били майка, че сте изпитали непрежалимата мъка да загубите детето си?

— Мари! — рязко извика тя и позвъни.

Госпожа Гобен се появи.

— Светнете и донесете чай — заповяда Онорин с хладнокръвието на английска лейди, надъхана с високомерие

вследствие познатото ви ужасно възпитание.

[1] *Лукреция* — знатна римска дама, която се самоубива, след като била обезчестена от сина на Тарквиний Горди. Смъртта на Лукреция е послужила като повод за заточението на царя и установяването на република в Рим. ↑

[2] За тази позиция в изданието отсъства обяснителна бележка. Явно иде реч за Джон Мъри, издателят на творбите на Байрон. — Бел. NomaD. ↑

ДВАДЕСЕТ И ДЕВЕТА ГЛАВА

ПРЕДИЗВИКАТЕЛСТВОТО

Когато госпожа Гобен запали свещите и затвори капациите на прозорците, лицето на графинята беше непроницаемо. Неукротимата ѝ гордост, упоритата ѝ необщителност отново бяха взели връх; тя каза:

— Знаете ли защо обичам толкова лорд Байрон?... Той е страдал мълчаливо, както страдат животните. Каква полза от жалбите, ако това не е елегията на Манфред, горчивият присмех на Дон Жуан, мечтателността на Чайлд Харолд? За мен никой няма нищо да узнае!... Моето сърце е поема, която посвещавам единствено на Бога!

— Само ако поискам... — казах аз.

— Ако? — повтори тя.

— Не ме интересува нищо — отвърнах, — не съм любопитен, но само ако поискам, още утре ще узная всичките ви тайни.

— Опитайте се! — възкликна тя със зле прикрито безпокойство.

— Сериозно ли говорите?

— Разбира се — каза тя, поклащайки глава. — Трябва да знам дали такова престъпление е възможно.

— Преди всичко, госпожо — отговорих, като посочих ръцете ѝ, — нима тези изящни пръсти, които очевидно не са пръсти на момиче, са създадени за работа? Освен това твърдите, че се наричате госпожа Гобен, а онзи ден, като получихте пред мен писмо, казахте на Мари: „Вземи, това е за теб.“ Мари е истинската госпожа Гобен. Значи, вие се прикривате под името, на вашата икономка. О, госпожо, нямате причини да се страхувате от мен. Аз съм най-преданият приятел, който бихте могли да имате... Приятел, чувате ли? Придавам целия свят и трогателен смисъл на тази дума, тъй опорочена във Франция, където кръщаваме с нея неприятелите си. Този приятел, готов винаги да ви защити, ви желае най-голямо щастие, каквото се полага на жена като вас. Кой знае дали не действах съзнателно, като ви причиних неволно болка?

— Добре — подхвана тя с предизвикателство в гласа, — полюбопитствувайте и ми кажете всичко, което успеете да научите за мен. Аз настоявам. Но... — прибави тя, поклащайки заплашително пръст — ще ми кажете също по какъв начин сте получили сведенията. От вас зависи да съхраня скромното щастие, на което се радвам тук.

— Искате да кажете, че ще избягате...

— Колкото се може по-бързо! — извика тя. — Ако трябва, чак в Новия свят...

— Но там ще бъдете изложена на бруталността на страстите, които ще вдъхнете — прекъснах я аз. — Не е ли свойствено на таланта и на красотата да блестят, да привличат погледите, да будят завист и злоба? Париж е пустиня без бедуини. Париж е единственото място в света, където човек може да се скрие, когато трябва да живее от своя труд. От какво се оплаквате? Кой съм аз? Вашият нов слуга, един господин Гобен, това е всичко. Ако се наложи да се дуелирате, може да ви потрябва секундант.

— Все ми е едно, узнайте коя съм. Вече ви казах: настоявам за това! А сега ви моля — додаде тя с онова подкупващо очарование, което на вас, жените, така добре ви се удава — каза консултът, като погледна към дамите.

— Добре, тогава утре по същото време ще ви кажа какво съм открил — отвърнах аз. — Но няма ли да ме намразите? Няма ли да постъпите като другите жени?

— А как постъпват другите жени?...

— Те ни налагат непосилни жертви, а когато ги извършим, ни ги натякват след време като обида.

— Прави са, ако това, което са поискали от вас, ви се е сторило жертва... — подхвана хитро тя.

— Заменете думата „жертва“ с думата „усилие“ и...

— Това ще е безочие — довърши тя.

— Простете — казах аз, — забравих, че жената и папата са непогрешими.

— Боже мой! — промълви тя след дълга пауза. — Как е възможно една дума само да разруши тъй скъпо заплатеното спокойствие, на което се радвам скришом като крадец!...

Тя стана и без да ми обръща внимание, продължи да се окайва:

— Къде да вървя? Какво да правя?... Нима ще трябва да напусна това тихо, толкова уютно убежище, където се надявах да прекарам остатъка от дните си?

— Да прекарате остатъка от дните си! — извиках аз видимо ужасен. — Никога ли не сте мислили, че ще дойде ден, когато няма да можете да работите, или че цената на цветята и на модните украшения ще спадне поради конкуренцията?...

— Вече имам спестени две хиляди екю — каза тя.

— Боже мой! Какви ли лишения се крият зад тази сума! — възкликнах аз.

— Довиждане до утре — каза тя. — А сега ме оставете. Тази вечер не съм на себе си, искам да бъда сама. Трябва да събера сили в случай на нещастие. Та нали, ако вие узнаете нещо, значи, и други го знаят, и тогава... Сбогом — рязко каза тя с повелителен жест.

— Сражението остава за утре — отвърнах с усмивка, като се стараех да запазя безгрижния си вид по време на тази сцена.

ТРИДЕСЕТА ГЛАВА

РАЗКРИТИЕТО

Докато се отдалечавах по алеята, аз си повтарях:

— Сражението остава за утре!

Графът, с когото, както обикновено, се срещнах вечерта на булеварда, също възкликна:

— Сражението остава за утре!

Безпокойството на Октав не отстъпваше на безпокойството на Онорин.

До два часа през нощта графът и аз се разхождахме покрай рововете на Бастилията като двама генерали в навечерието на бой, които преценяват всички възможности, оглеждат местността и стигат до извода, че в разгара на битката победата зависи от една случайност.

Тия две същества, разделени не по своя воля, щяха да прекарат безсънна нощ — единият в надежда, другият в страх от среща.

Житейските драми не се крият в обстоятелствата, а в чувствата, те се разиграват в сърцата или ако щете, в този необятен свят, който можем да наречем духовен свят. Октав и Онорин живееха и се подвизаваха изключително в този свят на извисени духове.

Бях точен. В десет часа вечерта за пръв път бях допуснат в кокетната спалня в бяло и синьо, в гнездото на тази ранена гълъбица.

Онорин ме погледна, понечи да ме заговори, но бе поразена от почтителния ми вид.

— Графиньо — казах аз, като се усмихвах сдържано. Бедната жена, която се беше надигнала, отново се отпусна в креслото и застина в скръбна поза, достойна за четката на някой голям художник.

— Вие сте женена — продължих аз — за най-благородния и най-достойния от мъжете, за човека, когото всички смятат за великодушен, но те не знаят докъде стига неговото себеотрицание по отношение на вас. Вие двамата сте необикновени личности. Къде според вас се намирате?

— У дома си — отвърна тя и ме погледна с широко отворени очи, втренчени от учудване.

— У граф Октав! — възразих аз. — Ние с вас сме изиграни. Льонорман, деловодителят в съда, не е истинският собственик, а подставено лице в услуга на вашия мъж. Чудесното спокойствие, на което се радвате тук, е дело на графа, спечелените от вас пари идват от графа, покровителството му се разпростира до най-малките дреболии в живота ви. Вашият мъж ви спаси в очите на света, като измисли приемливо оправдание за отсъствието ви. Пред всички графът изказа надеждата, че не сте загинали при корабокрушението на „Сесилия“, с който сте отпътували за Хавана, за да получите наследство от една стара леля; тръгнали сте уж придружена от две негови сродници и от стария домоуправител. Графът разправя, че е изпратил хора да ви търсят и е получил от тях благоприятни вести... Той взема толкова предпазни мерки, за да ви скрие от хорските погледи, колкото и вие самата... С една дума, той ви се подчинява...

— Стига! — прекъсна го тя. — Искам да знам само едно: от кого имате тези сведения?

— За бога, госпожо, вуйчо ми е назначил за секретар на полицейския началник на квартала един беден младеж. Този млад човек ми разказа всичко. Ако тайно напуснете къщата тази нощ, мъжът ви ще узнае къде отивате и неговото покровителство ще ви следва навсякъде. Как една умна жена като вас е могла да повярва, че търговците купуват цветята и шапките на същата цена, на която после ги продават? Поискайте хиляда екю за един букет и те ще ви ги дадат! Никога майчина нежност не е била по-изобретателна от нежността на мъжа ви към вас. От портиерката узнах, че графът често идва до оградата нощем, когато всички спят, да погледа отдалеч светлината на нощната ви лампа! Големият ви кашмирен шал струва шест хиляди франка... Вашата доставчица ви продава не стари, а чисто нови изделия от най-добрите фабрики... С една дума, тук сте като Венера в мрежите на Вулкан... само че сте затворена в мрежата сама, в плен сте на едно несравнимо благородство, което се проявява към вас вече седем години.

Графинята трепереше като уловена, стисната в длан лястовица, която протяга шия и гледа уплашено около себе си. Тя се разтърсваше от нервни спазми и недоверчиво ме гледаше. Сухите ѝ очи светеха с

трескав блясък. Но тя беше жена!... В един момент сълзите ѝ бликнаха и тя заплака не защото беше разчувствувана, не, плачеше от безпомощност, от отчаяние. Смяташе се независима и свободна, а оковите на брака я държаха като в затвор.

— Ще отида — шепнеше тя през сълзи, — той сам ме принуждава... Ще отида там, където съм сигурна, че никой няма да ме последва!

— Ах, така значи! — възкликнах аз. — Искате да се самоубиете!... В такъв случай, госпожо, навярно имате извънредно важни причини да не се връщате при граф Октав.

— О, и още какви!

— Добре, но кажете ги на мен, кажете ги на моя вуйчо. В наше лице ще намерите двама предани съветници. Ако в изповедалнята вуйчо ми е свещеник, в обществото той далеч не е така строг. Ние ще ви изслушаме, ще се опитаме да разрешим проблемите ви и ако сте заблудена или жертва на недоразумение, може би ще съумеем да го разсеем. Душата ви ми изглежда чиста, но ако сте извършили прегрешение, отдавна вече сте го изкупили... Помнете най-после, че в мое лице имате най-искрен приятел. Ако пожелаете да се освободите от тиранията на графа, аз ще ви помогна, той никога няма да ви намери.

— О, все още има манастири! — възкликна тя.

— Да, но ако графът, който междувременно е станал министър, поиска, ще ви затвори вратите на всички манастири в света. Колкото и да е влиятелен, аз все пак ще ви спася от него... но преди това ми докажете, че не можете, че не трябва да се върнете при него. О, не се страхувайте, че едва избягала от графа, ще попаднете под моя власт — прибавих аз, като срещнах погледа ѝ, ужасяващо недоверчив и пълен с високомерие. — Ще се радвате на спокойствие, самота и независимост. С една дума, ще бъдете така свободна и така уважавана, сякаш сте противна и зла стара мома. Самият аз не бих си позволил да ви виждам без ваше съгласие.

— Но кажете как? По какъв начин?

— Това, госпожо, е моя тайна. Не ви лъжа, бъдете уверена. Докажете ми, че животът, който водите, е единственият възможен, че го предпочитате пред живота като съпруга на граф Октав, богатата и почитана, господарка в един от най-разкошните домове на Париж,

обожавана от мъжа си, щастлива майка... и ви обещавам, че ще удържа за вас победа...

— Ще се намери ли човек, който да ме разбере? — прошепна тя.

— Не — отвърнах аз. — Ето защо се обърнах към религията, тя да отсъди. Моят вуйчо е седемдесет и пет годишен светец. Той не е велик инквизитор, а по-скоро свети Йоан. Но за вас той ще стане Фенлон, същият този, който казал на Бургундския херцог: „Яжте телешко в петък, но бъдете християнин, монсеньор!“

— Какво говорите, манастирът е последната ми надежда, моето единствено убежище. Само Бог може да ме разбере. Никой човек, бил той свети Августин, най-милостивият от църковните отци, не би могъл да вникне в угризенията на съвестта ми, които за мен са непреодолими като кръговете на Дантевия ад. Отдадох любовта си не на моя мъж, а на друг, колкото и недостоеен да бе за тази жертва! Но той не прие любовта ми, не пожела да я вземе; подарих му сърцето си, както майка подарява на детето си чудесна играчка, и като на шега той го разби.

Живеех само за тази любов. За някои хора любовта не подлежи на изпитание: тя съществува или не. Зароди ли се, разпали ли се, тя изпълва цялата душа. И така, тези осемнадесет месеца от живота ми за мен се равняват на осемнадесет години, вложих в тях цялото си същество, всичките си сили; те не обедняха от безмилостното им пилеене, изтощиха се в измамна близост, при която само аз бях откровена. За мен чашата на щастието не е нито изчерпана, нито празна, тя вече не може да се напълни, защото е счупена. Аз не съм в състояние да се боря, нямам вече оръжие... След като се отдадох тъй беззаветно, какво представлявам? Огризки от пира. Дадено ми е било само едно име, Онорин, както и едно сърце. Моят мъж облада младото момиче, един недостоеен любовник облада жената, от мен не остана нищо! Да разреши да ме обичат... Ето какво ще ми кажете вие. О, все още имам гордост и не мога да се помирят с мисълта, че ще стана проститутка! Да, прозрях ясно в светлината на пожара; и дори знаете ли, по-скоро бих отстъпила пред любовта на друг, но на Октав... О, никога!

— Значи, го обичате — казах аз.

— Аз го ценя, уважавам го, прекланям се пред него, той не ми е сторил ни най-малко зло; той е добър, трогателен, по аз вече не мога да обичам... Впрочем — каза тя — да не говорим повече за това.

Разговорът омаловажава всичко. Ще ви изложа писмено мислите си, тъй като в момента не съм в състояние да ги изразя, те ме душат, цялата горя, стоя върху пепелището на моя храм. Всичко, което виждам наоколо, всички тези неща, които смятах придобити с моя собствен труд, ми припомнят сега това, което исках да забравя. Ах, трябва да бягам оттук, както избягах от дома на Октав.

— Но къде? — попитах. — Може ли една жена да оцелее без покровител? Нима на тридесет години, в разцвета на красотата, преливаща от сили, които не подозирате, и нежност за отдаване, ще се оттеглите в пустинята, където бих могъл да ви укрия?... Не се безпокойте.

За пет години графът нито веднъж не се е мярнал тук и никога няма да проникне при вас без ваше съгласие. Неговата всеотдайност през тези девет години е залог за вашето спокойствие. Можете в пълна безопасност да обсъдите бъдещето си с вуйчо ми и с мене. Вуйчо ми е не по-малко влиятелен от който и да е министър. И тъй, успокойте се, не преувеличавайте сама нещастиято си. Един свещеник, чиято глава е побеляла в служба на църквата, не е дете; той ще ви разбере, ето вече половин век как хората му изповядват болките си и той претегля натежалите от прегрешения сърца на крале и принцове. Ако е строг под епитрахила, сред вашите цветя вуйчо ми ще бъде кротък като тях и снизходителен като своя божествен учител.

Разделих се с графинята в полунощ и я оставих спокойна на вид, но мрачна и изпълнена с тайни намерения, които никаква проницателност не би могла да разгадае.

ТРИДЕСЕТ И ПЪРВА ГЛАВА

ЕДНО ПИСМО

След като направих няколко крачки по улица Сен-Мор, срещнах графа — беше напуснал уговореното място на булеварда, тласкан към мен от някаква неудържима сила.

— Бедната, каква ли ужасна нощ ще прекара! — възкликна той, когато му разказах разигралата се преди малко сцена. — Какво ли ще стане, ако отида при нея, ако изведнъж ме види?

— В момента е способна да се хвърли през прозореца — отвърнах аз. — Графинята е като Лукреция, не би понесла да бъде озлочестена дори от човек, на когото би се отдала доброволно.

— Вие сте още млад — възрази той. — Не знаете, че в една душа, разкъсана от съмнения, волята е непостоянна като водите на езеро по време на буря, вятърът се променя ежеминутно и течението се насочва ту към единия, ту към другия бряг. През тази нощ е толкова вероятно Онорин да се хвърли в обятията ми, колкото и да скочи през прозореца.

— И вие ще поемете такъв риск? — попитах аз.

— Да вървим — отвърна той. — Ще почакам до утре вечер, имам у дома една доза опиум, която Деппен ми даде в случай на безсъние.

На другия ден по обяд госпожа Гобен ми донесе писмо, като ми каза, че графинята, изтощена от умора, си е легнала в шест часа сутринта и благодарение на лекарството, приготвено от аптекаря, непробудно спи.

Ето това писмо, запазил съм едно копие специално за вас — каза консултът, като се обърна към госпожица Детуш. — На вас са ви известни средствата на писателското изкуство, уловките на стила и усилията на много съчинители, на които не липсва умение, но ще признаете, че литературата не би могла да зачене в изкуствените си недра такова искрено писание! Няма нищо по-страшно от истината. Ето какво пишеше тази жена или по-право това въплътено страдание:

„Господин Морис,

Предварително знам всичко, което би могъл да ми каже вашият вуйчо, той не е по-наясно от моята съвест.

Съвестта у човека, това е гласът на Бога. Зная, че ако не се помиря с Октав, ще бъда прокълната: такава е присъдата на религията. Гражданският закон ми повелява послушание независимо от всичко. Щом мъжът ми не ме е отблъснал, това е достатъчно хората да ме смятат чиста и добродетелна, каквото и да съм направила.

Да, бракът има това преимущество, че обществото потвърждава опрощението, дадено от мъжа; но то забравя, че опрощението може и да не бъде прието.

От гледна точка на закона, на религията и на обществото, аз трябва да се върна при Октав.

Дори погледнато от чисто човешката страна, не е ли жестоко да му откажа право на щастие, да го лиша от деца, да зачеркна рода му от златната книга на перовете? Моите страдания, колебания, чувства, целият мой егоизъм (защото аз съм егоистка) трябва да бъдат пожертвувани в името на семейството. Ще стана майка, милувките на моите деца ще пресушат сълзите ми! Ще се радвам на пълно щастие, на всеобщо уважение, ще минавам горда и ослепителна в разкошна карета! Отново ще имам прислуга, дом, богатство, ще бъда царица на толкова празненства, колкото седмици има годината. Обществото ще ме приема радушно. Най-сетне няма да трябва да се извисявам до върховете на патрицианството, аз няма да съм слизала оттам. И тъй, Бог, законът, обществото, всички са единомдушни.

Срещу какво въставате — ме питат от висотата на небето, на амвона, на съда и на трона, чиято височайша намеса при нужда би била призована от графа. Дори ако трябва, вуйчо ви ще ми възвести небесната благодат, която ще влее в сърцето ми сладостното чувство за изпълнен дълг. Бог, законът, обществото, Октав, всички искат аз да живея, нали?

Но ето какво, дори да няма друга пречка, моят отговор ще реши всичко: аз отказвам да живея!

Отново ще стана чиста и невинна, когато ще лежа в савана, увенчана от безупречната бледност на смъртта. В това няма никакъв «магарешки инат». Този инат, в който на шега ме обвинихте, у жената се поражда от увереността, от прозрението в бъдещето.

Ако моят мъж от любов към мен е тъй добър да забрави всичко, аз няма да забравя, никога! Зависи ли от нас забравата? Когато една вдовица се жени, любовта прави от нея младо момиче, тя се свързва с любим човек; аз обаче не мога да обичам графа. До това се свежда всичко, разбирате ли?

Всеки път, когато очите ни се срещнат, дори ако очите на мъжа ми са пълни с любов, аз ще виждам в тях своята вина.

Неговото великодушие ще ми сочи размера на моето престъпление.

Тревожният ми поглед винаги ще чете една безмълвна присъда.

В сърцето ми вечно ще се борят неясни спомени.

Никога бракът няма да събуди у мен мъчителните радости, гибелното вълнение на страстта; ще погубя своя мъж със студенината си, с неволните сравнения, които той ще отгатва, макар и стаени в глъбините на съзнанието ми.

И в деня, когато в една бръчка на челото, в един опечален поглед, в един неуловим жест съзра неволен, макар и сдържан упрек, нищо няма да ме спре: ще лежа с разбита глава върху паважа и камъкът ще ми се струва по-милостив от моя мъж.

Може би причината за тази ужасна и сладка смърт ще бъде прекалената ми чувствителност. Мога да сгреша, да изтълкувам зле раздражителността на Октав, предизвикана от някоя служебна несполука, да бъда заблудена от несправедливо подозрение. Уви, може да взема някое доказателство за любов като доказателство за презрение.

Какво мъчение и за двама ни! Октав ще се съмнява винаги в мене, аз ще се съмнявам винаги в него. Ще го сравнявам неволно с недостойния му съперник, с човека, когото презирам, но с когото познах насладите на плътта, белязали ме като огнени стрели — срамувам се от тях, но неизменно си ги спомням. Не ви ли разкрих достатъчно сърцето си? Никой, господине, не е в състояние да ме убеди, че любовта може да се възроди, защото аз не мога и не искам да приема ничия любов.

Прелъстената девойка е като откъснат цвят; но съгребената жена е като стъпкано цвете.

Вие, любителят на цветята, трябва да знаете дали може да се изправи стеблото, да се съживят посърналите багри, да се върне жизненият сок в нежните каналчета, чиято растителна мощ е в съвършената им невредимост...

Ако някой ботаник, бил той и гений, се залови с тази непосилна задача, ще съумее ли да премахне гънките от смачканата тъкан? Ако сътвори ново цвете, той би бил равен на Бога! Само Бог може да ме пресътвори!

Аз пия горчивата чаша на изкуплението; но докато я пресушavam, с ужас повтарям тази присъда: «Да изкупиш, не значи да заличиш.»

В моето уединение аз ям хляб, наквасен със сълзи, но никой не вижда това, никой не вижда как плача. Да се върна при Октав, значи, да се откажа от сълзите, моите сълзи биха го огорчили.

О, господине, колко добродетели трябва да бъдат погазени не за да се отдадеш, не, а за да се покориш на мъжа, на когото си изменила. Кой може да ги изброи? Само Бог, единствен той е довереник и вдъхновител на тези ужасяващи благодеяния, от които и ангелите бледнеят.

Ще отида дори по-далеч. Жената е смела, когато мъжът нищо не знае; тя разгръща в лицемерието неукротима сила, мами, за да обезпечи щастието и на двамата. Но не е ли унизително, когато и двамата знаят? Как бих могла да отвърна на страстта с униженост? Октав

няма ли в края на краищата да види в отстъпчивостта ми поквара?

Бракът се гради на уважението, на взаимните жертви: но нито Октав, нито аз ще можем да се уважаваме на другия ден след нашето събиране: той ще ме е опозорил с любовта си на старец към куртизанка и аз ще се измъчвам постоянно от срам, че съм някаква вещ, а не достойна съпруга. В неговия дом ще олицетворявам не добродетелта, а сластта.

Ето горчивите плодове на греха. Сама си създадох брачно ложе, където ми е съдено да се мятам като върху жарава, едно ложе без сън.

Тук имам мигове на спокойствие, мигове, когато забравям, но в предишния ми дом всичко ще ми напомня петното, което позори булчинската ми премяна.

Когато страдам тук, благославям страданията си, казвам на Бога: «Благодаря ти, Боже!» Но в неговия дом ще ме изпълва ужас и угризение, че вкусвам радости, които не съм заслужила.

Всичко това, господине, не са просто разсъждения, а дълбокото убеждение на една изстрадала душа, която се терзае от скръб вече цели седем години.

И накрая да ви направя ли най-страшното признание? Непрестанно усещам впито в гърдта си детето, заченато в радостно опиянение, с наивна вяра в щастието, детето, което кърмих в продължение на седем месеца и което ще нося до сърцето си цял живот. Ако други деца трябва да черпят от мене храна, те ще поглъщат сълзите ми заедно с млякото и то ще се вгорчи.

Видът ми е лекомислен, изглеждам ви като дете... О, да, имам паметта на дете, тази памет, която си възвръщаме с приближаването към гроба.

Сам виждате, в този хубав живот, където обществото и любовта на мъжа ми искат да ме върнат, няма положение, което да не е фалшиво, да не крие клопки, да не изпречва пред мен пропасти, в които се сгромолясвам, пробождана от безмилостни остриета.

Ето вече пет години как блуждая в пустошта на бъдещето, без да открия в него място за покаяние, защото душата ми е завладяна от искрено разкаяние.

За всичко това религията има отговори и аз ги зная наизуст.

Мъките и изпитанията са моето наказание и Бог ще ми даде сили да ги понеса.

Това, господине, е достатъчно основание за някои благочестиви души, но аз нямам тяхната твърдост.

Изборът ми е направен: пред ада, който ме очаква у граф Октав, ще предпочета ада, където Бог ще ми позволи да го благославям.

Още една последна дума.

Ако бях девойка и притежавах сегашния си опит, пак бих избрала Октав за съпруг, но тъкмо в това е причината за моя отказ: не искам да се червя пред този човек. Как? Да стоя винаги на колене пред него, той да стои с гордо вдигната глава! А разменим ли ролите си, той ще ми вдъхва само презрение.

Няма да търпя снизхождение поради моя грях.

Ангелът, който би се осмелил да прояви грубост, напълно допустима между двама души, безупречни един към друг, такъв ангел не съществува на земята, той е на небето!

Октав е самото благородство, знам; но в душата му (колкото и да го величават, той все пак е човек) не виждам гаранция за новия ни съвместен живот.

Кажете ми къде мога да намеря това уединение, този покой, тази тишина — другари в непоправимото нещастие, които вие ми обещахте?“

ТРИДЕСЕТИ ВТОРА ГЛАВА

РАЗСЪЖДЕНИЕ НА МЛАДИЯ ЧОВЕК И НА ЖЕНЕНИЯ МЪЖ

След като извадих копие от писмото ѝ, за да го съхраня дума по дума, отидох на улица Пайен.

Тревогата беше надвила действието на опиума.

Октав се разхождаше като обезумял в градината.

— Напишете отговор — казах аз, като му подадох писмото на жена му. — Опитайте се да успокоите съзнателното целомъдрие. Това е по-трудно, отколкото да победите несъзнателната добродетел, която от любопитство сама влиза в ръцете ви.

— Тя е моя! — възкликна графът и докато четеше, по лицето му се изписваше щастие.

Направи ми знак да го оставя сам, почувствувал изпитателния ми поглед.

Разбрах, че прекомерното щастие и прекомерната скръб са подвластни на едни и същи закони, и отидох да посрещна госпожа Дьо Куртвил и Амели, които бяха канени този ден на обяд у графа.

Колкото и красива да беше госпожица Дьо Куртвил, аз почувствувах, виждайки я отново, че любовта е многолика и че жените, способни да ни вдъхнат истинска любов, са голяма рядкост.

Сравнявайки неволно Амели с Онорин, намерих повече очарование в прегрешилата жена, отколкото в невинната девойка.

За Онорин верността не беше просто дълг, а обреченост на сърцето; докато Амели с безгрижен вид щеше да изрече тържествени обети, без да разбира нито значението им, нито произтичащите от тях задължения.

Изнурената, полумъртва жена, грешницата, очакваща спасение, ми се струваше несравнимо по-обаятелна; тя пробуждаше естественото благородство у мъжа, изискваше от влюбения всички съкровища на сърцето, мобилизираше всичките му сили, изпълваше

живота, внасяше в него борба за щастие, докато Амели, целомъдрена и доверчива, щеше да се затвори в кръга на едно безметежно майчинство, където делничното трябваше да замени поезията, където за мен нямаше да има нито борба, нито победа.

Между равнините на Шампан и снежните и буреносни, но величествени Алпи, кой млад човек би избрал спокойната еднообразна шир? Не, такива сравнения са неподходящи, пагубни пред прага на кметството.

Уви, трябва да сте се опарили от живота, за да разберете, че бракът изключва страстта, че семейството не може да се гради върху бурите на любовта.

След като бях мечтал за непостижимата любов с безбройните ѝ причуди, след като бях вкусил жестоките радости на идеала, бях изправен пред една жалка действителност.

Какво да се прави, съжалявайте ме!

На двадесет и пет години се съмнявах в себе си. Все пак взех мъжествено решение. Отидох при графа под предлог да го уведомя за пристигането на неговите братовчедки и го видях подмладен и озарен от надежда.

— Какво ви е, Морис? — попита той, поразен от разстроените ми черти.

— Графе...

— Не ме ли наричате вече Октав? Вие, на когото ще дължа живота, щастieto си?

— Скъпи Октав, ако успеете да върнете графинята към дълга ѝ, добре съм я проучил (той ме погледна така, както Отело вероятно е погледнал Яго, когато Яго е успял да събуди първото подозрение в душата на мавъра)... Тя не бива никога вече да ме види, не бива да узнае, че Морис е бил ваш секретар. Не произнасяйте никога името ми, нека никой не ѝ напомня за мен, иначе всичко е загубено... Вие ме назначихте докладчик в Държавния съвет, за бога, сега ми издействайте някакъв дипломатически пост в чужбина, някакво консулство и се откажете да ме жените за Амели... О, не се тревожете — казах аз, като го видях, че трепна, — ще изиграя докрай ролята си...

— Бедничкият!... — въздъхна той, като ми стисна ръката, сдържайки сълзите, които овлажняваха очите му.

— Дадохте ми ръкавици — казах с усмивка, — но аз не ги сложих, това е всичко.

ТРИДЕСЕТ И ТРЕТА ГЛАВА

ПОВЕЛИТЕ НА ЦЪРКВАТА

Тогава се уговорихме как трябва да се държа вечерта, когато отида при нея. Това ставаше през август, денят беше горещ, предвещаваеше буря; небето изглеждаше бакърено, цветята разпръскваха тежък аромат, беше душно като в парилник и аз с изненада установих, че се молах графинята да е заминала за Индия. Но я видях: седеше под едно дърво на дървена пейка с облегалка, краката ѝ бяха опрени на малко дървено столче и едва се подаваха изпод бялата муселинена рокля със сини панделки; беше без шапка, буклите падаха от двете страни на лицето ѝ.

Без да става, тя ми посочи с ръка мястото до себе си и каза:

— Нали нямам никакъв изход?

— В живота, който сама сте си устроили — възразих аз, — но не и в живота, който аз искам да ви устроая; стига само да поискате и ще бъдете много щастлива...

— Но как? — попита тя.

Цялото ѝ същество изразяваше въпрос.

— Писмото ви е в ръцете на графа.

Онорин скочи като подплашена сърна, отдалечи се няколко крачки, тръгна из градината, постоя известно време неподвижна, после отиде и седна сама в салона. Като ѝ оставих време да се съвземе от този неочакван удар, аз се качих при нея.

— И това ми било приятел! По-скоро предател, а може би и шпионин на моя мъж!

Инстинктът у жените се равнява на прозорливостта у великите хора.

— Нужен беше отговор на писмото ви, нали? Само един човек на света можеше да ви го даде... И така, прочетете отговора, скъпа графиньо, а ако и след това не виждате изход в живота, „предателят“ ще ви докаже, че е истински приятел: ще намеря за вас манастир, откъдето властта на графа ще е безсилна да ви извади, но преди да

отидете там, изслушайте противната страна. Съществува един божествен и човешки закон, на който дори омразата се подчинява, и той повелява да не се издава присъда, преди да се чуе защитата. Досега вие осъждахте, без да искате нищо да знаете, запушвахте си ушите като децата. Но една седемгодишна всеотдайна любов има своите права. Длъжна сте да прочетете отговора на вашия мъж. Чрез вуйчо ми му предадох копие от писмото ви и вуйчо ми го попита какъв ще бъде неговият отговор, ако жена му му напише подобно писмо. Така че вие не сте компрометирана ни най-малко. Старецът лично ще донесе отговора на графа. От уважение към самата себе си ще трябва в присъствие на този човек и в мое присъствие да прочетете писмото, в противен случай бихте постъпили просто като едно вироглаво и сърдито дете. Направете тази жертва пред обществото, пред закона, пред Бога.

Тъй като не виждаше в тази снисходителност никакво посегателство върху женската си воля, тя се съгласи.

Всичките ми усилия през последните четири-пет месеца се градяха в името на тази минута. Но не завършват ли и пирамидите с връх, върху който може да кацне само една птичка?... Графът възлагаше всичките си надежди на този върховен час и го дочака.

През целия си живот не си спомням по-забележителна гледка от появата на моя вуйчо в десет часа вечерта на прага на този салон в стил помпадур.

Посребрената му коса, която се открояваше на фона на черното облекло, необикновено спокойното му лице оказаха магическо въздействие върху графинята: стори й се, че бяха сложили живителен балсам върху раните й, сякаш я бе озарил един лъч от неговата добродетел, излъчваща светлина, без сама да знае.

— Господин свещеникът на „Белите мантии“ — съобщи госпожа Гобен.

— С известие за мир и щастие ли идвате, скъпи вуйчо? — попитах го аз.

— Винаги намираме щастие и мир, щом съблюдаваме повелите на църквата — отговори вуйчо ми, като предаде на графинята следното писмо.

ТРИДЕСЕТ И ЧЕТВЪРТА ГЛАВА

ОТГОВОРЪТ

„Скъпа моя Онорин,

Ако бяхте имали добрината да ми се доверите, ако бяхте прочели писмото, което ви писах преди пет години, щяхте да си спестите пет години напразен труд и лишения, които ми причиниха такава мъка. В него аз ви предлагам договор, чиито условия щяха да разсеят всички ваши опасения и да направят възможен съвместния ни живот.

Упреквам се за много неща, проумях цялата си вина за тези седем тъжни години. Криво бях разбрал брака. Не съумях навреме да отгатна опасността, която ви грозеше.

Имах в къщата си ангел, Бог ми беше казал: «Бъди внимателен и го пази!» Бог ме наказва за безразсъдната ми дързост.

Вие не можете да посегнете на себе си, без да ударите и мен. Смилете се над мен, скъпа Онорин!

Разбирам угризенията ви и не искам от вас да се върнете в старото ни жилище на улица Пайен, където някак мога да живея без вас, но не бих имал сили да се подслоня заедно с вас.

С радост подреждам и украсявам за вас друг дом в предградието Сен-т-Оноре, в който се надявам да заведе не жена, подмамена от своята неопитност и върната ми от закона, а сестра, която ще ми позволи да я целуна по челото, както един баща благославя всеки ден с целувка любимата си дъщеря.

Нима ще ме лишите от правото, което успях да си извоювам над отчаянието ви — да бъда отблизо за вашите нужди, за вашите развлечения, за самия ви живот?

Има едно сърце, преизпълнено с любов, готово винаги да прости — сърцето на майката; вие не знаете друга майка освен моята, а тя навярно би ви подтикнала към мен. Но как не отгатнахте, че в моята гръд туптят две сърца — сърцето на моята майка и на вашата!

Да, скъпа, моята любов към вас не е нито дребнава, нито възискателна, това е онази любов, която не оставя несгодите да сбръчкат лицето на обожаваното дете.

За кого вземате другаря от детството си, Онорин, като ме смятате способен да приема целувки, изтръгнати насила, да се раздвоя между радостта и тревогата? Не се страхувайте, че ще трябва да понасяте жалбите на една просеща страст, осмелих се да ви повикам едва след като се уверих, че мога да ви предоставя пълна свобода.

Вашата самотна гордост е преувеличила трудностите: ще живеете при мен като при брат или баща, няма да изпитате страдание, може да не изпитате и радост, но няма да срещнете нито присмех, нито безразличие, нито съмнение в искрените ви намерения.

Атмосферата, която ще ви заобикаля, ще бъде винаги умерена, топла, без бури и ветрове.

Ако след време се почувствувате у дома си, както в сегашното си жилище, и пожелаете да внесете в живота си някакви други радости, удоволствия, развлечения, от вас зависи да разширите техния кръг с оглед на желанието си.

Майчината нежност не знае нито презрение, нито съжаление. Какво е тя всъщност? Любов без желания. Повярвайте, възхищението ми от вас ще скрие всички чувства, които биха ви се сторили оскърбителни.

Така и двамата ще се покажем почтени един към друг.

Доброжелателството на сестрата, отзивчивостта на приятелката ще удовлетворят амбициите на този, който иска да бъде ваш другар: за чувствата му ще можете да съдите по усилията му да ги скрие от вас.

Нито вие, нито аз ще ревнуваме от миналото, защото и двамата сме достатъчно разумни да гледаме само напред.

И тъй, у дома си, в новото жилище, ще се чувствувате като на улица Сен-Мор: неприкосновена и самотна, ще се занимавате с каквото искате, като се ръководите само от собствените си желания; но към това ще се прибави законното покровителство на съпруга, когото сега заставяте да върши рицарски подвизи, всеобщото уважение, което придава такъв блясък на жените, и богатството, което ще ви позволи да осъществите толкова добри дела, Онорин, ако ви дотрябва опрощение, съвсем ненужно впрочем, елате и ми кажете; не бих допуснал нито църквата, нито законът да ви го наложат, то ще зависи от вашата гордост, от собствената ви воля.

От всичко, което ви плаши, можеше да се бои моята жена, но не другарката и не сестрата, на която ще засвидетелствувам неизменно почитта си.

За моето щастие е достатъчно да ви виждам щастлива и аз доказах това през тези седем години. Залог за думите ми, Онорин, са цветята, направени от вас; свято пазени, напоени със сълзите ми, те, подобно писмената на перуанците, съдържат историята на нашите мъки.

Ако този таен договор не ви допадне, дете мое, помолих светия човек, натоварен да ви предаде писмото, да не казва нито дума в моя полза. Не искам да дължа завръщането ви на страха, внушаван от църквата, нито на повелите на закона. От вас самата искам да получа обикновеното и скромно щастие, за което ви моля.

Ако вие упорствувате да ми наложите мрачния, лишен от сестринска усмивка живот, който водя вече девет години, ако останете във вашата пустиня сама, неумолима, волята ми ще се преклони пред вашата.

Помнете едно: няма да ви безпокоя, както не съм ви безпокоил и досега. Ще наредя да уволнят този безумец, който се намеси във вашите дела и може би ви е наскърбил...”

ТРИДЕСЕТ И ПЕТА ГЛАВА

БЕДНИЯТ МОРИС

— Благодаря ви, господине — обърна се Онорин към вуйчо ми, като прекъсна четенето и прибра писмото в пазвата си. — Ще се възползвам от позволението на графа да остана тук...

— Как! — възкликнах аз.

При този възглас вуйчо ми хвърли тревожен поглед, а графинята се усмихна лукаво и тази усмивка ми разкри истинските ѝ подбуди.

Онорин искаше да разбере дали не съм просто актьор, птицеловец и аз за жалост успях да я заблудя с възклицанието си, с неволния вик на сърцето, за който жените имат такъв непогрешим усет.

— Ах, Морис — каза тя, — вие поне умеете да обичате!

Пламъчето, което блесна в очите ми, окончателно щеше да разсее безпокойството на графинята, ако тя все още изпитваше безпокойство.

И така, графът си служеше с мен до последната минута.

Онорин извади писмото, за да го дочете. Вуйчо ми направи знак и аз станах.

— Отивате ли си вече, Морис? — каза тя, без да ме погледне.

— Да оставим графинята — пошепна ми той.

Тя стана и тръгна да ни изпрати, като продължаваше да чете; на прага ми хвана ръката, стисна я сърдечно и каза:

— Пак ще се видим...

— Не — отвърнах аз, като ѝ стиснах ръката до болка. — Вие обичате мъжа си! Утре заминавам.

И си тръгнах бързо, като оставих вуйчо, на когото тя каза:

— Какво става с племенника ви?

Бедният абат довърши моето дело, като посочи главата и сърцето си, сякаш казваше: „Той е луд, извинете го госпожо!“, и това прозвуча съвсем убедително, тъй като той действително си го мислеше.

Седмица по-късно заминах за Испания, с назначение за вицеконсул в един оживен търговски град, където за кратко време щях

да стана консул, с което се ограничаваха амбициите ми.

Скоро след като се установих, получих следното писмо.

ТРИДЕСЕТ И ШЕСТА ГЛАВА

ИЗМАМНО ПОМИРЕНИЕ

„Скъпи Морис,

Ако бях щастлив, не бих ви писал, но за мен започна нов живот, изпълнен със страдания. Желанието отново ме направи млад, но с цялата припряност на четиридесетгодишния мъж, с благоразумието на дипломата, който умее да сдържа чувствата си.

Когато заминахте, все още не бях допуснат в къщата на улица Сен-Мор, но едно писмо ми обещаваще позволение да отида там, нежно и пропито с печал писмо на жена, която се бои от вълненията на срещата.

Чаках повече от месец, преди да се осмеля да отида. Пратих госпожа Гобен да попита графинята дали може да ме приеме, след това седнах на един стол до жилището на портиера, хванах главата си с ръце и останах така близо час. — Господата се преоблича — каза Гобен, за да прикрие с едно ласкателно за мене кокетство колебанията на Онорин.

Когато най-после се срещнахме, в течение на четвърт час не можахме да преодолеем неволното нервно треперене, подобно на това, което обхваща ораторите на трибуната: разменяхме си плахи фрази, загубили ума и дума от смущение, и напразно се мъчехме да поведем разговор.

— Виждате ли, Онорин — казах просълзен, — ледът е разчупен. Аз цял треперя от щастие и трябва да ми простите несвързаните думи. Дълго още ще е така.

— Не е престъпление човек да е влюбен в жена си — отвърна тя, като се усмихваше насила.

— Направете ми това благодеяние, престанете да работите, както работихте досега. От госпожа Гобен знам, че от три седмици живеете от вашите спестявания. За бога, Онорин, вие имате шестдесет хиляди франка рента и ако не ми върнете сърцето си, то поне не ми връщайте богатството си!

— Отдавна знам добрината ви... — прошепна тя.

— Ако предпочитате да останете тук и да запазите независимостта си — отвърнах аз, — ако най-пламенната любов не може да трогне сърцето ви, то поне не работете...

Подадох ѝ три чека от по дванадесет хиляди франка; тя ги взе, разтвори ги с безразличие и като ги прочете, само ме погледна вместо отговор. Да, Морис, тя чудесно разбираше, че не ѝ давах пари, а ѝ връщах свободата.

— Аз съм победена — каза тя, протягайки ми ръка за целувка, — идвайте да ме виждате, когато искате.

И така, тя беше направила усилие над себе си, за да ме приеме.

На следния ден ме посрещна с престорена веселост и трябваше да минат два месеца, докато свикне с мен и прояви истинския си характер. Тогава настъпи един прелестен май, една любовна пролет, която ми донеси неизказани радости. Онорин не се страхуваше от мен, проучваше ме.

Уви, когато ѝ предложих да отидем в Англия, за да се свърже явно с мен, отново да заеме мястото си в моя дом и в обществото, да се настани в новата си къща, тя изпадна в ужас.

— Защо да не живеем винаги така? — каза тя.

Подчиних се безропотно.

«Това изпитание ли е?» — питах се аз на раздяла.

Отивайки на улица Сен-Мор, в мен се възраждаше надежда, любовни блянове изпълваха сърцето ми и аз си мислех с младежка наивност: «Тя ще отстъпи тави вечер...»

Но цялата ми привидна или действителна смелост се разсейваше от една нейна усмивка, от един повелителен

поглед на гордите ѝ спокойни очи, в които не прозираше страст.

Застивах само като си спомнех тези ужасни думи, които вие ми предадохте: «Лукреция е написала с кинжала и с кръвта си първата дума от хартата на жените: Свобода!»

Чувствувах властно колко необходимо беше съгласието на Онорин и колко трудно беше да ѝ го изтръгна. Досещаше ли се тя какви бури бушуваха у мен, когато отивах при нея и когато се връщах?

Най-сетне ѝ описах състоянието си в едно писмо, тъй като нямах сили да разговарям. Онорин не ми отговори на писмото, но стана толкова тъжна, че аз се държах така, сякаш не бях ѝ писал. Измъчвах се, задето съм я наскърбил, тя прочете това в сърцето ми и ми прости. Сега ще узнаете как.

Преди три дни тя ме прие в спалнята си в бяло и синьо. Стаята беше пълна с цветя, богато украсена и осветена; самата Онорин изглеждаше възхитителна. Косите ѝ падаха на леки къдри около лицето, чиято миловидност познавате, свежи цветя украсяваха главата ѝ; носеше бяла муселинена рокля, пристегната в кръста с дълъг бял колан с развяващи се краища. Можете да си представите как ѝ отиваше това скромно облекло, но този ден тя приличаше на младоженка, това беше Онорин от първите дни.

Радостта ми бе веднага помрачена, тъй като лицето ѝ изразяваше необичайна сериозност, под леда имаше стаен огън.

— Октав — каза ми тя, — ще стана ваша жена, когато пожелаете; но помнете, такова покорство крие опасност, мога да се примиря...

Понечих да възразя.

— Да — продължи тя, — аз ви разбирам, примирението ви обижда, вие искате това, което не мога да ви дам: любов! Религията и състраданието ме накараха да се откажа от обета си за самота, и ето, вие сте тук!

Тя замълча, после продължи:

— Отначало вие не молехте за повече; сега искате да върнете жена си. Добре, аз ви връщам Онорин такава, каквата е, и не искам да ви създавам илюзии. Какво ще стане от мен? Майка? Сама го желая. О, повярвайте ми, горещо го желая. Опитайте се да ме промените, нямам нищо против. Но ако умра, приятелю, не проклиняйте паметта ми и не ме обвинявайте в упорство: аз бих го нарекла култ към идеала, а може би по-правилно ще е да назова необяснимото чувство, което ще ме погуби, преклонение пред Бога! Бъдещето не е вече в моите ръце, вие имайте грижата за него, решавайте сам...

След това седна в онази непринудена поза, която така ви възхищаваше, и ме загледа как пребледнявам от болката, която ми беше причинила, така че кръвта застиваше в жилите ми.

Отгатнала ужасното въздействие на думите си, тя ми хвана ръцете, стисна ги и каза:

— Октав, аз те обичам, но не както ти искаш да бъдеш обичан: обичам душата ти... Но знай, обичам те достатъчно, че да умра за тебе безропотно като източна робиня. Това ще бъде моето изкупление.

Нещо повече, тя коленичи на една възглавница при краката ми и каза в изблик на върховно милосърдие:

— А може би все пак няма да умра...

Ето вече два месеца как се боря. Какво да правя?... Сърцето ми прелива, потърсих сърцето на приятел и викам за помощ: Какво да правя?“

ТРИДЕСЕТ И СЕДМА ГЛАВА

ПОСЛЕДНОТО ДИХАНИЕ НА ОНОРИН

Не му отговорих. Два месеца по-късно вестниците известиха за пристигането с един английски кораб на графиня Октав, върната на семейството си след някои произшествия по време на пътуване, съчинени тъй правдоподобно, че никой да не се усъмни. Пристигайки в Генуа, получих писмо, в което ми съобщаваха, че графинята благополучно се е освободила от бременност, като е дарила мъжа си със син. Цели два часа седях с писмото в ръце тук на терасата на тази пейка. Два месеца по-късно, изтормозен от увещанията на Октав, Дьо Гранвил и Дьо Серизи, угнетен от загубата на вуйчо си, аз се съгласих да се оженя.

Половин година след Юлската революция получих следното писмо, с което свършва историята на това семейство.

„Господин Морис,

Умирам, макар че съм майка, а може би тъкмо затова.

Добре изиграх ролята си на жена: измених на мъжа си, изпитах радости, истински колкото и сълзите, които актрисите проливат на сцената.

Умирам за благо на обществото, на семейството, на брака, както първите християни са умирали в името на Бога. Не зная от какво умирам, макар че най-добросъвестно търся причината, тъй като въобще не съм упорита. Но на вас държа да обясня какво е моето страдание, на вас, който доведохте небесния лечител, ваш вуйчо, чийто съвет послушах; той бе мой изповедник, грижех се за него при последното му боледуване и като ми сочеше небето, той ми завеща да изпълня дълга си.

И аз изпълних своя дълг.

Не осъждам жените, които имат способността да забравят, възхищавам им се като на силни, неподражаеми натури, моят недостатък са спомените!... Не можах два пъти да изпитам онази всеотдайна любов, която ни отъждествява с любимия човек. До последния момент, вие сте свидетел, отправях зов към вашето сърце, към изповедника си, към мъжа си: «Съжалете се над мен!...» Никой не се съжали.

И ето, аз умирам. Умирам, като проявявам нечувана смелост. Никоя куртизанка не е била по-весела от мен. Моят беден Октав е щастлив, аз упорито подхранвам у него илюзиите на сърцето.

В тази ужасна игра аз не скъпя силите си, актрисата е аплодирана, чествувана, отрупвана с цветя; но невидимият съперник всеки ден идва за плячката, за жалките останки от моя живот. Сърцето ми се къса, но аз се усмихвам! Усмихвам се на двете си деца, но по-голямото, мъртвото, тържествува! Казах ви вече: мъртвото дете ще ме повика — и аз отивам при него.

Близостта без любов е позорна и аз непрестанно се чувствам унижена. Мога да плача, да се отдам на моите бленувания само когато съм сама.

Изискванията на обществото и на дома, грижите за детето, за щастието на Октав не ми оставят нито миг, за да се съвзема и да почерпя сили, каквито намирах преди в моето усамотение.

Постоянно трябва да бъда нащрек, а това не е по силите ми, сърцето ми се бунтува. Не съумях да възпитам у себе си самообладание и бдителност с остър слух, с лъжлив език, с око на рис.

Не устата на любимия пие моите сълзи и целува моите очи, аз ги попивам тайно с кърпичка; водата освежава пламналите ми клепачи, а не любимите устни.

Аз се преструвам с душата си, затова може би и умирам!

Заклучвам тъгата си грижливо, така че нищо не личи; но тя трябва да разяжда нещо и ето, нахвърля се

върху живота ми. На лекарите, които откриха тайната ми, казах:

— Кажете, че умирам от някоя смъртоносна болест, иначе ще повлека след мен и моя мъж.

И тъй, уговорено е между Деплен, Бианшон и мен, че умирам от размекване на не знам коя си кост, описана от науката със свършена точност. Октав смята, че го обожавам!... Добре ме разберете, боя се, че ще ме последва.

Пиша ви, за да ви помоля да станете в такъв случай настойник на малкия граф. Ще намерите приложено в писмото допълнение към завещанието ми, в което изразявам последната си воля; ще си послужите с него само ако бъде необходимо.

Може би се лъжа, моето себеотрицание може би ще остави Октав неутешим, но жив! Бедният Октав! Пожелавам му по-добра жена от мен, той заслужава да бъде обичан!

Тъй като научих, че моят мъдър шпионин се е оженил, помнете поуката на цветарката от улица Сен-Мор; направете жена си час по-скоро майка! Потопете я в най-грубото домакинско всекидневие, попречете ѝ да отглежда в сърцето си загадъчното цвете на идеала, образа на небесното свършенство, бленуван от мен, онова вълшебно цвете с пламтящи багри, чието ухание вдъхва отвращение от действителността.

Аз съм като света Тереза, но не успях да постигна нейните екстази в манастирската самота с божествения Исус, с един безупречен крилат ангел, имащ способността да долита и отлита навреме.

Вие знаете колко щастлива бях сред моите любими цветя.

Не съм ви казала още всичко: виждах как любовта разцъфтява под престорената ви лудост, криех от вас мислите, мечтите си, не ви допуснах в моето красиво царство.

Морис, надявам се да обикнете моето дете от любов към мен, ако един ден то бъде лишено от своя клет баща. Съхранете моята тайна, както гробът ще съхрани мен. Не ме оплаквайте: аз отдавна съм мъртва, ако свети Бернар е бил прав, като е казал, че няма живот там, където няма любов.“

ТРИДЕСЕТ И ОСМА ГЛАВА

ДВЕ РАЗВРЪЗКИ

— Това е всичко — каза консултът, като сложи писмата в чантата и я затвори с ключ. — Графинята умря.

— Жив ли е още графът? — попита посланикът. — От Юлската революция насам той изчезна от политическата сцена.

— Помните ли, господин Дьо Лора — отвърна генералният консул, че ме видяхте да изпровождам до парахода...

— Един беловлас старец? — попита художникът.

— Един четиридесет и пет годишен старец, тръгнал да търси лек и разтуха в италианския юг. Този старец бе моят нещастен приятел, моят покровител; той се беше отбил в Генуа, за да се сбогува с мен и ми повери завещанието си... Назначаваше ме настойник на сина си, така че не стана нужда да му казвам желанието на Онорин.

— Знае ли, че е убиец? — попита госпожица Детуш.

— Той подозира истината — отвърна консултът — и това го убива. Останах на парахода, който го отнасяше в Неапол, чак докато отминахме залива, една лодка ме върна. Сбогувахме се продължително и, боя се, завинаги. Един Бог знае на каква обич се радва довереникът на една любов, когато тази, която я е вдъхнала, не е между живите! „Такъв човек — каза ми Октав — притежава особено обаяние, той е увенчан с ореол.“ Когато се озовахме в предната част на палубата, графът обърна взор към морските простори; беше чудно хубав ден и навярно развълнуван от величествената гледка, той ми каза на прощаване:

— В интерес на човешката природа би трябвало да се запитаме каква непреодолима сила ни кара, противно на разума, да жертвуваме едно божествено създание в името на най-мимолетното от всички удоволствия!... Долових, че съвестта ми се бунтува. Не само Онорин се съпротивляваше. И все пак се реших!... Сега се разкъсвам от угризения! На улица Пайен умирах от копнеж по наслаждения, от които бях лишен; в Италия ще умра от разкаяние, задето съм ги

изпитал!... Откъде идва разногласието между две, смея да кажа, еднакво благородни натури?

За няколко мига на терасата се възцари дълбоко мълчание.

— Беше ли тя добродетелна? — попита консулт двете жени.

ТРИДЕСЕТ И ДЕВЕТА ГЛАВА

ЕДИН ВЪПРОС

Госпожица Детуш стана, хвана консула под ръка и като го отведе встрани, каза:

— Не са ли виновни също и мъжете, когато ни искат ръката и правят от младото момиче своя жена, като все още пазят дълбоко в сърцата си ангелски образи, сравняват ни с непознати съперници, надарени с въображаеми съвършенства, и винаги ги предпочитат пред нас?

— Бихте имали право, ако бракът беше основан на страстта. Това бе и грешката на двете злочести същества, станали нейна жертва. Брак, съгрял от взаимна любов, това би било рай!

Госпожица Детуш се отдалечи от консула и Клод Виньон, като се доближи до нея, ѝ пошепна на ухото:

— Господин Дьо л'Остал е малко самонадеян, не намирате ли?

— Не — отговори тя, също шепнешком. — Още не е отгатнал, че Онорин го е обичала. Бедният! — извика тя, виждайки консулшата да влиза. — Жена му е чула всичко...

Часовникът на кулата удари единадесет, всички гости си тръгнаха пеша покрай морето.

ЧЕТИРИДЕСЕТА ГЛАВА

НЯКОЛКО ДУМИ В ЗАКЛЮЧЕНИЕ

— Всичко това е неправдоподобно — каза госпожица Детуш. — Жена с такъв ум е едно от най-редките изключения и може би най-невероятното, истински бисер! Животът се състои от разнообразни случаи, от редуващи се скърби и радости. Дантевият рай, възвишеният образ на идеала, вечно синьото небе — всичко това съществува само в душата и да го търсим в живота, е непостижимо наслаждение, срещу което природата въстава всеки миг. На такива души е достатъчна една тясна килия и едно молитвено столче.

— Права сте — каза Леон дьо Лора. — Но макар че съм непоправим негодник, не мога да не се възхищавам от жена като Онорин, способна да живее в съседство с ателието на художник, под неговия покрив, без никога да слиза оттам, без да вижда хора, без да се окаля на улицата.

— Случва се, но само за няколко месеца — каза Клод Виньон с дълбока ирония.

— Графиня Онорин не е единствена по рода си — възрази посланикът, обръщайки се към госпожица Детуш. — Познавах един човек, виден политик и язвителен писател^[1], който бе предмет на подобна любов и пистолетният изстрел, отнел живота му, не засегна само него: тази, която обичаше, заживя като отшелница.

— Значи, намират се все още велики души в нашия век! — каза госпожица Детуш и остана няколко мига замислена, опряна на парапета на кея.

Париж, януари 1843

^[1] Познавах един човек, виден политик и язвителен писател... — намек за смъртта на Арман Карел, журналист и политически деец, убит на дуел от Емил дьо Жирарден в 1836. Жената, в която бил

влюбен Карел и заради която се бил, след смъртта му се оттегля от света и заживява в монашеско уединение. ↑

ЖЕНАТА НА ТРИДЕСЕТ ГОДИНИ^[1]

Посвещава се на Луи Буланже^[1], художник

[0] Романът е отпечатан за пръв път през 1842 под № 25 в „Сцени от личния живот“. Посветен е на херцогиня Д'Арбантес и се състои от няколко отделни епизода, публикувани на различни дати и под различни заглавия, които са съответно заглавията на главите в окончателния му вариант. ↑

[1] Буланже, Луи — известен художник, приятел на Виктор Юго и на много други писатели-романтици от това време. Автор е на сполучлив портрет на Балзак. Посвещението датира от 1842. ↑

ПЪРВА ГЛАВА

ПЪРВИ ГРЕШКИ

В началото на април 1813 година едно неделно утро предвещавахе хубав ден, от онези, когато парижани за пръв път в годината виждат паважа си без кал и небето без облаци. Преди обед един луксозен кабриолет, впрегнат с два буйни коня, излезе на улица Риволи от улица Кастилионе и спря зад няколко екипажа, наредени пред отскоро отворената желязна врата в средата на терасата на фьойантинците^[2]. Мъж със загрижен и болнав вид караше екипажа. Редките сивеещи коси по жълтеникавото му теме преждевременно го състаряваха. Той хвърли поводите на лакея, следващ кабриолета на кон, и слезе, за да поеме едно момиче, чиято нежна красота привлече вниманието на безделно разхождащите се по терасата мъже. Когато се изправи на стъпалото, младата госпожица с удоволствие се остави да бъде подхваната през кръста и обви с ръце врата на кавалера си, който я сложи на тротоара, без да измачка воланите на роклята ѝ от зелен рипс. И влюбен не би проявил такава грижовност. Непознатият навярно бе баща на младото създание, което, без да му благодари, го хвана нежно под ръка и бързо го повлече към градината. Старият баща забеляза прехласнатите погледи на няколко младежи и за миг тъжното му лице се разведри. Макар отдавна да бе стигнал възрастта, когато мъжете трябва да се задоволяват с измамните тщеславни радости, той се усмихна.

— Смятат те за моя жена — прошепна той на младото момиче, като се изправи, крачейки с отчайваща за девойката бавност.

Като че ли бе кокетен вместо дъщеря си и може би повече от нея се радваше на погледите на любопитните към крачката ѝ, обути във високи обувки от тъмнокафяв плат, към възхитителната ѝ талия, подчертана от роклята с нагръдник, и към свежата шия, не напълно прикрита от бродираната якичка. При ходенето роклята ѝ от време на

време се повдигаше и над обувката се виждаше изящно оформен крак в копринен ажурен чорап.

Затова не един разхождащ се мъж изпревари девойката, за да се полюбува отново на моминското лице, около което се виеха няколко тъмни къдрици и чиято белота и руменина бяха подчертани както от отблясъка на розовата атлазена подплата на елегантната шапка, така и от желанието и нетърпението, от които хубавото момиче цяло трептеше. Лека дяволитост искреше в красивите ѝ продълговати черни очи, плуващи в чиста влага под дългите мигли и витите вежди. Животът и младостта излагаха съкровищата си върху непокорното лице и още нежните гърди, въпреки колана, носен според тогавашната мода точно под тях. Безразлична към възхищението на околните, девойката гледаше с известна тревога двореца Тюйлери, по всяка вероятност цел на трескавата ѝ разходка. Беше дванадесет без четвърт. Колкото и ранен да беше часът, няколко жени, положили всички специални грижи за тоалета си, се връщаха откъм двореца не без да обръщат недоволно глава назад, сякаш се разкайваха, че са дошли много късно, за да се насладят на жадувано зрелище. Малкото думи, издаващи лошото настроение на разочарованите хубавици, дочути мимоходом от красивата непозната, странно я обезпокоиха. Старият мъж следеше по-скоро с любопитство, отколкото подигравателно признаците на нетърпение и опасение, които пробягваха по прелестното лице на спътницата му, и може би я наблюдаваше прекалено внимателно, защото явно таеше някаква бащинска задна мисъл.

Беше тринадесетата неделя на 1813 година. След два дни Наполеон тръгваше на съдбоносния си поход, по време на който последователно щеше да загуби Бесиер и Дюрок, да спечели паметните битки при Люцерн и Бауцерн, да преживее измяната на Австрия, Саксония, Бавария и Бернадот и да си премери силите в страшните сражения за Лайпциг. Великолепният парад, приет от императора, щеше да бъде последният от военните паради, будещи толкова дълго време възхищение у парижаните и чужденците. Старата гвардия щеше да изпълни за сетен път блестящите маневри, чиято тържественост и прецизност понякога удивляваха и самия исполин, готвещ се тогава за двубоя си с Европа. Тъжно чувство бе довело в Тюйлери блестящата любопитна тълпа. Всеки сякаш отгатваше

бъдещето и може би предугаждаше, че въображението неведнъж щеше да рисува повторно тази картина, когато героичната епоха на Франция щеше да придобие, както днес, почти легендарен колорит.

— Да вървим по-бързо, татко — недоволно подканяше младото момиче стареца, като го влачеше подире си. — Чувам барабаните.

— Войските влизат в Тюйлери — отвърна той.

— Или дефилират, всички се връщат! — възрази то с детско огорчение, което накара стареца да се усмихне.

— Парадът започва едва в дванайсет и половина — успокои я бащата, който вървеше почти зад темпераментната си дъщеря.

Ако съдехте по движенията на дясната ѝ ръка, бихте казали, че си помага, за да тича. Пръстите ѝ в хубава ръкавица нетърпеливо мачкаха кърпичката и напомняха гребло, което пори вълните. Бащата сегиз-тогиз се усмихваше, но понякога по изсушеното му лице се плъзгаше угрижен израз. Любовта му към това хубаво създание го караше както да се възхищава от настоящето, така и да се бои от бъдещето. Като че ли си казваше: „Щастлива е днес, дали ще бъде винаги щастлива?“ Защото възрастните хора са доста склонни да утежняват със собствените си огорчения бъдещето на младите. Когато бащата и дъщерята стигнаха под перистила на страничното крило, над който се развяваше трицветно знаме и през който се влиза от градината Тюйлери в Карусел, стражата строго им извика:

— Не може да минете вече!

Момичето се повдигна на пръсти и зърна множество нагиздени жени, които задръстваха двете страни на старинната мраморна аркада, откъдето щеше да излезе императорът.

— Виждаш ли, татко, много късно тръгнахме!

Недоволно намусеното ѝ личице показваше колко бе важно за нея да присъствува на този парад.

— Да си вървим тогава, Жюли. Ти не обичаш да те блъскат.

— Да останем, татко. Оттук все пак мога да зърна императора. Ако загине в похода, няма да съм го видяла.

Бащата потрепери от тези егоистични думи. Дъщеря му говореше през сълзи. Той я погледна и му се стори, че сълзите под сведенията ѝ клепачи се дължат не толкова на разочарование, колкото на едно от първите огорчения, чиято тайна лесно може да отгатне един стар баща. Внезапно Жюли се изчерви и нададе лек вик, чийто смисъл

не разбраха нито стражите, нито възрастният мъж. При този вик един офицер, насочващ се бързо от двора към стълбището, рязко се обърна, приближи се до аркадата на градината, позна девойката, скрита преди от високите кожени калпаци на гренадирите, и мигом отмени за нея и баща ѝ заповедта, която сам бе дал. После, без да обръща внимание на протестите на елегантната тълпа, обсаждаща аркадата, нежно привлече към себе си очарованото момиче.

— Не се учудвам вече нито на избухливостта ѝ, нито на припряността ѝ, щом ти си бил дежурен — каза старецът на офицера полусериозно, полунасмешливо.

— Господин херцог — отвърна младият мъж, — ако искате да имате хубаво място, да не губим време в приказки. Императорът не обича да чака, а аз съм натоварен от маршала да го предизвестя.

Докато говореше, той хвана свойски Жюли за ръка и бързо я поведе към Карусел. Жюли забеляза с удивление огромната тълпа, която се притискаше в малкото пространство между сивите стени на двореца и съединените с вериги каменни стълбчета, очертаващи големи пясъчни квадрати в средата на двора на Тюйлери. Кордонът от войници, поставен, за да осигури свободното минаване на императора и генералния му щаб, с голяма мъка удържаше натиска на нетърпеливата, бръмчаща като пчелен рояк тълпа.

— Ще бъде много хубаво, нали? — усмихнато попита Жюли.

— Пазете се! — извика офицерът, сграбчи момичето през кръста и повдигайки го ловко и бързо, го остави до една колона. Без внезапния му жест любопитната му роднина щеше да бъде прегазена от задницата на белия кон със седло от златоткано зелено кадифе, воден за юздата от мамелюка^[3] на Наполеон почти под аркадата, десет крачки зад всички коне, очакващи висшите офицери, бойни другари на императора. Младият мъж настави бащата и дъщерята до първия граничен камък вдясно пред тълпата и ги препоръча с леко кимване на двамата стари гренадири от двете им страни.

Когато офицерът се върна в двореца, щастливо и радостно изражение бе заменило ненадейния му ужас от рязкото движение на коня. Жюли му бе стиснала загадъчно ръката било да му благодари за току-що оказаната дребна услуга, било да му каже: „Най-сетне ще ви видя!“ Тя дори сведе леко глава в отговор на почтителния поклон на офицера към нея и баща ѝ, преди да изчезне мигновено. Старият мъж,

който сякаш нарочно бе оставил двамата млади хора заедно, стоеше със сериозен вид малко зад дъщеря си, но скришом я наблюдаваше и се стараеше да ѝ вдъхне измамна сигурност, като се преструваше, че е погълнат от великолепно зрелище. Когато Жюли погледна баща си, както неспокоен ученик учител, той дори ѝ отвърна с весела и благосклонна усмивка, но зоркото му око бе проследило офицера чак до аркадата и нито една подробност от мимолетната сцена не му бе убягнала.

— Какво красиво зрелище! — тихо промълви Жюли, като стисна ръката на баща си.

Същото възклицание, породено от живописния и грациозен изглед на Карусела, се изтръгна от хилядите зрители, чиито лица сияеха от възхищение. Втора редица хора, пак така гъсто притиснати като тълпата, пред която бяха застанали старецът и дъщеря му, заемаше успоредно на двореца тясното павирано пространство покрай железната ограда на Карусел. Те ясно очертаваха с разнообразните женски тоалети огромния правоъгълник, образуван от сградата на Тюйлери и новопоставената железна ограда.

Полковете на Старата гвардия, които щяха да участвуват в парада, изпълваха широкото пространство пред двореца с внушителните си сини линии, по десет редици в дълбочина. Отвъд оградата и вътре в Карусел в успоредни редици бяха строени няколко полка пехота и кавалерия, готови да маршируват под Триумфалната арка, красяща средата на железната решетка с великолепните венециански коне на върха ѝ^[4]. Военната музика, разположена в подножието на галериите на Лувъра, беше скрита зад дежурни полски улани. Голяма част от застлания с пясък квадрат бе останала празна като арена, подготвена за придвижването на притихналите корпуси, наредени съгласно симетрията на военното изкуство, а слънчевите лъчи се отразяваха в триъгълните флагчета на десет хиляди щика. Лекият полъх, развяващ перата на войнишките каски, ги огъваше подобно на дървета в гора при силен вятър. С различните си униформи, ордени, акселбанти и въоръжение старите полкове, безмълвни и величави, предлагаха на погледа хиляди контрастиращи багри. Необхватната картина, миниатюра на бойно поле преди битка, беше поетично оградена ведно с всичките си аксесоари и чудати допълнения от високите величествени сгради, на чиято неподвижност

сякаш подражаваха командири и войници. Зрителят неволно сравняваше човешките стени с каменните.

Пролетното слънце, обилно заливащо със светлината си белите съвсем наскоро построени зидове и вековните стени ярко осветяваше безбройните загорели лица, които разказваха за миналите опасности и невъзмутимо очакваха бъдещите. Командирите на отделните полкове единствени се движеха напред-назад пред строените героични мъже. Зад войските, образуващи сребърни, лазурни, пурпурни и златни ивици, любопитните можеха да зърнат трицветните флагчета върху копията на шестимата неуморни поляци кавалеристи: подобни на кучета, подкарващи стадо край нива, те непрекъснато подскачаха между войските и тълпата, за да попречат на зрителите да излязат извън предоставената им тясна ивица до самата ограда. Ако не бяха техните пробези, човек би сметнал, че се намира в Замъка на Спящата красавица. Пролетният ветрец, който се плъзгаше по калпаците с дълги косми на гренадирите, доказваше тяхната застиналоост, както приглушеният ропот на тълпата подчертаваше безмълвието им. От време на време само звън на чинел или удар на докоснат по невнимание голям барабан отекваха в императорския дворец и напомняха далечни гръмотевици, вещаещи буря. Неописуем възторг кипеше в очакващото множество. Франция се готвеше да се сбогува с Наполеон в навечерието на поход, чиито опасности предвиждаше и най-обикновеният гражданин. Този път за френската империя се поставяше проблемът да бъде или да не бъде. Тази мисъл като че ли въодушевяваше и цивилното, и въоръженото население, над което витаеха орелът и геният на Наполеон. Тези воители, надежда на Франция, тези воители, нейна последна капка кръв, също бяха до голяма степен обект на неспокойното любопитство на зрителите. Между повечето присъстващи и тях се казваше може би сбогом навеки, но всички сърца, дори най-враждебните на императора; отправяха към небето горещи пожелания за славата на отечеството. И най-уморените от започнатия двубой между Европа и Франция се бяха отърсили от ненавистта си, минавайки под Триумфалната арка, защото съзнаваха, че в деня на опасността Наполеон олицетворява цяла Франция.

Часовникът на двореца би дванадесет и половина. В същия миг глъчката на тълпата секна и настана толкова дълбока тишина, че би могъл да се чуе и гласът на дете. Тогава възрастният мъж и дъщеря му,

които като че ли живееха само с очите си, доловиха звън на шпори и дрънкане на саби, които отекнаха под резониращия перистил на двореца.

Дребен, доста пълен мъж със зелена униформа, бели панталони и високи ботуши внезапно се появи, на глава с трирогата си шапка, не по-малко легендарна от самия него. Широката червена лента на Почетния легион се развяваше на гърдите му, на хълбока му висеше къса сабя. Всички очи от всички точки на площада едновременно го забелязаха. В миг барабаните забиха срещен марш, двата оркестъра засвириха музикална фраза, чиито войнствени тонове бяха повторени от всички инструменти — от най-нежната флейта до големия барабан. При този боен призив сърцата изтръпнаха, знамената се сведоха, войниците взеха за почест с точно и съгласувано движение на пушките от първата до последната редица в Карусел. Команди литнаха от редица на редица като ехо. Викове „Да живее императорът!“ се надигнаха от възторженото множество. С една дума, всичко бе трепет, движение, вълнение.

Наполеон възседна коня си. Този негов жест вдъхна живот на смълчаните маси, даде глас на инструментите, устрем на орлите и знамената, възторг по всички лица. Стените на високите галерии на стария дворец сякаш също викаха: „Да живее императорът!“ Това не беше нещо човешко, а магия, проявление на божествената власт или по-право краткотрайно видение на това толкова краткотрайно царуване. Мъжът, обкръжен от толкова любов, възторг, преданост, благопожелания, заради когото слънцето бе прогонило облаците от небето, остана на коня, три крачки пред малкия ескадрон със златни еполети, който го следваше, от дясната му страна — първият маршал, от лявата — командувачият парада маршал. Възбудил толкова вълнение, нито един мускул по лицето му не трепна.

— О, бога ми, такъв е. При Ваграм сред огъня, при река Москва — сред убитите, този човек винаги е невъзмутим като Баптист^[5]!

Гренадирът до младото момиче даде този отговор на недоумяващата тълпа. За миг Жюли потъна в съзерцание на това лице, чието спокойствие говореше за толкова голяма увереност в собствените сили. Императорът зърна госпожица Дьо Шатийоне, наведе се към Дюрок и му каза нещо лаконично, което накара първия маршал да се усмихне. Маневрите започнаха. Ако дотогава девойката

поделяше вниманието си между безстрастното лице на Наполеон и сините, червени и зелени редици на войските, в този миг тя следеше почти изключително, посредством отсечените равномерни движения на старите воители, един млад офицер, който препускаше на кон между маршируващите редици и се връщаше с неизтощима енергия към групата, начело на която блестеше скромният Наполеон.

Офицерът яздеше великолепен черен кон и се отличаваше сред натруфената тълпа с красивата небесносива униформа на императорски адютант. Галоните ѝ искряха така силно на слънцето и китката пера на самото му бе така ярко огряна, че публиката го сравняваше с блуждаещ огън, със зрима душа, натоварена от императора да въодушеви, да поведе батальоните, чиито вълни от оръжие изпускаха пламъци, когато само по един знак на очите му се пречупваха, събираха, въртяха като води на въртоп или се издигаха пред него като огромните, високи вълни, които разгневеният океан тласка към бреговете.

Когато маневрите завършиха, адютантът препусна в галоп и спря пред императора, за да получи заповедите му. В този миг той бе на двадесет крачки от Жюли, точно срещу групата на императора, в поза, доста подобна на позата, в която Жерар е изрисувал генерал Рап в картината си „Битката при Аустерлиц“. Тогава младото момиче има възможност да се възхити на любимия си в пълния му военен блясък. Полковник Виктор д'Егльомон, едва тридесетгодишен, беше висок, кипър, добре сложен и хармоничните му пропорции се подчертаваха най-добре, когато използваше силата си, за да обуздава коня си, чийто красив и гъвкав гръб се извиваше под него. Мъжественото му загоряло лице се отличаваше с необяснимото очарование, което придават на младите лица съвършено правилните черти. Челото му беше широко и високо. Огнените му очи, засенени от дълги мигли и гъсти вежди, се очертаваха като бели овални петна между две черни линии. Носът му бе изящно извит като орлов клюн. Алените му устни изглеждаха още по-алени под неизбежните завити черни мустаци. Широките му червеникавокафяви скули бяха признак за необикновена жизненост. Лицето му, белязано от храбростта, съответствуваше на типа, който търси днес всеки художник, когато иска да изобрази герой от Франция от времето на императора.

Потъналият в пот кон, зарил на една и съща права линия раздалечените си предни копита, тръскаше глава, тръпнещ от нетърпение, и развяваше дългите косми на пицната си опашка. А предаността му бе конкретен израз на чувството на господаря му към императора. Като видя любимия си как дебне погледа на Наполеон, Жюли изпита мигновена ревност при мисълта, че той още не я е погледнал.

Внезапно властелинът изрича една дума, Виктор пришпорва коня си и се устремява в галоп, но сянката на един камък върху пясъка подплашва животното, то настръхва и се изправя на задни крака така ненадейно, че конникът изглежда застрашен. Жюли извиква, побледнява. Всички я гледат любопитно, тя не вижда никого. Очите ѝ са приковани в буйния кон, който офицерът наказва, като продължава да препуска, за да предаде заповедите на Наполеон.

Зашеметяващите гледки така поглъщаха Жюли, че без да съзнава, тя се бе вкопчила в баща си, който по неволното по-силно или по-слабо стискане на пръстите ѝ отгатваше мислите ѝ. Когато конят едва-що не хвърли Виктор на земята, девойката още по-силно се притисна към баща си, като че ли самата тя бе застрашена от падане.

Старецът наблюдаваше с мрачно и скръбно безпокойство развълнуваното лице на дъщеря си и в бръчките му се долавяха съчувствие, ревност и дори съжаление. Но когато необичайният блясък на очите ѝ, спонтанният вик и конвулсивното движение на пръстите ѝ окончателно разбулиха тайната ѝ любов, той явно си представи тъжни картини от бъдещето, защото придоби мрачен израз.

В този миг душата на Жюли сякаш се бе сляла с тази на офицера. Една по-жестока мисъл от всички останали, които ужасяваха стария човек, сгърчи чертите на страдащото му лице, когато улови съучастническия поглед, който Д'Егльомон размени с Жюли, когато мина пред тях. Очите на Жюли бяха просълзени, а страните ѝ силно пламтяха. Той побърза да отведе дъщеря си в градината Тюйлери.

— Но, татко — роптаеше тя, — на площад Карусел има още полкове, които ще маршируват.

— Не, детето ми, всички минаха.

— Мисля, че грешите, татко. Господин Д'Егльомон трябва да им даде знак...

— Но, дъще, аз съм зле и не искам да остана повече.

За Жюли не беше трудно да му повярва, когато погледна посърналото му от бащинска тревога лице.

— Много ли ви е зле? — попита равнодушно тя, толкова бе обсебена от други мисли.

— Не ми ли е дарен всеки нов ден?

— Значи, искате още повече да ме натъжите, като говорите за смъртта си? Бях тъй весела! Ще прогоните ли тези лоши мрачни мисли?

— Ах! — дълбоко въздъхна бащата. — Галено дете! Най-добросърдечните понякога са твърде жестоки. Да ви посветим живота си, да не мислим за нищо друго освен за вас, да градим благополучието ви, да жертвуваме своите вкусове на вашите приумици, да ви обожаваме, да ви дадем дори кръвта си, нищо ли не е това? Уви, вие приемате всичко с безгрижие. За да се радваме постоянно на вашите усмивки и надменна любов, би трябвало да имаме могъществото на бог. И накрая се появява някой друг! Един любим, един съпруг ни отнема сърцето ви.

Смаяна, Жюли изгледа баща си, който вървеше бавно и й хвърляше помръкнали погледи.

— Вие дори се криете от мен — прибави той, — може би от вас самата...

— Какво говорите, татко!

— Мисля, Жюли, че имате тайни от мен. Ти обичаш — енергично подхвана старият човек, като забеляза, че дъщеря му се изчервява. — А-а, надявах се, че ще останеш предана на стария си баща до смъртта му, надявах се да те запазя край себе си щастлива и блестяща, да ти се възхищавам такава, каквата бе доскоро. Докато твоята съдба бе невеста за мен, можех да се уповавам на едно спокойно бъдеще за теб, но сега ми е невъзможно да отнеса някаква надежда, че бъдещият ти живот ще бъде щастлив, защото ти обичаш повече полковника, отколкото братовчедата. Вече не мога да се съмнявам в това.

— Защо да ми е забранено да го обичам? — извика тя с жив интерес.

— Ах, мила Жюли, ти няма да ме разбереш — въздъхна бащата.

— Все пак кажете — настоя тя с непокорен жест.

— Е, добре, мое дете, чуй ме. Младите момичета често си създават благородни, обаятелни образи, напълно свършени, и си изковават химерични представи за мъжете, чувствата, света! После невинно приписват на определен човек свършенствата, за които са си мечтали, и му се доверяват. Обичат в избраника си това въображаемо същество, но по-късно, когато вече не могат да се избавят от нещастieto, измамната привидност, която са разкрасили, първият им идол накрая се превръща в отблъскващ скелет. Жюли, по-скоро бих те видял влюбена в старец, отколкото в полковника. О, ако можеше да прозреш в бъдещето след десет години, ти би дала право на опита ми. Познавам Виктор: веселостта му е веселост, лишена от ум, казармена веселост, той е бездарен и е прахосник. Един от онези мъже, които Бог е създал, за да поглъщат и смилат по четири яденета дневно, да спят, да се любят с първата срещната жена и да се бият. Той не разбира живота. Добросърдечieto му, защото той е добросърдечен, може би ще го подтикне да даде кесията си на някой бедняк или на свой другар, но е безгрижен, не притежава душевна деликатност, която ни прави роби на щастieto на една жена, но е невежа, егоист... Има много „но“.

— И все пак, татко, трябва да притежава ум и способности, щом е станал полковник...

— Скъпа моя Жюли, Виктор ще си остане полковник цял живот. Все още не съм срещнал човек, достоен за теб — с известно въодушевление заключи старият баща. Помълча за миг, хвърли изучаващ поглед на дъщеря си и прибави: — Но, бедна ми Жюли, ти си още много млада, премного слаба, премного нежна, за да понесеш огорченията и неприятностите на брака. Д'Егльомон е разглезен от родителите си, също както и ти си разглезена от майка си и мен. Може ли да има надежда, че ще се разберете, и двамата с различни характери, непримирими с тираничността си? Ще бъдеш или жертва, или тиран. И едната, и другата алтернатива носи еднакъв брой нещастия в живота на една жена. Но ти си нежна и скромна, ти първа ще се огънеш. И най-сетне притежаваш — промълви той с променен глас — тънка чувствителност, която няма да бъде оценена, и тогава...

Не довърши, задавен от сълзи.

— Виктор — поде той след кратко мълчание — ще уязви моминската ти наивност. Познавам военните, Жюли, живял съм сред тях. Рядко тези хора могат да превъзмогнат от любов навиците,

изградени било поради бедствията, всред които живеят, било поради случайностите на авантюристичния си живот.

— И така, вие искате, татко — отвърна Жюли с полусериозен, полушеговит тон, — да се противопоставите на чувствата ми, да ме омъжите заради вас, а не заради мен самата?

— Заради мен! — удивено възкликна бащата. — Заради мен, дъще моя, чийто толкова приятелски укори скоро няма да чуваш. Забелязал съм, че винаги децата приписват на някакво лично чувство жертвите, които правят родителите им! Омъжи се за Виктор, скъпа Жюли. Един ден горчиво ще се оплакваш от неговата посредственост, безредие, егоизъм, липса на деликатност, нечувствителност в любовта и хиляди други неприятности, които той ще ти донесе. Припомни си тогава, че под тези дървета пророческият глас на стария ти баща напразно е прозвучал в ушите ти!

Старецът млъкна, защото видя, че дъщеря му непокорно тръска глава. Двата пристъпиха няколко крачки към оградата, където бе спряна колата им. Докато вървяха мълчаливо, девойката крадешком погледна лицето на баща си и постепенно недоволната ѝ гримаса изчезна. Дълбоката скръб, белязала сведеното към земята чело, я потресе.

— Обещавам, татко — каза тя с изменен и тих глас, — да не ви говоря за Виктор, докато сте предубеден спрямо него.

Старият мъж смаяно изгледа дъщеря си. Две сълзи, дотогава сдържани, се стекоха по сбръчканите му страни. Не можеше да прегърне Жюли пред заобикалящата ги тълпа, но нежно ѝ стисна ръката. Когато се качи в колата, всички неспокойни мисли, помрачаващи челото му, се бяха напълно разсеяли. Малко тъжното настроение на дъщеря му не го тревожеше толкова, колкото невинната радост, с която Жюли бе издала тайната си по време на парада.

През първите дни на март 1814 година, почти една година след парада на императора, по пътя от Амбоаз за Тур се носеше един екипаж. Щом излезе изпод зеления свод на орехите, където се гушеше пощенската станция на Фрилиер, колата така бързо потегли, че в миг стигна моста на река Сиз, където тя се влива в Лоара, и там спря. От лудото препускане на четирите най-силни коня на станцията,

подкарани от младия кочияш по заповед на господаря му, се бе скъсал един страничен ремък. Така по една случайност при събуждането си двамата пътници можаха да се любуват на една от най-прелестните местности по привлекателните брегове на Лоара.

Вдясно погледът обхваща криволиците на Сиз, виеща се като сребърна змия сред тучни ливади, изумруденозелени в ранната пролет.

Вляво се вижда Лоара в цялото си великолепие. Безбройните отблясъци на няколко дипли, предизвикани от студения утринен ветрец, отразяваха искрящите слънчеви лъчи по царствено разлялата се река. Тук-там сред водната шир се редуват зеленеещи острови, напомнящи мъниста на огърлица. От другата страна на реката, докдето поглед стига, разстилат съкровищата си най-хубавите поля на Турен. В далечината окото не среща други граници освен възвишенията на Шер, чието било в този миг светлееше на фона на прозрачното лазурно небе. През нежната зеленина на островите в дъното на картината Тур сякаш изплува изпод водите, подобно на Венеция. Камбанариите на старата му катедрала се устремяват във висините, където тази утрин се сливаха с фантастичните форми на няколко белезникави облака.

Отвъд моста, където бе спряла колата, пътникът вижда верига от скали покрай Лоара чак до Тур, издигната като че ли по прищявка на природата, за да ограда реката, чиито води непрестанно рушат камъка: смайваща гледки за всеки новодошъл. Селцето Вувре е като загнездено в теснините и сипеите на скалите, които отначало описват завой пред моста на Сиз. После от Вувре до Тур страховитите дипли на нарязания хълм са населени с лозари. На много места има три етажа от къщи, издълбани в скалата и свързани с опасни, изсечени в камъка стълби. От един покрив девойка с къса червена фуста тича към градината си. Димът от един комин се вие между пръчките и едва-що развилите се листа на лоза. Селяни орат вертикални ниви. Стара жена, спокойно седнала на къс ронлива скала, върти чекръка си под цъфнал бадем, гледа минаващите в краката ѝ пътници и се усмихва на уплахата им. Не се тревожи от пукнатините в почвата, нито от застрашената от срутване стена, чиято основа се крепи само на широко разклонен бръшлян. Чукът на бъчварите кънти под сводовете на надвиснали пещери. С една дума, навсякъде земята се обработва и ражда, и то там, където природата е отказала земя на човешката изобретателност.

Затова пък едва ли нещо по течението на Лоара може да се сравни с пищната панорама на областта Турен. Тройната гледка, която току-що нахвърлихме, се запечатва завинаги в съзнанието, а ако ѝ се е любувал някой поет, той често възкресява приказно в мечтите си романтичното ѝ въздействие.

Когато колата стигна моста на Сиз, няколко бели платноходки се появиха между островите на Лоара и внесоха нова хармонична нотка в хармоничния пейзаж. Упойващото ухание на върбите край реката се сливаше с вкуса на влажния зефир. Птиците устройваха щедро концерти, в монотонната песен на козар се долавяше известна тъга, докато виковете на лодкарите издаваха далечна суетня. Леки изпарения, капризно обвиващи редките дървета в обширния пейзаж, бяха последните чаровни петна. Областта Турен в цялата ѝ прелест, пролетта в целия ѝ блясък!

Само тази част на Франция — единствено тя пощадена от чуждите войски — в този миг бе спокойна и сякаш отправяше предизвикателство към нашественика.

Щом каретата спря, една глава с фуражка се подаде навън. Скоро нетърпелив военен сам отвори вратичката и скочи на пътя, сякаш се канеше да се скара на пощальона. Туренецът така сръчно поправяше скъсания ремък, че полковник граф Д'Егльомон се успокои и се върна към прозорчето на колата, протягайки се, за да раздвижи изтръпналите си мускули. Прозина се, огледа местността и сложи ръка на рамото на млада жена, загърната в шуба.

— Хайде, моето момиче — каза той с пресипнал глас, — събуди се да видиш гледката! Великолепна е.

Жюли подаде глава от каретата. Носеше калпак от белка, а диплите на коженото палто така скриваха тялото ѝ, че се виждаше само лицето ѝ.

Жюли д'Егльомон не приличаше вече на момичето, което неотдавна бързаше радостно и щастливо за парада в Тюйлери. Все още нежно, лицето ѝ бе загубило руменината, която преди му придаваше такъв блясък. Няколкото кичура черни, разкъдрени от нощната влага коси подчертаваха матовобялото ѝ лице, чиято живост изглеждаше притъпена. Очите ѝ обаче горяха с неестествен плам, а под клепачите виолетови сенки се очертаваха над уморените страни. Тя погледна с безразличие долината на Шер, Лоара и островите ѝ, Тур и скалистата

верига на Вувре. После, без да благоволи да обърне очи към чудните брегове на Сиз, бързо се отдръпна в дъното на колата и с глас, изключително слаб сред полето, промълви:

— Да, прекрасно е.

Както виждаме, за свое нещастие тя бе победила бащината си съпротива.

— Не би ли желала да живееш тук, Жюли?

— О, тук или другаде — нехайно отвърна тя.

— Не ти ли е добре? — попита полковник Д'Егльомон.

— Напротив — отвърна младата жена с мимолетно оживление.

Изгледа усмихнато мъжа си и добави: — Спи ми се.

Внезапно отекна тропот на препускащ кон. Виктор д'Егльомон пусна ръката на жена си и се загледа към завоя на пътя. Щом полковникът отмести очи, веселото изражение върху бледото лице на Жюли изчезна, сякаш светлината, която го бе озарила, угасна. Чужда на желанието да види отново гледката, както и на любопитството да узнае кой е конникът, яздец така бясно, тя отново се сгуши в ъгъла на колата и втренчи очи в задниците на конете с пълно безразличие. Лицето ѝ бе безизразно като лицето на бретонски селянин, заслушан в проповедта на кюрето.

Млад мъж, яхнал скъп кон, внезапно изскочи от една горичка с тополи и цъфнал глог.

— Англичанин е — отбеляза полковникът.

— Бога ми, да, генерале — отвърна кочияшът. — От племето на ония е, дето искали, както разправят, да изядат Франция.

Непознатият беше от англичаните, случили се на континента и задържани от Наполеон като репресивна мярка срещу накърняването на международното право от английското правителство при прекратяването на Амиенския договор^[6]. Жертви на прищявката на императорската власт, някои от тези пленници не бяха останали в населените места, където бяха задържани, нито в градовете, които отначало имаха право да изберат. Повечето англичани, които в момента живеяха в Турен, бяха преместени от други области на империята, където пребиваването им било в разрез с интересите на континенталната политика.

Младият пленник, който сега разсейваше сутрешната си скука, бе жертва на бюрократична власт. От две години една заповед на

Министерството на външните работи го бе изтръгнала от климата на Монпелие, където бе отишъл да лекува болните си дробове и го бе заварило прекратяването на мирния договор. Щом видя, че граф Д'Егльомон е военен, младежът побърза да отбегне погледа му, като доста рязко извърна глава към ливадите край Сиз.

— Всички англичани са безочливи, сякаш на тях принадлежи земното кълбо — промърмори полковникът. — За щастие Султ ще ги обуздае.

Когато мина край колата, англичанинът плъзна поглед в нея. И макар да го отмести бързо, успя да се възхити на тъжното изражение, което придаваше на замислената графиня неизразимо обаяние. Много мъже силно се вълнуват само при вида на страдаща жена: за тях скръбта е сякаш обещание за постоянство или любов.

Потънала в съзерцание на една възглавница в каретата, Жюли не обърна внимание нито на конника, нито на коня. Ремъкът бе поправен бързо и здраво. Графът отново се качи, а кочияшът се помъчи да навакса изгубеното време и стремително преведе двамата пътници по насипа, ограден от надвиснали скали, в чиито чупки зреят вината на Вувре, извишават стан хубави къщи, а в далечината личат развалините на прочутото абатство на мармутиерите, обител на свети Мартин.

— Какво иска от нас този безцветен милорд? — възкликна полковникът, като се обърна, за да се увери, че конникът, който следваше колата им още от моста на Сиз, е младият англичанин.

Непознатият не нарушаваше изискванията на благоприличието, като се разхождаше по насипа, и след един заплашителен поглед към него полковникът се намести в ъгъла си. Но въпреки неволната му неприязън красотата на коня и изящната стойка на ездача му направиха впечатление.

Младежът имаше типично англосаксонско лице с толкова блед тен и нежна, бяла кожа, че понякога човек е изкушен да предположи, че подобни лица принадлежат на грациозното тяло на девойка. Беше рус, слаб и висок. Костюмът му показваше стремеж към изящество и чистота, присъща на контетата от пуританска Англия. Като че ли се червеше повече от свян, отколкото от удоволствие при вида на графинята. Само веднъж Жюли вдигна очи към чужденеца, но по-скоро по настояване на мъжа си, който искаше тя да оцени краката на красивия кон.

Тя срещна погледа на красивия англичанин. От този миг благородникът, вместо да язди покрай каретата, я следваше на няколко крачки разстояние. Графинята едва зърна непознатия. Не забеляза нито едно от съвършенствата на човека и коня, изтъкнати от мъжа ѝ, и се отдръпна в дъното на колата, като повдигна неволно вежди, сякаш в потвърждение на думите му.

Полковникът отново задряма и двамата съпрузи пристигнаха в Тур, без да разменят ни дума и без нито веднъж дивните пейзажи на променливата местност, през която пътуваха, да привлекат вниманието на Жюли. Когато мъжът ѝ заспа, госпожа Д'Егльомон на няколко пъти го погледна. Последния път при едно тръскане на колата в скута на младата жена падна медальонът, закачен на шията ѝ с траурна верижка, и внезапно тя зърна портрета на баща си. Сдържаните дотогава сълзи замъглиха очите ѝ.

Англичанинът може би видя влажните блестящи следи по бледите страни на графинята, които въздухът бързо пресуши.

Натоварен от императора да отнесе заповедите му на маршал Султ, който трябваше да брани Франция от нахлулите в Беарн англичани, полковник Д'Егльомон се възползуваше от мисията си, за да избави жена си от опасностите, грозящи Париж, и я отвеждаше в Тур при една своя възрастна сродница.

Скоро колата затрополи по паважа на Тур, по моста, по главната улица и спря пред старинния дом, където живееше бившата маркиза Дьо Листомер-Ландон.

Маркиза Дьо Листомер-Ландон беше една от онези хубави старици с бледо лице, бели коси и тънка усмивка, които като че ли носят криолин и шапчица, чиято мода днес е непозната. Седемдесетгодишни живи портрети от века на Луи XV, те почти винаги са гальовни, сякаш още са влюбени, не толкова благочестиви, колкото набожни, и не толкова набожни, колкото изглеждат. Винаги ухаят на пудра, разказват добре, разговарят още по-добре и се смеят повече на спомените, отколкото на шегите. Съвременето не е по вкуса им.

Когато старата камериерка съобщи на маркизата (скоро щяха да ѝ върнат титлата) за пристигането на племенника, когото не бе виждала от началото на войната с Испания, тя бързо свали очилата, затвори любимата си книга „Галерия на бившия двор“^[7] и възвърнала

отчасти предишната си пъргавина, излезе на площадката точно когато двамата съпрузи се качваха по стъпалата.

Лелята и племенницата размениха бърз поглед.

— Добър ден, скъпа леля — извика полковникът, като сграбчи старата жена и буйно я целуна. — Водя ви една млада личност,верявам ви съкровището си. Моята Жюли не е нито кокетка, нито ревнива, отличава се с ангелска кротост... Надявам се, че няма да я разглезите тук — завърши той.

— Ах, обеснико! — отвърна маркизата, като го изгледа подигравателно.

Тя първа прегърна доста мило Жюли, която стоеше замислена и изглеждаше по-скоро смутена, отколкото любопитна.

— Ще се опознаем, нали, душичке? — поде маркизата. — Не се плашете много от мен. Старая се да не бъда никога стара с младите хора.

Преди да влязат в салона, съгласно обичая в провинцията маркизата поръча обед за двамата си гости, но графът прекъсна красноречивата си леля и ѝ каза сериозно, че може да остане само докато сменят конете. Тримата роднини мигновено влязоха в салона и полковникът едва има време да разкаже на леля си за политическите и военните събития, които го заставяха да потърси убежище за младата си жена при нея. Докато той говореше, без да го прекъсват, лелята гледаше ту племенника, ту племенницата си, чиято бледност и тъга отдаваше на принудителната раздяла. Сякаш си казваше: „Е-е, влюбени са тези двамата!“

В този миг в тихия стар двор с плочи, очертани от снопове трева, отекна плющене на камшик. Виктор отново прегърна маркизата и се спусна навън.

— Сбогом, скъпа — каза той, като целуна жена си, която го придружи до колата.

— О, Виктор, позволи ми да те изпратя още малко — каза гальовно тя, — не искам да се разделя с теб...

— Имаш ли ум?

— Е, добре, сбогом, щом настояваш — отвърна Жюли. Колата изчезна.

— Значи, много обичате бедния ми Виктор? — попита маркизата племенницата си и я погледна изпитателно, както обикновено старите

жени гледат младите.

— Уви, госпожо — промълви Жюли, — нали трябва много да обичаш един мъж, за да се омъжиш за него?

Произнесе последните думи с наивен тон, издаващ или чисто сърце, или някаква дълбока тайна. А за една приятелка на Дюкло и маршал Дьо Ришельо беше много трудно да не се опита да отгатне тайната на младото семейство. Лелята и племенницата стояха на прага на пътната врата, загледани подир изчезващата карета. За маркизата бе ясно, че погледът на графинята не говори за любов. Славната дама бе провансалка и на младини бе обичала страстно.

— И така, тоя негодник, моят племенник, е успял да ви спечели?

Графинята неволно потръпна, защото тонът и погледът на старата кокетка издаваха по-дълбоко познаване на характера на Виктор, отколкото го познаваше самата тя. Разтревожена, госпожа Д'Егльомон се скри зад неумела преструвка, първо убежище на наивните страдащи сърца. Госпожа Дьо Листомер се задоволи с отговорите на Жюли, но зарадвана си помисли, че усамотението ѝ ще бъде разведрено от някоя любовна тайна, защото ѝ се стори, че племенницата ѝ се е заплела в забавна интрига.

Когато госпожа Д'Егльомон се озова в големия салон с гоблени в позлатени дървени рамки по стените и се настави пред буйния огън, защитена от лъхащия през прозорците хлад от китайски параван, тъжното ѝ настроение не се разсея. Можеше ли да се породят веселие под толкова старите дървени ламперии, сред вековните мебели? При все това младата парижанка изпита удоволствие от дълбокото усамотение и тържествената провинциална тишина. След като размени няколко думи с лелята, на която неотдавна бе писала като младоженка, тя се умълча, сякаш заслушана в оперна музика. Едва след два часа безмълвие, достойно за трапист, си даде сметка, че е неучтива с леля си, и си припомни хладните си отговори. С изтънчения вътрешен усет, присъщ на хората от бившия режим, старицата зачете настроението на племенницата си. В този миг плетеше. Всъщност няколко пъти бе излизала, за да се погрижи за някаква зелена стая, където щеше да спи графинята, и прислужниците бяха отнесли там багажа. После бе седнала в обичайното си голямо кресло и скришом поглеждаше младата жена. Засрамена от съзерцанието си, Жюли се опита да измоли прошка, подигравайки се сама на себе си.

— Мое мило момиче, позната ни е скръбта на вдовиците — отвърна лелята.

Жюли трябваше да е на четиридесет години, за да разбере ироничната усмивка на старата дама.

На другия ден графинята се чувствуваше много по-добре и завърза разговор. Госпожа Дьо Листомер не губеше надежда да опитоми младоженката, която отначало бе сметнала за дива и глупава. Заговори ѝ за забавленията в този край, за баловете и домовете, които можеха да посетят. Всички въпроси на маркизата през този ден бяха клопки: свикнала с дворцовите обичаи, тя неволно ги поставяше на племенницата си, за да отгатне характера ѝ. През първите дни Жюли устоя на всички настойчиви предложения да потърси развлечения навън. Затова, въпреки желанието си гордо да разходи красивата си племенничка, старата дама накрая се отказа да я въвежда в обществото. Графинята бе обяснила уединението и тъгата си със смъртта на баща си, за когото още носеше траур.

След една седмица вдовицата бе възхитена от ангелската кротост, скромното очарование, толерантния дух на Жюли и от този миг пламенно се заинтересува от тайнствената меланхолия, разяждаща младото ѝ сърце. Графинята беше от жените, родени да бъдат мили, които сякаш носят щастието със себе си. Присъствието ѝ стана толкова приятно и ценно за госпожа Дьо Листомер, че тя се влюби в племенницата си и вече не искаше да се разделя с нея. Един месец бе достатъчен, за да възникне вечно приятелство помежду им.

Старата дама не без изненада забеляза промяната в лицето на госпожа Д'Егльомон. Трескавата руменина постепенно угасна и тенът ѝ стана матовоблед. Загубвайки първоначалния си блясък, Жюли ставаше по-ведра. Понякога вдовицата предизвикваше радостни пориви и лудешки смехове у младата си роднина, скоро потискани от натрапчива мисъл. Отгатна, че нито споменът за баща ѝ, нито отсъствието на Виктор са причина за дълбоката печал, забулваща живота на племенницата ѝ. После се спря на толкова лоши подозрения, че ѝ бе трудно да налучка истинската причина, защото ние откриваме истината може би само случайно.

Един ден най-сетне Жюли прояви пред смаяната си леля пълна забрава за брака си, безгрижие на младо, нехайно момиче, простодушие и детинщина, достойни за ранна младост, и изтънченото,

понякога толкова проникателно остроумие, с което се отличават младите хора във Франция. Тогава госпожа Дьо Листомер реши да разкрие тайните на тази душа, чиято крайна естественост граничеше с неразгадаема прикритост. Мръкваше се, двете жени бяха седнали до прозореца към улицата, Жюли пак имаше замислено изражение, пред тях мина мъж на кон.

— Една от жертвите ви — забеляза старата дама.

Госпожа Д'Егльомон погледна леля си и в явното ѝ удивление се прокрадна неспокойство.

— Това е един млад английски аристократ, уважаваният Артър Ормънд, първороден син на лорд Гренвил. Историята му е интересна.

Дошъл през 1802 година в Монпелие с надеждата, че климатът на този край, препоръчан му от лекарите, ще го излекува от белодробното заболяване, застрашаващо живота му. Като всички свои съотечественици и той е бил задържан от Бонапарт по време на войната, защото това чудовище не може да не воюва. За да се разсее, младият англичанин се заел да изучава болестта си, считана смъртоносна. Постепенно се увлякъл от анатомия и медицина. Пристрастил се към тези науки, нещо необичайно за аристократ, но нали и регентът се занимаваше с химия! С една дума, господин Артър удивително напреднал в тези области, дори по мнението на професорите в Монпелие. Научните занимания го утешили за пленничеството му и в същото време напълно се излекувал. Разправят, че две години не говорел, дишал на големи интервали, спял в обор, пиел мляко от швейцарска крава и се хранел с кресон. Откакто е в Тур, не се вижда с никого, надут е като пуяк, но вие явно сте го спечелили, защото не вярвам да минава заради мен по два пъти дневно под прозорците ми, откакто дойдохте... По всичко личи, че е влюбен във вас.

Последните думи разбудиха като с магия графинята. Вместо да покаже инстинктивното задоволство, което изпитва и най-сериозната жена, когато научи, че някой страда за нея, погледът на Жюли стана мрачен и хладен, лицето ѝ изразяваше отвращение, близко до ужас. Това не беше присъдата на влюбена жена над всички други с изключение на едно-единствено същество: в такъв случай тя е способна да се смее и шегува. Не, в този миг Жюли бе като човек,

който си спомня за премного осезаема опасност и страдание възкръсва в него.

Напълно убедена, че племенницата ѝ не обича Виктор, лелята смаяна откри, че тя не обича никого. Изтръпна, като прочете у Жюли дълбоко разочарование, видя в нея млада жена, осъзнала чрез опита на един ден, на една нощ може би нищожеството на Виктор. „Щом го е опознала, всичко е свършено — помисли си тя. — Племенникът ми скоро ще изпита неудобствата на брака.“

Тогава намисли да приобщи Жюли към монархическите идеи от времето на Луи XV. Но само няколко часа след това узна или по-скоро се досети за доста често срещаната в обществото ситуация, на която се дължеше тъгата на графинята.

Внезапно замислена, Жюли се оттегли в стаята си по-рано от друг път. Щом камериерката я съблече и я остави готова да си легне, тя потъна в старинното канапе „дукеса“ пред огъня, канапе от жълто кадифе, еднакво удобно и за тъжни, и за щастливи хора. Известно време плака, въздиша, мисли. После доближи една масичка, взе хартия и започна да пише. Часовете минаваха бързо. Откровенията на Жюли в това писмо като че ли ѝ струваха много, всяка фраза бе съпроводена с дълъг размисъл. Внезапно младата жена избухна в сълзи и спря да пише. Часовникът изби два часа. Главата ѝ, натежала като глава на умираща, се наклони към гърдите ѝ, а когато я повдигна, леля ѝ изникна ненадейно, сякаш от гоблена на стената.

— Какво ви е, миличка? Защо сте будна в такъв късен час и главно, защо плачете сама на вашата възраст?

Тя седна безцеремонно до племенницата си и впери поглед в недовършеното писмо.

— На мъжа ли си пишете?

— Нима знай къде е? — отвърна графинята.

Лелята взе листа и го прочете. Не бе забравила очилата си: явен предумисъл. Невинното създание позволи да вземат писмото ѝ без никаква съпротива. Не по липса на достойнство или поради чувство на тайна вина, отнемащо и всяка проява на воля. Не, леля ѝ се озова при нея в един от критичните мигове, когато душата е инертна и всичко ѝ е безразлично — и доброто, и злото, и мълчанието, и доверието.

Подобно на целомъдрена девойка, смазваща любимия с презрението си и чувстваща се вечер така тъжна и изоставена, че

копнее по него и търси сърце, пред което да излее страданието си, Жюли допусна без нито една дума да бъде счупен печатът, който деликатността слага на едно отворено писмо, и остана умислена, докато маркизата четеше.

„Скъпа Луиза, защо толкова пъти искаш да изпълня най-неблагодарното обещание, което могат да поемат две невежи момичета? Пишеш ми, че често се питаш защо от половин година не отговарям на въпросите ти. Ако не си разбрала мълчанието ми, днес може би ще се досетиш за причината, като узнаеш тайната, която ще ти разкрия. Бих я погребала навеки в сърцето си, ако не ми беше съобщила за предстоящата си женитба. Ще се омъжиш, Луиза. Изтръпвам от тази мисъл. Омъжи се, клето момиче, а след няколко месеца ще съжаляваш най-горчиво, като си спомняш какви бяхме неотдавна през онази вечер в Екуан, когато двете стигнахме до най-високите дъбове в планината, съзерцавахме дивната долина в краката си и се любувахме на лъчите на залязващото слънце, залепи от отблясъците им. Седнахме на една скала като обаяни, а след това ни обзе най-сладостна печал. Ти първа реши, че далечното слънце ни говори за бъдещето. Колко любопитни и безумни бяхме тогава! Спомняш ли си всичките ни странни приумици? Целувахме се като двама влюбени, така си казвахме. Заклехме се, че първата от нас двете, която се омъжи, ще разкаже честно на другата тайните на брака, радостите, които детските ни души рисуваха така привлекателни. Брачната нощ ще те отчае, Луиза. Тогава ти беше хубава, млада, безгрижна, ако не щастлива. За няколко дни съпругът ти ще те превърне в това, което съм вече аз — грозна, болна и стара. Лудост би било да ти разказвам колко горда, тщеславна и радостна бях, че се омъжвам за полковник Виктор д'Егльомон. А и как бих могла да разкажа? Та аз вече сама не си спомням. За няколко мига детството ми сякаш стана блян. Държането ми в тържествения ден, осветяващ една връзка, чийто

обсег ми бе неизвестен, не беше съвсем безукорно. Баща ми неведнъж се опита да обуздае веселостта ми, защото се радвах едва ли не неприлично и думите ми звучаха лукаво точно защото бяха съвсем невинни. Вършех какви ли не детинщини с булчинския воал, с роклята и цветята. Когато вечерта останах сама в спалнята, където церемониално бях отведена, чудех се каква лудория да измисля, за да изненадам Виктор, и докато го чаках, сърцето ми биеше така, както някога в тържественото навечерие на Нова година, когато се вмъквах незабелязано в салона при струпаните подаръци. Когато съпругът ми влезе и започна да ме търси, задавеният смях изпод муселина, с който се бях обвила, бе последният изблик на чудната радост, оживяваща детските ми игри...”

Когато дочете писмото, което навярно щеше да съдържа доста тъжни наблюдения, щом почваше така, вдовицата бавно остави очилата си на масата, сложи до тях писмото и спря върху племенницата си зелените си очи, чийто светъл огън не бе отслабнал с възрастта.

— Мое дете — подхвана тя, — една омъжена жена не би могла да пише така на младо момиче, без да наруши приличието...

— И аз мислех същото — прекъсна я Жюли — и се срамувах от себе си, докато четяхте...

— Ако на масата някое ядене не ни се харесва, не бива да пречим на другите хора да го опитат, скъпа — добродушно продължи старицата, — особено когато от Ева до наши дни женитбата се струва на всички нещо превъзходно...

Жюли сграбчи писмото и го хвърли в огъня.

— Нямате ли майка?

Графинята трепна, после вдигна бавно глава и промълви:

— Неведнъж от една година насам тъгувам по майка си, но сгрехих, че не откликнах на неприязненото отношение на баща си, който не искаше Виктор за свой зет.

Погледна леля си и радостен трепет пресуши сълзите ѝ, когато забеляза добротата, изписана на старческото лице. Протегна нежната

си ръка на маркизата, която като че ли очакваше това. И когато пръстите им се сплетоха, двете жени напълно се разбраха.

— Горкото сираче! — възкликна маркизата.

Тази дума бе последното прозрение за Жюли. Стори ѝ се, че чува отново пророческия глас на баща си.

— Ръцете ви пламтят! Винаги ли са така горещи? — попита възрастната жена.

— Едва от седем-осем дни нямам температура.

— Имали сте температура и сте криели от мен!

— Правя температура от една година — отговори Жюли с тревожен свян.

— Значи, ангелче мое, бракът е бил досега за вас само продължително терзание?

Младата жена не посмя да отговори, но утвърдителното ѝ кимване издаде всичките ѝ страдания.

— Нещастна ли сте?

— О, не, лелю. Виктор ме боготвори и аз го обожавам, той е толкова добър!

— Да, обичате го, но го отбягвате, нали?

— Да... понякога... Той ме търси прекалено често.

— И неведнъж, когато сте сама, се боите да не би да ви изненада?

— Уви, да, лелю. Но аз го обичам, уверявам ви.

— Не се ли обвинявате тайно, че не умеете или не можете да споделите насладата му? Не мислите ли понякога, че законната любов е по-мъчно поносима от престъпната страст?

— Точно така е — отвърна Жюли през сълзи. — Отгатвате всичко в област, която е загадка за мен. Сетивата ми са притъпени, главата ми е празна, с една дума, животът ми е тежък. Потиска ме неизразим страх, който вледенява чувствата ми, потапя ме в постоянно вцепенение. Нямам глас, за да се оплача, нямам думи, за да изкажа мъката си. Страдам и се срамувам, че страдам, като виждам Виктор щастлив от това, което ме убива.

— Детинщини, глупост е всичко това! — извика лелята, чието съсухрено лице изведнъж се озари от весела усмивка, отблясък от радостите през младите и години.

— Ето че и вие се смеете! — каза отчаяно младата жена.

— И аз бях такава — поде бързо маркизата. — Сега, когато Виктор ви е оставил сама, не се ли чувствувате пак девойка, спокойна, без наслаждения, но и без страдания?

Жюли я загледа с широко разтворени смаяни очи.

— Е, да, скъпа моя, обожавате Виктор, нали? Но бихте предпочели да сте негова сестра, а не жена, и изобщо бракът не ви се удава.

— Така е, лелю, но защо се усмихвате?

— Имате право, бедно дете, във всичко това няма нищо весело. В бъдеще ви чака не една беда, ако не ви взема под своя закрила и ако старческата ми зрелост не открие твърде невинната причина за огорчението ви. Племенникът ми не е заслужавал щастието си, глупакът! При царуването на любимия ни Луи XV една млада жена във вашето положение бързо би наказала съпруга си, ако се държи като истински ландскнехт. Какъв егоист! Офицерите на този тираничен император са до един отвратителни невежи. За тях бруталността е галантност, те не само не познават жените, но и не умеят да обичат. Въобразяват си, че щом отиват на смърт на другия ден, са освободени от грижи и внимание към нас. Някога мъжете умееха и да обичат, и да умират както подобава. Аз ще го превъзпитам, племенничке. Ще сложа край на това плачевно, твърде естествено неразбирателство, което би ви ожесточило един срещу друг, ще искате развод, ако не умрете, преди да стигнете до отчаяние.

Жюли слушаше леля си не само с удивление, а и наистина стъписана, изненадана, че чува думи, чиято мъдрост не толкова разбираше, колкото предусещаше, много уплашена, че от устата на опитната си роднина чува, само че в по-мека форма, присъдата на баща си за Виктор.

Може би предугади ясно бъдещето си, навярно предчувствува бремето на идните нещастия, защото избухна в сълзи и се хвърли в обятията на старата дама с думите:

— Бъдете ми майка!

Лелята не заплака, защото революцията остави малко сълзи в очите на жените от бившата монархия. Някога любовта, а по-късно терорът ги накараха да свикнат с най-покъртителните преमेждия, затова те запазват сред житейските превратности хладно достойнство, искрена, но сдържана топлота, която им позволява да останат винаги

верни на етиката и благородното държане, които съвременните нрави напълно погрешно отричат.

Вдовицата прегърна младата жена и я целуна по челото с обич и нежност, които по-често са в маниерите и привичките на тези жени, а не в сърцата им. Приласка племенницата си с мили думи, обеща ѝ щастливо бъдеще, успокои я с надежда за любов и ѝ помогна да си легне, като че ли беше нейна дъщеря, чиито възжеления и мъки стават и нейни. Видя се отново млада, неопитна и красива в лицето на племенницата си. Графинята заспа щастлива, че е срещнала приятелка, майка, на която занапред би могла да казва всичко.

На другата сутрин точно когато лелята и племенницата сърдечно и приятелски се целуваха, доказателство за по-силно чувство и по-съвършено общуване на две души, те чуха конски тропот, извърнаха едновременно глави и видяха младия англичанин, който съгласно ритуала си минаваше бавно по улицата. Като че ли бе проучил живота на двете самотни жени и никога не пропускаше обема или вечерята им. Конят му забавяше ход, без да има нужда да му се припомня. Докато изминаваше разстоянието между двата прозореца на трапезарията, Артър хвърляше тъжен поглед, повечето пъти без да бъде забелязан от графинята, която не му обръщаше никакво внимание. Но свикнала с дребнавото любопитство спрямо най-незначителни събития, целящо да раздвижи провинциалния живот, любопитство, от което мъчно могат да се предпазят и по-издигнатите умове, маркизата се забавляваше със свенливата и сериозна любов на англичанина, изразявана по този безмълвен начин. Периодичните му погледи бяха станали за нея навик и всеки път тя отбелязваше минаването на Артър с нови шеги.

Сядайки на масата, двете жени едновременно изгледаха островитянина. Очите на Жюли и Артър този път се срещнаха с толкова ясно изразено чувство, че младата жена се изчерви. Англичанинът мигом пришпори коня си и отмина в галоп.

— Но какво трябва да направя, госпожо? — попита Жюли леля си. — За хората, които виждат този англичанин, аз безспорно съм...

— Да — прекъсна я леля ѝ.

— Е, добре, не бих ли могла да му кажа да не се разхожда така?

— Та нали тогава ще го накарате да си въобрази, че е опасен, а и можете ли да попречите на някого да се движи, където си иска. От утре няма да се храним в тази стая. Щом няма да ни вижда, младият

аристократ ще прекрати тази любов през прозореца. Ето, мило дете, как се държи една светска жена.

Но съдено бе нещастieto на Жюли да бъде пълно. Едва станали от масата, неочаквано пристигна камериерът на Виктор. Препускал бе от Бурж по обиколни пътища и носеше на графинята писмо от мъжа ѝ. Изоставил императора, Виктор съобщаваше на жена си за падането на империята, завземането на Париж и възторга в полза на Бурбоните във всички краища на Франция. Тъй като не знаеше как да стигне до Тур, той я молеше възможно най-бързо да отиде в Орлеан, където се надяваше да я посрещне с пропуск за нея. Камериерът, бивш военен, щеше да придружи Жюли от Тур до Орлеан, защото Виктор смяташе, че този път все още е свободен.

— Госпожо, нямате ни минута за губене — каза камериерът. — Прусаците, австрийците и англичаните ще съединят войските си в Блоа или Орлеан.

Младата жена се приготви за няколко часа и замина с една пътна кола, която леля ѝ ѝ зае.

— Защо не дойдете и вие с нас в Париж? — предложи тя на маркизата, като я целуна. — С възстановяването на Бурбонската династия бихте намерили...

— И без неочакваното ѝ завръщане бих дошла, бедно мое дете, защото съветите ми са крайно необходими и на Виктор, и на вас. Така че ще направя всичко възможно, за да бъда с вас.

Жюли замина с камериерката си и стария военен, който препускаше до пътната кола, за да бди за сигурността на господарката си.

Когато се смрачи и пристигнаха в странноприемницата, където щяха да сменят конете преди Блоа, разтревожена, че една кола трополи неотлъчно зад нейната още от Амбоаз, графинята се подаде на вратичката, за да види кой я следва. На лунната светлина успя да различи Артър, прав на три крачки от нея, вперил очи в колата ѝ. Погледите им се срещнаха. Графинята бързо се отдръпна и цяла се разтрепери от уплаха. Като повечето истински невинни и неопитни жени, тя изпитваше чувство на вина, че неволно е вдъхнала любов на някой мъж. Инстинктивно се боеше, може би от съзнанието за собствената си слабост пред тази толкова дръзка агресивност. Едно от най-силните оръжия на мъжа е страшната възможност да накара една

жена, чието по природа податливо въображение се плаши или оскърбява от преследването, да се занимава с него.

Графинята си спомни съвета на леля си и реши да остане през цялото пътуване в колата, без да слиза. Но при всяка смяна на конете чуваше стъпките на англичанина, който се разхождаше около двете коли, а по пътя досадното трополене на колата му непрекъснато отекваше в ушите ѝ.

Скоро младата жена си помисли, че щом стигне при мъжа си, Виктор ще съумее да я защити от това странно преследване. „Ами ако този млад мъж ме обича?“ Това бе последната ѝ мисъл по повод на Артър. Щом пристигна в Орлеан, колата ѝ бе задържана от прусаците, откарана в двора на странноприемница и поставена под стража. Всяка съпротива беше излишна. С властни знаци чужденците обясниха на тримата пътници, че са получили заповед никой да не слиза от колата. Графинята плака около два часа, пленница сред войниците, които пушеха, смееха се и от време на време я поглеждаха с безочливо любопитство. Но най-сетне видя, че се отдръпват доста почтително от колата при тропота на няколко коня. Скоро група висши чуждестранни офицери начело с австрийски генерал наобиколиха пътната кола.

— Госпожо — каза ѝ генералът, — приемерте извиненията ни. Станала е грешка, можете да продължите без страх пътуването си. Ето ви пропуск, който ще ви спести занапред всякакви неприятности.

Графинята взе разтреперана документа и смотолеви нещо. До генерала забеляза в униформа на английски офицер Артър, комуто навярно дължеше бързото си освобождение. Едновременно радостен и тъжен, младият англичанин извърна глава и само крадешком се осмели да я погледне.

Благодарение на пропуска госпожа Д'Егльомон пристигна в Париж без неприятни произшествия. Там завари съпруга си, който, освободен от клетвата си за вярност към императора, бе приет най-любезно от граф Д'Артоа, току-що назначен за генерал-лейтенант на кралството^[8] от брат си Луи XVIII. Виктор получи генералски чин в гвардията. Ала посред празненствата в чест на завръщането на Бурбоните голямо нещастие, което щеше да се отрази на живота ѝ, сполетя бедната Жюли: загуби маркиза Дьо Листомер-Ландон.

Старата дама умря от радост и емболия, когато видя отново в Тур Ангулемския херцог. Така че съществото, упълномощено от възрастта

си да просвети Виктор, единственото, което с ловките си съвети можеше да направи по-съвършено разбирателството между мъжа и жената, бе мъртво. Жюли почувствува колко голяма бе тази загуба. Сега между нея и съпруга ѝ оставаше само тя. Но млада и плаха, отначало щеше да предпочете страданието пред оплакването. Самото съвършенство на характера ѝ не ѝ позволяваше да се отклони от задълженията си или да се опита да открие причината за страданията си; премного деликатно беше да ги преустанови; би накърнила моминския си свян.

Няколко думи за съдбата на господин Д'Егльомон при Реставрацията.

Нима не се срещат много мъже, чието душевно нищожество е тайна за повечето хора, които ги познават? Високо обществено положение, благороден произход, важен пост, известни маниери, голяма сдържаност в поведението или престижът на богатството са за тях все едно стража, която не позволява на критичния дух да проникне до съкровено им съществуване. Тези хора приличат на кралете, чиито истински ръст, характер и нрави никога не са нито добре опознати, нито правилно оценени, защото са гледани много отдалеч или много отблизо. Тези мъже с измамни достойнства питат, вместо да говорят, притежават изкуството да извадят другите на сцената, за да не позират самите те пред тях. После удачно и ловко дърпат конците на страстите или интересите им и си играят по този начин с хора, които всъщност ги превъзхождат. Превръщат ги в марионетки и ги считат незначителни, защото са ги снижили до себе си. Тогава поставят естественото тържество на неизменната посредственост над гъвкавите големи умове. Затова, за да прецени тези празноглавци и да измери отрицателната им стойност, страничният наблюдател трябва да бъде не по-умен, а по-прозорлив, да има не широки възгледи, а търпение, не възвишени идеи, а хитрост и такт. Но колкото и сръчно самозванците да скриват слабите си страни, много трудно биха излъгали жените, майките, децата си или семейния приятел. Само че почти винаги близките им пазят в тайна нещо, което донякъде засяга общата чест, и често дори им помагат да заблуждават обществото.

Ако благодарение на тези семейни заговори много глупаци минават за изключителни мъже, от друга страна, много изключителни

мъже минават за глупаци. Така че обществото винаги разполага със същия брой привидни възможности.

Помислете си сега за ролята на една умна и чувствителна жена при наличието на такъв съпруг. Не сте ли наблюдавали съществування, изтъкани от страдание и преданост, за които нищо на този свят не би могло да възнагради някои любвеобилни и нежни сърца? Ако някоя силна жена попадне в това ужасно положение, тя излиза от него чрез престъпление, както направи Екатерина II, наричана при това Велика. Но тъй като не всички жени седят на трон, повечето от тях се обричат на нещастен семеен живот, който, макар да е неизвестен, не е по-малко трагичен. Тези от тях, които се опитват незабавно да намерят лек за бедите си, често само променят терзанията си, когато искат да останат верни на дълга си, или допускат прегрешения, ако нарушат закона заради удоволствието си. Всички тези размисли могат да се приложат към интимния живот на Жюли.

Докато Наполеон не бе паднал, граф Д'Егльомон — полковник като толкова други, добър адютант, превъзходен изпълнител на опасни поръчения, но неспособен за важно решение — не беше никаква завист, минаваше за един от смелчаците, любимци на императора, и беше това, което на войнишки жаргон се нарича „добро момче“. Реставрацията му върна титлата маркиз и той не се оказа неблагодарен: последва Бурбоните в Ганд. Тази проява на логика и вяроност опроверга предсказанието на тъста му, който твърдеше, че зет му никога няма да стане генерал.

При повторното завръщане на краля, назначен за генерал-лейтенант и отново маркиз, господин Д'Егльомон започна да се домогва до перска титла, възприе максимите и политическата линия на вестник „Консерватър“, обгърна се в тайнственост, която не криеше нищо, държеше се важно, задаваше въпроси, говореше малко и го сметнаха за задълбочен човек. Вечно скрит зад вежливи маниери, въоръжен с формули, запомнящ и изричащ клишетата, които редовно се произвеждат в Париж, за да предадат в опростен вид на глупаците смисъла на великите идеи или събития, светските хора го провъзгласиха за човек с вкус и познания. Закостенял в аристократичните си убеждения, той бе даван за пример като силен характер. Ако случайно станеше безгрижен и весел както преди, другите тълкуваха незначителните му глупави приказки като

дипломатически недомлъвки. „О, той не говори каквото мисли“ — казваха си съвсем сериозни хора. Еднакво добре му служеха както качествата, така и недостатъците му. Храбростта му бе спечелила завидна военна репутация, неопровергана от нищо, защото никога не беше командувал лично той. Мъжественото му благородно лице предполагаше щедър ум, а изразът му не беше измама само за жена му. Като чуваше, че всичко живо цени мнимите му таланти, маркиз Д'Егльомон накрая сам се убеди, че е един от най-забележителните мъже в двора, където съумя да се хареса благодарение на външността си и различните му достойнства бяха приети без оспорване.

Господин Д'Егльомон обаче беше скромен вкъщи, инстинктивно чувствуваше превъзходството на жена си, макар да бе млада, и неволното му уважение, създаде негласно надмощие, което маркизата бе принудена да приеме, въпреки че положи много усилия, за да отхвърли това бреме. Съветница на мъжа си, тя направляваше действията и богатството му. Това протиевествено влияние над него беше един вид унижение за нея и източник на много огорчения, които погребваше в сърцето си. Най-напред женският ѝ усет ѝ подсказваше, че е много по-приятно да се подчиняваш на надарен мъж, отколкото да ръководиш глупак, и че млада съпруга, принудена да мисли и да действува като мъж, не е нито жена, нито мъж, отказва се от цялото очарование на пола си, а не придобива нито една от привилегиите, отредени от нашите закони на по-силните. Съществуването ѝ бе жестока подигравка. Не беше ли принудена да тачи кух идол, да закриля своя покровител, жалко създание, което в отплата за неизменната ѝ преданост ѝ подхвърляше егоистична мъжка любов, виждаше в нея само жената, не благоволяваше или не умееше (еднакво силно оскърбление) да се интересува дали тя изпитва наслада и на какво се дължи тъгата и линеенето ѝ? Както повечето съпрузи, които чувствуват игото на превъзхождащия ги ум, маркизът спасяваше честолюбието си, като заключаваеше от физическата слабост на Жюли, че тя и духом е слаба, охотно я жалеше и упрекуваше съдбата, че му е дала за съпруга болнава девойка. С една дума, представяше се за жертва, а беше палач. Обременена от злощастията на тъжното си съществуване, маркизата трябваше при това да се усмихва на глупавия си господар, да краси с цветя къща в траур и да показва щастие върху побледнялото си от скрити терзания лице.

Отговорността в името на честта, възхитителното себеотрицание неусетно придадоха на младата маркиза достойнството, съзнание за добродетел, които я предпазваха от опасностите на обществото. А и ако искаме да проучим основно сърцето ѝ, може би съкровено несподелено нещастие, увенчало първата ѝ наивна любов, ѝ вдъхна отвращение към всяка страст. Може би тя остана чужда и на увлечението, и на престъпните, опияняващи радости, които карат някои жени да забравят мъдрите закони и добродетелните принципи, на които се крепи обществото.

Отказвайки се като от блян от прелестните изживявания и нежната хармония, обещавани ѝ от госпожа Дьо Листомер-Ландон, тя с примирение зачака края на мъките си, надявайки се да умре млада. Откакто се бе завърнала от Тур, здравословното ѝ състояние всеки ден се влошаваше и болестта отмерваше дните ѝ, изтънчено страдание, между другото привидно привлекателно, което повърхностните хора можеха да вземат като приумица на кокетка.

Лекарите биха осъдили маркизата да лежи по цял ден на дивана, където тя линееше сред цветя, вехнеше като тях. Беше толкова слаба, че не понасяше разходките и чистия въздух. Излизаше само в затворена кола. Постоянно оградена от всички чудеса на нашия лукс и на съвременната индустрия, тя приличаше не толкова на болна, колкото на изнежена кралица. Неколцина приятели, влюбени навярно в нещастieto и немоцта ѝ, сигурни, че винаги ще я намерят у дома ѝ, и вероятно разчитащи, че след време ще оздравее, ѝ носеха новини и я уведомяваха за хилядите дребни събития, които правят парижкия живот така разнообразен. Нейната печал, макар сериозна и дълбока, беше все пак печал сред разкош. Маркиза Д'Егльомон приличаше на красиво цвете, чийто корен е прояден от черен червей.

Понякога тя отиваше в обществото не защото я влечеше, а заради изискванията на положението, към което се стремеше съпругът ѝ. Гласът ѝ и съвършеното ѝ пеене предизвикваха аплодисменти, които почти винаги ласкаят една млада жена, но за какво ѝ бяха успехи, които за нея не бяха свързани нито с чувства, нито с надежди? Мъжът ѝ не обичаше музиката, тя почти винаги се притесняваше в салоните, където красотата ѝ привличаше заинтересовано ухажване. Здравословното ѝ състояние възбуждаше едва ли не жестоко съчувствие, жалко любопитство. Бе засегната от възпаление, доста

често смъртоносно, което жените си поверяват от ухо на ухо и за което съвременната медицина все още не е намерила име. Макар и да не споделяше с когото и да било, причината за болестта ѝ не беше тайна за никого. По душевен строй все още девойка въпреки брака, най-беглият поглед я караше да се срамува. Затова, за да не се черви, винаги се появяваше в обществото весела и засмяна, преструваше се на доволна, твърдеше, че е добре, и избягваше въпросите за здравето си с целомъдрени мъже.

Ала през 1817 година едно събитие много измени плачевното състояние, в което дотогава се намираше Жюли. Тя роди момиченце и пожела да го кърми. В продължение на две години вълнуващите занимания и неспокойните радости на майчинството направиха живота ѝ по-малко нещастен. По необходимост спеше отделно от мъжа си. Лекарите ѝ предрекоха по-добро здраве, но маркизата не повярва на предсказанията им. Като всички, за които животът вече е лишен от сладост, тя виждаше в смъртта благоприятна развръзка.

Началото на 1819 година за нея бе по-жестоко от когато и да било. Точно когато се радваше на липсата на близост със съпруга си, която бе съумяла да извоюва, пред очите ѝ се разкри страшна бездна: мъжът ѝ постепенно бе отвикнал от нея. Охлаждането на не особено горещото му и чисто егоистично чувство можеше да доведе до неприятности, които Жюли предвиждаше с тънкия усет и благоразумието си. Макар да бе сигурна, че ще запази голяма власт над Виктор и че винаги е спечелила уважението му, тя се боеше от въздействието на плътската страст върху един толкова посредствен и суетно безразсъден мъж.

Често приятелите ѝ я заварваха потънала в дълбок размисъл. Най-непрозорливите я разпитваха за тайната причина, шегувайки се, като че ли една млада жена не може да мисли за друго освен за развлечения, като че ли в мислите на една майка няма почти винаги дълбок смисъл. Впрочем нещастieto, както и истинското щастие водят към съзерцание.

Понякога, докато си играеше със своята Елен, Жюли мрачно я поглеждаше, преставаше да отговаря на детските въпроси, които доставят такова удоволствие на майките, и се запитваше за сегашната и бъдещата си съдба. Ако внезапно си спомнеше парада в Тюйлери, очите ѝ се пълнеха със сълзи. Пророческите думи на баща ѝ отново

отекваха в ушите ѝ и тя се упрекуваше, че не е оценила мъдростта им. От безразсъдното ѝ непокорство произтичаха всичките ѝ нещастия и тя често не знаеше кое от тях е най-трудно поносимо.

Не само нежните съкровища на душата ѝ останаха непризнати, но тя никога не успяваше да накара мъжа си да я разбере дори за най-обикновените неща от живота. Точно когато в нея се развиваше най-силно и най-активно способността да обича, позволената, съпругеската любов се изпаряваше сред тежки физически и душевни страдания. Освен това изпитваше към съпруга си съчувствие, близко до презрението, което с течение на времето похабява всички чувства. И най-сетне, ако разговорите ѝ с неколцина приятели, ако примерите и няколко приключения във висшето общество не ѝ бяха разкрили, че любовта носи безмерно щастие, собствените ѝ рани биха я накарали да отгатне съкровенията чисти наслади, които навярно свързват сродните души.

В спомените ѝ все по-ясно и по-прекрасно, макар бегло, изплуваше откритото честно лице на Артър: тя не смееше да задържи този спомен. Безмълвната плаха любов на младия англичанин беше единственото събитие след женитбата ѝ, оставило няколко скъпоценни следи в тъжното ѝ самотно сърце. Може би всички измамани надежди, всички несбъднати желания, които постепенно помрачаваха духовния хоризонт на Жюли, се пренесоха чрез естествена игра на въображението върху този мъж, чиито маниери, чувства и характер бяха като че ли толкова еднакви с нейните. Но тази мисъл винаги изглеждаше приумица, блян. След това нереално мечтание, завършващо с въздишки, Жюли се опомняше по-нещастна и по-ясно чувствуваше латентните си терзания, временно приспани под крилете на въображаемо щастие.

Понякога жалбите ѝ ставаха буйни и дръзки, тя копнееше за наслада на всяка цена, но по-често оставаше в плен на някакво тъпо вцепенение, слушаше, без да разбира, или в главата ѝ блуждаеха толкова неясни и неопределени мисли, че не би намерила думи, за да ги изрази. Наранена в най-съкровенията си желания, в брачната връзка, за която някога като момиче бе мечтала, тя бе принудена да преглъща сълзите си. Кому би се оплакала и кой би я чул? А и бе безкрайно деликатна, пленително стеснителна в чувствата си и умееше да премълчава излишното оплакване, да не използва предимството си,

когато тържеството ѝ би унищожило и победителя, и победения. Жюли се опитваше да предаде собствените си способности и добродетели на господин Д'Егльомон и се хвалеше, че изпитва щастието, което ѝ липсваше. Целият ѝ тънък усет се изразходваше съвсем напразно, за да щади, тайно от самия него, мъжа си, като с това поддържаше деспотизма му. В някои мигове бе пияна от нещастие, без мисъл, без юзда, но истинското ѝ благочестие винаги я връщаше към върховната надежда: намираще убежище в бъдния живот, достойна за възхищение вяра, която ѝ помагаше да се нагърби отново с мъчителната си задача. Душевните ѝ изтезания, ужасните ѝ двубои със самата нея бяха безславни, продължителните ѝ тъжни настроения не бяха известни никому. Нито едно човешко създание не бе свидетел на безрадостните погледи и горчивите и сълзи, проливани сегиз-тогиз в самота.

Опасността от критичното положение, до което маркизата неусетно стигна по силата на обстоятелствата, възникна пред нея най-сериозно през една януарска вечер на 1820 година.

Когато двама съпрузи напълно се познават и отдавна са свикнали един с друг, когато жената умее да тълкува и най-дребните жестове на мъжа и да отгатва чувствата и нещата, които скрива от нея, тогава от някои разсъждения или предишни забележки, случайни или подхвърлени небрежно, тя често стига до внезапни прозрения. Неведнъж се пробужда ненадейно на ръба или в дъното на бездна. Така маркизата, доволна, че е сама от няколко дни, разкри тайната за самотата си. Непостоянен, уморен, великодушен или изпълнен със съжаление към нея, мъжът ѝ вече не ѝ принадлежеше. В този миг тя не помисли за себе си, нито за страданията и жертвите си. Вече бе само майка и се замисли за съдбата, бъдещето и щастието на дъщеря си, единственото същество, от което получаваше малко радост, нейната Елен, единственото богатство, което я свързваше с живота. Сега Жюли искаше да живее, за да предпази детето си от ужасното робство, под което една мащеха можеше да задуши живота на скъпото ѝ същество.

При тази нова тревога за злокобно бъдеще тя изпадна в един от онези пламенни размисли, които могат да погълнат цели години. Занапред между нея и мъжа ѝ щеше да има цял мисловен мир, чието бреме щеше да тегне само върху нея. Досега сигурна, че е обичана от Виктор, доколкото той беше в състояние да обича, тя служеше предано на щастие, което не споделяше, но днес, лишена от задоволството, че

със своите сълзи гради щастието на мъжа си, сама в света, оставаше ѝ само една участ: нещастieto. Всред отчаянието, омало̀мо̀щило силите ѝ, в тишината и спокойствието на нощта, точно когато, напускайки софата^[9] си и почти угасналия огън, тя отиде със сухи очи и лампа в ръка да се полюбува на дъщеря си, господин Д'Егльомон се прибра много оживен. Жюли го накара да сподели възхищението ѝ от спящата Елен, но той отвърна на възторга на жена си с баналната фраза:

— На тази възраст всички деца са сладки.

После, като целуна нехайно челцето на дъщеря си, спусна завеските на люлката, погледна Жюли, улови я за ръка и я привлече на същия диван, където преди малко я бяха осенили толкова съдбовни мисли.

— Много сте красива тази вечер, госпожо Д'Егльомон! — възкликна той с непоносимата си жизнерадост, чиято празнота бе така добре позната на маркизата.

— Къде прекарахте вечерта? — попита го тя, преструвайки се, че ѝ е напълно безразлично.

— У госпожа Дьо Серизи.

Той бе взел от камината едно ветрило и внимателно разглеждаше прозрачната материя, без да забележи следите от сълзите по лицето на жена си. Жюли потрепери. Никой език не би бил достатъчен да изрази потока от мисли, който бе принудена да заприщи.

— Госпожа Дьо Серизи устройва концерт идния понеделник и умира от желание да присъствуваш. От доста време не се появяваш в обществото и ето че тя копнее да те види в дома си. Добра жена е и много те обича. Ще ми направиш удоволствие, ако дойдеш, почти приех от твое име...

— Ще отида — заяви Жюли.

Гласът, интонацията и погледът на маркизата бяха така проникновени и особени, че въпреки безгрижието си Виктор учудено я изгледа. Това бе всичко. Жюли бе отгатнала, че госпожа Дьо Серизи ѝ е отнела любовта на мъжа ѝ.

Застина неподвижно в безнадеждно съзерцание, привидно погълната от играта на пламъците. Виктор въртеше в ръце ветрилото с отегченото изражение на мъж, който е бил щастлив другаде и донася вкъщи умората от щастието. След като се прозина няколко пъти, взе свещник в едната си ръка, а с другата обгърна вяло шията на жена си и

пожела да я целуне, но Жюли се наведе, подаде му челото си и получи обичайната целувка за лека нощ — машинална целувка, лишена от любов, един вид гримаса, която в този миг ѝ се стори омразна. Когато Виктор затвори вратата, маркизата се отпусна на един стол, краката ѝ се олюляваха, тя избухна в сълзи. Трябва да сте понесли изтезанието на подобна сцена, за да разберете колко мъка крие тя, за да предугадите какви дълги и страшни драми поражда. Простите, безсъдържателни думи, дългите паузи, жестовете, погледите, начинът, по който маркизът бе седнал пред огъня, държането му, когато се бе опитал да целуне жена си по шията — всичко бе превърнало този час в трагична развръзка на самотния и скръбен живот на Жюли. В безумието си тя коленичи пред дивана, зарови лице в него, за да не вижда нищо, и започна горещо да се моли, придавайки на обичайните думи на молитвата си нов смисъл, интимен оттенък, които биха разбили сърцето на мъжа ѝ, ако я бе чул.

Цяла седмица тя обмисляше бъдещето си в плен на своето злощастие, което анализираше, и търсеше средство, без да измени на сърцето си, да си възвърне влиянието над маркиза и да живее достатъчно дълго, за да бди над щастието на дъщеря си. Тогава реши да се бори със съперницата си, отново да се появи в обществото, да блесне, да засвидетелствува привидно любов на мъжа си, каквато вече не можеше да изпитва, да го прелъсти. После, когато с изкуското си държане го подчини на властта си, да бъде кокетна с него, подобно на капризните метреси, за които е удоволствие да тормозят любовниците си. Тази противна игра беше единственото възможно средство срещу сполетялата я беда. Така отново щеше да стане господарка на страданията си, да ги направлява, както ѝ се ще, и да ги разреши, като подчини мъжа си и го обуздае със страшен деспотизъм. Вече не изпитваше никакви угризения да му наложи тежък живот.

За да спаси дъщеря си, с един скок се впусна в хладни, безразлични пресмятания, внезапно прозря вероломството, лъжите на съществата, които не обичат, измамите на кокетството и жестоките хитрини, които извикват толкова дълбока ненавист към жената, смятана тогава от мъжете за вродено престъпна. Без Жюли да съзнава, женското ѝ тщеславие, личният ѝ интерес и едно неясно желание за отмъщение се прибавяха към майчината ѝ любов, за да я тласнат по нов път, където я чакаха нови страдания. Но душата ѝ бе много

благородна, умът ѝ прекалено изтънчен и главно — самата тя бе прекалено откровена, за да може дълго да бъде съпричастна на подобни измами. Свикнала да чете в себе си, при първата стъпка в порока, защото това беше порок, викът на съвестта ѝ щеше да заглуши вика на страстта и егоизма. Всъщност при една млада жена с все още чисто сърце и непорочна в любовта дори майчинското чувство се подчинява на гласа на целомъдрието. Нима свянът не е самата женственост?

Но Жюли не пожела да види нито една опасност, нито една грешка по новия си път. Отиде при госпожа Дьо Серизи. Съперницата ѝ очакваше да види бледа, линееща жена. Маркизата бе сложила руж и се появи в пълния блясък на вечерния си тоалет, подчертаващ красотата ѝ.

Графиня Дьо Серизи спадаше към жените, които имат претенциите за безгранична власт върху модата и светското общество в Париж. Диктуваше разпоредби, които ѝ се струаха всепризнати, защото биваха одобрени в кръга, в който царуваше. Въобразяваше си, че създава нови думи, беше пълновластна *съдница*. Литература, политика, мъже и жени, всичко бе подложено на цензурата ѝ, а самата тя нехаеше за мнението на другите. Домът ѝ бе във всяко отношение образец на добър вкус.

В салоните ѝ, пълни с елегантни и красиви жени, Жюли взе надмощие над графинята. Духовита, жива, искряща, около нея се събраха най-изтънчените мъже. За отчаяние на жените тоалетът ѝ бе безупречен и всички завидяха на кройката на роклята ѝ, за формата на корсажа, чийто ефект бе приписан на гениалната неизвестна шивачка, защото жените предпочитат да вярват в шивашкото умение, отколкото в прелестта и съвършенството на женското тяло.

Когато Жюли седна на пианото да изпее арията на Дездемона, от всички зали мъжете се стекоха, за да чуят прочутия ѝ, замлъкнал от толкова време глас, и настана пълна тишина. Маркизата изпита силно вълнение, като видя надничащите през вратите глави и прикованите в нея погледи. Потърси с очи мъжа си, изгледа го кокетно и с удоволствие забеляза, че в този миг честолюбието му е извънредно поласкано. Щастлива от победата си, Жюли очарова гостите с първата част на „Al più salice“^[10]. Никога нито Малибран, нито Паста не бяха изпълнявали ария с такова безупречно чувство и интонация. Но тъкмо

когато пристъпи към втората част, тя плъзна очи към отделните групи и зърна Артър, чийто втренчен поглед не се откъсваше от нея. Силен трепет я разтърси и гласът ѝ се схвана.

Госпожа Дьо Серизи се спусна към маркизата.

— Какво ви е, скъпа? О, горката, тя е толкова болна! Боях се, че се заема с нещо не по силите си...

Арията бе прекъсната. Огорчена, Жюли нямаше смелост да продължи и трябваше да понесе вероломното съчувствие на съперницата си. Всички жени шушукаха. Толкова обсъждаха инцидента, че се досетиха за двубоя между маркизата и госпожа Дьо Серизи и не ги пощадиха в злословията си.

Странните предчувствия, тъй често вълнували Жюли, внезапно се сбъднаха. Когато мислеше за Артър, тя охотно си представяше, че един толкова нежен и деликатен на вид мъж сигурно ще остане верен на първата си любов. Понякога се ласкаеше, че е обект на красиво увлечение, чистото и искрено увлечение на млад човек, отдал всичките си мисли на любимата, посветил ѝ всичките си мигове без ни най-малко отклонение, мъж, който се изчервява от нещо, което извиква руменина по лицето на жената, мисли като нея, не дава повод за ревност и се отдава на любимата, пренебрегвайки амбиции, слава или богатство. Представяла си бе всичко това по повод на Артър неразумно, за развлечение, а ето че внезапно ѝ се стори, че мечтата ѝ се е сбъднала. Прочете върху едва ли не женственото лице на младия англичанин задълбочените мисли, тихата печал и скръбното примирение, на които бе жертва самата тя. Позна себе си в него. Нещастieto и тъгата са най-красноречивите тълкуватели на любовта и невероятно бързо хвърлят мост между две страдащи същества. Вътрешният поглед и интуицията за нещата и идеите са точни и пълни при тях. Затова силният шок, който изживя, разкри на маркизата всички опасности в бъдеще. Доволна, че може да оправдае смущението си с обичайното си болезнено състояние, тя с готовност прие коварното състрадание на госпожа Дьо Серизи.

Прекъсването на романа бе събитие, обсъждано доста различно от гостите. Едни оплакваха участието на Жюли и съжаляваха, че толкова надарена жена е загубена за обществото, други се опитваха да узнаят причината за болестта и усамотението ѝ.

— Е, драги Ронкрол — споделяше маркизът с брата на госпожа Дьо Серизи, — ти ме облажаваше за госпожа Д'Егльомон и ме упрекуваше, че ѝ изменям? Охо, съдбата ми едва ли би ти се сторила завидна, ако поживееш като мен една-две години край красива жена, без да смееш да целунеш ръката ѝ, за да не би да я счупиш. Никога не се обременявай с такива нежни съкровища, хубави само за витрина, чиято крехкост и висока цена ни задължават винаги да ги пазим. Извеждаш ли често красивия си кон, за който, както ми казаха, се боиш от проливния дъжд и снега? Това е моят случай. Вярно, сигурен съм в добродетелността на жена си, но женитбата ми е луксозно украшение и ако си въобразяваш, че съм женен, мамиш се, затова и измените ми са донякъде законни. Бих желал да зная как бихте постъпили на мое място вие, господа присмехулници. Много мъже не биха били така внимателни като мен спрямо жените си. Сигурен съм — прибави той, като сниши глас, — че госпожа Д'Егльомон нищо не подозира. Така че нямам никакво право да се оплаквам, твърде щастлив съм... И все пак едва ли има нещо по-неприятно за чувствителен мъж от страданията на едно бедно създание, към което е привързан...

— Значи, си много чувствителен, защото рядко си у вас — отвърна господин Дьо Ронкрол.

Приятелската шега разсмя слушателите, но Артър остана хладен и невъзмутим, като джентълмен, чиято основна черта е сериозната съдържаност. Странните думи на съпруга събудиха навярно известни надежди у младия англичанин, който търпеливо зачака мига да остане насаме с господин Д'Егльомон — и скоро му се представи такъв случай.

— Господине — каза му той, — с безкрайно огорчение наблюдавам състоянието на госпожа маркизата и ако знаехте, че ако не спазва специален режим, ще умре в мъчения, сигурно не бихте се шегували с болестта ѝ. Имам донякъде право да ви говоря така, защото съм уверен, че мога да спася госпожа Д'Егльомон и да я върна към живота и щастието. Не е много естествено човек с моето обществено положение да бъде лекар, а ето че случаят пожела да изуча медицината. Доста се отегчавам — добави той, приписвайки си студен егоизъм с оглед на намеренията си, — затова ми е все едно дали ще посветя времето и пътуванията си на някое болно създание, или ще задоволявам глупавите си прищевки. Редки са случаите на изцеление

от подобни заболявания, защото изискват много грижи, време и търпение. Трябва главно да си заможен, да пътуваш, да следваш добросъвестно предписания, различни всеки ден, но не неприятни. И двамата сме благородници — каза той, като употреби английската дума „джентълмен“ — и можем да се разберем. Предупреждавам ви, че ако приемете предложението ми, всеки миг ще бъдете съдник на поведението ми. Няма да предприема нищо без вашето одобрение и контрол и отговарям за успеха, ако сте съгласен да ми се подчинявате. Освен ако не държите да бъдете дълго съпруг на госпожа Д'Егльомон — завърши той поверително.

— Едно е сигурно, милорд — отвърна през смях маркизът, — че само англичанин можеше да ми направи такова странно предложение. Позволете ми да не го отхвърля, но и да не го приема засега. Ще размисля над него и главно — жена ми трябва да си каже думата.

В този миг Жюли отново седна на пианото. Изпя арията на Семирамида „Son regina, son guerriera“^[11]. Единодушни, но приглушени аплодисменти, благопристойните аплодисменти на предградието Сен-Жермен, бяха доказателство за предизвикания от нея възторг.

Когато Д'Егльомон отведе жена си в пищния си дом, Жюли с тревожно задоволство видя бързия успех на експеримента си. Заинтригуван от ролята, която тя току-що бе изиграла, съпругът ѝ реши да я ухажда, сякаш е актриса. Жюли се забавляваше, че се отнася така с нея, омъжената и добродетелна жена. Опитва се да се възползува от властта си и в тази първа битка пак стана жертва на добротата си, но това беше най-страшният урок, който съдбата ѝ бе отредила.

Към два-три часа сутринта Жюли се бе полунадигнала, мрачна и умислена, в брачното легло. Мъждукаща лампа слабо осветяваше спалнята, тънеща в дълбока тишина. От около един час, измъчвана от раздиращи угризения, маркизата ронеше сълзи, чиято горчивина могат да разберат само жени, които са изпадали в подобно положение. Би трябвало да имат чувствителността на Жюли, за да изпитат като нея ужас от пресметливата си ласка, за да бъдат така нещастни заради хладните си целувки. Апостазия на сърцето, утежнена още повече от мъчителното проституиране. Жюли се чувствуваше унижена, проклинаше брака, би предпочела смъртта. И ако дъщеря ѝ не бе проплакала в съня си, може би щеше да се хвърли от прозореца.

Господин Д'Егльомон спокойно спеше до жена си, без да се пробуди от горещите сълзи, които падаха върху него.

На другия ден Жюли успя да се държи весело. Намери сили да изглежда щастлива и да прикрие вече не тъгата, а непреодолимия си ужас. От този ден не се считаше вече безупречна съпруга. Не беше ли изменила на себе си и щом бе така, не бе ли способна на преструвки и не можеше ли по-късно да развихри удивително притворство в съпружеските простъпки? Бракът ѝ бе причина за тази перверзност, априори все още латентна. Ала вече си бе задавала въпроса защо да устои на любим любовник, щом се отдава против сърцето си и против гласа на природата на съпруг, когото вече не обича. Всички прегрешения, а може би и всички престъпления имат в основата си едно неправилно съждение или краен егоизъм. Обществото съществува само благодарение на индивидуалните жертви, изисквани от законите. Не се ли задължаваш да тачиш условията, които го поддържат, щом приемаш изгодите му? Бедняците, лишени от хляб и принудени да зачитат собствеността, не заслужават толкова състрадание, колкото жените, наранени в повика на природата си и вродената си деликатност.

Няколко дни след тази нощ, чиято тайна остана погребана в брачното легло, Д'Егльомон представи лорд Гренвил на жена си. Жюли прие Артър със студена вежливост, която правеше чест на двуличието ѝ. Наложил мълчание на сърцето си, забулил погледа си, придаде твърдост на гласа си и можа да задържи бъдещето в свои ръце. После, когато изпита чрез тези вродени женски средства целия обсег на любовта, която бе вдъхнала, госпожа Д'Егльомон с радост посрещна обещанието за бързо изцеление и не се противопостави на волята на мъжа си, който упорито настояваше да я повери на грижите на младия лекар. И все пак тя оказа доверие на лорд Гренвил чак след като се убеди от думите и държането му, че той ще има благородството да страда мълчаливо. Имаше абсолютна власт над него и вече злоупотребяваше — та нали беше жена?

Монконтур^[12] е старинен замък, разположен върху една от светлите скали, в чието подножие тече Лоара, недалеч от мястото, където се беше спряла Жюли през 1814 година. Един от малките

туренски замъци — бели, приветливи, със скулптирани кулички, бродирани като мелинска дантела. Кипри, привлекателни замъци, оглеждащи се във водите на реката, със скупчените си черници, лозя, с врязаните пътеки, дълги, ажурни балюстради, скални пещери, плъзнал бръшлян и стръмни ридове. Покривите на Монконтур искрят под слънчевите лъчи, всичко пламти. Хиляди спомени от испанското владичество придават особена поезия на очарователната сграда; ветрецът е наситен с мирис на жълтуги и камбанки, въздухът гали, земята навред се усмихва, някаква нежна магия, обгръща душата, изпълва я с нежност и любов, размеква я и я приласкава. Красивият омаен край приспива страданията и пробужда страстите. Никой не остава равнодушен под чистото небе, пред проблясващите води. Тук замира не една амбиция. Тук се потапят в лоното на безбурно щастие, както слънцето всяка вечер се забулва в пурпур и лазур.

В една мека августовска вечер през 1821 година двама души изкачваха каменистите пътеки, прорязващи скалите, върху които е построен замъкът, и се устремяваха нагоре, за да се полюбуват навярно оттам на широката панорама. Тези двама души бяха Жюли и лорд Гренвил, по тази Жюли беше съвсем друга. Здрава руменина заливаше лицето ѝ. Очите ѝ, излъчващи жизненост и сила, блестяха през нежната влага, придаваща такова непобедимо очарование на детските очи. Усмихваше се широко, беше щастлива, че живее, и живееше пълноценно. Лесно можеше да се види по начина, по който вдигаше мъничките си крачета, че никакво неразположение не затруднява както преди и най-лекото ѝ движение, не придава вялост на погледите, думите, жестовете ѝ. Под белия копринен чадър, предпазващ я от топлите слънчеви лъчи, тя приличаше на младоженка под булчински воал, на девица, готова да се отдаде на дивните радости на любовта.

Артър я водеше с грижливост на влюбен, както се води дете, избираше най-гладкия път, помагаше ѝ да избягва камъните, показваше ѝ внезапно разкрила се гледка или я спираше пред някое цвете, винаги подтикваше от хубаво чувство, нежно внимание, дълбок усет за доброто самочувствие на тази жена, и всички тези пориви сякаш му бяха вродени, еднакво, а може би и по-необходими, отколкото за собственото му съществуване. Болната и лекарят ѝ вървяха в крак, без да се изненадват от тази съгласуваност, която като че ли съществуваше от първия ден на пътуването им. Подчиняваха се на една и съща воля,

спираха се под въздействието на едни и същи усещания. Погледите и думите им съответствуваха на общите им мисли.

И двамата, стигнали на горния край на едно лозе, изпитаха желание да си починат върху един от дългите бели камъни, добивани от пещерите в скалния масив. Но преди да седне, Жюли огледа местността.

— Какъв красив край! — възкликна тя. — Да вдигнем палатка и да живеем тук. Виктор, елате, елате тук!

Господин Д'Егльомон отговори отдолу с ловен вик, но не ускори крачка. Поглеждаше само от време на време жена си, когато виещата се пътека му позволяваше.

Жюли вдъхна с наслада, като вдигна глава и хвърли на Артър един от проникновените погледи, с които една умна жена изцяло разкрива мисълта си.

— О, бих искала да остана завинаги тук! Можеш ли да се наситиш на тази прекрасна долина? Знаете ли името на тази живописна река, милорд?

— Сиз.

— Сиз — повтори тя. — Ами там отсреща?

— Това са склоновете на Шер.

— А надясно? А, това е Тур, но вижте как се очертават красиво в далечината кулите на катедралата!

Умълча се и отпусна протегнатата си към града ръка върху ръката на Артър. И двамата се любуваха безмълвно на пейзажа и на красивата хармонична природа. Ромонът на водите, чистият въздух, безоблачното небе, всичко се съгласуваше с мислите, напирани във влюбените им млади сърца.

— О, боже мой, как обичам този край! — повтори Жюли с растящ, чистосърдечен възторг. — Дълго ли живяхте тук? — попита го след кратка пауза.

Лорд Гренвил потръпна при думите ѝ.

— Ей там — тъжно отвърна той, като посочи няколко ореха край пътя, — там ви видях за пръв път, аз, пленникът...

— Да, но тогава бях много печална. Природата ми се стори дива, а сега...

Тя млъкна, лорд Гренвил не смееше да я погледне.

— На вас — поде най-сетне Жюли след дълго мълчание — дължа това удоволствие. Нали трябва да съм жива, за да се радвам на живота, а нима досега не бях мъртва за всичко? Вие ми дадохте нещо повече от здраве, научихте ме да съзнавам пълната му стойност...

Жените притежават неповторимата дарба да дадат израз на чувствата си, без да си служат с много силни думи. Красноречието им е главно в тона, жеста, позата, погледите. Лорд Гренвил закри лице, защото очите му бяха пълни със сълзи. Жюли за пръв път му благодареше, откакто бяха тръгнали от Париж.

В продължение на цяла година той се бе грижил за маркизата най-всеотдайно. Подпомогнат от Д'Егльомон, бе я завел на минералните бани в Екс, после — на морския бряг, в Ларошел. Всеки миг бе следил промените в разнебитения организъм на Жюли, настъпили благодарение на мъдрите му природосъобразни предписания, обграждал я бе с внимание, както страстният градинар бди над рядко цвете. Привидно маркизата бе приемала компетентните грижи на Артър с егоизма на парижанка, свикнала да бъде ухажвана, или с безгрижието на куртизанка, нямаща представа нито за цената на нещата, нито за стойността на мъжете, съдеща за тях само доколкото ѝ са полезни.

Забележително е въздействието на природния пейзаж върху душата. Ако неизбежно на брега на морето ни обзема меланхолия, друг закон на нашата впечатлителна природа е, че чувствата ни се пречистват в планините: любовта става по-дълбока, навярно за сметка на външната изява. Изгледът към обширния басейн на Лоара, високото красиво възвишение, където бяха седнали двамата влюбени, може би бяха причина за дивното умиротворение, в което за пръв път вкусуваха щастието да отгатват голямата любов, скрита в привидно незначителни разговори.

Точно когато Жюли изрече думите, които така силно развълнуваха лорд Гренвил, лек ветреца разлюля върховете на дърветата и донесе свежестта на водите чак до тях. Няколко облака забулиха слънцето и меки сенки подчертаха красотата на очарователната местност.

Жюли извърна глава, за да не види младият лорд сълзите, които успя да сдържи, мигновено разчувствуван от вълнението на Артър. Не посмя да вдигне към него очи, за да не би той да прочете премного

радост в погледа ѝ. Женският инстинкт ѝ казваше, че в този опасен час трябва да погребее дълбоко в сърцето си любовта, но и мълчанието можеше да бъде не по-малко опасно. Като забеляза, че лорд Гренвил не е в състояние да каже ни дума, Жюли тихо подхвана:

— Развълнувахте се от думите ми, милорд. Може би този ваш изблик е реакция на изтънчена душа, когато трябва да измени първоначалната си погрешна преценка. Навярно сте ме сметнали за неблагодарна, виждайки ме хладна и сдържана или подигравателна и нечувствителна по време на пътуването, което за щастие скоро ще свърши. Нямахте да бъда достойна за грижите ви, ако не умеех да ги оценя. Нищо не съм забравила, милорд. Уви, нищо няма да забравя — нито предаността ви, докато бдяхте над мен като майка над дете, нито най-вече благородното взаимно доверие, когато разговаряхме като брат и сестра, нито деликатното ви държане. Ние, жените, сме беззащитни срещу подобни изкушения. Милорд, извън властта ми е да ви се отплатя...

С тези думи Жюли бързо се отдалечи, а лорд Гренвил не се опита да я спре. Маркизата отиде към една скала недалеч от него и застина неподвижно. Вълненията им останаха тайна за тях. Навярно безмълвно плачеха. Птичите песни, така весели, така нежни при залез-слънце, като че ли засилиха бурното преживяване, принудило ги да се разделят, природата се заемаше да изрази любовта, за която те не смееха да говорят.

— Чуйте, милорд — поде Жюли, като се изправи пред него с такова достойнство, че си позволи да улови ръката му, — ще поискам от вас да оставите чист и свят живота, който ми възвърнахте. Ще се разделим тук. Зная — добави тя, като видя бледото лице на лорд Гренвил, — че в отплата на предаността ви ще искам от вас жертва, много по-голяма от досегашните, които би трябвало по-добре да възнаградя... Но така трябва... ще напуснете Франция. Когато ви повелявам това, не ви ли давам права, които ще бъдат свещени?

И сложи ръката на младия мъж върху туптящото си сърце.

— Да — промълви Артър и стана.

В този миг той посочи Д'Егльомон, който се появи от другата страна на пътя при балюстрада на замъка. Беше се покатерил там, за да може малката Елен да подскача.

— Жюли, няма да ви говоря за любовта си. Душите ни се разбират сами. Колкото и дълбоки, колкото и скрити да бяха сърдечните ми радости, вие споделихте всички. Чувствувам, знаейки, виждам това. Сега получавам дивно доказателство за трайното единение на сърцата ни, но ще избягам... Неведнъж съм премислял толкова ловки начини да убия този мъж, че няма да мога да устоя на изкушението, ако остана край вас.

— И аз съм си мислела същото — отвърна тя и смутеното ѝ лице изрази скръбна изненада.

Ала в тона на гласа ѝ, в неволния ѝ жест се таеше толкова добродетел, толкова увереност в себе си и толкова тайни победи над любовта, че лорд Гренвил бе изпълнен с възхищение. В непорочната ѝ съвест не се мяркаше и сянка на престъпление. Религиозното чувство, осенило красивото ѝ чело, навярно завинаги прогонваше от него порочните мисли, породени от несъвършената ни същност и показващи както величието, така и опасностите на човешката участ.

— В такъв случай — поде тя — бих заслужила презрението ви и то би ме спасило. — И наведе очи. — Да загубя уважението ви не е ли равносилно на смърт?

Двамата героични влюбени замълчаха, всеки погълнат от мъката си: добри или лоши, мислите им бяха едни и същи и те се разбираха еднакво добре в съкровените си радости и в най-скритите си страдания.

— Не трябва да роптая. Сама изградих нещастния си живот — добави тя и вдигна към небето пълните си със сълзи очи.

— Милорде — извика генералът от мястото си, като му махна с ръка, — тук се срещнахме за пръв път. Може би не си спомняте. Ей там, близо до онези тополи.

В отговор англичанинът рязко кимна с глава.

— Трябваше да умра млада и злочеста — промълви Жюли. — Да, не си въобразявайте, че ще живея. Мъката ще бъде също така смъртоносна, както щеше да бъде ужасната болест, от която ме излекувахте. Не се считам виновна. Не, чувствата ми към вас са неудържими, вечни, но не зависят от волята ми, а аз искам да остана непорочна. Ще бъда вярна на съпругеската си съвест, майчинските си задължения и копнежите на сърцето си. Чуйте — каза му с променен глас, — никога вече няма да принадлежа на този мъж.

И с ужасно отвращение и искреност Жюли посочи съпруга си.

— Законите на обществото — поде тя — изискват да направя живота му щастлив, ще се покоря. Ще бъда негова слугиня. Ще му бъда безгранично предана, но от днес съм вдовица. Не желая да бъда проститутка нито в собствените си очи, нито пред обществото. Ако не принадлежа на господин Д'Егльомон, никога няма да принадлежа другиму. Ще получите от мен само това, което изтръгнахте сега. Ето присъдата, която произнасям над себе си — заяви тя, като погледна гордо Артър. — Тя е неотменима, милорде. А сега знайте, че ако се поддадете на престъпна мисъл, вдовицата на господин Д'Егльомон ще отиде в манастир, било в Италия, било в Испания. Нещастие бе, че заговорихме за любовта си. Признанията бяха може би неизбежни, но нека за последен път да тръпнем така силно. Утре ще кажете, че сте получили писмо, с което ви викат в Англия, и ще се разделим, за да не се видим никога вече.

Изтощена от това усилие, Жюли почувствува, че коленете ѝ се подкосяват, полази я смъртен хлад и с чисто женски порив тя седна, за да не падне в обятията на Артър.

— Жюли! — извика лорд Гренвил. Пронизителният му вик отекна като гръмотевица.

Сърцераздирателният зов изрази всичко, което влюбеният, дотогава безмълвен, не бе успял да каже.

— Какво ѝ е? — попита генералът.

Като чу вика, маркизът ускори крачка и внезапно изникна пред двамата влюбени.

— Няма нищо — отвърна Жюли с възхитителното хладнокръвие на жените в критични мигове на живота благодарение на вродената им изтънченост. — Едва не загубих съзнание под студената сянка на този орех и лекарят ми навярно изтръпна от страх. Та нали съм за него като още незавършено художествено творение? Може би се уплаши, че ще го види унищожено...

Дръзко улови лорд Гренвил за ръка, усмихна се на мъжа си, погледна още веднъж пейзажа, преди да слезе от скалата, и повлече спътника си, стискайки пръстите му.

— Това безспорно е най-красивата местност, която сме виждали — промълви тя. — Никога няма да я забравя. Вижте само, Виктор,

какви далечни хоризонти, каква шир и разнообразие! Този край ме кара да разбера любовта.

И като се смееше едва ли не конвулсивно, но така, че да заблуди мъжа си, весело скочи на пътеката и тръгна по нея.

— Как! Толкова бързо! — каза тя, когато се озова далеч от господин Д'Егльомон. — Как, приятелю? Само след миг няма да можем да бъдем никога вече това, което сме, просто няма да живеем вече...

— Да вървим бавно — отвърна лорд Гренвил, — колите са още далеч. Ще повървим заедно и ако можем да вложим думи в погледите си, сърцата ни ще поживеят още малко.

Тръгнаха по насипа край водите под последните лъчи на залеза, почти безмълвни, произнасяйки маловажни думи, нежни като шепота на Лоара, но разтърсващи душата. Преди да се скрие, слънцето ги обгърна с червените си отблясъци, меланхоличен символ на съдбоносната им любов. Много неспокоен, че не намира колата си там, където я бе оставил, генералът вървеше ту зад двамата влюбени, ту пред тях, без да се намесва в разговора. Благородното и деликатно държане на лорд Гренвил по време на пътешествието им бе разсеяло подозренията на маркиза и до известно време той оставяше жена си свободна, доверявайки се на вероломството на лорда лекар.

Артър и Жюли повървяха още известно време в печално и мъчително единение на посърналите си души. Преди малко, докато изкачваха стръмнините на Монконтур, и двамата изпитваха смътна надежда, тревожно щастие, което не смееха да анализират, но когато се спускаха по насипа, бяха разрушили крехката сграда, построена от въображението им, сдържайки дъха си, като деца, които се боят да не съборят картонените си замъци. Бяха безнадеждни. Същата вечер лорд Гренвил замина. Последният му поглед към Жюли доказва за жалост, че откакто взаимната им симпатия бе разкрила толкова силна страст, той с право се съмняваше в самообладанието си. Когато господин Д'Егльомон и жена му се озоваха на другия ден в колата без спътника си и бързо изминаха отново пътя на маркизата през 1814 година — тогава тя не познаваше любовта и почти проклинаше трайността ѝ, — хиляди забравени впечатления изникнаха в паметта ѝ. Сърцето притежава своя собствена памет. Някоя жена, забравила най-важни събития, помни цял живот неща, свързани с чувствата ѝ. Затова Жюли

си спомняше съвършено ясно най-незначителни подробности. Щастие ѝ доставиха най-дребните случки по време на първото ѝ пътуване, дори мислите, хрумнали ѝ на някои места.

Виктор, отново страстно влюбен в жена си, откакто си бе възвърнала свежата прелест и красота, се притисна до нея. Когато се опита да я прегърне, тя нежно се освободи и намери някакъв претекст, за да избегне невинната му ласка. После скоро се ужаси от допира с Виктор, чиято възбуда усещаше и споделяше, както бяха седнали. Пожела да седне на капрата, но мъжът ѝ бе така любезен да я остави сама в колата. Благодарни му за това внимание с въздишка, която той не разбра, и някогашният полковник прелъстител, тълкувайки в своя изгода меланхолията на жена си, я принуди в края на деня да му говори с твърдост, която му внуши респект.

— Приятелю — каза му тя, — веднъж едва не ме убихте, сам знаете. Ако все още бях неопитно момиче, бих пожертвувала отново за вас живота си може би, но аз съм майка. Имам дъщеря, която трябва да отгледам, и изпитвам еднакво чувство за дълг и към нея, и към вас. Нека изтърпим това нещастие, което еднакво ни засяга. Вие сте помалко за оплакване, не съумяхте ли да намерите утешения, които съпружеските ми задължения, семейната чест и нещо повече, природата, ми забраняват? Вижте — добави тя, — от разсеяност сте забравили три писма от госпожа Дьо Серизи в едно чекмедже, ето ги. Мълчанието ми доказва, че в мое лице имате съвсем снизходителна жена, която не изисква от вас жертвите, на които я обричат обществените закони, но размислях дълго и знаей, че ролите ни са различни и само жената е предопределена да страда. Целомъдрието ми се основава на строги и неизменни принципи. Ще съумея да живея безупречно, но позволете ми да живея.

Замаян от логиката, която жените постигат, просветени от любовта, маркизът бе покорен от женското достойнство, характерно в такива критични положения. Инстинктивното отвращение на Жюли от всичко, което накърняваше любовта и копнежите ѝ, е едно от най-възхитителните качества на жената и се дължи може би на вродена добродетел, която нито законите, нито цивилизацията не могат да заглушат. А и кой би посмял да порицае жените? Не са ли те като жреци без вяра, когато наложат мълчание на изключителното чувство, което не им позволява да принадлежат на двама мъже едновременно?

Ако някои тесногръди хора осъдят сделката, сключена от Жюли между дълга и любовта ѝ, възторжените души ще я обвинят в престъпление. Всеобщото неодобрение свидетелствува или за неприятностите, свързани с нарушението на законите, или за жалкото несъвършенство на институциите, на които се основава европейското общество.

Минаха две години, през които господин и госпожа Д'Егльомон водеха живот на светски хора, всеки на своя страна, срещайки се често в салоните, отколкото у дома си: елегантен развод, с който завършват много женитби във висшето общество. Една вечер по изключение и двамата бяха в собствения си салон. Госпожа Д'Егльомон бе поканила на вечеря една своя приятелка. Генералът, който обикновено вечеряше навън, беше останал у дома си.

— Ще бъдете много щастлива, госпожа маркизо — каза господин Д'Егльомон, като остави върху масата чашата кафе. Погледна госпожа Дьо Уимфен полузакачливо, полутъжно и добави: — Заминавам на дълъг лов с началника на кралската ловджийска свита. Най-малко една седмица ще бъдете истинска вдовица, а вие, струва ми се, желаете точно това... Гийом — обърна се той към прислужника, който влезе, за да прибере чашите, — наредете да впрегнат конете.

Госпожа Дьо Уимфен беше същата Луиза, на която някога госпожа Д'Егльомон препоръчваше да остане неомъжена. Двете жени размениха съучастнически погледи, доказващи, че Жюли бе намерила в лицето на своята приятелка довереница на мъките си, ценна и милосърдна довереница, защото госпожа Дьо Уимфен бе много щастлива в брака си. И тъй като съдбите им бяха противоположни, щастието на едната бе може би гаранция за преданото ѝ участие в нещастията на другата. В подобен случай различната съдба създава почти винаги силна приятелска връзка.

— Нима сега е сезон за лов? — попита Жюли, като погледна равнодушно мъжа си.

Март беше към края си.

— Госпожо, началникът на кралската ловджийска свита отива на лов когато и където пожелае. Ще убиваме глигани в кралската гора.

— Внимавайте да не ви се случи нещастие...

— Нещастieto идва винаги непредвидено — отвърна той с усмивка.

— Колата на господина е готова — съобщи Гийом.

Генералът стана, целуна ръка на госпожа Дьо Уимфен и се обърна към Жюли.

— Госпожо, ами ако стана жертва на някой глиган?... — произнесе той с умолително изражение.

— Какво значи това? — попита госпожа Дьо Уимфен.

— Добре, елате — каза госпожа Д'Егльомон на Виктор.

После се усмихна, сякаш искаше да каже на Луиза: „Ще видиш.“ Вдигна глава към мъжа си и той се приближи да я целуне, но маркизата толкова се наведе, че съпружеската целувка се плъзна по рюшчето на пелерината ѝ.

— Вие ще бъдете свидетел пред Бога — обърна се маркизът към госпожа Дьо Уимфен, — че ми е нужен ферман, за да получа това малко благоволение. Ето как жена ми разбира любовта. Доведе ме дотук сам не зная с каква хитрост... Приятно забавление!

И излезе.

— Но горкият ти мъж е наистина много добър! — възкликна Луиза, когато двете жени останаха сами. — Той те обича.

— О, не прибавяй нито сричка към тази дума. Името, което нося, ме ужасява...

— Но Виктор напълно ти се подчинява — възрази Луиза.

— Подчинението му — отвърна Жюли — се основава отчасти на голямото уважение, което съм му вдъхнала. Според законите аз съм крайно добродетелна жена: правя дома му приятен, затварям очи за любовните му връзки, не накърнявам богатството му. Може да си харчи доходите, както си ще: аз се грижа само да запазя капитала. На тази цена се радвам на спокойствие. Той не се пита или не иска да се запита за моя живот. Само че макар да водя така мъжа си, все пак се плаша от характера му. Аз съм като дресьор на мечка, който трепери да не би някой ден намордникът да се скъса. Ако Виктор си въобрази, че има право да не ме уважава вече, не смея да предвидя какво би могло да се случи, защото е буен, прелива от самолюбие и главно от тщеславие. Ако не е достатъчно умен, за да вземе мъдро решение при деликатни обстоятелства, когато ще бъдат сложени на карта порочните му страсти, какъвто е слабохарактерен, той би ме убил може би в

момента, а сам ще умре от мъка на другия ден. Но няма опасност от такова злокобно щастие...

Настъпи кратко мълчание и мислите на двете приятелки се насочиха към тайната причина за това положение.

— Много жестоко ми се подчиниха — поде Жюли, поглеждайки съучастнически Луиза, — все пак аз не му забраних да ми пише. Ах! Той ме е забравил, и с право. Много страшно би било животът му да бъде разбит! Не стига ли моят? Ще ми повярваш ли, мила, че чета английските вестници с едничката надежда да срещна името му. И знаеш ли, още не се е появил в Камарата на лордовете.

— Нима знаеш английски?

— Не ти ли казах?... Научих го.

— Бедната ми! — възкликна Луиза и улови ръката на Жюли. — Но как можеш още да живееш?

— Това е тайна — отвърна маркизата с едва ли не детинска наивност. — Чуй ме, взимам опият. Историята с херцогиня Дьо... в Лондон ме наведе на тази идея. Нали знаеш, Матюрин написа роман за нея. Капките ми с лауданум са твърде слаби. Спя. Само седем часа съм будна и ги посвещавам на дъщеря си...

Луиза впери очи в огъня, без да посмее да погледне приятелката си, която за пръв път разкриваше пред нея цялото си страдание.

— Луиза, запази тайната ми — замоли я Жюли след кратко мълчание.

Внезапно един прислужник донесе писмо на маркизата.

— Ах! — възкликна тя, като побледня.

— Няма да питам от кого е — каза госпожа Дьо Уимфен.

Маркизата четеше и не чуваше вече нищо: приятелката ѝ видя изписани върху лицето на госпожа Д'Егльомон, която ту пламваше, ту бледнееше, най-бурни чувства, най-опасна възбуда. Най-сетне тя хвърли листа в огъня...

— Това писмо е огън! Ох, задушavam се!

Стана и се заразхожда из стаята. Очите ѝ горяха.

— Не е напускал Париж!

Недовършените ѝ фрази, които госпожа Дьо Уимфен не смееше да прекъсне, бяха последвани от ужасяващи паузи. След всяка от тях гласът ѝ ставаше все по-развълнуван. Последните думи прозвучаха зловещо:

— Не е преставал да ме вижда, без да зная. Един мой случайно уловен поглед му помагал всеки ден да живее. Ти не знаеш, Луиза, той умира и моли да се сбогува с мен. Узнал е, че мъжът ми е заминал тази вечер за няколко дни, и след малко ще дойде. О! Ще умра. Загубена съм. Слушай, остани с мен, няма да посмее пред две жени! О, остани, страхувам се от себе си!

— Но мъжът ми знае, че съм на вечеря при теб, и ще дойде да ме вземе — отвърна госпожа Дьо Уимфен.

— Е добре, ще го отпратя, преди да си тръгнеш. Ще бъда палач и на двама ни. Уви! Той ще си помисли, ме не го обичам вече, а това писмо, мила! То съдържаеше думи, които виждам изписани с огнени букви.

Една кола изтрополи пред вратата.

— Ах! — възкликна маркизата радостно. — Той идва официално, без да се крие.

— Лорд Гренвил! — извести камериерът. Маркизата остана права, неподвижна. При вида на Артър, бледен, отслабнал, посърнал, нямаше място за строгост. Макар че лорд Гренвил бе много неприятно изненадан, че не заварва Жюли сама, той изглеждаше спокоен и студен. Ала за двете жени, посветени в тайната на неговата любов, държането му, тонът на гласа му, погледите му имаха такава власт, каквато приписват на торпилата. Маркизата и госпожа Дьо Уимфен бяха сякаш вцепенени, поразени от невероятното му страдание. Госпожа Д'Егльомон така силно се разтрепери от гласа му, че не смееше да му отговори, за да не би да разкрие цялата му власт над нея. И лорд Гренвил не смееше да погледне Жюли, така че госпожа Дьо Уимфен сама трябваше да поддържа безинтересен разговор.

С поглед, пропит с трогателна признателност, Жюли й благодари за оказаната помощ. После двамата влюбени наложиха мълчание на чувствата си и спазиха предписаните от дълга и условностите граници. Но скоро известиха за идването на господин Дьо Уимфен. Когато той влезе, двете приятелки се спогледаха и разбраха, без да си кажат каквото и да било, възникналото ново затруднение. Невъзможно бе да посветят господин Дьо Уимфен в тайната драма, а Луиза не разполагаше с основателни доводи пред мъжа си, за да го накара да останат при приятелката й.

Когато госпожа Дьо Уимфен наметна шала си, Жюли стана уж да ѝ помогне да го прикачи и тихо ѝ каза:

— Ще имам необходимата смелост. Щом е дошъл открито при мен, от какво да се боя? Но ако не беше ти, в първия миг, като го видях толкова променен, щях да падна в краката му.

После, като се настани отново на малкото канапе, където лорд Гренвил не посмя да седне, тя промълви с треперещ глас:

— Е, Артър, вие не се подчинихте на желанието ми.

— Не можах повече да устоя на желанието да чуя гласа ви, да бъда до вас. Това бе лудост, безумие. Вече не съм господар на себе си. Анализирах се дълго, премного слаб съм. Трябва да умра. Но да умра, без да съм ви видял, без да съм чул шумоленето на роклята ви, без да съм попил сълзите ви, каква смърт!

Понечи да се отдалечи от Жюли, но при рязкото движение един пистолет падна от джоба му. Маркизата погледна оръжието с очи, неизразяващи вече нито страст, нито мисъл. Лорд Гренвил прибра пистолета и явно му стана много неприятно, че този инцидент може да се изтълкува като пресметливост на влюбен.

— Артър? — попита го Жюли.

— Госпожо — отвърна той, свел поглед, — дойдох изпълнен с отчаяние. Искрах...

Замълча.

— Искяхте да се самоубиете в дома ми! — извика тя.

— Не само себе си — отвърна тихо той.

— Как! Мъжа ми може би?

— Не, не! — извика задавено Артър. — Но успокойте се, зловещият ми план се изпари. Когато влязох, когато ви видях, почувствувах се достатъчно смел, за да мълча, да умра сам.

Жюли се изправи, хвърли се в прегръдките на Артър, който въпреки хълцанията ѝ различи две пропити със страст думи.

— Да позная щастието и да умра... — промълви тя. — Е добре, защо не!

Целият живот на Жюли бе в този проникновен вопъл, зов на природата и любовта, на който се поддават жените, лишени от вяра. Артър я грабна и я отнесе на канапето, обзет от бурен порив на неочаквано щастие. Но маркизата се изтръгна от обятията на любимия си, погледна го с втрепен, отчаян поглед, улови го за ръка, взе

свещник и го повлече към спалнята си; после, до леглото, в което спеше Елен, отмести леко завесите и разкри детето си, като заслони с длан свещта, за да не би светлината да подразни прозрачните, едва затворени клепачи на момиченцето. Елен бе разперила ръчички и се усмихваше в съня си. Жюли посочи с поглед детето си на лорда. Този поглед изразяваше всичко.

„Можем да изоставим съпруга дори когато ни обича. Мъжът е силен, ще си намери утешение. Можем да презрем законите на обществото, но дете без майка!“

Всички тези мисли и хиляди други, още по-трогателни, се четяха в този поглед.

— Можем да я вземем със себе си — прошепна англичанинът. — Много ще я обичам...

— Мамо! — каза Елен, събуждайки се.

При тази дума Жюли избухна в сълзи. Лорд Гренвил седна и скръсти ръце, безмълвен и мрачен.

„Мамо!“ Това хубаво, наивно обръщение събуди толкова благородни чувства и толкова спонтанна обич, че любовта за миг бе потисната от гласа на майчинството. Жюли не бе вече жена, тя бе майка. Лорд Гренвил не можа да устои дълго, сълзите на Жюли разплакаха и него. В този миг някой силно блъсна вратата и в сърцето на двамата влюбени отекнаха като гръм думите:

— Госпожо Д'Егльомон, тук ли си?

Маркизът се бе прибрал. Преди Жюли да възвърне самообладанието си, генералът се запъти от спалнята си към стаята на жена си. Двете помещения бяха съседни. За щастие Жюли направи знак на лорд Гренвил, който се спусна към будоара, а маркизата бързо захлопна вратата.

— Е, жено, ето ме — каза ѝ Виктор. — Ловът няма да се състои. Ще си легна.

— Лека нощ — отвърна тя, — и аз ще сторя същото. Оставете ме да се съблека.

— Много сте опака тази вечер. Подчинявам ви се, госпожо маркизо.

Генералът се прибра в спалнята си, Жюли го придружи, за да затвори вратата, и се втурна да освободи лорд Гренвил. Възвърна си присъствието на духа и съобрази, че посещението на бившия ѝ лекар е

съвсем естествено; можеше да го е оставила в салона, за да сложи дъщеря си да легне, и щеше да му каже да се върне безшумно там. Ала когато отвори вратата на будоара, изпищя пронизително: пръстите на лорд Гренвил бяха заклещени и смазани в жлеба.

— Е, добре, какво ти става? — попита я мъжът ѝ.

— Нищо, нищо — отвърна тя. — Убодох се в една карфица.

Вратата между двете стаи отново се отвори. Маркизата помисли, че мъжът ѝ идва заради нея, и прокле тази загриженост, в която сърцето нямаше никакъв дял. Едва успя да затвори будоара, а лорд Гренвил още не бе измъкнал ръката си. Генералът наистина влезе, но маркизата се лъжеше: беше дошъл, обезпокоен за себе си.

— Можеш ли да ми дадеш един шал? Този обесник Шарл ме е оставил без нито една кърпа за глава. В първите дни на брака ни ти полагаше такива грижи за вещите ми, че ми досаждаше. А-а, меденият месец не трая дълго за мен, нито за връзките ми. Сега съм предоставен на профанските ръце на прислугата, която се гаври с мен.

— Ето, вземете това шалче. Не сте ли влизали в салона?

— Не.

— Може би щяхте да заварите лорд Гренвил.

— В Париж ли е?

— Изглежда.

— О, отивам... Този мил доктор...

— Трябва да си е тръгнал! — извика Жюли.

В този миг маркизът бе посред спалнята на жена си, завързваше шала около главата си и с удоволствие се оглеждаше в огледалото.

— Чудя се къде са слугите ми! Три пъти позвъних на Шарл, никакъв го няма. И вашата камериерка ли и няма? Позвънете ѝ, бих желал тази нощ да имам още едно одеяло.

— Полин излезе — отвърна сухо маркизата.

— В полунощ? — смая се генералът.

— Разреших ѝ да отиде на опера.

— Странно! — възкликна съпругът, докато се разсъбличаше. — Стори ми се, че я видях, като се качвах по стълбите.

— Тогава трябва да се е прибрала — каза Жюли, симулирайки нетърпение.

После, за да не събуди никакво подозрение у мъжа си, дръпна кордона на звънеца, но слабо.

Събитията през тази нощ останаха отчасти забулени в тайна, но навярно бяха така обикновени, така отблъскващи, както предшествуващите делнични семейни произшествия. На другия ден маркиз Д'Егльомон се разболя и няколко дни остана на легло.

— Какво толкова изключително се е случило у вас, че всички говорят за жена ти? — попита господин Дьо Ронкрол маркиза няколко дни след злополучната нощ.

— Послушай ме, остани си ерген — каза Д'Егльомон. — Завесите на леглото на Елен се подпалиха. Жена ми така се уплаши, че ето я болна за цяла година според лекаря. Оженваш се за красива жена — погрознява, оженваш се за момиче, цветущо от здраве — залинява. Въобразяваш си, че е страстна жена, тя е студена. Или привидно студена, а всъщност е толкова темпераментна, че те убива или те опозорява. Ту най-нежното създание се оказва заядливо, а заядливите никога не стават нежни, ту детето, което си сметнал за наивно и слабо, разгръща срещу теб желязна воля и дух на демон. Уморен съм от брака.

— Или от жена си.

— Това би било трудно. Апропо, искаш ли да дойдеш с мен в Сен-Тома д'Акен на погребението на лорд Гренвил?

— Странно развлечение. Но знае ли се точно причината за смъртта му?

— Камериерът му твърди, че цяла една нощ стоял на външния перваз на нечий прозорец, за да спаси честта на любовницата си. А тези дни беше дяволски студено!

— Подобна жертвоготовност би била високо ценена сред нас, мъжете с опит, но лорд Гренвил беше млад и... англичанин. Тези англичани все искат да бъдат различни от другите.

— Ами! — отвърна Д'Егльомон. — Подобни героични прояви зависят от жената, която ги вдъхновява. И естествено клетият Артър не е умрял заради моята!

[2] *Терасата на фьойантинците* — построена на мястото, където е бил разположен манастирът на фьойантинците. ↑

[3] *Мамелюкът на Наполеон* — прочутият грузинец Рустан. ↑

[4] *Венециански коне...* — тази скулптурна фигура е била взета от площада Сан-Марко във Венеция и върната през 1815. ↑

[5] *Невъзмутим като Баптист* — народен израз, произлязъл от мима Баптист Дьобюро, който търпеливо понасял на сцената плесници и ритници. ↑

[6] *Амиенският договор* — подписан в Амиен през 1802 между Франция и Англия и денонсиран през 1803. ↑

[7] *„Галерия на бившия двор“* — анонимно произведение за двороровете на Луи XIV и Луи XV (1786). ↑

[8] *Генерал-лейтенант на кралството* (ист.) — лице, упълномощено за известен период от време с кралската власт. ↑

[9] *Софа* — диван, чиито подлъкътници и облегалка са с еднаква височина; скъпа мека мебел за почивка, характерна за интериора на дневните стаи в аристократичните домове в Европа през XVII-XIX в. — Бел. NomaD. ↑

[10] *„Al più salice“* — Балзак изменя началото на арията на Дездемона от операта *„Отело“* от Росини. *„Assisa ai piè d'un salice“* (итал.) — „приседнала под една върба“. ↑

[11] *„Son regina, son guerriera“* (итал.) — „Кралица съм, воин съм“ от операта *„Семирамида“* от Росини, представена в Париж през 1815. ↑

[12] *Монконтур* — Балзак дълго време е мечтал да купи този замък. ↑

ВТОРА ГЛАВА

НЕВЕДОМИ СТРАДАНИЯ

Между Сена и рекичката Луен се разстила обширна равнина, оградена от гората Фонтенбло, градовете Море, Ньомур и Монтро. Този гол край предлага на погледа само няколко възвишения, понякога посред нивите залесени квадратни площи служат за убежище на дивеча; навсякъде другаде — безкраен сив или жълтеникав хоризонт, както в Солон, Бос и Бери.

Сред равнината между Море и Монтро пътникът забелязва стар замък. Сен-Ланж, чиито околности не са лишени от царственост и величие: великолепни алеи с брястове, ровове, дълги крепостни стени, обширни градини и внушителни сгради на кастеланите, за чието построяване са били необходими доходите от извънредния данък, фермите, разрешените от закона злоупотреби или крупните богатства, разгромени под чука на Гражданския кодекс.

Ако някой художник или мечтател случайно попадне по пътищата с дълбоки коловози или насипите, които затрудняват достъпа, той запитва по чий каприз поетичният замък е бил запратен сред савана от жито, пустинята от креда, мергел и пясък, където всяко веселие замира, където неизбежно се ражда тъга, а душата все е потисната от безмълвната самота, еднообразния хоризонт, отрицателно въздействащата красота, благотворна за нетърсещите утеха страдалци.

Към края на 1820 година една млада жена, известна в Париж с изящството, хубостта и ума си, чието обществено положение и богатство съответстваха на репутацията ѝ, се засели тук за голямо удивление на селцето, разположено на около миля от Сен-Ланж. От незапомнено време фермерите и селяните не бяха виждали обитатели на замъка. Макар да даваше значителна реколта, земята бе предоставена на грижите на управител и пазена от стари служители. Затова идването на маркизата предизвика известно въннение.

На края на селото в двора на долнопробна странноприемница на кръстопътя за Ньомур и Море няколко души се бяха струпали, за да наблюдават каляската, която напредваше доста бавно, защото маркизата пътуваше от Париж със собствени коне. На капрата камериерката държеше в ръце момиченце, по-скоро замислено, отколкото засмяно. Майката се бе отпуснала вътре като умиращ, пратен от лекарите на село. Отпадналото изражение на нежната млада жена не се хареса особено на политиканите в селцето, обнадеждени, че с пристигането ѝ в Сен-Ланж общината ще се раздвижи. А явно всякакъв вид движение бе противно на тази измъчена жена.

Най-умната глава в селото Сен-Ланж заяви вечерта в кръчмата, по-точно в стаята, където пиеха първенците, че ако се съди по тъгата, изписана върху лицето ѝ, маркизата навярно е разорена. В отсъствие на господин маркиза, за когото вестниците съобщаваха, че ще придружава Ангулемския херцог в Испания^[1], тя щяла да спести в Сен-Ланж загубите от погрешни борсови операции. Маркизът играеше на едро. Може би земята щеше да бъде разпродадена на малки парцели. Тогава можеха да направят успешни сделки. Всеки трябваше да преброи парите си, да ги извади от скривалището, да провери възможностите си, за да има свой дял от разорението на Сен-Ланж.

Това бъдеще им се стори толкова привлекателно, че всеки големец, горящ от нетърпение да узнае дали е правдоподобно, се замисли как да научи истината от хората в замъка. Но никой не можа да ги осведоми за произшествието, което бе довело господарката им в началото на зимата в стария замък Сен-Ланж, макар че притежаваше други земи, прочути с ведрия пейзаж и прекрасните си градини. Кметът отиде да поднесе почитанията си на маркизата. Не бе приет. След кмета се представи управителят със същия успех.

Маркизата излизаше от спалнята си само за да я подредят, и отиваше в съседната малка гостна, където обядваше, ако може да се нарече обед това да седнеш на масата, да гледаш ястията с отвращение и да хапнеш точно толкова, колкото да не умреш от глад. После веднага се връщаше на дълбокото старинно кресло в нишата на единствения прозорец на спалнята си, където седеше от сутринта. Виждаше дъщеря си само през малкото мигове на тъжния си обед и при все това като че ли с мъка я понасяше. Не са ли необходими нечувани страдания, за да притъпят майчинското чувство у една млада жена? Нито един човек от

прислугата нямаше достъп до нея. Приемаше единствено услугите на камериерката. Маркизата наложи пълна тишина в замъка, дъщеря ѝ трябваше да играе далеч от нея. Толкова мъчително ѝ бе да търпи и най-малкия шум, че всеки човешки глас, дори гласът на детето ѝ, неприятно я дразнеше.

Хората от околността дълго се занимаваха с чудатостите ѝ. Сетне, когато изчерпаха всички възможни предположения, и съседните градчета, и селяните престанаха да мислят за болната жена.

Оставена сама на себе си, маркизата можеше да мълчи сред тишината, с която се бе обградила, и нямаше никакъв повод да напуска украсената с гоблени стая, където бе умряла баба ѝ, където самата тя бе дошла, за да умре тихо без свидетели, без да ѝ досаждат, без да понася неискрените прояви на егоизъм, гримиран с обич, които причиняват двойна агония на умиращите в градовете. Жената беше двадесет и шест годишна. На тази възраст душа, преизпълнена все още с поетични илюзии, копнее за смъртта, която ѝ се струва благотворна. Но смъртта кокетира с младите хора, пристъпва и се отдръпва, явява се и се скрива. Мудността ѝ ги разочарова, а неувереността в утрешния ден отново ги хвърля в света на хората, където пак ще срещнат страданието и то, по-безжалостно от смъртта, ще ги срази незабавно. И така жената, която отказваше да живее, щеше да изпита огорчението от това забавяне в усамотението си и по време на душевната агония, на която смъртта нямаше да сложи край, щеше да се приучи на егоизъм, опустошаващ сърцето и нагаждащ се към обществото.

Тази жестока и скръбна поука е винаги плодът на първите ни страдания. Маркизата истински страдаше за пръв и може би единствен път в живота си. Не се ли заблуждаваме, като мислим, че чувствата се изживяват повторно? Веднъж изчезнали, не може да оцелее без някаква поетична промяна: човек или отлита към небето, или, ако остане на земята, се връща в обществото, за да го мами, за да играе роля. Познава вече кулисите му и се оттегля там, за да пресмята, да стене и да се шегува. След трагичната криза светският живот не крие вече тайни за него, той безвъзвратно го е осъдил.

При младите жени на възрастта на маркизата първата, най-сърцераздирателната скръб винаги има една и съща причина. Жената, особено младата жена, колкото издигната духом, толкова и красива, винаги насочва живота си натам, където природата, чувството и

обществото я тласкат да го посвети изпяло. И ако успее да го пожертвува, изживява най-жестоки страдания, защото първата любов е най-красивото от всички чувства. Защо това нещастие никога не е имало нито художник, нито поет? Но пък може ли да се нарисува то, може ли да се възпее? Не, естеството на страданията, които поражда, не се поддава на анализ и на четката на художника. А и страданията никога не са споделени: за да утетиш жената, трябва да умееш да ги отгатнеш, защото винаги горчиво таени и благоговейно изживявани в душата, те са като лавината, която, сривайки се в долината, помита всичко, преди да спре.

В този период от живота си маркизата бе жертва на терзания, за дълго неведоми, защото всичко в обществото ги осъжда, докато сърцето ги приласкава, а съвестта на истинската жена винаги ги оправдава. Тези мъчения са като отхвърлени от живота деца, много поскъпи на майката, отколкото надарените. Никога може би ужасната катастрофа, която убива всякакъв живот извън нас, не е била така силна, така цялостна, така жестоко уголемена от обстоятелствата, както в случая с маркизата. Един любим, млад и великодушен мъж, чието желание ни веднъж не бе задоволила, за да не наруши законите на обществото, бе умрял, за да спаси онова, което обществото нарича *честта на една жена*. Кому можеше да признае: „Страдам!“ Сълзите ѝ биха оскърбили мъжа ѝ, първопричина за катастрофата. Законите, нравите запрещаваха жалбите ѝ, приятелка би злорадствувала, мъж би се възползувал. Не, бедната страдалка можеше да плаче на воля само в пустиня и да преглъща страданието си или да бъде погълната от него, да умре или да убие нещо в себе си — може би съвестта си.

От няколко дни тя стоеше, вперила очи в равния хоризонт, където, както в бъдещия ѝ живот, нямаше какво да дири, нито на какво да се надява, където всичко се виждаше с един поглед и ѝ се предлагаха картини на хладна пустош, раздираща сърцето ѝ. Мъгливите утрини, бледото небе, стелещите се облаци под сивкавия свод съответствуваха на фазите на душевното ѝ страдание. Сърцето ѝ нямаше да бъде и не беше похабено. Не, свежата и цветуща жена се вкаменяваше под бавното въздействие на това терзание, непоносимо, защото бе безцелно. Сама се измъчваше и заради себе си. Ако страдаш така, не си ли вече с единия крак в егоизма? Затова ужасяващи мисли прекосяваха съзнанието ѝ и го нараняваха. Тя се вглеждаше в себе си и

се виждаше раздвоена. От една страна, анализираше и страдаше, от друга, не желаше вече да страда. Понасяше се мислено към радостите на детството си, отлетяло, без сама да осъзнае колко е било щастливо, и светлите спомени се тълпяха сякаш за да подчертаят разочарованието от брака ѝ, подходящ в очите на обществото, а в действителност ужасен. Каква полза бе имала от красивия си момински свян, от потиснатите желания и жертвите за обществото? Макар че всичко в нея излъчваше и очакваше любов, тя се питаше за какво ѝ са сега хармоничните движения, усмивката и изяществото ѝ. Противно ѝ беше да се чувства свежа и сладна, както ни е противен безцелно повтаряният звук. Дори собствената ѝ красота ѝ бе непоносима като нещо излишно. С ужас си представяше, че занаят няма да бъде вече пълноценно същество. Вътрешното ѝ „аз“ не бе ли загубило способността за нови усещания, която ни доставя такава радост от живота? В бъдеще повечето ѝ изживявания щяха да се заличават едва изпитани и много възприятия, които някога биха я развълнували, щяха да ѝ бъдат безразлични. След истинското детство настъпва детството на сърцето, а любимият бе отнесъл в гроба второто ѝ детство. Още млада в желанията си, тя вече не притежаваше непокътнатата душевна младост, която придава стойност и сладост на всичко в живота. Нямах ли да остане в нея едно тъжно, недоверчиво начало, което да отнема внезапната свежест и устрем на чувствата ѝ? Нищо вече не можеше да ѝ върне щастието, на което се бе надявала, което си бе представяла така красиво. Първите ѝ истински сълзи угасяха небесния огън, озаряващ първите сърдечни вълнения. Тя щеше винаги да страда, че не е това, което би могла да бъде. От тази увереност произтича може би горчивото отвращение, което ни кара да извърнем глава, когато се появи нова радост.

Тя съдеше за живота като старец, преди да го напусне. Макар че се чувствуваше млада, грамадата от безрадостни дни тегнеше над нея, смазваше я и я състаряваше преждевременно. С отчаян вик питаше обществото какво ѝ е дало в замяна на любовта, която ѝ бе помогнала да живее и която бе загубила. Питаше се дали в тъй целомъдрената си чиста и изчезнала любов мисълта не е била по-престъпна от постъпките. Обвиняваше се, за да заклеми обществото и да се утеши, че не е имала с любимия си свършеното общуване, което, сливайки душите, намалява болката на живия благодарение на сигурността, че е

изпитал щастие, че е дарил напълно и другия и че съхранява в себе си отпечатъка на изчезналия. Беше недоволна като актриса, изиграла зле ролята си, защото мъчителната мисъл атакуваше всички фибри на тялото ѝ. Ако природата бе уязвена в най-съкровениите ѝ желания, наранено бе и тщеславието, както и добротата, която тласка жената към саможертва. После, размишлявайки върху всички тези въпроси, анализирайки движещите сили на социалното си, нравствено и физическо съществуване, тя се чувствуваше толкова омаломощена, залутана, че обзета от най-противоречиви мисли, нищо не проумяваше. Затова понякога, когато се спускаше мъгла, оставаше прозореца и стоеше с празно съзнание, вдъхваше мириса на влага и пръст, неподвижна, привидно затъпяла, защото ехтенията на болката ѝ я правеха глуха както за хармонията на природата, така и за магията на мисълта.

Един ден към пладне, когато слънцето бе разкъсало облаците, камериерката ѝ влезе, без да бъде повикана, и ѝ каза:

— Вече четвърти път кюрето идва да види госпожа маркизата. Днес настоява така енергично, че се чудим какво да му отговорим.

— Навярно иска пари за бедните от общината. Вземете двадесет и пет луидора и му ги занесете от мое име.

— Госпожо — каза камериерката, като се върна след малко, — свещеникът отказва да вземе парите и иска да говори с вас.

— Да дойде тогава — отвърна маркизата, като не скри недоволството си, което предричаше хладен прием на свещеника: явно искаше да избегне преследването му чрез кратко и откровено обяснение.

Маркизата бе загубила майка си в ранно детство и възпитанието ѝ естествено бе повлияно от либерализма, който по време на революцията отслаби връзките с религията във Франция. Благочестието е женска добродетел, предавано правилно само от жени, а маркизата бе дете на XVIII век и философските ѝ убеждения бяха убеждения на баща ѝ. Не спазваше никакви религиозни задължения. За нея свещеникът беше чиновник, ползата от когото ѝ се струваше съмнителна. При нейното душевно състояние гласът на религията можеше само да вгорчи мъката ѝ. Освен това никак не се доверяваше на селските кюрета и тяхната образованост. Затова реши любезно да

постави свещеника на място и да се отърве от него, както правят богатите — с благодеяние.

Свещеникът влезе и външният му вид не измени мнението на маркизата. Видя дребен шишко с червендалесто, старо и набръчкано лице, който уж се усмихваше, но се усмихваше принудено. Плешивото му чело, набраздено от многобройни напречни бръчки, бе надвиснало над лицето му и го смаляваше. Няколко бели косъма стърчаха над врата му и се завиваха към ушите. Ала физиономията му издаваше вродена жизнерадост. Дебелите му устни, леко вирнатият нос, брадичката, потънала в два реда гънки, свидетелствуваха за щастлив характер. Маркизата обърна внимание най-напред само на основните му черти, но при първите думи на свещеника остана поразена от приятния му глас. Вгледа се в него и забеляза под сивеещите му вежди очи, които бяха плакали. А и очертанията на страните му, гледани в профил, му придобило такова достолепно и скръбно изражение, че тя видя човека в него.

— Госпожо маркизо, богатите ни принадлежат само когато страдат, а страданията на млада, хубава, богата, омъжена жена, която не е загубила нито деца, нито родители, могат да се отгатнат и са причинени от наранявания, чиято остра болка може да бъде смекчена само от религията. Душата ви е в опасност, госпожо. Нямам предвид другия живот, който ни чака! Не, не съм в изповедалнята. Но не е ли мой дълг да ви просветля за бъдещето ви съществуване? Простете на един старец, че ви досажда с оглед на щастието ви.

— Няма вече щастие за мен, господине. Скоро ще ви принадлежа, както казахте, но завинаги.

— Не, госпожо, няма да умрете от скръбта, изписана на лицето ви и потискаща душата ви. Ако е трябвало да умрете, нямаше да бъдете в Сен-Ланж. Ние загиваме не толкова от едно реално съжаление, колкото от измамените си надежди. Изпитал съм непоносима, по-ужасна скръб, от която не умрях.

Маркизата сви недоволиво рамене.

— Госпожо, познавам човек, сполетян от толкова голямо нещастие, че вашите скърби ще ви се сторят леки, ако ги сравните с неговите...

Било защото дългото й усамотение бе започнало да й тежи, било защото й бе приятна перспективата да излее скръбните си мисли в

приятелско сърце, тя спря върху кюрето красноречивия си въпросителен поглед.

— Госпожо — поде свещеникът, — този мъж беше баща и от някога многобройното му семейство бяха останали само три деца. Загубил бе последователно родителите си, сетне дъщеря си и жена си, и двете много обичани. Живееше сам в дълбоката провинция, в малкото имение, където толкова дълго бе щастлив. Тримата му синове бяха в армията и всеки от тях имаше чин, съответстващ на продължителността на службата му. По време на Стоте дни най-големият мина в гвардията и стана полковник, вторият беше командир на батальон в артилерията, а най-малкият командуваше драгунски ескадрон. Госпожо, тези три момчета обичаха баща толкова, колкото бяха обичани от него. Ако познавате безгрижието на младите хора, които, в плен на увлеченията си, никога нямат време да проявят синовни чувства, само от един факт ще разберете колко силна е била любовта им към бедния самотен старец, който живееше вече само чрез тях и за тях. Не минаваше седмица да не получи писмо от някой от синовете си, но затова пък и той не беше с тях нито малодушен, което намалява уважението на децата, нито несправедливо строг, което ги ожесточава, нито скъпеше жертвите си, което ги отчуждава. Не, той им беше повече от баща, беше станал техен брат, техен приятел. Накратко, отиде да се сбогува с тях в Париж, когато заминаваха за Белгия. Искаше да види дали конете им са добри, дали не им липсва нещо. Те заминават, бащата се връща у дома. Войната започва, той получава писма, писани във Флорюс, Лини, всичко е наред. Разгаря се битката при Ватерло, знаете резултата. Франция внезапно бе потопена в траур. Всички семейства живееха в страшна тревога. А той, нали разбирате, госпожо, чакаше. Нямахме ни отдих, ни покой, четеше вестниците, всеки ден отиваше сам на пощата. Една вечер му съобщават, че е дошъл ординарецът на сина му, полковника. Вижда войника, качен на коня на господаря си. Няма място за въпрос: полковникът е загинал, прерязан на две от снаряд. Към края на вечерта пристига пеш ординарецът на най-малкия: най-малкият син бе умрял в деня след битката. И най-сетне в полунощ един артилерист идва да му извести за смъртта на последния син, върху когото за толкова кратко време клетият баща бе съсредоточил целия си живот. Да, госпожо, всичките бяха загинали!

Като помълча малко и овладя вълнението си, свещеникът тихо изрече следните думи:

— А бащата остана жив, госпожо. Той разбра, че щом Бог го оставя на земята, трябва да продължи да страда, и той страда, но намери убежище в религията. Какво можеше да стане от него?

Маркизата вдигна очи към лицето му, възвишено в тъгата и примирението, и изчака края на думите му, при които се разрида.

— Свещеник, госпожо: осветиха го сълзите, преди да бъде ръкоположен пред олтара.

Известно време мълчаха. Маркизата и свещеникът гледаха през прозореца мъгливия хоризонт, сякаш можеха да зърнат там онези, които вече ги нямаше.

— Не свещеник в град, а просто кюре — поде той.

— В Сен-Ланж — каза тя, като изтри сълзите си.

— Да, госпожо.

Никога величието на скръбта не се бе възправяло по-внушително пред Жюли. И неговото „да, госпожо“ падна право в сърцето ѝ като безкрайно тежко бреме. Гласът му, който отекваше тихо в ушите ѝ, цяла я разтърсваше. О, това наистина бе гласът на нещастieto, този плътен, сериозен глас, който сякаш я пронизваше.

— Господине — промълви едва ли не почтително маркизата, — а ако не умра, какво ще стане с мен?

— Нали имате дете, госпожо?

— Да — изрече тя хладно.

Кюрето я погледна, както лекарят поглежда болен, чийто живот е в опасност, и реши да положи всички усилия, за да я оспори на духа на злото, който простираше вече ръка над нея.

— Сама виждате, госпожо, трябва да живеем с горестите си и религията едничка ни предлага истинска утеха. Ще ми позволите ли да идвам, за да слушате гласа на човек, отзивчив към всяка мъка, който при това, вярвам, никак не е страшен?

— Да, господине, идвайте. Благодаря ви, че сте помислили за мен.

— Е добре, госпожо, до скоро виждане.

Това посещение пооблекчи душата на маркизата, прекалено възбудена от скръбта и самотата. Свещеникът вля балсам в сърцето ѝ ведно с благотворния от глас на набожните думи. Освен това тя изпита

приятното задоволство на затворник, който, познал дълбокото усамотение и тежестта на веригите, чува как съседът му потропва на стената и сам възпроизвежда звука, изразяващ общите им мисли. Най-неочаквано се сдоби с доверено лице. Ала скоро изпадна пак в мрачни мисли и си каза като затворника, че един другар в неволята не облекчава нито нейните вериги, нито нейното бъдеще.

Кюрето не искаше още от първото си посещение да смути чисто егоистичната ѝ скръб, но се надяваше, че благодарение на вещината си при повторна среща ще може да говори повече за религията. След два дни отиде пак и маркизата явно показва, че го е очаквала.

— И така, госпожо, маркизо — каза старецът, — мислехте ли си за неизброимите човешки страдания? Повдигнахте ли поглед към небето? Съзряхте ли безкрайните светове, които смалчават значението ни, унищожават тщеславието ни, но в същото време намаляват огорченията ни?...

— Не, господине — отвърна тя, — обществените закони тегнат премного на сърцето ми и ме раздират премного силно, за да се издигна в небесата. Но и законите може би не са така жестоки, както светските норми. О, светското общество!

— Дължни сме, госпожо, да се подчиняваме и на едните, и на другите: законът е словото, а нормите са действията на обществото.

— Да се подчиня на обществото?... — Маркизата неволно потръпна ужасена. — Ах, господине, всичките ни беди идват оттам. Бог не е създал нито един закон, носещ нещастие. Обединявайки се обаче, хората са изопачили делото му. Ние, жените, сме малтретирани от цивилизацията повече, отколкото от природата. Природата ни налага физически страдания, които вие не облекчавате, а цивилизацията развива у нас чувства, които непрестанно мамите. Природата задушавя слабите същества, а вие ги осъждате да живеят, за да ги обречете на злощастие. Само ние чувствуваме тежестта на брака, институцията, на която се опира обществото днес: за мъжа — свобода, за жената — дълг. Дължим ви целия си живот, а вие — само редки мигове от вашия. С една дума, мъжът избира, а ние сляпо се подчиняваме. О, господине, на вас мога да кажа всичко. Да, бракът, така както се практикува днес, ми се струва законна проституция. От него произтичат страданията ми. Само аз всред злочестите създания, бракосъчетани така фатално, трябва да пазя мълчание. Аз сама съм

виновна за злото, аз пожелах да се омъжа. — Разплака се горчиво и млъкна. — В крайната си покруса, в океана от скръб намерих малко почва под краката си, за да страдам на воля — продължи тя. — Ураган отнесе всичко. Ето ме сама, без опора, много слаба срещу бурите.

— Никога не сме слаби, когато Бог е с нас — каза свещеникът. — Впрочем, ако никакви чувства не ви задържат тук, на земята, нямате ли задължения?

— Все задължения! — извика тя възбудено. — А къде са чувствата, които ни дават сили да ги изпълним? Господине, нищо от нищо или нищо за нищо е един от най-справедливите закони на природата, на духа и на тялото. Вихте ли желали дърветата да имат листа без сока, който предизвиква разлистването им? Душата също има нужда от сок, а в мен сокът пресекна в извора си.

— Няма да ви говоря за религиозното чувство, пораждащо примирение — каза свещеникът. — Но нима майчинството не е...

— Замълчете, господине! — спря го маркизата. — Ще бъда искрена с вас. Уви, с никого занапред не мога да бъда такава, осъдена съм на притворство. Обществото изисква постоянни преструвки и под угрозата на безчестие ни повелява да се подчиняваме на условностите. Съществуват два вида майчинство, господине. Някога не правех подобно разграничение. Сега зная. Аз съм само наполовина майка, по-добре би било изобщо да не съм. Елен не е негово дете! О, не изтръпвайте! Сен-Ланж е бездна, погълнала много фалшиви чувства, излъчваща зловеща светлина, и в нея са се сгромолясали нестабилните сгради на протиестествените закони. Имам дете, това е достатъчно. Майка съм, така повелява законът. Но вие, който имате толкова отзивчива душа, може би ще разберете стонове на една съкрушена жена, която не е допуснала в сърцето си нито едно измамно чувство. Бог ще ме съди, но не вярвам да нарушавам законите му, като се поддавам на чувствата, които е вложил в душата ми. И ето до какъв извод стигнах: не е ли детето образ на две същества, плод на две свободно слети воли? Ако не е свързано с всички фибри на тялото, както с цялата обич на сърцето, ако не напомня за дивна любов, за времето и мястото, където тези две същества са били щастливи, за думите, пълни с музика, за нежните им мисли, детето е неудачно творение. Да, за тях то трябва да бъде възхитителна миниатюра, в която отново се слива поезията на съкровения им двоен живот. То

трябва да им предлага извор на богати емоции, да бъде едновременно цялото им минало и цялото им бъдеще. Бедната ми мъничка Елен е дете на баща си, дете на дълга и случайността. Тя буди у мен само женския инстинкт, природното начало, което неудържимо ни подтиква да закриляме създанието, родено от утробата ни. От гледна точка на обществото аз съм безупречна. Не ѝ ли пожертвувах живота и щастието си? Плачът ѝ дълбоко ме разстройва, ако падне в езерото, ще се спусна да я спася. Но тя не е в сърцето ми. Ах, любовта събуди в мен мечта за по-висше, по-пълно майчинство. В един изчезнал със галех детето, родено от желанието, преди да бъде заченато, омайното цвете, сътворено в душата, преди да се появи на бял свят. За Елен съм това, което според природния закон една майка трябва да бъде за рожбата си. Когато вече няма да има нужда от мен, всичко ще свърши: изчезне ли причината, няма да има и следствие. Ако жената притежава чудната привилегия да разпростре майчинството си върху целия живот на детето си, не трябва ли да отдадем това божествено постоянство в чувството на сиянието на духовното зачатие? Когато детето не е притежавало майчината си душа като първа обвивка, чувството секва в сърцето на майката, както при животните. Това е истината, чувствавам го: колкото повече расте клетата ми дъщеричка, толкова повече сърцето ми се стеснява за нея. Жертвите, които ѝ принесох, вече ме отдалечиха от нея, докато за едно друго дете сърцето ми щеше да бъде, усещам това, неизчерпаемо. За онова друго дете нищо нямаше да бъде жертва, всичко щеше да бъде наслада. В това отношение, господине, разумът, религията, всичко в мен е безсилно срещу чувствата ми. Няма ли право да желае смъртта жена, която не е нито майка, нито съпруга и която за свое нещастие е върнала любовта в безкрайната ѝ красота, майчинството — в безграничната му радост? Какво може да стане с нея? Аз, аз мога да ви кажа какво изпитва! Сто пъти на ден, сто пъти на нощ трепет разтърсва главата, сърцето и тялото ми, когато някой спомен, едва-едва отпъждан, ми донесе представата за едно щастие, което е по-голямо във въображението ми, отколкото би било в действителност. Безмилостните химери отслабват чувствата ми и аз си казвам: „Какъв би бил животът ми, ако...“

Скри лице в ръцете си и избухна в сълзи.

— Ето съкровени дълбини на сърцето ми! — поде тя. — Заради едно дете от него бих приела най-страхотни нещастия! Бог,

който умря, поел върху себе си всички грехове на земята, ще ми прости тази пагубна мисъл. Но знаей, че обществото е неумолимо: за него думите ми са кощунствени, аз престъпвам всички негови закони. Ах, бих искала да обявя война на обществото, за да променя законите и обичаите му, да ги унищожа! Не нарани ли то всичките ми мисли, фибри, чувства, всичките ми желания, надежди в бъдещето, настоящето и миналото? За мен денят е помръкнал, мисълта е меч, сърцето ви — жива рана, детето ми — отрицание. Да, когато Елен ми говори, бих искала да има друг глас, когато ме гледа, бих искала да има други очи. Тя съществува, за да ми сочи всичко онова, което е трябвало да бъде и което не е. Тя ми е непоносима! Усмивкам ѝ се, опитвам се да я възнаградя заради чувството, от което я лишавам. Страдам! О, господине, премного страдам, за да мога да живея. И ще бъда смятана за добродетелна жена! И не съм извършила прегрешения! И ще ме честуват! Преборих се с неволната любов, на която не биваше да се поддавам; но ако опазих плътта си, опазих ли сърцето си? То — тя допря лявата ръка до гръдта си — винаги е принадлежало само на едно същество. Затова и моето дете не се мами. Съществуват погледи, глас, майчински жестове, чиято сила оформя детската душа, а бедната ми дъщеричка не чувства ръцете ми да тръпнат, гласът ми да се задавя, погледът ми да се разнежда, когато я гледам, когато ѝ говоря или я вземам на ръце. Тя ми хвърля обвинителни погледи, които не издържам! Понякога се боя да не би в нейно лице да намеря съд, който ще ме осъди, без да ме изслуша. Дано небесата се смилят, дано омразата не се всели един ден помежду ни! Господи, по-добре нека гробът зине пред мен, нека свърша дните си в Сен-Ланж! Искам да се преселя в свят, където ще намеря отново другата си душа, където ще бъда истинска майка! О, простете, господине, безумна съм! Тези думи ме задушаваша, изрекох ги! Ах, вие също плачете! Не ме презирате. Елен! Елен, дъще моя, ела! — извика тя с някакво отчаяние, като чу детето си, което се връщаше от разходка.

Момиченцето влезе със смях и викове. Носеше една пеперуда, която бе уловило. Но като видя майка си в сълзи, доближи се до нея и се остави да го целуне по челото.

— Ще бъде много хубава — промълви свещеникът.

— Тя е копие на баща си — отвърна маркизата, прегръщайки дъщеря си с топлота сякаш за да плати дълг или да заличи угризение.

— Вие горите, мамо!

— Върви, остави ни, ангел мой — отпрати я маркизата.

Детето си отиде без съжаление, без да погледне майка си, почти щастливо да избяга от това тъжно лице и вече съзнаващо, че по него не е изписана благосклонност. Усмивката е дарът, езикът, изразът на майчинството. Маркизата не можеше да се усмихва. Тя се изчерви, когато обърна очи към свещеника: беше се надявала да се покаже майка, но пито тя, нито момиченцето ѝ можеха да излъжат. Всъщност целувките на една искрена жена съдържат божествен еликсир, който влага в ласката душа, невидим плам, който прониква в сърцето. Целувките, лишени от тази сладост, са тръпчиви и сухи. Свещеникът бе почувствувал разликата: зърнал бе бездната, която разделя физическото от духовното майчинство. Затова, като хвърли изпитателен поглед към жената, ѝ каза:

— Имате право, госпожо, за вас е било по-добре да сте мъртва...

— Ах, виждам, че разбирате страданията ми — простена тя, — щом вие, християнският свещеник, отгатвате и одобрявате гибелните решения, които те ми вдъхнаха. Да, исках да се самоубия, но няха необходимата смелост, за да изпълня замисъла си. Тялото ми се оказа слабо, когато душата ми бе силна, а когато ръката ми не трепереше, душата ми се колебаеше. Не познавам тайната на тези борби и алтернативи. Навярно за жалост съм само жена, непостоянна в намеренията си, силна единствено в любовта си. Презирам се! Вечер, когато всички спяха, смело тръгнах към езерото; дойдех ли до брега, крехката ми природа се ужасяваше от самоунищожението. Изповядвам ви слабостта си. Когато отново се озовавах в леглото си, аз се срамувах от себе си и отново набирах кураж. В един от тези мигове взех лауданум, но само ми стана много зле, не умрях. Помислих, че съм изпила цялото шишенце, а бях оставила половината.

— Вие сте загубена, госпожо — тъжно изрече свещеникът, задавен от сълзи. — Ще се върнете в обществото и ще мамите обществото. Ще търсите и ще намерите онова, което според вас ще ви възнагради за мъките ви. А един ден ще понесете наказанието за вашите удоволствия...

— Аз! — извика тя. — Да отдам на първия негодник, съумял да изиграе комедията на страстта, последните, най-скъпоценни богатства на сърцето си и да опозоря живота си за един миг съмнителна наслада?

Не, душата ми ще изгори с чист пламък. Господине, мъж чувствен, но с душа, който отговаря на всички изисквания на нашата природа, чиято нежна хармония откликва само на напора на чувствата, такъв мъж не се среща два пъти в един живот. Бъдещето ми е ужасно, зная: жената не е нищо без любовта, красотата не е нищо без наладата. Но нима обществото няма да порицае щастието ми, ако то отново ми се яви? Дълга на дъщеря си това, че съм една почитана майка. Ах, впримчена съм в железен обръч, от който не мога да изляза без позор. Семейните задължения, изпълнявани без отплата, ще ми опротивеят, ще проклинам живота. Но поне дъщеря ми ще има подобие на добра майка. Ще ѝ върна съкровищница от добродетел в замяна на съкровищницата от чувство, от която я лиших. Дори не желая да живея, за да вкуся радостта на майките от щастието на децата им. Не вярвам в щастието. Каква ще бъде съдбата на Елен? Като моята навярно. С какви средства разполагат майките, за да осигурят на дъщерите си любим съпруг в лицето на мъжа, с когото ги свързват? Вие хулите бедните създания, които се продават по за няколко екю на случаен мъж: гладът и нуждата опрощават тези краткотрайни връзки. Докато обществото търпи, насърчава много по-ужасяващия съюз между една невинна девойка и един мъж, когото тя не познава дори от три месеца: продадена е за цял живот. Наистина цената е висока! Е, да, ако без да ѝ разрешавате отплата за терзанията ѝ, вие я тачите, но не, обществото заклемява най-целомъдрените измежду нас! Такава е участта ни, видяна под двете ѝ лица: открита проституция и злостастие. Колкото до бедните момичета без зестра, те обезумяват, те загиват: за тях — никаква жал! Красотата, качествата не са истинските стойности на вашето човешко тържище и вие наричате общество този вертеп на егоизъм! Поне обезнаследете жените! По този начин ще изпълните един природен закон, като избирате съпругите си съгласно зова на сърцето.

— Госпожо, думите ви ме убеждават, че и семейното, и религиозното чувство са ви чужди. И няма да се поколебаете между обществения егоизъм, който ви уязвява, и личния егоизъм, който ще ви подтикне да желаете наслаждени...

— Съществува ли семейството, господине? Отричам семейството в общество, което след смъртта на бащата или майката разделя имуществото и казва на всеки да върви по своя път. Бракът е

временен и случаен съюз, мигновено разтрогнат от смъртта. Законите ни са разрушили родовете, приемствеността, дълговечността на образците и традициите. Около себе си не виждам нищо друго освен руини.

— Госпожо, ще се възвърнете към Бога едва когато почувствувате тежестта на неговата десница, и аз ви пожелавам да имате време да се помирите с него. Вие търсите утеха, като свеждате очи към земята, вместо да ги обърнете нагоре към небето. Философските размисли и личният интерес са обсебили сърцето ви. Глуха сте за гласа на религията, както всички деца на този обезверен век! Светските удоволствия пораждат само страдания. Просто ще изпитате друг вид страдания.

— Ще опровергая пророчеството ви, ще бъда вярна на мъжа, който умря за мен — отвърна тя с горчива усмивка.

— Скръбта — промълви той — е животворна само в души, подготвени от религията.

Сведе почтително поглед, за да не издаде съмненията, които можеха да се прочетат в него. Буйните роптания, изтръгнали се от маркизата, го бяха огорчили. Разпознавайки човешкото „аз“ в едно от хилядите му проявления, той загуби надежда, че ще смекчи сърцето ѝ, изсушено вместо по-отзивчиво поради нещастieto и в което семето на небесния сеяч не бе покълнало, защото тихият му гласец е бил задушен от високите, грозни вопли на егоизма. И все пак той прояви постоянството на апостол и неведнъж отиде при нея, винаги воден от надеждата да върне към Бога това толкова благородно и гордо създание. Но загуби кураж в деня, в който осъзна, че маркизата обича да се среща с него само защото ѝ е приятно да говори за онзи, когото го нямаше вече. Не пожела да принизи мисията си, като се постави в угода на една страст. Прекрати този вид разговори и постепенно се върна към обичайните светски теми.

Настъпи пролет. Маркизата намери разтуха за дълбоката си скръб и поради липса на други занимания се зае със земите си, като с охота се разпореди за някои строежи. През октомври напусна стария замък в Сен-Ланж, където си бе възвърнала свежестта и красотата в безделната печал, която, отначало мощна като изхвърлен със сила диск, бе замряла в меланхолия, както дискът спира след поредица все по-слаби колебания. Меланхолията е съставена от множество подобни

душевные колебания, първото от които граничи с отчаянието, а последното — с удоволствието: в младостта тя е мрачината на утрото, в старостта — мрачината на вечерта.

Когато каретата ѝ мина през селото, маркизата бе поздравена от свещеника, който се връщаше от църква в дома си. Но след като отвърна на поздрава му, тя сведе поглед и извърна глава, за да не го види отново. Свещеникът имаше премного доводи срещу тази злочеста Артемида от Ефес.^[2]

^[1] *Ангулемският херцог в Испания* — по време на похода през 1823, предприет за укрепване на абсолютната власт на Фердинанд VII, застрашена от испанските либерали. ↑

^[2] *Артемида от Ефес* — Артемида II, безутешната вдовица на Мавзол. Но Мавзолеят е бил издигнат в Халикарнас. Балзак погрешно споменава Ефес заради едно друго от седемте чудеса на античността — храма на Диана (или Артемида) в този град. ↑

ТРЕТА ГЛАВА

ТРИДЕСЕТГОДИШНА

Един многообещаващ млад мъж, потомък на едно от влезлите в историята семейства, чиито имена ще бъдат винаги, независимо от съществуващите закони, неразривно свързани със славата на Франция, беше на бала у госпожа Фирмияни. Тази дама му бе дала няколко препоръчителни писма за две-три свои приятелки в Неапол. Господин Шарл дьо Вандьонес — така се казваше младият мъж — бе дошъл да ѝ благодари и да се сбогува с нея.

След няколко талантливо изпълнени мисии Вандьонес бе отскоро аташиран към един от пълномощните министри, участващи в Конгреса в Лайбах, и искаше да се възползува от пътуването си, за да опознае Италия.

Затова празненството бе за него един вид сбогуване с парижките развлечения, шеметния живот, вихрушката от мисли и удоволствия, които доста често проклинаме, макар да им се отдаваме с наслада.

Свикнал от три години насам да прави краткотрайни познанства с европейските столици и да ги напуска по капризите на дипломатическата си кариера, Шарл дьо Вандьонес все пак нямаше за какво толкова да съжاليا, отпътувайки от Париж. Жените не му правеха вече почти никакво впечатление било защото смяташе, че една истинска страст заема прекалено голямо място в живота на политика, било защото пошлите повърхностни любовни връзки му се струаха премного безсъдържателни за един силен духом човек. Всички претендираме, че сме силни духом. Във Франция нито един мъж, дори и посредствен, няма да се съгласи да бъде просто остроумен.

И така, Шарл, при все че бе млад — едва бе навършил тридесет години, — беше свикнал философски да вижда идеи, резултати, средства там, където другите търсят чувства, наслаждения, илюзии. Потискаше дълбоко в душата си, по природа щедра, присъщия на младите хора плам и възторг. Мъчеше се да стане хладен и пресметлив, да вложи в маниери, любезности и изкусителни ходове духовното

богатство, дарено му от съдбата: типична за амбициозния мъж цел. Тъжна роля, играна с оглед да постигне онова, което днес наричаме добро обществено положение.

Той хвърли последен поглед към салоните, където гостите танцуваха. Може би, преди да напусне бала, искаше да отнесе със себе си спомена за него, така както зрителят не излиза от ложата си в операта, преди да види финалната сцена. А и лесно обяснимо е, че Вандьонес изпита желание да погледа още малко чисто френския начин на забавление, блясъка и засмените лица на парижкото празненство, свързвайки ги мислено с новите физиономии и живописните сцени, които го очакваха в Неапол, където възнамеряваше да остане няколко дни, преди да заеме поста си.

Като че ли сравняваше така променливата и току-що разгадана Франция със страна, чиито нрави и забележителности познаваше само от противоречиви мнения или книги, повечето зле написани. Няколко доста поетични, станали днес твърде банални разсъждения му хрумнаха и те навярно, без да го съзнава, бяха отклик на тайните желания на сърцето му, не толкова преситено, колкото възискателно, не толкова изхабено, колкото свободно.

„Ето — казваше си той — най-изящните, най-богатите, най-знатните жени на Париж. Тук са всички знаменитости, известни политици, аристократи и литератори — било хора на изкуството, било силни на деня. И все пак съзирам само дребни интриги, мъртвородени любовни увлечения, неизразяващи нито усмивки, безпричинно презрение, угаснали погледи, много, но безцелно пиляно остроумие. Всички тези бяло-розови лица търсят не наслаждение, а развлечения. Никакво истинско чувство. Ако искате само добре затъкнати пера, пастелни воали, красиви тоалети, крехки жени, ако за вас животът е само плъзгане по повърхността, ето вашия свят. Задоволете се с тези безсъдържателни фрази, с тези запленияващи усмивки и не искайте искрени чувства. Лично аз се ужасявам от плоските интриги, завършващи с брак, пост на заместник-префект или главен ковчежник, или — ако става дума за любов — с тайни уговорки, до такава степен се срамуват от дори привидна страст. Не виждам нито едно красноречиво лице на човек, погълнат от някаква идея като от угризение. Тук съжалението или нещастиято се крият под шеги. Не съзирам нито една жена, с която да пожелае да се преборя и да ме

увлече в бездната. Откъде да черпя енергия в Париж? Камата е антикварен предмет, закачен на позлатен гвоздей и украсен с красива ножница. Жени, идеи, чувства — всичко си прилича. Няма вече страсти, защото личностите са изчезнали. Постове, умове, богатства са изравнени и всички носим черни фракове, сякаш сме в траур за мъртва Франция. Ние не обичаме равните си. Между двама влюбени трябва да се заличават различия, да се запълват дистанции. Това очарование на любовта изчезна през 1789 година! Отегчението и безразличието ни са резултат от политическия строй. В Италия поне всичко е ясно разграничено. Жените все още са злосторни животни, опасни сирени, без друга логика и разум освен собствените си предпочитания и амбиции, сирени, от които човек трябва да се пази, както се пази от тигрици...

Госпожа Фирмияни прекъсна монолога му, чиито противоречиви, недовършени, неясни мисли не могат да се предадат. Прелестта на мечтанията е изцяло в тяхната мъглявост. Та не са ли те интелектуални изпарения?

— Искам — каза тя, като го улови под ръка — да ви представя на една жена, която има много голямо желание да се запознае с вас заради всичко онова, което е чувала за вас.

Заведе го в съседния салон, където му посочи с жест, усмивка и поглед на истинска парижанка седналата край камината жена.

— Коя е тя? — нетърпеливо попита граф Дьо Вандьонес.

— Жена, за която сигурно неведнъж сте разговаряли, за да я хвалите или да злословите за нея, жена, която живее в усамотение, истинска загадка.

— Ако някога сте били милостива в живота си, за бога, кажете ми името ѝ.

— Маркиза Д'Егльомон.

— Ще взимам уроци от нея: тя съумя да направи твърде посредствения си съпруг пер на Франция, от едно нищожество — политическа личност. Но кажете ми, вярвате ли, че лорд Гренвил е умрял заради нея, както твърдяха на времето някои жени?

— Може би. След това приключение, истинско или не, горката жена много се измени. Още не се явява в обществото. Четиригодишно постоянство не е малко нещо в Париж. Ако я виждате тук... —

Госпожа Фирмияни замълча, сетне добави с лукав израз: — Забравих, че трябва да мълча. Идете да поговорите с нея.

Шарл остана за миг неподвижен, леко облегнат на рамката на вратата, потънал в съзерцание на жената, прочула се, без никой да може да обясни мотивите на репутацията ѝ.

Обществото предлага много такива интересни аномалии. В репутацията на госпожа Д'Егльомон нямаше нищо по-изключително, отколкото в известността на някои мъже, за чиято работа нямаме никаква представа: статистици, смятани за дълбокомислени заради изчисления, които изобщо не публикуват, политици, прославили се благодарение на една статия, писатели или художници, чиито творби си остават все в папките, учени, когато общуват с пълни профани, както Сганарел е класик пред хора, които не знаят латински, все лица, на които предварително приписват компетентност в дадена област, било в изкуството, било за друга важна мисия. Прекрасната фраза „той е специалист“ е била сякаш създадена за подобни безглави политици или литератори.

Шарл я гледа по-дълго, отколкото му се искаше, и му стана неприятно, че толкова силно е заинтригуван от една жена, но присъствието на тази жена опровергаваше мислите, които се бяха породили у младия дипломат малко преди това, докато наблюдаваше бала.

По това време тридесетгодишна, маркизата беше красива, макар крехка и изключително нежна. Най-голямото ѝ очарование се дължеше на израза ѝ, чието спокойствие издаваше удивителна вгълбеност. Блестящите ѝ, прибулени сякаш от постоянна мисъл очи говореха за трескав духовен живот и крайно примирение. Клепачите ѝ, почти винаги сведени целомъдрено, рядко се повдигаха. Ако хвърлеше поглед около себе си, той бе скръбен и човек би казал, че пази пламъка на очите си за окултни съзерцания. Затова всеки по-изтънчен мъж се чувствуваше странно привлечен от тази нежна, мълчалива жена. Ако умът се опитваше да отгатне тайната на постоянното ѝ преминаване от настоящето към миналото, от обществото към усамотението, душата не по-малко се стремеше да се приобщи към загадката на една горда със страданията си жена.

Впрочем нищо в нея не опровергаваше представата, която тя будеше от пръв поглед. Както почти всички жени с много дълги коси,

тя беше бледа и съвършено бяла. Кожата ѝ, удивително нежна, признак, който рядко лъже, издаваше истинска чувствителност, потвърдена от чертите ѝ, така безпогрешни, както фантастичните лица на китайските художници. Шията ѝ беше малко дълга, но подобна шия е възможно най-изящната, тя придава на женската глава смътно сходство с магнетичните извивания на змията. Ако не съществуваше нито едно от хилядите указания, чрез които и най-скритите характеристики стават ясни за наблюдателя, би му било достатъчно да проучи внимателно движенията на главата и извивките на шията, така разнообразни и изразителни, за да съди за някоя жена.

При госпожа д'Егльомон облеклото хармонираше с господстващата в нея мисъл. Хлабаво сплетените ѝ коси образуваха на главата ѝ висока корона без нито едно украшение, защото тя като че ли се бе сбогувала завинаги с изисканите грижи за тоалета. Затова в нея не се забелязваха дребните кокетни хитрости, които правят лошо впечатление при много жени. Само че колкото и скромна да бе корсажът ѝ, той не скриваше напълно изящната ѝ талия. Освен това елегантността на дългата ѝ рокля се състоеше в безупречната кройка и ако е позволено да търсим идеи в надиплянето на плата, бихме могли да кажем, че многобройните плисета придаваха на дрехата ѝ необичайно благородство. И все пак със специалната грижа към ръцете и краката си маркизата проявяваше неизбежна женственост. Но ако ги показваше с известно удоволствие, трудно би било и на най-злобната съперница да намери движенията ѝ за престорени — те изглеждаха спонтанни или резултат от детска привычка. Този остатък от кокетство бе оправдан от прелестната ѝ непринуденост.

Всички тези черти, съвкупността от подробности, които правят жената грозна или хубава, привлекателна или неприятна, могат само бегло да се изтъкнат, особено когато, както при госпожа Д'Егльомон, душата ги свързва в дивно единство. Затова държането ѝ съответствуваше напълно на лицето и облеклото ѝ. Едва на известна възраст избраничките на съдбата единствени могат да придадат изразителност на всеки свой жест. Дали мъката или щастието внушават на тридесетгодишната жена, на щастливата, както и на нещастната, тайната на подобно красноречиво държане? Това ще остане завинаги жива загадка и всеки я разгадава според желанията, надеждите или теориите си.

Начинът, по който маркизата бе опряла лакти на облегалките на креслото и бе сплела пръсти, сякаш си играеше, извивката на шията ѝ, отпуснатото ѝ изнурено, но гъвкаво тяло, което изглеждаше елегантно прекършено в креслото, нехайно протегнатите крака, небрежната ѝ поза, морните ѝ движения, всичко разкриваше жена, изгубила интерес към живота, неизпитала изобщо насладите на любовта, но мечтала за тях, огъваща се под бремето на паметта; жена, която отдавна се е отчаяла от бъдещето и себе си, безделна жена, за която пустото и съществуване е равнозначно на небитие.

Шарл дьо Вандьонес се възхити от великолепната картина, от вещата ѝ фактура в сравнение с другите жени.

Познаваше Д'Егльомон. От първия си поглед към тази жена, която дотогава не бе виждал, младият дипломат си даде сметка за несъответствието, несъвместимостта — нека си послужим със законната дума, — силно изяви между двамата, за да бъде възможно маркизата да обича съпруга си. Обаче поведението на госпожа Д'Егльомон бе безупречно и добродетелността ѝ увеличаваше стойността на всички тайни, които някой наблюдател можеше да предугади в нея.

Когато първата му изненада премина, Вандьонес потърси най-добрия начин да заговори госпожа Д'Егльомон и служейки си с доста банална дипломатическа уловка, реши да я смути, за да види как би реагирала на една глупост.

— Госпожо — каза той, като седна до нея, — поради приятна за мен недискретност узнах, че неизвестно защо, съм имал щастието да бъда забелязан от вас. Двойно съм ви благодарен, защото никога не съм бил обект на подобно благоволение. Ще бъдете отговорна за един мой недостатък. За напред не искам вече да бъда скромнен...

— Ще сгрешите, господине — каза тя, като се засмя. — Трябва да оставите тщеславието на хората, които няма какво друго да показват.

Тогава маркизата и младият мъж завързаха разговор, като съгласно етикета отначало засегнаха най-различни теми: живопис, музика, литература, политика, хора, събития. После неусетно се плъзнаха към вечната тема на разговорите във Франция и чужбина — любовта, чувствата и жените.

— Ние сме робини.

— Вие сте кралици.

Духовитостите, изречени от Шарл и маркизата, можеха да сведат до две прости фрази всички сегашни и бъдещи разговори по този въпрос. Нали винаги и във всяка епоха тези две реплики ще означават: „Обичам ви. — Ще ви обичам.“

— Госпожо — възкликна тихо Шарл дьо Вандьонес, — карате ме горчиво да съжалявам, че напускам Париж. Сигурно няма да имам в Италия часове, пълни с толкова остроумие като часа, прекаран с вас.

— Но може би ще срещнете щастието, господине. А то струва повече от всички блестящи мисли, верни или не, изричани всяка вечер в Париж.

Преди да се раздели с маркизата, Шарл си издействува разрешение да я посети, за да се сбогува с нея. Когато си легаше същата вечер, а и през целия следващ ден, му бе невъзможно да прогони спомена за тази жена и беше щастлив, че е отправил молбата си най-искрено. Ту се питаше защо маркизата го е отделила от другите, какви могат да бъдат намеренията ѝ, щом иска да го види отново, и се увеличаваше в тълкувания. Въобразяваше си, че е открил причините за любопитството ѝ, и тогава се опияняваше от надежда или охладняваше в зависимост от начина, по който си обясняваше учтивото и банално за Париж нейно желание. Това означаваше ту всичко, ту нищо. Накрая реши да устои на влечението си към госпожа Д'Егльомон, но отиде при нея.

Има мисли, на които се подчиняваме, без да ги познаваме: те са в нас, без да подозираме. Това може да изглежда по-скоро парадоксално, отколкото вярно, но всеки ще намери хиляди доказателства в живота си, ако е искрен. Като отиваше при маркизата, Шарл се подчиняваше на едно от онези предопределения, чиито видими прояви се явяват по-късно опитът и интелектуалните ни постижения.

Тридесетгодишната жена има неудържимо очарование за младия мъж. Нищо по-естествено, по-здраво изтъкано, по-предрешено от дълбоката привързаност — имаме толкова примери в обществото — между жена като маркизата и млад мъж като Вандьонес.

Всъщност младото момиче има много илюзии и е неопитно, сексът играе голяма роля в любовта му, за да бъде младият мъж поласкан, докато жената познава целия диапазон от жертви, които трябва да направи. Там, където едната е увлечена от любопитство, от

изкушение, чуждо на любовта, другата се подчинява на съзнателно чувство. Едната отстъпва, другата избира. А нима изборът не е вече безкрайно ласкателен? Въръжена със знание, почти винаги скъпо заплатено, отдавайки се, опитната жена сякаш дава повече от себе си. Докато младата девойка — невежа и доверчива — не знае нищо, не може нищо да сравни, нищо да оцени: приема любовта и я изучава. Тридесетгодишната жена ни учи и ни съветва във възраст, когато обичаме да ни ръководят, когато подчинението е удоволствие. Едната иска всичко да узнае и проявява наивност там, където другата проявява нежност. Първата ви предлага само една победа, втората изисква от вас постоянни битки. Първата има само сълзи и удоволствия, втората — само чувствени наслади и угризения. За да може да бъде любовница, една девойка би трябвало да е много порочна и тогава я изоставяме с отвращение, докато жената разполага с хиляди средства, за да запази и властта, и достойнството си. Прекалено покорна, девойката ви предлага безрадостната сигурност на спокойствието. Жената губи премного, за да не поиска от любовта хилядите ѝ метаморфози. Първата опозорява само себе си, втората убива заради вас цяло семейство. Младото момиче само веднъж проявява кокетство и смята, че всичко е казано, когато свали дрехите си. Жената проявява безброй пъти кокетство и се крие под хиляди воали. Най-сетне тя ласкае всички аспекти на мъжкото самолюбие, а неопитното момиче — само един. Освен това у тридесетгодишната жена бушуват колебания, страхове, опасения, вълнения, бури, които никога не се срещат в любовта на девойката. Стигнала до тази възраст, жената иска от младия мъж да ѝ възвърне почитта, която му е принесла в жертва, живее само за него, занимава се с бъдещето му, желае животът му да бъде красив и му утъпква пътя към славата: тя се подчинява, моли и заповядва, унижава се и се възвисява, умее да утеши мъжа в най-различни случаи, докато младото момиче знае само да плаче. Накрая освен всички предимства на положението си тридесетгодишната жена може да стане девойка, да изиграе всички роли, да бъде стеснителна и дори да се разхубави от едно нещастие. Между двете съществува неизмерима разлика между предвидено и непредвидено, между сила и слабост. Тридесетгодишната жена задоволява всичко, а девойката с риск да не бъде девойка не трябва нищо да задоволи.

Тези мисли покълват в сърцето на младия мъж и избухват в най-силна страст, защото тя съчетава измамните чувства, наложени от нравите, с истинските чувства, продиктувани от природата.

Най-важната и решаваща постъпка в живота на жените е точно тази, която всяка жена винаги смята за най-незначителна. Омъжена, тя вече не си принадлежи, а е кралица и робиня на домашното огнище. Светостта на жената е несъвместима със задълженията и волностите на обществото. Да се еманципират жените, ще рече да се развратят. Давайки на един чужденец правото да влезе в семейното светилище, не се ли излагаш на произвола му? Но ако една жена го привлече там, не е ли това прегрешение или по-точно начало на прегрешение? Или трябва да приемем тази теория с цялата ѝ строгост, или да оправдаем страстните увлечения. Досега обществото във Франция е съумяло да възприеме едно средно положение: подиграва се с нещастieto. Както спартанците са наказвали само несръчността, така и то като че ли допуска кражбата. Но може би тази система е твърде разумна. Общото презрение е най-ужасното наказание, защото засяга жената право в сърцето. Жените държат и трябва да държат да бъдат тачени, защото без уважението престават да съществуват. Това е първото чувство, което изискват в любовта. И най-покварената, продавайки бъдещето си, изисква преди всичко опрощение на миналото и се стреми да внуши на любовника си, че заменя почестите, които ще ѝ бъдат отказани от обществото, срещу блаженството, на което не може да устои. Няма жена, която, приемайки за пръв път в дома си млад мъж и останала насаме с него, да не е обзета от подобни мисли. Особено ако той е добре сложен или находчив като Шарл дьо Вандьонес. А и повечето младежи неминуемо възлагат тайни надежди на една от хилядите представи, които оправдават вродената им любов към красивите, остроумни и злочести жени, каквато беше госпожа Д'Егльомон.

Затова, когато ѝ известиха за идването на господин Дьо Вандьонес, маркизата се смути, а той едва ли не се засрами, въпреки самообладанието, което е един вид дреха на дипломатите. Но маркизата възприе сърдечното държане, с което жените се предпазват от самолюбивите мъжки тълкувания. Подобно поведение изключва всякаква задна мисъл и се съобразява с чувството, като го укротява чрез възпитанието. Тогава жените продължават колкото искат

двусмисленото положение, като на кръстопът, който може да отведе към уважение, безразличие, удивление или страст.

Едва на тридесет години жената знае възможностите, които ѝ дава това положение. Смее се, шегува се, разнежва се, без да се компрометира. Тогава притежава необходимия такт, за да засегне всички чувствителни струни на мъжа и да анализира звуците, които извлича. Мълчанието ѝ е еднакво опасно, както и думите ѝ. Никога на тази възраст не отгатват дали е искрена, или се преструва, дали се надсмива, или е откровена в признанията си. След като ви е дала правото да се борите с нея, внезапно с дума, поглед, жест, чиято мощ ѝ е позната, приключва сражението, изоставя ви и остава господарка на тайната ви, свободна да ви принесе в жертва с една шега или да се занимае с вас, еднакво закриляна от собствената си слабост и от вашата сила. Макар да застана по време на първото му посещение на този неутрален терен, маркизата съумя да запази цялото си женско достойнство. Затаената ѝ горест пак витаеше над престорената ѝ веселост като лек облак, който не закрива напълно слънцето. Вандьонес си тръгна под странната омая на този разговор, но остана убеден, че маркизата е от жените, чието завоюване струва премного скъпо, за да се решиш да ги обичаш.

„Това ще означава безкрайно ухажване, писма, които биха дотегнали на някой амбициозен чиновник. Но ако се опитам!...“

Това съдбоносно *ако се опитам* обикновено погубва твърдоглавците. Във Франция самолюбието води към любов. Шарл отново отиде при госпожа Д'Егльомон и остана с впечатлението, че ѝ е приятно да разговаря с него. Вместо откровено да се отдаде на щастието да обича, той пожела да играе двойна роля. Опитва се да изглежда страстен, а после хладно да анализира хода на любовната интрига — да бъде влюбен и дипломат. Ала беше великодушен и млад и играта щеше да го доведе до безгранична любов, защото, изкуствена или естествена, маркизата бе винаги по-силна от него.

Всеки път, когато излизаше от дома на госпожа Д'Егльомон, Шарл бе недоверчив и подлагаше нейните последователни душевни състояния на строг анализ, убиващ собствените му чувства.

„Днес — каза си той след третото посещение — тя ми даде да разбера, че е много нещастна и самотна в живота, че ако не е дъщеря ѝ, би пожелала смъртта. Беше абсолютно примирена. А аз не съм ѝ нито

брат, нито изповедник, защо ми доверява огорчението си? Тя ме обича.“

Два дни по-късно, като си отиваше, той упрекуваше съвременните нрави: „Всеки век оцветява различно любовта. През 1822 година тя е доктринерска. Вместо да я докажем с факти, както някога, дискутираме, разсъждаваме, изнасяме речи от трибуна. Жените са сведени до три възможности: отначало се съмняват в страстта ни, не вярват, че можем да обичаме колкото тях. Кокетство! Истинско предизвикателство, което маркизата ми отправи тази вечер. После се представят за много нещастни, за да събудят вроденото ни великодушие или честолубието ни. Кой млад мъж не се чувства поласкан, ако утешава едно дълбоко злочесто същество? И най-сетне имат манията за девственост. Сигурно си мисли, че я смятам недокосната. Може великолепно да спекулира с доверчивостта ми.“

Но един ден, след като бе изчерпал недоверчивите си мисли, той се попита дали маркизата е искрена, дали толкова горест може да бъде измамна и защо ще се преструва на примирена. Тя живееше в дълбоко усамотение и мълчаливо предъвкваше болката си, доловима само чрез някое принудено възклицание. От този миг Шарл започна живо да се интересува от госпожа Д'Егльомон, ала когато отиваше на обичайната им среща, станала необходима и за двамата, час, спазван инстинктивно, Вандьонес пак смяташе любимата си по-скоро хитра, отколкото откровена, и заключението му беше: „Тази жена решително е много ловка.“

Той влезе, видя маркизата в любимата ѝ поза, белязана от скръбта. Тя вдигна към него очи, без да помръдне, и го погледна така изразително, сякаш му се усмихна. Излъчваше доверие, истинско приятелство, но не и любов. Шарл седна и не можа да промълви нито дума. Изпитваше вълнение, което не може да се изкаже.

— Какво ви е? — попита нежно тя.

— Нищо... Впрочем да, мисля за нещо, което още не ви е минало през ум.

— Какво точно?

— Че... конгресът свърши.

— Как, вие трябваше да отидете на конгреса? — възкликна тя.

Прекият отговор би бил най-ясното и най-деликатно любовно обяснение, но Шарл замълча. Лицето на госпожа Д'Егльомон

изразяваше чистосърдечно приятелство, което помиташе всички комбинации на самолюбие, всички надежди на любовта, всички съмнения на дипломата. Тя не знаеше или най-малкото изглежда не знаеше, че е обичана, и когато Шарл, съвсем смутен, се вгледа в себе си, принуден бе да признае, че не е направил, нито е казал нещо, което би дало основание на тази жена да си мисли това.

Тази вечер господин Дьо Вандъонес завари маркизата такава, каквато бе винаги: естествена, сърдечна, искрена в тъгата си, щастлива, че има приятел, горда, че среща душа, сродна с нейната. Не отиваше отвъд това, не допускаше, че една жена може да се остави да бъде два пъти изкусена. Но бе познала любовта и тя още кървеше в сърцето ѝ. Не си въобразяваше, че щастие то може два пъти да предложи на една жена опиянение, защото не вярваше само на ума, а и на душата. За нея любовта не беше едно изкушение, а включваше всички благородни изкушения.

В този миг Шарл стана отново млад мъж. Изпадна под обаянието на силния ѝ характер и пожела да бъде посветен във всички тайни на съществуването ѝ, покрусено по-скоро от случайността, отколкото от някакъв грях. Госпожа Д'Егльомон погледна приятеля си само веднъж, когато той я попита на какво се дължи допълнителната скръб, придаваща на красотата ѝ възвишеност, но този дълбок поглед подпечата тържествен договор.

— Не ми задавайте повече подобни въпроси — каза тя. — Преди три години на този ден мъжът, който ме обичаше, единственият, за чието щастие бях готова да пожертвувам дори себеуважението си, умря, и при това умря, за да спаси честта ми. Любовта ни бе прекъсната млада, чиста, пълна с илюзии. Преди да се отдам на чувството, към което ме тласна безпримерна фаталност, бях привлечена от това, което погубва толкова млади момичета — от жалък мъж с приятна външност. Бракът обрули една по една надеждите ми. Днес съм загубила законното щастие, както и онова, което наричат престъпно, без да съм го познала. Не ми остава нищо. Щом не умрях, трябва поне да остана вярна на спомена си.

При тези думи не заплака, само наведе очи и сгърчи леко пръстите си, сплетени в обичайния ѝ жест. Произнесе всичко това естествено, но гласът и бе пропит с толкова дълбоко отчаяние, колкото

дълбока изглеждаше любовта ѝ, и не оставяше никаква надежда на Шарл.

Трагичното ѝ съществуване, предадено в няколко изречения и съпроводено от гърч на ръката, силната мъка на крехката жена, бездната в една красива глава, скърбите и най-сетне сълзите на този тригодишен траур стъписаха Вандьонес, който стоеше безмълвен и смален пред тази възвишена и благородна жена: вече не забелязваше толкова съвършената ѝ изящна външна прелест, а изключително чувствителната ѝ душа. Най-сетне срещаше идеалното същество, този тъй фантастичен блян, така страстно жадуван от всички, за които смисълът на живота е в голямата любов, които я търсят пламенно и често умират, без да са се порадовали на мечтаните съкровища.

Пред думите ѝ и пред изключителната ѝ красота Шарл разбра ограничеността на собствените си мисли. Безсилен да намери слова, достойни за тази сцена, едновременно съдържана и покъртителна, той отговори с баналности за женската участ.

— Госпожо, трябва да умеем да забравяме скръбта или да си изкопаем гроб — каза той.

Ала разумът е винаги жалък пред чувството. По природа е ограничен, както всичко положително, докато чувството е всеобхватно. Да разсъждаваш, когато трябва да чувствуваш, е присъщо на души, лишени от размах. Затова Вандьонес замълча, изгледа продължително госпожа Д'Егльомон и излезе. В плен на новите си мисли, възвеличаващи жената, той напомняше художник, който след вулгарните модели в ателието си внезапно среща Мнемозина от музея, най-хубавата и най-подценявана гръцка статуя.

Шарл се влюби безумно. Влюби се в госпожа Д'Егльомон с искреността на младостта, с пламенността, която придава голяма прелест на първото чувство, с откровеността, която изпепелява по-късно, когато мъжът обикне за втори път: дивно чувство, почти винаги очарование за жените, които го пораждат, защото на тази хубава възраст, тридесет години, поетичен връх в живота им, те могат да обхванат с поглед цялото му течение и да прозрат както в миналото, така и в бъдещето. Жените познават тогава пълната цена на любовта и ѝ се наслаждават, тръпнейки да не я загубят. Душата им е още разкрасена от изоставящата ги младост и любовта им е подсилена от заплахата на бъдещето.

„Обичам — казваше си този път Вандьонес, напускайки дома на маркизата — и за свое нещастие попаднах на жена, привързана към спомен. Трудно е да се бориш срещу мъртвец, който не може да върши глупости, когото винаги харесват и помият само добрите му качества. Не искам ли да детронирам съвършенството, когато се опитвам да унищожа очарованието на спомена и надеждите, надживели загубения любим главно защото е събудил само желания, най-хубавото, най-изкусителното в любовта?“

Този тъжен размисъл, породен от обезсърчение и страх от неуспех, с които започва всяка истинска любов, беше последният проблясък на издъхващата му дипломация. От този миг той вече нямаше задни мисли, превърна се в играчка на любовта си и потъна в незначителните брънки на необяснимото щастие, подхранващо се от някоя дума, мълчание, неясна надежда. Готов бе да обича платонически, идваше всеки ден да диша въздуха, който дишаше госпожа Д'Егльомон, едва ли не се загнезди в дома ѝ и я придружаваше навсякъде с тиранична страст, изтъкана от егоизъм и абсолютна преданост.

Любовта притежава верен усет, знае пътя към сърцето, както най-дребното насекомо се насочва към цветето с неудържима воля, нетрепваща пред нищо. Затова, когато чувството е истинско, неговата участ е ясна. Няма ли основание една жена да изпита страшна тревога, ако в даден миг осъзнае, че животът ѝ зависи от степента на искреност, сила и постоянство, които любимият ѝ ще вложи в порива към нея?

А не е възможно за жена, съпруга, майка да се предпази от любовта на млад мъж. Единственото нещо, което е в нейна власт, е да престане да го вижда в момента, когато отгатне тази сърдечна тайна, а жената винаги я отгатва. Но решението изглежда много крайно, за да може някоя жена да го вземе на възраст, когато бракът тегне, отегчава и уморява, когато съпружеското чувство е повече от хладно, дори ако мъжът не я е още изоставил. Ако са грозни, жените са поласкани от любовта, която ги разхубавява, ако са млади и прелестни, изкушението трябва да бъде на висотата на очарованието им — огромно, ако са добродетелни, земното и възвишено чувство ги кара да виждат странно оправдание в самия размер на жертвите си за любимия и слава в трудната борба. Всичко е клопка. Затова никой урок не е прекалено суров за толкова силни изкушения.

Лишаването от свобода на жените в някогашна Гърция и в Ориента, което става на мода в Англия, е едничката предпазна мярка за семейния морал, но при господството на такава система всички приятни страни на светския живот изчезват: не са възможни ни светски живот, ни любезно държане, ни изтънчени нрави. Нациите трябва да направят своя избор.

И така, няколко месеца след първата си среща с Вандьонес госпожа Д'Егльомон установи, че животът ѝ е тясно свързан с младия мъж, учуди се, без прекалено да се смути, и почти изпита удоволствие, че споделя вкусовете и мислите му. Дали тя бе възприела идеите му, или той се бе поддал и на най-малките ѝ капризи? Не се задълбочи. Носена вече от течението на страстта, прелестната жена си каза с мнимата искреност на страха: „О, не, ще остана вярна на мъжа, който умря за мен.“

Паскал е казал: „Съмняваш ли се в Бога, значи, вярваш в него.“ Така и една жена се бори чак когато попадне в клопката. В деня, когато маркизата си призна, че е обичана, тя започна да се люшка в сред хиляди противоположни чувства. Обади се суеверието на опита. Щеше ли да бъде щастлива? Можеше ли да срещне щастието извън законите, които обществото превръща с право или не в морал? Дотогава животът ѝ бе понесъл само горчивини, възможна ли бе благоприятна развръзка на любов, свързваща две същества, разделени от обществените условности? А има ли прекалено висока цена за радостта? Освен това ще срещне ли отново така жадуваното щастие, към което е тъй естествено да се стремим? Любопитството винаги пледира каузата на влюбените. Посред тайната ѝ душевна борба пристигна Вандьонес Присъствието му прогони метафизичния призрак на разума.

Ако последователните превращения, през които минава едно чувство, макар бързо възникнало у един млад мъж и една тридесетгодишна жена, са такива, настъпва момент, когато нюансите изчезват, колебанията се свеждат само до едно, до една последна мисъл, която се слива с желанието и го засилва. Колкото по-продължителна е била съпротивата, толкова по-могъщ е тогава гласът на любовта. Тук завършва поуката или по-скоро етюдът по анатомия, ако ни е позволено да заемем от живописиста един от най-колоритните ѝ термини, защото разказът ни обяснява опасностите и механизма на любовта, вместо да я рисува. Ала от този миг всеки ден прибавяше

багри на скелета, обличаше го с грацията на младостта, съживяваше плътта, движенията, връщаше му блясъка, красотата, съблазните на чувството и радостите на живота.

Шарл завари госпожа Д'Егльомон замислена. А когато я попита с развълнуван глас, убедителен поради магията на чувството, „Какво ви е?“, тя не му отговори. Въпросът му издаваше пълното им душевно разбирателство. И с удивителния си женски усет маркизата разбра, че оплакванията или признанието за съкровената ѝ скръб ще бъдат в известна степен предизвикателство. Ако всяка нейна дума имаше понятно значение и за двамата, в каква бездна щеше да полети? Прозря ясно това, млъкна и Вандьонес не наруши мълчанието ѝ.

— Болна съм — каза най-сетне тя, изплашена от значението на този миг, когато езикът на очите напълно измести безпомощната реч.

— Госпожо — отвърна с нежен и силно развълнуван глас Шарл, — душата и тялото са едно цяло. Ако сте щастлива, ще бъдете млада и свежа. Защо отказвате да поискате от любовта всичко онова, от което ви е лишила? Въобразявате си, че животът ви е свършил, точно когато той започва за вас. Доверете се на приятелските ми грижи. Толкова е сладостно да бъдеш обичан!

— Стара съм вече — възрази тя — и нищо не би ме оправдало да не продължа да страдам както досега. Трябва да обичам, казвате? Е добре, нито трябва, нито мога. Извън вас, чието приятелство внася малко топлота в живота ми, никой не ми се харесва, никой не би могъл да заличи спомените ми. Приемам приятеля, но ще избягам от любовника. И благородно ли би било от моя страна да предложи едно похабено сърце срещу младо, да приема илюзии, които вече не мога да споделя, да създам щастие, в което няма да вярвам или което ще треперя да не загубя? Може би ще отговоря с егоизъм на предаността и ще разсъждавам, докато другият чувства. Спомените ми ще накърняват неговото удоволствие; не, повярвайте ми, първата любов не се замества никога. С една дума, кой мъж би пожелал сърцето ми на тази цена?

Тези думи, наситени с трагично кокетство, бяха последното усилие на разума.

„Ако се отчае, какво от това, ще остана сама и вярна.“ Тази мисъл осени младата жена и бе за нея тънката върбова клонка, която плувецът сграбчва, преди да бъде отнесен от течението.

Като чу присъдата ѝ, Вандьонес неволно потрепери и това въздействува на маркизата по-силно, отколкото цялото му дотогавашно ухажване. Нима жените не се трогват най-много, когато открият в нас завладяваща нежност и изтънчени чувства, подобни на техните? Защото при тях изтънчеността и нежността са признак на искреност. Жестът на Шарл разкриваше истинска любов. Госпожа Д'Егльомон усети силата на любовта му по силата на страданието му. Младият мъж каза хладно:

— Може би имате право. Нова любов, нова мъка.

После промени темата и заговори за безразлични неща, но явно бе развълнуван, гледаше госпожа Д'Егльомон напрегнато, като че ли я виждаше за сетен път. Накрая се раздели с нея и ѝ каза смутено:

— Сбогом, госпожо.

— Довиждане — отвърна тя с кокетство, чиято тайна е известна само на изключителните жени.

Той не отговори и излезе.

Когато Шарл си отиде и празното му кресло заговори вместо него, маркизата съжали и си отправи упреци. Любовта на една жена се засилва неимоверно, когато тя си въобрази, че не е постъпила благородно или че е наранила великодушен мъж. Никога не бива да се боим от угризенията в любовта, те са твърде благотворни. Жените се предават само под въздействието на някоя добродетел. „Пътят към ада е покрит с добри намерения“ не е парадокс на проповедник.

Няколко дни Вандьонес не дойде. Всяка вечер в часа на обичайната им среща маркизата го чакаше нетърпеливо, изпълнена с угризения. Да пише, беше признание, а и инстинктът ѝ нашепваше, че той ще се върне. На шестия ден камериерът оповести идването му. Никога не бе чувала името му с по-голямо удоволствие. Уплаши се от радостта си.

— Жестоко съм наказана от вас! — каза му тя.

Вандьонес я изгледа смаяно.

— Наказана? — повтори той. — И с какво?

Шарл разбра маркизата правилно, но искаше да си отмъсти за страданието, което бе изживял, особено защото то бе тайна за нея.

— Защо не идвате при мен? — попита усмихнато тя.

— Никого ли не виждахте през това време? — каза той, за да не отговори направо.

— Господин Дьо Ронкрол и господин Дьо Марсе, младият Д'Есгриньон останаха при мен почти два часа, двамата вчера, последният тази сутрин. Видях и госпожа Фирмияни и сестра ви, госпожа Дьо Листомер.

Ново страдание! Необяснимо за хората, който не обичат с агресивния безпощаден деспотизъм, чиято най-безобидна последица е чудовищната ревност, вечното желание да откъснат любимото същество от всякакво влияние, чуждо на любовта.

„Как! — каза си Вандьонес. — Приела е, срещала се е с доволни същества, говорила е с тях, докато аз стоях самотен и нещастен.“

Погреба огорчението си и запрати любовта си в дъното на сърцето си като ковчег в морето. Мислите му бяха най-противоречиви, проблясваха с бързината на киселини, чиито изпарения са смъртоносни. Но челото му помръкна и госпожа Д'Егльомон се подчини на женския си инстинкт и сподели тъгата му, без да я разбира. Не беше съучастничка в злото, което му причиняваше, и Вандьонес осъзна това. Заговори за състоянието си, за ревността си като за хипотеза, която влюбените с удоволствие обсъждат. Маркизата разбра всичко и толкова се трогна, че се просълзи.

От този миг навлязоха в селенията на любовта. Раят и адът са две велики поеми, определящи двата единствени центъра, около които се върти съществуването ни: радостта и болката. Нима небето не е и няма да бъде винаги символ на безкрая на чувствата ни, който не може да се опише, защото щастието е едно? А адът не представлява ли безкрайните мъчения, които можем да превърнем в поетична творба, защото винаги се различават едно от друго?

Една вечер двамата влюбени бяха сами, седнали безмълвни един до друг, загледани в небосвода в часа, когато е най-красив — чисто небе, което последните слънчеви лъчи заливат в злато и пурпур. В този миг на деня бавно гаснещата светлина сякаш пробужда нежни чувства. Любовта леко вибрира и усещахме тътена на необяснима стихия всред покоя. Като ни сочи щастието с неясни символи, природата ни подканва да му се насладим, докато е близо до нас, или ни кара да съжаляваме, когато е отлетяло. В тези наситени с очарование мигновения под светлия свод, чиито нежни тонове се съчетават с тайни прелести, мъчно можеш да устоиш на съкровените желания, придобили магическа сила! Тъгата се притъпява, радостта опиянява, а

скръбта смазва. Пищният празник на залеза е сигнал за признание и го насърчава. Мълчанието става по-опасно от думата с отразеното в очите могъщество на безкрайните небесни простори. Ако заговорим, най-незначителната дума има непобедима сила. Няма ли тогава светлина в гласа, пурпур в погледа, небето не е ли сякаш в нас, или не ни ли се струва, че ние сме на небето?

Междувременно Вандьонес и Жюли — от няколко дни тя позволяваше на мъжа, когото с радост наричаше Шарл, да се обръща така интимно към нея — разговаряха, но първоначалната тема бе много далеч от тях. И ако вече не съзнаваха смисъла на думите си, в омая слушаха тайните мисли в тях. Ръката на маркизата бе в ръката на Вандьонес и тя не смяташе това за благоволение.

Едновременно се наведоха, за да се полюбуват на величествения пейзаж — сняг, ледници, сиви сенки, оцветяващи хребетите на фантастични планини, картина, съставена от резки контрасти между червените пламъци и черните тонове, които придават на небето несравнима мимолетна поезия. Пищни пелени, в които слънцето всеки ден се ражда, красив саван, в който издъхва. В този миг косите на Жюли докоснаха страната на Вандьонес: тя усети лекия допир и силно потрепери, а той — още по-силно, защото и двамата постепенно бяха стигнали до необяснимия критичен момент, когато тишината толкова изостря сетивата, че и най-слабият шок извиква сълзи и тъгата прелива, ако сърцето е потънало в меланхолия, или му предлага неизразима наслада, ако е обзето от шемета на любовта.

Жюли стисна почти неволно ръката на приятеля си. Многозначителният ѝ жест вдъхна смелост на плахия влюбен. Радостта на мига и надеждата за бъдещето, всичко се сля в едно вълнение, вълнението на първата милувка, на целомъдрената и смирена целувка по страната, която госпожа Д'Егльомон разреши. Колкото по-малко бе благоволението, толкова по-заредено с мощ и по-опасно беше то. За тяхно нещастие нямаше нито преструвка, нито измама. Това бе съюз между две прекрасни души, разделени от всичко, което е закон, свързани от всичко, което е изкушение в природата.

В същия миг пристигна генерал Д'Егльомон.

— Имаме нов кабинет — каза той. — Чичо ви влиза в него. Така че вие имате чудесни изгледи да станете посланик, Вандьонес.

Шарл и Жюли се спогледаха, изчервявайки се. Взаимното им смущение бе още една връзка между двамата. Една и съща мисъл, едно и също угризение прекосиха съзнанието им. Страшна връзка, еднакво силна както за двамата разбойници, току-що убили човек, така и за двамата влюбени, прегрешили с една целувка. Трябваше да отговорят нещо на маркиза.

— Вече не искам да напусна Париж — каза Шарл дьо Вандьонес.

— Знаем защо — отвърна генералът лукаво, сякаш бе отгатнал тайна. — Не искате да се разделите с чичо си, за да ви направи наследник на титлата си пер на Франция.

Маркизата избяга в спалнята си, като си каза следните ужасяващи думи за своя мъж: „Той наистина е невероятен глупак!“

ЧЕТВЪРТА ГЛАВА

ПРЪСТЪТ НА ПРОВИДЕНИЕТО

Между градските врати „Итали“ и „Санте“ на вътрешния булевард, който води към Ботаническата градина, има един изглед, който е достоен и за най-преситения на природни красоти художник или пътешественик. Ако стигнете до малкото възвишение, след което булевардът, засенчен от големи кичести дървета, изящно завива като безмълвна горска пътека, ще видите в краката си дълбока долина, осеяна с полуселски тип работилници, изпъстрена със зеленина, оросявана от мътните води на Биевър и на фабриката за гоблени.

На отсрещния склон няколко хиляди покриви, притиснати като глави в тълпа, скриват беднотията на предградието Сен-Марсо. Величественият купол на Пантеона, тъмният и тъжен силует на Валдьо-Грас гордо се извисяват над цял амфитеатрално застроен град, чиито стъпала са странно очертани от криволичещи улици. Оттук размерите на двете сгради изглеждат исполински. Те смазват както паянтовите къщи, така и най-високите тополи в долината.

Вляво, като черен, скелетоподобен призрак, се възправя обсерваторията, през чиито прозорци и галерии струи светлина и създава фантастични ефекти. А в далечината елегантният връх на Инвалидите пламти между синкавите маси на Люксамбур и сивите кули на „Сен-Сюлпис“. Гледани оттук, архитектурните линии се преплитат с листащи и сенки и се подчиняват на капризите на небето, което непрестанно изменя цвета, светлината и формата на облаците си. Далеч от вас сгради изпълват простора. Около вас се вият клонести дървета, селски пътеки.

Вдясно през широка пролука в необикновения пейзаж виждате дългата бяла ивица на канала Сен-Мартен, ограден с червеникави камъни, с липи и построените още от римляните житни складове.

В дъното мъглявите хълмове на Белвил, отрупани с къщи и мелници, сливат контурите си с облаците. Ала съществува град, който не виждате, между редицата покриви, ограждащи долината, и неясния

като детски спомен хоризонт. Огромен град, потънал сякаш в бездна между хребета на болницата „Питие“ и върха на Източното гробище, между страданието и смъртта. Оттам долита глух тътен, подобен на бученето на океана зад стръмен бряг, което сякаш казва: „Аз съм тук.“

Ако слънцето залее с потоци светлина тази част на Париж, ако изчисти и избистри линиите, ако запали няколко стъкла, ако развесели керемидите, обagri позлатените кръстове, избели стените и преобрази атмосферата във воал от газ, ако създаде силни контрасти с фантастични сенки, ако небето е лазурно, а земята тръпне, ако камбаните говорят, тогава ще се възхитите оттук на феерия, която никога няма да забравите, и ще я боготворите, влюбен до полуда в нея както в дивен изглед от Неапол, Истанбул или Флорида. Всичко в тази симфония е хармония. Тук се долавя ропотът на живота и поетичното умиротворение на самотата, гласът на безброй същества и божият глас. Тук лежи една столица, притаена под мирните кипариси на Пер-Лашез.

В една пролетна утрин, когато слънцето придаваше блясък на красивия пейзаж, аз му се любувах, опрян на дебел бряст, чиито жълти цветове се вееха от вятъра. При вида на пищната и величествена картина горчиво си мислех за презрението, което показваме дори в книгите си към днешна Франция. Проклинах жалките богаташи, които, отвратени от красивата ни страна, купуват със злато правото да я пренебрегват, като посещават в галоп и разглеждат с лорнет забележителностите на Италия, станала толкова банална. С любов съзерцавах съвременния Париж, мечтаех, но внезапно звук от целувки смути усамотението ми и прогони философските ми размишления.

В страничната алея над стръмния склон, в чието подножието трепка водата, отвъд Моста Гоблен, съзрях жена, която ми се стори още доста млада, облечена с най-изящна простота и чието нежно лице сякаш отразяваше ведрата прелест на пейзажа. Красив младеж поставяше на земята възможно най-красивото момченце, така че никога не узнах дали целувката бе отекнала върху страната на майката или на детето.

Една и съща мисъл, нежна и дълбока, се четеше в очите, жестовите, усмивката на двамата млади хора. Те сплитаха така радостно и припряно ръце и така спонтанно се приближиха един към друг, че погълнати от себе си, изобщо не забелязаха присъствието ми. Но едно друго дете — недоволно, начумерено, обърнато с гръб към тях

— ми хвърли странен поглед. Като остави братчето си да тича само ту зад майка си и младия мъж, ту пред тях, детето, също така красиво и изящно като другото, но по-крехко, стоеше безмълвно, неподвижно, в поза на застинала змия. Беше момиченце.

Младата жена и спътникът ѝ някак машинално се разхождаха. Като изминаваха от разсеяност може би само краткото разстояние между мостчето и чакащата на завоя на булеварда кола, те се спираха, гледаха се, смееха се в зависимост от разговора — ту оживен, ту замиращ, ту безгрижен, ту сериозен.

Скрит зад големия бряст, аз се любувах на прекрасната сцена и сигурно щях да зачета тайната им, ако не бях доловил върху лицето на замечтаното и мълчаливо момиченце следи от мисъл, много дълбока за възрастта му. Когато майката и младият мъж се връщаха обратно и стигнеха до него, то често навеждаше подмолно глава и хвърляше към тях, както към братчето си, наистина необикновен бегъл поглед, но нищо не би могло да предаде тънката прозорливост, лукавата наивност, суровата съсредоточеност на детското лице с леки кръгове под очите, когато хубавата жена или спътникът ѝ погалваха русите къдри, нежно притискаха сладкото вратле, бялата якичка на момченцето, щом то се опитваше да върви в крак с тях.

Върху слабичкото лице на странното момиченце бяха изписани изживявания на възрастен човек. То страдаше или разсъждаваше. А кое предрича по-сигурно смъртта при тези едва разцъфнали създания? Болестта, вмъкнала се в тялото, или преждевременната мисъл, раздираща току-що покълналата душа? Една майка може би знае. Колкото до мен, не познавам нищо по-страшно от старческа мисъл върху детско чело. Богохулството върху устните на девица не е толкова чудовищно.

Затова едва ли не глуповатото държане на това вече мислецо момиченце, което стоеше почти неподвижно, събуди интереса ми. С любопитство го разглеждах. Хрумна ми — нещо, съвсем естествено за всеки наблюдател — да го сравня с братчето му, като се опитам да доловя отношенията помежду им, както и различията.

Момичето имаше тъмни коси, черни очи и от него се излъчваше някаква сила; всичко това рязко контрастираше с русите коси, морскозелените очи и изящната крехкост на братчето. По-голямото дете навярно беше седем-осем годишно, а другото едва на четири. Бяха

облечени еднакво. Ала като се вгледах внимателно, видях доста незначителна разлика в якичките на блузите им, която по-късно ми разкри цял роман в миналото, цяла драма в бъдеще. А разликата беше съвсем малка. Якичката на тъмнокосото момиченце завършваше с обикновен фестон, а на момченцето бе украсена с красива бродерия, която издаваше сърдечна тайна, негласно предпочитание: децата умеят да четат в душата на майка си, сякаш божият дух е в тях.

Безгрижно и весело, русото момченце приличаше на момиченце със свежата си бяла кожа, с грациозните си движения и нежното си изражение, а по-голямото момиченце въпреки здравето, красивите си черти и блестящ тен приличаше на болнаво. Живите му очи, лишени от мъглявата влага, която придава такова очарование на детските погледи, като че ли бяха изсушени от вътрешен огън като очите на придворните. А и бялата му кожа имаше някакъв матов, маслинен оттенък, признак на силен характер.

На два пъти братчето дойде да предложи на сестра си с трогателна сладост и израз, който би очаровал Шарл, малкия ловджийски рог, който надуваше от време на време. Но всеки път тя отвърщаше само с див поглед на гальовното изречение: „Вземи, Елен, искаш ли?“

Мрачно и страшно под привидно безгрижното си изражение, момиченцето трепваше и дори се изчервяваше, когато братчето се приближаваше. А то като че ли не забелязваше лошото настроение на сестра си и безгрижието му, примесено с любопитство, подчертаваше контраста между неговия истински детски характер и познанието и угрижеността на възрастен, вече отпечатани върху лицето на момичето и помрачаващи го с тъмните си облаци.

— Мамо, Елен не иска да играе! — извика момченцето, което използва мига, когато майка му и младият мъж се бяха спрели безмълвни на Моста Гоблен, за да се оплаче.

— Остави я, Шарл. Нали знаеш, че тя все се чумери.

При тези думи, произнесени нехайно от майката, която рязко тръгна назад с младия мъж, очите на Елен плувнаха в сълзи. Тя мълчаливо ги преглътна, хвърли към брат си един от необяснимите за мен пронизващи погледи и загледа най-напред със зловещ умисъл насипа, върху който стоеше той, после реката Биевър, моста, местността и мен.

Уплаших се да не би радостно оживената двойка да ме забележи, защото навярно щях да смутя разговора им. Отдръпнах се тихо и застанах зад живия плет от бърз, чиито листа ме скриха от всеки поглед.

Седнах спокойно на върха на склона и гледах ту променливия красив пейзаж, ту дивото момиченце, което все още можех да зърна през пролуките на плета и стъблото на бърза, на което бях облегал глава, почти на равнището на булеварда. Елен като че ли се обезпокои, като не ме виждаше вече. Черните ѝ очи с необяснимо любопитство ме потърсиха далеч по алеята, зад дърветата. Какво бях за нея?

В този миг чистосърдечният смях на Шарл отекна като птича песен в тишината. Младият красив мъж, рус като него, го подхвърляше в ръцете си и го целуваше, като го отрупваше с несвързаните, лишени от истински смисъл думички, които отправяме с нежност към децата. Майката се усмихваше на играта им и от време на време казваше, навярно тихичко, неща, идващи право от сърцето, защото спътникът ѝ се спираше щастлив и я поглеждаше със сините си очи, пълни с плам и обожание.

Гласовете им, примесени с детското гласче, звучаха особено галовно. И тримата бяха очарователни. Вълнуващата сцена сред великолепия пейзаж внасяше в него много мекота. Красива, засмяна жена, чудно дете, излъчващ младост мъж, чисто небе, с една дума, всичко хармонично в природата бе съчетано за радост на душата. Неволно се усмихнах, сякаш това щастие бе мое. Красивият млад мъж чу, че удари девет часът. Нежно целуна спътницата си, внезапно станала сериозна и тъжна, и тръгна към кабриолета, който старият слуга бавно подкара към него. Брътвежът на любимото дете бе прекратен от целувките на мъжа. Сетне, когато той се качи в колата, а неподвижната жена се заслуша в трополенето на колелата, загледана в облака прах подире им по зелената алея на булеварда, Шарл изтича при сестра си близо до моста и чух сребристото му гласче:

— Защо не изпрати моя добър приятел?

Като видя братчето си на ръба на насипа, Елен му хвърли най-ужасния поглед, пламвал някога в очите на дете, и разярена го блъсна. Шарл се плъзна от стръмния склон, препъна се в някакви коренища, които го отхвърлиха върху остриите камъни на стената: разби си челото в тях, после, цял окървавен, падна в мътната река. Водите погълнаха красивата му руса главичка сред снопове пръски. Чух пронизителните

писъци на горкото дете, но скоро гласът му стихна, задавен от тинята, в която то изчезна с тъп звук като потъващ камък. Падна светкавично бързо. Сkochих и се спуснах по една пътека. Смаяна, Елен неистово закрещя:

— Мамо, мамо!

Майката беше там, до мен. Литнала бе като птица. Но нито тя, нито аз можехме да различим точното място, където бе паднало детето. Черната вода клокочеше като огромен въртоп. На това място коритото на Биевър е покрито с десет стъпки тиня. Детето сигурно бе загинало, невъзможно бе да му помогнем. По това време в неделен ден нямаше жива душа. По Биевър няма нито лодки, нито рибари. Не видях нито прът, за да изследвам вонящата вода, нито някого в далечината.

Трябваше ли да разкажа как бе станало злокобното произшествие? Да разкрия тайната? Елен може би бе отмъстила за баща си. Ревността може би бе мечът на провидението. И все пак изтръпнах, когато погледнах майката. На какъв ли ужасен разпит щеше да я подложи мъжът ѝ, нейният вечен съдник? А тя влачеше със себе си неподкупен свидетел. Детството има прозрачно чело и тен. А и лъжата при децата е така явна, че дори погледът се изчервява.

Нещастната жена не мислеше още за наказанието, което я чакаше вкъщи. Тя гледаше Биевър.

Такава трагедия не можеше да не се отрази пагубно върху живота на една жена и ето една от най-ужасните последици, които от време на време смуцаваха любовта на Жюли.

Две-три години по-късно след вечеря в дома на маркиз Дьо Вандьонес, тогава в траур за баща си и зает с наследството, бе дошъл един нотариус. Това не бе дребният нотариус на Стърн^[1], а дебел и охранен парижки нотариус, един от почитаните хора, които вършат глупости с мярка, правят гафове за чужда сметка, а после питат защо са недоволни от тях. Ако случайно узнаят защо са били така убийствено глупави, казват: „Бога ми, нямах представа!“ С една дума, това бе порядъчно наивен нотариус, който виждаше само *актове* в живота.

Госпожа Д'Егльомон беше при дипломата. Генералът си бе тръгнал любезно преди края на вечерята, за да заведе децата си на театър в „Амбигю-Комик“ или „Гете“. Макар че мелодрамите прекалено възбуждат чувствата, в Париж ги смятат подходящи за деца,

а и безопасни, защото в тях винаги тържествува невинността. Бащата беше излязъл, без да дочака десерта, дотолкова дъщеря му и синът му нямаха търпение да пристигнат в театъра преди вдигането на завесата.

Нотариусът, невъзмутимият нотариус, неспособен да разбере защо госпожа Д'Егльомон изпраща на театър децата и мъжа си, без да ги придружи, още от началото на вечерята беше като завинтен на стола си. Разговаряйки, се забавиха с десерта и прислугата още не бе поднесла кафето. Всичко това явно поглъщаше ценно време и предизвикваше нетърпеливи жестове от страна на красивата жена: човек би могъл да я сравни с расов кон, риеш с копита преди надбягване. Нотариусът, който не разбираше нито от коне, нито от жени, намираше, че чисто и просто маркизата е жива и темпераментна жена. Очарован, че е в компанията на една много известна дама и на един прочут политик, нашият нотариус остроумничеше. Смяташе за одобрение престорената усмивка на маркизата, на която доста досаждаше, и продължаваше в същия дух.

Домакинът в съгласие с маркизата вече си бе позволил на няколко пъти да замълчи, когато нотариусът очакваше хвалебствен отговор, само че по време на тези многозначителни паузи онзи дявол гледаше огъня, мъчейки се да си припомни анекдоти. После дипломатът прибягна до часовника си. Най-сетне хубавата жена си сложи шапката, сякаш се канеше да тръгне, а не си тръгваше. Нотариусът нито виждаше, нито чуваше нещо. Беше във възторг от себе си и уверен, че забавлява много маркизата, щом успява да я задържи. „Сигурно ще спечеля тази жена за клиентка“ — казваше си той.

Маркизата стоеше права, слагаше ръкавиците си, кършеше пръсти и гледаше ту маркиз Дьо Вандьонес, който споделяше нетърпението ѝ, ту нотариуса, който изстрелваше остроти. При всяка пауза на достопочтения мъж красивата двойка въздишаше и си казваше с едва доловим знак: „Най-сетне ще си отиде!“ Ала нищо подобно. Това бе морален тормоз, който накрая щеше да раздразни двамата влюбени: нотариусът им въздействуваше като змия на птички и щеше да ги принуди да постъпят грубо с него.

Точно посред разказа му за нечестните средства, с които Дю Тийе, един преуспял тогава финансист, бил натрупал богатството си и чиито измами им бяха добросъвестно изредени от духовития нотариус,

стенният часовник отброи девет часа. Дипломатът разбра, че нотариусът му решително е глупав и трябва просто да бъде отпратен, затова рязко го прекъсна с жест.

— Щипките ли искате, маркизе? — попита нотариусът и ги подаде на клиента си.

— Не, господине, принуден съм да ви отпратя. Госпожата иска да отиде при децата си, а аз ще имам честта да я заведа.

— Вече е девет часът! Времето лети неусетно в компанията на приятни хора — каза нотариусът, който от един час не беше млъкнал.

Взе шапката си, а после застана пред камината, с мъка сдържа хълцането си и каза на клиента си, без да забелязва мълниеносните погледи на маркизата:

— Значи, да се разберем, маркизе. Работата преди всичко. И така, утре пращаме призовка на брат ви, за да го заставим да изплати задълженията си. Ще пристъпим към описа, а после, бога ми...

Нотариусът толкова погрешно бе разбрал намеренията на клиента си, че насочваше делото обратно на инструкциите, които той току-що му бе дал. Случаят бе доста деликатен и Вандьонес държеше пряко волята си да коригира непохватния нотариус, затова последва спор, който отне известно време.

— Слушайте — каза му накрая дипломатът след един знак на младата жена, — заболя ме главата. Елате утре в девет часа с моя адвокат.

— Но имам честта да ви обърна внимание, господин маркизе, че не сме сигурни дали утре ще се видим с господин Дерош, а ако не изпратим призовката до обяд, срокът изтича и...

В този миг в двора влезе кола и горката жена се извърна бързо, за да скрие сълзите си. Маркизът позвъни, за да поръча да кажат, че е излязъл, но генералът, върнал се ненадейно от „Гете“, влезе преди лакея, хванал с една ръка дъщеря си, чиито очи бяха зачервени, а с другата си малкото си момченце, много начумерено и сърдито.

— Какво стана? — попита мъжа си маркизата.

— По-късно ще ти кажа — отвърна генералът и се запъти към съседния будоар, чиято врата беше отворена и той бе забелязал вътре вестници. Изгубила търпение, маркизата отчаяно се отпусна на едно канапе.

Нотариусът, който се сметна задължен да любезничи с децата, запита с предвзет глас момчето:

— Е, миличко, какво давах в театъра?

— „Долината на потока“^[2] — отговори Гюстав намръщено.

— Честна дума — възкликна нотариусът, — днешните писатели са, кажи-речи, луди! „Долината на потока“! Защо не „Потокът на долината“? Възможно е в долината да няма поток и като кажат „Потокът на долината“, авторите биха изтъкнали нещо точно, характерно, разбираемо. Но да оставим това. А сега как може да има драма в поток и в долина? Ще ми кажете, че днес главното достойнство на подобни спектакли е в декорите, а заглавието обещава да са много красиви. Добре ли се забавлявахте, братле? — добави той, като седна при детето.

Когато нотариусът попита каква драма може да се разиграе на дъното на поток, дъщерята на маркизата бавно се извърна и заплака. Майката беше толкова силно раздразнена, че не забеляза състоянието на дъщеря си.

— О, много ми беше забавно, господине — отвърна момченцето. — В пиесата имаше едно много сладко момченце, което бе само на света, защото татко му не можеше да бъде негов баща. И ето че когато пристига горе на моста над потока, един едър брадат злодей, целият в черно, го блъсна във водата. Тогава Елен се разплака, захълца. Цялата зала запротестира и баща ми бързо-бързо ни отведе...

Господин Дьо Вандьонес и маркизата се стъписаха и така се разстроиха, че загубиха способността да мислят и действуват.

— Млъкнете, Гюстав! — извика генералът. — Забраних ви да говорите за това, което стана в театъра, а ето че забравяте какво съм ви казал.

— Нека ваше превъзходителство го извини, господин маркизе — каза нотариусът, — моя е вината, че го попитах, но не знаех сериозността на...

— Той не бива да отговаря — каза бащата, като погледна хладно сина си.

Тогава причината за внезапното връщане на бащата и децата стана съвсем ясна за дипломата и маркизата. Майката погледна дъщеря си, видя я заляна в сълзи и тръгна към нея. Но лицето ѝ се сгърчи и на него се изписа невероятна строгост.

— Стига, Елен! — каза ѝ тя. — Идете да избършете сълзите си в будоара.

— Но какво е сторило горкото момиче? — каза нотариусът, който се опита да успокои и разгневената майка, и разплаканото момиче. — Тя е толкова хубава, че сигурно е най-послушното дете на света. Уверен съм, госпожо, че ви създава само радост. Нали така, моето момиче?

Разтреперана, Елен погледна майка си, изтри сълзите си, помъчи се да си придаде спокойно изражение и избяга в будоара.

— И естествено — бърбреше нотариусът — вие, госпожо, сте много добра майка и не можете да не обичате еднакво децата си. Пък и прекалено добродетелна сте, а да изпитвате жалкото предпочитание, чиито гибелни последици са известни особено на нас, нотариусите. Цялото общество минава през ръцете ни, затова виждаме човешките страсти в най-отвратителната им форма — интереса. Тук майка иска да обезнаследи децата от мъжа си в полза на предпочитаните от нея деца, а съпругът от своя страна иска понякога да запази богатството си за детето, заслужило ненавистта на майката. И тогава започват борби, опасения, актове, нови завещания, фиктивни продажби, мними дарения, с една дума, плачевна бъркотия, честна дума, плачевна! Другаде бащи цял живот обезнаследяват децата си, като крадат имуществото на жените си... Да, крадат е точната дума! Говорехме за драма, ах, уверявам ви, че ако можехме да разкрием тайната на някои дарения, писателите ни биха могли да създадат страхотни буржоазни трагедии. Не зная с какви права се ползват жените, за да правят каквото си искат. Защото въпреки привидното положение и слабостта си все те взимат връх. А-а, мен не могат да ме заблудят, аз отгатвам винаги причината на това предпочитание, което във висшето общество учтиво се окачествява като непонятно. Но съпрузите никога не я отгатват, това не може да им се отрече. Ще ми отговорите, че съществува известно очарование...

Върнала се с баща си от будоара в салона, Елен слушаше внимателно нотариуса и така добре го разбираше, че погледна плахо майка си, предчувствайки с инстинкта на възрастта си, че думите му ще удвоят надвисналата над нея буря. Маркизата побледня и изплашено посочи на Вандьонес мъжа си, загледан замислено в

цветята на килима. В този миг, въпреки доброто си възпитание, дипломатът не се въздържа и хвърли убийствен поглед на нотариуса.

— Елате с мен — каза му той и бързо се запъти към преддверието.

Нотариусът го последва разтреперан, без да довърши фразата си.

— Господине — каза му тогава, овладявайки яростта си, маркиз Дьо Вандьонес, като затръшна вратата на салона, — от началото на вечерята вие говорите и вършите само глупости. Накрая ще предизвикате най-големи нещастия. Ако сте превъзходен нотариус, стойте си в кантората. Но ако попаднете случайно в обществото, старайте се да бъдете по-съобразителен.

После влезе в салона, без да се сбогува. Нотариусът се смая и вцепени, загуби представа къде е. Когато бръмченето в ушите му стихна, стори му се, че чува стенания, суетене в салона, където силно дрънчаха звънциите. Уплаши се да не срещне отново маркиз Дьо Вандьонес и щом си спомни, хукна колкото му държат краката към стълбите. Ала при входната врата се сблъска със слугите, които бързаха да разберат защо ги вика господарят им.

„Ето какви са високопоставените господа — каза си той, когато се озова на улицата, търсейки кабриолет. — Насърчават ви да говорите, подканват ви с комплименти, мислите си, че ги забавлявате — нищо подобно! Държат се нагло с вас, гледат ви отвисоко и дори ви изхвърлят без капка свян. Тъй или иначе, бях много духовит. Не казах нищо, което да не е свястно, разумно, подходящо. Бога ми, препоръчва ми повече съобразителност, та да не би да ми липсва? Бре, дявол го взел, та аз съм нотариус, и то със своя кантора. Ами! Прищявка на посланик, за тия хора няма нищо свято. Утре ще им обясня как така съм вършил само глупости в дома му и съм говорил само дивотии. Ще му поискам сметка, тоест ще искам да му обясня. Всъщност може би сбърках... Ех, защо ли си блъскам главата! Малко ме е еня!“

Върна се у дома си и предостави на жена си загадката, като й разказа от край до край случилото се вечерта.

— Драги ми Крота, негово превъзходителство е бил съвсем прав, като ти е казал, че си говорил и вършил само глупости.

— Защо?

— И да ти кажа, драги, това няма да ти попречи да го повториш другаде. Съветвам те да говориш само по работа, когато си сред хора.

— Щом не искаш да ми кажеш, утре ще питам...

— Боже мой, и най-наивните хора гледат да скрият подобни неща, а ти си въобразяваш, че един посланик ще ти ги каже! Ах, Крота, никога не съм те виждала така лишен от здрав разум.

— Благодаря ти, мила!

[1] *Дребният нотариус на Стърн* — герой от „Сантиментално пътешествие“ от английския писател Лорънс Стърн. Този нотариус е избягал от жена си и скита из Париж. ↑

[2] *„Долината на потока“* — мелодрама от Ф. Дюрьоти-Мере, поставена на сцената през 1816. В нея предателят блъска във водата едно момиче. ↑

ПЕТА ГЛАВА

ДВЕ СРЕЩИ

Един бивш адютант на Наполеон — ще го наричаме само маркиза или генерала, — който по време на Реставрацията много се издигна, бе дошъл да прекара празниците във Версай в имението си между църквата и градската врата на Монтръой, на пътя, водещ към авеню Сен-Клу. Задълженията му в двора не му позволяваха да се отдалечава от Париж.

Построена някога като убежище за временни любовни увлечения на високопоставен благородник, къщата имаше много обширни пристройки. Градините, сред които се намираше, я отделяха отляво и отдясно от първите сгради на Монтръой и от селските къщурки край градската врата. Затова, без да бъдат прекалено усамотени, собствениците на имението се радваха на всички предимства на самотата на две крачки от града. Но странно, фасадата и входната врата на къщата бяха обърнати към пътя, който може би някога не е бил толкова оживен. Това предположение изглежда вероятно, тъй като той води само до прекрасната вила, построена от Луи XV за госпожица Дьо Роман, и преди да стигнат там, любопитните забелязват не една богата лятна къща, чийто интериор и декор напомнят за находчивия разврат на прадедите ни, които все пак са забулвали в сянка и тайна приписваните им волности.

В една зимна вечер маркизът, жена му и децата им бяха сами в пустата къща. Разрешили бяха на прислугата си да отпразнува във Версай сватбата на един от лакеите и надявайки се, че имат оправдание пред господарите си, защото бе и Коледа, слугите без стеснение бяха останали на угощението повече, отколкото им бе позволено. Ала все пак, тъй като генералът бе известен като човек, който винаги изпълнява думата си с непреклонна честност, когато изтече срокът за връщане, непокорните продължиха да танцуват, изпълнени с угризение. Часовникът току-що бе избил единадесет часа, а нито един слуга не се бе върнал. В дълбоката провинциална тишина се

чувствуваше от време на време острият вятър, свирещ в черните клони на дърветата, виещ около къщата и нахлуващ в дългите коридори. Мразът така бе прочистил въздуха, втвърдил пръстта и заледил паважа, че всичко отекуваше и звънтеше: явление, което винаги ни изненадва. Тежките стъпки на закъснял пияница или трополенето на файтон, завръщаш се в Париж, кънтяха по-силно и се чуваха по-далеч от обикновено. Сухите листа, понесени от внезапен вихър, шумоляха по плочника на двора, сякаш глас на нощта, докато тя искаше да остане безмълвна. С една дума, късна мразовита вечер, която изтръгва от егоизма ни безплодна жал към бедняка или странника и в която е така приятно да седиш край огъня.

В този миг семейството, събрано в гостната, не се тревожеше нито от отсъствието на прислугата, нито от бездомниците, не чувствуваше поезията на искрящата зимна вечер. Без да се впускат в излишни умувания, спокойни под закрилата на стария воин, жени и деца се отдаваха на радостта на семейния живот, когато чувствата са непринудени, разговорът е изпълнен с топлота и откровеност както погледите и игрите.

Генералът бе седнал или по-право бе потънал във високо удобно кресло край камината, където пламтеше силен огън, разпръскващ особено палеща топлина, признак на изключителен студ навън. Облегната на ръба на креслото и леко наведена, главата на добросърдечния баща бе така отпусната, че говореше за съвършено спокойствие и безметежна радост. Ръцете му, сънени и вяло отпуснати, завършваха представата за щастие. Загледал се бе в най-малкото си дете, едва петгодишно полуголо момченце, което не даваше на майка си да го съблече. Изплъзваше се от нощницата или шапчицата, с които маркизата го заплашваше. Не сваляше бродираната си якичка, смееше се на майка си, когато го викаше, защото виждаше, че и тя приема със смях детското му непокорство. После се заиграваше със сестра си, също така невинна, но по-лукава, която говореше по-ясно, докато неговият брътвеж и объркани понятия бяха, кажи-речи, загадка за родителите. Малката Моина, две години по-голяма от него, предизвикваше с вече женските си закачки безкрайни смехове, които излитаха като ракети и като че ли без причина. Но като ги гледаха двечките как се търкаляха пред огъня и показваха без свян хубавичките си пълнички телца, бялата нежна кожа, русата и черната си къдрави

главици една до друга, как допираха розовите си лица със сладки трапчинки, бащата и особено майката сигурно разбираха душичките им, за тях вече с определен характер и чувства. Със светлите си очи, блестящите си бузи и белия си тен двете ангелчета затъмняваха цветята по мекия килим, арена на игрите им, върху който падаха, бутаха се, боричкаха се и безопасно се търкаляха.

Седнала на двуместното канапенце от другата страна на камината срещу мъжа си, с пръснати наоколо ѝ детски дрешки и с една червена обувка в ръка, майката също се бе отпуснала. Колебливата ѝ строгост се стопяваше с нежна усмивка на устните ѝ. Около тридесет и шест годишна, тя още бе красива благодарение на рядкото съвършенство на чертите на лицето си, придобило в този миг свръхестествен блясък от топлината, светлината и щастието. Често отместваше поглед от децата и гальовно го спираше върху сериозното лице на мъжа си, а когато понякога очите на двамата съпрузи се срещнеха, те безмълвно разменяха приятните си изживявания, както и дълбоко затаени мисли. Лицето на генерала бе загоряло. Голямото му чисто чело бе засенчено от няколко посивели кичура. Мъжественият блясък на сините му очи, смелостта, отпечатана по набръчканите му повехнали страни, говореха, че е заплатил със сурова служба червената лента, която красеше ревера му. В този миг невинната радост на двете деца се отразяваше на енергичното му твърдо лице, върху което бяха изписани неизразима доброта и чистосърдечие. Без особени усилия старият воин бе станал отново дете. Не откриваме ли почти винаги любов към децата у воители, които имат твърде злополучен житейски опит и познават лошите страни на силата и предимствата на слабостта?

Малко по-далеч от тях пред кръгла маса, осветена от газена лампа, чиято ярка светлина се бореше с бледото сияние на свещите върху камината, седеше тринадесетгодишно момче и бързо поглъщаше страниците на дебела книга. Крясъците на братчето и сестричката му не го разсейваха и лицето му изразяваше жадно, юношеско любопитство. Дълбоката му съсредоточеност бе оправдана от вълшебството на „Хиляда и една нощ“ и от ученическата му униформа. Застинал бе неподвижно с лакът на масата и подпряна на другата ръка глава, белите му пръсти се открояваха върху тъмната му коса. С осветеното си лице и тънещото в мрак тяло той приличаше на

тъмните автопортрети, на които Рафаело се е изобразил вгълбен, замислен за бъдещето.

Между масата и канапенцето на маркизата висока красива девойка везеше гоблен, наведена над гергеф, от който час по час вдигаше глава, а аристократично сплетените ѝ абаносови коси хвърляха отблясъци на светлината. Елен беше истинска картина. Красотата ѝ се отличаваше с необичайна енергичност и изящество. Макар и повдигната, така че очертаваше резки контури около главата ѝ, косата ѝ бе толкова пищна, че непокорна на гребена, се къдреше свободно на тила. Веждите ѝ — гъсти и правилни — контрастираха с бялото ѝ гладко чело. Върху горната ѝ устна имаше дори намек за мъжественост с лекия тъмен мъх под гръцкия нос със съвършена форма. Но привлекателната закръгленост, невинното изражение, прозрачно нежната кожа, сладните сочни устни, безукорният овал и най-вече непокорният поглед придаваха на пищната ѝ красота женска мекота и скромност, които дирих в тези ангели на умиротворението и любовта. Само че в девойката нямаше нищо крехко, сърцето ѝ навярно бе така любвеобилно, душата ѝ така силна, като крепкото ѝ тяло и хубавото ѝ лице. Тя мълчеше като брат си гимназиста. И като че ли беше потънала в опасното моминско мечтание, често непроницаемо за наблюдателния баща или дори за прозорливата майка: така че невъзможно бе да се узнае дали на играта на светлината или на тайна мъка се дължат сенките, които пробягваха по лицето ѝ като леки облаци по чисто небе.

В този миг двете по-големи деца бяха напълно забравени от мъжа и жената. И все пак неведнъж генералът поглеждаше въпросително безмълвната сцена, която предлагаше на заден план затрогващо осъществяване на надеждите, заложили в бурните детски игри от предния план в семейната картина. Илюстрация на човешкия живот в постепенното му развитие, тези фигури бяха един вид жива поема. Луксът на допълнителната украса в гостната, разнообразните пози, контрастите между различните по цвят дрехи, между лицата, така характеризирани от различната възраст и осветлението, обогатяваха тази човешка страница с всички достойнства, които изискваме от скулпторите, художниците, писателите. И най-сетне зимата и тишината, самотата и нощта насищаха с величие тази вълнуваща и наивна композиция, дивно творение на природата.

Съпружеският живот е богат на такива свещени часове, чието непреодолимо обаяние може би се дължи на спомен от някакъв подобър свят. Навярно небесно лъчение струи от подобни сцени, предназначени да възнаградят човека за част от мъките му, да го накарат да приеме живота. Струва ни се, че вселената е пред нас във вълшебен вид, че разгръща великото си начало за ред, че общественият живот пледира за законите си в името на бъдещето.

И все пак, въпреки разнежения поглед на Елен към Абел и Моина при всеки техен жизнерадостен изблик, въпреки щастието, изписано на ведрото ѝ лице, когато крадешком се любуваше на баща си, дълбока меланхолия бе затаена в жестовите, позата и главно в очите с тежки клепачи. Белите ѝ силни ръце, през които проникваше светлината и ги правеше прозрачно, дори почти флуидно розови, да, тези ръце трепереваха. Само веднъж без взаимно предизвикателство очите ѝ и очите на маркизата се срещнаха и двете жени се разбраха с един поглед — безизразен, студен, почтителен на Елен, мрачен и заплашителен на майката. Елен бързо наведе очи към гергефа, изтегли сръчно иглата и дълго не вдигна главата си, която сякаш бе много натежала.

Дали майката не бе прекалено строга към дъщеря си и смяташе ли тази строгост за необходима? Не ревнуваше ли Елен заради красотата ѝ, на която все още можеше да съперничи, но само с предимствата на тоалета? Или дъщерята бе отгатнала, подобно на много момичета, когато станат прозорливи, тайни, които тази жена, привидно благоговейно вярна на задълженията си, си въобразяваше, че е погребала в сърцето си дълбоко като в гроб?

Елен бе стигнала възрастта, когато душевната чистота води до крайности, надхвърлящи справедливата граница, в която трябва да останат чувствата. При някои момичета прегрешенията придобиват размерите на престъпление, въображението въздействува върху съвестта и тогава те често налагат пресилено наказание, защото преувеличават простъпката. Елен като че ли не се считаше достойна за никого. Някаква тайна от предишния ѝ живот, може би злополука, отначало неосъзната, но задълбочена от тревожната ѝ съвест, под влияние на религията, от известно време я беше романтично принизила в собствените ѝ очи. Промяната в поведението ѝ започна в деня, когато прочете в нов превод прекрасната трагедия „Вилхелм Тел“

от Шилер. След като се бе скарала на дъщеря си, задето е изпуснала книгата, майката забеляза, че това произведение е разстроило Елен поради сцената, в която поетът установява едва ли не братство между Вилхелм Тел, пролял кръвта на един човек, за да спаси цял народ, и Йон Отцеубиеца. Внезапно смирена, набожна и мълчалива, Елен вече не искаше да ходи на бал. Никога по-рано не бе толкова гальовна с баща си, особено когато маркизата не бе свидетелка на ласките ѝ. Но ако имаше известно охладняване в чувството на Елен към майка ѝ, то бе така недоловимо, че генералът явно не го забелязваше, колкото и ревностно да държеше за хармонията в семейството. Никой мъж не би имал достатъчно проникателен поглед, за да изследва дълбините на двете женски сърца: едното — моминско и великодушно, другото — чувствително и гордо; едното — съкровищница на снизхождение, другото — пълно с изтънченост и любов. Ако майката огорчаваше дъщеря си с ловкия си женски деспотизъм, той бе видим само за жертвата. Впрочем едно-единствено произшествие породило всички тези неразрешими догадки. До тази нощ никакво ясно обвинение не се бе изтръгнало от тези две души. Но сигурно между тях и Бог стоеше някаква зловеща тайна.

— Хайде, Абел — възкликна маркизата, използвайки мига, когато уморени и умълчани, Моина и брат ѝ се бяха укротили. — Хайде елате, мое дете, време е да си лягате...

И с повелителен поглед бързо го взе на коленете си.

— Възможно ли е — учуди се генералът, — десет и половина, а нито един от слугите не се е прибрал? Ах юнаците! Гюстав — обърна се той към сина си, — дадох ти тази книга при условие, че ще я оставиш в десет часа. Би трябвало сам да я затвориш в определения час и да си легнеш, както обеща. Ако искаш да станеш забележителен мъж, трябва да превърнеш думата си в култ и да държиш на нея както на честта си. Един от най-видните английски оратори Фокс се отличавал със силния си характер. Главното му качество било спазването на поетите задължения. В детството му баща му, англичанин от стар род, му дал доста суров урок, който оставил дълбока диря в съзнанието на момчето. Когато бил на твоята възраст, Фокс прекарвал училищната си ваканция при баща си, който като всички богати англичани имал доста голям парк около замъка си. Там имало стара беседка, която решили да съборят и да я сложат на друго

място с великолепен изглед. Децата много обичат да наблюдават как рушат нещо. Малкият Фокс искал да остане още няколко дни, за да присъствува на събарянето на беседката, но баща му настоял да се върне в колежа точно в определения ден: бащата и синът се скарали. Майката, както става обикновено, взела страната на малкия Фокс. Бащата обещал на сина си, че ще изчака следващата ваканция и тогава ще разруши беседката. Фокс се върнал в колежа. Баща му решил, че едно дете, заето с уроците си, ще забрави този случай, заповядал да съборят беседката и да я издигнат отново на другото място. Упоритото момче мислело само за това. Щом се върнало при родителите си, най-напред отишло да види старата постройка, но се прибрало много тъжно на обед и казало на баща си: „Вие ме излъгахте.“ Старият английски джентълмен отвърнал с изпълнено с достойнство смущение: „Вярно, синко, но ще поправа грешката си. Човек трябва да държи на думата си повече, отколкото на богатството си. Защото удържаната дума носи богатство, а никакво богатство не може да заличи петното върху съвестта поради неудараната дума.“ Заповядал да възстановят старата беседка в предишния ѝ вид, а после да я съборят пред очите на сина му. Нека това, Гюстав, ти служи за поука.

Гюстав, който внимателно бе изслушал баща си, затвори мигом книгата. Настъпи тишина, генералът привлече към себе си Моина, която се бореше със съня, и нежно я взе на коленете си. Момиченцето отпусна главичка върху бащините гърди и заспа с нападали по лицето красиви златни къдри. В този миг по паважа се чуха бързи стъпки и внезапно три силни удара по вратата отекнаха в цялата къща. Те бяха по-красноречиви от вик на човек в смъртна опасност. Кучето яростно се разлая. Елен, Гюстав, генералът и жена му се сепнаха, но Абел, на когото майка му още не бе завързала шапчицата, и Моина не се пробудиха.

— Тоя приятел бърза — извика военният, като остави дъщеря си в креслото.

Излезе рязко от гостната, без да чуе молбата на жена си:

— Мили, не отивай...

Маркизът се отби в спалнята си, взе чифт пистолети, запали фенера със сенник, спусна се към стълбата, слезе светкавично бързо и скоро се озова при външната врата, следван безстрашно от сина си.

— Кой е?

— Отворете — отвърна глас, задавен от задъхано дишане.

— Приятел ли сте или враг?

— Приятел.

— Сам ли сте?

— Да... Но отворете, *те* идват! Те идват!

Един мъж се вмъкна в преддверието, бърз като сянка, веднага щом генералът откряна вратата и непознатият го принуди да я пусне, затръшна я силно с ритник и се облегна решително на нея, за да му попречи да я отвори. Като насочи мигновено пистолета и фенера към гърдите на непознатия, за да го сплаши, генералът видя мъж на среден ръст, загърнат в кожух на старец, широк и дълъг до земята, който очевидно не му бе по мярка. От благоразумие или случайно, челото на беглеца бе изцяло скрито от нахлупената до очите шапка.

— Господине — обърна се той към генерала, — свалете пистолета си. Нямам намерение да остана тук без ваше съгласие, но излиза ли, смъртта ме чака при градската врата. И каква смърт! Вие ще отговаряте пред Бога. Искам гостоприемството ви за два часа. Размислете, господине, макар и да моля, трябва да заповядам под натиска на нуждата. Искам да ми окажете гостоприемството на арабите. Да бъда неприкосновен за вас, в противен случай отворете, ще отида на смърт. Необходимо ми е мълчание, убежище и вода. О, вода! — повтори той с хъркащ глас.

— Кой сте? — попита генералът, изненадан от трескавата словоохотливост на непознатия.

— Така ли, кой съм? Добре тогава, отворете, отивам си — отвърна мъжът с пъклена ирония.

Колкото и ловко да насочваше лъчите на фенера, маркизът виждаше само долната част на лицето и нищо в него не пледираше в полза на така странно исканото гостоприемство: страните трепереха, посинели, а чертите бяха страшно сгърчени. В сянката на широкополата шапка очите проблясваха като въглени, пред които слабата светлина на свещта бледнееше. Все пак трябваше да отвърне нещо.

— Господине, говорите така необикновено, че и вие на мое място...

— Разполагате с живота ми! — извика чужденецът със страшен глас, като прекъсна домакина си.

— Два часа ли? — попита нерешително маркизът.

— Два часа! — повтори мъжът.

Но изведнъж килна шапката си с отчаян жест, откри чело и хвърли сякаш като последен опит поглед, чиято ослепителна светлина прониза генерала. Наситен с ум и воля, той приличаше на светкавица и поразяваше като гръм, защото има мигове, когато хората са облечени в необяснима власт.

— Хайде, който и да сте, ще бъдете в безопасност под моя покрив — поде сериозно собственикът на дома, покорявайки се на инстинктивен порив, който невинаги можем да обясним.

— Бог да ви възнагради — каза непознатият с дълбока въздишка.

— Въоръжен ли сте? — попита генералът.

Вместо отговор, преди генералът да успее да види кожуха му, непознатият го разтвори и бързо се загърна отново. По него нямаше оръжие и беше облечен като излизащ от бал млад мъж.

Колкото и бързо да го огледа, подозрителният военен видя достатъчно, за да възкликне:

— Къде, по дяволите, сте успели така да се изпръскате в това сухо време?

— Пак въпроси! — отвърна надменно непознатият. В този миг маркизът забеляза сина си и си спомни за урока, който току-що му бе дал относно стриктното спазване на дадената дума. Стана му толкова неприятно, че му каза не без гняв:

— Как, обеснико, ти си тук вместо в леглото?

— Помислих, че мога да ви бъда полезен, ако има опасност — отвърна Гюстав.

— Хайде, качи се в стаята си — каза бащата, смекчен от отговора на сина си. — А вие ме последвайте — обърна се той към непознатия.

И двамата замълчаха като играчи, които се дебнат. У генерала дори се породиха злокобни предчувствия. Непознатият вече тегнеше на сърцето му като кошмар, но верен на дадената дума, той го поведе по коридорите и стълбите на къщата си и го въведе в голяма стая на третия етаж, точно над гостната. Това необитаемо помещение служеше за сушилня зиме, нямаше връзка с никое друго и единствената украса по четирите пожълтели стени бяха грозното огледало, оставено над камината от предишния собственик, и едно друго, голямо, оказало се непотребно при пренасянето на маркиза, временно поставено срещу

камината. Подът на обширната мансарда никога не бе метен, въздухът бе леден и два стари изтърбушени сламени стола съставяха цялата мебелировка.

Като сложи фенера на камината, генералът каза на непознатия:

— Вашата безопасност налага тази жалка мансарда да ви служи за убежище и тъй като съм дал дума, че ще пазя тайната ви, ще ми позволите да ви заключа.

Мъжът кимна в знак на съгласие.

— Поисках ви само убежище, мълчание и вода — напомни той.

— Ще ви донеса — отвърна маркизът, заключи грижливо вратата и слезе пипнешком в гостната, за да вземе свещ и сам да потърси кана в кухнята.

— Е, господине, какво има? — попита с жив интерес маркизата.

— Нищо, скъпа — студено отвърна той.

— Но ние все пак ясно чухме, вие заведохте някого горе...

— Елен — поде генералът, поглеждайки дъщеря си, която вдигна глава към него, — не забравяйте, че честта на баща ви зависи от вашата дискретност. Нищо не сте чули.

Момичето кимна многозначително. Маркизата се смути и оскърби от начина, по който мъжът ѝ ѝ налагаше мълчание. Генералът отиде за кана и чаша и се качи в стаята, където беше неговият пленник: завари го прав, облегнат на стената до камината, гологлав. Беше хвърлил шапката си на един стол. Непознатият навярно не очакваше да бъде така внезапно осветен. Сбърчи чело и придоби угрижен вид, когато срещна проникателните очи на генерала, но чертите на лицето му се смекчиха, докато благодареше на покровителя си. Когато генералът остави каната и чашата върху камината, мъжът отново му хвърли пламтящ поглед и прекъсна мълчанието.

— Господине — каза му той с тих глас без предишните гърлени конвулсии, но издаващ все още вътрешно вълнение, — ще ви се сторя чудат. Извинете прищевките ми. Ако останете тук, ще ви помоля да не ме гледате, докато пия.

Раздразнен, че все трябва да се подчинява на този мъж, който не му се нравеше, генералът рязко се извърна. Чужденецът извади от джоба си бяла кърпа и обви дясната си ръка. После сграбчи каната и наведнъж я изпи. Без да възнамерява да наруши негласната си клетва, маркизът неволно погледна в голямото огледало. Но тъй като бяха

поставени едно срещу друго, той видя добре непознатия: кърпата мигом почервения при допира с ръцете му, целите в кръв.

— А, вие ме гледахте! — извика мъжът, след като отново се загърна в кожата, и спря подозрителен поглед на генерала. — Загубен съм. Те идват! Ето ги!

— Нищо не чувам — забеляза маркизът.

— Вие не сте заинтересован като мен, затова не се ослушвате.

— На дуел ли се бихте, че сте целият в кръв? — попита генералът доста развълнуван, защото различи цвета на големите петна по дрехите на госта си.

— Да, на дуел, правилно казахте — повтори чужденецът и по устните му плъзна горчива усмивка.

В този миг в далечината отекна тропот на няколко препускащи коня. Но беше слаб като първите зари на утрото. Опитното ухо на генерала различи отмерения ход на дисциплинирани коне от ескадрон.

— Жандармерията — каза той.

Погледна пленника си така, че да разсее съмненията, които може би му бе вдъхнал с неволната си недискретност, отнесе свещта и се върна в салона. Едва бе оставил ключа върху камината, ето че конският тропот се засили и наближи къщата им така бързо, че генералът потрепери. И наистина конете спряха пред вратата им. След като размени няколко думи с другарите си, единият конник слезе, силно потропа и принуди генералът да му отвори. Той не можа да овладее тайното си вълнение при вида на шестимата жандарми, чиито шапки със сребърни галони проблясваха на лунната светлина.

— Ваше превъзходителство — попита го началникът, — не чухте ли преди малко някакъв мъж да тича към градската врата?

— Към градската врата ли? Не.

— Никому ли не сте отваряли?

— Нима имам навик да отварям сам вратата си?...

— Извинете, генерале, но ей сега, струва ми се...

— А, и таз добра! — извика гневно маркизът. — Да не седнете да се шегувате с мен? С какво право?...

— Нищо, нищо, ваше превъзходителство — поде началникът. — Извинете ни за усърдието. Знаем, че един френски пер не може да се компрометира, като приеме в дома си убиец в този час на нощта. Но желанието ни да се осведомим...

— Убиец ли! А коя е...

— Барон Дьо Мони е бил току-що убит с брадва — отвърна жандармът. — Но ние сме по петите на убиеца. Сигурни сме, че е в околността и ще го заловим. Извинете ни, генерале.

Жандармът произнесе тези думи, докато се качваше на коня, така че за щастие не можа да види лицето на генерала. Свикнал да бъде бдителен, той сигурно щеше да се усъмни заради честното му лице, което отразяваше напълно душевното му състояние.

— Известно ли е името на убиеца? — попита генералът.

— Не — отвърна конникът. — Оставил е писалището пълно със злато и банкноти, без да ги докосне.

— Значи, отмъщение — каза маркизът.

— Ами! На старец?... Не, не, този тип не е имал време да си свърши работата.

И той настигна другарите си, които препускаха вече в далечината.

Известно време генералът остана в плен на лесно обясним смут. Скоро чу слугите си: връщаха се, спореха разгорещено и гласовете им отекваха на кръстовището. Когато влязоха, гневът му, който чакаше само повод, за да избухне, се изля върху тях с трясък на гръмотевица. Цялата къща кънтеше от виковете му. После маркизът внезапно притихна, когато най-дръзкият и най-храбрият измежду тях, камериерът му, каза, за да извини закъснението им, че били задържани пред Монрьой от жандарми и полицаи, които търсели някакъв убиец. Генералът тутакси млъкна. Тези думи му напомниха задължението му в необичайната обстановка, сухо заповяда на всички веднага да си легнат, а те се учудиха, че така лесно се хвана на лъжата на камериера.

Докато тези събития се разиграваха в двора, един привидно доста незначителен инцидент измени положението на другите участващи в тази история. Едва излязъл маркизът, жена му погледна най-напред ключа от мансардата, после Елен и прошепна, навеждайки се към дъщеря си:

— Елен, баща ви остави ключа върху камината.

Девојката учудено вдигна глава и хвърли плах поглед към майка си, чиито очи искряха от любопитство.

— И какво, мамо? — попита смутено тя.

— Много ми се иска да зная какво става горе. Ако има някой, той още е там. Иди виж...

— Аз? — едва ли не ужасено възкликна момичето.

— Страх ли те е?

— Не, мамо, но ми се струва, че различих стъпки на мъж.

— Ако можех да отида лично, не бих ви молила да се качите, Елен — поде майката с хладно достойнство. — Ако баща ви се върне и не ме завари тук, може би ще ме потърси, докато вашето отсъствие няма да забележи.

— Щом вие ми заповядвате, госпожо, ще отида, но ще загубя уважението на баща си... — отвърна Елен.

— Така ли! — каза маркизата иронично. — Щом взимате сериозно нещо, което бе само шега, сега ви заповядвам да отидете да видите кой е горе. Ето ключа, дъще! Баща ви ви поръча да мълчите за това, което става в този миг в дома му, но не ви забрани да се качите в стаята. Вървете и знайте, че една дъщеря никога не бива да съди майка си.

Произнесе строго последните думи като оскърбена майка, взе ключа и го подаде на Елен, която стана без нито една дума и излезе.

„Майка ми винаги ще съумее да се оправдае, а аз ще падна в очите на баща си. Нима иска да ме лиши от нежността му към мен, да ме прогони от дома му?“

Тези мисли внезапно ѝ се мярнаха, докато вървеше без свещ по дългия коридор, в дъното на който бе вратата на тайнствената стая. Когато стигна до нея, в хаоса на мислите ѝ имаше нещо съдбоносно. Този душевен смут пробуди в нея хиляди съдържани дотогава чувства. Без да вярва може би в щастливото си бъдеще, в този ужасен миг тя окончателно се отчая от живота. Разтрепери се конвулсивно, като доближи ключа до ключалката, и вълнението ѝ бе толкова силно, че сложи ръка върху сърцето си сякаш за да успокои силното му отчетливо туптене. Накрая отвори вратата.

Скърцането на пантите напразно бе стигнало до ушите на убиеца. Макар че имаше остър слух, той стоеше почти долепен до стената, неподвижен, унесен в мислите си. Кръгът светлина от фенера слабо го осветяваше и в полусянката той напомняше мрачните статуи на рицари, изправени векове веков в ъгъла на някоя черна гробница в готическите параклиси. Капки студена пот се стичаха по бледото му

високо чело. Невероятна дързост оживяваше сгърченото му лице. Огнените му очи, втрени и сухи, сякаш съзерцаваха някакво сражение в мрака пред него. Метежни мисли бързо прекосяваха лицето му, чието твърдо и характерно изражение издаваше силен духом човек. Тялото, стойката, ръстът съответствуваха на необуздания му нрав. Този мъж бе изтъкан от енергия и мощ и гледаше мрака, видим символ на бъдещето си.

Свикнал с волевите лица на исполините, тълпящи се около Наполеон, и загрижен главно за моралните стойности, генералът не бе обърнал внимание на физиката на този необикновен мъж. Елен обаче, която като всички жени бе подвластна на външните особености, бе поразена от смесицата светлина и сянка, величие и страст, от хаотичната поезия, с които непознатият напомняше Луцифер, осъзнал своето падение. Внезапно като магия бурята по това лице утихна и странното магично въздействие, на което мъжът бе може би причина и следствие, се разпростря наоколо с бързината на прииждаща вода. Порой от мисли мина по челото му, когато чертите му се успокоиха. Омагьосано било от необичайната среща, било от тайната, в която проникваше, младото момиче се възхити на това смекчено и изключително интересно лице.

Известно време Елен мълча смутено, под омаята на бурни чувства, непознати дотогава на младата ѝ душа. Но скоро или възкликна неволно, или трепна, или убиецът, върнал се от идеалния към действителния свят, долови диханието на друг човек, защото той обърна глава към дъщерята на домакина си и различи в мрака прекрасното лице и царствените форми на създание, което стоеше неподвижно и смътно като видение и навярно му се стори ангел.

— Господине... — промълви тя с треперящ глас. Престъпникът изтръпна.

— Жена! — тихо възкликна той. — Възможно ли е? Идете си. Няма да позволя никому да ме съжалява, да ме оправдава или съди. Трябва да живея сам. Идете си, мое дете — властно повтори той. — Лошо бих се отплатил за оказаната ми услуга от собственика на този дом, ако допусна дори един от близките му да диша въздуха, който дишам аз. Трябва да се подчиня на законите на обществото.

Произнесе съвсем тихо последните думи. Навярно с дълбоката си интуиция предусети всички свои бъдещи беди, защото хвърли към

Елен поглед на змия, който раздвижи в сърцето на необикновеното момиче цял свят от представи, още дремещи в нея. Това бе сякаш лъч, осветил непознати селения. Тя се почувствува смазана, покорена, безсилна срещу магическата мощ на погледа, който неволно бе спрял върху нея.

Смутена и разтреперана, тя излезе от стаята и се върна в гостната само миг преди баща си, така че не успя да каже нищо на майка си.

Много угрижен, генералът се заразхожда, скръстил ръце, крачейки равномерно от прозорците, които гледаха към улицата, до прозорците към градината. Жена му бе прегърнала заспалия Абел. А Моина спеше, сгушена в креслото като птичка в гнездото си. Голямата дъщеря държеше в едната си ръка кълбо копринена прежда, в другата — игла и съзерцаваше огъня.

Дълбоката тишина в салона, в къщата и навън бе нарушена единствено от провлачените стъпки на слугите, които един подир друг си лягаха, от сподавен смях, последен отглас от веселието на сватбеното празненство, после от заглъхващите им разговори, докато отваряха и затваряха вратите на стаите си. Отекнаха и стъпките им край леглата. Един стол падна. Старият кочияш се изкашля. И скоро мрачното величие на заспалата в полунощ природа се възцари навред. Само звездите блестяха. Земята бе вкочанена от студ. Никой не говореше, не помръдваше. Единствено огънят пращеше, сякаш за да подчертае настъпилата тишина. Горският часовник на Монрьой изби един часа. В този миг на горния етаж се чува съвсем леки стъпки. Сигурни, че са заключили убиеца на господин Дьо Мони, маркизът и дъщеря му ги приписаха на някои от прислужниците и не се изненадаха, когато вратата на преддверието за гостната се отвори. Внезапно убиецът се озова пред тях. Стъписването на маркиза, живото любопитство на майката и удивлението на дъщерята му позволиха да стигне до средата на гостната и той каза на генерала с овладян, звучен глас:

— Господине, двата часа скоро ще изтекат.

— Вие тук! — извика генералът. — С чия помощ?... — И хвърли страшен, въпросителен поглед към жена си и децата си. Елен стана огненочервена. — Вие — развълнувано поде старият воин, — вие сред

нас! Един потънал в кръв убиец тук! Вие скверните тази картина! Излезте, излезте! — гневно извика той.

При думата „убиец“ маркизата изпищя. Но тази дума като че ли реши съдбата на Елен. Лицето ѝ не изрази ни най-малко смайване. Сякаш бе чакала този мъж. Неопределените ѝ мисли придобиха смисъл. Наказанието, отредено от небето за прегрешенията ѝ, блесна. Със съзнанието, че е еднакво престъпна като този мъж, девойката го погледна без страх: тя бе негова другарка, сестра. За нея божията повеля се проявяваше с идването му. Няколко години по-късно разумът би успокоил угризенията ѝ, но в този миг те я лишиха от разум. Чужденецът стоеше неподвижен и невъзмутим. Презрителна усмивка се плъзна по лицето му и по плътните му устни.

— Вие зле тълкувате благородното ми отношение към вас — бавно произнесе той. — Не исках да докосна с ръце чашата, с която утолихте жаждата ми. Дори не помислих да измия окървавените си ръце под вашия покрив и излизам, като оставям в него само *представата* за престъплението си — при тези думи той сви устни, — опитвайки се да го прекося, без друга дирия. Най-сетне не позволих на дъщеря ви да...

— Дъщеря ми! — Генералът ужасен погледна Елен. — Ах, нещастнико, вълн, или ще те убия...

— Двата часа не са изтекли. Не можете нито да ме убие, нито да ме предадете, без да загубите собственото си уважение и... моето.

При последната му дума генералът, смаян, се опита да разгледа престъпника, но бе принуден да сведе очи: не беше в състояние да издържи непоносимия блясък на погледа, който за втори път го разстройваше. Уплаши се да не изпадне в още по-голямо малодушие, защото почувствува, че волята му отслабва.

— Да убие старец! Никога ли не сте виждали семейство? — и с бащински жест му посочи жена си и децата си.

— Да, старец — повтори непознатият и леко сбърчи чело.

— Бягайте! — извика генералът, без да посмее да погледне госта си. — Пактът ни е прекратен. Няма да ви убия. Не! Никога няма да бъда палач. Но излезте, вие ме ужасявате.

— Зная — отвърна примирено престъпникът. — Няма земя във Франция, на която мога да стъпя безопасно. Но ако правосъдието можеше, както Бог, да съди отделните случаи, ако благоволяше да

попита кой е чудовището, убиецът или жертвата, щях да остана гордо сред хората. Не предугаждате ли предишни престъпления у човек, съсечен с брадва? Сам станах съдия и палач, заместих безсилното правосъдие на хората. Ето престъплението ми. Сбогом, господине. Въпреки огорчението, което вляхте в гостоприемството си, няма да го забравя. Все още ще изпитвам в душата си признателност към един човек от висшето общество и този човек сте вие... Но бих желал да сте по-великодушен.

Запъти се към вратата. В същия миг младото момиче се наведе към майка си и ѝ прошепна нещо.

— Ах!...

Този вик на жена му накара генерала да потрепери, сякаш бе видял Моина мъртва. Елен се бе изправила, а убиецът инстинктивно се бе извърнал, явно обезпокоен за това семейство.

— Какво ви е, скъпа? — попита маркизът.

— Елен иска да го последва.

Убиецът се изчерви.

— Щом майка ми тълкува толкова зле почти неволното ми възклицание — каза тихо Елен, — ще изпълня желанието ѝ.

И като се огледа гордо и едва ли не диво около себе си, девойката наведе очи и застана във възхитително скромна поза.

— Елен — смая се генералът, — вие сте отишли горе, в стаята, където оставих...

— Да, татко.

— Елен — попита той с променен от конвулсивен трепет глас, — за първи път ли виждате този мъж?

— Да, татко.

— Тогава не е естествено намерението ви да...

— Ако не е естествено, поне е вярно, татко.

— О, дъще!... — промълви маркизата, но така, че мъжът ѝ да я чуе. — Елен, вие изменяте на всички принципи за чест, скромност и добродетелност, които съм се старала да развия у вас. Ако до този съдбоносен час сте лъгали, няма защо да жалим за вас. Нима нравственото съвършенство на този непознат ви привлича? Или силата, необходима на хората, които вършат престъпления?... Ценя ви прекалено много, за да предположа...

— О, предполагайте каквото искате, госпожо — отвърна с леден глас Елен.

Но въпреки силата на характера, която доказваше в този миг, огънят в очите ѝ с мъка угаси напирашите сълзи. Непознатият отгатна думите на майката чрез сълзите на девойката и впери орлов поглед в маркизата, която не устоя и погледна страшния изкусител. И когато очите на тази жена срещнаха светлите блестящи очи на мъжа душата ѝ изтръпна, както се смайваме при вида на влечуго или когато докосваме лайденска стъкленица.

— Приятелю — извика тя на мъжа си, — това е демон! Той отгатва всичко...

Генералът стана, за да дръпне шнура на звънеца.

— Той ви погубва — каза Елен на убиеца.

Непознатият се усмихна, пристъпи, спря ръката на маркиза, втренчи магнетичния си поглед в него и го лиши от възможност да действа.

— Ще ви се отплатя за гостоприемството и ще бъдем квит. Ще ви спестя безчестието, като се предам сам. И без това какво ще правя занапред в живота?

— Можете да се разкаете — отвърна Елен, давайки му надежда, каквато свети само в очите на младо момиче.

— Никога няма да се разкая — звучно произнесе убиецът, като вдигна гордо глава.

— Ръцете му са обагрени с кръв — каза бащата на дъщеря си.

— Ще ги избърша.

— Но — поде генералът, без дори да се осмели да посочи непознатия — уверена ли сте, че той иска да отидете с него?

Убиецът се приближи до Елен, чиято красота, колкото сериозна и целомъдрена, бе сякаш осветена от вътрешно озарение, чиито отблясъци оцветяваха и подчертаваха всяка нейна дори най-незначителна и едва доловима подробност. После, като хвърли на това чаровно създание нежен поглед, в който пак гореше страшен пламък, каза силно развълнуван:

— Няма ли да ви докажа, че ви обичам заради вас самата, и да се отплатя за двата часа живот, продадени ми от баща ви, ако се откажа от предаността ви?

— И вие, и вие ме отблъсквате! — извика Елен сърцераздирателно. — Сбогом тогава на всички ви, ще умра!

— Какво означава това? — смаяха се и баща ѝ, и майка ѝ.

Тя не каза нищо, погледна красноречиво маркизата и сведе очи. От мига, когато генералът и жена му се опитаха с думи и действия да се противопоставят на странната привилегия, която си позволяваше непознатият, оставайки сред тях, и откакто ги бе омагьосал със светлината, струяща от очите му, те се намираха в необяснимо вцепенение: притъпеният им разум не им помагаше да се освободят от свръхестествената сила, на която се поддаваха. Дишаха с мъка, без да могат да обвинят мъжа, който ги потискаше, макар че един вътрешен глас им нашепваше, че този магьосник е причина за безсилието им. В тази душевна агония генералът осъзна, че трябва да насочи усилията си, за да повлияе на отчаяната си дъщеря: хвана я през талията и я дръпна в нишата на прозореца, далеч от престъпника.

— Скъпо мое дете — прошепна ѝ той, — ако някаква странна любов внезапно се е породила в сърцето ти, твоят непорочен живот, чистата ти благочестива душа са ме убедили в силния ти характер и не се съмнявам, че притежаваш необходимата енергия, за да овладееш безумния си порив. Затова поведението ти крие тайна. Изпълнен съм със снизходителност, може всичко да ми довериш, дори ако разкъсаш сърцето ми, ще съумея, детето ми, да преглътна страданието и няма да споделя с никого изповедта ти. Хайде, кажи, да не би да ревнуваш заради обичта ни към братята ти или сестричката ти? Може би криеш от нас любовна мъка? Нещастна ли си тук? Говори, кажи ми причините, които те карат да напуснеш семейството си, да го изоставиш, да го лишиш от най-голямото му очарование, да се разделиш с майка си, братята си, сестричката си.

— Татко — отвърна тя, — не съм нито ревнива, нито влюбена в някого, дори не и в приятеля ви, дипломата господин Дьо Вандьонес.

Маркизата побледня, а дъщеря ѝ, като я наблюдаваше, млъкна.

— Не трябва ли рано или късно да живееш под закрилата на мъж?

— Така е.

— Знаем ли изобщо — продължи тя — с какво същество ни свързва съдбата? Лично аз вярвам в този мъж.

— Дете — повиши глас генералът, — ти не мислиш за всички страдания, които ще връхлетят върху теб.

— Мисля за неговите...

— Какъв живот! — промълви бащата.

— Живот на жена — прошепна младото момиче.

— Много сте опитна! — извика маркизата, която си възвърна способността да говори.

— Госпожо, въпросите ми диктуват отговорите. Но ако желаете, ще говоря по-ясно.

— Кажете всичко, дъще, аз съм майка.

При тези думи дъщерята погледна майката и маркизата замълча за малко.

— Елен, ще понеса упреците ви, ако имате такива, вместо да ви видя последвала мъж, когото всички ще отбягват с ужас.

— Виждате, госпожо, че без мен ще бъде сам.

— Престанете, госпожо — извика генералът, ние вече имаме само една дъщеря!... — И погледна Моина която продължаваше да спи. — Ще ви затвора в манастир.

— Така да бъде, татко — отговори Елен с отчайващо спокойствие. — Ще умра там. Вие отговаряте за моя живот и за неговата душа само пред Бога.

При тези думи внезапно настъпи дълбоко мълчание. Участниците в тази сцена, в която всичко противоречеше на баналните отношения в обществото, не смееха да се погледнат. Изведнъж маркизът забеляза пистолетите си, сграбчи единия, зареди го и го насочи към непознатия. При изщракването мъжът се обърна, погледна проникателно и невъзмутимо генерала, чиято ръка, внезапно необичайно слаба, тежко се отпусна и пистолетът падна на килима...

— Дъще — каза тогава бащата, сломен от зловещия двубой, — свободна сте. Целунете майка си, ако тя се съгласи. Колкото до мен, не искам нито да ви видя, нито да ви чуя вече...

— Елен — каза майката на младото момиче, — помислете си, че ще живеете в мизерия.

От мощната гръд на престъпника се изтръгна стон, който привлече погледите към него. На лицето му се четеше презрение.

— Гостоприемството, което ви оказах, ми струва скъпо — извика генералът, като се изправи. — Преди малко сте убили само един

старец. А тук убивате цяло семейство. Каквото и да се случи, в този дом ще има нещастие.

— А ако дъщеря ви е щастлива? — втренчи в него очи убиецът.

— Ако е щастлива с вас — отвърна бащата с невероятно усилие, — няма да съжалявам.

Елен коленичи плахо пред баща си и му каза гальовно:

— О, татко, аз ви обичам и почитам, независимо дали ме отрупвате с доброта или безмилостна строгост... Но, моля ви се, нека последните ви думи не бъдат думи на гняв.

Генералът не посмя да погледне дъщеря си. Непознатият пристъпи и с едновременно сатанинска и божествена усмивка каза на Елен:

— Вие, ангел на състраданието, която не се ужасявате от един убиец, елате, щом още сте готова да ми поверите съдбата си.

— Невероятно! — извика бащата.

Маркизата хвърли необикновен поглед на дъщеря си и разтвори обятия. Елен се спусна към нея, плачейки.

— Сбогом, сбогом, майко!

Храбро кимна на непознатия, който трепна. И след като целуна ръка на баща си, прегърна набързо и без особено удоволствие Моина и малкия Абел и изчезна с убиеца.

— Накъде отиват? — извика генералът, заслушан в стъпките на двамата бегълци. — Госпожо, струва ми се, че сънувам: в това произшествие има някаква тайна. Вие навярно я знаете.

Маркизата потрепери.

— От известно време — отвърна тя — дъщеря ви бе станала изключително мечтателна и странно екзалтирана. Въпреки опитите си да победи тази нейна склонност...

— Това не е ясно...

Но като си въобрази, че чува в градината стъпките на дъщеря си и непознатия, генералът млъкна и бързо разтвори прозореца.

— Елен! — извика той.

Гласът му се изгуби в нощта като напразно знамение. Произнасяйки името, на което нищо вече не отговаряше в света, генералът като по чудо развали магията на сатанинската сила. Някаква еманация облъхна лицето му. Той ясно видя разигралата се преди малко сцена и прокле непонятната си слабост. Топла тръпка премина

от сърцето към главата и краката му, той стана същият като преди, страшен, жаден за мъст, и нададе свиреп вик:

— На помощ! На помощ!...

Спусна се към шнуровите на звънците, задърпа ги до скъсване и тревожният звън отекна в къщата. Цялата прислуга внезапно се пробуди. А той продължаваше да вика, разтвори прозорците към улицата, призова жандармите, взе пистолетите си, стреля, за да ускори идването на конниците, събуждането на слугите и съседите. Кучетата разпознаха гласа на господаря си и се разляха, конете зацвилиха и риеха с копита земята. Вдигна се страшна врява в спокойната нощ. Докато слизаше по стълбите, за да догони дъщеря си, генералът срещна ужасни хора, които идваха от всички страни.

— Дъщеря ми! Елен е отвлечена. Идете в градината! Завардете улицата! Отворете на жандармерията... Дръжте убиеца!

След миг с яростно усилие счупи веригата на голямото куче.

— Елен! Елен! — му каза той.

Кучето скочи като лъв, настървено залая и така стремглаво се спусна към градината, че генералът не успя да го настигне. В същия миг по улицата се разнесе тропот на препускащи коне и генералът побърза сам да отвори.

— Ефрейторе, пресечете пътя за бягство на убиеца на господин Дьо Мони. Те минаха през моите градини. Бързо, преградете пътищата към Пикардското възвишение, аз ще претърся цялата околност, парка, къщите. А вие — обърна се той към своите хора — контролирайте улицата и охранявайте участъка от градската врата до Версай. Напред!

Грабна пушката, която му донесе камериерът, и се спусна към градините, викайки на кучето:

— Търси!

Ожесточен лай му отговори в далечината и той се насочи натам, откъдето му се стори, че идват хърканията на кучето.

В седем часа сутринта жандармерията, генералът, прислугата и съседите не бяха открили нищо. Кучето не се върна. Смазан от умора и състарен от скръб, маркизът се прибра в гостната — пуста за него, въпреки че трите му други деца бяха там.

— Вие бяхте много студена с дъщеря си — каза той на жена си. — Ето какво ни остава от нея! — добави, като посочи гергефа с едно

избродирано цвете. — Тя беше тук до преди малко, а сега е загубена, загубена!

Заплака, скри лице в ръцете си и замълча: не смееше да гледа гостната, която доскоро бе за него най-сладостната картина на семейно щастие. Утринните зари се бореха с гаснещите лампи. Свещите прогаряха хартиените си подложки, всичко бе в тон с покрусата на бащата.

— Трябва да счупим това — каза той след известно време, като посочи гергефа. — Не мога да гледам вече нищо, което ми напомня за нея...

Зловещата коледна нощ, в която маркизът и жена му изгубиха първородната си дъщеря, без да могат да се противопоставят на странната власт, излъчваща се от неволния ѝ похитител, бе сякаш предупреждение на съдбата. Фалитът на един борсов посредник разори маркиза. Той ипотекира имуществото на жена си, за да се впусне в нова сделка, като разчиташе да възстанови предишното благосъстояние на семейството. Това окончателно го погуби. Решен на всичко в отчаянието си, генералът емигрира. Изминаха шест години от заминаването му. Семейството му рядко получаваше вести от него, ала няколко дни преди Испания да признае независимостта на американските републики, той съобщи, че се завръща.

И така, в една хубава сутрин няколко френски търговци, горящи от нетърпение да се върнат в родината с богатството, спечелено с цената на дълъг труд и опасни пътувания из Мексико или Колумбия, се намираха на няколко левги от Бордо на борда на испански двумачтов кораб.

Състарен от умора или мъка повече, отколкото от годините, един мъж се бе облегнал на парапета и сякаш бе безразличен към гледката, на която се любуваха пасажерите, струпани на горната палуба. Избягнали опасностите на мореплаването и изкушени от хубавия ден, всички се бяха качили на палубата, сякаш да приветствуват родния бряг. Повечето от тях искаха на всяка цена да зърнат в далечината фаровете, къщите на Гаскония, Кордуанската кула сред причудливите очертания на няколко бели облака на хоризонта.

Морето бе така тихо, че без сребристите ресни, играещи около носа на кораба, и дългата бързо заличаваща се следа зад него пътниците щяха да имат чувството, че са спрели неподвижно сред

океана. Небето бе омайно чисто. Тъмносиният му свод постепенно избледняваше и накрая се сливаше със синкавите води, а линията помежду им блестеше ярко като наниз от звезди. Под слънчевите лъчи милиони изумруди искряха върху безбрежната морска шир, така че безкрайните водни равнини бяха може би по-лъчисти от небесните. Невероятно лек вятър издуваше снежнобелите платна на кораба и веещите се жълти знаменца, лабиринтът от въжета се открояваше особено релефно на блестящия фон на въздуха, небето и океана, без други нюанси освен сенките от тънките платна. Чуден ден, прохладен вятър, родината в далечината, спокойно море, меланхоличен плисък на вълните, красив самотен кораб, плъзгащ се по океана като жена, литнала към любовна среща — пълна с хармония картина, сцена, в която човешката душа може да обхване неизменните простори, тръгвайки от точка, където всичко е движение. Удивителен контраст между самота и живот, тишина и глъч, без да знаеш къде е глъчта и животът, небитието и тишината, защото нито един човешки глас не нарушаваше божественото очарование. Испанецът капитан, моряците, французите, седнали или прави, бяха потънали в благоговееен унес, изпълнен със спомени. Някаква леност се носеше във въздуха. Разведрените лица говореха за пълна забрава на миналите беди и благословеният кораб люшкаташе мъжете като в златен сън.

И все пак от време на време старият пътник, облакът на перилото, оглеждаше тревожно хоризонта. Цялото му лице издаваше неверие в съдбата и той сякаш се боеше, че няма да стигнат достатъчно бързо френския бряг. Този мъж бе маркизът. Щастието не бе останало глухо на зова му и на отчаяните му усилия. След петгодишни домогвания и мъчителен труд той притежаваше значително богатство. Нетърпелив да види отново родния край и да донесе благоденствие на семейството си, той бе последвал примера на неколцина френски търговци от Хавана и се бе качил с тях на испанския кораб, отплаващ за Бордо. А въображението му, изнурено да предвижда злото, му рисуваеше най-привлекателните картини от предишното му щастие. Зървайки отдалеч кафявата линия на сушата, сякаш виждаше жена си и децата си. Беше на любимото си място край камината и те се притискаха до него, галеха се. Представяше си Моина, красива, пораснала, с чар на младо момиче. Когато въображаемата картина придоби едва ли не реалност, в очите му

бликнаха сълзи. И за да скрие вълнението си, той погледна морския хоризонт в противоположна посока на мъглявата ивица суша.

— Ето го... — каза той. — Преследва ни.

— Какво има? — извика капитанът испанец.

— Някакъв кораб — отвърна тихо генералът.

— Още вчера го видях — каза капитан Гомес. И като изгледа изпитателно генерала, му прошепна: — През цялото време ни следи.

— И се питам защо не ни догонва — поде старият воин, — тъй като е по-добър платноход от проклетия ви „Сан Фернандо“.

— Имал е авария, някоя дупка...

— Настига ни! — извика французинът.

— Това е колумбийски корсар — прошепна капитанът. — Все още сме на шест левги от сушата, а вятърът отслабва.

— Той не плава, а лети, сякаш знае, че след два часа плячката му ще се изплъзне. Каква дързост!

— Той ли? — извика капитанът. — Ах, ненапразно се нарича „Отело“. Наскоро потопи една испанска фрегата, а има най-много трийсет оръдия! Само от него се страхувах, защото знаех, че кръстосва около Антилските острови... А-а! — възкликна той след кратка пауза, като се вгледа в платната на кораба си. — Вятърът се усилва, ще стигнем. Трябва, защото Парижанина ще бъде безпощаден.

— Той също идва! — отвърна маркизът.

„Отело“ беше вече само на три левги. Макар екипажът да не бе чул разговора между маркиза и капитан Гомес, появата на платнохода привлече повечето моряци и пътници близо до двамата събеседници. Но почти всички смятаха, че това е търговски кораб, и с интерес наблюдаваха приближаването му. Внезапно един моряк се провикна:

— Кълна се в свети Яков, вие сте загубени, ето Парижанина.

При това страшно име на борда настана паника и неописуем смут. Капитанът вдъхна с думите си временно мъжество у моряците. При възникналата опасност, тъй като искаше да стигне сушата на всяка цена, той се опита да опъне бързо всички допълнителни горни и долни квадратни платна от лявата и дясната страна на кораба, за да изложи на вятъра цялата площ от платна по мачтите. Тази маневра стана много трудно: естествено липсваше ѝ възхитителното, така приятно за окото единство на военен кораб. Макар „Отело“ да летеше като лястовица благодарение на умелото направляване на платната, привидно той

напредваше толкова бавно, че горките французи малко се обнадеждиха. Неочаквано, точно когато след неимоверни усилия и поради ловки маневри, в които Гомес лично участвуваше със заповеди и действия, „Сан Фернандо“ отново се устреми напред, кормчията обърна кораба напреко на вълните с едно неправилно завъртане на кормилото, вероятно умишлено. Шибнати странично от вятъра, платната внезапно увиснаха и се долепиха към мачтите, реите се счупиха и корабът се превърна в играчка на вълните. Капитанът стана по-бял от платната от ярост: с един скок се хвърли върху кормчията и така ожесточено замахна с камата си, че не го улучи, но го блъсна в морето. После улови кормилото и се опита да се справи със страшната беда, сполетяла храбрия му славен кораб. Сълзи на отчаяние пълнеха очите му, защото измяната, която проваля талантливото ни дело, е по-страшна от смъртна заплаха. Но колкото по-силно ругаеше капитанът, толкова по-малко работа вършеше. Той сам изстреля залп — сигнал за тревога, с надеждата, че ще го чуят от брега. В този миг корсарят, носещ се с обезсърчителна скорост, отвърна с оръдеен изстрел и гюлето падна на двадесет метра от „Сан Фернандо“.

— Гръм и мълнии! — извика генералът. — Какъв точен изстрел! Имат специални къси оръдия.

— О, тоя ли, заговори ли той, трябва да мълчиш! — отвърна един моряк.

— Парижанина не би се уплашил и от английски кораб...

— Край! — извика отчаян капитанът, който бе насочил далекогледа си и изобщо не виждаше суша. — Още по-далеч сме от Франция, отколкото мислех.

— Защо се отчайвате? — попита го генералът. — Всичките ви пътници са французи, те са наели кораба ви. Пиратът е парижанин, казвате. Добре, вдигнете бяло знаме и...

— Ще ни потопи — отвърна капитанът. — Не е ли готов на всичко в зависимост от случая, когато иска да пипне богата плячка?

— Ах, ако е пират!...

— Пират! — каза морякът с диво изражение. — Той е винаги изправен или умее да изглежда така.

— В такъв случай — възкликна генералът, като вдигна очи към небето — да се примирим с участта си.

И прояви достатъчно сила, за да сдържи сълзите си. Едва изрекъл тези думи, втори оръдеен изстрел, по-добре насочен, улучи корпуса на „Сан Фернандо“ и го проби.

— Спрете всички маневри! — тъжно заповяда капитанът.

А морякът, който бе защитил честността на Парижанина, много сръчно се включи в тази отчаяна маневра. Екипажът остана в очакване в продължение на убийствен половин час, обзет от най-дълбока покруса. „Сан Фернандо“ имаше на борда си четири милиона пиастри, които представляваха цялото богатство на петимата пасажери, като делът на генерала беше един милион и сто хиляди франка. Накрая „Отело“, вече на десет пушечни изстрела от тях, ясно показва заплашителните дула на дванайсетте си оръдия, готови за стрелба. Дяволът сякаш нарочно надуваше платната му ведно с вятъра, но окото на всеки опитен моряк лесно отгатваше тайната на бързината му. Достатъчно бе да разгледа набързо устремения кораб, удължен, тесен, с високи мачти, формата на платната, възхитително лекото му съоръжение и умението, с което всички моряци като един съвършено направляваха бялата площ на платната му. Всичко говореше за невероятна сигурност и мощ на изящното творение от дърво, бързо и умно като състезателен кон или граблива птица. Екипажът на корсаря стоеше мълчалив и готов в случай на съпротива да унищожи злочестия търговски кораб, който за щастие кротуваше като ученик, заловен в провинение от учителя.

— Та ние имаме оръдия! — извика генералът, като стисна ръката на капитана.

Испанецът хвърли на стария воин смел, но безнадежден поглед и отвърна:

— Ами хора?

Маркизът огледа екипажа на „Сан Фернандо“ и изтръпна. Четиримата търговци бяха бледи и треперещи, а моряците, скупчени около един от тях, като че ли се съвещаваха да минат на страната на „Отело“ и гледаха корсаря любопитно и алчно. Надзирателят, капитанът и маркизът единствени размениха с поглед благородни мисли.

— Ах, капитан Гомес, някога се сбогувах с родината и семейството си, съкрушен от горчивини. Ще трябва ли да ги напусна пак в мига, когато нося радост и щастие на децата си?

Генералът се извърна, за да пролее в морето една сълза на безсилен гняв, и видя, че кормчията плува към корсаря.

— Този път — отвърна капитанът — ще се сбогувате завинаги с родината си.

Французинът го изглежда така стъписано, че испанецът се изплаши. В този миг двата платнохода бяха почти един до друг. При вида на вражеския екипаж генералът повярва в трагичното пророчество на Гомес. Около всяко оръдие стояха по трима мъже. Ако съдеше по атлетическата им стойка, ъгловатите лица, голите, жилести ръце, човек би ги взел за бронзови статуи. Бяха от хората, които умират прави. Добре въоръжени, енергични, ловки и яки, моряците стояха неподвижни. Мъжествените им лица бяха силно загорели от слънцето, задебелили от тежка работа. Очите им блестяха като въглени и говореха за буден ум и пъклени удоволствия. Пълната тишина на горната палуба, която бе почерняла от мъже и шапки, свидетелствуваше за безпощадната дисциплина, на която една мощна воля подчиняваше тези демони в човешки образ. Главатарят стоеше в подножието на голямата мачта прав, със скръстени ръце, невъоръжен, само с една секира при краката си. На главата си носеше филцова шапка с широка периферия, чиято сянка скриваше лицето му. Подобни на кучета, легнали пред господаря си, топчии, войници и моряци местеха очи от своя капитан към търговския кораб. Когато двата кораба се допряха, ударът прекъсна съзерцанието на корсаря и той прошепна две думи на младия си помощник, застанал на две крачки от него.

— Куките за абордаж! — извика помощник-капитанът.

И „Сан Фернандо“ бе прикрепен към „Отело“ с удивителна бързина. По заповедите, давани тихо от корсаря и повтаряни от помощника му, всеки се спусна да изпълни задачата на палубата на заловения кораб, както семинаристи отиват на литургия: да вържат ръцете на моряците и на пътниците и да приберат плячката. В един миг буретата, пълни с пиастри, продоволствените припаси и екипажът на „Сан Фернандо“ бяха прехвърлени на борда на „Отело“. Генералът мислеше, че сънува, когато се озова с вързани ръце, захвърлен върху един денк, сякаш бе стока. Между корсаря, помощника му и един моряк, изпълняващ като че ли функциите на надзирател, се проведе съвещание. Когато свърши — то бе кратко, — морякът свирна на хората си. По дадена от него заповед всички наскочаха на палубата на

„Сан Фернандо“, покатериха се по въжетата и започнаха да смъкват мачти, платна, въжета така сръчно, както войник съблича на бойното поле убит другар, чиито ботуши и шинел са го блазнали.

— Загубени сме — студено каза на маркиза испанският капитан, който бе дебнал тримата главатари по време на разговора им и действията на моряците, които разграбваха кораба му.

— Защо? — хладно попита генералът.

— Какво ще ни правят? Сигурно са си дала сметка, че трудно ще продадат „Сан Фернандо“ във френските или испанските пристанища и ще го потопят, за да не им пречи. Колкото до нас, вярвате ли, че ще се нагърбят с прехраната ни, когато сами не знаят в кое пристанище ще хвърлят котва?

Едва изрекъл тези думи, генералът чу страхотни крясъци, последвани от глух плясък на няколко тела, хвърлени в морето. Обърна се и не видя четиримата търговци. Осем топчии с диви лица още бяха с ръце във въздуха, когато военният ги изгледа ужасен.

— Нали ви казах! — студено промълви испанецът.

Маркизът рязко се изправи, морето се бе успокоило, той дори не можа да различи мястото, където бяха потънали злочестите му спътници. В този миг те падаха към дъното с вързани ръце и крака, ако рибите вече не ги бяха разкъсали. На няколко крачки от него вероломният кормчия и морякът от „Сан Фернандо“, който хвалеше преди малко могъществото на парижкия капитан, се побратимяваха с корсарите и им сочеха с пръст другарите си от кораба, които според тях бяха достойни да бъдат включени в екипажа на „Отело“. Колкото до другите, двама юнги вързаха краката им въпреки ужасните им ругатни. Когато подборът бе приключен, осемте топчии уловиха осъдените и безцеремонно ги хвърлиха в морето. Корсарите наблюдаваха със злорадо любопитство различния начин, по който мъжете падаха, гримасите им и последните им гърчове. Но на лицата им — нито подигравка, нито удивление, нито състрадание. За тях това бе най-обикновено събитие, с което, изглежда, бяха свикнали. Повъзрастните предпочитаха да гледат с мрачна застинала усмивка бъчвите с пиастри, сложени под голямата мачта. Генералът и капитан Гомес, седнали върху един денк, се питаха безмълвно за участието си с почти безжизнени погледи. Скоро бяха единствените оцелели от екипажа на „Сан Фернандо“. Седемте моряка, избрани от двамата

шпиони измежду испанците, с радост се бяха преобразили вече в перуанци.

— Какви свирепи негодяи! — внезапно извика генералът, чиито скръб и благоразумие бяха заглушени от лоялното му и благородно възмущение.

— Подчиняват се на необходимостта — безстрастно отвърна Гомес. — Ако вие срещнете някой от тях, не бихте ли го прободили с шпагата си?

— Капитане — обърна се помощник-капитанът към испанеца. — Парижанина е чувал за вас, според него вие единствен познавате добре тесните протоци на Антилските острови и бразилското крайбрежие. Искате ли...

Капитанът прекъсна младия си помощник с презрително възклицание и отвърна:

— Ще умра като моряк, като честен испанец, като християнин. Чуваш ли?

— В морето! — извика младият мъж.

При тази заповед двама топчии уловиха Гомес.

— Вие сте подлеци! — извика генералът, като спря двамата корсари.

— Старче — каза му помощникът, — не се гневете толкова. Ако червената ви лента прави някакво впечатление на нашия капитан, аз пет пари не давам за нея... След малко ще си поговорим и с вас.

В същия миг по глухия плясък, непримесен с никакъв стон, генералът разбра, че доблестният Гомес е загинал като моряк.

— Парите ми или смъртта! — извика той в страхотен пристъп на ярост.

— А-а, вие сте разумен — изкикоти се корсарят. — Сега можете да бъдете сигурен, че ще получите нещо от нас...

После по знак на помощник-капитана двама моряци побързаха да вържат краката на французина, но той с неочаквана дързост ги удари, измъкна ненадейно сабята на помощник-капитана и ловко я развъртя като стар кавалерийски генерал, владеец знанията си.

— Ах, разбойници, няма да хвърлите във водата като последен глупак един бивш войник на Наполеон!

Пистолетни изстрели почти от упор срещу непокорния французин привлякоха вниманието на Парижанина, следящ в този миг

пренасянето на съоръженията от „Сан Фернандо“. Невъзмутимо той улови откъм гърба смелия генерал, вдигна го и го понесе към парапета, канейки се да го хвърли във водата като ненужно парче дърво. В същия миг генералът срещна хищния поглед на похитителя на дъщеря си. Тъст и зет мигом се познаха. Вместо да го хвърли в морето, капитанът се завъртя рязко и го изправи до голямата мачта, сякаш маркизът бе лек като перце. По палубата се понесе ропот. Но корсарят само изгледа хората си и тутакси се възцари пълна тишина.

— Това е бащата на Елен — заяви капитанът с ясен и твърд глас. — Тежко и горко на този, който не го тачи!

Радостни възгласи отекнаха на палубата и се издигнаха в небето като църковно моление, като първия стих на „Те Деум“. Юнгите се залюляха по възетата, моряците хвърляха шапки във въздуха, топчиите тропяха с крака, всички се вълнуваха, викаха, свиркаха, псуваха. Фанатичният израз на радост обезпокои и смути генерала. Отдавайки чувствата им на някаква страшна тайна, първият му вик, когато си възвърна способността да говори, беше:

— Дъщеря ми! Къде е дъщеря ми?

Корсарят му хвърли обичайния си проникателен поглед, който, кой знае защо, винаги смущаваше и най-безстрашните души, накара го да занемее за голямо задоволство на моряците, щастливи, че силата на главатаря им въздействува на всички, поведе го към една стълба, накара го да слезе и се спря пред една каюта. Разтвори рязко вратата и каза:

— Ето я!

После изчезна, като остави стария воин смаян пред гледката, разкрила се пред очите му. При внезапното отваряне на вратата Елен бе станала от дивана, на който си почиваше, но видя маркиза и извика изненадано. Толкова бе изменена, че само очи на баща можеха да я познаят. Слънцето на тропиците бе разхубавило бялото ѝ лице с мургав тен и дивна руменина, придавайки му екзотична поетичност. От него се излъчваше величие, царствена твърдост, дълбока чувствителност, която би поразила и най-грубия човек. Дългите ѝ пищни коси, нападали на едри къдри върху тънката ѝ шия, добавяха представа за сила на гордото ѝ лице. В позата и жестовете на Елен се долавяше съзнание за собствената ѝ власт. Победоносно доволство леко издуваше розовите ѝ ноздри и безметежното ѝ блаженство

проличаваше в цялата ѝ красота. В нея имаше също някаква прелест на девица и особената гордост, присъща на любима жена. Робиня и повелителка, тя се покоряваше, защото можеше да царува. Облечена бе с великолепиe, чар и изящество. Роклята ѝ беше от индийски муселин, а диванът и възглавниците — от кашмир; персийски килим бе постлан на пода на обширната каюта, а четирите ѝ деца играеха в краката ѝ, строяха чудновати замъци с бисерни огърлици, ценни бижута и скъпи предмети. В няколко вази от севърски порцелан, рисувани от госпожа Жакото, имаше редки благоуханни цветя: мексикански жасмин, камелии, сред които подхвърчаха опитомени колибри, подобни на оживели рубини, сапфири, злато. В този салон имаше пиано, а по дървените стени, тапицирани с червена коприна, тук-там се виждаха картини с малки размери, но от най-добри художници: „Залез“ от Гюден до платно на Тербург, една „Мадона“ от Рафаело съперничеше по поетичност със скица от Жироде, картина от Джерард Доу затъмняваше Дролинг. Върху китайска лакирана масичка имаше златна фруктиера с чудни плодове. С една дума, Елен като че ли бе кралица на обширна империя, в будоара си, в който коронованият ѝ любовник бе събрал най-изящните неща на земята. Децата втренчиха в дядо си живите си проникателни очи. Свикнали да живеят сред битки, бури и смърт, те приличаха на римлянчета, жадни за война и кръв, нарисувани от Давид в картината му „Брут“.

— Възможно ли е? — извика Елен, като докосна баща си, за да се увери, че това видение е действителност.

— Елен!

— Татко!

Те паднаха в обятията си и прегръдката на стареца не би нито по-силната, нито по-сърдечната.

— На кораба ли бяхте?

— Да — тъжно отвърна той, като седна на дивана и се загледа в децата, които, струпани около него, го наблюдаваха с наивно внимание. — Щях да загина, ако...

— Ако не беше мъжът ми — прекъсна го Елен. — Отгатвам.

— Ах! — извика генералът. — Защо трябваше да те намеря в такова положение, скъпа Елен, теб, за която толкова плаках! Пак ще трябва да скърбя за твоята участ.

— Защо? — усмихна се тя. — Няма ли да бъдете доволен, ако знаете, че съм най-щастливата жена?

— Щастлива! — Той подскочи от изненада.

— Да, добри ми татко — поде тя, улови ръцете му, целуна ги и ги притисна до туптящата си гръд, като добави към тази ласка предизвикателно изражение, което искрящите ѝ от радост очи правеха още по-многозначително.

— Възможно ли е? — попита той, любопитен да научи за живота на дъщеря си и забравил всичко пред сияещото ѝ лице.

— Чуйте, татко, моят любим, съпруг, слуга, господар е мъж с душа, всеобхватна като безбрежното море, неизчерпаемо нежна като небето, с една дума, бог! От седем години нито веднъж не му се е изплъзнала дума, чувство, жест, които да противоречат на божествената хармония в езика, ласките и любовта му. Винаги ме е гледал с приятелска усмивка на уста и радостен лъч в очите. Горе гръмкият му глас често се издига над воя на бурята или суматохата на битките, но тук той е тих и мелодичен като музиката на Росини, чиито творби стигат до мен. Всичко, което може да измисли една жена, е мое. Понякога получавам дори повече, отколкото желая. Царувам над морето и ми се подчиняват като на владетелка. Да, щастлива съм! — подхвана тя след кратко мълчание. — „Щастлива“ не е думата, която може да изрази моето блаженство. Получила съм дела на всички жени! Да изпитваш любов, огромна преданост към мъжа, когото обичаш, и да срещнеш в сърцето му безкрайно чувство, в което женската душа се губи, и то постоянно! Кажете, щастие ли е това? Изживяла съм вече хиляди човешки съществування. Тук съм единствената жена, тук аз заповядвам. Нито веднъж създание от моя пол не е стъпило на този славен кораб, където Виктор е винаги на няколко крачки от мен. Не може да се отдалечи от мен повече от кърмата до носа — продължи тя лукаво. — Седем години! Любов, устояла седем години на непрестанната радост, на ежеминутното изпитание, любов ли е това? Не, о, не, това е по-прекрасно от всичко, което познавам в живота... Човешкият език е безсилен да изрази божественото щастие.

Сълзи рукохна от пламтящите ѝ очи. Четирите деца жално се разплакаха и се втурнаха към нея като пиленца при майка си, а най-голямото удари генерала и го изгледа заплашително.

— Абел, мили мой, аз плача от радост.

Взе го на коленете си, а детето започна да я гали, обвини с ръчички царствената шия на Елен, като лъвче, което иска да поиграе с майка си.

— Не се ли отегчаваш? — попита генералът, смаян от възторжените думи на дъщеря си.

— Да — отвърна тя, — когато отиваме на сушата, но и тогава никога не се разделям с мъжа си.

— Но ти обичаше баловете, празненствата, музиката!

— Музиката е неговият глас, празненствата ми са тоалетите, които измислям заради него. Когато някоя моя дреха му хареса, не ми ли се любува все едно цялата земя? Само затова не хвърлям в морето тези диаманти, колиета, диадеми от скъпоценни камъни, богатствата, цветята, шедьоврите на изкуството, които той щедро ми дава с думите: „Елен, понеже не отиваш във висшето общество, искам то да дойде при теб.“

— Но на борда има мъже, дръзки, страшни, чиито страсти...

— Разбирам ви, татко — усмихна се тя. — Успокойте се. Никога императрица не е била обкръжена от повече уважение, отколкото ми отдават на мен. Тези хора са суеверни, вярват, че съм духът-покровител на кораба, на начинанията, на успехите им. Но той е техният бог! Един ден, един-единствен път някакъв моряк се държа непочтително... на думи — засмя се тя. — Преди Виктор да узнае, хората от екипажа го хвърлиха в морето, макар че аз му простих. Обичат ме като свой ангел-хранител, грижа се за тях, когато са болни, и имах щастието да спася неколцина от смърт, като бдях над тях с женско усърдие. Тези клетници са едновременно исполини и деца.

— А когато има битки?

— Свикнала съм. Треперех само по време на първата... Сега съм калена и дори... нали съм ваша дъщеря, обичам опасността...

— А ако той загине?

— Ще загина и аз.

— А децата ти?

— Те са синове на океана и опасността, споделят живота на родителите си... Животът ни е едно цяло и е неделим. Водим едно и също съществуване, записани сме всички на една и съща страница, носи ни една и съща лодка, знаем това.

— Толкова ли го обичаш, че го предпочиташ пред всичко?

— Пред всичко — повтори тя. — Но нека не задълбаваме в тази тайна. Вижте, и това скъпо дете е пак той!

После притисна Абел необикновено силно и го обсипа с пламенни целувки по бузите, по косите...

— Но не мога да забравя, че току-що хвърли в морето девет души.

— Налагало се е навярно, защото той е човечен и великодушен. Пролива възможно най-малко кръв за опазването и интересите на малкия свят, който закриля и чиято свещена кауза брани. Поговорете с него за това, което ви се струва лошо, и ще видите, че ще ви накара да промените мнението си.

— А престъплението му? — промълви генералът като че ли на себе си.

— Ами ако то е било добродетел? — възрази тя с хладно достойнство. — Ако човешкото правосъдие не е могло да отмъсти за него?

— Да си отмъсти сам! — възкликна генералът.

— А какво е адът — попита тя, — ако не вечно отмъщение за едnodневни прегрешения?

— Ах, ти си изгубена. Той те е омагьосал, извратил. Говориш безсмислици.

— Останете тук един ден, татко, и ако пожелаете да го слушате, да го наблюдавате, вие ще го обикнете.

— Елен, ние сме на няколко левги от Франция — каза сериозно генералът.

Тя потрепери, погледна през прозорчето на каютата и посочи морето, раздиплящо безбрежни савани зелена вода.

— Ето моята родина — отвърна тя, като леко топна по килима с крак.

— Няма ли да дойдеш да видиш майка си, сестра си, братята си?

— О, да — каза тя и в гласа ѝ се прокрадна ридание, — ако той иска и може да ме придружи.

— Нима нямаш вече нищо, Елен — строго поде генералът, — нито родина, нито семейство?...

— Аз съм негова съпруга — отвърна тя гордо, с тон, изпълнен с достойнство. — От седем години това е първото щастие, което не ми

идва от него — добави тя, като улови ръката на баща си и я целуна, — и първият упрек, който чувам.

— А съвестта ти?

— Съвестта ми! Но моята съвест е той. — В този миг силно потрепери. — Ето, идва. Дори в битка, измежду всички други, разпознавам стъпките му по палубата.

И внезапно червенина обагри страните ѝ, лицето ѝ засия, очите ѝ блеснаха, а тенът ѝ стана матовобял... В мускулите ѝ, в сините ѝ вени, в неволния трепет на цялото ѝ тяло се отгатваше щастие и любов. Този чувствен порив развълнува генерала.

И действително миг след това корсарят влезе, седна в едно кресло, грабна най-големия си син и се заигра с него.

За миг настана мълчание, защото генералът, замечтан, сякаш унесен в сън, съзерцаваше елегантната каюта, подобна на гнездо на алкиони, в която това семейство плаваше по океана от седем години между небето и вълните, уповавайки се на един мъж, водено през опасностите на сраженията и бурите, както в обикновения живот сред социалните несгоди... Наблюдаваше с възхищение дъщеря си, приказен символ на морска богиня, прелестна в красотата си, богата с щастieto си, затъмняваща всички съкровища край себе си със съкровищата на душата си, мълниите на очите си и неизразимата поезия в личността и обкръжението си. В нейното положение имаше нещо странно, което го изненадваше, фанатична страст и логика, които объркваха обичайните представи. Хладните и тесногръди комбинации на обществото се стопяваха пред тази картина. Старият воин почувствува всичко това и разбра, че дъщеря му никога няма да скъса с този толкова волен, богат на контрасти, изпълнен с истинска любов живот. Освен това, щом веднъж бе вкусила опасността, без да трепне, вече не можеше да се върне към дребнавия начин на живот на пошлото, ограничено общество.

— Преча ли? — попита корсарят, като наруши мълчанието и погледна жена си.

— Не — отвърна генералът. — Елен всичко ми разказа. Разбирам, че тя е загубена за нас...

— Не — възрази живо корсарят. — Още няколко години, и простъпката ми ще се покрие с давност, тогава ще мога да се завърна

във Франция. Когато съвестта е чиста и ако, нарушавайки обществените ви закони, един човек се е подчинил...

Той замълча, като не благоволи да се оправдае.

— А как можете да не изпитвате угризения — прекъсна го генералът — за новите убийства, извършени пред очите ми?

— Нямахме хранителни припаси — невъзмутимо отвърна корсарят.

— Но ако бяхте свалили тези хора на брега...

— Щяха да пресекат бягството ни с някоя фрегата и нямаше да стигнем Чили.

— Преди да успеят да предупредят от Франция испанското адмиралтейство... — прекъсна го генералът.

— Но Франция можеше да погледне с лошо око, че осъден за углавно престъпление човек е завзел кораб, нает от жители на град Бордо. А самият вие не сте ли давали на бойното поле няколко излишни оръдейни изстрела?

Смутен от погледа на корсаря, генералът млъкна, а по лицето на дъщеря му се изписа победоносно и в същото време тъжно изражение...

— Генерале — сериозно каза корсарят, — за мен е закон никога да не накърнявам плячката. Но безспорно делът ми ще бъде по-голям от вашето състояние. Позволете ми да ви го възстановя в друга валута... — Взе от шкафа до пианото няколко пачки банкноти, без да ги брои, и даде един милион на маркиза. — Нали разбирате, нямам време да чакам минаващите по пътя за Бордо кораби... И тъй, освен ако сте привлечен от опасностите на скитническия ни живот, от пейзажа на Южна Америка, от тропическите ни нощи, от битките ни и от удоволствието да утвърждавате знамето на една млада нация или името на Симон Боливар, трябва да се разделим... Една мауна и предани мъже ви чакат. Да се надяваме, че третата ни среща ще бъде по-щастлива...

— Виктор, искам да бъда още малко с баща си — каза Елен с недоволен глас.

— Десет минути още, и някоя фрегата може да ни изненада. Тъй да бъде! Ще се позабавляваме. Хората ни се отегчават.

— О, тръгнете си, татко! — извика жената на моряка. — И занесете на сестра ми, на братята ми и... на майка ми този залог, че

мисля за тях.

И тя взе шепа скъпоценни камъни, огърлици, бижута, зави ги в кашмирен шал и плахо ги подаде на баща си.

— А какво да им предам от теб? — попита той, поразен от колебанието на дъщеря си, преди да произнесе думата „майка“.

— О, нима се съмняваш в чувствата ми? Всеки ден се моля за щастието им.

— Елен — подхвана старецът, като се взря в нея, — няма ли вече да те видя? Никога ли няма да узная причината за бягството ти?

— Тази тайна не е само моя — отвърна тя със сериозен глас. — И да имах право да ви я кажа, може би пак нямаше да я споделя. В продължение на десет години изживях нечувани страдания...

Не се доизказа и подаде на баща си подаръците за близките си. Свикнал по време на битките да има широки схващания по отношение на плячката, генералът прие даровете на дъщеря си и му бе приятно да мисли, че под влиянието на тъй чистата, тъй извисена Елен парижкият капитан е станал честен човек, воювайки срещу Испания. Слабостта му към смелчаците взе връх. Стори му се, че ще изглежда смешен, ако се държи като прекален пуританин, и сърдечно стисна ръката на корсаря, прегърна своята Елен, единствената си дъщеря, с присъщия си за военните възторг и намокри със сълзите си лицето, чиято гордост и мъжествен израз неведнъж му се бяха нравили. Силно развълнуван, корсарят му подаде децата си за благословия. Накрая всички се сбогуваха за последен път с прочувствен поглед.

— Бъдете винаги щастливи! — извика дядото и се спусна към палубата.

Необикновено зрелище сред морето очакваше генерала. Подпаленият „Сан Фернандо“ пламтеше като огромна копа сено. Моряците, потапящи испанския платноход, бяха забелязали, че на борда му има бурета с ром, какъвто имаха в изобилие и на „Отело“, и бяха решили, че ще е забавно да запалят една грамадна чаша пунш в открито море. Простимо развлечение за хора, които поради еднообразието на морето не пропускат случай да разнообразят живота си. Когато се спусна в мауната на „Сан Фернандо“, карана от шестима яки мъже, генералът неволно гледаше ту горящия „Сан Фернандо“, ту дъщеря си, облегната на корсаря, застанали и двамата на кърмата на кораба си. При толкова спомени, при вида на бялата ефирна рокля на

Елен, което се вееше като още едно платно, и красивата ѝ стройна снага на фона на океана, така внушителна, че властвуваше над всичко, дори над морето, той забравяше с безгрижието на воин, че плава над гроба на храбрия Гомес.

Нагоре като тъмен облак се виеше огромен стълб дим, а слънчевите лъчи тук-там го пронизваха, като хвърляха поетични отблясъци. Това беше второ небе, тъмен купол, под който светеха канделабри и над който се разстилаше вечният лазурен небосвод, хиляди пъти по-красив поради мимолетния контраст. Чудноватите нюанси на дима — жълти, светли, червени, черни — се преливаха един в друг и обгръщаха кораба, който искреше, пращеше и стенеше. Огънят свистеше, хапейки въжетата, и бързо обхождаше кораба, както народният бунт лети по улиците на града. Синкавите пламъци на рома играеха, като че ли морският дух направляваше тази буйна течност, също както студент, който размахва весело пламтящия пунш по време на гуляй. Но слънцето, по-мощен източник на светлина, ревниво към безочливия блясък, затъмняваше с лъчите си багрите на пожара. Той се превърна в мрежа, в шарф, носен от потока слънчеви огньове.

За да избяга, „Отело“ улавяше малкото вятър, духащ в новата посока, и се накланяше ту на една, ту на друга страна като люшкано от въздуха хвърчило. Красивият кораб се носеше на юг и ту се скриваше от погледа на генерала зад стълба дим, чиято сянка се проточваше фантастично върху вълните, ту се показваше, издигайки се грациозно над тях в своя бяг. Всеки път, когато зърваше баща си, Елен размахваше кърпичката си, за да го приветствува още веднъж. Скоро „Сан Фернандо“ изчезна и кипящата морска повърхност мигом утихна. „Отело“ бе далеч. Мауната приближаваше сушата. Облакът се изпречи между крехката лодка и кораба. Генералът видя за последен път дъщеря си през една пролука в стълбовидния дим. Пророческо видение! Единствено бялата кърпа и роклята се открояваха на тъмния фон. Корабът дори не се виждаше между зелената вода и синьото небе. Елен бе само едва забележима точка, тънка, изящна линия, ангел в небето, представа, спомен.

След като възвърна състоянието си, маркизът умря от изтощение. Няколко месеца след смъртта му през 1833 година маркизата бе принудена да заведе Моина на минерални бани в Пиренеите

Капризното момиче пожела да види красивите планини. Върнаха се в курорта и там се разигра следната ужасна сцена.

— Боже мой, колко зле направихме, майко, че не останахме още няколко дни в планината. Там бяхме много по-добре, отколкото тук. Чухте ли непрекъснатите стенания на това проклето дете и брътвежа на злочестата жена, която навярно говори на диалект, защото не разбрах нищо от думите ѝ? Що за хора имаме за съседи! Тази нощ е една от най-кошмарните в живота ми.

— Аз нищо не чух — отвърна маркизата, — но ще отида при собственичката на хотела, скъпо дете, ще ѝ поискам и съседната стая, ще бъдем сами в апартамента и няма да има никакъв шум. Как се чувствуваш тази сутрин? Отпаднала ли си?

При тези думи маркизата стана и се доближи до леглото на Моина.

— Дай да видя — каза тя и се опита да хване ръката ѝ.

— О, остави ме, мамо — отвърна Моина, — ръката ти е студена.

И младото момиче зарови глава във възглавницата си със сърдит вид, но толкова грациозно, че една майка мъчно можеше да се оскърби. В същия миг стон, тих и протяжен, който би разкъсал сърцето на всяка жена, долетя от съседната стая.

— Но ако си чувала това цяла нощ, защо не ме събуди? Можехме... — Още по-силно стенание прекъсна маркизата и тя извика: — Но там някой умира!

И веднага излезе.

— Изпрати ми Полин! Искам да се облека — извика Моина.

Маркизата слезе бързешком и завари собственичката в двора с няколко души, които внимателно я слушаха.

— Госпожо, настанили сте до нас някого, който като че ли много страда...

— Ах, не ми говорете! — извика жената. — Току-що пратих да повикат кмета. Това е, представете си, една жена, една нещастница, която пристигна снощи пеш. Идва от Испания, без паспорт и без пари. Носеше на гърба си детенце, което умря. Не можех да не я приема. Тази сутрин се качих да я видя, защото вчера, когато отседна тук, много ме нажали. Горката женица! Лежеше с детенцето си и двамата се бореха със смъртта. „Госпожо — каза ми тя, като измъкна златния пръстен от пръста си, — не притежавам нищо друго, вземете го, за да

се разплатя с вас. Достатъчно ще бъде, няма да остана дълго тук. Клетото ми дете! Ние ще умрем заедно!“ И погледна детето си. Взех пръстена и я попитах коя е. Но тя не пожела да ми каже името си... Току-що пратих да повикат лекаря и господин кмета...

— Окажете ѝ цялата необходима помощ! Боже мой, може би още е възможно да я спасим! Ще ви заплатя колкото струва...

— О, госпожо, тя изглежда много горда и не зная дали ще приеме.

— Ще отида да я видя...

И маркизата веднага се качи при непознатата, без да помисли, че видът ѝ може да въздействува зле на жената, щом е умираща, защото бе още в траур. При вида на агонизиращата маркизата побледня. Въпреки ужасните страдания, които бяха изменили красивото лице на Елен, тя позна голямата си дъщеря. Щом видя облечената в черно жена, Елен се изправи в леглото, нададе ужасен вик и бавно се отпусна назад, когато позна майка си.

— Дъще! — каза госпожа Д'Егльомон. — Какво ви е нужно? Полин!... Моина!...

— Нищо не ми е нужно вече — отвърна Елен със слаб глас. — Надявах се да видя отново баща си, но от траура ви разбирам...

Не довърши, притисна детето до гърдите си сякаш за да го стопли, целуна го по челото и хвърли на майка си поглед, в който още се четеше упрек, макар смекчен от прошка. Маркизата не пожела да види упрека, забрави, че Елен бе дете, някога заченато сред сълзи и отчаяние, дете на дълга, причинило най-големите ѝ нещастия. Нежно се приближи до първородната си дъщеря, спомняйки си само, че Елен първа ѝ бе донесла радостта на майчинството. Очите на майката бяха пълни със сълзи и като целуна дъщеря си, тя извика:

— Елен! Дъще моя...

Елен млчеше. Току-що бе издъхнало последното ѝ дете.

В същия миг влязоха Моина, камериерката ѝ Поли, собственичката на хотела и един лекар. Маркизата държеше ледената ръка на дъщеря си и я гледаше с истинско отчаяние. Ожесточена от нещастията, вдовицата на корсаря, оцеляла от корабокрушение, като от цялото си прекрасно семейство бе спасила само едно дете, каза със страшен глас на майка си:

— Всичко това е ваше дело. Ако бяхте за мен това, което...

— Моина, излез, излезте всички! — Маркиза Д'Егльомон заглуши думите на Елен със силния си глас. — За бога, детето ми, да не подновяваме в този миг тъжните си спорове...

— Няма да говоря — каза Елен със свръхестествено усилие. — Аз съм майка, зная, че Моина не бива... Къде е детето ми?

Тласкана от любопитство, Моина отново влезе.

— Сестро — промълви галеното момиче, — лекарят...

— Всичко е безполезно — прошепна Елен. — О, защо не умрях на шестнайсет години, когато исках да се самоубия. Никога не можеш да намериш щастие извън закона... Моина... ти...

Издъхна, скланяйки глава над детето си, като го притискаше конвулсивно.

— Моина, сестра ти навярно искаше да ти каже — изрече госпожа Д'Егльомон, когато се прибра в стаята си, и избухна в ридания, — че една девойка никога не намира щастие в авантюристичен живот извън общоприетите норми и най-вече далеч от майка си.

ШЕСТА ГЛАВА

СТАРОСТТА НА ЕДНА СГРЕШИЛА МАЙКА

В началото на юни 1844 година по обед една жена на около петдесет години, но много състарена за възрастта си, се разхождаше по една слънчева алея в градината на внушителен дом на парижката улица Плюме. След като мина два-три пъти по леко виещата се алея, от която можеше да наблюдава прозорците на един апартамент, който като че ли всецяло поглъщаше вниманието ѝ, тя седна на едно кресло в полуселски стил, направено от преплетени необелени пръчки. От мястото, където бе поставено изящното кресло, дамата можеше да обхване с поглед през желязната ограда не само булевардите с възхитителния Дом на инвалидите, извисяващ златния си купол сред короните на стотици брястове — прекрасна гледка, — а и не толкова величествената гледка на собствената си градина, завършваща със сивата фасада на един от най-красивите частни домове в предградието Сен-Жермен. Всичко тънеше в тишина, съседните градини, булевардите, Домът на инвалидите: защото в този изискан квартал денят започва едва по пладне. Освен ако по някакъв каприз една млада жена не пожелае да поязди или възрастен дипломат не трябва да изпълни протоколни задължения; в този час прислуга и господари спят или стават от сън.

Толкова ранобудната стара дама бе маркиза Д'Егльомон, майка на госпожа Дьо Сент-Ерьоан, на която принадлежеше прекрасният дом. Маркизата се бе лишила от него в полза на дъщеря си, приписала ѝ бе цялото си богатство, като си бе запазила само пожизнена рента. Графиня Моина дьо Сент-Ерьоан беше единственото оцеляло дете на госпожа Д'Егльомон. Маркизата бе пожертвувала всичко, за да я омъжи за наследника на едно от най-видните френски семейства. Нищо по-естествено: загубила бе един след друг двамата си сина — Гюстав, маркиз Д'Егльомон, бе умрял от холера^[1], а Абел бе загинал в битката за Константин^[2]. Гюстав остави деца и вдовица, но доста

хладната привързаност на госпожа Д'Егльомон към двамата ѝ синове още повече отслабна, преминавайки и към внуците ѝ. Тя се държеше любезно с младата госпожа Д'Егльомон, но се ограничаваше с повърхностното чувство, което добрият тон и условностите ни карат да проявяваме към роднините си.

Тъй като бе уредила имуществените проблеми с покойните си синове, тя бе запазила за любимата си Моина собствените си спестявания и богатство. Красива и очарователна още като дете, Моина винаги бе била за госпожа Д'Егльомон обект на вроденото или неволното предпочитание, присъщо на майките: гибелна слабост, на пръв поглед необяснима, но прекалено ясна за страничния наблюдател.

Прелестното лице на Моина, тембърът на гласа на любимата ѝ дъщеря, държането, походката, изразът, жестовете, всичко в нея будеше у маркизата най-дълбоките чувства, които могат да въодушевят, да смутят или да очароват едно майчино сърце. Смисълът на сегашния, бъдещия и миналия ѝ живот бе в тази млада жена, в която бе вложила всички свои чувства. Моина имаше щастието да оцелее за разлика от другите четири, по-големи от нея деца. Във висшето общество се говореше, че госпожа Д'Егльомон е загубила по най-злощастен начин чаровна дъщеря, чиято участ бе останала почти неизвестна, и момченце, загинало на пет години при трагично произшествие. Маркизата навярно виждаше някакво знамение в това, че съдбата бе пощадила предпочитаната ѝ дъщеря, и почти не си спомняше за отнетите ѝ по различни начини от смъртта деца, погребани дълбоко в душата ѝ, като гробове по бойно поле, полуизчезнали под полските цветя.

Обществото би могло да поиска от маркизата строга сметка както за нехайното ѝ отношение, така и за предпочитанието ѝ, но парижкото общество така се увлича от потока събития, моди и нови идеи, че целият живот на госпожа Д'Егльомон бе като че ли забравен. Никой не мислеше да я упреква за студенината и безразличието към мъртвите, които никого не интересуваха, докато голямата ѝ обич към Моина вълнуваше много хора и се ползуваше с неприкосновеността на предразсъдък. А и маркизата рядко се мяркаше в обществото и за повечето свои познати бе привидно добросърдечна, кротка, благочестива, снисходителна. Впрочем не трябва ли да изпитваш много живо любопитство, за да надзърнеш отвъд привидностите, с които се

задоволява обществото? Пък и не прощаваме ли на старите хора, когато те се заличават като сенки и искат да бъдат вече само спомен?

Така или иначе, госпожа Д'Егльомон бе често давана за пример от децата на родителите им, от зетьовете — на тъщите. Тя преждевременно бе дала богатството си на Моина, доволна бе от щастието на младата графиня и живееше само чрез нея и за нея. Ако някои благоразумни старци или черногледни роднини осъждаха постъпката ѝ с думите: „Госпожа Д'Егльомон може би ще се разкайва някой ден, че се е отказала от богатството си в полза на дъщеря си. Ако познава добре госпожа Дьо Сент-Ерьоан, може ли да бъде също толкова сигурна в морала на зет си?“, всички останали негодуваха срещу тези пророци и от всички страни валяха хвалебствия за Моина.

— Трябва да се признае на госпожа Дьо Сент-Ерьоан — заявяваше една млада жена, — че нищо в живота на майка ѝ не се измени. Госпожа Д'Егльомон живее в прекрасно жилище, разполага с кола и може да посещава всички салони както преди...

— Освен Театр-де-з-Италиен — възрази тихичко един стар паразит, един от онези хора, които смятат за свое право да отрупват приятелите си със зловни забележки под предлог, че проявяват независимост в преценките си. — Богатата вдовица обича само музика, а разглезената ѝ дъщеря няма отношение към това. Майката беше толкова добра певица на времето! Но тъй като ложата на графинята е винаги препълнена с лекомислени младежи и тя бе притеснила младата особа, за която вече се говори, че е страшна кокетка, горката майка никога не отива там.

— Госпожа Дьо Сен-Ерьоан — твърдеше една кандидатка за женитба — организира чудни вечери за майка си и поддържа салон, посещаван от цял Париж.

— Салон, в който никой не обръща внимание на маркизата — отвърна паразитът.

— Важно е, че госпожа Д'Егльомон никога не е сама — обади се едно конте в подкрепа на младите дами.

— Сутрин — отвърна с тих глас старият по-критичен наблюдател — скъпата Моина спи. В четири часа скъпата Моина е в Булонската гора. Вечер скъпата Моина отива на бал или в Театр де-з-Италиен... Но вярно, че госпожа Д'Егльомон има възможност да види драгоценната си дъщеря, докато тя се облича или по време на вечерята,

ако скъпата Моина случайно вечеря с милата си майка. Само преди седмица, господине — каза паразитът, хващайки под ръка един стеснителен възпитател, дошъл отскоро в дома, където се водеше разговорът, — видях клетата майка, тъжна и самотна край камината си. „Какво ви е?“ — попитах я. Маркизата ми се усмихна, но явно бе плакала. „Мислех си — каза ми тя — колко странно е, че съм сама, след като имах пет деца. Но такава е нашата участ! Освен това щастлива съм, когато зная, че Моина се забавлява!“ Можеше да ми се довери, защото някога познавах мъжа ѝ. Той беше посредствен човек, истински щастлив, че тя е негова жена. Безспорно дължеше на нея титлата си пер и поста си в двора на Шарл X.

Но в светските разговори се плъзгат толкова погрешни мнения, с лекота се нанасят толкова дълбоки рани, че историкът на нравите е длъжен разумно да претегля нехайните реплики на толкова много безгрижни хора. А и може би никога не бива да отсъждаме кой е прав или крив — майката или детето. Между тези две същества има само един възможен съдник. Този съдник е Бог! Бог, който често посява зърното на отмъщението си в недрата на семейството и вечно си служи с децата срещу майките, с бащите срещу синовете, с народите срещу кралете, с владетелите срещу нациите, с всичко срещу всичко, като замества в духовния свят едни чувства с други, както младите листа заменят напролет старите. Той действа с оглед на някакъв неизменен, порядък, на позната само нему цел. Без съмнение всяко нещо отива в него или по-скоро се връща в него.

Тези набожни мисли, така естествени за възрастните хора, се рееха в душата на госпожа Д'Егльомон. Ту проблясваха, ту потъваха, ту се разтваряха като цветя, носени от вълните при буря. Тя седеше уморена, отпаднала след продължителния размисъл, една от онези равностетки, когато пред очите на човек, предчувстващ смъртта, се възправя и се разгръща целият му живот.

Преждевременно състарената жена би била интересна гледка за поет, минаващ по булеварда. Всеки, който би я видял, седнала в прозирната сянка на една акация, сянката на акация по пладне, би разчел едно от хилядите неща, изписани върху бледото и студено дори под топлите слънчеви лъчи лице. Одухотвореното ѝ лице изразяваше нещо по-сериозно дори от залязващ живот, по-вълнуващо от съкрушена от съществуването душа. Беше лице, което сред хиляди

физиономии, които пренебрегвате, защото са лишени от характер, ви спира за миг, кара ви да се замислите, както сред хилядите картини на някой музей силно ви привлича великолепната глава, в която Мурильо е изобразил майчината скръб^[3], лицето на Беатриче Ченчи^[4], в което Гуидо е съумял да вложи най-трогателна невинност въпреки ужасното ѝ престъпление, или мрачният лик на Филип II, на който Веласкес завинаги е придал царственото величие, което трябва да вдъхва страхопочитание. Някои човешки лица са деспотични образи, които ви говорят, разпитват, отговарят на съкровения ви мисли и дори създават цели стихотворения. Леденото лице на госпожа Д'Егльомон бе една такава страшна поема, едно от лицата, срещани с хиляди в „Божествената комедия“ на Данте Алигиери.

През краткото време, когато жената е в своя разцвет, отличителните черти на красотата ѝ чудесно подпомагат притворството, на което я осъждат вродената ѝ слабост и обществените ни закони. Под пищния колорит на свежото ѝ лице, под пламъка на очите ѝ, под нежната мрежа на фините ѝ черти, на толкова криви, прави, но чисти и свършено очертани линии, всички нейни чувства могат да останат скрити: изчервяването не подсказва нищо, когато оцветява толкова ярък тен. Всички вътрешни огньове така добре се сливат със светлината на пламтящите от живот очи, че мимолетният отблясък на едно страдание изглежда само като допълнително очарование. Няма нищо по-потайно от едно младо лице, защото няма нищо по-неподвижно. Лицето на една млада жена е спокойно, гладко, свежо като повърхност на езеро. Жените придобиват физиономия едва на трийсет години. До тази възраст художникът открива в лицата им само розово и бяло, усмивки и израз, повтарящи една и съща мисъл, мисъл за младост и любов, еднаква и повърхностна. Но когато жената остарее, всичко в нея говори, изживените страсти са се инкрустирали върху лицето ѝ. Била е любима, съпруга, майка. Най-бурни радости или скърби са гримирани, изтерзали чертите ѝ, отпечатали са се в тях с хилядите бръчки, и те всички са красноречиви. Тогава женската глава става ужасяващо възвишена, красива в меланхолията си и възхитителна в умиротворенията си. Ако е позволено да разширим необичайната метафора, тогава в пресъхналото езеро се виждат следите от всички негови притоци: главата на една стара жена вече не принадлежи нито на светското общество — лекомислено, то с уплаха

съзира в нея унищожени всички представи за изящество, с които е свикнало, — нито на посредствените художници, които не откриват нищо, а на истинските поети, на поетите, които имат усет за прекрасното, за освободеното от всички условности, върху които почиват толкова много предразсъдъци за изкуството и красотата.

Макар госпожа Д'Егльомон да носеше модна шапка, не беше мъчно да се види, че някога черните ѝ коси бяха побелели от жестоки вълнения, но прическата ѝ, разделяща косите ѝ на прав път, издаваше добър вкус, разкриваше изтънчените привички на елегантна жена и очертаваше съвсем ясно повехналото ѝ сбръчкано чело, по което все още личаха следи от някогашен блясък. Овалът и правилните черти на лицето ѝ даваха известна, макар и бегла представа за предишната ѝ красота, с която навярно се бе гордяла, но всичко това още по-ясно говореше за силните страдания, които бяха издълбали лицето, изсушили слепоочията, вдлъбнали страните, сбръчкали клепачите и ги бяха лишили от мигли — очарованието на погледа. Всичко в тази жена бе безшумно: походката и движенията ѝ бяха бавни, сериозно съсредоточени, вдъхващи уважение. Скъмността ѝ, превърнала се в плахост, като че ли бе резултат от навика ѝ през последните години да се заличава пред дъщеря си, а и говореше рядко, тихо, като всички хора, принудени да размишляват, да се вглъбяват и да живеят в себе. Позата и държането ѝ вдъхваха неподдаващо се на определение чувство, не страх, нито съчувствие, а тайнствена смесица от всички представи, които будят тези две чувства. И най-сетне самите ѝ бръчки, начинът, по който лицето ѝ бе набраздено, избледнелият ѝ скръбен поглед, всичко недвусмислено говореше за сълзи, преглъщани от сърцето и непадащи никога на земята.

Злочестите хора, свикнали да обръщат поглед към небето, за да му се оплачат от безрадостния си живот, лесно биха прочели в очите на тази майка мъчителния навик да се моли всеки миг и едва доловимите следи от тайните наранявания, които в крайна сметка унищожават цветята на душата и дори майчинското чувство. Художниците разполагат с багри за подобни портрети, но мислите и думите са безсилни да ги предадат вярно. В цвета, в израза на лицето се натъкваме на необясними явления, които душата улавя чрез зрението. Описанието на събитията, предизвикали толкова страшни промени във външния вид, е единствената възможност на поета да ги направи

разбираеми. Това лице издаваше буря, скрита зад спокойствие и хлад, тайна борба между героизма на майчината болка и безсилието на чувствата ни, ограничени като самите нас, абсолютно чужди на безкрайното. Постоянно овладяваните страдания бяха придали с годините нещо болезнено на тази жена. Безсъмнено някои прекалено бурни вълнения бяха увредили майчиното сърце и без да знае, Жюли бе застрашена от болест — навярно аневризъм. Истинските терзания привидно са така спокойни в дълбокото русло, което са си проправили, сякаш са приспани, но продължават да разяждат душата като страшната киселина, която пробива кристала!

В този миг две сълзи се стекоха по страните на маркизата и тя се изправи, като че ли някаква мисъл, по-раздираща от останалите, я бе пронизала остро. Може би си бе представила бъдещето на Моина и предвиждайки мъките, които очакваха дъщеря ѝ, личните ѝ нещастия отново я обсебиха.

Ще разберете състоянието на тази майка, ако обясним положението на дъщеря ѝ.

Граф Дьо Сент-Ерьоан бе заминал преди около половин година с политическа мисия. В негово отсъствие Моина, съчетаваща цялото тщеславие на суетна жена с прищевките на разгалено дете, флиртуваше за забавление от безразсъдство, от чисто женско кокетство, а може би и за да изпробва властта си, с един ловък, но безсърдечен мъж, на думи опиянен от любов, примесена с всички дребни светски и безсмислени амбиции на самовлюбен денди.

Госпожа Д'Егльомон, приучена от дългия си опит да няма илюзии, да преценява хората, да се бои от светското общество, бе проследила етапите на тази любовна интрига и предчувствуваше гибелта на дъщеря си, виждайки я в ръцете на мъж, за когото няма нищо свято. Не беше ли ужасно за нея да разпознае *развратник* в човека, когото Моина слушаше с наслада? Любимото ѝ дете бе на ръба на пропаст. Майката беше трагично уверена в това и не смееше да спре графинята, защото се страхуваше от нея. Предварително знаеше, че Моина няма да се вслуша в нито едно от разумните и предупреждения. Нямахме никаква власт над душата ѝ, твърда като желязо за нея и съвсем мека за другите. В майчинската си обич би била склонна да съчувствува на зловеща страст, оправдана от благородството на изкусителя, но дъщеря ѝ се поддаваше на кокетството си, а маркизата

презираше граф Алфред дьо Вандьонес, защото знаеше, че е способен да гледа на схватката с Моина като на партия шах. Макар че се ужасяваше от Алфред дьо Вандьонес, нещастната майка бе принудена да погребее в най-съкровениите гънки на сърцето си трагичните причини за неприязънта си към него. Тя бе интимно свързана с маркиз Дьо Вандьонес, бащата на Алфред, и приятелството им, в което нямаше нищо осъдително в очите на обществото, даваше право на младия мъж да идва като свой у госпожа Дьо Сент-Ерьоан, преструвайки се на влюбен в нея още от детство.

А и госпожа Д'Егльомон напразно би се решила да изпречи между дъщеря си и Алфред дьо Вандьонес ужасното признание, което би ги разделило. Сигурна бе, че няма да успее, въпреки че тази съдбоносна изповед щеше да я опозори пред дъщеря ѝ. Алфред бе премного покварен, Моина — прекалено умна, за да повярва в това разкритие, и би го пренебрегнала като майчина хитрост.

Госпожа Д'Егльомон бе съградила със собствени ръце затворническата си килия и сама се бе зазидала в нея, за да умре, като пред очите ѝ бъде погубен прекрасният живот на Моина, живот, превърнал се в нейна слава, щастие и утеха, съществуване, хиляди пъти по-скъпо за нея от нейното собствено. Страхотни, невероятно, неизразими страдания! Бездънна пропаст!

Тя чакаше нетърпеливо дъщеря си да стане от сън и в същото време се боеше като осъден на смърт, който би желал животът му да е приключил и все пак мисли вледенен за палача. Маркизата бе решила да направи последен опит, ала вероятно се опасяваше не толкова от провал, колкото от още едно от онези наранявания, които бяха така мъчителни за сърцето ѝ, че можеха да изчерпят цялата ѝ смелост. Майчината ѝ любов бе стигнала дотам: да обича дъщеря си, да се плаши от нея, да се страхува от удар с кама и да върви към него. Майчинското чувство на всеотдайните сърца е така безмерно, че преди да стигне до безразличие, майката трябва да умре или да потърси опора в могъща сила — религията или любовта.

Откакто маркизата бе станала тази сутрин, натрапчивата ѝ памет бе възкресила няколко факта, привидно дребни, но всъщност важни събития в душевния живот. И действително, понякога един жест развихря цяла драма, тонът, с който е произнесена една дума, разбива нечий живот, безразличието на един поглед убива най-щастливата

любов. За нещастие маркиза Д'Егльомон бе видяла премного подобни жестове, бе чувала премного подобни думи, бе срещала премного такива ужасни за душата погледи, за да черпи надежда от спомените си. Всичко ѝ доказваше, че Алфред е убил обичта на дъщеря ѝ към нея и отношенията с майка ѝ вече бяха за Моина не радост, а по-скоро дълг. Хиляди случки, дори дреболии свидетелствуваха за грозното поведение на графинята към нея, неблагодарност, която маркизата приемаше може би като възмездие. Търсеше извинение за дъщеря си в промисъла на провидението, за да може още да обожава нанасящата ѝ удари ръка.

Тази сутрин си спомни всичко и всичко отново така болезнено нарани сърцето ѝ, че чашата с огорчения щеше да прелее, ако се добавяше капчица мъка. Един студен поглед можеше да убие маркизата. Трудно е да се опишат тези семейни отношения, но някои подробности ще бъдат навярно достатъчни, за да разкрият и останалото.

Така например маркизата беше започнала да недочува, но не успя да накара Моина да повиши глас заради нея и в деня, когато с наивността на болен човек помоли дъщеря си да повтори една фраза, от която нищо не бе доловила, графинята се подчини, но с такова недоволено изражение, че госпожа Д'Егльомон не посмя да ѝ отправи втори път скромната си молба. Оттогава, когато Моина разказваше някаква случка или говореше, маркизата отиваше по-близо до нея, ала често графинята като че ли изпитваше досада от този недъг и безцеремонно упрекваше майка си. Този пример, един между хиляда, можеше да наскърби само едно майчино сърце. Всички тези подробности биха убягнали на някой страничен наблюдател, защото са недоловими нюанси, освен за женските очи. Веднъж госпожа Д'Егльомон каза на дъщеря си, че принцеса Дьо Кадинян ѝ е дошла на гости. Моина само възкликна:

— Как? Дойде специално за вас!

Изразът, с който произнесе тези думи, тонът ѝ показваха леко удивление, изтънчено презрение, заради които вечно младите и нежни сърца биха сметнали за човечен обичай на диваците да убиват старците, когато не могат да се задържат на клона на силно разтърсвано дърво. Госпожа Д'Егльомон стана, усмихна се и отиде тайно да си поплаче. Добре възпитаните хора, особено жените,

проявяват чувствата си само с недоловими признаци, по които все пак се отгатват сърдечните им трепети от хора, които са изпадали в живота си в ситуации, сходни с тази на оскърбената майка.

Смазана от спомените си, госпожа Д'Егльомон бе изровила една от толкова болезнените и жестоки незначителни случки, които никога не ѝ бяха показвали по-ясно, отколкото в този миг, коравосърдечно презрение, прикрито с усмивка. Но сълзите ѝ пресъхнаха, щом чу, че се разтварят капациите на спалнята на дъщеря ѝ. Тя изтича към прозорците ѝ по пътеката край оградата, до която доскоро седеше. Пътем ѝ направи впечатление колко грижливо е изравнен с гребло пясъкът по алеята, доста зле поддържан напоследък. Когато стигна под прозорците на дъщеря си, капациите внезапно се затвориха.

— Моина! — повика тя.

Никакъв отговор.

— Госпожа графинята е в малкия салон — каза камериерката на Моина, когато маркизата влезе и попита дали дъщеря ѝ е станала.

Сърцето на госпожа Д'Егльомон преливаше от огорчение и съзнанието ѝ бе премного заето, за да обърне внимание на едно толкова дребно обстоятелство. Отиде бързо в малкия салон и завари графинята по пенъоар, с небрежно сложена нощна шапчица върху разрошените ѝ къдрави коси, по пантофи, закачила ключа от спалнята на колана си. На поруменялото ѝ лице се четяха едва ли не бурни мисли. Тя седеше на един диван и като че ли обмисляше нещо.

— Защо ме безпокоят? — попита тя сурово. — А, вие ли сте, майко? — поде разсеяно младата жена и не продължи.

— Да, мое дете, майка ти...

Тонът, с който госпожа Д'Егльомон изрече тези думи, разкри такъв прилив на чувство и съкровено вълнение, за които трудно бихме дали представа, ако не употребим думата „светост“. Тя наистина така възплащаваше свещената същност на майката, че дъщеря ѝ остана поразена и се обърна към нея със смесица от почит, тревога и угризение. Маркизата затвори вратата на салона, където никой не можеше да влезе, без да се чуят стъпките му в предните стаи. Отдалечението му изключваше всякакво подслушване.

— Дъще — каза маркизата, — мой дълг е да поговоря с теб за един от най-важните преломни моменти в живота на жената, какъвто изживяваш може би, без да го съзнаваш, и ще ти говоря не толкова като

майка, колкото като приятелка. С женитбата си ти получи свобода на действията си и дължиш сметка само на своя съпруг, но аз така малко съм те оставила да почувствуваши майчината власт (и това може би бе грешка), че имам право да те помоля да ме изслушаш поне веднъж в това сериозно положение, когато се нуждаещ от съвети. Помисли си, Моина, че те омъжих за много способен мъж, с когото можеш да се гордееш, че...

— Майко — извика Моина, като се намуси, — зная какво сте дошли да ми кажете... Ще ми четете проповед по повод Алфред...

— Не бихте отгатнали толкова лесно, Моина — прекъсна я маркизата, опитвайки се да сдържи сълзите си, — ако не съзнавахте...

— Какво? — попита едва ли не надменно Моина. — Но наистина, майко...

— Моина! — възкликна госпожа Д'Егльомон с огромно усилие. — Трябва да изслушате внимателно това, което съм длъжна да ви кажа...

— Слушам — каза графинята, като скръсти ръце с безочливо покорство. — Позволете ми, майко — продължи тя невероятно хладнокръвно, — да позвъня на Полин, за да я отпратя...

Позвъни.

— Мило дете, Полин не може да чуе.

— Мамо — обърна се към нея графинята със сериозно изражение, което би трябвало да се стори необикновено на майката, — аз трябва... — Замълча, тъй като камериерката влезе. — Полин, идете лично при Бодран да разберете защо още не съм получила шапката си...

Седна отново и загледа внимателно майка си. Маркизата с препълнено от горест сърце и сухи очи, обзета от вълнение, което може да бъде разбрано само от майка, заговори на Моина за опасността, която я грозеше. Но било защото графинята се оскърби от подозрението на майка си към сина на маркиз Дьо Вандьонес, било защото бе жертва на необяснима лудост, чиято тайна е в неопитността на всички млади хора, тя се възползува от една кратка пауза на майка си и каза с принуден смях:

— Мамо, мислех, че ревнувате само от бащата...

При тези думи госпожа Д'Егльомон затвори очи, сведе глава и от гърдите ѝ се изтръгна съвсем лека въздишка. Вдигна глава сякаш за да

се подчини на властния порив, който ни подтиква да призоваваме Бог в критичните мигове на живота. Сетне спря върху дъщеря си царствен поглед, пълен с дълбока скръб.

— Дъще — промълви тя с много изменен глас, — вие бяхте безпощадна към майка си, отколкото оскърбеният от нея мъж, отколкото ще бъде може би Бог.

Госпожа Д'Егльомон стана, но когато стигна до вратата, се обърна, прочете само изненада в очите на дъщеря си, излезе и успя да отиде в градината, където силите я изоставиха.

Там, усещайки остра болка в сърцето, тя се отпусна на една пейка. Блуждаещите ѝ по пясъка очи забелязаха прясна следа от мъжки стъпки: ясно личеше отпечатък от ботуши. Без съмнение дъщеря ѝ бе загубена; стори и се, че отгатва причината за дадената на Полин поръчка. Жестоката мисъл бе съпътствувана от откритие, по-грозно от всичко останало. Предположи, че синът на маркиз Дьо Вандьонес е разрушил в сърцето на Моина дължимото уважение на дъщерята към майката. Болката се усили, тя изгуби съзнание и остана на пейката като заспала.

Младата графиня реши, че майка ѝ си е позволила да ѝ даде малко рязък урок, и си помисли, че вечерта с една ласка и малко внимание ще се сдобри с нея.

Като чу женски писък в градината, тя се наведе нехайно от прозореца точно когато Полин, която още не бе излязла, викаше за помощ, взела маркизата на ръце.

— Не плашете дъщеря ми! — бяха последните думи на майката.

Моина видя, че пренасят майка ѝ бледа, безжизнена, с мъка поемаща си дъх, но размахваща ръце, сякаш искаше да се бори или да говори. Съкрушена от тази гледка, Моина тръгна подир нея, безмълвно помогна да я сложат на леглото и да я съблекат. Чувствуваше се смазана от вината си. В този върховен миг позна истински майка си, а вече не можеше нищо да поправи. Пожела да остане сама с нея и когато в стаята нямаше вече никой, когато усети хлада на винаги гальовната за нея ръка, избухна в сълзи.

Разбудена от плача ѝ, маркизата можа още веднъж да види скъпата си Моина. После, заслушана в риданията ѝ, сякаш раздиращи нежната ѝ полуразголена гръд, тя загледа усмихната дъщеря си. Тази

усмивка доказваше на младата убийца, че сърцето на една майка е бездна, в дъното на която винаги има прошка.

Щом стана известно състоянието на маркизата, бяха пратени хора на коне да извикат лекаря, хирурга и внучетата на госпожа Д'Егльомон. Младата маркиза и децата ѝ пристигнаха едновременно с лекарите и образуваха доста внушителна тревожна и безмълвна група, към която се присъедини и прислугата. Като не чуваше никакъв шум, младата маркиза леко почука на вратата на спалнята. Стресната в мъката си, Моина рязко разтвори двете крила, втренчи безумни очи в семейното събрание и видът ѝ бе така разстроен, че бе по-красноречив от всякакви думи. Пред това живо възмущение на угризението всички занемяха. Лесно можеха да видят краката на маркизата, вкочанени и конвулсивно изопнати върху смъртното ложе. Моина се спря на вратата, изгледа роднините си и каза с глух глас:

— *Аз изгубих майка си!*

[1] *Маркиз Д'Егльомон, умрял от холера* — по всяка вероятност по време на голямата епидемия през 1832. ↑

[2] *Битката за Константинопол* — през 1836 или 1837. ↑

[3] *В която Мурильо е изобразил майчината скръб* — Балзак навярно е имал предвид картината „Матер долороса“, която се намира в Лондон. ↑

[4] *Лицето на Беатриче Ченчи* — този портрет се намира в Рим, в галерията „Колона“. ↑

ДЯДО ГОРИО^[1]

*На великия и знаменит Жофроа дьо Сент-Илер^[1] в
знак на възхищение от трудовете и таланта му.*

Дьо Балзак

[0] Балзак започва да пише „Дядо Горио“ през септември или октомври 1834. Първата част на романа излиза до края на същата година — през декември — в списанието „Ръовю дьо Пари“, а втората — през февруари на 1935. Следващия месец романът е отпечатан в отделен том. В „Човешка комедия“ „Дядо Горио“ е включен под №26, в раздела „Сцени от парижкия живот“. ↑

[1] Жофроа дьо Сент-Илер — френски зоолог, чиито изследвания са изиграли важна роля за подготовката на еволюционната теория на Дарвин. ↑

ПЪРВА ГЛАВА

ЕДИН СЕМЕЕН ПАНСИОН

Госпожа Воке, по баща Дьо Конфлан, е възрастна жена, която от четиридесет години държи пансион в Париж на улица Ньов-Сент-Жьонвиев, между Латинския квартал и предградието Сен-Марсо. Известен под името „Дома Воке“, пансионът приема мъже и жени, младежи и старци, без нравите в това порядъчно заведение да са били някога предмет на злословие. Вярно е, че тридесет години в него не се е виждало момиче, а щом някой младеж живее тук, значи, получава незначителна издръжка от семейството си. Все пак през 1819 година по времето, когато започва тази драма, в пансиона имаше една бедна девойка. Колкото и думата „драма“ да е загубила смисъла си, понеже в нашето време на страдалческа литература тя се употребява за щяло и не щяло, в случая е необходимо да си послужим с нея не защото тази история е драматична в истинския смисъл на думата, а защото, който прочете настоящата творба докрай, *intra muros et extra*^[2], може би ще пролее някоя сълза. Дали тя ще бъде разбрана вън от Париж? Позволено е да се съмняваме. Особеностите на тази „сцена“, пълна с наблюдения и живописни подробности, могат да бъдат оценени само между хълмовете Монмартр и Монруж^[3], в тази знаменита долина с порутини, които всеки миг могат да се съборят, и с черни от кал вади; долина, изпълнена с истински страдания, с често измамни радости и с толкова кипеж, че само нещо наистина необикновено може да произведе що-годе трайно впечатление. Все пак тук-там се срещат мъки, на които струпването на толкова пороци и добродетели придава истинско величие и тържественост: пред тях себелюбието и користта отстъпват на съчувствието; но това впечатление е като бързо изяден сочен плод. Като колесницата с идола на Джагернат^[4] и колесницата на цивилизацията едва се позабавя от някое сърце, което трудно се прегазва и затлачва колелата ѝ, но скоро го смачква и продължава славния си път. Така и вие, които, потънали в меко кресло, държите

тази книга с бялата си ръка и си казвате: „Може да ме поразвлече.“, след като прочетете разказа за спотаените бащински мъки на дядо Горио, ще вечеряте с охота и ще прехвърлите безчувствието си за сметка на автора, като го обвините в преувеличаване и в поетизиране. Но знайте: тази драма не е нито измислица, нито роман. All Is true^[5], и то до такава степен истина, че всеки може да открие подобни елементи около себе си, дори и в собственото си сърце.

Зданието, в което се помещава пансионът, принадлежи на госпожа Воке. Намира се в долния край на улица Ньов-Сент-Жьонвиев, където тя се спуска към улица Арбалет толкова стръмно, че тук рядко се качват или слизат коне. Това обстоятелство допринася за тишината, царяща в улиците, образуващи гъста мрежа между куполите на Вал-дьо-Грас и Пантеона, два паметника, които изменят атмосферата в този край, придават ѝ жълтеникави оттенъци и помрачават всичко със суровите цветове на кубетата си. Тук паважът е сух, във вадите няма нито кал, нито вода, а покрай стените расте трева. И най-безгрижният човек тук става тъжен, както впрочем и останалите минавачи, шумът на колите се превръща в събитие, къщите са печални, стените напомнят затвор. Случайно залуталият се по тези места парижанин би видял само семейни пансиони и учебни заведения, мизерия и отегчение, умираща старост и весела младеж, принудена да се труди. В Париж няма по-ужасен квартал, нито, право казано, по-неизвестна улица. Ньов-Сент-Жьонвиев е като бронзова рамка в този разказ, единствената, която му подхожда, и никакви тъмни тонове и мрачни мисли не ще бъдат достатъчни, за да подготвят читателя за него. Той ще се чувства като пътник, който се спуска в катакомба, където с всяка стъпка дневната светлина намалява, а припевът на водача звучи все по-глухо. Точно сравнение! Кой ще реши кое е по-ужасно — пресъхналите сърца или празните черепи?

Пред фасадата на пансиона има градинка, така че той образува прав ъгъл с улица Ньов-Сент-Жьонвиев, откъдето се вижда тясната му страна. Покрай фасадата, между сградата и градинката, се простира малка, изпълнена с камънак хлътнатица, широка към два метра, пред която минава посипана с пясък алея, оградена с молохи, закуми и нарови дръвчета в големи бели и сини фаянсови саксии. В алеята се влиза през порта, която служи и за коли, и за пешеходци; над нея се чете надпис „Дом Воке“ и отдолу — „Семеен пансион за лица от двата

пола и прочие“. Денем през решетестата врата, снабдена с гръмък звънец, върху стената срещу улицата, до която води пътека с дребен калдъръм, се вижда изрисувана аркада, имитираща зелен мрамор — дело на квартален художник-бояджия. Под аркадата се издига статуя на Амур. Ако някой любител на символи види олющения лак на статуята, може би ще открие в нея мита за парижката любов, която се лекува на няколко крачки оттук^[6]. Полуизтрит надпис върху цокъла припомня времето, когато тази украса е била създадена — възторженото посрещане на Волтер при неговото завръщане в Париж през 1777 година:

Човече, който и да си,
познай тук своя господар —
той бил е, е или ще бъде.

Щом се стъмни, масивна врата замества решетестата. Градинката, широка колкото фасадата, е оградена със стената към улицата и стената на съседната къща, върху която се спуска наметка от бръшлян; тя напълно я скрива и привлича погледите на минувачите като необичайна за Париж гледка. По стените пълзят лозници и са подпрени дръвчета, чиито дребни прашни плодове всяка година са предмет на страховете и разговорите на госпожа Воке с пансионерите ѝ. Покрай всяка стена има тясна алея, която води до свод от липи, дума, която госпожа Воке, макар да е по баща Дьо Конфлан, упорито произнася неправилно въпреки граматическите забележки на пансионерите си. Между двете странични алеи се намира леха с ангинари, край които растат вретеновидно подкастри плодни дървета, а под тях — киселец, марули и магданоз. Под липите е забита в земята боядисана със зелена блажна боя кръгла маса, заобиколена със столове. През летните горещини, когато от жега и яйце би могло да се измъти, там пият кафето си онези, които са достатъчно богати, за да си позволят подобен лукс. Къщата е четириетажна, с мансарда; построена е от песъчлив варовик и боядисана в онзи жълт цвят, който придава толкова отвратителен вид на повечето парижки къщи. Всеки етаж има по пет прозореца с малки стъкла и жалузи, вдигнати на различна височина — така че образуват разкривени линии. В

дълбочина всеки етаж има по два прозореца, които на партера са защитени от железни решетки на квадратчета. Зад сградата се намира двор, широк около двадесет стъпки, където задружно живеят прасета, кокошки и зайци, а в дъното се издига барака за дърва. Между бараката и кухненския прозорец окачват кафез за продукти, под него изтича помията от умивалника. Този двор има тясна врата към улица Ньов-Сент-Жьонвиев. През нея готвачката изхвърля сметта, като я полива обилно с вода, за да не се въвони къщата.

Естествено партерът е предопределен за общите помещения на пансиона. Тук е салонът, осветен от два прозореца към улицата, в който се влиза през остъклена врата. Той е свързан с трапезарията, отделена от кухнята с площадката на стълбището, чиито дървени стъпала са боядисани на квадратчета и лъснати с паркетин. Нищо потъжно от салона, мебелиран с кресла и столове, тапицирани с плат на матови и лъскави черти, подсилен с конски косми. По средата се намира кръгла маса с плоча от сентански мрамор, украсена с една от онези таблички от бял порцелан, нашарен с избледнели златни черти, каквито днес се срещат навсякъде. Подът е неравен, а и стените са облицовани с дървена ламперия на височина почти колкото човешки бой. Нагоре те са облепени с лакирани тапети, представящи главните сцени от „Телемах“, в които образите на класическите герои са оцветени. Стената между двата решетести прозореца представя на пансионерите картината на пира, който Калипсо дава в чест на сина на Одисей. От четиридесет години тази картина е предмет на шеги за младите пансионери — те се подиграват на обяда на който ги осъжда мизерията им, за да си докажат, че не се трогват от положението си. Каменната камина, чието чисто огнище свидетелства, че в нея се пали огън само при тържествени случаи, е украсена с две вази, пълни със стари изкуствени цветя под стъклен похлупак, и в допълнение — най-безвкусен мраморен часовник. Тази първа стая издава миризма, за която не бихме могли да намерим думи. Би трябвало да я наречем „миризма на пансион“. Тя представлява смесица от спарен въздух, мухъл, граниво, от нея те побиват студени тръпки, в нея има нещо лепкаво, което дразни носа и прониква в дрехите; това е като воня на трапезария след ядене, на стая за прислуга, на умивалня и старчески дом. Тя би могла евентуално да се опише, ако бъде измислен някакъв способ да се определят вонящите специфични дихания на всеки

отделен пансионер, млад или стар. И все пак въпреки този ужас, ако сравните салона със съседната трапезария, той ще ви се стори елегантен и уханен като будоар. Цяла облицована в ламперии, трапезарията някога си е била боядисана в цвят, който днес е невъзможно да се отгатне, защото образува само фон, върху който мръсотията се е наслоила така, че е нарисувала странни фигури. До стените са изправени мазни бюфети, върху които са наредени оцърбени и потъмнели шишета за вода, метални подставки с шарки, преливащи се като моаре, купища чинии от дебел порцелан със син бордюр, произвеждан в Турне. В един ъгъл е поставена кутия с номерирани клетки, в които пансионерите си държат кърпите за ядене, нацапани с вино или сос. Тук ще видите от онези неразрушими мебели, предмети, изхвърлени отвсякъде, но прибрани в тази трапезария, както в болниците за неизлечими прибират отрепките на цивилизацията. Ще видите барометър, от който при дъжд излиза капуцин, отвратителни гравюри, убиващи апетита, лакирани в черно рамки на златни черти; рогов стенен часовник с медни инкрустации; зелена печка, аргански лампи-кинкети, върху които прахът се смесва с газта; дълга маса, покрита с толкова мазна мушама, че някакъв шегаджия от полупансионерите е написал върху нея името си с пръст като с калем; разкривени столове, вечните жалки рогозки от испанска тръстика, за които няма изтъркване, грейки с оцърбени дупки, изметнати панти и обгорени до черно дръжки. За да разкажем доколко всичко това е старо, напукано, прогнило, разклатено, проядено от червеи, разкривено, нездраво, излиняло, трябва да се впуснем в толкова широко описание, че нашият разказ ще продължи прекалено много и онези, които бързат, не биха ни простили това. От търкане и боядисване червените плочки са цели в хлътнатини. С една дума, тук цари съвсем не поетична, а сгъстена, орфана оскъдица. Тя все още не се е превърнала в кал, но е пълна с петна; все още няма дупки, нито дрипи, но всеки миг заплашва да се разкапе.

Тази стая е в пълния си блясък към седем часа сутрин, когато котката на госпожа Воке се появява преди господарката си, качва се по бюфетите, души наредените канчета с мляко, захлупени с чинии, и мърка след нощния сън. Скоро пристига и вдовицата, влачейки разкривените си чехли, натруфена с тюлена шапчица, под която висят надве-натри закрепени изкуствени къдри. Повехналото ѝ тлъстичко

лице, на което стърчи нос като папагалска човка, дебеличките ѝ ръце, цялата ѝ закръглена фигура като на черковен плъх, прекалено изпънатият ѝ корсаж, който се тресе, са в унисон с тази стая, където се процежда дъх на нещастие и се таи алчност. Но госпожа Воке диша този топъл и зловонен въздух без отвращение. Свежото ѝ като първа есенна слана лице, заобиколените ѝ с бръчки очи, чието изражение минава от изкуствената усмивка на балерина до горчивата навъсеност на лихваря, цялата ѝ личност обясняват пансиона, както и пансионът разкрива собственицата си. Каторгата не може без жандарми, едното без другото просто не върви. Бледата подпухналост на тази дребна жена се дължи на живота тук, както тифусът е следствие на заразителните болнични изпарения. Достатъчно е да видите плетената ѝ вълнена фуста, която се подава под халата, преправен от стара рокля, чиято вата изскача през цепките на пропукания плат, за да разберете салона, трапезарията, градинката, за да предвидите каква ще е кухнята, да си представите пансионерите. С нейното появяване картината е пълна. На петдесетина години, госпожа Воке прилича на всички жени, „преживели нещастия“. Тя има стъклен поглед, невинен вид на сводница, готова да се скара за по-голям бакшиш, пък и тя наистина е готова на всичко, за да облекчи съдбата си — да предаде Жорж или Пишгрю^[7], ако още можеха да бъдат предадени. Но все пак „всъщност е добра жена“, както казват пансионерите ѝ, които я смятат за бедна, понеже я чуват да покашлюва и да се оплаква като тях. Какъв е бил господин Воке? Тя никога не говори за покойния. Как е загубил богатството си? „Нещастия“ — отговаря госпожа Воке. Отнесъл се зле с нея, оставил ѝ само очите, за да плаче, тази къща, за да преживява, и правото никому да не съчувства, защото, както казва госпожа Воке, вече била изстрадала всичко, което човек изобщо може да изстрада. Като чуваше господарката си да ситни, дебелият готвачка Силви бързаше да поднесе закуската на пансионерите от дома.

Приходящите обикновено се абонираха само за обед срещу тридесет франка месечно. По времето, когато започва тази история, в пансиона живееха седем наематели. На втория етаж се намираха двата най-хубави апартамента. Госпожа Воке бе запазила за себе си по-малкия, а другия заемаше госпожа Кутюр, вдовица на военен интендант от времето на Френската република. При нея живееше съвсем млада девойка, на име Викторин Тайфер, която ѝ беше като

дъщеря. За пълен пансион двете плащаха хиляда и осемстотин франка годишно. Двата апартамента на третия етаж бяха наети от един старец на име Поаре и от един около четиридесетгодишен мъж с черна перука и боядисани бакенбарди, който се представяше за бивш търговец и се наричаше Вотрен. Четвъртият етаж се състоеше от четири стаи, две от които бяха заети — едната от някаква стара мома на име госпожица Мишоно, а другата от бивш фабрикант на фиде, макарони и нишесте, който нямаше нищо против да го наричат дядо Горио. Останалите две стаи бяха за прелетни птици, за нещастни студенти, които като дядо Горио и госпожица Мишоно не можеха да плащат повече от четиридесет и пет франка на месец за храна и квартира; но госпожа Воке не желаше кой знае колко тяхното присъствие и ги приемаше само когато не можеше да намери по-свестни пансионери, защото обикновено те ядат много хляб. В момента една от двете стаи бе заета от някакъв младеж, дошъл в Париж от околностите на Ангулем, да следва право, като многобройното му семейство се подлагаше на сурови лишения, за да му изпраща по хиляда и двеста франка годишно. Йожен дьо Растиняк, така се наричаше младежът, беше от онези момчета, които нуждата приучава на труд, защото от малки започват да разбират какви надежди възлагат на тях родителите им и си подготвят добро положение, като отрано пресмятат докъде ще ги доведе учението и се приспособяват към бъдещото развитие на обществото, за да са измежду първите, които го доят. Без неговите странни наблюдения и похватността, с която той съумя да се вмъкне в парижките салони, този разказ не би бил вярно обагрен, което ще се дължи вероятно на проникателния ум на Растиняк и на желанието му да проникне в тайната на една трагедия, еднакво старателно прикривана както от виновниците, така и от самата жертва.

Над този четвърти етаж имаше таван за простиране на пране и две мансардни стаички, където спяха слугата за черна работа Кристоф и дебелата готвачка Силви. Освен тези седем пансионери тук редовно се абонираха само за обед осем студенти по право или медицина и двама-трима клиенти от същия квартал, така че на обед в трапезарията се събираха по осемнадесет-двадесет души. Но сутрин тук пристигаха само седемте пълни пансионери и в този състав те приличаха на семейство, събрано около масата. Всеки влизаше по чехли, позволяваше си да прави с поверителен тон забележки върху

облеклото или вида на приходящите и върху събитията от предната вечер, както се говори между близки хора. Тези пансионери бяха галените деца на госпожа Воке и тя измерваше с точност на астроном грижите и вниманията спрямо тях според сумата, която плащаха. Една обща причина събираше тези хора, свързани от случайността. Евтината храна, която може да се намери само в предградието Сен-Марсо (между Ла Бурб^[8] и Ла Салпетриер^[9] единствена госпожа Воке правеше изключение), говори, че тукашните пансионери трябва да бяха притиснати от повече или по-малко скрити неволи. И жалката обстановка в дома съответстваше на изтърканите дрехи на обитателите му. Мъжете носеха рединготи, чийто цвят вече трудно можеше да се отгатне, обуца, каквито в елегантните квартали хвърлят на улицата, протрито бельо, въобще дрехи, на които са извадили душата от носене. Роклите на жените бяха излинали, пребоядисвани, избелели, старите им дантели бяха изкърпени, ръкавиците излъскани, якичките винаги попрежълтели, шевовете нацепени. И въпреки това почти всички тези хора имаха яки тела, здраве, което бе устояло на житейските бури, а лицата им бяха студени, сурови, обезличени като образите по изхвърлените от употреба монети. Повехналите устни криеха алчни зъби. От вида на тези пансионери човек можеше да се досети, че те са преживели или преживяват някаква драма: не драмите, представяни при светлината на рампата, между боядисани платна, а пълни с живот или безмълвни, ледени драми, които жигосват сърцето, драми, на които краят не се вижда.

Над уморените си очи старата госпожица Мишоно носеше обрамчена с тънка медна жица малка зелена тафтена козирка, която би могла да отблъсне дори ангела на милосърдието. Шалът ѝ с изтънели и отпуснати ресни сякаш покриваше скелет — дотолкова формите, очертани под него, бяха ъглести. Каква ли киселина бе лишила това същество от женственост (защото тя трябва да е била красива, добре сложена) — порок, мъка, алчност? Дали бе обичала прекалено много? Сводница ли е била или само куртизанка? Дали със старостта, пред която минувачите бягаха, не изкупваше победите на дръзка младост, когато удоволствията са се изливали от всички страни? Пустият ѝ поглед караше човек да потръпва, сбърченото ѝ лице вдъхваше страх. Гласът ѝ беше остър като на щурец, който свири в храстите при приближаването на зимата. Тя разправяше, че се била грижила за

някакъв възрастен господин, който страдал от възпаление на пикочния мехур, а децата му, мислейки, че е без средства, го изоставили. Този старец ѝ завещал хиляда франка пожизнена годишна рента, която наследниците му периодично оспорвали, като си служели с клевети срещу нея. Макар страстите да бяха опустошили лицето ѝ, следи от някога бяла и тънка кожа подсказваха, че тялото ѝ може би все още е запазило останки от красотата.

Господин Поаре беше същински автомат. Когато го зърнеха из някоя алея на Ботаническата градина — сив силует със стара смачкана фуражка, едва държащ бастуна с дръжка от пожълтяла слонова кост, с възкълс редингот над увисналите панталони, със сини чорапи на треперещите като на пияница крака, с мръсна бяла жилетка и нагърчено жабо от евтин муселин, отделящо се от врата му като на пуйка, усукана вратовръзка на връв, хората често се питаха дали тази китайска сянка не спада към смелата раса на синовете на Яфет^[10], които се лутат по Италианския булевард. Какъв ли труд го бе така изсушил? Каква ли страст бе изпила закръгленото лице, което сега изглеждаше по-невероятно и от карикатура? Какъв ли е бил? Може би чиновник в министерството на правосъдието, в отдела, където палачите изпращат списъците на разходите си — сметката за доставка на черен плат за отцеубийците, за трици за коша под гилотината, за острието и за въже. Или пък акцизен при вратите на някоя кланица, или мошеник-инспектор по хигиената. По всичко личеше, че този човек е бил едно от магаретата на нашата голяма социална мелница, един от парижките ратоновци^[11], които дори не познават своите бертрановци, ос, около която нещастията и обществените гадости са се въртели, с една дума, от онези хора, за които обикновено казваме от пръв поглед: „Ех, и без такива не може.“ Отбраното парижко общество не познава подобни лица, избледнели от душевни или физически страдания. Но Париж е истински океан. И с лот не ще узнаете дълбините му. Наемате ли се да го обиколите, да го опишете, колкото и внимателно да го обикаляте, колкото и грижливо да го описвате, колкото и многобройни и любознателни да са изследователите на това море, винаги ще откриете някакво неотбелязано, някое неизвестно още място, отделни цветчета, бисери, чудовища, нещо нечувано, пропуснато от литературните водолази. „Домът Воке“ е едно от тези странни неща.

Тук двама души представляваха очебиен контраст с останалите пансионери и полупансионери. Макар госпожица Викторин Тайфер да беше болнаво бледа като малокръвните момичета и да не правеше изключение от общото страдание, което е фон на тази картина, макар обикновено да беше печална, да се държеше стеснително и в целия ѝ вид да имаше нещо крехко, все пак лицето ѝ не беше старо, движенията ѝ бяха пъргави, а гласът ѝ кръшен. Тази млада нещастница приличаше на храст с пожълтели листа, отскоро присаден в неблагоприятна почва. Жълтеникавото ѝ лице, червеникаворусата коса, прекалено тънкият кръст ѝ придаваха онази прелест, която съвременните поети намирали в средновековните статуйки. Сивите ѝ очи, напръскани с черно, изразяваха кротост и християнско смирение. Под простите ѝ евтини дрехи се очертаваха млади форми. Сравнена с останалите пансионери, тя изглеждаше красива. Ако беше щастлива, щеше да е очарователна — щастието е поезията на жената, както тоалетите са нейният грим. Ако радостта на някой бал отразеше розовите си отблясъци върху това бледо лице, ако сладостите на охолен живот закръгляха, зачервяха вече хлътналите ѝ бузи, ако любовта оживеше печалните ѝ очи, Викторин би могла да съперничи с най-красивите девойки. Липсваше ѝ онова, което за втори път създава жената — дрехи и любовни писъмца. Нейната история би могла да бъде сюжет за цяла книга. Баща ѝ сметнал, че има причини да не я признава за своя дъщеря, отказал да я остави при себе си, отпуснал ѝ само шестстотин франка годишна издръжка и превърнал имуществото си в ценности, които да остави изцяло на сина си. Майката на Викторин избягала при своята далечна сродница госпожа Кутюр и там умряла от отчаяние. Тази жена сега се грижеше за сирачето като за свое дете. За нещастие вдовицата на интенданта от републиканските войски имаше само приписания ѝ от нейния мъж за лично ползване имот и пенсията си и някой ден можеше да остави клетото момиче без опит и без средства на произвола на съдбата. Добрата жена всяка неделя водеше Викторин на църква и всеки две седмици на изповед, за да я направи набожна, за всеки случай. И беше права. Благочестивите чувства откриваха все пак някакво бъдеще пред това отхвърлено от бащата дете, което въпреки всичко го обичаше и веднъж в годината отиваше при него, за да му занесе майчината си прошка, но редовно намираше бащината си врата неумолимо затворена. Брат ѝ,

единственият посредник помежду им, нито веднъж не бе дошъл да я види през тези четири години и не ѝ пращаше никаква помощ. Викторин молеше Бога да отвори очите на баща ѝ, да умилистави сърцето на брат ѝ, при това се молеше за тях, без да ги обвинява. Госпожа Кутюр и госпожа Воке не намираха достатъчно думи в речника на оскърбленията, за да окачествят тяхното варварско поведение. Но докато проклинаха безчестния милионер, Викторин редеше нежни думи като ранен гълъб, в чийто вик на болка още звучи любов.

Йожен дьо Растиняк имаше напълно южняшко лице — бяла кожа, черни коси, сини очи. Държането, обноските, привичната му стойка показваха, че е израснал в благородно семейство, отгледан от детство в здрави, добри традиции. Макар че пазеше дрехите си и в делник износваше старите си костюми, той все пак понякога излизаше, облечен като истинско конте. Обикновено носеше стар редингот, изтъркана жилетка, извехтяла, небрежно вързана по студентски вратовръзка, излъскани панталони и закърпени ботуши.

Преходното звено между тези двама и останалите беше Вотрен, четиридесетгодишен мъж с боядисани бакенбарди. Той спадаше към хората, за които народът казва: „Славен човек!“ Имаше широки, добре развити гърди, с изпъкнали мускули, груби четвъртити ръце с гъсти червени косми при ставите на пръстите. Набразденото му от преждевременни бръчки лице издаваше суровост и противоречеше на гъвкавите му движения и любезни обноски. Плътният му глас, съответстващ на грубоватата му веселост, беше приятен. Вотрен беше услужлив, шегобиец. Ако някоя ключалка не работеше, той сръчно я развинтаваше, поправяше я, смазваше я, изпиляваше я, монтираше я отново и казваше: „Познава си майстора!“ Впрочем той за всичко говореше осведомено — за кораби, за море, за Франция, за чужди страни, за сделки, хора, събития, за закони, хотели и затвори. Ако някой се оплачеше по-настойчиво, веднага му предлагаше услугите си. Неведнъж бе давал заеми на госпожа Воке и на някои пансионери. Но длъжниците му по-скоро биха умрели, отколкото да не му върнат парите — до такава степен, въпреки добрия си вид, той внушаваше страх с особения си дълбок и решителен поглед. По начина, по който плюеше, личеше, че е несмутимо хладнокръвен и че не би се спрял дори пред престъпление, за да се измъкне от някое опасно положение.

Погледът му като на строг съдия сякаш стигаше до дъното на нещата, на съвестите, на чувствата. Обикновено Вотрен излизаше след закуска и се връщаше за обед, след това изчезваше и се прибираще чак към полунощ, като си отваряше с шперц, поверен му от госпожа Воке. Той единствен се ползваше от тази привилегия. Вярно е, че поддържаше най-добри отношения с вдовицата, наричаше я „мамо“ и я хващаше през кръста — недооценено от нея ласкателство. Добрата жена си мислеше, че да я прегърнат, е нещо лесно, докато всъщност само Вотрен имаше достатъчно дълги ръце, за да обхване подобна окръжност. Един от обичаите му беше след ядене да пие кафе с коняк, за което щедро плащаше по петнадесет франка на месец. Някои помалко повърхностни хора от тези младежи, увлечени във вихъра на парижкия живот, или старци, безразлични към всичко, което не се отнасяше пряко до тях, не биха се задоволили с двусмисленото впечатление, което правеше Вотрен. Той знаеше или отгатваше работите на хората, които го заобикаляха, докато никой не можеше да проникне нито в неговите мисли, нито в заниманията му. Макар винаги да поставяше като преграда между себе си и другите привидното си добродушие, постоянната си услужливост и веселост, Вотрен нерядко издаваше ужасните дълбочини на своя характер. Често някоя шега, достойна за Ювенал^[12], чрез която той със задоволство правеше за присмех законите и бичуваше висшето общество или го обвиняваше в непоследователност, би трябвало да подсказва, че той таи озлобление срещу обществото и че в живота му навярно се крие грижливо пазена тайна.

Привлечена може би, без сама да си дава сметка, от силата на единия и от красотата на другия, госпожица Тайфер делеше плахите си погледи и тайните си мисли между четиридесетгодишния мъж и младия студент. Нито единият, нито другият, изглежда, мислеха за нея, макар че случайността можеше от днес до утре да преобрази положението ѝ и да я превърне в богата партия. Никой въпреки от тези хора не си правеше труда да провери до каква степен споменаваните от един или друг нещастия са верни. Всеки изпитваше към другия безразличие, примесено с недоверие, произтичащо от собственото му положение. Съзнаваха, че никой не е в състояние да облекчи мъките им и че разказвайки ги, са изчерпили чашата на чуждото съчувствие. Подобно на стари съпрузи, те вече нямаха какво да си кажат. Така че

между тях се бяха установили отношения като в стар механизъм, движен от несмазани колелца. Всеки бе длъжен да отминава слепците по улиците, да слуша без вълнение за чуждите нещастия и в хорската смърт да вижда уреждането на някой жалък проблем. Затова оставаха безразлични дори пред най-страшната агония. Най-щастлива от тези отчаяни души беше госпожа Воке, която властваше над своя частен приют. Само за нея малката градина, която тишината и студът, сушата и дъждът превръщаха в пустош, бе весела горичка. Само за нея бе уютна жълтата печална къща, воняща на меден окис като кръчмарски тезгях. Тази порутина ѝ принадлежеше. Тя хранеше своите осъдени на вечни мъки каторжници и те признаваха нейната власт. Та къде другаде в Париж, горките, можеха да намерят на тази цена здрава и обилна храна, жилище, което им беше позволено да направят ако не елегантно и удобно, то поне чисто и хигиенично. Дори госпожа Воке да проявеше крещяща несправедливост, жертвата ѝ би я понесла безропотно.

Подобна група хора трябваше да представя и действително представляше в умален вид обществото с всички негови съставки. Между осемнадесетте сътрапезници се намираше както в колегите и изобщо във всяко общество едно нещастно отхвърлено създание, върху което се изливаха цялата злоба, подигравките. В началото на втората година за Йожен дьо Растиняк това създание мина на пръв план измежду всички онези, сред които той бе осъден да живее още две годни. Този клетник беше бившият производител на макарони дядо Горио, когото всеки художник или повествовател би избрал за централна фигура в нашия разказ. По каква случайност полузлюбното презрение, примесено със съжаление, преследването и безогледността към нещастieto се бяха насочили тъкмо към най-стария пансионер? Сам той ли го бе предизвикал с някоя своя смешна или странна черта, която хората прощават по-малко и от пороците? Този въпрос е тясно свързан с много обществени неправди. Може би човек по природа е склонен да подлага на изпитание търпението на онези, които всичко понасят от истинско смирение, от слабост или безразличие. Нима всички ние не обичаме да доказваме силата си за сметка на някого или на нещо? Най-слабото създание — момченцето — звъни на всички врати, когато скове мраз, или се повдига на пръсти, за да напише името си върху някой чист паметник.

Дядо Горио беше старец на около шестдесет и девет години. Той се настани у госпожа Воке през 1813 година, след като бе ликвидирал предприятието си. Отначало нае апартамента, в който после влезе госпожа Кутюр, и тогава плащаше по хиляда и двеста франка годишно, като човек, за когото пет луидора повече или по-малко нямат никакво значение. Госпожа Воке подтегна трите стаи на апартамента срещу предварително заплащане и както казват, с парите купила съвсем скромна мебелировка — жълти хасени пердета, дървени лакирани кресла, тапицирани с утрехтско кадифе, няколко лепени картини и тапети, каквито не слагат дори в кръчмите из предградията. Може би нехайната щедрост, с която дядо Горио се бе оставил да го мамат — по това време почтително го наричаха господин Горио, — бе причина да го сметнат за глупак, неразбиращ нищо от сделки. Горио пристигна с богат гардероб, с великолепно бельо на човек, оттеглил се от търговията, който вече от нищо не желае да се лишава. Госпожа Воке остана във възторг от осемнадесетте му ризи от полухоландско платно с жабо, което подчертаваше техния разкош, още повече че производителят на фиде забождаше върху него две свързани с верижка скъпоценни игли с едри диаманти. Обикновено той носеше редингот с цвят на метличина и дори в делник — бяла пикена жилетка, под която се подрусваше крушовидният му корем, украсен с тежка златна верижка с висулки. В златната му табакера имаше медальон с коси, които привидно го изобличаваха в съмнителни похождения. Когато хазайката му го обвини, че е „по женската част“, той цъфна във весела усмивка като еснаф, на когото са открили слабостта. „Долапите“ му — той произнасяше тази дума като простолюдието — бяха пълни със сребърни съдове. Очите на вдовицата заблестяха, докато любезно му помагаше да разопакова и подреди лъжиците за сипване на супа, на ястия, приборите, шишенцата за зехтин и оцет, сосиерите, блюдата, позлатените сервизи за закуска, всичките повече или по-малко красиви предмети, тежащи доста унции, с които той не желаете да се раздели. Всички тези подаръци му напомняха тържествените събития през семейния му живот.

— Това — казваше той на госпожа Воке, като прибираше едно блюдо и една сребърна паничка с капак във форма на два гълъба, които се целуват — е първият подарък на жена ми за годишнината от нашата сватба. Горкичката, беше дала всичките си пари, които бе спестявала

като момиче. Нали разбирате, госпожо, готов съм да ровя земята с нокти, но да не се разделям с него. Слава богу, ще мога да си пия в тази паничка сутрин кафето, колкото дни ми остават да поживея. Не съм за окайване, изпекъл съм си хляб за дълго време.

Най-сетне със сврачия си поглед госпожа Воке успя да зърне няколко държавни облигации и след като ги оцени на око, разбра, че прекрасният Горио сигурно има годишно към осем-десет хиляди франка доход. От този ден госпожа Воке, по баща Дьо Коналан, която по онова бreme беше на четиридесет и осем години, но се представяше за тридесет и девет годишна, си науми нещо. Макар очните кладенчета на Горио да бяха обърнати, подпухнали, провиснали, което го заставяше честичко да ги бърше, тя намери, че той има приятен и приличен вид. Впрочем месестите му изпъкнали прасци, както и дългият му тъп нос говореха за нравствени качества, на които вдовицата, изглежда, държеше; те се потвърждаваха и от кръглото като луна простовато лице на стареца. Той положително беше едро, здраво животно, способно да си даде и сърцето, и душата. Подстриганите му като криле на гълъб коси, които всяка сутрин един фризьор от Екол политекник идваше да пудри, очертаваха пет върха на ниското му чело и отваряха лицето му. Макар и малко грубоват, той беше толкова стегнато облечен, толкова щедро смъркаше емфие с вид на човек, уверен, че табакерата му винаги ще е пълна с първокачествен тютюн, че още първата вечер, след като Горио се настани у госпожа Воке, тя си легна и започна да се пече като яребица в собствената си мазнина на огъня на желанието да изостави савана на Воке, за да се възроди като госпожа Горио. Да се омъжи, да продаде пансиона, да хване под ръка този чудесен представител на буржоазията, да стане видна жена в квартала, да събира помощи за нуждаещите се, да прави в неделя малки излети до Шоази, Соази, Жантийи, да ходи, когато ѝ се ще, на театър, в ложа, без да чака гратиси, каквито ѝ даваха някои от пансионерите през юли. С една дума, мечтаеше за цялото Елдорадо на обикновените парижки семейства. Никому не бе признала, че има четиридесет хиляди франка, събирани стотинка по стотинка. И, разбира се, що се отнася до зестрата, смяташе, че е прилична партия.

„А колкото до останалото и аз не съм по-лоша от него!“ — казваше си тя, като се въртеше в леглото, сякаш за да си докаже, че

притежава прелести, чиито отпечатьци дебелата Силви намираще сутрин върху дюшека.

От този ден в продължение на почти три месеца вдовицата Воке използваше фризьора на господин Горио, направи и известни разноски за тоалети под предлог, че е необходимо да придаде на своя пансион известно достолепие, подобаващо на почтените личности, които живееха в него. Разви голяма дейност, за да промени състава на пансионерите си, като обяви намерението си за в бъдеще да приема само най-изискани във всяко отношение хора. Щом някой непознат се явеше, тя изтъкваше предпочитанието, с което господин Горио, един от най-видните и почтени парижки търговци, бе удостоил нейния дом.

Разпространи рекламни листовки, в които най-отгоре се четеше: „ДОМ ВОКЕ“. А по-нататък, че той бил един от най-старите и най-уважавани пансиони в Латинския квартал. От него се откривала особено приятна гледка към долината Гоблен (виждаше се от четвъртия етаж) и разполагал с „красива“ градина, в дъното на която се „извивала“ липова алея. Споменаваха се за хубав въздух и спокойствие. Тази реклама й доведе госпожа графиня Дьо л'Амберменил, тридесет и шест годишна жена; тя очаквала уреждането на някакво наследство и пенсия, която трябвало да получи като вдовица на генерал, паднал на бойното поле. Госпожа Воке положи особени грижи за храната, почти шест месеца пали огън в общите помещения и така добросъвестно удържа обещанието в рекламата, че както твърдеше, била на чиста загуба. Затова пък графинята я наричаше „скъпа приятелко“ и обещаваха да й доведе баронеса Дьо Вомерлан и вдовицата на полковник граф Пикоазо, които й били приятелки и трябвало само да изчака да им свърши предплатеното време в някакъв по-скъп пансион в квартал Маре. Впрочем двете щели значително да се замогнат, щом от военното министерство уредели делата им.

— Но канцелариите все протакат — казваше тя.

След вечеря двете вдовици се качваха в стаята на госпожа Воке, разговаряха, пиеха касис и ядяха лакомства, обикновено запазени само за стопанката. Госпожа Дьо л'Амберменил горещо одобри намеренията на хазайката по отношение на Горио. Чудесни намерения, казваше тя, за които Впрочем още от първия ден се била досетила, а Горио бил просто свършен.

— Ах, скъпа госпожо, той е мъж, здрав като камък — казваше вдовицата, — съвсем запазен. Още може да достави радости на една жена.

Графинята направи редица забележки върху облеклото на госпожа Воке, което не съответствало на стремежите ѝ.

— Трябва да ви поставим на бойна нога — каза тя.

След като дълго пресмятаха, двете вдовици отидоха на Палероял и купиха от „Галери дьо Боа“ шапка с пера и боне. Графинята настоя да заведе приятелката си в „Ла птит Жанет“ и там избраха рокля и шал. Когато всички тези боеприпаси бяха сложени в действие и вдовицата се появи в пълно снаряжение, тя досущ приличаше на фирмата на гостилница „Бьоф а ла Мод“^[13]. Тя обаче се намери толкова разхубавена, че се почувства задължена на графинята и макар да нямаше особено широка ръка, я помоли да приеме за благодарност една шапка за двадесет франка. Всъщност имаше намерение да поиска от графинята една услуга: да разбере мнението на Горио и да му поговори в нейна полза. Госпожа Дьо л'Амберменил най-приятелски се нагърби с поръчката, започна да обгражда с внимание стария макаронаджия и накрая успя да си уреди с него един разговор насаме. Но след като разбра, че той е стеснителен, за да не кажем неподатлив на опитите, които тя направи да го съблазни за собствена сметка, графинята си излезе възмутена от простащината му.

— Душице — каза тя на скъпата си приятелка, — от тоя човек нищо не може да се измъкне! Той е просто смешно недоверчив, глупав и тъп. Само неприятности ще си имате с него.

Такива неща се били случили между господин Горио и госпожа Дьо л'Амберменил, че графинята вече не искала дори да остане под един покрив с него. На другия ден тя си отиде, като забрави да плати пансиона си за шест месеца и остави една износена дреха, чиято стойност възлизаше на пет франка. Колкото и упорито да я търси из Париж, госпожа Воке не успя да се добере до никакво сведение за графиня Дьо л'Амберменил. Тя често разказваше за тази печална история и се оплакваше от прекалената си доверчивост, макар да беше по-подозрителна и от котка; както често се случва, госпожа Воке се пазеше от близките си, а се доверяваше на първия срещнат. Странно, но все пак установено психическо явление, чиито корени лесно могат да се открият в човешкото сърце. Може би някои хора няма какво

повече да спечелят от онези, с които живеят — след като са показали душевната си пустота, те се чувстват тайно и заслужено строго осъдени. Но понеже имат непобедима нужда от ласкателство, което им липсва, или пък, разкъсвани от желанието да покажат, че притежават качества, каквито нямат, те се надяват с измама да спечелят уважението или сърцето на чуждите хора, с риск някой ден да го загубят. Най-сетне има хора, продажни по природа — те никога не правят добро на приятели или близки, защото това е техен дълг, а ако помогнат на непознат, задоволяват самолюбието си: колкото по-близък им е човек, толкова по-малко го обичат, колкото е по-чужд, толкова по-услужливи са към него. Госпожа Воке вероятно имаше по нещо и от двата типа, по същество дребнави, фалшиви, отвратителни.

— Аз да бях тук — казваше Вотрен, — това нещастие нямаше да се случи! Щях добре да я наредя тази комедиантка. Познати ми са тоя сорт персони.

Като всички ограничени хора, госпожа Воке беше свикнала да не излиза от кръга на събитията и да не дири причините им. Обичаше да обвинява другите за собствените си грешки. Когато ѝ се случи тази история, тя реши, че честният макаронаджия всъщност е виновен за злополуката ѝ и както казваше, „очите ѝ се отворили“. Щом разбра, че ухажванията и представителните ѝ разходки са безполезни, веднага се зае да открие причината за това. Едва тогава забелязала, както тя се изразяваше, че пансионерът ѝ имал похождения. И най-сетне ѝ станало ясно, че толкова лелеяната ѝ надежда е празна работа и че никога нищо нямало да измъкне от този човек според силния израз на графинята, която, изглежда, разбирала от тези работи. И естествено във враждата си госпожа Воке отиде по-далеч, отколкото в приятелските си чувства. Омразата ѝ не бе по мярката на обичта ѝ, а на измамените ѝ надежди. Защото, ако в любовта човешкото сърце понякога се спира, за да си отпочине, преди да стигне до върха, то рядко се задържа по стръмното нанадолнище на ненавистта. Господин Горио обаче беше неин пансионер и вдовицата бе длъжна да съдържа изблиците на нараненото си честолюбие, да не издава разочарованието си с въздишки и да преглъща желанието си за отмъщение като монах, уязвен от игумен. Низките души изразяват чувствата си, били те добри или лоши, чрез непрестанни низки постъпки. Вдовицата впрегна женското си

коварство, изобретателността си, за да тормози жертвата си. Започна с това, че съкрати всички излишества в пансиона.

— Никакви краставички, никаква аншоа. Това са празни работи! — каза тя на Силви сутринта, когато реши да се върне към стария си ред.

Господин Горио беше непридирчив. У него пестеливостта, свойствена на хора, спечелили сами богатството си, се бе превърнала в навик. Свикнал беше да обядва със супа, варено месо, зеленчук. Ето защо госпожа Воке трудно можеше по този начин да засегне пансионера си. Отчаяна, че се сблъсква с такъв неуязвим човек, тя се зае да накърни доброто му име и накара пансионерите си да споделят омразата ѝ, те пък за развлечение ѝ помагаша да си отмъсти. Към края на първата година вдовицата стигна в недоверието си дотам, че започна да се пита защо този богат търговец с осем хиляди франка рента, собственик на такива великолепно сребърни съдове и скъпоценности като на куртизанка, живее у нея и отделя нищожни средства за пансион в сравнение с доходите си. През по-голямата част от тази първа година Горио често обядваше вън от пансиона — един-два пъти седмично. После постепенно сведе обедите си в града до два пъти месечно. „Гуляйчетата“ на господин Горио бяха в интерес на госпожа Воке, та тя не можеше да не остане недоволна от растящата точност, с която той се явяваше на нейните обеда. Тази промяна бе отдадена както на постепенното намаляване на богатството му, така и на желанието му да дразни хазайката си.

Една от най-отвратителните привички на дребните души е, че подозират своите низости и у другите. За нещастие в края на втората година господин Горио оправда клюките по свой адрес, като помоли госпожа Воке да го премести на третия етаж и да намали пансиона му на деветстотин франка. Толкова трябваше да пести, че престана да пали през зимата. Вдовицата Воке пожела той да ѝ предплаща и господин Горио, когото оттогава тя започна да нарича дядо Горио, се съгласи. Всеки се мъчеше да открие причините за това падение. Трудна работа! Както бе казала и мнимата графиня, дядо Горио беше прикрит, мълчалив. Според логиката на празноглавците, които до един са и празнодумци, защото нямат какво да кажат освен дреболии, щом някой не говори за личните си работи, значи, върши нещо лошо. Така че изисканият търговец се превърна в измамник, кавалерът — в стар

мошеник. Излизаше, че дядо Горио ту играе на борсата, както казваше Вотрен, и ако трябвало да си послужим със силните изрази на финансовия свят „подяждал рентата си“, след като се бил разорил, ту че играе хазарт на дребно като онези, които всяка вечер ходят да залагат по десетина франка, ту че е агент на тайната полиция; Вотрен твърдеше, че старецът не бил достатъчно хитър, за да е „от тях“. Освен това Горио стана и скъперник, който заема пари с голяма лихва, редовен играч на лотария, който залага на постоянни цифри. Измисляха за него всичко най-тайнствено, което може да съчини порокът, срамът, безсилието, гадостта. Но колкото и отвратителни да бяха поведението или пороците му, отвращението, което вдъхваше, не стигаше дотам да го изгонят: той плащаше пансиона си. Освен това беше полезен — всеки изливаше върху него доброто или лошото си настроение чрез шеги или грубости. По-правдоподобно беше мнението на вдовицата Воке, което всички възприеха. Според нея този толкова добре запазен мъж, здрав като камък, от когото можело да се очакват още доста радости, бил развратник със странни вкусове. Ето с какви факти вдовицата Воке обосноваваше клеветите си. Няколко месеца след заминаването на злополучната графиня, която бе съумяла да живее половин година за нейна сметка, една сутрин, преди да стане от леглото, тя чула по стълбата шумолене на копринена рокля и леки стъпки на пъргава млада жена, която бързала към стаята на Горио, чиято врата била уж случайно отворена. Дебелата Силви веднага дошла да съобщи на господарката си, че някаква лека жена, защото била прекалено красива, за да е честна, „облечена, като богиня“, обута с ботинки от най-фин вълнен плат, и то съвсем неокаляни, се била промъкнала като змиорка от улицата до кухнята и я запитала къде е апартаментът на господин Горио. Госпожа Воке и готвачката ѝ отишли да подслушват и доловили много нежно изречени думи по време на доста дългото посещение. Щом господин Горио тръгнал да изпроводи „дамата си“, дебелата Силви веднага грабнала кошницата си и се престорила, че отива на пазар, за да проследи влюбената двойка.

— Госпожо — казала тя на господарката си, като се върнала, — все пак господин Горио трябва да е страшно богат, за да издържа така любовниците си. Представете си, на ъгъла на улица Естрадад. Имаше чудна карета, в която „тя“ се качи.

По време на вечерята госпожа Воке стана да дръпне пердето, понеже един лъч светеше точно в очите на Горио.

— Красавиците ви обичат, господин Горио, и слънцето ви търси — каза тя, намеквайки за посещението. — Ей богу, вие имате вкус, много е хубава.

— Това беше дъщеря ми — обясни той с нотка на гордост, която пансионерите изтълкуваха като самохвалство на старец, пазещ благоприличие.

Месец след това посещение дъщерята на господин Горио, която първия път бе дошла с утринен тоалет, пристигна след обeda, облечена като за гости. Седнали на разговор в салона, пансионерите видяха красива руса жена, тънка, изящна и толкова изискана, че очевидно не можеше да е дъщеря на човек като дядо Горио.

— Стават две! — каза дебелата Силви, която не я позна.

Няколко дни по-късно още една жена, висока, добре сложена, смугла, с черни коси и жив поглед, потърси господин Горио.

— Стават три! — рече Силви.

Тази втора дъщеря, която първия път също дойде при баща си сутрин, пристигна няколко дни след това вечерта, облечена за бал и с кола.

— Стават четири! — казаха госпожа Воке и дебелата Силви, понеже не откриха в тази великолепно жена никаква прилика с просто облеченото момиче, което първия път бе дошло сутринта.

Горио още плащаше хиляда и двеста франка за пансион. Госпожа Воке намери за съвсем естествено един богат мъж да има четири-пет любовници и дори ѝ се стори много ловко от негова страна, че ги представя за свои дъщери. И съвсем не се засегна, че той ги приема в „Дома Воке“. Но понеже тези посещения ѝ обясниха безразличието на пансионера ѝ по отношение на нея, в началото на втората година тя си позволи да го нарича „стар котарак“. Веднъж обаче, когато вече пансионерът ѝ бе слязъл на деветстотин франка и тя видя да пристига една от тези жени, доста нахално го запитва в какво смята да превърне къщата ѝ. Дядо Горио ѝ отговори, че тази жена е по-голямата му дъщеря.

— Че вие деветдесет и девет дъщери ли имате? — запитва кисело госпожа Воке.

— Само две — отвърна пансионерът с кротостта на разорен човек, когото мизерията е довела до пълно смирение.

Към края на третата година той още намали разходите си, като се качи на четвъртия етаж, за да плаща по четиридесет и пет франка на месец. Отказа се от емфието, престана да вика фризьора и да си пудри косата. Когато дядо Горио се появи за пръв път без пудра и хазайката видя цвета на косите му, тя извика от изненада — бяха мръсно сиво-зеленикави. Измъчван от всекидневни тайни скърби, той изглеждаше най-окаян сред насядалите около трапезата. Тогава вече не остана никакво съмнение: дядо Горио беше стар развратник и очите му бяха пощадени от пагубното въздействие на лекарствата, които болестите му налагаха да взема, само благодарение на някой добър лекар. Отвратителният цвят на косите му се дължеше на неговите пороци и на лекарствата, които взема, за да продължи по този път. Физическото и душевно състояние на клетника сякаш оправдаваше тези нелепости. Когато хубавото му бельо се износи, за да го подмени, той купи хасе по седемдесет сантима метърът. Диамантите, златната табакера, верижката, скъпоценностите му изчезнаха едно след друго. Изоставил бе метличиносиния си фрак, целия си богаташки костюм и вече и зиме, и лете носеше редингот от грубо кафяво сукно, жилетка от козя вълна и сиви шаячни панталони. Постепенно отслабна; прасците му се отпуснаха; пълното му, светнало от еснафско благополучие лице се състари прекомерно; челото му се набръчка, челюстите му изхвъркнаха. През четвъртата година от заселването му на улица Ньов-Сент-Жьонвиев той вече не приличаше на себе си. Добрият шестдесет и две годишен макаронаджия, на когото не можеха да дадат и четиридесет, дебелият, тлъст еснаф, глуповат и свеж, с жизнерадостен вид, който развеселяваше минувачите с нещо младежко в усмивката, сега приличаше на изумял, залитащ, зловещо блед седемдесетгодишен старец. Сините му очи, толкова живи преди, придобиха мътножелезен цвят, избледняха, вече не сълзяха, ръбовете на клепачите му просто сякаш кървяха. Някои се ужасяваха от него, други го съжаляваха. Млади студенти-медици, забелязали отпускането на долната му устна, измериха лицевия му ъгъл и след като дълго го тормозиха, без нищо да изкопчат от него, заявиха, че страда от кретенизъм. Един ден след обяда госпожа Воке му каза с присмех:

— Ех, вашите дъщери, изглежда, вече не идват, а?

По този начин поставяше под съмнение бащинството му.

Дядо Горио трепна като ужилен.

— Идват понякога — отвърна той развълнувано.

— Аха! Значи, понякога все още се срещате с тях — развикаха се студентите. — Браво, дядо Горио!

Но старецът не чу шегите, предизвикани от неговия отговор: той пак бе потънал в мислите си — състояние, което повърхностните наблюдатели считаха за разсеяност, тъпота, дължаща се на старческа изкуфялост. Ако го познаваха по-добре, те може би щяха живо да се заинтересуват от проблема, който поставяше неговото физическо и душевно състояние, но това беше нещо извънредно трудно. Макар че беше лесно да се разбере дали наистина Горио е бил производител на макарони и на каква сума възлиза състоянието му, старците, които се занимаваха с него, не излизаха от квартала и живееха в пансиона като миди на скала. Що се отнася до останалите, особената динамика на парижкия живот ги караше, щом излязат от улица Ньов-Сент-Жьонвиев, да забравят клетия старец, над когото се присмиваха. За тези ограничени създания, както и за безгрижните младежи жестоката нищета на дядо Горио и тъпото му държане бяха несъвместими с каквото и да било богатство или способност. За жените пък, които той наричаше свои дъщери, всички споделяха мнението на госпожа Воке. Със строгата логика на възрастните жени, които по цели вечери бърбят за щяло и не щяло и свикват да правят най-невероятни предположения, тя казваше:

— Ако дядо Горио имаше чак толкова богати дъщери, колкото изглеждаха всички тия жени, които идваха при него, той нямаше да е в моя дом на четвъртия етаж, да плаща по четиридесет и пет франка месечно и да се облича като просяк.

Нищо не можеше да опровергае тези заключения. Така че към края на месец ноември 1819 година, по времето, когато тази трагедия се разрази, всички в пансиона вече имаха определено мнение за нещастния старец: той никога не е имал нито дъщери, нито жена; злоупотребата с удоволствия го е превърнала в охлюв, в човекоподобно мекотело, което може да се причисли към „шапконосците“, както казваше един от полупансионерите, чиновник в музея по естествена история. „Поаре е орел, джентълмен в сравнение с Горио. Поаре говори, разсъждава, отговаря, вярно е, че когато говори, нищо не казва,

защото само повтаря с различни думи онова, което другите казват; но участва в разговора, жив човек е, изглежда смислен; докато дядо Горио, добавяше чиновникът от музея, е постоянно на нула градуса по Реомюр.“

От ваканцията Йожен дьо Растиняк се завърна в настроение, навярно познато на много способните младежи или на онези, на които препятствията временно придават качества на изключителни хора. През първата година от пребиваването му в Париж изпитите във факултета изискваха малко труд и му оставяха достатъчно свободно време, за да вкуси приказните прелести на Париж. Никога не стига времето на студентите, ако искат да изгледат репертоарите на всички театри, да изучат входовете и изходите на парижкия лабиринт, да се приспособят към обичаите, да усвоят езика и да свикнат със специфичните удоволствия на столицата, да изследват добрите и лошите заведения, да посещават лекциите, които ги интересуват, да проучат музейните богатства. Това е времето, когато студентът се пристрастява към глупости и им придава необикновено значение. Той си има свой велик човек, най-често някой професор от Колеж дьо Франс, комуто плащат, за да се държи на висотата на аудиторията си. Оправя вратовръзката си и позира, за да привлече вниманието на някоя жена от първи балкон на Опера-Комик. При тези последователни посвещения той се отраква, кръгзорът му се разширява и накрая той разбира, че обществото се състои от различни слоеве. Ако отначало само се е възхищавал на върволица коли по Шанз-Елизе през слънчевите дни, скоро започва да завижда на собствениците им. Когато замина във ваканция след изпитите по литература и право, Йожен неусетно бе вече преминал това въведение. Детските илюзии, провинциалният начин на мислене бяха изчезнали. Промененото му съзнание, порасналата му амбиция го накараха правилно да прецени положението в бащиния замък, в семейния кръг. Баща му, майка му, двамата му братя, двете му сестри и една леля, която имаше само пенсия, се издържаха от неголямата земя на семейство Растиняк. Имението даваше към три хиляди франка годишно, но и този доход беше несигурен, понеже зависеше от непостоянната гроздова реколта, а от тях трябваше да се отделят хиляда и двеста франка за Йожен. Видът на постоянните лишения, великодушно прикривани от студента, сравнението, което направи неволно между сестрите си, тъй хубави за

него в детските му години, и парижките жени, в чието лице бе видял възплъщение на мечтания идеал за красота, несигурното бъдеще на многобройното семейство, което възлагаше всичките си надежди на него, пестеливото внимание, с което се прибираха и най-нищожните продукти — виното за дома се правеше от джибри, и редица други подробности, които е излишно да отбелязваме тук, удесеториха желанието му да се издигне, вдъхнаха му жажда за успехи. И като всички великодушни хора той реши, че ще трябва да постигне всичко това със собствени сили. Но понеже по душа беше типичен южняк, когато дойдеше ред да изпълни решенията си, се разколебаваше както младок, попаднал в открито море, не знае нито накъде да се насочи, нито под какъв ъгъл да опъне платната. Отначало Йожен си каза, че изцяло ще се отдаде на работа, но скоро се увлече от мисълта, че главното е да си създаде връзки, откри какво голямо влияние имат жените в обществото и изведнъж намисли да се впусне във висшето общество и там да си намери покровителки. Та няма това щеше да е трудно за един пламенен и остроумен младеж, чиито пламенност и остроумие се допълват от стройна фигура и своеобразна неспокойна красота, по каквато жените лесно се увличат? Тези мисли го налетяха сред полето; преди той весело се разхождаше по тези места със сестрите си, които сега го намираха много променен. Сети се, че леля му, госпожа Дьо Марсийак, навремето е била представена в двореца и оттам се познава с най-видните аристократи. И изведнъж в спомените, с които тя често го бе забавлявала, амбициозният младеж откри възможността за не една победа във висшето общество, които щяха да бъдат толкова важни, колкото и победите, които смяташе да завоюва в юридическия факултет. Започна да я разпитва за роднинските връзки, които още можеха да се подновят. След като разтърси клоните на генеалогичното дърво, старата дама прецени, че сред егоистичното племе на богатите роднини, от всички, които можеха да бъдат полезни на племенника ѝ, най-незакоравяла сигурно е виконтеса Дьо Босеан. Тя писа на младата жена едно малко старомодно писмо, даде го на Йожен и му каза, че ако спечели виконтесата на своя страна, тя ще му помогне да се свърже с останалите роднини. Няколко дни след пристигането си в Париж Растиняк изпрати лелиното си писмо на госпожа Дьо Босеан. Виконтесата отговори с една покана за бал на следващия ден.

Такова бе в общи черти положението в пансиона към края на ноември 1819 година. Няколко дни по-късно Йожен се прибра към два часа през нощта от бала у госпожа Дьо Босеан. Още докато танцуваше, студентът смело реши, че ще работи до сутринта, за да навакса загубеното време. При вида на блестящото висше общество бе изпаднал под въздействието на измамлива енергия и сега за пръв път му се случваше да бодърства в този тих квартал. Не бе вечерял у госпожа Воке и пансионерите помислиха, че се е върнал от бала призори, както понякога се прибираще от празненствата в Прадо или от танци в „Одеон“ с разкривени обувки и окаляни копринени чорапи. Преди да бутне резетата на вратата, Кристоф бе отворил, за да погледне на улицата. Растиняк се появи точно в този миг и успя да се качи в стаята си безшумно, следван от слугата, който силно тропаше. Йожен толкова пъргаво се съблече, обу чехлите си, намъкна един стар редингот, запали огън от торфени брикети и седна да работи, че и сега Кристоф заглуши с грубите си обувки не дотам шумните приготовления на младежа. Йожен поседя няколко минути замислен, преди да се задълбочи в учебниците си по право. В лицето на госпожа Дьо Босеан той бе видял една от цариците на парижката мода, чийто дом минаваше за най-приятния в предградието Сен-Жермен. Впрочем и по име, и по богатство тя беше една от най-видните личности сред аристокрацията. Благодарение на леля си Дьо Марсийак бедният студент бе добре приет в нейната къща, но не си даваше сметка за значението на оказаната му благосклонност. Достъпът в нейните позлатени салони бе равносителен на най-високо благородническо звание. След като бе влязъл в това толкова затворено общество, щяха да го приемат вече навсякъде. Заслепен от блясъка на приема, Йожен едва бе разменил няколко думи с виконтесата, стигаше му и това, че сред тълпата парижки богаташи, които се бяха стекли на бала, откри жена, в която всеки младеж би трябвало да се влюби от пръв поглед. Високата добре сложена графиня Анастаси дьо Ресто минаваше за жената с най-хубавото тяло в Париж. Представете си големи черни очи, великолепно лице, добре оформени нозе, пламенни движения, въобще една от онези жени, за които маркиз Дьо Ронкьорол казваше „истински чистокръвен кон“. Тънките стави не намаляваха нейната женственост: тя имаше закръглени форми, без да може да се нарече пълна. Изразите „чистокръвен кон“, „расова жена“ започваха да

заместват цялата стара любовна митология от рода на „небесни ангели“, „осиановски лица“^[14], които съвременните денди презираха. Но за Растиняк госпожа Анастаси дьо Ресто беше жената, желаната жена. Той успя да се запише за два танца в списъка на кавалерите, който тя си водеше върху ветрилото, и да ѝ заговори по време на първия кадрил.

— Къде ще мога отново да ви видя, госпожо? — запита направо Йожен с онази необузdana страст, която толкова допада на жените.

— Къде... — отговори тя — навсякъде! В Булонската гора, в „Буфон“, у дома, където искате.

И предприемчивият южняк побърза да се сближи с очарователната графиня дотолкова, доколкото това може да стане за един кадрил и един валс. След като ѝ каза, че е братовчед на госпожа Дьо Босеан, тази жена, която той бе сметнал за знатна дама, го покани на гости и въобще му разреши да посещава дома ѝ. Последната усмивка, която тя му отправи, го накара да помисли, че непременно ще трябва да се отзове на поканата ѝ. Растиняк има щастието да срещне и един мъж, който не се надсмя над невежеството му, равносилно на смъртен грях за бележитите тогавашни нахалници — разните Моленур, Ронкьорол, Максим дьо Трай, Дьо Марсе, Ажуда-Пинто, Ванденес, които блестяха с предвзетостта си в средите на най-елегантните жени като лейди Брандън, херцогиня Дьо Ланже, графиня Кергаруе, госпожа Дьо Серизи, херцогиня Дьо Кариляно, графиня Феро, госпожа Дьо Ланти, маркиза Д'Егльомон, госпожа Фирмиани, маркиза Дьо Листомер и маркиза Д'Еспар, херцогиня Дьо Мофриньоз и госпожите Гранлийо. Така че наивният студент за щастие попадна на маркиз Дьо Монриво, любовника на херцогиня Дьо Ланже, простодушен като дете генерал, който му съобщи, че графиня Дьо Ресто живее на улица Елде. Да си млад, да мечтаеш за висшето общество, да жадуваш за жена и изведнъж пред тебе да се отворят две врати! С един крак да стъпиш в предградието Сен-Жермен у виконтеса Босеан, а с другия да коленичиш в предградието Шосе д'Антен у графиня Дьо Ресто! С един мислен поглед да обхванеш парижките салони от първия до последния и да се смяташ достатъчно красив, за да намериш в тях едно женско сърце, което ще ти даде помощ и закрила! Да се чувстваш достатъчно самоуверен, за да жонглираш върху опънатото въже, по което трябва да се движиш със сигурността

на акробат, защото в лицето на една жена си намерил най-добрия прът за равновесие! Кой при такива мисли и пред такава великолепна жена, застанал край огъня от торфени брикети между сборника от закони и оскъдицата, не би се замислил за бъдещето и не би го видял изпълнено с успехи? Зареяната мисъл на Йожен упорито изреждаше радостите, които го очакваха, и той вече си представяше, че е с госпожа Дьо Ресто, когато някаква въздишка, прилична на свети Йосифово пъшкане^[15], наруши нощната тишина, отекна в сърцето на младежа и той помисли, че чува предсмъртен стон. Отвори тихо вратата на стаята си, излезе на коридора и забеляза светлина под вратата на дядо Горио. Йожен се изплаши да не би на съседа му да е прилошало, приближи се, надзърна през ключалката и видя стареца зает с работа, която му се стори толкова съмнителна, че в интерес на обществото реши да разбере докрай какво прави в този нощен час човекът, който се представяше за бивш производител на макарони и фиде. Дядо Горио трябва да бе вързал за пръчката на преобърнатата си маса един поднос и един супник от позлатено сребро и около тези пищно украсени предмети навиваше дебело въже и стягаше с такава сила, че вероятно ги сплескваше, за да ги превърне в кюлчета.

„Брей, какъв човек! — изправяйки се, си рече Растиняк, като видя жилестите ръце на стареца, който с помощта на въжето безшумно обработваше позлатеното сребро, сякаш месеше тесто. — Дали не е крадец или укривател на крадени вещи, а за да може да действа необезпокояван, се прави на глупак, на немощен и живее като просяк?“

После отново залепи око на ключалката. Горио разви въжето, взе кюлчето сребро, сложи го на масата, след като постла покривката, и с удивителна лекота започва да го източва, за да го превърне в пръчка.

„Та той е силен като полския крал Август!“ — каза си Йожен, когато кръглата пръчка беше почти оформена.

Дядо Горио тъжно огледа работата си и се просълзи. После угаси свещта, на чиято светлина бе извил позлатеното сребро, и Йожен го чу как въздиша, докато си ляга.

„Луд е“ — помисли студентът.

— Клетото дете! — въздъхна дядо Горио.

При тези думи Растиняк реши, че е по-разумно да премълчи за случката и да не съди необмислено съседа си. Тъкмо щеше да се прибере, когато неочаквано дочу някакъв трудно определим шум, нещо

като стъпки на хора по пантофи, които се качваха по стълбата. Йожен се послуша и наистина долови дишането на двама души. Не бе чул нито скърцане на врата, нито определено стъпки на мъже, когато изведнъж видя на третия етаж слаба светлина у господин Вотрен.

„Доста тайнствени неща за тих семеен пансион!“ — рече си той.

Слезе няколко стъпала, послуша се и до ушите му достигна звук от броене на жълтици. Скоро светлината угасна и веднага след това се чуха двете дишания, без вратата да скръцне. После двамата мъже слязоха и шумът заглъхна.

— Кой е? — извика госпожа Воке, като отвори прозореца си.

— Аз съм, мамо Воке, прибирам се — чу се дебелият глас на Вотрен.

„Странно! Че нали Кристоф бе сложил резетата? — запита се Йожен, като влизаше в стаята си. — В Париж човек трябва да бодърства, за да разбере какво става около него.“

Тези дребни събития бяха разсеяли честолюбиво любовните му мечти и той се залови за работа. Но подозренията, които се зараждаха в ума му във връзка с дядо Горио, и още повече образът на госпожа Дьо Ресто, който всеки миг се явяваше пред него като вестител на блестящо бъдеще, отвличаха вниманието му и накрая той си легна и заспа дълбоко. От десет нощи, които младежите обещават да прекарат в работа, те проспиват седем. Човек трябва да е надхвърлил двадесетте години, за да работи нощем, без да заспи.

На другата сутрин над Париж тегнеше гъста мъгла от онези мъгли, които го обгръщат и затъмняват до такава степен, че и най-точните хора объркват часа, пропускат делови срещи. Мислиш, че е осем, когато бие дванадесет. Беше девет и половина, а госпожа Воке още не бе станала, Кристоф и дебелият Силви също се бяха успали и сега спокойно пиеха кафето си, приготвено с горните слоеве от определеното за пансионерите мляко, което Силви вареше дълго, за да не забележи госпожа Воке този незаконно взет десетък.

— Силви — рече Кристоф, като натопи първата си препечена филия в кафето, — господин Вотрен, той си е добър човек де, ама тази нощ пак идваха двама при него. Ако госпожата вземе нещо да пита, не бива да й казваме.

— Той даде ли ви бакшиш?

— Даде ми пет франка за месеца. Все едно че ми каза: „Да си мълчиш!“

— Само той и госпожа Кутюр не са стиснати, другите са готови да ти измъкнат с лявата ръка онова, което ти дават с дясната за Нова година — рече Силви.

— То пък колко ли дават! — добави Кристоф. — Нищо и никакви пет франка. Ето вече две години дядо Горио сам си лъска обувката. А оная скръндза Поаре кара без боя. Пък студентчето ми дава два франка. Че два франка и четките ми не плащат. Отгоре на всичко си продава старите дрехи. Ама че къща!

— Нищо — рече Силви, като отпиваше от кафето на малки глътки, — пак нашите места са най-добрите в квартала; хубаво си живеем. Пак се сетих за дядката Вотрен, чували ли сте нещо за него, Кристоф?

— Да. Преди няколко дни срещнах един господин на улицата. Попита ме: „Нали у вас живее един едър господин с боядисани бакенбарди?“ Аз казах: „Не, господине, не са боядисани. Той е весел човек и няма време за такива работи.“ Разправих на господин Вотрен, а той ми отвърна: „Добре си постъпил, момчето ми! Винаги така да отговаряш. Много е неприятно да ти знаят недостатъците. Цял куп булки можеш да изпуснеш.“

— А пък мен на пазара взеха да ме подпитват дали съм го виждала, като си облича ризата. Дивотии!... Я — прекъсна думите си тя, — на Вал-дьо-Грас бие десет без четвърт, а още никой не е станал!

— Ами! Никой няма вкъщи. Госпожа Кутюр и нейната госпожица още в осем отидоха да се причестяват в „Сент-Етиен“. Дядо Горио излезе с някакъв пакет. Студентът ще се върне в девет, като свършат лекциите. Видях ги, като тръгваха. Чистех стълбището. Дядо Горио ме удари с това, дето носеше, нещо твърдо като желязо. Кой го знае какво прави този човек. Другите го въртят като пумпал. Нищо, той си е добър човек, струва повече от тях. Малко дава, ама госпожите, при които понякога ме изпраща, пускат добър бакшиш и си ги бива, как са облечени само!

— Ония, дето вика, че му били дъщери ли? Те са поне една дузина.

— Само у две съм ходил, същите, дето идат тука.

— Ето, госпожата се размърда. Сега ще почне олелия. Трябва да вървя. Наглеждайте млякото, Кристоф, заради котката де.

Силви се качи при господарката си.

— Как може, Силви, вече било десет без четвърт, а вие сте ме оставили да спя като заклана! Никога не ми се е случвало такова нещо.

— То е от мъглата. С нож да я реже човек.

— Ами закуската?

— Голяма работа! Вашите пансионери днес нещо не ги свърта. Още от тъмно са се завлачили навън.

— Говори човешки, Силви — поправи я госпожа Воке, — какво е това „завлачили“?

— Е, госпожо, ще говоря, както ми кажете. Все едно, в десет часа можете да закусите. Ония, Мишоно де и Поаре, не са шавнали. Само те са вкъщи. Спят като пънове. Те са си и без това пънове.

— Слушай, Силви, говориш за двамата заедно, сякаш...

— Какво сякаш? — изсмя се тъпо Силви. — Двамата са си чифт.

— Чудесно, Силви! А, как ли се е прибрал господин Вотрен тази нощ, нали уж Кристоф беше сложил резетата?

— Нищо подобно, госпожа. Той чул, че господин Вотрен си идва и слязъл да му отвори. А пък вие какво сте си помислили...

— Дай ми камизолата и върви бързо да приготвиш закуската. На вчерашното овнешко сложи картофи, свари круши от онези, дето са по два сантиметра и половина едната.

След няколко минути госпожа Воке слезе тъкмо когато котката й бе съборила с лапа чинийката, с която бе похлупена една паничка с мляко, и бързо лочеше.

— Пст, Мацо! — кресна тя.

Котката побягна, после се върна и се заумилква в краката й.

— Да, да, умилквай ми се, разбойнице! — каза й тя, после викна: — Силви! Силви!

— Какво, госпожо?

— Вижте какво е направила котката.

— Кристоф е виновен, говедото му с говедо. Хем му казах да слага масата. Къде ли се е дянал? Не се безпокойте, госпожа. В онази паничка ще сипем кафето на дядо Горио. Ще долея вода. Той на нищо не обръща внимание, не гледа дори какво яде.

— Къде ли е отишъл този чудак? — каза госпожа Воке, като нареждаше чиниите.

— Кой го знае! Мота се някъде, дяволът.

— Успях се — каза госпожа Воке.

— Да, ама сега сте свежа като роза...

В този миг някой извъни и Вотрен влезе в салона, като пееше с дебелия си глас:

*Дълго скитах по света
и къде не ме видяха...*

— Охо! Добър ден, мамо Воке — каза той на хазайката си и галантно я прегърна.

— Я ме оставете...

— Кажете „нахалнико“ — продължи той. — Кажете де! Ще кажете ли? Ето, ще ви помогна да наредите масата. Не съм ли мил?

*... Красавици и руси, и чернооки,
да любя, да въздишам...*

— Ей сега видях нещо доста странно...

... все случайно.

— Какво? — запита вдовицата.

— В осем и половина дядо Горио беше на улица Дофин у златаря, който купува стари прибори и галони. Продаде за добри пари някакъв позлатен съд. Майсторски го бе сплескал за човек, който не е от занаята.

— Така ли?

— Да. Изпращах един приятел, който се изселва, та замина с кралските пътнически коли, и тъкмо се връщах. Изчаках да видя какво ще прави дядо Горио, та после да се посмея. Той се върна в нашия

квартал, отиде на улица Грe и там влезе в къщата на един известен лихвар, казва се Гобсек — голям дявол, способен е от бащините си кости да направи домино, еврейн ли, арабин ли, грък или циганин, който го знае, важното е, че него не могат го ограби — внася си парите в банката.

— Та какво правеше дядо Горио?

— Той нищо не прави — каза Вотрен, — а разваля. Този идиот е толкова глупав, че се разорява заради жени, които...

— Ето го! — съобщи Силви.

— Кристоф — викна дядо Горио, — ела горе с мен.

Кристоф последва дядо Горио и слезе след малко.

— Къде отиваш? — запита госпожа Воке слугата си.

— Праща ме господин Горио.

— Какво е това — намеси се Вотрен и дръпна от ръцете на Кристоф едно писмо, върху което прочете: — „До госпожа графиня Анастаси дьо Ресто“. А къде отиваш?... — продължи той, като подаваше плика на Кристоф.

— На улица Елде. Наредено ми е това да го дам само лично на госпожа графинята.

— Какво ли има вътре? — каза Вотрен, като разглеждаше писмото срещу светлината. — Банкнота? Не — после поотвори плика и извика: — Погасена полица! Хей, дявол да го вземе, дядката е щедър. Карай, тарикат! — И Вотрен натисна с голямата си ръка главата на Кристоф и го завъртя като зар. — Добър бакшиш ще получиш!

Масата беше сложена, Силви претопляше млякото. Госпожа Воке палеше печката, а Вотрен ѝ помагаше и продължаваше да си тананика:

*Дълго скитах по света
и къде не ме видяха...*

Когато всичко беше готово, госпожа Кутюр и госпожица Тайфер се прибраха.

— Къде сте били толкова рано, мила госпожо? — запита госпожа Воке.

— Отидохме да се помолим в „Сент-Етиен-дю-Мон“. Нали днес трябва да ходим у господин Тайфер? Горкото дете, като лист трепери

— продължи госпожа Кутюр, седна до печката и протегна крака пред отворената вратичка; от обувките ѝ започна да се издига пара.

— Стоплете се и вие, Викторин — рече госпожа Воке.

— Добре е, госпожице, че молитے Бога да смили сърцето на баща ви — каза Вотрен и подаде стол на сирачето. — Но това не е достатъчно. Трябва ви един приятел, който да каже на тоя гад две думи направо. Дивак, имал три милиона, а не иска да ви даде зестра. В наше време едно хубаво момиче не може без зестра.

— Горкото дете! — добави госпожа Воке. — Нищо, гълъбче, това чудовище, баща ви, сам си търси белята.

При тези думи очите на Викторин се насълзиха. Доловила знака, който ѝ правеше госпожа Кутюр, вдовицата млъкна.

— Да можехме само да ги видим, да можех да му поговоря, да му предам последното писмо на жена му — каза вдовицата на интенданта. — Не смея да му го пратя по пощата, той познава почерка ми...

— О, невинни, нещастни и преследвани жени! — прекъсна я Вотрен. — Значи, дотам сте стигнали? След някой и друг ден аз ще се заема с тази работа и всичко ще се уреди.

— О, господине — каза Викторин, като хвърли влажен, топъл поглед към Вотрен, но той не се развълнува, — ако знаете някакъв начин да стигнете до баща ми, кажете му, че неговата обич и честта на майка ми за мене са по-скъпи от всички земни богатства. Ако успеете да смекчите суровостта му, аз ще се моля за вас. Бъдете уверен, че признателността ми...

— „Дълго скитах по света...“ — запя Вотрен шеговито.

В този миг слязоха Горио, госпожица Мишоно и Поаре, привлечени може би от миризмата на запръжката, която Силви правеше за останките от вчерашното овнешко. Тъкмо когато седемте сътрапезници седаха на масата, като се поздравяваха с добър ден, изби десет часът и от улицата се дочуха стъпките на студента.

— Е, господин Йожен — каза Силви, — днес ще закусите с другите.

Студентът поздрави пансионерите и седна до дядо Горио.

— Случи ми се много странно приключение — каза той и след като си сипа обилно от овнешкото, отрязва си парче хляб, към който госпожа Воке непрекъснато хвърляше по едно око.

— Приключение ли? — запита Поаре.

— А вие какво толкова се изненадвате, стара шапко? — запита Вотрен. — Приключенията са тъкмо за такива като господина.

Госпожица Тайфер стеснително погледна младежа.

— Разкажете ни приключението си — намеси се госпожа Воке.

— Вчера бях на бал у госпожа виконтеса Дьо Босеан, една моя братовчедка, която има разкошна къща с копринени тапети и така нататък. Празненството беше великолепно и аз се забавлявах като цар...

— Че — прекъсна го рязко Вотрен.

— Какво искате да кажете, господине? — запита нервно Йожен.

— Казвам „че“, защото царчетата се забавляват много повече, отколкото царете.

— Вярно. Бих предпочел да съм такава птица вместо цар, защото... — каза „вечно съгласяващият се“ Поаре.

— Както и да е — продължи студентът, без да го остави да се доизкаже. — Танцувам с една от най-красивите жени на бала, прелестна графиня, най-очарователното създание, което съм виждал. На главата си беше сложила прасковени цветчета, а отстрани — чуден букет цветя, истински цветя, които ухаеха. Какво да ви разправам! Би трябвало да я видите, няма как да се опише жена, оживена от танца. Както и да е. Тази сутрин срещам божествената графиня към девет часа, пеш, по улица Гре. Господи! Сърцето ми се разтуптя, помислих...

— Че идва тук — каза Вотрен и хвърли проницателен поглед на студента. — Сигурно е отивала у дядката Гобсек, лихваря. Ако се поровите в сърцата на парижанките, ще намерите лихваря преди любовника. Вашата графиня се нарича Анастази дьо Ресто и живее на улица Елде.

При това име студентът се втренчи във Вотрен. Дядо Горио изведнъж вдигна глава и загледа двамата събеседници със светнали и изпълнени с тревога очи, което изненада пансионерите.

— Кристоф ще закъснее. Значи, тя вече е ходила там! — възкликна той с болка.

— Правилно съм отгатнал — каза Вотрен, като се наклони към ухото на госпожа Воке.

Горио се хранеше машинално, без да вижда какво яде. Никога не бе изглеждал по-тъп, по-погълнат от мислите си.

— Господи, кой е могъл да ви каже името й, господин Вотрен? — запита Йожен.

— Аха! Това е то — отвърна Вотрен. — Щом дядо Горио го знае, защо да не го знам и аз?

— Господин Горио! — извика студентът.

— Какво? — запита нещастният старец. — Значи тя беше много красива вчера, а?

— Кой?

— Госпожа Дьо Ресто.

— Виждате ли го стария шушумига — каза госпожа Воке на Вотрен, — как му светнаха очите?

— Значи, той я издържа? — пошепна госпожица Мишоно на студента.

— О, да! Беше страшно хубава — отвърна Йожен, когото дядо Горио гледаше жадно. — Ако не беше госпожа Дьо Босеан, моята божествена графиня щеше да е царицата на бала; младежите само нея гледаха, аз бях двадесети в списъка й, не пропусна нито един кадрил. Другите жени бяха побеснели от яд. Ако вчера е имало щастливо създание, това е била тя. Прави са хората, като казват, че няма нищо по-красиво от фрегата с издути платна, кон в галоп и жена, която танцува.

— Вчера на върха на стълбата у една херцогиня — каза Вотрен, — тази сутрин на последното стъпало у лихваря; това са то парижанките. Ако съпрузите им не могат да поддържат безумния им лукс, те се продават. Ако не умеят да се продават, готови са да изтърбушат корема на майка си, само и само да намерят средства, за да блестят. Пред нищо не се спират. Известни истории!

При тази жестока забележка на Вотрен лицето на дядо Горио, което бе светнало като слънце в ясен ден, докато слушаше студента, помръкна.

— Добре де — каза госпожа Воке, — не чухме приключението ви. Вие заговорихте ли я? Попитахте ли я дали не иска да учи право?

— Тя не ме видя — отвърна Йожен. — Но да срещнеш една от най-красивите парижанки на улица Грe в девет часа, жена, която трябва да се е прибрала в два часа през нощта, това не е ли странно? Само в Париж може да се случи такова нещо.

— Е, има и по-странни неща — рече Вотрен.

Госпожица Тайфер толкова бе погълната от мисълта за опита, който се готвеше да направи, че едва слушаше разговора. Госпожа Кутюр ѝ даде знак да стане, за да отидат да се облекат. Когато двете жени излязоха, дядо Горио също си тръгна.

— Видяхте ли го — каза госпожа Воке на Вотрен и на останалите пансионери. — Ясно е, че заради такива жени се е разорил.

— Никога няма да ме накарате да повярвам — извика студентът, — че красивата графиня Дьо Ресто има нещо общо с дядо Горио.

— Ние и не държим да ви накараме да повярвате — прекъсна го Вотрен. — Още сте твърде млад, за да познавате Париж. По-късно ще разберете, че тук се срещат така наречените „хора на страстите“...

При тези думи госпожица Мишоно погледна Вотрен многозначително, като полкови кон, дочул тръбата.

— Аха! — каза Вотрен след кратко мълчание и я изглежда проницателно. — Та кой ли не е имал своя мъничка страст?

Старата мома сведе очи като монахиня пред голи статуи.

— Искам да кажа — продължи той, — че тези хора си набиват нещо в главата. Жадни са за определена вода от определена чешма, а това често са застояли води, и за да пият от тях, са готови да продадат жените и депата си, да продадат дори душата си на дявола. За един това е хазартът, за други — борсата, колекция картини или насекоми, музиката; за трети — някоя жена, която им знае слабото място. На такива, ако щеш, всички жени на земята предложи, все им е едно. Искат само онази, която задоволява страстта им. Често тази жена съвсем не ги обича, нагрубява ги, кара ги скъпо да плащат някакво нищожно удоволствие. Нищо, палячовците не се отказват, готови са да зложат последната си дрипа, да ѝ занесат последния си сантим. Дядо Горио е от тези хора. Графинята го използва, защото той знае да мълчи. Това е то вашето прекрасно общество! Горкият човек, само за нея мисли. Вън от страстта му, нали виждате, в главата му нищо няма, истинско добиче. Заговорете му за нея, лицето му светва като диамант. Не е трудно да се разгадае такава тайна. Днес сутринта той занесе позлатено сребро за претопяване, видях го, като влизаше у Гобсек на улица Гре. Слушайте какво стана после! Като се върна, той изпрати при графиня Дьо Ресто оня глупак Кристоф, който ни показва писмото. В него имаше погасена полица. Ясно е, че щом и графинята е отишла у стария лихвар, налагало се е да бърза. Дядо Горио кавалерски е

заплатил вместо нея. Не е кой знае каква философия да се разбере цялата работа. А това ви доказва, млади мой студенте, че докато вашата графиня се е смяла, танцувала е и се е предвземала, докато е поклащала прасковените цветчета и си е подхващала полата, обувките са ѝ стискали, както се казва, защото е мислела за протестираната полица, която впрочем може да е била и на любовника ѝ.

— Като ви слушам, ужасно ми се прииска да узная истината. Утре ще отида у госпожа Дьо Ресто! — извика Йожен.

— Да — съгласи се Поаре. — Утре трябва да отидете у госпожа Дьо Ресто.

— Може да срещнете при нея и дядо ви Горио, ако е отишъл да получи наградата за щедростта си.

— Вашият Париж, значи, е блато — каза Йожен с отвращение.

— И то какво блато! — поде Вотрен. — Онези, които се калят с кола, са порядъчни хора, а които се калят пеша, са мошеници. Недай боже да задигнете нещо дребно: ще ви изложат на показ на площада пред Съдебната палата. Откраднете един милион, по приемите ще ви сочат като доблестен човек. И плащаме тридесет милиона на полицията и на правосъдието, за да крепят този морал... Прекрасно, нали?

— Какво? — извика госпожа Воке. — Значи, дядо Горио е претопил позлатения си сервиз за закуска?

— Имаше ли в него капак с две гургулици? — запита Вотрен.

— Точно така.

— Сигурно много е държал на тези съдове. Заплака, докато сплескваше паницата и подноса. Случайно го видях — каза Йожен.

— Държеше на него като на живота си — отвърна вдовицата.

— Виж го ти, старчето, колко трябва да е увлечено! — възкликна Вотрен. — Тази жена му е налучкала слабото място.

Студентът се прибра в стаята си. Вотрен излезе. Няколко минути по-късно госпожа Кутюр и Викторин се качиха в един файтон, който Силви бе повикала. Госпожица Мишоно хвана Поаре под ръка и заедно отидоха да се разходят в Ботаническата градина през двата слънчеви часа на деня.

— Е, тези, речи го, че са вече женени — каза дебелата Силви. — Днес за пръв път излизат заедно. Такива са сухи, че ако се чукнат един от друг, ще излязат искри като от огниво.

— Да внимават да не се подпали шалът на госпожица Мишоно — засмя се госпожа Воке. — Ще пламне като прахан.

Горио се прибра в четири часа следобед и при светлината на двете мъждиви лампи видя Викторин със зачервени очи. Госпожа Воке слушаше разказа за безплодното им отиване у господин Тайфер тази сутрин. Тайфер ги приел, за да се обясни с тях, защото посещенията на дъщеря му и на старата жена му били омръзнали.

— Представете си, мила госпожо — разказваше госпожа Кутюр на госпожа Воке, — той дори не покани Викторин да седне и тя през цялото време стоя права. На мене ми каза, без да се горещи, съвсем хладно, да си спестим ходенето при него; госпожицата, не каза „дъщеря ми“, си навреждала в неговите очи, като му досаждала (веднъж в годината, какво чудовище!), тъй като майка ѝ се омъжила без зестра и Викторин не можела да има никакви претенции. С една дума, каза толкова жестоки неща, че клетото момиче не можа да се сдържи и заплака. Падна на колене пред баща си и му каза, че настоява толкова само заради майка си, че ще се покори на волята му, без да възразява, но го умолява да прочете последното писмо на нещастната покойница. После му подаде писмото, като му говореше такива хубави думи, толкова прочувствено, просто не зная откъде ѝ идеха на ума, сигурно Бог ѝ ги подшушваше, друго не мога да си представя, защото горкото дете беше толкова вдъхновено, че като го слушах, аз се разплаках като добиче. А знаете ли какво правеше в това време онзи ужасен човек? Режеше си ноктите! Взе писмото, което клетата госпожа Тайфер бе обливала със сълзи, и го хвърли в камината. Каза само: „Добре!“ Направи се, че иска да вдигне дъщеря си, когато тя хвана ръцете му, за да ги целуне, а той ги дръпна. Не е ли престъпник? Оня дангалак, синът му, влезе и дори не поздрави сестра си.

— Та това са чудовища! — каза дядо Горио.

— После — продължи госпожа Кутюр, без да обърне внимание на възклицанието му — бащата и синът си излязоха, като се сбогуваха с мене и ме помолиха да ги извиня. Имали бърза работа. Това беше нашето посещение. Поне видя дъщеря си. Не зная как може да се отказва от нея, като тя просто му е одрала кожата.

Пансионерите — тези, които живееха в дома, и приходящите, започнаха да пристигат един след друг, поздравяваха се и си подхвърляха по някоя от онези думи, които в известни парижки среди

минават за духовитости, а всъщност главният им съставен елемент е глупостта, придружена от някой по-особен жест или странно произношение. Този жаргон непрекъснато се мени. Шегата, която е в основата му, остарява за не повече от месец. Политическо събитие, съдебен процес, улична песен, смешките на някой актьор — всичко може да послужи за тази игра, която се състои в това, да се препращат думите като топки. Новоизобретената диорама, която даваше по-силна оптическа илюзия в сравнение с панорамата, бе породила в известни ателиета шегата да се говори на „рама“ и този своего рода шарж бе пренесен в „Дома Воке“ от един млад художник.

— Е, господин Поаре — рече чиновникът от музея, — как е ценното ви *здраверама*?

После, без да чака отговор, се обърна към госпожа Кутюр и Викторин:

— Виждам, че сте нещо опечалени.

— Ще *фечераме* ли? — провикна се Орас Бианшон, студент по медицина и приятел на Растиняк. — Че стомахчето ми е слязло *usque ad talones*^[16].

— Днес *студурамата* си я бива! — рече Вотрен. — Та поизместете се де, дядо Горио! Може ли така! Кракът ви заема цялото място пред отвора на печката.

— Благородни господин Вотрен — намеси се Бианшон, — защо казвате *студурама*? Не е студурама, а *студорама*.

— Не — каза чиновникът от музея, — *студурама* е, защото се казва студувам.

— Ха, ха!

— Ето и негово превъзходителство маркиз Дьо Растиняк, доктор по криво-право — викна Бианшон, като хвана Йожен за врата и го стисна до задущаване. — Хей, къде са останалите?

Госпожица Мишоно влезе тихо. Мълчаливо поздрави сътрапезниците и седна при трите жени.

— Тръпки ме побиват, щом видя тоя стар прилеп — каза шепнешком Бианшон на Вотрен, като посочи госпожица Мишоно. — Сега изучавам системата на Гал^[17] и намирам, че има нещо на Юда във формата на черепа й.

— Познавате ли се с него? — попита Вотрен.

— Кой ли не го е срещал! — отвърна Бианшон. — Честна дума, тази бяла стара мома ми прилича на онези дълги червеи, които успяват да проядат и греда.

— Такъв е животът, млади момко — каза четиридесетгодишният, като си сресваше бакенбардите.

*И роза, като всички рози, тя живя
една само утрин.* ^[18]

— Аха! Ето и чудесната супорама — каза Поаре, когато Кристоф влезе, носейки внимателно супника.

— Извинявайте, господине — каза госпожа Воке, — но това не е супа от рама, а супа от зеле.

Всички младежи се разсмяха.

— Губите, Поаре!

— Поаре загуби!

— Да се отбележат две точки за мама Воке — каза Вотрен.

— Забелязахте ли мъглата тази сутрин? — запита чиновникът.

— Беше бясна и безпримерна мъгла — рече Бианшон, — мрачна, печална, зелена, задушваща, с една дума, мъгла Горио.

— Гориорама — каза художникът. — Защото нищо не се виждаше.

— Хей, милорд Горио, за вас говорим.

Седналият в края на масата откъм вратата за кухнята дядо Горио вдигна глава. По стар навик, останал му от времето, когато се бе занимавал с търговия, който и сега не бе напълно загубил, той бе взел филията хляб, сложена под салфетката му, и я душеше.

— Какво има — остро му подвижна госпожа Воке и гласът ѝ надви шума от тракането на лъжиците, чиниите и разговорите, — да не би хлябът ми да не ви харесва?

— Напротив, госпожо — отвърна Горио, — той е от етампско брашно и е първо качество.

— По какво познахте? — намеси се Йожен.

— По белотата, по вкуса.

— По вкуса на носа ви сигурно, защото го миришете — каза госпожа Воке. — Станали сте толкова пестелив, че ще започнете да се

храните с кухненските изпарения.

— Тогава си вземете патент за изобретението — провикна се чиновникът от музея, — пари ще натрупате.

— Я го оставете. Той прави това, за да ни убеди, че е бил макаронаджия — рече художникът.

— Да не би носът ви да е реторта? — обади се пак чиновникът от музея.

— Каква торта? — запита Бианшон.

— Ре-торта.

— Ре-колта.

— Ре-корд.

— Ре-зен.

— Ре-пей.

— Ре-ка.

— Ре-квизит.

— Ре-торторама.

Осемте отговора екнаха от всички страни на стаята със скоростта на редова стрелба и предизвикаха още по-бурен смях поради това, че дядо Горио гледаше сътрапезниците си глуповато като човек, който се мъчи да разбере непознат език.

— Ре?... Какво ре? — обърна се той към седналия до него Вотрен.

— Резен от торта, старче — каза Вотрен и с един удар нахлупи шапката на Горио до очите.

Смаян от това неочаквано нападение, бедният старец за миг остана неподвижен. Кристоф взе чинията му, понеже си помисли, че си е изял супата, и когато Горио оправи шапката си и хвана лъжицата, тя чукна по масата. Всички се разсмяха.

— Господине — каза старецът, — това не са хубави шеги и ако още веднъж си позволите да ме ударите така...

— Какво ще стане, татенце? — прекъсна го Вотрен.

— Някой ден скъпо ще заплатите...

— В ада, нали? — рече художникът. — В онова тъмно ъгълче, където слагат лошите деца.

— Защо не се храните, госпожице? — обърна се Вотрен към Викторин. — Значи, таткото се инати, а?

— Ужас! — отвърна госпожа Кутюр.

— Ще трябва да се вразуми — каза Вотрен.

— Но госпожицата може да го осъди да я храни — намеси се Растиняк, който седеше до Бианшон, — щом тя не се храни. Ехе, я вижте как дядо Горио гледа госпожица Викторин.

Старецът бе престанал да яде и наблюдаваше нещастното момиче, по чието лице се четеше неподправена скръб, скръбта на отхвърлено дете, което обича баща си.

— Слушай, драги — тихо каза Йожен, — ние се мамим по отношение на дядо Горио. Той не е нито тъп, нито безчувствен. Приложи към него своята система Гал и после ще говорим. Тази нощ го видях как извива един позлатен поднос, сякаш беше от восък, и изразът на лицето му издаваше необикновени чувства. Мисля, че животът му е доста тайнствен и заслужава да се проучи. Да, Бианшон, не се смей, не се шегувам.

— Този човек е медицински случай — рече Бианшон. — С това съм съгласен. Ако иска, мога да му направя дисекция.

— Не, опипай главата му.

— Да, ами ако глупостта му е заразителна?

На другия ден Растиняк се облече много изискано и към три часа отиде у госпожа Дьо Ресто. По пътя се отдаде на онези безумни мечти, които правят живота на младежите толкова вълнуващо красив: тогава те не мислят нито за пречките, нито за опасностите, навсякъде виждат успех, поетизират живота си, давайки свобода на въображението, и се чувстват нещастни или огорчени при провалянето на проекти, живели само в необузданата им фантазия. Добре, че са неопитни и стеснителни, иначе никакъв ред в обществото не би бил възможен. Йожен стъпваше много предпазливо, за да не се изкаля. Но докато вървеше, мислеше за това, което щеше да каже на госпожа Дьо Ресто, подготвяше си остроумия, измисляше някакъв въображаем разговор, съчиняваше си красиви изрази, фрази като на Талейран, смяташе, че неминуемо ще се представят благоприятни обстоятелства за признанието, върху което градеше бъдещето си. Но студентът все пак се изкаля и бе принуден да отиде на Пале-Роял да си лъсне обувките и да си изчисти панталона.

„Ако бях богат — каза си Йожен, докато му разваляха една петфранкова монета, която бе взел за в краен случай, — щях да отида с кола, за да мога спокойно да си размисля.“

Най-сетне стигна на улица Елде и каза, че иска да види графиня Дьо Ресто. С хладната ярост на човек, уверен, че един ден ще победи, срещна презрителния поглед на прислугата, която го бе видяла как пресича двора пеша, без да бе чула спирането на кола пред вратата. Този поглед му беше още по-обиден, защото почувства унижителното си положение, щом влезе в двора и видя един красив буен кон, впрегнат в елегантен кабриолет, който говореше за разточителство и разкош и издаваше навик към всички парижки наслаждения. Така че Йожен изпадаше във все по-лошо настроение. Отворените чекмеджета на мозъка му, които разчиташе да намери пълни с остроумие, се затвориха, той просто оглупя. Докато чакаше отговора на графинята, на която един лакей съобщаваше имената на посетителите, Йожен отиде до най-близкия прозорец в преддверието, застана на един крак, облакът се на дръжката и несъзнателно загледа към двора. Струваше му се, че чака отдавна и щеше да си тръгне, ако не бе надарен с онази чисто южняшка упоритост, която прави чудеса, ако се прилага неотклонно.

— Господине — каза лакеят, — госпожата е в будоара си и е много заета. Не ми отговори. Но ако можете да влезете в салона, там вече има един гост.

Докато с възхищение преценяваше страшната власт тези хора, които умеят с една дума да обвинят или осъдят господарите си, Растиняк решително отвори вратата, през която бе дошъл лакеят вероятно за да покаже на нахалната прислуга, че обстановката му е позната. Но съвсем глупаво попадна в една стая, където имаше лампи, бюфети, апарат за затопляне на хавлии; от нея се отиваше в тъмен коридор и към вътрешна стълба. Приглушените смехове, които чу в преддверието, окончателно го смутиха.

— Салонът е насам, господине — каза лакеят с онази престорена почтителност, която е по-лоша и от присмех.

Йожен се обърна толкова бързо, че се блъсна в някаква вана, но за щастие успя да задържи шапката си, която за малко не падна в нея. Тъкмо в този миг в дъното на коридора, осветен от слаба лампа, се отвори една врата и Растиняк чу едновременно гласовете на госпожа Дьо Ресто и на дядо Горио и звук от целувка. Той се върна, последва слугата, прекоси трапезарията, влезе в един пръв салон и застана до прозореца, понеже откри, че той гледа към двора. Искаше да види дали

този дядо Горио наистина е неговият дядо Горио. Сърцето му странно биеше, той си припомни ужасните разсъждения на Вотрен. Лакеят още чакаше Йожен на вратата, когато в салона се втурна някакъв елегантен младеж и нетърпеливо подхвърли:

— Отивам си, Морис. Кажете на госпожа графинята, че съм я чакал повече от половин час.

Дръзкият младеж — тук той очевидно имаше особени права — затананика някаква италианска ария и се отправи към прозореца, до който стоеше Йожен, колкото за да огледа лицето на студента, толкова и за да надзърне в двора.

— Но господин графът ще стори по-добре, ако почака още миг, госпожата свърши — рече Морис и се върна в преддверието.

Точно тогава дядо Горио се показва на портата за коли — бе минал по тясната вътрешна стълба. Старецът извади чадъра от калъфа и се готвеше да го отвори, без да забележи, че портата се бе разтворила, за да даде път на някакъв млад мъж с ордени, който караше елегантна двуколка. Дядо Горио едва успя да отскочи назад, за да не го премажат. Тафтата на чадъра бе подплашила коня и колата се занесе встрани, преди да спре пред главния вход на къщата. Младият мъж ядосано извърна глава, изглежда дядо Горио и преди старецът да излезе, му кимна с пресилена почтителност, както хората поздравяват лихвар, от когото имат нужда, или опетнен човек, защото им е неудобно да го отминат, а после се червят. Дядо Горио отвърна добродушно с лек приятелски поклон. Всичко това стана светкавично бързо, но погълна цялото внимание на Йожен и той не забеляза, че не е сам. Изведнъж чу гласа на графинята:

— Ах, Максим! Отивате ли си? — Думите ѝ звучаха укорително и донякъде гневно.

Току-що пристигналата двуколка не ѝ бе направила никакво впечатление. Растиняк рязко се обърна и видя графинята. Беше облечена в изящен бял кашмирен пенъар с розови панделки и сресана небрежно, както всички парижанки преди обед. Цяла ухаеше — навярно вече се бе окъпала. Красотата ѝ изглеждаше някак по-мека, по-сладостна; черните ѝ очи бяха влажни. Очите на младежа виждат всичко, съзнанието му поглъща излъчванията на жената, както растението поема от въздуха веществата, които са му необходими. За Йожен не беше необходимо да докосне ръцете на графинята, за да

усети тяхната разцъфнала свежест. Погледът му бе привлечен от гръдта, която свободно спускащия се пеньоар за миг разкриваше, той сякаш виждаше под кашмира розовата плът. Графинята нямаше нужда от корсет — само коланът очертаваше гъвкавия ѝ кръст, шията ѝ приканваше към любов, краката ѝ изглеждаха още по-красиви в чехлите. Едва когато Максим улови ръката ѝ, за да я целуне, Йожен го забеляза, а графинята забеляза Йожен.

— Ах, вие ли сте, господин Дьо Растиняк? Много се радвам, че ви виждам — каза тя с израз, чието значение не можеше да остане скрито за по-досетлив човек.

Максим многозначително поглеждаше ту Йожен, ту графинята — очевидно искаше да застави нахалника да си отиде.

„Хайде, мила, надявам се, че ще прогониш този нахалник!“

Тези думи бяха ясно разбираем превод на погледите на високомерния млад мъж, когото графиня Анастازی бе нарекла Максим и в чието лице се бе загледала с онова покорно внимание, с което жените неволно издават тайните си чувства. У Растиняк се надигна остра омраза към младия мъж. На първо място русите накъдрени и подредени коси на Максим му подсказаха колко неговите са ужасни; освен това ботушите на Максим бяха изящни, чисти, докато неговите, макар да бе внимавал къде стъпва, бяха придобили отгоре до долу някакъв кален оттенък; и най-сетне Максим носеше редингот, елегантно пристегнат, който му придаваше вид на красива жена, докато в три и половина часа Йожен бе облечен с черен фрак. С живия си ум детето на Юга почувства превъзходството, което облеклото придаваше на този тънък и висок денди със светли очи и бледо лице човек, способен да разори дори сираци. Без да дочака отговора на Йожен, госпожа Дьо Ресто полетя към другия салон, полите на пеньоара ѝ се развяха и ѝ придадоха вид на пеперуда. Максим тръгна след нея. Побеснял, Йожен го последва. Тримата застанаха в средата на големия салон срещу камината. Студентът прекрасно разбираше, че пречи на омразния Максим, но с риск да настрои госпожа Дьо Ресто против себе си, реши да му досажда. Изведнъж се сети, че го бе видял на бала на госпожа Дьо Босеан и отгатна какво е Максим за госпожа Дьо Ресто. И със свойствената на младежите дързост, която води до големи глупости или до големи успехи, той си каза:

„Ето моя съперник. Ще му дам да разбере.“

Безумец! Той не знаеше, че граф Максим дьо Трай оставяше да го обидят, после стреляше пръв и убиваше виновника. Йожен беше добър ловец, но още не бе му се случвало да свали двадесет от двадесет и двете кукли-мишени по панаирните стрелбища. Младият граф се отпусна в едно кресло до камината, взе машата и започна толкова ядосано, толкова начумерено да рови огъня, че красивото лице на Анастаси изведнъж помръкна. Младата жена се обърна към Йожен и му отправи хладно въпросителен поглед, който ясно казваше: „Защо не си вървите?“ В такъв случай възпитаните хора съчиняват набързо някоя от онези фрази, които би трябвало да се нарекат „фрази за сбогуване“.

Но Йожен си придаде най-приятно изражение и каза:

— Час по-скоро исках да ви видя, госпожо, за да...

И внезапно спря. Една врата се отвори и неочаквано се появи господинът, който караше двуколката. Беше без шапка, не поздрави графинята, угрижено погледна Йожен, подаде ръка на Максим и му каза добър ден с някакъв своего рода братски тон, което много удиви Йожен. Провинциалните младежи не знаят колко приятни са съпругеските триъгълници.

— Господин Дьо Ресто — представи графинята мъжа си на студента.

Йожен дълбоко се поклони.

— Това е — продължи тя, като представяше Йожен на граф Дьо Ресто — господин Дьо Растиняк, сродник на госпожа виконтесата Дьо Босеан откъм Марсийак. Имах удоволствието да се запозная с него на нейния последен бал.

„Сродник на госпожа виконтесата Дьо Босеан откъм Марсийак!“ Тези думи графинята произнесе леко натъртено, с гордостта, която изпитва всяка домакиня, когато доказва, че я посещават само изтъкнати личности, и те произведоха магическо въздействие. Графът изостави студено-официалния си вид и се ръкува със студента.

— Щастлив съм да се запозная с вас, господине — каза той.

Дори граф Максим дьо Трай погледна тревожно Йожен и нахалното му изражение изчезна. Магическата промяна, която се дължеше на намесата на едно знатно име, отвори сто чекмеджета в мозъка на южняка и му възвърна остроумията, които си бе подготвил. Внезапна светлина разбули пред него атмосферата във висшето

парижко общество, която дотогава му бе неясна. Пансионът „Воке“ и дядо Горио останаха далеч от него.

— Мислех, че родът Марсийак е изгаснал — каза Дьо граф Ресто на Йожен.

— Да, господине — отвърна той. — Рицарят Растинак, чичо на баща ми, се оженил за последната представителка на рода Марсийак. Имал само една дъщеря, която се омъжила за маршал Дьо Кларенбо, дядо по майка на госпожа Дьо Босеан. Ние сме от по-младия, при това обеднял клон на Растинакови, понеже чичото на баща ми като вицеадмирал загубил всичко в служба на краля. Революционното правителство не пожелало да признае нашата част, когато ликвидирало „Индийската компания“.

— Чичото на баща ви не е ли командвал „Ванжъор“ преди 1789 година?

— Точно така.

— В такъв случай той се е познавал с моя дядо, който е командвал „Варвик“.

Максим сви рамене и погледна госпожа Дьо Ресто, сякаш искаше да ѝ каже: „Ако тоя се разприказва за флотата, загубени сме.“ Анастаси разбра смисъла на погледа му и с удивителното самообладание жените се усмихна и каза:

— Елате, Максим, имам да ви питам нещо. Господа, ще ви оставим да плувате с „Варвик“ и „Ванжъор“.

После тя стана и лукаво направи знак на Максим. Двамата се отправиха към будоара. Едва морганатичната двойка (хубав немски израз, който няма съответствие на френски) стигна до вратата и графът прекъсна разговора си с Йожен.

— Анастаси! Останете при нас, мила — извика той сърдито, — нали знаете, че...

— Ей сега, ей сега — пресече го тя. — Само за минутка. Искам да поръчам нещо на Максим.

Графинята скоро се върна. Понеже всички жени, принудени да се съобразяват с характера на мъжете си, за да правят каквото си искат, умеят да разбират докъде могат да стигнат, без да загубят ценното им доверие, и никога не ги дразнят за дреболии, графинята отгатна по някои нотки в гласа на графа, че няма да има мира, ако стои в будоара. Виновник за това неприятно положение беше Йожен. Затова тя с

раздразнен жест и поглед посочи студента на Максим, който доста многозначително каза на графа, на жена му и на Йожен:

— Вие, изглежда, сте заета и аз не искам да ви преча. Сбогом.

И бързо си тръгна.

— Не си отивайте, Максим! — извика графът.

— Елате за вечеря — каза графинята, пак остави Йожен и графа сами и последва Максим в първия салон, където двамата се позабавиха доста, за да има време господин Дьо Ресто да отпрати Йожен.

Растиняк дочуваше как те се смеят, разговарят, замлъкват, но лукаво сипеше духовитости, ласкаеше господин Дьо Ресто, увличаше го в спорове, за да дочака графинята и да разбере какви са връзките ѝ с дядо Горио. В ума му не се побираше как тази жена, която очевидно беше влюбена в Максим и въртеше мъжа си, може да е любовница и на макаронаджията. Той искаше да разкрие нейната тайна, надяваше се, че тогава ще успее изцяло да завладее тази жена, олицетворение на парижанката.

— Анастаси! — извика отново графът.

— Хайде, Максим, горкичкият ми! — каза тя на младия мъж. — Трябва да се примирим. Ще се видим довечера.

— Надявам се, Нази — пошепна ѝ той на ухото, — че ще отпратите веднъж завинаги това момче. Очите му пламват като въглени, щом пенъоарът ви се поразтвори. Иначе той ще ви се обясни в любов, ще ви изложи и аз ще трябва да го застрелям.

— Да не сте луд, Максим — отвърна тя, — та нали такива студентчета са чудесни гръмоотводи? По-скоро ще накарам Ресто да го намрази.

Максим се засмя и излезе, последван от графинята, която застана на прозореца и го гледа, докато той се качваше в колата, разиграваше коня си и въртеше камшика. Върна се при другите едва след като портата се затвори.

— Знаете ли, мила — провикна се графът, когато тя влезе, — имението, където живее семейството на господина, е недалеч от Вертьой, на Шарант. Чичото на бащата на господина и моят дядо са се познавали.

— Много ми е драго, че сте намерили общи познати — каза разсеяно графинята.

— Повече, отколкото предполагате — пошепна ѝ Йожен.

— Как така? — бързо запитва тя.

— Преди малко — продължи студентът, — видях да излиза от вашия дом един господин, с когото живея врата до врата в пансиона, дядо Горио.

При това име, украсено с думичката „дядо“, графът, който разравяше огъня, хвърли машата в камината, сякаш му бе опарила ръката, и стана.

— Господине, можехте да кажете поне господин Горио! — извика той.

Като вадя как мъжът ѝ избухна, графинята пребледня, после се изчерви. Очевидно ѝ беше станало неудобно. Тя се помъчи да говори естествено и каза с престолено спокойствие:

— Не бихте могли да познавате човек, на когото ние повече да държим... — После млъкна, погледна пианото, нещо сякаш ѝ хрумна и тя добави: — Обичате ли музиката, господине?

— Много — отговори Йожен, изчервен и объркан при мисълта, че е направил някаква голяма грешка.

— Пеете ли? — високо попита тя, седна пред пианото и бързо удари по клавишите от долното до горното фа — rrrra!

— Не, госпожо.

Граф Дьо Ресто крачеше из салона.

— Жалко, лишавате се от едно мощно средство за успех — и тя запя.

Произнасянето на името на дядо Горио бе имало магическо въздействие, но обратното на онова, което бяха произвели думите „сродник на госпожа Дьо Босеан“. Йожен бе изпаднал в положението на човек, който, приет по благоволение в дома на любител на антики, по невнимание докосва шкаф, пълен със скулптурни фигури и събаря три-четири недобре залепени глави. Искаше му се да потъне в земята. Лицето на госпожа Дьо Ресто беше сурово, хладно, очите ѝ бяха безизразни и избягваха погледа на нещастния студент.

— Госпожо — каза той, — вие имате да говорите с господин Дьо Ресто, приемоте моите почитания и ми разрешете и друг път...

— Заповядайте, когато обичате — бързо каза графинята, като прекъсна Йожен с едно движение. — Бъдете сигурен, че господин Дьо Ресто и аз ще ви приемем с най-голямо удоволствие.

Йожен се поклони дълбоко на двамата и излезе, последван от господин Дьо Ресто, който, въпреки протестите му, го придружи до преддверието.

— Ако този господин дойде пак — каза графът на Морис, — нито госпожата, нито аз сме вкъщи.

На вратата Йожен забеляза, че вали.

„Ясно — каза си той, — направих някаква глупост, чиято причина и значение не ми са известни, а на това отгоре ще си разваля фрака и шапката. Защо не си седях в стаята, да си зубря правото и да мисля само как да стана свестен съдия. За мене ли е да ходя във висшето общество, щом, за да може човек правилно да маневрира в него, трябва двуколки, блестящи ботуши, златни верижки, изобщо всички необходими принадлежности — още от сутринта бели чортови ръкавици по десет франка чифта, и непременно жълти ръкавици вечер? Отде се взе и тоя дъртак Горио!...“

Когато застана пред пътната порта, един файтонджия, който вероятно току-що бе карал младоженци и явно гледаше да направи още някой контрабанден курс, тайно от собственика на колата, видя Йожен в черен фрак, с бяла жилетка, жълти ръкавици и лъснати ботуши, но без чадър и му направи знак да се качи. Студентът се намираше под въздействието на глух гняв, който обикновено тласка младежите все по-дълбоко в пропастта, щом веднъж са се озовали в нея, сякаш се надяват да намерят изход на дъното. Той кимна на файтонджията в знак на съгласие и се качи в колата, макар че имаше само някоя и друга монета в джоба. Няколко пъпчици от портокалов цвят и сърмени нишки свидетелстваха, че тук действително бяха седели младоженци.

— Къде отива господинът? — попита файтонджията, който вече си бе свалил белите ръкавици.

„Дявол да го вземе — рече си Йожен, — щом ще затъвам, поне да имам полза!“

— Карайте в дома Босеан — добави той високо.

— У кой Босеан по-точно? — рече файтонджията.

Сложен въпрос, който смути Йожен. Този новоизпечен светски мъж не знаеше, че има два дома Босеан, не бе проумял колко е богат откъм роднини, които пет пари не даваха за него.

— У виконт Дьо Босеан на улица...

— Грьонел — прекъсна го файтонджията и кимна с глава. — Нали знаете, има още един дом Босеан, на маркиз Дьо Босеан, на улица Сен-Доминик — прибави той и вдигна стълбичката на колата.

— Разбира се, че знам — отвърна сухо Йожен, хвърли шапката си на предната седалка и си каза: „Днес, изглежда, всички са решили да се гаврят с мене! Това приключение ще ми излезе скъпо. Но поне ще направя посещение на моята така наречена братовчедка, наистина аристократично. Тоя стар разбойник Горио вече ми струва най-малко десет франка. Ей богу, ще разкажа всичко на госпожа Дьо Босеан. Може да я разсмея. Тя сигурно знае тайната на престъпните връзки между този стар плъх без опашка с хубавицата. По-добре да се харесам на братовчедка си, отколкото да си блъскам главата с тази развратница, която ми се струва доста скъпичка. Щом името на красивата виконтеса притежава такава сила, колко ли повече тежест ще има самата тя? Най-добре да се обърнем към висшите сфери. Като си решил да се изкатериш на небето, обърни се направо към самия Господ Бог!“

Тези думи са краткото обобщение на хилядите мисли, които се блъскаха в главата на Йожен. Загледан в дъжда, той се поуспокои и донякъде си възвърна самочувствието. Каза си, че ако изхарчи две от скъпоценните си петфранкови монети, които му оставаха, поне ще ги изхарчи разумно, за да пощади фрака, шапката и ботушите си. Не без усмивка чу, когато файтонджията извика: „Моля, вратата!“ Облечен в червено и златно вратар, разтвори портата на дома, чиито панти изскърцаха и Растиняк видя с приятно чувство на задоволство как файтонът мина под свода, зави в двора и спря пред навеса на входа. Облечен в дълга синя шуба, поръбена с червено, файтонджията услужливо спусна стълбичката. Когато слезе от колата, Йожен дочу приглушени смехове откъм колонадата. Трима-четирима лакеи си правеха шеги с файтона за младоженци. Студентът още по-ясно разбра смеха им, когато сравни своя файтон с една от най-елегантните парижки карети, впрегната в два буйни коня с рози на ушите, които хапеха юздите си, докато кочияш с напудрени коси и красива връзка дърпаше поводите, сякаш животните щяха да побегнат. В двора на Шосе д'Антен пред вратата на госпожа Дьо Ресто чакаше кабриолетът на оня двадесет и шест годишен мъж. В предградието Сен-Жермен чакаше луксозната кола на голям аристократ, която навярно струваше над тридесет хиляди франка.

„Кого ли ще заваря — каза си Йожен, разбрал, малко късно, че в Париж не се намират лесно незаети жени и че завладяването на тези кралици изисква не само буйна кръв. — Дявол да го вземе! Сигурно и братовчедка ми си има някой Максим.“

Изкачи се по стъпалата по-мрачен от смъртта. Щом застана пред вратата, тя се отвори. Лакеите му се сториха по-сериозни от магарета, когато ги чешат. Празникът, на който бе присъствал, се бе състоял в тържествените приемни салони на партера. Понеже не бе имал време да направи посещение на братовчедка си между поканата и бала, той още не бе влизал в стаите ѝ и сега за пръв път щеше да види онази самобитна изисканост, която носи отпечатъка на душата и характера на една аристократка. Сега това проучване щеше да е още по-интересно за него, понеже вече познаваше салона на госпожа Дьо Ресто и можеше да направи сравнение. Виконтесата не приемаше преди четири и половина. Пет минути по-рано не би допуснала братовчедка си. Йожен, който съвсем не познаваше парижкия етикет, бе отведен по отрупана с цветя широка бяла стълба със златни перила и червена пътека до стаите на госпожа Дьо Босеан, чиято клюкарски разнасяна биография му беше неизвестна, с други думи, не бе в течение на всички онези вечно подменящи се историйки, които вечер се разправят от ухо на ухо из парижките салони.

От три години виконтесата имаше връзка с един от най-видните и най-богати португалски благородници, маркиз Д'Ажуда-Пинто. Това беше една от онези невинни връзки, тъй увлекателни за двете действащи лица, че те не могат да понасят присъствието на трети помежду им. Затова и виконт Дьо Босеан, ще, не ще даваше личен пример, като зачиташе този морганатичен брак. Хората, които през първите дни на това приятелство идваха в два часа на посещение у виконтесата, намираха при нея маркиз Д'Ажуда-Пинто. Неспособна да затвори вратата си за гостите, понеже щеше да е неприлично, госпожа Дьо Босеан толкова хладно приемаше хората и толкова внимателно изучаваше тавана, че всеки разбираше до каква степен ѝ пречи. Когато из Париж се разчу, че посещенията между два и четири часа досаждат на госпожа Дьо Босеан, тя се озова в пълно усамотение. Виконтесата ходеше в театър „Буфон“ или на опера, придружена от господин Дьо Босеан и от господин Д'Ажуда-Пинто. Но като възпитан човек, господин Дьо Босеан винаги напускаше жена си и португалеца веднага

след като ги настанеше. Сега господин Д'Ажуда щеше да се жени. Негова избраница беше една от госпожиците Дьо Рошфид. В цялото висше общество само едно лице не знаеше за този брак и това лице беше госпожа Дьо Босеан. Вярно, че някои нейни приятелки ѝ бяха загатнали за това. Тя се бе усмихнала, понеже смяташе, че приятелките ѝ искат да смутят щастието ѝ от завист. Но предстоеше да се оповести бракът. Макар че беше дошъл да предупреди виконтесата, красивият португалец още не смееше да ѝ спомене нито дума. Защо? Разбира се, няма нищо по-трудно от това да дадеш на една жена подобен „ултиматум“. Някои мъже се чувстват по-добре на дуел пред мъж, готов да пониже сърцето им с шпага, отколкото пред жена, която най-напред два часа реди жалби, а после примира и иска етер, за да се свести. Така че в този миг господин Д'Ажуда-Пинто седеше като на тръни и искаше да си върви, казваше, че госпожа Дьо Босеан все някак ще научи новината, че той ще ѝ пише, че ще е по-удобно да нанесе убийствения удар с писмо, отколкото лично. Когато лакеят на виконтесата съобщи за господин Йожен дьо Растиняк, маркиз Д'Ажуда-Пинто трепна от радост. Имайте предвид, че влюбената жена е много по-изобретателна, когато става въпрос да си създава тревоги, отколкото в изкуството да разнообразява удоволствията. В момента, когато мъжът я изоставя, тя отгатва смисъла на всяко движение по-бързо, отколкото жребецът, за който Вергилий казва, че подушвал далечните миризми, предвещаващи любов. Затова бъдете уверени, че госпожа Дьо Босеан долови неволното леко, но ужасно поради своята непосредственост трепване. Йожен не знаеше, че в Париж никога не бива да отидеш на гости, преди да си разпитал приятелите на дома, за да узнаеш историите на съпруга, на съпругата и дори на децата. Иначе рискуваш да направиш някоя от онези грешки, за които в Полша казват много изразително: „Впрягай пет вола в колата си!“, вероятно за да те измъкнат от затруднението. Ако във Франция за подобни грешки в разговора все още няма специален израз, вероятно причината е, че тук те се смятат невъзможни — нали всички знаят клюките. След като се изложи по този начин у госпожа Дьо Ресто, която дори не му остави време да впрегне петте вола в колата си, само Йожен бе способен да рискува пак да опре до воловете и да отиде на гости у госпожа Дьо Босеан. Но в първия случай той ужасно притесни госпожа Дьо Ресто и господин Дьо Трай, а сега избави от затруднение господин Д'Ажуда.

— Сбогом — каза португалецът, ставайки бързо, докато Йожен влизаше в един кокетен малък салон в сиво и розово, където луксът бе доведен до изящество.

— До довечера — отвърна госпожа Дьо Босеан, като обърна глава и погледна маркиза. — Нали отиваме в „Буфон“.

— Няма да мога — отвърна той и улови дръжката на вратата.

Госпожа Дьо Босеан стана и го повика да се върне, без да обръща внимание на Йожен. Замаян от блясъка на вълшебното великолепие, той стоеше прав, струваше му се, че е попаднал сред арабска приказка и не знаеше къде да се дене в присъствието на тази жена, която не го забелязваше. Вдигнала показалеца на дясната си ръка, виконтесата с красиво движение посочи на маркиза един стол пред себе си. В това движение се чувстваше толкова страстна заповед, че маркизът пусна дръжката на вратата и се върна. Йожен го изгледа не без завист.

„Ето — каза си той — собственика на каретата! Значи, за да привлечеш погледа на някоя парижанка, трябва да имаш буйни коне, слуги в ливрея и купища злато?“

Демонът на разкоша впи зъби в сърцето му, обзе го трескаво желание да забогатее, от жажда за злато гърлото му пресъхна. Имаше сто и тридесет франка до края на тримесечието. Баща му, майка му, братята му, сестрите му общо не харчиха и двеста франка на месец. Сравнението, което набързо направи между сегашното си положение и целта, която трябваше да постигне, още повече го обърка.

— А защо — запита засмяно виконтесата португалеца — „не можете“ да дойдете на театър?

— Зает съм. Канен съм на вечеря у английския посланик.

— Ще си тръгнете по-рано.

Когато един мъж изневерява, той е принуден да трупа лъжа след лъжа. Господин Д'Ажуда се усмихна:

— Толкова ли държите?

— Разбира се.

— Ето, това исках да чуя — отвърна той и й хвърли нежен поглед, който би могъл да успокои всяка друга жена.

После й целуна ръка и си отиде.

Йожен прокара ръка в косите си и понечи да се поклони, като мислеше, че сега вече госпожа Дьо Босеан ще се сети за него. Но тя изведнъж стана, спусна се към коридора, изтича до един от прозорците

и загледа господин Д'Ажуда, който се качваше в колата. Наддаде уху и чу как слугата повтаря на кочияша нареждането му: „У господин Дьо Рошфид.“

Тези думи, както и бързината, с която Д'Ажуда се качи в каретата, бяха като гръм и мълния за виконтесата; тя се върна разкъсвана от смъртни предчувствия. Така стават най-ужасните катастрофи във висшето общество. Госпожа Дьо Босеан се прибра в спалнята си, седна пред една маса, взе лист изящна хартия и написа:

„Щом ще вечеряте у Рошфид, а не в английското посолство, дължите ми обяснение. Чакам ви.“

След като поправи някои букви, изкривени от разтрепераната й ръка, тя се подписа „К“, което означаваше „Клер дьо Бургон“, и позвъни.

— Жак — каза тя на появилия се веднага слуга, — в седем и половина часа ще отидете у господин Дьо Рошфид и ще попитате за маркиз Д'Ажуда. Ако господин маркизът е там, ще му предадете това писмо, без да чакате отговор; ако не е, ще се върнете и ще ми донесете писмото.

— Едно лице чака в салона госпожа виконтесата.

— А, вярно — рече тя и бутна вратата.

Йожен започваше да се чувства много неудобно; най-сетне виконтесата влезе и му каза с глас, който го развълнува до дъното на сърцето:

— Простете, господине, трябваше да напиша едно писмо. Сега съм на ваше разположение.

Тя сама не знаеше какво говори, защото в същото време си мислеше: „Ах, той иска да се ожени за госпожица Дьо Рошфид! Но нима е свободен? Или бракът ще бъде осуетен тази вечер, или аз... Така или иначе, утре въпросът ще бъде приключен.“

— Братовчедке... — започна Йожен.

— Моля — каза виконтесата и толкова надменно изгледа студента, че той се смрази.

Йожен разбра смисъла на това „моля“. От три часа бе научил толкова много, че вече беше нащрек.

— Госпожо... — поправи се той, като се изчерви. После след малко колебание продължи: — Простете ми, но аз толкова се нужда

от закрила, че дори един намек за родство е в състояние да ме окуражи.

Госпожа Дьо Босеан се усмихна, но тъжно — около нея вече тътнеше грохотът на нещастieto.

— Ако знаете в какво положение се намира семейството ми — продължи той, — сигурно ще пожелаете да бъдете като онези феи-закрилници, които отстраняват всички пречки.

— Добре, братовчеде — усмихна се тя, — с какво мога да ви бъда полезна?

— Зная ли? Самият факт, че съм свързан с вас чрез някакво родство, което се губи в мрака на времето, за мен е вече цяло богатство. Но вие ме смутихте, забравих какво бях дошъл да ви кажа. Вие сте единственият човек, когото познавам в Париж. Ах, да! Искан да ви помоля да ме приемете като нещастно дете, което желае да се прилепи за вашата дреха и което е готово да умре за вас...

— Можете ли да убиете човек заради мене?

— И двама съм готов да убия — каза Йожен.

— Дете! Да, вие сте дете — рече тя, като преглътна сълзите си. — Вие сигурно ще обичате искрено!

— О, да! — кимна той.

Със самоуверения си отговор студентът живо заинтересува виконтесата. Южнякът за пръв път действаше пресметливо. По пътя между синия будоар на госпожа Дьо Ресто и розовия салон на госпожа Дьо Босеан Йожен бе успял да премине тригодишен курс по „Парижко право“. За него не се говори, макар то да е върховната юриспруденция в тукашното общество, ако добре го познаваш и го прилагаш правилно, можеш всичко да постигнеш.

— Ах, да, сетих се — каза Йожен. — На вашия бал ми направи впечатление госпожа Дьо Ресто. Тази сутрин ѝ отидох на гости.

— Навярно много сте ѝ досадили — усмихна се госпожа Дьо Босеан.

— Е, да! Аз съм невежа и ще настроя всички срещу себе си, ако откажете да ми помогнете. Мисля, че в Париж е много трудно да се намери млада, красива, богата и елегантна жена, която да не е заета, а тъкмо такъв водач ми е необходим, за да ме посвети в онова, което вие, жените, толкова добре умеете да разяснявате — живота. Навсякъде ще срещна някой господин Дьо Трай. Така че дойдох да ви помоля да ми

разгадаете една тайна, да ми кажете каква глупост съм направил. Заговорих за един човек...

— Госпожа херцогиня Дьо Ланже — съобщи Жан, прекъсвайки студента, който с рязко замахване изрази досадата си.

— Ако искате да имате успех — тихо каза виконтесата, — бъдете преди всичко по-въздържан. — О, добър ден, мила — додаде тя, стана да посрещне херцогинята и с нежно вълнение стисна ръцете ѝ, сякаш бе нейна сестра, на което херцогинята отвърна с най-голяма гальовност.

„Трябва да са добри приятелки — каза си Растиняк. — Ще имам две покровителки. Двете жени вероятно имат еднакви вкусове и в такъв случай и херцогинята ще прояви интерес към мен.“

— На какво щастливо хрумване дължа щастието да ви видя, мила Антоанет? — запита госпожа Дьо Босеан.

— Просто видях господин Д'Ажуда-Пинто, като влизаше у господин Дьо Рошфид, и си помислих, че сте сама.

Докато херцогинята произнасяше тези злокобни думи, госпожа Дьо Босеан не сви устни, не се изчерви, очите ѝ не трепнаха, челото ѝ дори сякаш се проясни.

— Ако знаех, че сте заета... — продължи херцогинята и се обърна към Йожен.

— Това е господин Йожен дьо Растиняк, мой братовчед — каза виконтесата. — Имате ли известия от генерал Дьо Монриво? — запита тя. — Вчера Серизи ми каза, че хората вече просто не го виждали. Идвал ли е днес у вас?

Говореше се, че херцогинята била изоставена от господин Дьо Монриво, в когото била безумно влюбена. Въпросът я засегна право в сърцето. Тя се изчерви и отвърна:

— Вчера той беше в Елисейския дворец.

— Дежурен ли? — запита госпожа Дьо Босеан.

— Клара, вие навярно знаете — поде херцогинята със святкаци от злоба очи. — Утре ще бъде известен бракът на господин Д'Ажуда-Пинто с госпожица Дьо Рошфид.

Ударът беше толкова силен, че виконтесата пребледня, но отвърна със смях:

— Това са слухове, които забавляват глупците. Защо човек като Д'Ажуда-Пинто ще подари на Рошфид едно от най-знатните имена на

Португалия? Рошфид са благородници едва от вчера.

— Но Берт ще има, както разправят, двеста хиляди франка рента.

— Господин Д'Ажуда е достатъчно богат, за да прави подобни сделки.

— Но, мила, госпожица Дьо Рошфид е очарователна.

— Ах!

— Както и да е. Днес той е на вечеря у тях, условията са уговорени. Много ме изненадва, че сте толкова зле осведомена.

— Та каква глупост сте направили, господине? — обърна се госпожа Дьо Босеан към Йожен. — Това бедно дете толкова отскоро е попаднало в обществото, че нищо не разбира от нашия разговор, мила Антоанет. Бъдете добра към него. А ние утре ще продължим. Нали знаете, утре всичко вече ще се знае официално и тогава ще можете да говорите с положителност като официоз.

Херцогинята се обърна към Йожен и надменно го изгледа от главата до петите, сякаш искаше да го смаже, да го унищожи.

— Госпожо, без да зная как, аз забих нож в сърцето на госпожа Дьо Ресто. Неволно, там е грешката ми — каза студентът. Находчивостта му бе помогнала и той бе отгатнал хапливия подтекст в любезните думи, които си размениха двете жени. — Макар може би да се боите от хората, за които е ясно каква болка ви нанасят, вие продължавате да се срещате с тях, докато онзи, който наранява, без да знае дълбочината на нанесената рана, смятате за глупав, недодялан, за човек, който не умее нищо да използва, и всички го презират.

Госпожа Дьо Босеан отправи към студента един от ония топли погледи, в които големите души умеят да вложат и благодарност, и достойнство. Този поглед беше като балсам и успокои раната, нанесена на студента от херцогинята, която го бе изгледала като бирник, дошъл да му прави оценка.

— Представете си — продължи Йожен, — тъкмо бях успял да спечеля благоволенieto на граф Дьо Ресто, защото — обърна се той към херцогинята едновременно скромно и лукаво — трябва да ви кажа, госпожо, че аз още съм само студент, самотен, беден...

— Не говорете така, господин Дьо Растиняк. Ние, жените, никога не пожелаваме онова, което никой не желае.

— Нищо — рече Йожен, — аз съм само на двадесет и две години. Човек трябва да изживее нещастията, свойствени на възрастта

му. Впрочем сега се изповядвам, а никой не би могъл да коленичи в по-прелестна изповедня: в нея се извършват греховете, за които се обвиняваме в другите изповедни.

При тези антирелигиозни думи лицето на херцогинята стана хладно и за да подчертае простацината им, тя каза на виконтесата:

— Господинът е отскоро...

Госпожа Дьо Босеан откровено се изсмя — и на братовчед си, и на херцогинята.

— Съвсем отскоро, мила, и си търси преподавателка, която да го научи на добър вкус.

— Госпожо херцогиньо — продължи Йожен, — нима не е естествено да желаем да проникнем в тайните на онова, което ни очарова? — „Хайде, рече си той на ум, сигурен съм, че им говоря като бръснар.“

— Струва ми се обаче, че госпожа Дьо Ресто е ученичка на господин Дьо Трай — забеляза херцогинята.

— Аз не знаех, госпожо — отвърна студентът. — И съвсем необмислено се намесих между двамата. Както и да е. Доста добре се бях разбрал със съпруга, известно време графинята ме понасяше и ето че изведнъж се сетих да им кажа, че познавам един човек, когото малко преди това бях видял как излиза по черната стълба, след като бе целунал графинята в дъното на коридора.

— Кой беше той? — запитаха двете жени.

— Един старец, който плаща четиридесет франка като мене, бедния студент, в същия пансион в края на предградието Сен-Марсо; истински нещастник, с когото всички се подиграваме. Наричаме го дядо Горио!

— Какво дете сте вие! — възкликна виконтесата. — Та госпожа Дьо Ресто като госпожица се казваше Горио!

— Дъщеря на производител на фиде — намеси се херцогинята. — Просто момиче. В двореца беше представена едновременно с дъщерята на някакъв сладкар. Не си ли спомняш, Клара? Кралят се разсмя и пусна една шега на латински във връзка с брашното. Хора... как беше... хора...

— *Ejusdem farinae*^[20] — каза Йожен.

— Точно така — потвърди херцогинята.

— Ах, той бил баща й! — възкликна ужасен студентът.

— Точно така. Човекът има две дъщери, които безумно обича, макар и едната, и другата почти да са отказали от него.

— Втората не беше ли женена за един banker с немско име... някой си барон Дьо Нюсенжан? — запита виконтесата, като погледна към госпожа Дьо Ламже. — Не се ли казваше Делфин? Руса жена, има странична ложа в операта, идва и в „Буфон“ и се смее високо, за да привлича вниманието на хората, нали?

Херцогинята каза с усмивка:

— Просто ви се възхищавам, мила. Как можете толкова да се занимавате с подобни хора? Само лудо влюбен мъж като Ресто можеше да се ожени за брашнената госпожица Анастаси. Но тя не беше за него. Сега е в ръцете на господин Дьо Трай, който ще я погуби.

— Те, значи, са се отрекли от баща си — повтори Йожен.

— Точно така, от баща си — каза виконтесата. — От собствения си баща, който, както разправят хората, дал на всяка по петшестстотин хиляди франка, за да бъдат щастливи и да ги ожени добре, а си оставил само осемстотин-хиляда франка рента, понеже мислил, че дъщерите му ще си останат негови дъщери, че си е създал два дома, където ще го обичат, ще го гледат. След две години зетъвете му го прогонили от своята среда като последен бедняк...

Още под свежото влияние на чистата и свята семейна атмосфера, още под очарованието на младежкия идеализъм, Йожен, който прекарваше първия си ден на бойното поле на парижката цивилизация, се просълзи. Неподправеното възмущение е толкова заразително, че тримата се спогледаха мълчаливо.

— Ех, боже мой — каза госпожа Дьо Ланже, — да, това изглежда много ужасно, но подобни случаи се срещат всеки ден. Сигурно има някаква причина. Слушайте, мила, мислили ли сте си някога какво е зетят? Зетят е оня, за когото ние, искам да кажа вие или аз, ще отгледаме едно мило създание, с което ще сме свързани чрез хиляди връзки, което в продължение на седемнадесет години ще бъде радостта на семейството, неговата чиста душа, както би казал Ламартин, за да стане по-късно негова отрова. Когато съпругът ни я отнеме, той най-напред ще грабне любовта ѝ и с нея като с брадва ще отсече в сърцето и в душата на този ангел чувства, които са я свързвали със семейството ѝ. До вчера дъщеря ни е била всичко за нас, ние сме били всичко за нея. Утре тя ще стане наша неприятелка. Нима всеки ден не виждаме

подобни трагедии? Тук снахата е донемайкъде нахална със свекъра си, който всичко е пожертвал за сина си. Там зетят изхвърля тъща си. Мнозина питат какво трагично има днес в обществото; малка ли е трагедията със зетьовете, без да говорим за нашите бракове, които вече са пълна глупост. Представям си какво се е случило със стария производител на фиде. Доколкото си спомням, този Форио...

— Горио, госпожо.

— Да, този Морио е бил председател на своята секция по време на революцията; осведомили го за настъпващия глад и отначало забогатял, като продавал брашното десет пъти по-скъпо, отколкото му струвало. Доставял си каквито количества искал. Управителят на имението на баба ми разправял, че му продал брашно за огромна сума. Като всички хора от този род на времето, този Норио сигурно е делил с комитета за обществено спасение. Спомням си, че управителят казвал на баба ми, че тя спокойно може да стои в Гранвилие, защото житото ѝ било прекрасна лична карта. Както и да е, този Лорио, който продавал жито на главорезите, имал само една страст — обожавал дъщерите си. Настанил нависоко голямата в дома Ресто и присадил другата у барон Дьо Нюсенжан, богат banker, който се представя за роялист. Нали разбирате, по време на Империята двамата зетьове не придиряли особено за това, че старецът със заслуги от деветдесет и трета година ходи у тях; при Бонапарт още вървяло. Но когато се върнаха Бурбоните, клетникът започнал да пречи на господин Дьо Ресто и още повече на банкера. Дъщерите, които може би все още обичат баща си, искали и вълкът да е сит, и агнето цяло — да угодят и на баща си, и на съпрузите си; приемали го, когато нямали гости; измисляли предлози, уж проявявали нежност: „Елате, татко, ще ни бъде по-добре, понеже ще бъдем сами!“ и други подобни. Аз мисля, мила, че истинските чувства правят човека прозорлив и умен; сърцето на горкия деец от деветдесет и трета година започнало да кърви. Разбрал, че дъщерите му се срамуват от него, че те държат на съпрузите си, а той вреди на зетьовете си. Така че трябвало да се пожертва. И той се пожертвал, защото бил баща: самоизгонил се. Като видял, че дъщерите му са доволни, разбрал, че е постъпил добре. Бащата и децата били съучастници в това малко престъпление. С всекиго може да се случи. Нима този дядо Дорио не бил като петно от смазка в салоните на дъщерите си? Пък там и той се притеснявал, отегчавал се. Това, което

станало с този баща, би могло да се случи между най-хубавата жена и човека, когото тя най-много обича: ако му досажда с любовта си, той си отива, прави подлости. Така е с всички чувства. Сърцето е като съкровищница. Изсипете ли я изведнъж, вие сте разорен. Ние не прощаваме на чувство, изявено изцяло, както не прощаваме на мъж, останал без стотинка. Този баща дал всичко, което имал. Двадесет години раздавал сърцето и душата си; дал цялото си богатство наведнъж. След като лимонът бил изцеден до капка, дъщерите хвърлили кората на пътя.

— Хората са подли — каза виконтесата, като дърпаше ресните на шала си.

Тя седеше с наведени очи, защото бе дълбоко засегната. Думите на госпожа Дьо Ланже всъщност целяха нея.

— Подли ли? Нищо подобно — поде херцогинята, — те чисто и просто вървят по своя път. Казвам ви това, защото не съм толкова глупава да не разбирам хората. Но и аз мисля като вас — добави тя и стисна ръката на виконтесата. — Светът е тресавище и ние трябва да се стараем да не затъваме в него.

Тя стана, целуна госпожа Дьо Босеан по челото и каза:

— Днес сте много красиви, моя мила. Лицето ви е необикновено свежо.

После погледна братовчедата, кимна му леко и излезе.

— А Горио е толкова благороден! — каза Йожен.

Той си припомни как старецът извиваше позлатените съдове през нощта.

Госпожа Дьо Босеан не го чу; беше се замислила. Няколко минути седяха мълчаливо; вцепенен от стеснение, бедният студент не смееше нито да си отиде, нито да остане, нито да говори.

— Хората са подли и зли — най-сетне рече виконтесата. — Щом ни се случи нещастие, все се намира някой приятел, готов да ни съобщи и да човърка сърцето ни с кама, а в същото време ни кара да се възхищаваме от дръжката ѝ. Започват сарказмите, започва присмехът! Ах! Но аз ще се браня!

Тя вдигна глава със свойственото си благородство и в гордите и очи блеснаха светкавици.

— Ах — добави тя, като забеляза Йожен, — вие сте тук!

— Все още — каза той печално.

— Така да бъде, господин Дьо Растиняк, отнасяйте се с хората, както заслужават. Вие искате да се издигнете, добре, ще ви помогна. Ще разберете колко е дълбока покварата на жените, ще измерите жалката суета на мъжете. Макар че доста съм чела книгата на живота, все пак се намериха страници, които ми бяха неизвестни. Сега знам всичко. Колкото сте по-хладно пресметлив, толкова по-далеч ще стигнете. Удряйте безмилостно — ще се боят от вас. Гледайте и на мъжете, и на жените като на пощенски коне, оставяйте ги да мрат, щом стигнете до сменна станция — така ще се изкачите до желания връх. Разбирате ли, тук вие ще бъдете нищожество, ако не намерите жена, която да се интересува за вас. Тя трябва да е млада, богата, елегантна. Но ако изпитвате истинско чувство, крийте го, крийте го като съкровище; никога не го издавайте — иначе сте загубен: няма да бъдете палач, а жертва. Ако се влюбите, добре пазете тайната си. Разкрийте я само след като разберете кому доверявате сърцето си. За да опазите отсега тази любов, която още не съществува, научете се да не вярвате на хората. Слушайте, Мигел... — виконтесата сбърка неволно, но не забеляза грешката си — има нещо по-ужасно от съдбата на този баща, изоставен от дъщерите си, които биха желали той да е мъртъв: това е съперничеството между двете сестри. Ресто е от благороден род и висшето общество е приело жена му, тя е била представена в двора; но сестра ѝ, богатата ѝ сестра, красивата госпожа Делфин дьо Нюсенжан, съпруга на човек, пълен с пари, умира от мъка; ревността я съсипва, защото е на сто мили от сестра си; сестра ѝ вече не ѝ е сестра; двете жени се отказват една от друга, както се отричат от баща си. Затова госпожа Дьо Нюсенжан би излочила цялата кал между улица Сен-Лазар и улица Грьонел, за да влезе в моя салон. Тя мислеше, че Дьо Марсе ще ѝ помогне да постигне целта си, затова стана робиня на Дьо Марсе, безумно досажда на Дьо Марсе. Но Дьо Марсе пет пари не дава за нея. Ако ми я представите, ще станете нейният Вениамин^[21], тя ще ви обожава. След това, ако можете, обичайте я, ако не — послужете си с нея. Ще я допусна един-два пъти на големи приеми, когато имам тълпа гости; но никога няма да я приема през деня. Ще я поздравя. Това е достатъчно. Графинята ви е затворила вратата си, задето сте произнесли името на Горио. Да, драги, и двадесет пъти да отидете у госпожа Дьо Ресто, тя винаги ще отсъства. Вие сте отвергнат. Добре, нека Горио ви представи на госпожа Делфин

дъо Нюсенжан. Красивата госпожа Дъо Нюсенжан ще ви бъде нещо като фирма. Станете неин избраник и жените ще лудеят по вас. Нейните съперници, нейните приятелки, най-добрите ѝ приятелки ще пожелаят да ви отнемат от нея. Има жени, които се влюбват само в мъж, когото друга е избрала, както има жалки еснафки, които копират нашите шапки и се надяват, че с това ще придобият и нашите обноски. Вие ще имате успехи. В Париж успехът е всичко, той е ключът на могъществото. Ако жените решат, че сте остроумен и талантлив, и мъжете ще го повярват, стига сам да не ги опровергавате. Тогава ще можете да пожелаете каквото ви хрумне, ще имате достъп навсякъде. Тогава ще разберете какво е висшето общество — сбирщина от измамници и измамници. Не бъдете нито от едните, нито от другите. Давам ви името си като нишката на Ариадна^[22], за да навлезете в този лабиринт. Не го излагайте — рече тя, като наведе глава и хвърли царствен поглед на студента, — върнете ми го чисто. Сега ме оставете. И ние, жените, си имаме свои битки.

— Ако ви трябва човек, готов заради вас да възпламени мина...
— прекъсна я Йожен.

— Е, и какво? — запита тя.

Младежът се удари в гърдите, усмихна се в отговор на усмивката на братовчедка си и излезе. Беше пет часът. Йожен беше гладен и се уплаши да не би да закъснее за вечеря. Този страх го накара да се зарадва, че толкова бързо ще прекоси Париж. Чисто механичното удоволствие от возенето му позволи да се отдаде на нахлулите в главата му мисли. Когато младеж на неговата възраст се чувства засегнат, той се разгневява, беснее, заплашва с юмрук цялото общество, иска да си отмъсти и същевременно не се чувства сигурен. В този миг Растиняк беше като смазан от думите: „Графинята ви е затворила вратата си.“

„Ще отида — рече си той. — И ако госпожа Дъо Босеан излезе права, ако достъпът в този дом ми е запретен... аз ще... Госпожа Дъо Ресто ще ме среща във всички салони, където ходи. Ще науча фехтовка, ще науча да стрелям с пистолет и ще убия нейния Максим!“

„Ами пари! — крещеше разсъдъкът му. — Къде ще намериш пари?“

Изведнъж показният разкош у графиня Дъо Ресто изникна пред очите му. Там бе видял лукс, в който една госпожица Горио не можеше

да не е влюбена, позлати, предмети, чиято стойност личеше прекалено явно, глупавия лукс на забогателия простак, прахосничество на издържана жена. Тази картина, от която той сякаш не можеше да отвърне поглед, изведнъж бе пометена от спомена за величествения дом на семейство Босеан. Пренесено във висшите сфери на парижкото общество, въображението на студента разшири ума и съзнанието му и му вдъхна хиляди злокобни за сърцето мисли. Той видя света такъв, какъвто е: за богатите няма закони, няма морал. В парите видя „Ultima ratio mundi“^[23].

„Вотрен е прав — каза си той. — Богатството е добродетел!“

Когато стигна на улица Ньов-Сент-Жьонвиев, той бързо се качи в стаята си, слезе, за да даде десет франка на файтонджията, после отиде във вонящата трапезария. Осемнадесетте сътрапезници му се сториха като животни, които се тъпчат. Видът на тези жалки хора, на тази стая го ужаси. Преходът беше толкова рязък, контрастът толкова пълен, че не можеше да не събуди необикновено силна амбиция у Йожен. От една страна, свежите и прелестни образи от най-елегантната обществена среда, млади, оживени лица, обградени с чудни предмети на изкуството и разкоша, страстни, пълни с поезия черти, от друга — зловещи образи, заобиколени със смрад лица, в които страстите бяха оставили само свързките и машинарията. Поуките, които гневът на изоставена жена бе изтръгнал от госпожа Дьо Босеан, нейните замайващи предложения се връщаха в паметта му; мизерията идваше да ги изтълкува. Растиняк реши да си проправи два успоредни пътя към богатство — да се отдаде на науката и на любовта, да стане учен доктор по право и светски мъж. Беше още дете! Тези две линии са несъвместими, те никога не се пресичат.

— Много сте мрачен, господин маркизе — рече му Вотрен и го изгледа така, сякаш проникваше до най-скритите тайни на сърцето му.

— Не съм разположен да понасям шегите на хора, които ме наричат „господин маркиз“ — отвърна Йожен. — Тук, за да си наистина маркиз, трябва да имаш сто хиляди франка рента, а щом живееш в пансиона „Воке“, не можеш да се наречеш любимец на съдбата.

Вотрен изгледа Растиняк с бащинско презрение, сякаш казваше: „Хлапе! На един залък ще те глътна!“ После отвърна:

— Вие сте в лошо настроение, защото не сте има ли успех пред графиня Дьо Ресто.

— Тя ми затвори вратата си, защото ѝ казах, че баща ѝ се храни на нашата маса — извика Растиняк.

Пансионерите се спогледаха. Горио сведе поглед, извърна се и си избърса очите.

— Пръснахте ми емфие в окото — каза той на съседа си.

— От сега нататък всеки, който засегне дядо Горио — намеси се Йожен и изгледа съседа на някогашния макаронаджия, — ще има работа с мене. Той струва повече от всички нас. Не говоря за дамите — допълни той, като се обърна към госпожица Тайфер.

С тези думи разговорът приключи. Йожен ги произнесе така, че накара сътрапезниците си да млъкнат. Само Вотрен му рече насмешливо:

— Щом смятате да се нагърбите с покровителството на дядо Горио и да се пишете негов отговорен редактор, ще трябва добре да умеете да държите шпага и да стреляте с пистолет.

— Имам това предвид — каза Йожен.

— Значи, от днес влизате в бой, а?

— Може би — отвърна Растиняк. — Но на никого няма да давам сметка за работите си, тъй като и аз не се мъча да отгатна какво правят другите, например нощем.

Вотрен изгледа Растиняк накриво:

— Моето момче, когато човек не иска марионетките да го правят на глупак, трябва направо да влезе в бараката, а не само да надзърта през дупките на пердето. — Но като видя, че Йожен пак кипва, добави: — Стига приказки. С вас ще си поговорим, когато поискате.

Обедът продължи мрачно, натегнато. Покрусен от думите на студента, дядо Горио не разбра, че настроението към него се е променило и че сега той има млад защитник, който е в състояние да прекрати тормоза срещу него.

— Значи — тихо каза госпожа Воке, — излиза, че господин Горио има дъщеря графиня?

— И баронеса — отвърна ѝ Растиняк.

— Само за това го бива — каза Бианшон на Растиняк. — Изследвах му главата: има само една изпъкналост — тази на бащинството. Излиза, че е „вечен баща“.

Йожен беше в такова тежко настроение, че шегата на Бианшон не можа да го разсмее. Искаше да се възползва от съветите на госпожа Дьо Босеан и се питаше откъде и как да намери пари. Пред очите му се разгръщаха светските простори, едновременно пусти и пълни. След като вечерята свърши, остана сам в трапезарията.

— Та, значи, вие сте видели дъщеря ми? — запита Горио развълнуван.

Сепнат от унеса си, Йожен хвана ръката на стареца и го погледна с особена нежност.

— Вие сте добър и достоен човек — каза той. — После ще говорим за вашите дъщери.

Без да слуша повече дядо Горио, той отиде в стаята си и написа на майка си следното писмо:

„Мила майко,

Виж дали не ще намериш за мене трета гръд. Сега съм в такова положение, че мога бързо да забогатя. Необходими са ми хиляда и двеста франка, и то на всяка цена. Не казвай нищо за моята молба на баща ми, защото той може да се противопостави, а ако сега не получа тези пари, от отчаяние ще се застрелям. Ще ти обясня доводите си, когато се видим, иначе би трябвало да ти напиша цели томове, за да разбереш в какво положение се намирам. Не съм играл комар, скъпа мамо, нямам дългове. Но ако държиш да запазиш живота, който си ми дала, трябва да ми намериш тези пари. Както и да е, сега ходя у виконтеса Дьо Босеан, която ме взе под свое покровителство. Трябва да се движа във висшето общество, а нямам пари дори за свестни ръкавици. Мога да ям само хляб, да пия само вода, ако трябва, ще гладувам, но не мога без сечивата, с които тук се копае лозето. Или ще си пробия път, или ще остана в калта. Знам колко надежди възлагате на мене и искаш бързо да ги оправдая. Скъпа мамо, продай някои стари скъпоценности, скоро ще получиш от мен други в замяна. Добре ми е известно положението, в което се намира нашето семейство и мога да преценя колко ще ти струва

подобна жертва. Бъди уверена, че ненапразно те моля да я направиш, иначе, значи, съм чудовище. Трябва да разбереш, че в случая говори само гласът на една наложителна необходимост. Цялото наше бъдеще зависи от тази помощ, която ще ми позволи да започна борбата. Защото животът в Париж е непрекъсната борба. Ако няма друга възможност да се намери цялата сума, продайте лелините дантели, кажи й, че ще й изпратя по-хубави и пр.“

Писа и на двете си сестри — поотделно — с молба да му изпратят колкото имат спестени пари и за да им ги измъкне, без те да споменат пред другите за жертвата, която положително с радост щяха да направят за него, позова се на тяхната чувствителност, докосна струните на честта, толкова изопнати и отзивчиви в младите сърца. Но след като написа писмата, вместо да се успокои, почувства напрежение, което не можеше да овладее: трепереше, стряскаше се. Честолюбивият младеж познаваше чистотата и благородството на тези души, погребани в затънтения роден край, знаеше каква мъка ще причини на двете си сестри и същевременно колко голяма ще бъде радостта им, с каква наслада тайничко ще си говорят за любимия брат в дъното на градината. Съвестта му го озари и му ги показва как броят скришно своите нищожни богатства: той сякаш ги видя как пускат в ход цялата си момичешка хитрост, за да му изпратят парите „тайно“; първата лъжа в живота им щеше да бъде от великодушие.

„Сърцето на сестрата е чисто като диамант, а обичта й безгранична!“ — рече си Йожен.

Досрамя го, че им писа. Колко искрени щяха да бъдат техните пожелания за успех, колко чист щеше да е устремът на душите им към небето! С каква радост щяха да се пожертват! Каква болка щеше да изпита майка му, ако не успееше да му изпрати цялата сума! И всички тези прекрасни чувства, тези ужасни жертви щяха да му послужат като стъпало, за да стигне до Делфин дьо Нюсенжан. Няколко сълзи, последни зрънца тамян, хвърлени върху свещения семеен олтар, бликнаха от очите му. Обзет от отчаяние, той неспокойно закрачи из стаята. В този миг Горио го зърна през открехнатата врата, влезе и го запита:

— Какво ви е, господине?

— Ах, съседе, аз още съм син и брат така, както вие сте баща. Прав сте, че треперите за графиня Анастаси: тя има връзка с някой си Максим дьо Трай, който ще я погуби.

Горио измърмори няколко думи, чийто смисъл Йожен не успя да долови, и си отиде. На другия ден Растиняк прати писмата по пощата. Той се колеба до последния миг, но ги пусна в кутията и каза: „Ще успея!“ — думи на комарджия или на голям пълководец, съдбоносни думи, които по-често водят до гибел, отколкото до спасение.

Няколко дни по-късно Йожен отиде у госпожа Дьо Ресто, но не бе приет. Потърси я и трети път, но и трите пъти вратата ѝ се оказа затворена за него, макар че избра часове, когато граф Максим дьо Трай не беше там. Виконтесата излезе права. Студентът престана да учи. Ходеше на лекции колкото за проверката и веднага след това си тръгваше. Както повечето студенти и той имаше намерение да се стегне, когато наблизат изпитите; беше решил да мине семестриално втората и третата година и накрая сериозно да се заеме да изучи цялото право. Така че му оставаха петнадесет свободни месеца, през които можеше да се впусне по парижкия океан, да търгува с жени или да лови богатства. Тази седмица той посети два пъти госпожа Дьо Босеан — отиваше при нея, когато колата на маркиз Д'Ажуда потегляше. Тази забележителна жена, най-поетичната личност в предградието Сен-Жермен, удържа победа и успя да отложи за известно време брака на госпожица Дьо Рошфид с маркиз Д'Ажуда-Пинто. Но през последните няколко дена страхът, че ще загуби щастието си, бе възпламенил цялата ѝ страст и това ускори катастрофата. И маркиз Д'Ажуда, и Рошфид бяха погледнали на скарването и сдобряването като на благоприятно обстоятелство — надяваха се, че госпожа Дьо Босеан ще свикне с мисълта за този брак и ще пожертва утринните си срещи заради неизбежното бъдеще. Така че въпреки всички свещени клетви, които повтаряше всеки ден, господин Д'Ажуда разиграваше комедия, а виконтесата нямаше нищо против да я мамат. „Вместо благородно да скочи през прозореца — казваше най-добрата ѝ приятелка херцогиня Дьо Ланже, — тя се оставя да я изблъскват по стълбата.“ Все пак този последен отблясък пред залеза доста дълго задържа виконтесата в Париж и ѝ даде възможност да послужи на младия си сродник, към когото изпитваше суеверна привързаност. Йожен се отнасяше към нея

предано и съчувствено при обстоятелства, когато обикновено жените в ничий поглед не срещат нито милост, нито истинска утеха. Най-често в такива случаи, ако някои мъж им заговори нежно, той прави това със задна цел.

В желанието си съвършено да разбере шахматната партия, която му предстоеше, преди да се опита да акостира в дома Нюсенжан, Растиняк се зае да проучи миналото на Горио и събра достоверни сведения, които могат да се предадат накратко както следва:

Преди Революцията Жан-Жоашен Горио бил прост работник в някаква фабрика за фиде. Сръчен, пестелив и предприемчив, той закупил предприятието на господаря си, който станал случайно жертва по време на първия бунт през 1789 година. Настанил се на улица Жюсиен при житния пазар и с грубоват, но верен усет за действителността поел председателството на своята секция, за да осигури на предприятието си покровителството на най-влиятелните хора през това опасно време. Тази благоразумна постъпка станала причина за неговото забогатяване, започнало по време на истинския или умишлено предизвикан глад, вследствие на който житото в Париж достигнало неимоверни цени. Народът се изтрепвал пред вратите на хлебарниците, докато някои хора спокойно си купували тестени произведения в бакалниците. Тази година гражданинът Горио натрупал капитал, който по-сетне му дал възможност да търгува със замах, какъвто човек може да си позволи само при наличността на много пари. Случило му се това, което се случва с хората, надарени с ограничени възможности: посредствеността му го спасила. Впрочем размерът на богатството му станал известен едва когато вече не било опасно и то не предизвикало завист у никого. Горио сякаш вложил целия си ум в търговията с жито. Станело ли въпрос за жито, за брашно, за зърно, за качествата и произхода им, за грижи за запазването им, за предвиждане на цените или каква ще бъде реколтата, за намиране на евтини житни храни, за доставки от Сицилия или Украйна, нямало равен на Горио. Само да го видел човек как търгува, как обяснява законите за вноса на зърно, как ги проучва, как долавя слабостите им, решавал, че е достоен за министър. Търпелив, деен, енергичен, упорит, бърз, акуратен в изпращането на стоката си, той имал орлов поглед, сещал се пръв, предвиждал всичко, криел всичко; бил дипломат в замислите, войник при изпълнението.

Вън от специалността си, от простото си тъмно дюкянче, на прага на което прекарвал свободните си часове, облегнал рамо на рамката на вратата, той пак ставал тъп и груб работник, човек, неспособен да разбере една мисъл, безразличен към духовните радости, заспивал на представления, бил един от онези парижки долибановци^[24], чиято сила е в глупостта. Такива хора си приличат по едно — в сърцето на почти всички ще откриете някое възвишено чувство. Две чувства изпълвали цялото сърце на макаронаджията и поглъщали цялата му нежност така, както търговията с жито заемала цялото му съзнание. Жена му, единствена дъщеря на богат чифликчия от Бри, била за него предмет на обожание, на безгранична любов. Горио се възхищавал от това крехко и силно, чувствително и красиво същество, пълна противоположност на самия него. Ако може да се говори за вродено чувство у мъжа, нима то не е гордостта, че покровителства някое слабо създание? Прибавете и любовта, тази силна благодарност на всички откровени души към източника на техните удоволствия, и ще разберете някои доста странни душевни явления. След седем години безоблачен живот за свое нещастие Горио загубил жена си: тя била започнала да му влияе и извън областта на чувствата и може би щяла да облагороди неговата първобитна природа, може би щяла да посее в него стремеж към обществото, усет към живота. При това положение бащинското чувство у Горио се развило извън разумните граници. Той прехвърлил любовта от жена си, която смъртта му отнела, върху двете си дъщери и отначало те напълно оправдали голямото му чувство. Богати търговци и чифликчии се надпреварвали да му предлагат дъщерите си, но той решил да остане вдовец. Тъст му, единственият мъж, когото Горио обичал, казвал с положителност, че зет му решил да не изневерява на жена си дори и след смъртта ѝ. Неспособни да разберат такова възвишено безумие, хората от пазара започнали да му се подиграват и му прикачили някакъв смешен прякор. Но върху рамото на първия, който, пийнал по случай някакъв пазарлък, си позволил да го произнесе пред макаронаджията, се стоварил такъв юмручен удар, че той полетял с главата напред към крайпътния камък на улица Облен. Безумната обич, боязливата и нежна привързаност на Горио към дъщерите му била толкова известна, че веднъж някакъв негов конкурент, за да може да определя свободно цените, решил да го отстрани от пазара и му казал, че кабриолет съборил Делфин.

Макаронаджията пребледнял, позеленял и веднага напуснал тържището. След това няколко дена лежал болен вследствие уплахата, причинена му от тази мнима тревога. В случая не приложил смъртоносния си удар по рамото, но прогонил конкурента от пазара, като дочакал сгоден момент и го разорил. Естествено възпитал дъщерите си съвсем неразумно. При богатство, което му носело годишен доход над шест хиляди франка, Горио харчел за себе си не повече от хиляда и двеста франка и цялото му щастие се състояло в това да задоволява всички прищевки на момичетата. Той наел най-добрите учители, за да им дадат всички познания, необходими за едно добро възпитание, както и гувернантка. За щастие тя се оказала разумна жена с добър вкус. Момичетата учили да яздят кон, имали карета, живеели, както живеят любовниците на старите богати благородници. Достатъчно било да пожелаят нещо, и баща им бързал да им го достави независимо от цената. В замяна на даровете си той искал само милувки. Естествено за Горио дъщерите му стояли много над него, наравно с ангелите. Клетникът обичал дори болката, която те му причинявали. Когато дъщерите му станали на възраст за женене, те имали възможност да си изберат мъж по вкус, тъй като всяка щяла да получи в зестра половината от бащиното си състояние. Граф Дьо Ресто започнал да ухажва Анастаси заради красотата ѝ и понеже имала аристократически наклонности, тя приела да напусне бащиния си дом, за да влезе във висшето общество. Делфин обичала парите и се омъжила за барон Дьо Нюсенжан, банкиер от немски произход, който получил баронската си титла по време на Свещената империя^[25]. Горио си останал макаронаджия. Но дъщерите му започнали да се дразнят, че продължава да се занимава с търговия, макар тя да била целият му живот. След като пет години настоявали, той се съгласил да ликвидира предприятието си, да живее с лихвите от капитала си и от печалбите натрупани през последните години. Този именно капитал госпожа Воке, у която той се бе настанил на пансион, оцени, че носи между осем и десет хиляди франка рента. Той примирено решил да отиде в нейния дом, след като с отчаяние разбрал, че зетьовете му не само не позволяват на дъщерите му да го вземат при себе си, но дори и да го приемат открито.

Тези сведения бяха единственото, което знаеше за Горио някой си господин Мюре, откупил предприятието му. Така че

предположенията, които бе изразила в присъствие на Растиняк херцогиня Дьо Ланже, напълно се потвърждаваха. С това приключва изложението на тази тъмна, но страшна парижка трагедия.

[2] *Intra muros et extra* — латински израз, който означава в стените на града и вън от тях. ↑

[3] *Монмартр* и *Монруж* — по времето на Балзая тези възвишения са бележели северния и южния край на Париж. ↑

[4] *Джагернат* — Превъплъщение на индуисткия бог Вишну. На неговия празник пред колесницата със статуята на божеството фанатични вярващи се хвърлят, за да бъдат прегазени и по този начин да придобият заслуги, които, по думите на свещениците, щели да им осигурят прераждане в по-висока каста. ↑

[5] *All is true* (англ.) — всичко е истина. Това е било първоначалното заглавие или подзаглавие на Шекспировата драма „Хенри VIII“. ↑

[6] ... *парижката любов, която се лекува на няколко крачки от тук...* — тоест в отделението за венерически болести към болницата на капуцините. ↑

[7] *Жорж Кадуал* и *генерал Пишгрю* — роялисти, организатори на неуспешен заговор против Наполеон, предадени от свой съучастник. Кадуал е екзекутиран, а Пишгрю се самоубива в затвора. ↑

[8] *Бурб* — родилен дом за простолюдието. ↑

[9] *Салпетриер* — приют за старици с отделение за душевно болни. ↑

[10] *Синовете на Яфет* — според Библията потомците на Яфет, третия син на Ной, са населили Европа. ↑

[11] *Бертран* и *Ратон* — в баснята из Лафонтен „Маймуната и котаракът“ хитрата маймуна Бертран кара котарака Ратон да извади печените кестени от огъня вместо нея. ↑

[12] *Ювенал* — римски поет-сатирик от I—II в. ↑

[13] „*Бьоф а ла мод*“ — фирмата на тази гостилница представляла вол с дамски дрехи. ↑

[14] *Осиановски лица* — тук в смисъл на романтично нежни. Осиан е легендарен келтски народен герой. Известна е литературната мистификация на шотландския поет Макфърсън, който в 1760 г. издал сборка свои поеми като превод на песни на Осиан. ↑

[15] *Свети Йосифово пъшкане* — тоест пъшкане на дърводелец, по името на свети Йосиф, мъжа на Дева Мария, който бил дърводелец (според Евангелието). ↑

[16] *Usque ad talones* — на развален латински — чак до петите. ↑

[17] *Гал* — австрийски лекар, създател на френологията, система, според която твърдял, че по формата на черепа могат да се определят умствените способности и душевните склонности. ↑

[18] *Стихове от Малерб* — френски поет от XVI—XVII в. ↑

[20] *Ejusdem farinae* (лат.) — от същото брашно или тесто, както казваме ние. ↑

[21] *Вениамин* — според Библията той бил най-малкият и гален син на Яков; тук — в смисъл на любимец. ↑

[22] *Ариадна* — дъщеря на Минос. Дала на Тезей нишка, с помощта на която той успял да излезе от лабиринта, след като убил Минотавъра (гръцка митология). ↑

[23] *Ultima ratio mundi* (лат.) — с тази перифраза на известния израз, че оръдията са последният аргумент на кралете (*ultima ratio regum*), Растиняк иска да каже, че в обществото, в което живее, парите са решаващият аргумент. ↑

[24] *Долибан* — герой от комедията на Шудар „Глухият или Препълнената странноприемница“. Името му е станало синоним на предан до глупост баща. ↑

[25] ... *получил баронската си титла по време на Свещената империя...* — Наполеон е създал една нова аристокрация, раздавайки титли на свои верни хора или на богаташи, често срещу пари. ↑

ВТОРА ГЛАВА

НАВЛИЗАНЕ В ОБЩЕСТВОТО

Към края на първата седмица на декември Растиняк получи две писма — от майка си и от по-голямата от двете си сестри. Той едновременно подскочи от радост и потрепери от ужас, като видя познатите почерци. Двата тънки листа хартия съдържаха присъда — смърт или живот над надеждите му. Ако изпитваше страх, като си помислеше за бедността на близките си от една страна, от друга Йожен ясно чувстваше предпочитанието им към него и не можеше да не се бои, че е изсмукал последните им капки кръв. Писмото на майка му гласеше:

„Мило дете, изпращам ти, каквото ми искаше. Използвай тези пари за добро; дори да трябва да спасявам живота ти, втори път не ще мога да намеря толкова голяма сума, без да кажа на баща ти, което ще наруши разбирателството в нашето семейство. За да я събера, ще бъдем принудени да ипотекираме имота. Не мога да преценя стойността на планове, които не са ми известни. Но от какво естество могат да бъдат тези планове, та се боиш да ми ги довериш? Няма нужда да пишеш томовете, за да ми обясниш — ние, майките, разбираме всичко от една дума и тази дума би ми спестила тревогата на неизвестността. Не мога да скрия от тебе тягостното впечатление, което ми направи писмото ти. Мили синко, какво ли чувство те е накарало да всееш такъв страх в сърцето ми? Навярно много си страдал, когато си ми писал това писмо, защото аз много страдах, докато го четях. Какъв път смяташ да поемеш? Дали не ще бъдеш принуден да представяш живота си, щастието си за такива, каквито не са, да се срещаш с хора, сред които не можеш да се

движиш, без да правиш разноси не по силите ти, да губиш ценното си за учене време? Скъпи ми Йожен, повярвай на майчиното си сърце — кривите пътища не водят до нищо голямо. Търпението и примирението трябва да бъдат добродетелите на младежи в твоето положение. Не ти се карам, не бих искала към жертвата да се примесва горчивина. Казвам ти думи на майка, която е колкото доверчива, толкова и предвидлива. Ти знаеш какви са твоите задължения, а аз знам колко сърцето ти е чисто, колко добри са намеренията ти. Затова мога без страх да ти кажа: «Тръгвай, любими сине, върви!» Треперя, защото съм майка, но нежно ще съпътстват всяка твоя стъпка нашите благопожелания и благословии. Бъди внимателен, скъпи сине. Ти трябва да си разумен като мъж, защото съдбата на петима души, които обичаш, зависи от тебе. Да, цялото ни щастие е в тебе, както и твоето щастие е наше щастие. Ние молим Бога да ти помага в начинанията ти. В случая леля ти Марсийак се показва нечувано добра. Тя стигна дотам, че отлично разбра какво искаш да кажеш, когато ми говориш за ръкавиците си. Но си призна весело, че има слабост към първородния. Мили Йожен, обичай леля си! Ще ти кажа какво направи тя за тебе едва когато постигнеш целта си. Иначе нейните пари ще ти парят пръстите. Вие, децата, не знаете какво означава да пожертваш спомени! Но какво ли не бихме пожертвали за вас? Тя ме помоли да ти кажа, че те целува по челото и че с тази целувка иска да ти придаде силата често да се чувстваш щастлив. Тази добра, прекрасна жена сама щеше да ти пише, ако пръстите ѝ не бяха засегнати от подагра. Баща ти е добре. Реколтата от 1819 година надмина нашите очаквания. Сбогом, мило дете. Нищо няма да кажа на сестрите ти. Лор също ти праща писмо. Оставям я тя да ти избъбри дребните семейни събития. Дано небето ти помогне да успееш! О, да, мой мили Йожен, ти трябва да успееш! Мъката, която ми причини, беше толкова голяма, че втори път не бих я понесла. Разбрах какво е да си беден, докато мечтаех за богатство, което да дам на детето си.

Сега сбогом. Не ни оставяй без новини и приеми целувките, които ти праща твоята майка.“

Когато дочете писмото, Йожен беше облян в сълзи. Сети се за Горио, който бе смачкал позлатените си съдове и ги бе продал, за да погаси полицата на дъщеря си.

„Майка ти е направила същото със скъпоценности — помисли той. — Леля ти навярно е плакала, докато е продавала реликвите си! С какво право ще проклинаш Анастаси? За егоистичното си бъдеще ти направи това, което тя е направила за любовника си. Кой от двама ви струва повече?“

Студентът усети как нещо непоносимо го пари отвътре. Прииска му се да се откаже от намеренията си, да не приеме тези пари. Изпита благородни тайни угризения, които хората рядко оценяват достойно, когато съдят себеподобните си, но заради тях небесните ангели често оправдават престъпника, осъден от земните правници. Растиняк отвори писмото на сестра си, чиито невинни и прелестни изрази вляха свежест в сърцето му:

„Писмото ти пристигна много навреме, мили братко. Агат и аз искахме да използваме парите си за толкова разнообразни неща, че вече се чудехме какво да си купим. Ти постъпи като слугата на испанския крал, който съборил всичките часовници на господаря си — накара ни да стигнем до съгласие. Вярно, ние все спорехме какво да предпочетем и през ум не ни минаваше, добри ми Йожен, онова, което може да задоволи и двете ни. Агат просто скачаше от радост. През целия ден бяхме като луди «до такава висша степен» (стил на леля), че мама няколко пъти ни каза строго: «Но какво ви е, госпожици!» Мисля, че ако ни се бе поскарала, щяхме да бъдем още по-доволни. Жените сигурно изпитват особено удоволствие, когато страдат заради човека, когото обичат! Само аз малко се умислих и натъжих въпреки радостта си. Сигурно от мене няма да излезе сваятна жена, защото обичам да харча. Бях си купила два колана и едно хубаво шило, за да пробивам

дупки на корсетите си, въобще глупости, така че имах по-малко пари от дебелата Агат, която е пестелива и си крие паричките като сврака. Тя имаше двеста франка! А аз, бедно мое братче, само сто и петдесет. Така ми се пада! Просто ми се искаше да си хвърля колана в кладенеца, ще ми бъде тежко да го нося. Аз те ограбих. Агат беше чудесна. Каза ми: «Нека общо да изпратим триста и петдесетте франка!» Но не мога да се сдържа да не ти разправа всичко, както си беше. Знаеш ли какво направихме, за да се покорим на твоята заповед? Взехме прословутите си пари и тръгнахме уж на разходка. Стигнахме до големия път, а оттам тичешком до Рюфес, където чисто и просто ги предадохме на господин Грембер, който държи кралската пощенска кантора. На връщане се чувствахме леки като лястовици. «Дали щастието не ни прави толкова леки?» — запита Агат. И си говорихме още толкова неща, които няма да ви повторя, господин парижанино, защото се отнасят изключително до вас. О, мили братко, много те обичаме — това е, казано с две думи. Колкото до опазване на тайната, според леля пакостници като нас са способни на всичко — дори и да мълчат. Мама тайнствено ходи заедно с леля до Ангулем и двете най-дипломатично премълчаха висшите цели на това пътуване, извършено след дълги съвещания, от които ние бяхме изключени, както и господин баронът. Големи заговори поглъщат вниманието и умовете в кралство Растиняк. Муселинената рокля, обсипана с ажурни цветя, която инфантките бродират за нейно величество кралицата, напредва в най-дълбока тайна. Остават ни още само два плата на полата. Решено бе откъм Вертьой да не се прави стена, ще се сади жив плет. Резултатът от това е, че народът ще се лиши от плодовете на дърветата, които трябваше да растат, опрени на стената, но на посетителите ще се достави красива гледка. Ако предполагаемият наследник има нужда от кърпички, предупреждава се, че знатната вдовица Дьо Марсийак, ровейки в сандъците си, известни под името Помпей и Херкуланум, е открила парче

прекрасно холандско платно, чиято наличност ѝ бе неизвестна. Така че принцесите Агат и Лор поставят на негово разположение своите игли и все още доста червените си ръце. Двамата принцове, дон Анри и дон Габриел, не са се отказали от пагубния си навик да се тъпчат с гроздов петмез, да ядосват сестрите си, да не учат, да се забавляват с издирване на птичи гнезда, да вдигат шум и да режат, въпреки законите на страната, ракити, за да си дялкат пръчки. Папският нунций, неофициално наричан господин свещеник, ги заплашва с отлъчване от църквата, в случай че продължат да изоставят светите канони на граматиката заради бойни оръжия от бъз. Сбогом, мили братко, никое писмо не е съдържало толкова пожелания за твоето щастие и толкова удовлетворена обич. Когато си дойдеш, чакаме да ни разправиш много неща! На мене ще кажеш всичко, защото съм най-голяма. Леля ни подметна за някакви твои успехи във висшето общество.

*За дама една се говори, а другото се
премълчава...*

Пред нас, разбира се! Слушай, Йожен, ако искаш можем да минем без кърпички и да ти направим ризи. Бързо ми отговори по този въпрос. Ако ти са нужни хубави и добре ушити ризи, трябва веднага да се заловим за работа. Ако в Париж има някакви модели, които не знаем, изпрати ни един, главно за маншетите. Сбогом, сбогом! Целувам те по челото от лявата страна, по слепоочието, което принадлежи изключително на мен... Оставям последната страница за Агат, която ми обеща да не чете какво съм ти писала. Но за да съм сигурна, аз ще стоя до нея, докато ти пише. Твоя любеща те сестра

Лор дьо Растиняк“

„О, да — рече си Йожен. — Аз трябва непременно, на всяка цена трябва да забогатея! Никакви съкровища не могат да изплатят такава преданост. Бих искал да им доставя цялото възможно щастие. Хиляда и петстотин франка — помисли си той след малко. — Всеки франк трябва да улучи делта! Лор е права. Ей богу, имам само ризи от дебело платно. За чуждо щастие момичетата са способни на хитрост като същински разбойници. Толкова е невинна, а е прозорлива, щом се отнася до мене; тя е като небесен ангел, който прощава земните грехове, без да ги разбира.“

Светът беше негов! Веднага повика шивача си, поговори с него и го плени. След като беше видял господин Дьо Трай, Растиняк бе разбрал влиянието на шивачите в живота на младите хора. Уви, няма средно положение — шивачът е или смъртен враг, или приятел, спечелен с пари. В лицето на своя шивач Йожен намери човек, който разбираше бащинската роля, предоставена на занаята му, и се смяташе като връзка между настоящето и бъдещето на младежите. И от благодарност Растиняк създаде славата на този човек, с една фраза, казана на място, изкуство, в което по-късно той се отличи:

— Знам два негови панталона, благодарение на които станаха две сватби с по двадесет хиляди франка зестра.

Хиляда и петстотин франка и неограничен кредит у шивача! В този миг бедният южняк не се съмняваше вече в нищо и слезе на вечеря с неопределения израз, присъщ на момчетата, щом разполагат с малко по-голяма сума. Влезе ли някоя пара в джоба на студент, в него сякаш се издига някаква фантастична колона, на която той се възправя. Започва да върви по-сигурно. Има чувството, че е намерил опорна точка за своя лост, погледът му става ясен, открит, движенията му — пъргави; скромни и стеснителни, до предния ден той би се оставил дори да го набият, но сега е готов да удари плесница и на министър-председател. С него става необикновена промяна: весел, великодушен, отворен, той желае всичко, може всичко и си наумява какво ли не. С една дума, доскоро като безкрила птица, сега той разбира, че може да лети. Студентът без пари грабва каквото удоволствие му падне като куче, което с цената на хиляди опасности докопва кокал, строшава го, изсмуква мозъка и побягва. Но младеж, който държи в джобчето на жилетката си няколко преходни жълтици, бавно вкусува удоволствията си, съзерцава ги, наслаждава им се, плува в облаците, забравя

значението на думата „немотия“. Цял Париж му принадлежи. На тази възраст всичко блести, свети, пламти! Това са години на жизнерадостна сила, която така си и пропада — не я използват нито мъжете, нито жените! Години на заеми и на остри безпокойства, които удесеторяват удоволствието от всички наслади! Който не се е движил по левия бряг на Сена между улиците Сен-Жак и Сен-Пер^[1], нищо не е разбрал от човешкия живот!

„Ах, да знаеха парижанките — казваше си Растиняк, като гълташе варените круши по два и половина сантима парчето, поднасяни от госпожа Воке, — тук да търсят любовта!“

В този миг служещ от кралската поща позвъни на пътната врата и влезе в трапезарията. Попита кой е господин Йожен дьо Растиняк, връчи му две торбички и му даде да се разпише в книгата. Проницателният поглед на Вотрен шибна Растиняк като камшик:

— Сега ще можете да си платите уроците по фехтовка и стрелба.

— Изглежда, че корабите от Америка са пристигнали — каза госпожа Воке, като гледаше торбичките.

От страх да не издаде алчността си, госпожица Мишоно отмести поглед встрани.

— Вие имате добра майка — забеляза госпожа Кутюр.

— Господинът има добра майка — повтори Поаре.

— Да, изцедила си е кръвчицата — рече Вотрен. — Сега ще можете да играете комедиите си, да се движите в обществото, да хвърляте въдица за зестри, да танцувате с графини, окичени с прасковени цветчета в косите. Но все пак ме послушайте, младежо, ходете на стрелбището.

И Вотрен направи движение, сякаш се целеше в противник. Растиняк понечи да даде почерпка на пощаджията, но джобовете му се оказаха празни. Вотрен извади един франк и го хвърли на човека.

— Имате солиден кредит — подхвърли той и изгледа студента.

Растиняк бе принуден да му поблагодари, макар че не можеше да го понася след острия разговор в деня, когато се бе върнал от посещението си у госпожа Дьо Босеан. През последната седмица двамата не си говореха, само се наблюдаваха. Студентът напразно се питаше защо. Вероятно мислите действат на разстояние право пропорционално на силата, с която са отправени, и удрят там, където мозъкът ги изпраща — съгласно закон, подобен на закона, който движи

снаряд, изстрелян от оръдие. Въздействието им може да бъде различно. Ако съществуват хора слаби по природа, в които мисълта се вбива и ги опустошава, то има и силни хора, черепи с медна броня, о които чуждата воля се сплесква и пада като куршум, изстрелян в каменна стена; има и мекушави хора, сякаш направени от памук, в които чуждите мисли попадат, без да избухнат, както снаряд в рохкавата пръст на редут. Главата на Растиняк беше пълна с барут, от онези глави, които избухват при най-слабия удар. Той беше толкова жизнено млад, че не можеше да не даде достъп на нахлулите отвън мисли, на заразата от чувства, която предизвиква толкова странни явления, необясними и за самите нас. Вътрешното му прозрение не отстъпваше на орловия му поглед. Духовните му сетива имаха онази тайнствена възприемчивост, онази пъргавина в долавяне и донасяне на сведението, които ни удивляват у забележителните хора, способни като ловките фехтовчици веднага да открият слабото място на всяка броня. Впрочем през последния месец у Йожен се бяха развили колкото качества, толкова и недостатъци. Недостатъците му се дължаха на висшето общество и на нарастващите му възжелания. Едно от качествата му беше южняшката живост, която кара човек да върви право срещу трудността, за да я преодолее, и не му позволява, ако е роден отвъд Лоара, да се спре пред каквото и да било съмнение; качество, което северняците наричат недостатък; според тях Мюра^[2] се бил издигнал благодарение на него, но на него се дължала и смъртта му. От всичко това трябва да се заключи, че ако южнякът съумее да съчетае хитростта на Севера със смелостта на хората отвъд Лоара, той е завършен човек и става крал на Швеция^[3]. Така че Растиняк не можеше по-дълго да стои под обстрела на Вотрен, без да поиска да разбере дали тази личност е негов враг или приятел. Понякога му се струваше, че този странен човек прозира страстите му, чете в сърцето му, докато сам остава непроницаем, сякаш притежаваше невъзмутимата дълбочина на сфинкс, който всичко знае, всичко вижда и нищо не издава. И понеже сега джобовите на Йожен бяха пълни, той се разбунтува.

— Направете ми удоволствието да почакате — каза той на Вотрен, който бе допил кафето си и ставаше.

— Защо? — попита мъжът и взе железния си бастун, с който обичаше да си играе, като го въртеше, сякаш искаше да покаже, че

няма да се побои и от четирима разбойници.

— Да се разплатим — продължи Йожен, бързо развърза една от торбичките и брой сто и четиридесет франка на госпожа Воке, като ѝ каза: — Добри сметки, добри приятели. Значи, пансионът ми е платен до свети Силвестър. Развалете ми тези пет франка.

— Добри сметки, добри приятели — повтори Поаре, като гледаше Вотрен.

— Ето ви един франк — каза Растиняк и подаде монетата на сфинкса с перука.

— Вас сякаш ви е страх да ми дължите нещо! — възкликна Вотрен и прониза младежа с поглед, който проникна до дъното на душата му. После му отправи една от онези свои подигравателни, диогеновски усмивки, от които Йожен неведнъж бе кипвал.

— Да... точно така — отвърна студентът; той бе станал, за да се качи в стаята си, и държеше двете торбички в ръка.

Вотрен се готвеше да излезе през вратата за салона, а Йожен — през другата, която водеше към стълбите.

— Знаете ли, господин маркиз Дьо Растинякорама, че това, което ми казвате, не е много учтиво — спря се Вотрен, блъсна вратата към салона и се приближи до студента, който го изглежда хладно.

Растиняк затвори вратата на трапезарията и отведе Вотрен в коридорчето за стълбата, която отделяше трапезарията от кухнята и имаше врата с решетесто прозорче към градината. Тук в присъствието на Силви, която бе изскочила от кухнята, студентът каза на Вотрен:

— Господин Вотрен, аз не съм маркиз и не се наричам Растинякорама.

— Ще се сбият — безстрастно рече госпожица Мишоно.

— Ще се сбият! — повтори Поаре.

— Как не! — отвърна госпожа Воке и погали купчинката жълтици.

— Ето ги, отиват под липите — извика госпожица Викторин и стана да погледне в градината. — Горкото момче, то все пак е право.

— Да се качваме, мила — каза госпожа Кутюр. — Това не е наша работа.

Когато Викторин и госпожа Кутюр станаха да си вървят, на вратата се изправи дебелата Силви и им препречи пътя.

— Що ли става? — рече тя. — Господин Вотрен вика на господин Йожен: „Да се обясним!“ После го хвана под ръка и ей ги сега отидоха в ангианарите.

В този миг пристигна Вотрен.

— Да не се уплашите, мамо Воке — каза засмяно той. — Ще си изпробвам пистолетите под липите.

— О, господине — обърна се Викторин към него и умолително сплете ръце, — защо искате да убиете господин Йожен?

Вотрен отстъпи две крачки и изгледа Викторин.

— Ето ти нова история! — възкликна той насмешливо и момичето се изчерви. — Мило момче, нали? Идва ми нещо на ум — продължи Вотрен. — И двама ви ще направя щастливи, хубаво дете.

Госпожа Кутюр хвана възпитаницата си за ръката и я отведе, като ѝ пошепна на ухото:

— Викторин, аз просто не мога да ви разбера тази сутрин.

— Не желая да се стреля в моя дом — рече госпожа Воке. — Ще вземете да изплашите съседите и да ми домъкнете полиция!

— Хайде, успокойте се, мамо Воке — отвърна Вотрен. — Няма такава опасност. Ще отидем на стрелбището.

Той настигна Йожен и свойски го хвана под ръка.

— Дори да ви докажа, че от тридесет и пет крачки пет пъти поред улучвам асо пика — каза му той, — пак няма да ви уплаша. Изглежда, лесно кипвате, ще се оставите да ви убият като идиот.

— Взехте да отстъпвате — измърмори Йожен.

— Я не ме ядосвайте — отвърна Вотрен, после добави — Днес не е студено, да отидем да седнем там — и посочи боядисаните в зелено столове. — Имам да говоря с вас. Там никой не ще ни подслушва. Вие сте добро момченце, не ви желая злото. И ви казвам, аз Измами... (хиляди дяволи!) Аз, Вотрен, ви казвам, че ви обичам. А защо ви обичам, ще ви обясня. Междувременно знайте, че ви познавам така, сякаш сам съм ви създал, и ще ви докажа това. Сложете тук торбичките си — продължи той, като му посочи кръглата маса.

Растиняк остави парите на масата и седна. Тази невероятно рязка промяна, настъпила в поведението на Вотрен, събуди любопитството му. До преди малко той искаше да го убива, а сега се представяше за покровител.

— Вие бихте желали да знаете кой съм, какво съм правил или какво правя — поде Вотрен. — Прекалено сте любопитен, момчето ми. Хайде, успокойте се. Какво още има да чуете! Не ми провървя. Най-напред ме изслушайте. После ще ми отговорят. Това е, с две думи, моето минало. Кой съм? Вотрен. Какво правя? Каквото си искам. Да не говорим повече по този въпрос. Искате ли да знаете какъв ми е характерът? Добър съм с онези, които са добри към мене или които са ми по сърце. На тях всичко е позволено, могат да ме настъпват колкото си искат, няма да им кажа: „Пази се!“ Но, дявол да го вземе, аз съм зъл като дявол с онези, които ми създават неприятности или не ми допадат. При това искам да ви предупредя, че като нищо убивам човек! — и той плю. — Само че гледам да го убия чисто, и то само ако е напълно необходимо. Аз съм „артист“, както казвате вие. Чел съм спомените на Бенвенуто Челини, не ме гледайте така, при това на италиански! От този човек научих, а той е бил разбойник на място, та от него научих да подражавам на провидението, което ни избива за щяло и не щяло, и да обичам красотата, където и да я срещна. Не е ли чудесна игра да си сам срещу всички и да имаш късмет? Доста съм размишлявал върху сегашното състояние на вашия обществен безпорядък. Дуелът е детска игра, момчето ми, глупост. Когато един от двама живи хора трябва да изчезне, ще бъдеш глупак, ако се оставиш на случайността. Дуел ли? Та това е ези-тура! Аз улучвам пет пъти едно след друго в асо пика, при това нанизвам всеки куршум върху предишния, и то от тридесет и пет крачки разстояние! Когато човек е надарен с такава способност, може да е сигурен, че ще повали противника си. Добре, но веднъж стрелях по един човек от двадесет крачки и не го уцелих. А той, простакът, никога в живота си не беше хващал пистолет. На, вижте — и странният човек разкопча жилетката си и показва косматите си като мечи гръб гърди, покрити с червеникаво руно, едновременно отвратително, отблъскващо и страшно, — този левак ми опърли козината — добави той, като сложи пръста на Растиняк върху една дупка на гърдите си. — Но по онова време аз бях дете, на вашите години, двадесет и една. Още вярвах в нещо, в любовта на жената и други подобни глупости, в които и вие ще се забъркате. Щяхме да се бием, нали? Можеше да ме убие. Представете си, че аз отида в земята, къде ще идете вие? Би трябвало да се махнете, да заминете за Швейцария, да ядете таткови пари, пък той, баща ви де, не е чак

толкова богат. Сега ще ви обясня в какво положение се намирате. Но ще го сторя с превъзходството на човек, който е разбрал земните неща и е видял, че съществуват само две възможности — или тъпа покорност, или бунт. Аз на нищо не се покорявам, ясно ли е? Знаете ли колко ви трябват на вас, тъй както сте тръгнали? Един милион, и то бързо. Иначе, както карате ден за ден, може да стигнете до мрежите на Сен-Клу^[4], за да разберете дали има някакво висше същество. Аз ще ви дам този милион.

Той млъкна и изгледа Йожен.

— Аха, сега почнахте да гледате по-любезно чичо си Вотрен. Като чухте тези думи, заприличахте на девойка, на която казват: „Тази вечер!“ и тя започва да се докарва, да се облизва като котка, когато пие мляко. Чудесно! Сега да си поговорим по мъжки! Ето каква ви е сметката, младежо. Там, значи, имаме татко, мама, леля, две сестри (на осемнадесет и на шестнадесет години), две братчета (на петнадесет и на девет години). Това е списъкът на екипажа. Лелята възпитава сестрите. Свещеникът идва да дава уроци по латински на двамата братя. Семейството яде повече каша от кестени, отколкото бял хляб, таткото си пази панталоните, мама едва може да си ушие по една зимна и по една лятна рокля, сестричките карат както дойде. Всичко знам, бил съм на Юг. У вас работите трябва да вървят горе-долу така; щом получавате по хиляда и двеста франка годишно, имотецът ви дава едва по три хиляди. Имаме готвачка и слуга, защото трябва да се държим на положение, нали таткото е барон. А ние имаме амбиции, имаме Босеанови за съюзници, пък ходим пеш, жадуваме за богатство, а нямаме и пет пари, ядем буламачите на мама Воке, а обичаме хубавите вечери в Сен-Жермен, спим върху сламеник, а искаме разкошен дом! Не порицавам желанията ви. Да има човек амбиция, сърце мое, не всекиму е дадено. Попитайте жените какви мъже предпочитат — амбициозните. Амбициозните имат по-здрав кръст, повече желязо в кръвта, сърцето им е по-горещо. А жената в разцвета на силата си се чувства толкова щастлива и красива, че пред всички мъже предпочита онзи, чиято сила е огромна, макар да има опасност той да я сломи. Правя, списък на желанията ви, за да ви задам главния въпрос. Ето какъв е той: изпитваме вълчи глад, зъбките ни са остри. Какво да направим, за да напълним тенджерата? Първо, трябва да изядем кодекса, а това не е забавно и от него нищо не се научава; но

трябва. Добре. Вземаме си дипломата, за да станем председател на углавен съд, да пращаме на каторга клетници, които струват повече от нас, с по едно КР^[5] на рамото, и да доказваме на богатите, че могат да спят спокойно. Не е весело, освен това иска много време. Първо две години ще се мъкнем из Париж, ще гледаме прелестите, които ни привличат, без да можем да се докоснем до тях. Уморително е да желаш, без никога да удовлетвориш желанията си. Ако бяхте блед, ако бяхте мекотело, нямаше да има опасност: но ние имаме кръв, буйна като на лъв, и такава жажда за живот, че можем да извършим по двадесет глупости на ден. Така че тази мъка, най-страшната и в ада на добрия Дядо Господ, ще ви сломи. Да приемем, че сте разумен, че пиете само мляко и съчинявате елегии; понеже сте благороден, след дълги мъки и лишения, които могат да накарат и куче да побеснее, ще трябва най-напред да станете заместник на кой знае какъв чешит в някой забутан град и правителството ще ви подхвърли хиляда франка, които ще ви задоволят, колкото попара — месарски пес. Лай по крадците, говорй в полза на богатите, пращай юначагите на гилотината. Благодарим!

Ако нямате покровители, така и ще си изгниете във вашето провинциално съдилище. Към тридесет години ще бъдете съдия с хиляда и двеста франка годишно, ако дотогава не сте захвърлили съдийската мантия. Като станете на четиридесет, ще се ожените, да речем, за някоя мелничарска дъщеря с някакви си шест хиляди рента. Благодарим. Ако ли пък намерите покровители, на тридесет години ще станете кралски прокурор с три хиляди франка заплата и ще се ожените за кметска щерка. А направите ли някоя дребна подлост, като например да четете върху бюлетините Вилел вместо Манюел^[6] (има рима и с това човек може да си успокои съвестта), на четиридесет ще бъдете главен прокурор, ако щете, депутат. Забележете, скъпо дете, че междувременно съвестта ни ще е поизлиняла, че двадесет години сме се отегчавали, преживявали сме тайни страдания, че сестричките ни вече ще бъдат стари моми. При това покорно ви моля да си отбележите, че във Франция има всичко на всичко двадесет главни прокурори и двадесет хиляди кандидати за тази чест, между които се срещат шмекеи, способни да продадат и семейството си, за да се издигнат с едно стъпало. Ако тази професия ви отвращава, да видим нещо друго. Може би барон Дьо Растиняк иска да стане адвокат? Охо,

прекрасно! Десет години ще трябва да се поизмъчите, да харчите по хиляда франка месечно, да имате библиотека, кантора, да се движите в обществото, да целувате пешовете на преуспелите колеги, за да имате дела, да лижете пода на Съдебната палата. Ако този занаят ви доведе донякъде, нямам нищо против; намерете ми петима адвокати в Париж, които на петдесет години печелят повече от петдесет хиляди франка! Дума да не става! По-добре да стана пират, отколкото да си затрия душата. Впрочем откъде ще намерите тези пари? Всичко дотук не е много весело. Има един изход — жена със зестра. Значи — да се ожените. С други думи — да си вържете камък на врата. Освен това, ако се ожените за пари, какво ще стане с вашето чувство за чест, с вашето благородство? По-добре още днес да пратите по дяволите обществото с неговите условности. Да речем, че не е голяма работа да лежиш като змия при жена си, да лижеш краката на майка ѝ, да правиш такива низости, че и свиня да се отврати, пфу! И поне да си щастлив! Но вие ще бъдете нещастен като помийна яма с жена, за която бихте се оженили по такъв начин. По-добре да се борите с мъже, отколкото да сте на нож с жена си. Вие, младежо, сте на кръстопътя на живота, избирайте! Та вие вече сте избрали: ходили сте при братовчедка си Дьо Босеан и сте усетили уханието на лукса. Ходили сте у госпожа Дьо Ресто, дъщерята на дядо Горио, и сте усетили уханието на парижанката. Когато този ден се върнахте, на челото ви бе написана една дума, която аз отлично разчетох: „Да преуспея!“ И то на всяка цена. „Браво, казах си аз, този юнак ми харесва.“ Дотрябвах ви пари. Но откъде? Пуснахте кръв на сестричките. Всички братя повече или по-малко ограбват сестрите си. След като измъкнахте Господ знае как тези хиляда и петстотин франка, та нали по вашенско има повече кестени, отколкото петфранкови монети, вие сте готов да тръгнете да мародерствате като войник. А какво ще правите после? Ще работите ли? Трудът, така, както го разбирате вие сега, осигурява на старини квартира у мама Воке на момчета от рода на Поаре. Бързото забогатяване е целта, която в този миг си поставят петдесет хиляди момчета във вашето общество. Вие сте само един от тези петдесет хиляди. Можете да си представите какви усилия са ви необходими, колко яростна ще бъде борбата. Трябва да се изядете едни други като паяци в буркан, като се има предвид, че не съществуват петдесет хиляди доходни места. Знаете ли как се напредва тук? Чрез блестящ

гений или чрез умело продажничество. Сред тази човешка маса трябва или да връхлетите като снаряд, или да се промъкнете като чума. Честността за нищо не служи. Хората се огъват пред мощта на гения, мразят го, мъчат се да злословят по негов адрес, защото той взема, без да дели; но отстъпват, ако упорства; с една дума, падат на колене пред него, ако не са успели да го заровят в калта. Поквара има колкото щещ, талантът е рядкост. Така че покварата е оръжието на посредствеността, която е масова, и вие навсякъде ще усещате нейните стрели. Ще видите жени, чиито съпрузи получават всичко на всичко по шест хиляди годишно, а те харчат не по-малко от десет хиляди само за тоалети. Ще видите чиновници с по хиляда и двеста франка заплата да купуват земи. Ще видите жени, които проституират, за да се возят в колата на сина на някой пер на Франция, защото в Лоншан той може да се движи по средата на шосето. Вие видяхте как нещастният глупак Горио плаща полицата на дъщеря си, чийто съпруг има петдесет хиляди доход. Опитайте се да направите две крачки из Париж, без да срещнете някоя адска машинация. Залагам си главата срещу една от тези марули, че у първата жена, която ви хареса, ще попаднете в гнездо на оси, ако ще тя да е богата, красива, млада. До една престъпват законите и са на нож с мъжете си по всички въпроси. Никога няма да свършим, ако седна да ви обяснявам какви сделки се вършат заради любовници, за парцали, за деца, за домакинството или от суета, рядко от добродетел, в това можете да бъдете убеден. Така че порядъчният човек е общ враг. Но как си представяте вие порядъчния човек? В Париж порядъчен човек е този, който мълчи и отказва да дели. Не ви говоря за онези нещастни илоти, които опъват, без да чакат възнаграждение за труда си, тях аз ги наричам „Орден на божите кравички“. Разбира се, това е добродетелта в пълния разцвет на своята глупост, но в същото време и мизерия. Отсега мога да си представя каква гримаса ще направят тези хорица, ако Бог рече да ни изиграе лоша шега и не се появи в деня на Страшния съд. Така че, ако искате да се издигнете бързо, още отсега трябва да сте богат или да изглеждате богат. Тук, за да забогатеете, трябва да играете на едро. Иначе ще мошеничествате на дребно. Покорно благодаря! Ако в стоте професии, които можете да изберете се намерят десет души, които са напреднали бързо, тях ги наричат крадци. Вадете си заключенията. Това е животът. Не е по-хубав от готвенето и също толкова вони; а щом

си си поставил за цел да направиш нещо, няма как да не си измърсиш ръцете.

Само трябва да знаете как се измива мръсотията. В това се състои целият морал на нашето време. Ако така ви говоря за хората, то е, защото те сами са ми дали това право, познавам ги. Да не мислите, че ви упреквам? Съвсем не. Винаги е било така. Моралистите никога няма да ги променят. Човекът си е несъвършен. Той е повече или по-малко лицемер, а глупците казват, че е нравствен или безнравствен. Не принизявам богатите за сметка на народа — човекът е един и същ — и горе, и долу, и в средата. Но сред този добитък на всеки милион се срещат по десетина разбойника, които се поставят над всичко, дори и над законите. Аз съм един от тях. Ако сте издигнат човек, вървете право към целта и горе главата. Но ще трябва да се борите със завистта, клеветата, посредствеността, срещу всички. Наполеон се сблъскал с един министър на войната на име Обри, който насмалко не го пратил в колонии. Помислете си! Всяка сутрин проверявайте дали имате повече воля, отколкото предния ден. При това положение ще ви направя едно предложение, което никой не би отхвърлил. Слушайте ме. Както разбирате, аз съм намислил нещо. Намислил съм да живея като патриарх в голямо имение, към петдесет хиляди декара, в Съединените щати, на Юг. Искам да стана плантатор, да имам роби, да натрупам няколко милиончета от продажба на волове, на тютюн, гори, да живея като крал, да правя каквото си ща, да водя живот, за какъвто тук нямаме представа, защото се врем в гипсови бърлоги. Аз съм велик поет. Само че не пиша стихове — поезията ми е в моите действия и чувства. В момента притежавам петдесет хиляди франка, с които бих могъл да купя едва четиридесет негри. Трябват ми двеста хиляди франка, защото искам да имам двеста негри, за да задоволя склонността си към патриархален живот. Разбирате ли, негрите са като отгледани деца, с които правиш, каквото си щеш, без някой любопитен кралски прокурор да ти иска сметка. С този черен капитал след десет години ще имам четири милиона. Ако успея, никой няма да седне да ме пита: „Ти кой си?“ Ще бъда господин Четиримилионов, гражданин на Съединените щати. Ще бъда на петдесет години, още няма да съм грохнал, ще се забавлявам, както намеря за добре. С две думи — ако аз ви дам зестра един милион, ще ми осигурите ли тези двеста хиляди? Двадесет на сто комисиона, а? Много ли е? Вие ще накарате женичката

си да ви обикне. След като се ожените, две седмици ще се правите на тревожен, изтерзан, ще потъгвате. После една нощ, след известните там фокуси, между две целувки, ще заявите на жена си, че имате двеста хиляди франка дълг, като започнете с думите „моя любов“! Най-изискани момчета всеки ден разиграват тази комедия. Никоя млада жена не отказва кесията си на този, който ѝ е взел сърцето. Да не мислите, че ще загубите? Не. Ще намерите възможност с някаква сделка да си върнете двестата хиляди. С тези пари, при вашия ум, ще натрупате каквото си искате богатство. Ergo^[7] за шест месеца ще осигурите собственото си щастие, щастието на една приятна жена и на татко Вотрен, без да се смята семейството ви, което зиме си духа пръстите по липса на дърва. Не се изненадвайте нито от предложението ми, нито от искането ми! От шестдесет сполучливи брака, които се сключват в Париж, четиридесет и осем са на основата на подобни пазарлъци. Нотариалната палата застави господин...

— Какво трябва да направя? — алчно запита Растиняк, като прекъсна Вотрен.

— Почти нищо — отвърна мъжът и радостно потръпна като въдичар, усетил, че рибата кълве. — Изслушайте ме внимателно! Сърцето на едно бедно, нещастно момиче е като суха гъба, жадна да се напои с любов, суха гъба, която се разтваря, щом върху нея падне капчица чувство. Да ухажваш девойка, която живее в самота, в отчаяние, в нищета, без да подозира бъдещото си богатство, Господи! Та това е все едно да имаш сервиран кент флош, да знаеш предварително номера, който ще излезе на лотария, да играеш на борсата, като си осведомен кои акции ще се покачат. Създавате нерушим брак върху дълбоки основи. На момичето се изсипват милиони и то ги хвърля в краката ви, сякаш са камъни: „Вземи ги, любими! Вземи ги, Адолф! Вземи ги, Алфред! Вземи ги, Йожен!“ — ще каже тя, ако Адолф, Алфред или Йожен са имали досетливостта да направят някои жертви за нея. Под жертви разбирам да продадете стар фрак, за да я заведете в „Кадран-Бльо“ на гъби с пържени филийки, а оттам вечерта да отидете в театър „Амбигю комик“, да заложите часовника си, за да ѝ подарите шал. Не ви говоря за любовните писъмца, нито за разните хватки, на които жените толкова държат, като например да понапръскате с вода вместо със сълзи писмото, което ѝ пращате, когато сте далеч от нея. Но, както ми изглежда, вие отлично

познавате любовния жаргон. Разбирате ли, Париж е като горите в Новия свят. В тях бродят двадесет различни диви племена — илинойс, хурон — и всяко си има свой вид лов. Вие пък сте ловец на милиони. Служите си с клопки, примки, стръв. Има много начини да се ловува. Едни гонят зестри, други разпродажби, някои ловят съвести, други продават доверителите си с вързани ръце и крака. Ако се върнеш с пълна торба, поздравяват те, честват те в доброто общество. Но нека бъдем справедливи към тази гостоприемна земя — няма по-търпим град в света. Ако гордите аристократи на всички европейски столици отказват да допускат в редовете си безчестния милионер, Париж му отваря обятията си, стича се на празненствата му, яде вечерите му и се чука с безчестието му.

— Но къде да намеря такова момиче? — каза Йожен.

— Та то е ваше, то е пред вас!

— Госпожица Викторин ли?

— Познахте! Познахте!

— Как така?

— Та тя вече е влюбена във вас, вашата малка баронеса Дьо Растиняк!

— Но тя няма нито стотинка — възрази учудено Йожен.

— Аха, стигнахме до въпроса! Още две думи — каза Вотрен. — Всичко ще ви стане ясно. Дядо ви Тайфер е стар мошеник, разправят, че убил най-добрия си приятел по време на революцията. Той е от ония юнаци, за които ви споменах; не се влияе от общественото мнение. Банкер е, главен съдружник на фирмата „Фредерик Тайфер и сие“. Има един син, на когото иска да остави цялото си богатство, като обезнаследи Викторин. Не обичам такива неправди. Аз съм като Дон Кихот, обичам да закрилям слабите срещу силните. Ако Бог реши да му вземе сина, Тайфер ще прибере дъщеря си — ще иска да има някакъв наследник, естествено, но глупаво чувство, а той вече не може да има деца, знам това. Викторин е кротка и мила, бързо ще омотае баща си и с камшика на чувството ще го върти както си ще като германски пумпал! А толкова ще бъде трогната от любовта ви, че няма да ви забрави и ще се омъжи за вас. Аз се нагърбвам с ролята на провидението, ще изпълня божата воля. Имам един приятел, за когото съм се жертвал, полковник от Лоарската армия, неотдавна постъпи в кралската гвардия. Той се вслуша в съветите ми и стана роялист — не

е от онези глупаци, които държат на убеждението си. Искам да ви дам още един съвет: не дръжте нито на убежденията, нито на думата си. Ако някой ви ги поиска, продайте му ги. Човек, който се хвали, че никога не мени убежденията си и се нагърбва винаги да върви по права линия, е глупак, който вярва в безпогрешността. Няма принципи, има само събития; няма закони, само обстоятелства; изключителният човек се приспособява към събитията и обстоятелствата, за да ги ръководи. Ако съществуваха строго определени принципи и закони, народите нямаше да ги сменят, както си сменят ризите. Отделната личност не е длъжна да бъде по-мъдра от цяла нация. Човекът, направил най-малко услуги на Франция, е идол, почитан за това, че винаги е гледал на кръв, а фактически заслужава най-много да го сложим в Промисления музей сред машините, с надпис „Лафайет“; докато всеки хвърля камъни срещу принца^[8], който дълбоко презира човечеството и му плюе в лицето толкова клетви, колкото то заслужава, но осуети подялбата на Франция на Виенския конгрес: дължим му венци, а го пръскаме с кал. Охо, знай ги аз житейските неща! На колко души са ми известни тайните! Но както и да е. Ще имам непоклатими убеждения в деня, когато срещна три глави на едно мнение по въпроса как да се приложи даден принцип. Има още дълго да чакам! В съдилищата няма да намерите трима съдии, които да са на еднакво мнение дори по един член от закона. Но да се върнем на моя човек. Стига да му кажа, и той отново ще разпъне Христос на кръст. Достатъчна е една дума на неговия татко Вотрен и той ще се скара с оня тип, който и пет франка не ще да прати на бедната си сестра, и...

Вотрен се изправи, застана мирно и направи движение на фехтовчик, който напада.

— И хайде на оня свят — добави той.

— Какъв ужас! — рече Йожен. — Вие се шегувате, господин Вотрен.

— Хайде, хайде, спокойно — продължи Вотрен, — не ставайте дете; впрочем ако ви забавлява, кипнете, ядосайте се! Кажете, че съм подлец, престъпник, мошеник, разбойник, но не ме наричайте крадец или шпионин! Хайде де, говорете, изкарайте си го на мене! Прощавам ви, това е толкова естествено на вашата възраст! И аз бях такъв! Само че размислете. Някой ден ще извършите нещо по-лошо. Ще вземете да кокетирате с някоя хубава жена за пари. И не е да не ви е минало през

ум такова нещо — добави Вотрен. — Защото как смятате да се издигнете, ако не разчитате на любовта? Добродетелта, драги мой студенте, не може да се дели. Или я има, или я няма. Говорят ни да си изкупваме греховете. Чудесна система, няма що, изкупваш грях чрез покаяние! Да съблазниш жена, за да се изкачиш на дадено стъпало от обществената стълба, да скараш децата в някое семейство и всички там подлости, които се вършат под прикритието на домашното огнище или другояче, това какво е според вас? Надеждата и любовта ли? Защо дендито, което в една нощ отнема половината от богатството на някое момиче, се осъжда на два месеца затвор, докато беднякът, откраднал хиляда франка при утежняващи вината обстоятелства, се изпраща на каторга? Това са то вашите закони. В тях няма нито един член, който да не води до нелепости. Човекът с жълти ръкавици и лъжливи думи е извършил убийство, вярно, кръв не е пролята, но е дадена; крадецът е отворил вратата с шперц — и двамата са действали нощем! Между това, което ви предлагам, и това, което един ден сам ще извършите, няма друга разлика освен пролятата кръв. Та нима вие вярвате в нещо неизменно на този свят? Презирайте хората и търсете в мрежата на закона дупки, през които можете да се промъкнете. Тайната на всяко необяснимо забогатяване е някое престъпление, но то е забравено, защото е било извършено чисто.

— Престанете, господине! Не искам да ви слушам повече, ще ме накарате да се усъмня и в себе си. Засега мога да действам само по чувство.

— Както щете, прекрасно дете. Мислех, че сте по-силен — рече Вотрен. — Нищо повече няма да ви кажа. Все пак една последна дума. — И той погледна втренчено студента. — Вие знаете тайната ми.

— Младеж, който се отказва от предложението ви, ще съумее да я забрави.

— Е, това добре го казахте, просто ми е приятно. Друг, знаете ли, нямаше да е толкова придиличив. Помнете какво искам да направя за вас. Давам ви две седмици. Да или не — среден път няма.

„Каква желязна логика има този човек! — помисли Растиняк, като гледаше колко спокойно Вотрен си отива, стиснал бастуна под мишница. — Той направо ми каза същото, което госпожа Дьо Босеан ми говореше с толкова заобикалки. Дереше ми сърцето като със стоманени нокти. Защо искам да отида у госпожа Дьо Нюсенжан? Той

веднага е отгатнал подбудите ми. С две думи, този разбойник ми каза повече неща за добродетелта, отколкото всички хора и книги досега. Ако добродетелта не търпи отклонения, значи, аз съм окрал сестрите си?“

И Йожен хвърли торбичката на масата. След това седна и потъна в шеметни мисли:

„Да останеш верен на добродетелта — колко възвишено мъченичество! Ами! Всички вярват в добродетелта, но кой ли е добродетелен? За народите свободата е кумир, но къде в света има свободен народ? Младостта ми е още ведра като безоблачно небе, но нима да искаш да си могъщ или богат не значи да се съгласиш да лъжеш, да се огъваш, да пълзиш и отново да се изправяш, да ласкаеш, да лицемериш? Нима не значи да се съгласиш да станеш слуга на хора, които са лъгали, огъвали са се и са пълзели? Преди да им станеш съучастник, трябва да им слугуваш. Е, не. Аз искам да работя благородно, свято; искам да работя денонощно, да дължа издигането си само на собствения си труд. Това ще бъде най-бавното издигане, но вечер ще слагам глава на възглавницата без нито една лоша мисъл. Какво по-хубаво от това да оглеждаш живота си и да го намираш чист като лилия. Аз и животът сме като годеник и годеница. Вотрен ми показва това, което става след десетгодишен брак. По дяволите. Свят ми се вие. Просто не мога да мисля. Нищо, сърцето е добър водач.“

Гласът на дебелата Силви го изтръгна от мислите му. Тя му съобщи, че шивачът е пристигнал. Йожен се яви пред него с двете торбички пари в ръце, но това съвсем не му навреди. След като изпробва официалния си костюм, Йожен облече новите си дневни дрехи. С тях изглеждаше съвсем променен.

„Не отстъпвам на господин Дьо Трай — каза си той. — Най-сетне приличам на благородник.“

— Господине — каза дядо Горио, като влизаше в стаята на Йожен, — нали ме питяхте дали знам кои домове посещава госпожа Дьо Нюсенжан?

— Да.

— Ето, идния понеделник ще ходи на бал у маршал Кариляно. Ако можете и вие да присъствате, ще ми разкажете дали двете ми дъщери са се забавлявали, как са били облечени, всичко.

— Как узнахте това, мили дядо Горио? — запита Йожен, като предложи на стареца стол до огъня.

— Прислужницата ѝ ми каза. Научавам всичко, което те правят, от Терез и Констанс — продължи радостно той.

Старецът приличаше на млад влюбен, щастлив, че е измислил стратегически ход, който му дава възможност да се осведомява за любимата, без тя да подозира.

— Ех, вие ще ги видите — добави той, като наивно издаваше болезнената си завист.

— Не знам — отвърна Йожен. — Ще отида у госпожа Дьо Босеан да я запitam дали може да ме представи на съпругата на маршала.

С някаква вътрешна радост Йожен си представи как ще се яви у виконтесата с елегантни дрехи, каквито вече винаги ще носи. Това, което моралистите наричат „бездните на човешкото сърце“, са само измамните мисли, неволните подтици на личния интерес. Всички тези перипетии, тема на толкова декламации, всички тези внезапни промени всъщност са сметки, които имат една-единствена цел — собственото ни удоволствие. Като се видя с нови дрехи, ботуши, ръкавици, Растиняк забрави добродетелното си решение. Когато обърне гръб на справедливостта, младежът не смее да се погледне в огледалото на съвестта, докато зрелият човек е свикнал да се вижда в него: в това се състои цялата разлика между тези два периода от живота. От няколко дни двамата съседни, Йожен и Горио, се бяха сприятелили. Тайната им дружба се дължеше на същите психологически причини, които бяха породили обратните чувства между Вотрен и студента. Ако някой смел философ пожелае да установи въздействието на нашите чувства върху физическия свят, той вероятно ще открие не едно доказателство за тяхната веществена сила в отношенията между нас и животните. Кой физиологист може да отгатне даден характер по-бързо, отколкото кучето разбира дали един непознат го обича, или не. Често употребяваният израз „кукести атоми“, станал нещо като пословица, е едно от доказателствата, запазени в езиците, за да опровергават философските измишльотини на хората, които обичат да пресяват люспите от старинните думи. Чувстваш се обичан и чувството ти се отпечатва върху всичко, преминава пространството. Писмото е тушът, то е толкова верен отзвук

на гласа, който говори, че изтънчените създания го причисляват към най-големите съкровища на любовта. Извисен от своето безразсъдно чувство до върховните прояви на кучешката природа, дядо Горио бе подушил състраданието, възторжената доброта, младежките симпатии, които бе предизвикал в сърцето на студента. Но тази зараждаща се връзка още не бе ги довела до изповед. И Йожен бе изразил желанието си да се срещне с госпожа Дьо Нюсенжан не защото разчиташе на стареца да го представи; но се надяваше, че дядо Горио може да изпусне някоя думичка, която би му послужила. А дядо Горио бе говорил за дъщерите си само по повод на думите, които Йожен си бе позволил да изкаже пред всички след завръщането си от двете посещения.

— Скъпи господине — му бе казал дядо Горио на другия ден, — как е възможно да си помислите, че госпожа Дьо Ресто ви се е разсърдила, задето сте произнесли името ми? И двете ми дъщери ме обичат. Аз съм щастлив баща. Само че зетьовете ми се отнесоха лошо с мене. И понеже не исках милите душици да страдат заради недоразуменията ми с техните мъже, предпочетох да се виждам насаме с тях. Тази тайна ми доставя толкова радости, неизвестни на бащите, които могат да виждат дъщерите си, когато си щат. Аз нямам такава възможност, нали разбирате? Затова, когато времето е хубаво, питам прислужниците дали дъщерите ми ще излизат на разходка и отивам на Шанз-Елизе. Чакам да минат, когато колите се подават, сърцето ми се разтуптява, възхищавам се на дрехите им, те мимоходом ми се усмихват и аз цял светвам, сякаш в сърцето ми грейва слънце. И не си отивам, защото на връщане те пак ще минат. Виждам ги още веднъж! Освежени от въздуха, заруменени. Чувам как хората около мене казват: „Каква хубава жена!“ И сърцето ми се радва. Та нали са моя кръв! Обичам конете, които ги возят, бих искал да съм малкото кученце, което седи на коленете им. Аз живея с техните радости. Всеки обича по свой начин. С любовта си аз никому не вредя. Защо хората се занимават с мене? Посвоему съм щастлив. Нямам ли право да ходя вечер да гледам дъщерите си, когато излизат от къщи, за да отидат на бал? Колко ми е мъчно, когато закъснея и ми кажат: „Госпожата излезе!“ Веднъж чаках до три часа през нощта, за да зърна Нази, която не бях виждал два дни. Едва не умрях от радост! Моля ви се, ако говорите за мен, казвайте само какви добри дъщери имам. Те искат да

ме обсипват с какви ли не подаръци. Не им позволявам, казвам им: „Пазете си парите! За какво ми е всичко това? На мене нищо не ми трябва.“ И наистина, господине, какво съм аз? Само труп, чиято душа е там, където са дъщерите ми. След като видите госпожа Дьо Нюсенжан, ще ми кажете коя от двете повече ви харесва — рече старецът след кратко мълчание.

Беше видял, че Йожен се готви да излезе да се поразходи, докато стане време за посещение у госпожа Дьо Босеан.

Тази разходка се оказа съдбоносна за студента. Няколко жени му обърнаха внимание. Беше толкова красив, толкова млад и облечен с толкова вкус! Като видя, че е предмет на почти възхитено внимание, той престана да мисли за сестрите си, за леля си, на които бе отнел всичко, забрави добродетелната си погнуса. Над главата му мина демонът, толкова често смятан за ангел, пъстрокрилият сатана, който пръска рубини, мята златни стрели върху фасадите на дворците, заруменява жените, обгръща с глупав блясък престолите, тъй прости по начало: младежът чу бога на шумната суета, чийто звън смятаме за символ на могъщество. Думите на Вотрен с целия им цинизъм бяха заседнали в сърцето му, както в спомените на девойката се връзва гадният профил на сводница, която ѝ е казала: „Ще те обсипят със злато и любов!“ След като безцелно поскита, към пет часа Йожен пристигна у госпожа Дьо Босеан и там му бе нанесен един от онези страшни удари, против които младите сърца са беззащитни. Дотогава виконтесата бе проявявала към него учтивата мекота и сладостното благоволение, свойствени на аристократичното възпитание, но съвършени само ако идват от сърцето.

Сега обаче при неговото влизане госпожа Дьо Босеан махна сухо с ръка и рязко му каза:

— Господин Дьо Растиняк, невъзможно ми е да ви приема, поне в момента! Заета съм...

За наблюдателния човек, а Растиняк бързо бе усвоил това качество, думите, движението, погледът, гласът на виконтесата разкриваха нейния характер, навиците на кастата ѝ. Под кадифената ръкавица той откри желязна ръка; под изисканите обноски — истинския облик, егоизма; под лака — дървото. Той сякаш чу думите „ние кралят“, така присъщи на всеки благородник, като се започне от натруфения престол и се стигне до най-простия герб. Досега твърде

леко се бе доверявал на думите ѝ, бе повярвал в благородството на жената. Като всеки нещастник чистосърдечно бе подписал чудния договор, който трябва да свързва благодетеля с облагодетелствания и чиято първа точка осветява пълното равенство между две великодушни същества. Благодетелността, която съединява две сърца в едно, е небесна страст, толкова неразбрана, толкова рядка небесна страст, колкото истинската любов. И едната, и другата са разточителност, свойствена само на красивите души. Но Растиняк държеше да присъства на бала у херцогиня Дьо Кариляно и преглътна обидата.

— Госпожо — рече той развълнувано, — ако не ставаше дума за нещо важно, не бих ви безпокоил; бъдете мила, разрешете ми да дойда по-късно. Аз ще почакам.

— Добре, елате да обядвате с мене — каза виконтесата малко смутена от суровостта на предишните си думи. Всъщност тя беше и добра, и великодушна.

Макар че се трогна от тази рязка промяна, докато си отиваше, Йожен си мислеше:

„Пълзи, понасяй всичко. Какви ли ще са другите, щом в един миг най-добрата жена заличава обещанията си за приятелство и те захвърля като стара обувка? Значи, всеки за себе си, така ли? Вярно е, че къщата ѝ не е магазин, че аз нямам право да се нуждая от нея. Ще трябва, както казва Вотрен, да стана снаряд.“

Но мисълта за удоволствието, което очакваше от обета у виконтесата, бързо разпръсна горчивите му разсъждения. Сякаш по решение на съдбата и най-дребните събития в живота му го тласкаха към попрището, където според думите на страшния сфинкс от „Дома Воке“ той трябваше като на бойно поле да убива, за да не бъде убит, да лъже, за да не бъде лъган; пред чиято бариера трябваше да изостави съвестта и сърцето си, да си наложи маска, безмилостно да си играе с хората и като в Лакедемон да грабне щастието, без да го забележат, за да заслужи венец. Когато се върна, виконтесата беше изпълнена с ласкава добрина, каквато винаги бе проявявала към него. Двамата влязоха в трапезарията. Тук виконтът очакваше жена си; масата блестеше, наредена с лукс, който, това е известно, при Реставрацията бе взел необикновени размери. За господин Дьо Босеан, както за мнозина преситени хора, почти не бяха останали други удоволствия

освен хубавата трапеза. В областта на гастронომията той бе от школата на Луи XVIII и на херцог Д'Ескар. Така че със своя разкош трапезата му бе еднакво привлекателна за погледа и за вкуса. Никога подобна гледка не се бе представяла пред очите на Йожен — той за пръв път обядваше в дом, където блясъкът на общественото положение се предава по наследство. Модата тъкмо бе премахнала вечерите, поднасяни на времето в края на имперските балове, когато военните имаха нужда да се подкрепят, за да се подготвят за битките, които ги очакваха в страната и навън. Дотогава Йожен бе ходил само на танци. Самоувереността, с която до такава степен се отличи по-късно и която вече бе започнал да придобива, му попречи да издаде удоволствието си. Но при вида на гравирани сребърни съдове, на хилядите изящни дреболии върху разкошната маса, на безшумната прислуга, каквато срещаше за пръв път, човек с пламенно въображение като него трудно можеше да не предпочете този във всяко отношение елегантен живот пред изпълненото с лишения поприще, което тази сутрин бе решил да поеме. Мисълта му за миг се върна в пансиона; и той изпита толкова дълбок ужас, че се закле да го напусне през януари — щеше да се настани в някоя частна къща, да избяга от Вотрен, чиято силна ръка сякаш и сега усещаше върху рамото си. Ако човек, нелишен от здрав разум, размисли за хилядите форми на съблазън, които съществуват в Париж, съблазън изразена с думи или безмълвна, той неминуемо щеше да се запита как може държавата толкова неразумно да държи тук училища, да събира младежи, как може красивите жени в тоя град да бъдат уважавани, как може изложеното от сарафите злато да не изчезва от витрините им. И ако помисли, че все пак малко престъпления, дори правонарушения, се вършат от младежи, трябва да изпита най-голямо уважение към тези търпеливи танталовци, които се борят със себе си и почти винаги излизат победители! Ако се опише вярно борбата на бедния студент с Париж, това би дало един от най-драматичните сюжети из нашата съвременна цивилизация. Госпожа Дьо Босеан напразно подканяше с поглед да заговори. Той нищо не пожела да каже в присъствие на виконта.

— Ще ме заведете ли тази вечер в „Буфон“? — попита виконтесата мъжа си.

— Нали не се съмнявате, че за мен би било удоволствие да ви се подчиня — отвърна той с насмешлива учтивост, чийто смисъл

студентът не долови. — Но съм принуден да отида на една среща във „Ватариете“.

„С любовницата си“ — помисли тя.

— Не сте ли тази вечер с Ажуда? — продължи виконтът.

— Не — отвърна тя неохотно.

— Е, щом непременно ви трябва кавалер, вземете господин Дьо Растинак.

Виконтесата погледна усмихнато Йожен и каза:

— Това ще бъде доста компрометиращо за вас.

— Французинът обича опасността, защото чрез нея постига слава, както казва господин Дьо Шатобриан — отвърна Растинак с поклон.

Малко по-късно една затворена кола бързо го отведе заедно с госпожа Дьо Босеан към модния театър. Когато влезе в ложата срещу сцената и към него и виконтесата, облечена в прелестна рокля, се насочиха всички бинокли, помисли, че е попаднал в приказно царство. Минаваше от очарование към очарование.

— Имайте да ми казвате нещо — заговори госпожа Дьо Босеан. — Ах, вижте! Ето госпожа Дьо Нюсенжан, там през три ложи. Сестра ѝ и господин Дьо Трай са от другата страна.

Докато произнасяше тези думи, виконтесата гледаше към ложата, където трябваше да бъде госпожица Дьо Рошфид, и като не видя господин Д'Ажуда, лицето ѝ чудно засия.

— Тя е прелестна — каза Йожен, като изгледа госпожа Дьо Нюсенжан.

— Ресниците ѝ са безцветни.

— Да, но какво красиво тънко кръстче!

— Ръцете ѝ са големи.

— Хубави очи!

— Лицето ѝ е много удължено.

— Но в продълговатите лица има нещо фино.

— Добре, че поне това ѝ е фино. Погледнете как вдига и сваля лорнета си! Гориовският ѝ произход личи във всяко движение — каза виконтесата за голямо учудване на Йожен.

И наистина госпожа Дьо Босеан оглеждаше залата и привидно не обръщаше внимание на госпожа Дьо Нюсенжан, но не изпускаше нито едно нейно движение. Тук бяха събрани много прелестни красавици и

Делфин дьо Нюсенжан бе доста поласкана, че цялото внимание на младия, красив и елегантен братовчед на госпожа Дьо Босеан е съсредоточено върху нея, че той гледа само нея.

— Ако продължавате да я изпивате с очи, ще стане скандал, господин Дьо Растинак. Нищо няма да постигнете, ако се държите така нахално.

— Мила братовчедке, вие вече направихте доста за мен. Ако желаете да завършите делото си, моля ви за още само една услуга, която на вас ще струва малко, а на мене много ще помогне. Влюбен съм.

— Толкова скоро?

— Да.

— В тази жена ли?

— Коя друга би ме приела? — запита той и погледна изпитателно братовчедка си. — Херцогиня Дьо Кариляно е близка с херцогиня Дьо Бери — поде той след кратко мълчание. — И вие сигурно ще се срещнете с нея. Имайте добрината да ме представите и да ме заведете на бала, който тя дава в понеделник. Там ще се запозная с госпожа Дьо Нюсенжан и ще вляза в първата си схватка.

— На драго сърце — отговори виконтесата. — Щом ви харесва, сърдечните ви работи се подреждат отлично. Ето Дьо Марсе в ложата на принцеса Галатион. Госпожа Дьо Нюсенжан се измъчва, яд я е. Няма по-добър момент да заговорите за чувствата си на една жена, особено пък на банкерска жена. Всички дами от Шосе д'Антен обичат да си откъсват.

— А вие какво бихте направили в подобен случай?

— Ще страдам мълчаливо.

В този миг маркиз Д'Ажуда влезе в ложата на госпожа Дьо Босеан.

— Не довърших работата си, за да мога да дойда при вас — рече той. — Казвам ви го, за да не помислите, че съм направил жертва.

Лицето на виконтесата така засия, че Йожен разбра какво значи истинска любов и се научи да не я смесва с преструвките на парижкото кокетство. Испита възхищение към братовчедка си, млъкна и с въздишка отстъпи мястото си на господин Д'Ажуда.

„Какво благородно, какво възвишено създание е жена, която обича така — рече си той. — Нима този човек ще ѝ изневери заради

някаква кукла? Как може на нея да изневери?“

Детински гняв се надигна в сърцето му. Прииска му се на колене да падне пред госпожа Дьо Босеан, да има сатанинска власт, за да я отнесе в сърцето си, както орелът грабва от долината бяло козле-сукалче и го отнася в своето гнездо. Чувстваше се унижен, че сред този голям музей на красотата той няма своя картина, няма своя любима.

„Да имаш любовница и почти кралско положение — мислеше си той, — ето това е могъщество!“

И той изгледа госпожа Дьо Нюсенжан, както оскърбеният гледа своя враг. Виконтесата се обърна към него и с леко движение на клепачите му поблагодари за дискретността. Първото действие бе свършило.

— Вие познавате достатъчно госпожа Дьо Нюсенжан, за да ѝ представите господин Дьо Растиняк, нали? — запита тя маркиз Д'Ажуда.

— Тя ще бъде очарована да се запознае с господина — отвърна маркизът.

Красивият португалец стана, хвана студента под ръка и след миг те вече бяха при госпожа Дьо Нюсенжан.

— Госпожо — каза маркизът, — имам чест да ви представя рицаря Йожен дьо Растиняк, братовчед на виконтеса Дьо Босеан. Направили сте му толкова силно впечатление, че реших да го ошастливя, като го доближа до неговия идол.

Думите бяха казани с известна насмешка, която донякъде прикриваше грубото им съдържание. Впрочем добре представено, то никога не обижда жените. Госпожа Дьо Нюсенжан се усмихна и покани Йожен на мястото на съпруга си, който тъкмо бе излязъл.

— Не смея да ви предложа да останете при мене, господине — рече тя. — Когато човек има щастието да седи до госпожа Дьо Босеан, не си сменя мястото.

— Но, струва ми се, госпожо — каза тихо Йожен, — че ако искам да се понаравя на братовчедка си, би трябвало да остана при вас. Преди да дойде господин маркизът, говорехме за вас, за цялото ваше изящество — добави той високо.

Господин Д'Ажуда си отиде.

— Наистина ли ще останете при мене, господине? — каза баронесата. — В такъв случай ще имаме възможността да се опознаем.

Госпожа Дьо Ресто ми говори за вас и аз вече изпитвах силно желание да ви видя.

— Тя очевидно е доста лицемерна. Забранила е да ме пускат в дома ѝ.

— Как така?

— Неудобно ми е да ви кажа причината, госпожо, но разчитам на вашата снизходителност, като ви доверявам такава тайна. Аз съм съсед на баща ви. Не знаех, че госпожа Дьо Ресто е негова дъщеря. Имах непредпазливостта съвсем невинно да ѝ спомена за него и разсърдих както сестра ви, така и нейния съпруг. Не можете да си представите колко безвкусна се видя тази синовна измяна на госпожа херцогиня Дьо Ланже и на братовчедка ми. Разправих им сцената, а те се смяха като луди. Тогава госпожа Дьо Босеан направи сравнение между вас и сестра ви и ми говори за вас извънредно ласкаво, каза ми колко добре се отнасяте с моя съсед господин Горио. И как наистина може да не го обичате? Той до такава степен ви обожава, че аз вече ви ревнувам от него. Тази сутрин два часа говорихме за вас. И цял изпълнен с онова, което баща ви ми каза за вас, тази вечер, на вечерята у братовчедка ми, аз запитах дали сте толкова красива, колкото сте обичана. Желаяйки сигурно да насърчи моето горещо възхищение, тя ме доведе тук и с обичайната си любезност ме предупреди, че ще ви видя.

— Но господине, излиза, че аз вече ви дължа благодарност — промълви жената на банкера. — Още малко и ще бъдем стари приятели.

— Макар да съм убеден, че приятелството с вас трябва да е твърде необикновено преживяване — отвърна Растиняк, — аз не желая да бъда ваш приятел.

Такива изискани глупости, с каквито си служат новаците, винаги очароват жените. Пошлостта им проличава само когато се четат хладнокръвно. Движението, гласът, погледът на младежа, който ги произнася, им придават най-различен смисъл. Госпожа Дьо Нюсенжан реши, че Растиняк е очарователен. Но понеже, като всяка жена на нейно място, не намери какво да отговори на толкова пряк въпрос, измести разговора.

— Да, сестра ми се излага с начина, по който се отнася с горкия ни баща, а той наистина беше за нас като бог. Едва когато господин Дьо Нюсенжан недвусмислено ми заповяда да се срещам с баща си

само сутрин, аз отстъпих по тази точка. Но дълго страдах. Подобни насилия, които се прибавиха към бруталността на брака, допринесоха много за разстройството на семейството ни. В очите на хората аз положително съм най-щастливата жена в Париж, а в действителност съм най-нещастната. Ще помислите, че съм безумна, като ви говоря така. Но вие познавате баща ми и затова не може да сте ми чужд.

— Едва ли има човек, който изпитва по-силно желание да ви бъде предан — отговори Йожен. — Какво търсите вие, жените? — продължи той със задушевен глас. — Щастие. Е, добре, ако за жената щастието се състои в това да бъде обичана, обожавана, да има приятел, комуто да доверява своите желания, своите фантазии, скърби, радости, да се показва пред него с открита душа, с прелестните си недостатъци и красиви качества, без да се бои от предателство, повярвайте, такова предано, винаги пламенно сърце може да се срещне само у младеж, изпълнен с мечти, готов да умре за вас при първия знак, младеж, който още не познава света и не иска да го познава, защото вие ще бъдете за него целият свят. Може би ще се смеете на моята невинност, но нали разбирате, аз идвам от една затънтена провинция и съм съвсем неопитен, понеже досега съм срещал само красиви души. Мислех, че няма да се влюбя. Но срещнах братовчедка си и тя ме почувства близък; позволи ми да отгатна колко съкровища крие страстта: като Керубино аз съм влюбен във всички жени и очаквам онази, на която ще мога изцяло да се посветя. Когато влязох и ви видях, аз се почувствах привлечен от вас като понесен от силно течение. Толкова бях мислил за вас! Но не бях дори и мечтал, че сте толкова красива, колкото сте в действителност. Госпожа Дьо Босеан ми забрани да ви гледам толкова много. Тя не разбира колко привлекателно е човек да гледа красивите ви червени устни, бялото ви лице, толкова нежните ви очи... Ето и аз ви говоря безумни неща, но разрешете ми все пак да ви ги кажа.

Нищо не се харесва на жените повече от това да слушат нежни думи. И най-строгата и набожна жена е готова да слуша дори когато няма право да отговаря. Веднъж започнал, Растиняк продължи да говори в същия дух с пленително глух глас. А госпожа Дьо Нюсенжан го насърчаваше с усмивка и от време на време поглеждаше към Дьо Марсе, който не напускаше ложата на принцеса Галатион. Йожен остана при госпожа Дьо Нюсенжан, докато мъжът ѝ дойде да я вземе, за да я отведе.

— Госпожо — каза Растиняк, — ще имам удоволствието да се срещна с вас на бала на херцогиня Дьо Кариляно.

— Щом коспошата фи гани — каза баронът, дебел елзасец, чието кръгло лице издаваше опасна прозорливост, — пъдете сикурен, че ще пъдете топре бриет.

„Значи, работата е наред, щом тя не се ядоса, когато ѝ казах: «Ще ме обикнете ли?» Обяздих кобилата, сега остава да я възседна и да я подкарам“ — мислеше Йожен, докато отиваше да се сбогува с госпожа Дьо Босеан, която бе станала и се готвеше да си тръгне с Д’Ажуда.

Горкият студент не знаеше, че баронесата беше разсеяна, защото чакаше от Дьо Марсе едно от онези решителни писма, които разбиват сърцето. Донемайкъде щастлив от въображаемия си успех, Йожен съпроводи виконтесата до входната колонада, където хората чакаха колите си.

— Братовчед ви просто не прилича на себе си — каза португалецът на виконтесата, след като Йожен си тръгна, и се засмя. — Ще разори банката. Гъвкав е като змиорка, далеч ще стигне. Само вие бяхте в състояние да му намерите жена, която тъкмо има нужда от утеха.

— Само че трябва да се разбере — отвърна госпожа Дьо Босеан, — дали тя не обича още този, който я изоставя.

От театъра студентът се върна пеш до улица Ньов-Сент-Жьонвиев. По пътя кроеше светли планове. Беше забелязал вниманието, с което го оглеждаше госпожа Дьо Ресто и докато беше в ложата на виконтесата, и когато отиде при госпожа Дьо Нюсенжан, Реши, че сега вече вратата на графинята няма да бъде затворена за него. Това означаваше, че вече има четири значителни връзки в сърцето на висшето парижко общество, защото положително щеше да се хареса на жената на маршала. Не можеше да каже с какви средства, но предугаждаше, че в сложната игра на интересите в този свят той ще се вкопчи в някое колело, за да стигне до върха на машината, чувстваше сили да стане неин двигател.

„Ако госпожа Дьо Нюсенжан прояви интерес към мене, ще я науча да командва мъжа си. Той прави златни сделки, може да ми помогне бързо да забогатея.“

Не че си казваше това направо, още не беше достатъчно ловък, за да прецени точно дадено положение, да го пресметне, да го изчисли;

мислите му се рееха като леки облаци на хоризонта и макар че не бяха изпълнени с толкова груба алчност като Вотреновите идеи, от тях, подложени на горнилото на съвестта, едва ли можеше да излезе нещо кой знае колко чисто. По пътя на такива компромиси хората стигат до нравствената разпуснатост, свойствена на нашето време. Днес, по-малко от когато и да било, се срещат праволинейният характер, прекрасната воля, която никога не се огъва пред злото и смята за престъпно най-малкото отклонение от правия път, великолепните образи на честността, отразени в два шедьовъра — Алсест на Молиер и в по-близко до нас време — Джени Дийнс и нейният баща на Уолтър Скот. Може би творба, рисуваща противоположните характери, лъкатушните пътеки, по които светският човек, честолубецът потъпкват съвестта си, опитвайки се да мине покрай злото, за да постигне целта си, като външно се придържа към добродетелта, не би била нито по-малко красива, нито по-малко драматична.

Докато стигна до вратата на пансиона, Йожен беше влюбен в госпожа Дьо Нюсенжан, тя му се струваше стройна, изящна като лястовица. Припомняше си всичко — опияняващата нежност в очите ѝ, тънката като коприна кожа, под която сякаш виждаше как тече кръвта, чаровния ѝ глас, русите коси; а може би и от движението кръвта му бе кипнала и засилваше обаянието. Студентът похлопа на вратата на дядо Горио.

— Съседе — каза той, — видях госпожа Делфин.

— Къде?

— В „Буфон“.

— Добре ли се забавляваше?... Влезте де.

И старецът, който бе станал да отвори по нощница, бързо си легна.

— Разкажете ми за нея — помоли той.

Йожен за пръв път влизаше в стаята на дядо Горио и не можа да скрие изненадата си, като видя в каква дупка живее бащата, и се сети за облеклото на дъщерята, на което преди малко се бе възхищавал. На прозорците нямаше завеси, тапетите на места се бяха отлепили от влагата, сгърчили се бяха, оголваха жълтеникавите окадени гипсови стени. Старецът лежеше върху бедняшко легло, покрит с едно одеяло и къс юрган, съшит от по-здравите парчета от скъсаните рокли на госпожа Воке. Плочките на пода бяха влажни, покрити с прах. Срещу

прозореца имаше скрин от розово дърво, с изпъкнала предница и медни дръжки във форма на лозови пръчки, украсени с листа или цветя; стар умивалник с дървена подложка, върху която бяха поставени кана в леген и принадлежности за бръснене; в един ъгъл имаше обуца; при главата на леглото — нощно шкафче, на което липсваха вратичката и мраморната плоча до камината, в която нямаше и следа от огън, беше масата от орехово дърво, чиято пръчка бе послужила на Горио да извие позлатения супник. Върху малкото разнебитено бюро бе сложена шапката на стареца; тъмно плетено кресло и два стола допълваха мизерната мебелировка. На закрепен с дрипи прът над леглото висеше излиняла ивица плат на червени и бели квадрати. И най-бедният разсилен положително живееше по-добре в таванската си стаичка, отколкото дядо Горио у госпожа Воке. Само при вида на такава стая ти става студено, сърцето ти се свива; тя приличаше на тъжна затворническа килия. За щастие Горио не видя какво изражение доби лицето на Йожен, когато сложи свещта си върху нощното шкафче. Както беше завит до брадичката, старецът се обърна към него:

— Е, коя ви харесва повече, госпожа Дьо Ресто или госпожа Дьо Нюсенжан?

— Предпочитам госпожа Делфин — отвърна студентът, — защото тя повече ви обича.

При тези топли думи старецът извади ръката си от завивките и стисна ръката на Йожен.

— Благодаря, благодаря — отвърна той развълнувано. — Е, какво ви каза тя за мене?

Студентът повтори думите на баронесата, като ги поукраси, а старецът слушаше, сякаш това беше божие слово.

— Милото дете! Да, да, обича ме тя. Но не вярвайте това, което ви е казала за Анастаси. Разбирате ли, двете сестри се ревнуват! Това е още едно доказателство за любовта им. Госпожа Дьо Ресто също ме обича. Знам аз. Бащата познава децата си така, както Бог ни познава. Той вижда до дъното на сърцата и преценява намеренията. И двете еднакво ме обичат. Ох, само зетъвете ми да бяха свестни, по-щастлив от мене нямаше да има! Но сигурно на този свят няма пълно щастие. Да живеех у тях, да можех просто само да слушам гласовете им, да знам, че са наблизко, да ги гледам как влизат, как излизат, както когато

си бяха при мене, сърцето ми щеше да тупти от радост... Хубаво ли бяха облечени?

— Да — отвърна Йожен. — Но, господин Горио, след като имате толкова богато омъжени дъщери, как може да живеете в такъв коптор?

— Не мога да ви обясня тези неща; аз не умея да кажа две думи като хората. Всичко е тук — добави той и се удари по сърцето. — Двете ми дъщери са целият ми живот. Щом те се забавляват, щом са щастливи, нагиздени, щом ходят по килими, все ми е едно от какъв плат са моите дрехи и къде спя. Не ми е студено, щом те са на топло, никога не ми е мъчно, щом те са засмени. Мъчно ми е само когато на тях им е тежко. Когато станете баща, когато видите децата ви да чуруликат и си кажете: „Това е част от мене!“, когато почувствате, че тези дечица дължат всяка капка кръв на вас, че са взели най-хубавото от вас, защото там е работата, тогава ще разберете, че толкова сте свързан с тях, та като ходят, сякаш и вас движат. Навсякъде чувам техния глас. Само като ме погледнат тъжно, кръвта ми се смразява. Един ден ще разберете, че човек много повече се радва на тяхното щастие, отколкото на своето. Не мога да ви го обясня, то иде отвътре и цял те сгрива. Та какво, аз живея за трима. Искате ли да ви кажа нещо чудно? Ето на, аз разбрах Господа, когато станах баща. Той е цял във всичко, понеже всичко е създадено от него. Така ми е и на мене с дъщерите ми, господине. Само че аз обичам дъщерите си повече, отколкото Бог обича хората, защото хората не са толкова хубави като него, а моите дъщери са по-хубави от мене. И те така са ми в душата, че тази вечер бях някак сигурен, че ще ги видите. Господи! Ами че аз ще лъскам ботушите, ще търча за всичко, само и само да услужа на мъжа, който направи моята Делфин толкова щастлива, колкото е щастлива истински обичаната жена. Разбрах от нейната прислужница, че малкият Дьо Марсе е мръсно куче. Прииска ми се да му извия врата. Да не обича такава жена, истинско съкровище, с глас като на славей и стройна като статуя! Ама и на нея къде ѝ бяха очите, та взе, че се омъжи за тоя дебелак елзасец? На тях и на двете им трябваха хубави, мили момчета. Няма що, те постъпиха, както им се искаше.

Дядо Горио беше удивителен. Никога Йожен не бе го виждал така озарен от огъня на бащинската любов. Струва си да се замислим върху въздействащата сила на чувствата. Колкото и груб да е човек, щом изразява силно и истинско чувство, той излъчва странен флуид,

който променя израза на лицето, оживява движенията, оцветява гласа му. Често под влиянието на страстта дори най-тъпото същество придобива необикновено красноречие, което се изразява не толкова в думите, колкото в мисълта, и сякаш витае в някакъв сияен свят. В този миг гласът, движенията на стареца излъчваха такава въздействаща сила, с която се отличават големите артисти. Но нима нашите красиви чувства не са поетичен израз на волята ни?

— В такъв случай вие ще се зарадвате, като ви съобща — каза Йожен, — че тя вероятно ще скъса с Дьо Марсе. Този хубостник я е напуснал и се е заплеснал по принцеса Галатион. А пък аз тази вечер се влюбих в госпожа Делфин.

— Ами! — възкликна дядо Горио.

— Да. И не й бях противен. Цял час говорихме за любов и вдругиден, събота, ще отида у нея.

— О, как ще ви обикна, скъпи господине, ако й се харесате! Вие сте добър, няма да я тормозите. А ако й изневерите, главата ви ще отрежа, да го знаете. Разбирате ли, жената не обича два пъти! Господи, но аз говоря глупости, господин Йожен. Тук ви е студено. Господи! Значи, вие разговаряхте с нея? Какво ви каза тя за мене?

„Нищо“ — отвърна мислено Йожен, но гласно продължи:

— Каза, че ви праща целувка.

— Сбогом, съседе! Пожелавам ви приятни сънища, защото след тези думи моите сънища ще бъдат чудни. Дано Бог ви закриля и ви даде каквото си пожелаете! Тази вечер вие бяхте за мене като добър ангел, донесохте ми полъх от дъщеря ми.

„Клетникът — мислеше Йожен, докато си лягаше, — може да трогне и мраморно сърце. Дъщеря му се сети за него, колкото за турския султан.“

След този разговор Горио ненадейно намери в лицето на своя съсед довереник, приятел. Между двамата се установиха единствените отношения, които можеха да свържат стареца с някой мъж. Страстта никога не прави погрешни сметки. Дядо Горио реши, че ще бъде малко по-близо до дъщеря си, че баронесата ще го приема по-добре, ако тя се привърже към Йожен. Между другото сподели със студента една своя болка: госпожа Дьо Нюсенжан, на която той хиляди пъти на ден пожелавал щастие, не била познала сладостите на любовта. Разбира се, според неговите думи Йожен бил най-милото момче, което бил

виждал, и му се струвало, че младежът щял да ѝ даде всички радости, от които тя била лишена дотогава. Така че старецът започна все по-силно да се привързва към своя съсед и ако не беше това негово чувство, ние вероятно не бихме узнали развързката на историята му.

На следния ден на закуска пансионерите с изненада видяха как дядо Горио се настани до Йожен, поглеждаше го приветливо, от време на време му говореше и целият израз на лицето му, обикновено неподвижно като гипсова маска, се бе променил. Вотрен, който срещаше студента за пръв път след разговора в градината, изглежда, се мъчеше да прозре в душата му. Йожен си припомни за проекта на този човек — през нощта, преди да заспи, той бе измерил широкия кръгзор, който се откриваше пред погледа му, естествено мисли и за зестрата на госпожица Тайфер — и неволно се загледа във Викторин така, както най-добродетелен младеж гледа богата наследница. Очите им случайно се срещнаха. Горката девойка не можеше да не признае, че в новите си дрехи Йожен е очарователен. Красноречивият ѝ поглед не остави съмнение у Растиняк, че той е предмет на смътните желания, които всички млади момичета изпитват и свързват обикновено с първия привлекателен мъж. Един глас се надигна в него: „Осемстотин хиляди франка!“ Но веднага се върна към спомените си от миналата вечер и реши, че измислената му страст към госпожа Дьо Нюсенжан е противолекарството срещу неволните лоши помисли.

— Вчера италианците играха „Севилският бръснар“ от Росини. Не съм слушал по-прелестна музика — каза той. — Господи, колко са щастливи хората, които имат лежа в театър „Буфон“.

Дядо Горио хвана тази подхвърлена дума, както кучето улавя всяко движение на господаря си.

— Късметлии сте вие, мъжете — рече госпожа Воке. — Правите каквото си щете.

— Как се прибрахте? — запита Вотрен.

— Пеш — отвърна Йожен.

— Аз пък не обичам удоволствия наполовина — продължи изкусителят, — бих искал да ходя на театър със собствена кола, в собствена лежа и да се връщам удобно. Всичко или нищо! Такъв е моят девиз.

— Добър девиз — подметна госпожа Воке.

— Може би скоро ще ходите у госпожа Дьо Нюсенжан — тихо каза Йожен на дядо Горио. — Тя положително ще ви приеме с отворени обятия; ще поиска да узнае какви ли не подробности за мене. Разбрах, че би направила всичко, за да я приеме братовчедка ми, виконтеса Дьо Босеан. Не забравете да ѝ кажете, че аз много я обичам и само мисля как да ѝ доставя това удоволствие.

Растиняк побърза да тръгне за юридическия факултет; искаше да стои колкото се може по-малко в тази отвратителна къща. Почти през целия ден скита, обзет от трескави мисли, състояние, известно на всички младежи, изпълнени с прекалено смели надежди. Тъкмо разсъждаваше върху думите на Вотрен за живота във висшето общество, когато срещна приятеля си Бианшон в Люксембургската градина.

— Защо си толкова сериозен? — запита го студентът по медицина, хвана го под ръка и закричи с него пред фасадата на двореца.

— Лоши мисли ме измъчват.

— Какви мисли? Мислите се лекуват.

— Как?

— Като им се поддаваме.

— Шегуваш се, без да знаеш за какво се отнася. Чел ли си Русо?

— Да.

— Спомняш ли си оня пасаж, където той пита читателите какво биха направили, ако могат да забогатеят, стига да убият само със силата на волята си някой стар мандарин в Китай, без да мръднат от Париж?

— Да.

— Е, какво ще кажеш?

— Много важно! Аз довършвам тридесет и третия си мандарин.

— Не се шегувай. Слушай, ако ти докажат, че това е възможно и че е достатъчно само да кимнеш с глава, би ли го направил?

— Много ли е стар тоя мандарин? Но няма значение! Млад или стар, парализиран или здрав, ей богу... Дявол да го вземе! Е, не.

— Ти си чудесно момче, Бианшон. Но ако обичаш някоя жена до полуда, а на нея ѝ трябват пари, много пари — за дрехи, за кола, за най-различни глупости?

— Ами че ти ми отнемаш разума, а искаш разумен отговор!

— Слушай, Бианшон, аз не съм луд, излекувай ме! Имам две сестри като ангели — красиви, чисти, искам да са щастливи. Откъде да намеря двеста хиляди франка, за да им дам зестра, и то най-късно до пет години? Знаеш ли, понякога в живота обстоятелствата се стичат така, че човек трябва да залага на едро, а не да проиграва късмета си за стотинки.

— Но ти задаваш въпрос, който се поставя пред всекиго, когато влиза в живота. Искаш да разрежеш със сабя гордиев възел. За това, драги, човек трябва да е Александър. Иначе отива в каторгата. Аз пък съм доволен от обикновеното съществуване, което ме чака в провинцията, просто ще заместя баща си. Човек може да задоволи стремежите си в най-малък кръг, както и в огромна окръжност. И Наполеон не е вечерял по два пъти, и не е могъл да има повече любовници, отколкото студент по медицина, който стажува при капуцините. Нашето щастие, драги, винаги ще се побира между ходилата и темето ни. Да струва един милион, да струва и сто жълтици, обективното усещане е едно и също. Подарявам живота на китаеца.

— Благодаря, Бианшон, ти ми помогна! Винаги ще бъдем приятели с тебе.

— Я слушай — поде студентът по медицина, — като излизах от лекцията на Кювие^[9] в Ботаническата градина, зърнах Мишоно и Поаре. Разговаряха на една пейка с някакъв господин, когото съм виждал по време на смутите миналата година някъде към Камарата на депутатите. Прилича ми на човек от полицията, който се прави на почтен рентиер. Трябва да се позанимаем с тази двойка. Ще ти кажа защо. Сбогом, отивам за проверката в четири часа.

Когато Йожен се върна в пансиона, Горио го чакаше.

— Ето — каза старецът — писмо от нея. Какъв хубав почерк, нали?

Йожен разпечата плика и прочете:

„Господине, научих от баща си, че обичате италианската музика. Много ще ми бъде приятно, ако желаете да ми направите удоволствие и приемете едно място в ложата ми. В събота ще пеят Фодор и Пелегрини,

затова съм сигурна, че няма да ми откажете. Г. дьо Нюсенжан и аз ви молим да дойдете на обед без никакви официалности. Ако приемете, ще го зарадвате, понеже ще го освободите от съпружеското му задължение да ме придружи. Не ми отговаряйте, а елате и приемете моите поздрави.

Д. дьо Н.“

— Покажете ми го — рече старецът, след като Йожен прочете писмото. — Нали ще отидете? — добави той и помириша хартията. — Хубаво мирише! Освен това нейните пръсти са го пипали.

„Никоя жена не се хвърля така на врата на мъж — мислеше студентът. — Тя иска да си послужи с мене, за да си възвърне Дьо Марсе. Жените само от яд правят такива неща.“

— Е — рече дядо Горио, — какво се замислихте?

Но Йожен още не бе разбрал каква луда суетност бе обзела от известно време някои жени и не знаеше, че за да проникне в дворците от предградието Сен-Жермен, съпруга на banker е способна на всички жертви. По това време беше станало мода жените на всяка цена да имат достъп в обществото на Сен-Жермен, сред така наречените дами от малкия замък^[10], между които госпожа Дьо Босеан, нейната приятелка херцогиня Дьо Ланже и херцогиня Мофриньоз държаха първото място. Само Растиняк не бе осведомен за небесния стремеж на жените от Шосе д'Антен да влязат в този висш кръг, където блестяха подобни съзвездия. Но недоверчивостта му се оказа полезна, придаде му известна студенина и печалната власт да поставя, вместо да приема условия.

— Да, ще отида — отвърна той.

Така че сега у госпожа Дьо Нюсенжан го водеше любопитството, докато, ако тя го бе пренебрегнала, може би щеше да го води страстта. Все пак той не без нетърпение дочака следния ден и часа, когато трябваше да тръгне. За младежите в първата интрига има може би толкова очарование, колкото и в първата любов. Увереността в успеха поражда хиляди приятни преживявания, които мъжете не признават, и там се крие привлекателната сила на някои жени. Желанието се поражда както от трудностите, така и от леката победа. Страстта у

мъжете винаги е породена или поддържана от една от тези причини, които разделят на две любовната империя. А това делене може би е в зависимост от големия въпрос за темпераментите, който играе, каквото и да казват хората, господстваща роля в обществото. Ако меланхолиците имат нужда от тонуса на кокетирането, може би нервните или сангвинични мъже бягат, когато съпротивата трае прекалено дълго. С други думи, по основа елегията е толкова лимфатична, колкото дитирамбът е холеричен.

Докато се обличаше, Йожен предвкушаваше всички онези дребни удоволствия, за които младежите не смеят да говорят, но които гъделичкат самолюбието им. Той среса косата си, като мислеше, че погледът на една красива жена ще се зарови в черните му къдри. Позволи си по детски да се покриви пред огледалото като девойка, която се готви за първия си бал. Разтвори фрака си и с удоволствие огледа тънкия си кръст.

„Положително има и по-лошо сложени!“ — каза си той.

После слезе, когато всички пансионери бяха вече на трапезата, и весело прие хора от глупости, предизвикан от елегантния му костюм. Показателно за подобни пансиони е удивлението, което предизвиква облеклото. Никой не може да си сложи нова дреха, без останалите да си кажат думата.

— Тцъ-тцъ-тцъ — цъкна с език Бианшон, сякаш за да подкара кон.

— Същински херцог и пер! — каза госпожа Воке.

— Господинът ще полети към победи — забеляза госпожица Мишоно.

— Кукуругу! — провикна се художникът.

— Моите поздравления на госпожа съпругата ви — рече чиновникът от музея.

— Господинът има ли съпруга? — запита Поаре.

— Съпруга с купета, движи се по вода, боя гарантирана, намира се на най-различни цени от двадесет и пет до четиридесет, десен на квадрати по последна мода, може да се пере, приятна за носене, наполовина лен, памук и вълна, против зъбобол и други болести с одобрението на кралската медицинска академия! Още по-добра за главоболие, преяждане и други болести на храносмилателния апарат, на очите и ушите! — викна Вотрен с комичната словоохотливост на

панаирджийски продавач. — „Но колко струва това чудо?“ — ще попитате, господа. — Две су? Не. Съвсем нищо. Това са остатъците от доставките, направени за Великия Могол, които всички европейски короновани глави, включително и Ввввеликият Баденски херцог, пожелаха да видят! Влизайте право напред! Минете пред масичката. Туш! Музика! Бум-тра-та-та! Ла-ла, бум-бум! Ти, господине, с кларнета свириш фалшиво — продължи той с пресипнал глас, — ще те чукна по пръстите.

— Господи, колко е приятен този човек! — каза госпожа Воке на госпожа Кутюр. — С него никога не бих се отегчавала.

Сред смеховете и шегите, които се отрициха при тази комично произнесена реч, Йожен успя да долови беглия поглед на госпожица Тайфер, която се наведе към госпожа Кутюр и ѝ прошепна няколко думи на ухото.

— Кабриолетът дойде — съобщи Силви.

— Къде ли ще вечеря? — запита Бианшон.

— У госпожа баронеса Дьо Нюсенжан, дъщерята на господин Горио — отвърна студентът.

При това име погледите се обърнаха към бившия макаронаджия, който съзерцаваше Йожен с известна завист.

Растиняк пристигна на улица Сен-Лазар и спря пред една от онези не много солидни къщи с тънки колонки и не особено внушителни входни порти, което в Париж се смята за „прелестно“. Това беше истински банкерски дом, претрупан със скъпа украса — щукатури, площадки от мраморна мозайка по стълбите. Госпожа Дьо Нюсенжан прие Йожен в малък салон с италиански картини, подреден като кафене. Беше тъжна. Усилията, които направи, за да прикрие мъката си, заинтригуваха Йожен, още повече че в тях нямаше никаква престореност. Той мислеше, че с присъствието си ще я зарадва, а я заварваше отчаяна. Това разочарование засегна честолюбието му.

— Твърде малко право имам на вашето доверие, госпожо — рече той, след като се пошегува с грижите ѝ, — но се надявам, че ако ви преча, ще бъдете откровена и направо ще ми кажете.

— Не си отивайте — каза тя, — ще остана сама. Нюсенжан ще обядва в града, а не ми се иска да съм сама, имам нужда от развлечение.

— Но какво ви е?

— Вие сте последният човек, комуто бих казала! — възкликна тя.

— Искам да зная. Иначе излиза, че и аз съм замесен в тази тайна.

— Може би! Но не — продължи тя, — това са семейни разпри, които човек трябва да крие дълбоко в сърцето си. Нали онзи ден ви казах? Не съм щастлива. Златните вериги са най-тежки.

Когато една жена казва на млад мъж, че е нещастна, ако този млад мъж е находчив, добре облечен и има хиляда и петстотин франка за пилеене в джоба си, той неминуемо ще помисли онова, което си каза Йожен, и ще започне да реди шаблони:

— Какво може да ви липсва? Вие сте красива, млада, обичана, богата...

— Да не говорим за мене — каза тя, като поклати мрачно глава. — Ще обядваме заедно само двамата, ще отидем да слушаме чудесна музика. Харесвате ли ме? — продължи тя, като стана, за да покаже необикновено изящната си рокля от бял кашмир на персийски шарки.

— Бих искал да сте цялата моя! — каза Йожен. — Вие сте очарователна!

— Печална придобивка — отвърна тя горчиво усмихната. — Тук нищо не напомня за нещастие, но въпреки външното благополучие аз съм отчаяна. От скръб не мога да спя. Ще погрознея.

— О, това е невъзможно! — възкликна студентът. — Но аз съм любопитен да узная каква е тази мъка, която една предана любов не би могла да разсее.

— Ах, ако ви я доверя, ще избягате от мене — рече тя. — Чувството ви към мене все още е обикновено мъжко ухаждане. Но ако наистина държите на мене, ще изпаднете в ужасно отчаяние. Ето, виждате ли, трябва да мълча. Моля ви, да поговорим за нещо друго. Елате да ви покажа стаите си.

— Не, нека останем тук — отвърна Йожен, седна на малък диван пред камината близо до госпожа Дьо Нюсенжан и уверено улови ръката ѝ.

Тя не се отдръпна, дори притисна ръката на младежа със силно; поривисто движение, което издава голямо вълнение.

— Слушайте — започна Растиняк, — ако имате някаква мъка, трябва да ми я доверите. Искам да ви докажа, че ви обичам заради самата вас. Или ще ми говорите и ще ми разкажете тревогите си, за да

мога да ги разсея, дори ако трябва да убия шестима души, или аз ще си отида и никога няма да се върна.

— Добре тогава — възкликна тя, удряйки се по челото, сякаш обзета от някаква отчаяна мисъл. — Веднага ще ви подложат на изпитание.

„Да — каза си тя, — няма друг изход“ — и позвъни.

— Впрегната ли е колата на господаря? — попита тя слугата.

— Да, госпожо.

— Аз ще я взема. На него дайте моята, с моите коне. Ще поднесете обед чак в седем часа. Хайде, елате — обърна се тя към Йожен, който помисли, че сънува, когато се намери в каретата на господин Дьо Нюсенжан до жена му.

— В Пале-Роял — заповяда тя на кочияша. — До „Театър Франс“.

По пътя баронесата видимо се вълнуваше, отказваше да отговаря на хилядите въпроси на Йожен, който не знаеше какво да мисли за тази безмълвна, упорита, непреодолима съпротива.

„Просто за миг ми се изплъзва“ — казваше си Йожен.

Когато колата спря, баронесата с един поглед прекъсна безумните думи на студента, който бе въвн от себе си.

— Обичате ме, нали? — запитва тя.

— Да — отвърна той, като криеше обзелата го тревога.

— И няма да помислите нищо лошо за мене, каквото и да поискам от вас, нали?

— Не.

— Готов ли сте да ми се покорявате?

— Сляпо.

— Ходили ли сте някога в игрален дом? — запитва тя с треперещ глас.

— Никога.

— Ах, олекна ми. Ще имате щастие. Ето кесията ми — рече тя. — Вземете я! Вътре има сто франка. Това е всичко, което притежава тази щастлива жена. Идете в някой от игралните домове, не знаей къде са, но знаей, че има на Пале-Роял. Рискувайте стотте франка на една игра, която се нарича рулетка, и загубете всичко или донесете шест хиляди. Когато се върнете, ще ви разкажа мъката си.

— Нямам нищо против, да ме вземат дяволите, ако разбирам нещо от това, което ще правя, но ще ви се подчиня — каза той с радост, породена от следната мисъл: „Тя се компрометира и нищо няма да ми откаже.“

Йожен взема красивата кесия, пита един вехтошар къде е най-близкият игрален дом и изтичва до номер 9. Качва се, оставя шапката си, после влиза и пита къде е рулетката. Редовните играчи го гледат изненадано, докато прислужникът го отвежда пред една дълга маса. Последван от всички зрители, Йожен без стеснение пита къде да постави мизата.

— Ако заложите един луидор върху някое от тези тридесет и шест числа и то излезе, ще получите тридесет и шест луидора — казва му един почтен старец с побелели коси.

Йожен хвърля стоте франка върху числото на своите години — двадесет и едно. Преди да успее да се опомни, чува вик на изненада. Спечелил е, без да подозира.

— Изтеглете си парите — казва му възрастният господин, — с тази система два пъти не се печели.

Йожен взема една лопатка, която старият господин му подава, прибира към себе си три хиляди и шестстотин франка и все така, без да разбира играта, ги слага на червено. Присъстващите го гледат завистливо, като виждат, че продължава да играе. Колелото се завъртва, той пак печели и крупиято му хвърля още три хиляди и шестстотин франка.

— Имате вече седем хиляди и двеста франка — шепне му на ухото старият господин. — Мене ако слушате, вървете си. Червеното излиза вече осми път. Ако сте милосърден, ще признаете, че ви давам добър съвет и ще облекчите нищетата на един бивш Наполеонов префект, който се намира в крайна нужда.

Замаян, Растиняк оставя белокосия човек да му вземе десет луидора и слиза със седемте хиляди франка, без да е разбрал нещо от играта, но изумен от щастието си.

— Ето! А сега къде ще ме водите? — запита той госпожа Дьо Нюсенжан, след като вратичката на колата се затвори и ѝ показа парите.

Делфин лудо го прегърна и го целуна силно, но без страст.

— Вие ме спасихте!

Радостни сълзи обляха страните ѝ.

— Всичко ще ви кажа, приятелю. Ще бъдете мой приятел, нали? Във вашите очи аз съм богата, живея в разкош, нищо не ми липсва или поне изглежда, че не ми липсва! Но знайте, че господин Дьо Нюсенжан не ми дава нито стотинка за мене: той плаща всички разноски вкъщи, плаща колите ми, ложите ми; за дрехи ми отпуска недостатъчна сума, умишлено ме държи в тайна бедност. А аз съм горда, не мога да го моля. Няма ли да съм последната отрепка, ако откупвам парите му с цената, на която той иска да ми ги продава? Как се оставих аз, която притежавах осемстотин хиляди франка, да ми отнеме всичко? От гордост, от възмущение. Ние сме толкова млади, толкова неопитни, когато започваме брачен живот! Думите, с които трябваше да искам пари от мъжа си сякаш разкъсваха устата ми. Не смеех. Ядях спестените си пари и тези, които ми даваше баща ми. После затънах в дългове. За мене бракът е най-страшното ми разочарование, просто не мога да ви говоря за това. Достатъчно е да ви кажа, че по-скоро ще се хвърля през прозореца, отколкото да живея в една стая с Нюсенжан. Когато се наложи да му кажа за дълговете си, за купените скъпоценности и други мои прищевки (бяхме свикнали горкият ни баща нищо да не ни отказва), за мене това беше истинско изтезание. Но най-сетне намерих смелост и му казах. Та нали имах собствено богатство? Нюсенжан се разяри, каза, че ще го съсия, просто ужасни неща! Искаше ми се да потъна в дън земя. Понеже беше взел зестрата ми, той плати, но за в бъдеще ми определи издръжка за личните ми нужди и аз приех, за да имам мира. После пожелах да задоволя честолюбието на едно лице, което вие познавате — каза тя. — Макар да бях измамена от него, недостойно е от моя страна да не призная благородството на характера му. Но както и да е, той подло ме напусна! Мъж, подхвърлил пари на жена, когато тя е била в крайна нужда, никога не бива да я изоставя. Трябва за цял живот да я обича! Вие сте на двадесет и една години и с вашата прекрасна млада и чиста душа питате как може жена да приема пари от мъж. Господи! Но нима не е естествено да делиш всичко с този, на когото дължиш цялото си щастие? Когато двама души са си дали всичко, може ли да се тревожат за една частица от това всичко? Парите добиват значение, когато чувството престане да съществува. Коя от нас предвижда раздялата, докато смята, че е обичана? Вие, мъжете, ни се кълнете във

вечна любов, как тогава да правим отделни сметки? Не знаете какво изстрадах днес, когато Нюсенжан направо отказа да ми даде шест хиляди франка, той, който всеки месец дава по толкова на любовницата си, някакво момиче от операта! Искях да се самоубия. Най-безумни мисли ми се въртяха в ума. Стигнах дотам, че завидях на слугинята си за нейната съдба. Да отида да искам от баща си! Безумие! Анастаси и аз просто сме го разорили: баща ми би се продал, ако струваше шест хиляди франка. Щях напразно да го хвърля в отчаяние. Вие ме спасихте от срам и смърт, не бях на себе си от мъка. Ах, господине, аз ви дължа това обяснение: държах се с вас неразумно, безумно. Когато вие тръгнахте и изчезнахте от погледа ми, поиска ми се да избягам пеш... Къде? Сама не знаех. Това е животът на половината жени в Париж: външен лукс, жестоки терзания в душата. Познавам клетници, по-нещастни и от мен. А има жени, принудени да карат доставчиците си да им пишат фалшиви сметки. Други стигат дотам, че крадат мъжете си: съпрузите на първите смятат, че кашмирен плат петстотин франка, струва две хиляди, а съпрузите на вторите, че кашмир от две хиляди франка метъра се подарява за петстотин. Срещат се нещастници, които оставят децата си да гладуват, за да си ушийт рокля; аз нямам на съвестта си подобни отвратителни измами. Но ето каква е последната ми тревога. Ако някои жени се продават на мъжете си, за да могат да ги командват, аз поне съм свободна! Бих могла да накарам Нюсенжан да ме покрие със злато, но предпочитам да плача, облегла глава на сърцето на човек, когото мога да уважавам. Ах! Тази вечер господин Дьо Марсе не ще има право да ме гледа като жена, на която е плащал.

Тя захлупи лице в ръцете си, за да не покаже сълзите си пред Йожен, но той повдигна главата ѝ и я загледа: стори му се необикновена.

— Нали е ужасно да се замесват пари в чувствата? Вие не ще можете да ме обичате — каза тя.

Тази смесица от добри чувства, които правят жените толкова възвишени, и прегрешения, които сегашното общество ги кара да вършат, покърти Йожен и той започна да ѝ говори нежни, утешителни думи, гледаше я с възхищение — красива, тъй чистосърдечно непредпазлива в своята мъка.

— Нали това няма да ви послужи като оръжие срещу мене — замоли го тя. — Обещайте ми.

— О, госпожо, не съм способен на такова нещо — отвърна Растиняк.

Тя хвана ръката му и в порив на благодарност мило я притисна до сърцето си.

— Ето че благодарение на вас аз съм отново свободна и весела. Живеех така, сякаш желязна ръка ме стискаше. Сега искам да живея просто, нищо да не харча. Нали ще ме харесвате такава, каквато съм, приятелю? Задръжете това — добави тя, като взе само шест банкноти. — Честно казано, дължа ви още три хиляди франка, защото смятах, че ще делим.

Йожен запротестира като стеснителна девойка. Но баронесата му каза:

— Ще ви считам за неприятел, ако не сте мой съучастник.

Той взе парите:

— Ще ми бъдат резерв, ако започна да губя.

— Ето от такава дума се боях — възкликна пребледняла баронесата. — Ако искате да бъда нещо за вас, закълнете ми се, че вече никога няма да играете. Господи! Аз ви развращавам! Ще умра от мъка!

Бяха стигнали. Контрастът между нейната бедност и разкоша на дома ѝ замая студента, в ушите му отново прозвучаха думите на Вотрен.

— Седнете тук — каза баронесата, когато влязоха в стаята ѝ, и му посочи дивана край камината. — Ще трябва да напиша едно много трудно писмо! Посъветвайте ме!

— Не пишете! — спря я Йожен. — Сложете банкнотите в плик, адресирайте го и го пратете по прислужницата си.

— Та вие сте чудесен! — възкликна тя. — Ах, ето какво значи, господине, човек да е получил добро възпитание! Това е чисто по Босеановски — каза тя с усмивка.

„Прелестна е“ — мислеше Йожен и все повече се влюбваше.

Той огледа стаята, подредена със сладно изящество, като стая на богата куртизанка.

— Харесва ли ви? — попита тя и позвъни на прислужницата си.

— Терез, отнесете лично това на господин Дьо Марсе и го предайте само на него. Ако не го намерите, върнете ми писмото.

На излизане Терез хвърли лукав поглед към Йожен. Беше сложено за обед. Растиняк подаде ръката си на госпожа Дьо Нюсенжан, която го отведе в прелестна трапезария, и той отново видя същия разкош, от който се бе възхитил на трапезата у братовчедка си.

— Когато пеят италианците — каза тя, — ще идвате да обядвате с мене и да ме придружавате.

— Ако продължи така, ще свикна с този приятен живот, а аз съм беден студент и тепърва ще има да си създавам положение.

— И ще си го създадете — каза тя засмяно. — Нали виждате, всичко се урежда. Не очаквах, че мога да бъда толкова щастлива.

В природата на жените е да доказват невъзможното чрез възможното и да отричат очевидностите, позовавайки се на предчувствия. Когато госпожа Дьо Нюсенжан влезе заедно с Растиняк в ложата си в театър „Буфон“, тя изглеждаше толкова довольна и разхубавена, че мнозина си позволиха да подметнат по някое от онези дребни злословия, против които жените са беззащитни и които често утвърждават като истини свободно съчинени измислици за разпътство. Когато човек познава Париж, той не вярва на нищо, което се говори открито, и не говори нищо за онова, което се върши. Йожен бе уловил ръката на баронесата и двамата споделяха с по-леки или по-силни ръкостискания вълненията си от музиката. За тях тази вечер беше опияняваща. Излязоха заедно, госпожа Дьо Нюсенжан настоя да изпрати Йожен до Пон-Ньоф, но през целия път не му позволи да я целуне, след като толкова щедро го бе обсипала с целувки на Пале-Роял. Йожен я укори за тази непоследователност.

— Тогава беше от признателност заради преданост, на каквато не можех да се надявам; сега това би означавало обещание.

— А вие нищо не искате да ми обещаете, неблагодарнице! — разсърди се той.

С нетърпеливо движение, което обикновено пленява влюбения, тя му подаде ръката си да я целуне. Той я пое недоволен, от което баронесата остана възхитена.

— До понеделник на бала! — каза тя.

Йожен продължи пътя си пеш под лунната светлина и изпадна в дълбок размисъл. Той беше едновременно щастлив и недоволен:

щастлив от това приключение, чиято вероятна развръзка му обещавахе една от най-красивите и елегантни жени на Париж, предмет на желанието му; доволен, че вижда планове си за забогатяване преобърнати с главата надолу, и то тъкмо когато бе почувствал какво би означавало осъществяването на смътните мечти, които предната вечер се въртяха в главата му. Неуспехът винаги подчертава силата на нашите възжелания. Колкото повече Йожен вкусваше парижкия живот, толкова по-малко му се искаше да остане неизвестен, беден. Той мачкаше хилядафранковата банкнота в джоба си и измисляше стотици привлекателни доводи, за да си ги присвои. Най-сетне стигна на улица Ньов-Сент-Жьонвиев и когато изкачи стълбата, зърна светлина. Дядо Горио бе оставил вратата си отворена и свещта — запалена, за да не би студентът да забрави да му „разправи за дъщеря му“, както старецът се изразяваше. Йожен нищо не скри от него.

— Как може — провикна се Горио в изблик на отчаяние и ревност, — та те, значи, ме мислят за разорен! А аз имам хиляда и триста франка рента! Господи! Клетото дете, защо не е дошло при мене? Щях да продам рентата си, да взема и от капитала и останалото да си осигуря пожизнена рента. Защо не дойдохте да ми кажете затруднението й, драги съседе? Как сте имали сърце да отидете да рискувате на рулетка нейните нещастни сто франка? Просто душата ми се къса! Това са то зетъвите! О, да ми паднат в ръцете, вратовете им ще извия! Господи! Да плаче! Тя плака, нали?

— Притиснала глава до жилетката ми — рече Йожен.

— О, дайте ми я! — каза дядо Горио. — Как! Върху нея има сълзи на моята дъщеря, на моята мила Делфин, която никога не плачеше като дете. О, ще ви купя друга, не я носете, оставете ми я. Според брачния договор тя трябва да разполага с имуществото си. Аха, още утре ще отида при Дервил, адвоката, още утре ще отида. Ще изискам парите й да бъдат вложени в банка. Знам аз закона, стар вълк съм, ще им покажа, че още имам зъби.

— Вземете, татко, това са хилядата франка, който тя настоя да ми даде от нашата печалба. Запазете ги за нея, в жилетката.

Горио погледна Йожен и улови ръката му — върху нея капна една сълза.

— Вие ще успеете в живота — му каза старецът. — Бог е справедлив, да знаете. Разбирам аз от чест и мога да ви уверя, че малко

хора има като вас. Значи, и вие искате да сте мое мило дете, така ли? Хайде, вървете да спите. Вие можете да спите, още не сте баща. Тя е плакала и аз чак сега научавам, а съм си ял спокойно като глупак, докато тя е страдала; аз, който бих продал Отца, Сина и Светаго Духа, за да им спестя една сълза, и на двете!

„Ей богу — рече си Йожен, като си лягаше, — мисля, че през целия си живот ще бъда честен. Приятно е човек да следва съветите на съвестта си.“

Може би само онези, които вярват в Бога, правят добрини тайно, а Йожен вярваше в Бога. На другия ден, когато дойде времето за бала, Йожен отиде у Дьо Босеан и тя го заведе да го представи на херцогиня Дьо Карилиано. Съпругата на маршала го прие донемайкъде любезно. У нея той завари госпожа Дьо Нюсенжан. Делфин се бе облякла така, че да се понрави на всички, за да се хареса още повече на Йожен, и нетърпеливо очакваше той да я погледне, като си въобразяваше, че не издава нетърпението си. За мъж, способен да отгатва женските вълнения, такива мигове са пълни с прелест. Кой ли не е карал другия да чака одобрението му, не е таил радостта си от желанието да подразни, не е търсил признание в тревогата, която причинява, не се е радвал на страховете, които ще разпръсне с една усмивка? На това празненство студентът изведнъж успя да схване значението на своето положение и разбра, че той представлява нещо във висшето общество, понеже е признат братовчед на госпожа Дьо Босеан. Завоюването на госпожа баронеса Дьо Нюсенжан, което вече му приписваха, до такава степен го изтъкваше сред другите, че всички млади мъже му хвърляха завистливи погледи; когато долови някои от тези погледи, той за пръв път изпита радостната тръпка на суетата. Той минаваше от салон в салон, от група на група и чуваше как говорят за щастието му. Всички жени му предсказваха успех. От страх да не го загуби, Делфин му обеща, че вечерта ще му подари целувката, която предишната вечер толкова упорито му бе откачала. На този бал Растиняк получи много покани. Братовчедка му го представи на няколко жени, които особено държаха на елегантността и чиито домове минаваха за приятни. Той навлизаше в най-издигнатото и прекрасно парижко общество. Така че този бал имаше очарованието на блестящ дебют и Йожен не го забрави до стари години така, както момичетата си спомнят за бала, на който са имали успех. На другия ден, когато на закуска Йожен разказа на дядо

Горио пред пансионерите за своите успехи, Вотрен се усмихна сатанински.

— И вие си мислите — възкликна той с жестоката си логика, — че един светски мъж може да живее на улица Ньов-Сент-Жьонвиев в „Дома Воке“, който без съмнение е напълно порядъчен във всяко отношение, но не е „фасонлия“? Солиден е, с прекрасна, изобилна трапеза, горд е, че временно е станал резиденция на един Растиняк, но, така или иначе, той се намира на улица Ньов-Сент-Жьонвиев, няма понятие от разкош, защото е чисто „патриархалорама“. Млади приятелю — продължи Вотрен бащински насмешливо, — ако искате да се представите както трябва в Париж, ви са необходими три коня, кабриолет за сутрин и карета за вечер, всичко девет хиляди за коли. Ще бъдете недостоеен за съдбата си, ако харчите по-малко от три хиляди у шивача, шестстотин франка за парфюми, триста франка за обувки, триста франка за шапки. Що се отнася до перачката ви, тя ще ви струва хиляда франка. Модните младежи не могат да не отдават голямо значение на бельото си, та нали тази част от тоалета им най-често е на показ? Любовта и църквата изискват богато покрити олтари. Станаха, значи, четиринадесет хиляди. Не ви говоря за парите, които ще ви трябват за хазарт, за басове, за подаръци; не може да не смятате още две хиляди за джобни пари. Водил съм такъв живот, знам колко се харчи... Прибавете към тези разноски от първа необходимост шест хиляди за ядене и хиляда за подслон. Смело, чадо мое, или ще трябва да се бръкнем за двадесет и пет хилядарки годишно, или ще изпаднем в тинята, хората ще се подиграват с нас и бъдещето ни, успехите ни, любовниците ни отиват по дяволите! Забравих прислужника и момчето за поръчки! Та нима Кристоф ще разнася любовните ви писъмца? Нима ще пишете на листовете, с които си служите сега? Все едно да се самоубиете. Вярвайте на един стар човек, с голям опит! — продължи той „ринфорцандо“ с басовия си глас. — Или се пренесете в някоя добродетелна мансарда и се венчайте с науката, или поемете по другия път.

Вотрен намигна на Йожен и след това посочи с очи госпожица Тайфер, сякаш за да напомни и обобща съблазнителите предложения, които бе посял в сърцето на студента, за да го поквари.

Изминаха много дни, през които Растиняк води най-разгулен живот. Почти всеки ден обядваше с госпожа Дьо Нюсенжан, навсякъде

я придружаваше. Прибираще се в три-четири часа сутрин, ставаше в дванадесет, приготвяше се и когато денят беше слънчев, отиваше с Делфин на разходка в Булонската гора, пилееше времето си, без да мисли за цената му, и поглъщаше всички уроци, всички съблазни на разкоша с пламенността и нетърпението на цветопъпка на женско финиково дърво, когато очаква оплодителния прашец на своя брак. Играеше на едро, на едро губеше или печелеше и накрая свикна с безпорядъчния живот на парижката младеж. От първите си печалби върна хилядата и петстотин франка на майка си и сестрите си и им изпрати хубави подаръци. Макар да бе предизвестил, че ще напусне „Дома Воке“, към края на януари още живееше там и не знаеше как да си отиде. Почти всички младежи следват едно привидно необяснимо правило, чиято причина се корени в самата им младост, в особения устрем, с който се нахвърлят на удоволствията: богати или бедни, те никога нямат пари за житейските нужди, а винаги намират за задоволяване на прищевките си. Щедри, що се отнася до всичко, което може да се получи на кредит, те са скъперници, щом стане дума за незабавно плащане, и сякаш си отмъщават за това, че пилеешки, не получават всичко, което биха могли да имат. Просто казано, студентите много повече се грижат за шапките, отколкото за фрака си, защото поради огромните си печалби шивачът работи на кредит, докато шапкарят, поради дребните суми, с които борава, е неподатлив на преговори. Макар младежът, седнал на балкона в театъра, да излага пред лорнетите на красивите дами замайващи жилетки, не е сигурно, че има чорапи: галантеристът е също една от язвите за кесията му. До такова положение бе стигнал и Растиняк. Винаги празна за госпожа Воке, винаги пълна за изискванията на суетата, кесията му имаше приливи и отливи, които не му позволяваха да плаща за всекидневните си нужди. А нали трябваше, за да напусне вонящия отвратителен пансион, където претенциите му бяха подложени на непрекъснато унижение, да заплати за един месец на хазайката си и да купи мебели за апартамента си на денди? Но това все се оказваше невъзможно. За да си осигури пари за игра, Растиняк се бе научил да взема от бижутера часовници и златни верижки (които после скъпо плащаше от печалбите си) и да ги занася в заложната къща (тази мрачна и дискретна приятелка на младежта), но цялата му изобретателност сякаш се изпаряваше, когато ставаше въпрос да плати храната и

жилището си или да си купи оръдията, необходими, за да оползотвори възможностите, които предлага светският живот. Да се занимава с грубото всекидневие, да прави дългове за и без това задоволени нужди, вече не го привличаше. Както повечето хора, увлечени в такъв разпилян живот, той чакаше последния миг, за да изплати дългове, които в очите на еснафа са свещени. Впрочем нали и Мирабо плащал сметката за хляб си само когато се появявала под драконовата форма на полица. По това време Растиняк бе свършил парите си и бе затънал в дългове. Започваше да разбира, че ще му бъде невъзможно да продължи да води този живот, ако няма постоянни доходи. Но макар да стенеше от бодливите обиди, неизбежни при неговото несигурно положение, той не се чувстваше в състояние да се откаже от необикновените радости на този живот и искаше на всяка цена да го продължи. Щастливата случайност, на която разчиташе, за да забогатее, ставаше химерична, а реалните препятствия растяха. След като узна семейните тайни на господин и госпожа Дьо Нюсенжан, той разбра, че за да превърне любовта в средство за забогатяване, трябва да изпие до дъно чашата на позора и да се откаже от благородните идеи, които са извинение за грешките на младостта. Разяждан от всички червеи на угризението, той външно водеше блестящ живот и скъпо изкупваше мимолетните му удоволствия с постоянни тревоги; но като Разсеяния от Лабрюйер се валише в тинята и все още мърсеше само дрехите си.

— Значи, убихме мандарина, а? — рече му един ден Бианшон, докато ставаха от трапезата.

— Още не — отвърна Йожен, — но е вече на легло.

Студентът по медицина взе тези думи за шега, а те не бяха шега. Йожен, който от дълго време за пръв път обядваше в пансиона, изглеждаше умислен.

Вместо да излезе след десерта, той остана в трапезарията и седна до госпожица Тайфер, като от време на време ѝ хвърляше проникновени погледи. Неколцина пансионери още седяха на трапезата и ядяха орехи, други се разхождаха и продължаваха започнати разговори. Както обикновено всеки си отиваше, когато му хрумне, според това доколко го интересуваха разговорите или колко лошо бе храносмилането му. Зимно време трапезарията рядко опустяваше преди осем часа, когато четирите жени оставаха сами и си

отмъщаваха за мълчанието, наложено им от мъжкото общество. Забелязал загрижеността на Растиняк, Вотрен остана в трапезарията, макар че уж бързаше да излезе, и заставаеше все така, че младежът да не го вижда, а да мисли, че си е отишъл. После, вместо да си тръгне с пансионерите, които се оттеглиха последни, той тайно се настани в салона. Бе прозрял в душата на студента и очакваше решителен прелом. И наистина Йожен се намираше в критично положение, каквото навярно мнозина млади хора познават. Любеща или кокетираща, госпожа Дьо Нюсенжан го бе накарала да мине през всички тревоги на истинската страст, бе приложила по отношение на него цялата парижка женска дипломация. След като се бе компрометирала в обществото, за да задържи при себе си братовчеда на госпожа Дьо Босеан, тя се колебаеше да му даде правата, с който външно той се ползваше. От един месец тя така разпалваше страстите на Йожен, че най-сетне засегна и сърцето му. През първите моменти на връзката им студентът бе сметнал, че той има надмощие, но сега по-силна беше госпожа Дьо Нюсенжан благодарение на умението си да задвижва всички чувства, и добри, и лоши, у двете или трите отделни личности, които съществуваша у Йожен, както и у всеки друг младеж в Париж. Съзнателно ли правеше тя това? Не. Жените винаги са искрени дори когато най-много се преструват, защото следват някакъв естествен инстинкт. Може би след като се бе оставила във властта на младежа и бе проявила към него толкова силна обич, Делфин сега се подчиняваше на някакво чувство на достойнство, което я караше или окончателно да прекрати отстъпките си, или да отлага. За парижанката е толкова естествено в самия миг, когато се почувства увлечена от страстта, да се поколебае пред падението, да изпитва сърцето на този, комуто ще повери бъдещето си! Всички надежди на госпожа Дьо Нюсенжан бяха вече измамани веднъж, неотдавна един млад егоист се бе подиграл с чувствата ѝ. Тя беше съвсем права, като проявяваше недоверие. Може би бе забелязала в държането на Йожен, прекалено самоуверен след бързия си успех, някакво подценяване по отношение на нея, породено от странното стечение на обстоятелствата. Тя вероятно желаше, от една страна, да се понрави на мъж на неговата възраст, а, от друга — чрез него да си възвърне самоуважението, след като толкова дълго време бе унижавана от този, който я бе изоставил. Не искаше Йожен да я смята за леснодостъпна тъкмо защото той

знаеше, че преди е принадлежала на Дьо Марсе. Накратко, след като бе понасяла унизителните капризи на едно истинско чудовище, на един млад развратник, тя изпитваше такава сладост да се разхожда из цъфтящите области на любовта, че вероятно бе очарована да се любовува на тези кътчета, дълго да се вслушва в трепетите на чувствата, да я гали целомъдрен ветреца. Истинската любов плащаше заради покварената. За жалост такива недоразумения често ще се срещат, докато мъжете не разберат колко цветя покосяват в душата на младата жена първите измами, на които тя се натъква. Каквито и да бяха съображенията на Делфин, тя си играеше с Растиняк и си играеше с удоволствие, вероятно защото знаеше, че той е влюбен в нея и бе сигурна, че ще сложи край на мъките му, когато царствената ѝ женска воля благоволи да стори това. От честолубие Йожен не желаше първата му битка да завърши с поражение и упорито продължаваше преследването си като ловец, който на всяка цена иска да убие яребица в деня на свети Юбер. Тревогите, нараненото му честолубие, отчаянията му, независимо дали бяха истински, или не, все повече го привързваха към тази жена. Цял Париж му приписваше връзка с госпожа Дьо Нюсенжан, с която той не беше по-близък, отколкото първия ден на тяхната среща. Понеже още не знаеше, че понякога кокетизирането на жената дава много по-големи радости, отколкото нейната любов доставя удоволствие, той изпаднаше в глупав гняв. Времето, през което жената се бореше с любовта си, предлагаше на Растиняк своите ранни плодове: за него те бяха и зеленички, и киселки, и сладостни, но и скъпо му струваха. Понякога, когато си дадеше сметка, че е без стотинка, без бъдеще, въпреки гласа на съвестта си той се сецаше за богатите възможности при един брак с госпожица Тайфер, за който Вотрен му бе доказал, че е осъществим. А сега той се намираше тъкмо в момент, когато бедността му толкова го тревожеше, че неволно почти отстъпи пред интригите на страшния сфинкс, чиито погледи често го хипнотизираха. След като Поаре и госпожица Мишоно се качиха в стаите си, Растиняк помисли, че са останали само госпожа Воке и госпожа Кутюр, които дремеха край печката и си плетяха вълнени ръкави, и погледна госпожица Тайфер толкова нежно, че тя сведе очи.

— Тревоги ли имате, господин Йожен? — запита Викторин след малко.

— Кой човек няма тревоги? — отвърна Растиняк. — Ако ние, младежите, сме сигурни, че някой ни обича истински, предано, така че да ни се отплати за жертвите, които винаги сме готови да направим, може би никога не бихме се измъчвали.

Вместо отговор госпожица Тайфер му хвърли поглед, който не остави съмнение в нейните чувства.

— Вие, госпожице, днес смятате, че сте сигурна в чувствата си. Но уверени ли сте, че утре няма да се промените?

По устните на горкото момиче се плъзна усмивка като лъч, избликнал от душата ѝ, и така освети цялото ѝ лице, че Йожен се уплаши, задето е предизвикал толкова силно вълнение.

— Какво, нима ако утре бъдете богата и щастлива, ако огромно състояние ви падне от небето, ще продължите да обичате някой беден младеж, който ви се е понравил през дните на оскъдица?

Тя мило кимна с глава.

— Някой много нещастен младеж?

Ново кимване.

— Какви глупости си говорите вие, двамата? — намеси се госпожа Воке.

— Оставете ни, ние се разбираме — отвърна Йожен.

— Значи, господин рицарят Йожен дьо Растиняк и госпожица Викторин Тайфер ще си дадат дума да се оженят, така ли? — обади се Вотрен с дебелия си глас, като изведнъж се появи на вратата на трапезарията.

— Ах! Уплашихте ме! — казаха едновременно госпожа Кутюр и госпожа Воке.

— Бих могъл да направя и по-лош избор — засмя се Йожен, у когото гласът на Вотрен предизвика най-ужасното сътресение, което някога бе преживял.

— Оставете тези лоши шеги, господа! — рече госпожа Кутюр. — Да си вървим, моето момиче.

Госпожа Воке последва двете пансионерки, за да спести свещта и огъня, като прекара вечерта у тях. Йожен остана сам лице с лице с Вотрен.

— Знаех си, че ще стигнете дотам — каза му Вотрен съвсем хладнокръвно. — Но слушайте, и аз имам не по-малко съвест от другите. Не вземайте решение веднага, вие като че ли не сте на себе

си. Имате дългове. Не искам страстта, отчаянието, а разумът да ви накара да се обърнете към мене. Може би ви трябват три хиляди франка? Ето, да ви дам ли?

И демонът-изкусител измъкна от джоба ей портфейл и извади три банкноти, които размаха пред очите на студента. Йожен се намираше в ужасно положение. Той дължеше срещу честна дума на маркиз Д'Ажуда и на граф Дьо Трай сто луидора, които бе загубил на комар. Но не разполагаше с такава сума и не смееше да отиде да прекара вечерта у госпожа Дьо Ресто, където го очакваха. Щяха да се съберат без официалности, на сладкиши и чай, но на такива приеми човек можеше да загуби и шест хиляди на вист.

— Господине — рече Йожен, като с мъка прикриваше конвулсивния трепет, който го обзе, — след това, което ми казахте, трябва да ви е ясно, че ми е невъзможно да бъда ваш длъжник.

— Чудесно, щеше да ми стане мъчно, ако бяхте ми отговорили другояче — съгласи се изкусителят. — Вие сте красив, деликатен младеж, горд като лъв и нежен като девойка. Ще бъдете прекрасна плячка за дявола. Обичам тоя род младежи. Още два-три разговора върху висшата политика и вие ще започнете да виждате света такъв, какъвто е. Достатъчно е да изиграва по някоя и друга добродетелна сценка и възвишеният човек задоволява всичките си прищевки под бурните ръкопляскания на глупците в залата. Още няколко дни и вие ще бъдете наш човек. Ах, само да искате да станете мой ученик, ще ви осигуря пълен успех! Преди още да изразите някакво желание, и то веднага ще бъде изпълнено; каквото щете — почести, богатство, жени. За вас ще превърнем цялата цивилизация в амброзия. Ще ни бъдете галенето дете, нашият Вениамин, до един с радост ще умрем за вас. Всяко препятствие по пътя ви ще бъде сринато. Ако вие все още имате някакви задръжки, мене пък за злодей ли ме мислите? Е, добре, един човек, който е бил толкова честен, колкото си мислите и вие, че сте още, господин Дьо Тюрен^[11], без да смята, че се компрометира, е правил сделчици с разбойници. Вие не желаете да бъдете мой длъжник, така ли? Голяма работа — усмихна се Вотрен. — Вземете тази дрипа — рече той, като извади един обгербван лист — и пишете: „Полица за сума от три хиляди и петстотин франка, платими за една година.“ И сложете датата! Лихвата е достатъчно голяма, за да премахне всичките ви угризения, можете да ме наречете евреин и да

считате, че не ми дължите никаква благодарност. Позволявам ви днес още да ме презирате, но съм сигурен, че по-нататък ще ме обикнете. У мене ще откриете огромни бездни, широки, сгъстени чувства, които глупците наричат пороци; но никога няма да ме видите подъл или неблагодарен. С една дума, аз не съм нито пионка, нито офицер, а топ, момчето ми.

— Но що за човек сте вие? — възкликна Йожен. — Сякаш сте създаден да ме мъчите.

— Е, не, просто съм добряк, който е готов да се изкаля, за да бъдете вие защитен от калта до края на живота си. Питате се навярно какъв е смисълът на тази моя преданост. Добре, някой ден съвсем спокойно ще ви го кажа на ухото. Най-напред ви изненадах, като ви показах машинката на обществото и нейните двигатели; но първият ви ужас ще мине като на новобранец в бой и ще свикнете с мисълта да гледате на хората като на войници, решени да умрат заради онези, които сами се коронясват за крале. Времената много се промениха. Едно време човек казваше на някой смелчага: „Ето ви триста франка, убийте ми господин еди-кой си“ и спокойно отиваше да вечеря, след като е изпратил за нищо-нещо някого на оня свят. Днес аз ви предлагам да ви дам порядъчно богатство само срещу едно кимване, което не ви компрометира, а вие се колебаете. Изроди се нашият век.

Йожен подписа полицата и я размени срещу банкнотите.

— Добре, сега да поговорим разумно — продължи Вотрен. — До няколко месеца аз искам да замина оттук, ще отида в Америка да садя тютюн. Ще ви изпращам пури като за приятел. Ако забогатеея, ще ви помагам. Ако нямам деца (което е вероятно, не държа отново да се пресаждам тук чрез някоя издънка), ще ви завещая богатството си. Не е ли това доказателство за истинско приятелство? Както и да е, аз ви обичам. Имам слабост да се жертвам за другите. Правил съм го. Разбирате ли, мое момче, аз живея в по-висока сфера, отколкото другите хора. Считам действията за средства и гледам само целта. Какво е един човек за мене? Ей толкова! — каза той и щракна с нокътя на палеца по зъбите си. — Един човек е всичко или нищо. Той е по-малко от нищо, когато се нарича Поаре; можеш да го смажеш като дървеница, защото е плосък и вони. Но човек, който прилича на вас, е бог: това вече не е машина, покрита с кожа, а театър, на чиято сцена се разиграват най-прекрасни чувства, а аз живея само чрез чувствата.

Нима чувството не е като свят, изразен в една мисъл? Вижте дядо Горио: за него двете му дъщери са цялата вселена, те са нишката, която го движи сред живота. Е, добре, аз доста съм се ровил в живота и за мене има само едно истинско чувство — приятелството между мъже. Пиер и Жафьер — това е моят идеал. Знам наизуст „Спасената Венеция“. Мислите ли, че често се среща такъв юначага, който ако някой му каже: „Ела да погребем един труп!“, веднага хуква, без дума да продума, без да чете назидания? А аз съм вършил това. Не бих говорил така пред всекиго. Но вие сте човек от по-висока класа, всичко може да ви се каже, вие всичко можете да разберете. Няма дълго да шляпате из блатата, пълни с гадове като тия, които ни заобикалят тук. Така, свърших. Вие ще се ожените. Хайде да си изпробваме шпагите. Моята е желязна и никога не се огъва, хе, хе!

Вотрен бързо излезе. Не искаше да чуе отрицателния отговор на студента, не искаше той да се чувства неудобно. Изглежда, познаваше същността на тези дребни упорства, на тези борби, с които мъжете се кичат, за да могат да оправдаят пред себе си осъдителните си постъпки.

„Да прави, каквото ще! Аз в никакъв случай няма да се оженя за госпожица Тайфер!“ — каза си Йожен.

След като премина вътрешната му треска, предизвикана от самата мисъл за споразумение с този човек, от когото се ужасяваше, но който израстваше в очите му поради самия цинизъм на идеите си и смелостта, с която сригваше обществото, Растиняк се облече, прати за кола и отиде у госпожа Дьо Ресто. От няколко дена тази жена бе станала двойно по-внимателна към младежа, който на всяка стъпка жънеше успехи в самото сърце на висшето общество и имаше изгледи един ден да придобие опасно влияние. Той се издължи на господата Дьо Трай и Д'Ажуда, игра част от нощта на вист и си възвърна колкото бе загубил. Суеверен като по-голяма част от хората, които са повече или по-малко фаталисти, защото тепърва ще си пробиват път, той реши, че късметът му е награда от провидението за упоритостта му да върви по правия път. На другата сутрин побърза да запита Вотрен дали полицата му е още у него. След като мъжът му даде положителен отговор, той му върна трите хиляди франка, като не скри доста естественото си задоволство.

— Всичко е наред — каза Вотрен.

— Само че аз не съм ваш съучастник — отвърна Йожен.

— Знам, знам — прекъсна го Вотрен. — Още вършите детинщини. Спирате на вратата заради дреболиите.

[1] ... между улиците *Сен-Жак* и *Сен-Пер* тоест Латинския квартал, където са се намирали повечето учебни заведения. ↑

[2] *Мюра* — маршал, зет на Наполеон, който го прави крал на Неапол. Бил свален и екзекутиран след падането на императора. ↑

[3] ... става крал на *Швеция*... — става дума за Жан Бернадот, маршал на Франция, осиновен от шведския крал Карл XIII и коронясан през 1818 за крал на Швеция под името Карл XIV. Роден в По, Южна Франция. ↑

[4] *Сен-Клу* — градче кран Париж, където Сена била преградена с мрежи, за да задържат труповете на удавниците. ↑

[5] *КР* — каторжна работа. ↑

[6] *Вилел вместо Манюел* — Вилел е бил лидер на крайните роялисти, а Манюел — противник на монархията. ↑

[7] *Ergo* (лат.) — следователно. ↑

[8] ... *принца*... — става въпрос за Талейран. ↑

[9] *Кювие* — известен френски природоизследовател с голям принос в развитието на сравнителната анатомия и палеонтологията. ↑

[10] *Малкият замък* — тесен кръг от приближени на-краля. ↑

[11] *Тюрен* — голям френски пълководец от XVII в. ↑

ТРЕТА ГЛАВА

ИЗМАМЪ СМЪРТ

Два дена след това в една пуста алея на Ботаническата градина Поаре и госпожица Мишоно седяха на пейка, огряна от слънце, и разговаряха със същия господин, който се бе сторил подозрителен на студента-медик.

— Госпожице — казваше господин Гондюро, — не разбирам вашите скрупули. Негово превъзходителство господин министърът на кралската полиция...

— Ах, негово превъзходителство господин министърът на кралската полиция!... — повтори Поаре.

— Да, негово превъзходителство се занимава с тази работа — рече Гондюро.

Кому ли не би се сторило невероятно, че Поаре, бивш чиновник, вероятно човек с еснафски добродетели, макар и лишен от собствена мисъл, продължи да слуша оня, който се представяше за рентиер от улица Бюфон, след като той произнесе думата „полиция“ и по този начин разкри истинското си лице на агент от улица Йерусалим^[1] под маската на порядъчен човек. Това обаче беше съвсем естествено. Всеки ще разбере особения вид, към който се числеше Поаре в голямото семейство на глупците, след една забележка, която някои изследователи вече са направили, но която не е публикувана досега. Има една „пероносна“ порода, притисната в бюджета между първата степен, която включва заплатите от хиляда и двеста франка, нещо като административна Гренландия, и третата степен, където започват малко по-топлите заплати от три до шест хиляди франка, умерена област, в която подкупът вирее и цъфти въпреки трудното му отглеждане. Една от характерните черти, която най-добре издава жалкото тесногърдие на тази низша порода, е неволното, механично, инстинктивно уважение към великия лама на всяко министерство, известен на чиновника само по някакъв нечетлив подпис и под името „негово превъзходителство

господин министъра“ — четири думи, които съответстват на „Il bon do Cani“ от „Багдадският халиф“^[2] и което в очите на този пълзящ род представлява свещената и безапелационна власт. Негово превъзходителство е безпогрешен за чиновника, както папата за християнина; блясъкът на положението му се предава на неговите действия и слава, на думите, казани от негово име; той покрива със златошитата си дреха и узаконява всичко, което е заповядал: самата му титла „превъзходителство“ доказва чистотата на намеренията му, а светостта на волята му служи за паспорт и на най-неприемливите идеи. И щом се произнесе думата „превъзходителство“ тези клетници бързат да извършат онова, което не биха направили дори от личен интерес. В министерските канцеларии съществува същото пасивно чиновничество, както във войската; система, която задушаваше съвестта, унищожава човека и в края на краищата го превръща във винт или гайка на правителствената машина. Затова господин Гондюро, който, изглежда, познаваше хората, веднага откри в лицето на Поаре един от тези бюрократични глупци, извади своя „Deus ex machina“^[3] — думата-талисман „негово превъзходителство“ — в необходимия момент и така разкри батареите си, за да заслепи Поаре, който му се струваше мъжкият Мишоно, както Мишоно му изглеждаше женската Поаре.

— Щом лично негово превъзходителство, негово превъзходителство господин... ах! Това е вече съвсем друга работа — рече Поаре.

— Нали чувате какво казва господинът, в чиято преценка, изглежда, имате доверие? — продължи мнимият рентиер, обръщайки се към госпожица Мишоно. — И така, негово превъзходителство е напълно сигурен, че тъй нареченият Вотрен, който живее в „Дома Воке“, е каторжник, избягал от Тулон, дето е познат под името „Измамъ смърт“.

— Измамъ смърт! — рече Поаре. — Щастлив е, ако заслужава това име.

— Разбира се — продължи агентът. — Този прякор му е прикачен заради късмета му. И в най-дръзките си начинания не е загубил живота си. Както виждате, този човек е опасен! Притежава качества, които наистина го правят необикновена личност. Дори осъждането му бе прието като почест сред неговите хора.

— Значи, е почтен човек? — попита Поаре.

— В известен смисъл. Той се съгласил да поеме върху себе си чуждо престъпление, фалшификация, извършена от един извънредно красив младеж, когото той много обичал, някакъв италианец, комарджия, който впоследствие влязъл във войската, където впрочем много добре се държал.

— Но ако негово превъзходителство министърът на полицията е уверен, че господин Вотрен е Измаи́ смърт, защо съм му аз? — запитва госпожица Мишоно.

— Вярно — повтори Поаре, — ако наистина министърът, както вие ни направихте честта да ни съобщите, е уверен...

— Уверен не е точната дума, но подозира. Ето как стои въпросът. Жак Колен, наричан Измаи́ смърт, има пълното доверие на трите каторги, които са го избрали за свой агент и банкер. Той много печели от различни сделки, в тази област е наистина забележителен.

— Ах, ах! Разбирате ли намека, госпожице Мишоно? — каза Поаре. — Господинът го нарича забележителен, защото той е белязан.

— Мнимият Вотрен — продължи агентът — получава капиталите на господата каторжниците, влага ги, съхранява ги и ги държи на разположение на онези, които избягат, или на техните семейства при наличността на съответно завещание, или на любовниците им, ако е получил такова нареждане.

— На любовниците им! Навярно искате да кажете на жените им? — намеси се Поаре.

— Не, господине. Обикновено каторжникът има само незаконни съпруги, които ние наричаме наложници.

— Та, значи, всички те живеят в незаконни връзки?

— Така излиза.

— Господи, това са ужаси, каквито негово превъзходителство не би трябвало да търпи. Понеже вие имате честта да говорите с негово превъзходителство и, струва ми се, сте изпълнен с човеколюбиви идеи, на вас се пада да го осведомите за неморалното поведение на тези хора, които дават много лош пример на обществото.

— Но, господине, правителството не ги праща там, за да служат като пример за всички добродетели.

— Това е право. Все пак, господине, позволете ми...

— Гълъбче, хайде оставете господина да се доизкаже — прекъсна го госпожица Мишоно.

— Вие разбирате, госпожице — продължи Гондюро, — че правителството е извънредно заинтересовано да сложи ръка върху тази незаконна каса, която според някои сведения възлиза на доста значителна сума: Измамѝ смърт прибира маса пари, като укрива не само тези, които някои от другарите му притежават, но и капиталите на Дружеството на десетте хиляди...

— Десет хиляди крадци ли? — стресна се Поаре.

— Не, Дружеството на десетте хиляди е сдружение на крадците от висока класа, те работят на едро и не се занимават с грабеж, от който няма да спечелят поне десет хиляди франка. Членовете на това дружество са най-големите углавни престъпници. Те познават законите и никога не рискуват да получат смъртно наказание, в случай че ги заловят. Колен е техният доверен човек, техният съветник. Благодарение на огромните си възможности той е съумял да си създаде своя полиция и широки връзки, които държи в пълна тайна. Макар от цяла година да сме го заобиколили с шпиони, още не сме успели да проникнем в играта му. Така че неговата каса, неговите способности изцяло са поставени в служба на порока, той финансира престъпления и поддържа цяла армия от мошеници, които са в непрестанна война с обществото. Ако успеем да заловим Измамѝ смърт и да вземем касата му, това би означавало да пресечем злото от корен. Затова тази акция стана държавно дело от областта на висшата политика и ще донесе само почит на онези, които съдействат за успеха ѝ. Например вие, господине, бихте могли отново да станете чиновник в администрацията, да бъдете назначен за секретар на полицейски комисар, работа, която няма да ви пречи да си получавате пенсията.

— Но защо Измамѝ смърт не избяга с касата си? — попита госпожица Мишоно.

— О! — рече агентът. — Ако ограби каторжниците, където и да отиде, те ще изпратят човек да го убие. Освен това каса не се краде лесно, като момиче от добро семейство. Впрочем Колен е неспособен да извърши подобна постъпка, ще се чувства опозорен.

— Прав сте, господине — каза Поаре, — той ще бъде напълно опозорен.

— Всичко това не обяснява защо вие чисто и просто не дойдете да го заловите — отбеляза госпожица Мишоно.

— Добре, госпожице, ще ви отговоря... Само че — добави той на ухото ѝ — не оставяйте господина да ме пресича, иначе никога няма да свършим. Този старец трябва да има много пари, за да кара хората да го слушат. Измамй смърт си е навлякъл кожа на порядъчен човек, превърнал се е в добър парижки буржоа, настанил се е в скромен пансион; хитър е той, гледайте си работата, него никога не ще могат да го хванат изневиделица. Така че господин Вотрен е порядъчен човек, който прави порядъчни сделки.

„Разбира се“ — рече си на ум Поаре.

— Ако сбъркаме и заловим някой истински Вотрен, министърът не желае да си има разпавии с парижките търговци, нито с общественото мнение. Положението на господин полицейския префект е разклатено, той има неприятели. Ако стане грешка, онези, които искат да вземат мястото му, ще се възползват от воя и крясъците на либералите, за да го провалят. Тук трябва да се действа, както в случая с Конияр, мнимия граф Дьо Сент-Елен; ако се беше оказало, че е истински граф Дьо Сент-Елен, спукана ни беше работата. Затова трябва добре да се проверява!

— Да, но вие имате нужда от някоя хубава жена — каза оживено госпожица Мишоно.

— Измамй смърт не би допуснал до себе си никаква жена — рече агентът. — Ще ви кажа една тайна: той не обича жените.

— В такъв случай не разбирам как бих могла да направя проверката, ако въобще се съглася да я направя срещу две хиляди франка.

— Много просто — отвърна непознатият. — Ще ви дам едно шишенце с течност, която предизвиква прилив на кръв в главата, подобен на апоплексия, но съвсем безопасен. Това лекарство може да се смеси и с вино, и с кафе. Веднага пренасяте човека на легло, събличате го, уж за да разберете дали не умира. Когато останете сама, ще го плеснете по рамото и ще видите дали се появяват буквите.

— Че то нищо не е — рече Поаре.

— Добре, съгласна ли сте? — обърна се Гондюро към старата мома.

— Добре де, драги господине — каза госпожица Мишоно, — а ще получа ли двете хиляди, в случай че няма букви?

— Не.

— А какво ще бъде моето обезщетение в този случай?

— Петстотин франка.

— Струва ли си да направя всичко това за толкова малко! Така или иначе, грехът си е грях и аз ще трябва да си успокоявам съвестта, господине.

— Уверявам ви — рече Поаре, — че госпожицата е много съвестна, освен дето е много приятна и разбрана.

— Добре — поде госпожица Мишоно, — дайте, ми три хиляди, ако излезе Измамѝ смърт, и нищо, ако е обикновен гражданин.

— Дадено! — съгласи се Гондюро. — Но при условие, че работата ще стане още утре.

— Още не мога, драги господине, трябва да се посъветвам с изповедника си.

— Хитруша! — каза агентът и стана. — Значи, до утре. А ако имате да ми кажете нещо важно, елате в малката улица Сент-Ан, в дъното на двора на „Сент-Шапел“. Има само една врата под свода. Ще търсите господин Гондюро.

Бианшон, който се връщаше от лекция на Кювие, дочу доста странното име Измамѝ смърт и думата „дадено“, изречена от известния началник на тайната полиция.

— Защо не нагласихте работата веднага? Това ви прави по триста франка пожизнена рента — каза Поаре на госпожица Мишоно.

— Защо ли? — рече тя. — Ами че трябва да поразмисля. Ако Вотрен е същият този Измамѝ смърт, може да е по-изгодно с него да се спогодя. Но ако му поискам пари, все едно че ще го предупредя и човек като него може и гратис да избяга. А това ще бъде за мен ужасна плесница.

— И да го предупредите, все едно — продължи Поаре. — Нали този господин каза, че го следят? А вие всичко ще изгубите.

„Освен това — рече си госпожица Мишоно — никак не го обичам този човек! Говори ми само неприятни работи.“

— Но вие можете да постъпите по-правилно — продължи Поаре. — Както каза и господинът, който ми изглежда приличен човек, освен дето е много сваятно облечен, от ваша страна ще бъде акт на

подчинение пред закона, ако освободите обществото от един престъпник, колкото той и да е порядъчен. Който е пил, пак ще пие. Ами ако му хрумне всички ни да избие? Ами че, дявол да го вземе, ние ще бъдем виновни за тези убийства, без да се смята, че ще бъдем и първите жертви.

Госпожица Мишоно се бе замислила и не чу думите, които падаха от устата на Поаре като капки от недобре затворена чешма. Щом започнеше така да реди изречение след изречение, госпожица Мишоно не го спираше. Старецът имаше навик да ѝ говори като навит. Започваше една тема, после откриваше скоби, отплесваше се към нещо съвсем противоположно и никога не стигаше до заключение. Когато наближиха „Дома Воке“, той се бе оплел в цял куп пасажи и вметнати цитати, които го бяха довели до показанията му по делото на господин Рагуло и госпожа Морен, на което той се бе явил като свидетел на защитата. Като влязоха, госпожица Мишоно не пропусна да забележи Йожен дьо Растиняк и госпожица Тайфер, увлечени в толкова трепетно интересен интимен разговор, че не обърнаха никакво внимание на старите пансионери, които прекосиха трапезарията.

— Така и трябваше да свърши — рече госпожица Мишоно на Поаре. — От една седмица се гледат така, сякаш ще се изпият с очи.

— Да — отговори той. — И тя беше осъдена.

— Кой?

— Госпожа Морен.

— Аз ви говоря за госпожица Викторин — рече Мишоно и по невнимание влезе в стаята на Поаре, — а вие ми разправете за госпожа Морен. Коя е тази жена?

— Че каква може да е вината на госпожица Тайфер? — запита Поаре.

— Вината и е тази, че е влюбена в господин Йожен дьо Растиняк и се впуска в тази история, без да знае къде ще я отведе. Горката наивница!

Цялата сутрин Йожен бе отчаян от поведението на госпожа Дьо Нюсенжан. Вътрешно той вече напълно се бе предал на Вотрен, без да иска да проникне нито в причините за приятелството, което този необикновен човек му засвидетелстваше, нито в последствията от подобна връзка. Само чудо можеше да го измъкне от пропастта, в която от един час вече бе стъпил, като бе разменил с госпожица Тайфер

най-нежни обещания. На Викторин се струваше, че слуша ангелски глас, че небето се отваря пред нея, „Домът Воке“ добиваше приказни багри, с каквито декораторите оцветяват театралните дворци: тя обичаше и беше обичана; така поне вярваше! И коя ли жена не би повярвала на нейно място? Тя само гледаше Растиняк, слушаше го през този час, откраднат от всички аргусовци^[4] на дома. Йожен съзнаваше какво зло върши, но се бореше със съвестта си — казваше си, че ще изкупи този несмъртен грях, като ощастливи една жена. Отчаянието му придаваше особена красота и той блестеше с всички адски пламъци, които бушуваха в сърцето му. За негово щастие чудото стана: Вотрен весело влезе и отгатна какво преживяват двамата младежи, съединени чрез комбинациите на сатанинския му гений, но внезапно смути радостта им, като запя с дебелия си присмехулен глас:

*Моята Фаншет е чудна
с душевната си простота...*

Викторин побягна, отнасяйки в сърцето си толкова щастие, колкото нещастие беше изтърпяла през целия си живот. Клетата девойка! Едно ръкостискане, едно докосване на Растиняковите коси до бузата ѝ, една дума, произнесена толкова близо до ухото ѝ, че бе усетила топлите устни на студента, едно притискане от потръпващата му ръка, една бегла целувка по врата — това бяха за нея залози за любов, а съседството на дебалата Силви, която всеки миг можеше да влезе в грейналата трапезария, ги правеше по-пламенни, по-силни, по-привлекателни от най-прекрасните свидетелства за преданост, разказани в най-известните любовни повести. В очите на младото момиче, свикнало да се изповядва всеки две седмици, тези „дребни доказателства“, според един прелестен израз на нашите деди, изглеждаха като престъпление! През този единствен час тя бе разпиляла повече душевни съкровища, отколкото по-сетне, богатата и щастлива, би могла да дари дори като се отдаде цяла.

— Работата е наред — каза Вотрен на Йожен. — Нашите две контета са се счепкали. Всичко е станало, както се полага. Въпрос на чест. Нашият гълъб е оскърбил моя сокол. Срещата е утре, на редута Клинянкур. В осем и половина, докато си стои тук спокойно и си топи

в кафето намазана с масло филия, госпожица Тайфер ще наследи любовта и богатството на баща си. Изглежда като шега, нали? Малкият Тайфер е много добър фехтовач, самоуверен е, сякаш има сервирана кента. Но ще му видят работата с един удар, който аз съм измислил, шпагата се вдига по особен начин и се забива в челото. Ще ви науча на тази хватка, ужасно е полезна.

Растиняк тъпо слушаше и нищо не можеше да отговори. В този миг пристигнаха дядо Горио, Бианшон и неколцина други пансионери.

— Така ви исках — каза му Вотрен. — Вие знаете какво вършите. Добре, орлето ми! Ще командвате хората. Силен сте, як сте, мъж сте. Моите уважения.

Той понечи да му стисне ръката. Растиняк бързо се отдръпна и пребледнял се отпусна върху един стол; струваше му се, че вижда пред себе си локва кръв.

— Ах! Изглежда, че си имаме още някоя и друга пеленка, оцапана с добродетел — тихо рече Вотрен. — Татко Долибан има три милиона, известно ми е богатството му. Зестрата ще ви направи бял като сватбена рокля дори в собствените ви очи.

Растиняк престана да се колебае. Реши след обяда да отиде и да предупреди Тайферови — бащата и сина. Когато Вотрен се махна, Горио се приближи и му каза на ухото:

— Тъжен сте, синко! Но аз ще ви развеселя. Елате!

Старият макаронаджия запали свещта си от една лампа. Развълнуван и любопитен, Йожен тръгна след него.

— Да отидем във вашата стая — рече старецът, който бе поискал ключа на студента от Силви. — Тая сутрин вие сте помислили, че тя не ви обича, нали? — продължи той. — Тя насила ви е изпратила да си вървите и вие сте си тръгнали сърдит, отчаян. Глупчо! Тя мене чакаше. Разбирате ли? Заедно трябваше да отидем да доподредим едно сладко апартаментче, в което ще се настаните след три дена. Хем да не се издадете, че съм ви казал. Тя иска да ви изненада: но аз не държа да крия по-дълго от вас тази тайна. Ще бъдете на улица Артоа, на две крачки от Сен-Лазар. Ще се чувствате като принц. Намерихме ви мебели като за младоженка. Доста работа свършихме от три месеца насам, без нищо да ви кажем. Моят адвокат се залови и уреди дъщеря ми да получава своите тридесет и шест хиляди годишно, лихвите от

зестрата ѝ, и ще го накарам да изиска нейните осемстотин хиляди франка да бъдат вложени в доходно недвижимо имущество.

Скръстил ръце, Йожен мълчаливо се разхождаше из бедняшката си разхвърляна стая. Горио издебна миг, когато студентът бе гърбом към него, и постави върху камината кутия от червен марокен, върху която беше отпечатан златен герб на Растинакови.

— Скъпо дете — продължи горкият старец, — затънах в тази работа до гуша. Но разбирате ли, от моя страна тук имаше доста егоизъм, защото съм заинтересован да смените квартала. Нали няма да ми откажете, ако поискам нещо от вас?

— Какво?

— Над вашия апартамент, на петия етаж, има една стая, която е към апартамента, може ли там да живея? Остарявам, а съм толкова далеч от дъщерите. Няма да ви преча. Ще си стоя горе. Всяка вечер ще ми говорите за нея. Нали няма да ви е неприятно, кажете! Когато се прибирате и аз съм си легнал, ще ви чуя и ще си кажа: „Той току-що е видял моята Делфин. Завел я е на бал, тя е щастлива благодарение на него.“ Ако се разболея, като мехлем ще ми е на сърцето да ви чувам как се връщате, как ходите нагоре-надолу. Във вас ще има толкова много от дъщеря ми! Ще бъда на няколко крачки от Шанз-Елизе, където те минават всеки ден, ще мога да ги виждам, сега се случва да стигна късно. Освен това тя може би ще идва у вас! Ще я чувам, ще я виждам по утринен пенъоар как ситни, как мило стъпва като котенце. От един месец тя отново стана, каквато си беше като момиче — весела, жива. О! За вас ще направя дори невъзможното. Преди малко, като се връщахме, тя ми каза: „Татенце, много съм щастлива!“ Когато ми казват тържествено „татко“, просто ме смразяват; но когато ме наричат „татенце“, още ми се струва, че са мънички, всичките ми спомени някак се връщат. Чувствам се повече техен баща. Мисля си, че още не принадлежат другиму!

Старецът си избърса очите. Плачеше.

— Отдавна не бях чувал такива думи, отдавна не ме бе хващала за ръка. О, да, цели десет години не съм се разхождал с никоя от дъщерите си. А колко е приятно да се докосваш до роклята ѝ, да изравняваш крачките си с нея, да усещаш топлината ѝ! Както и да е, тази сутрин водих Делфин навсякъде. Влизах заедно с нея в магазините. И я съпроводих до вкъщи. О, вземете ме при вас! Ще се

случи някой да ви потрябва за услуга и аз ще бъда там. О, ако този дебелак елзасец можеше да умре, ако подаграта му се сети да му се качи в стомаха, колко щастлива ще бъде дъщеря ми! Тогава вие ще ми станете зет, пред всички ще ѝ станете съпруг. Но нищо! Тя е толкова нещастна, дето не е познала сладостите на този свят, че аз всичко ѝ прощавам. Бог сигурно е на страната на бащите, които обичат. Тя страшно ви обича! — добави той след кратко мълчание и поклати глава. — Докато вървахме, ми говореше за вас: „Нали, татко, той е чудесен! Има толкова добро сърце! Приказва ли ви за мене?“ Ех, колко нещо ми каза от улица Артоа до пасажа Панорам, цели томовете! С една дума, изля сърцето си в моето. През цялата тази хубава утрин аз вече не бях стар, не тежах нито една унция. Казах ѝ, че сте ми предали хилядата франка. О, милата, развълнува се до сълзи. Какво е това там на камината? — не изтрая най-сетне дядо Горио, като видя, че Растиняк не се помръдва от мястото си.

Съвсем зашеметен, Йожен гледаше съседа си. Вестта на Вотрен за дуела, насрочен за следния ден, толкова рязко контрастираше с осъществяването на най-съкровения му мечти, че той се чувстваше като в кошмар. Обърна се към камината, забеляза четвъртитата кутийка, отвори я и в нея намери листче, което покриваше един часовник „Бреге“. На листчето бяха написани следните думи:

„Искам да мислите за мене всеки миг, защото...

Делфин“

Последната дума вероятно наемкваше за някаква сцена между тях. Йожен се разчувства. Растиняковият герб бе изработен с емайл върху златния капак. Този скъп предмет, който той толкова отдавна желал, верижката, ключът, изработката, рисунките отговаряха точно на неговата мечта. Дядо Горио сияеше. Той вероятно бе обещал на дъщеря си да ѝ разкаже с най-малките подробности за изненадата на Йожен от подаръка, защото вземаше участие в младежките им вълнения и сякаш беше щастлив колкото тях. Той вече обичаше Растиняк и като човек, и заради щастието на дъщеря си.

— Ще отидете при нея тази вечер, тя ви чака. Тоя дебелак, елзасецът, ще вечеря у балерината си. Аха! Дума не могъл да каже,

когато моят адвокат взел да му говори направо. Нали разправя, че уж обичал дъщеря ми, та чак я обожавал? Само да я пипне, ще го убия. Като си помисля, че моята Делфин е негова жена... (и той въздъхна) готов съм да извърша престъпление. Но това няма да бъде човекоубийство. Той е една телешка глава със свинско тяло. Ще ме вземете при вас, нали?

— Да, татко Горио, нали знаете колко ви обичам...

— Виждам, вие не се срамувате от мене. Позволете да ви прегърна.

И той притисна студента до гърдите си.

— Вие ще я направите щастлива, обещавайте ми! Ще отидете тази вечер, нали?

— О, да! Трябва да изляза по една работа, която не търпи отлагане.

— Мога ли да ви бъда полезен с нещо?

— Да, наистина можете! Докато аз отивам у госпожа Дьо Нюсенжан, вие идете у господин Тайфер, бащата, и му кажете да ме приеме тази вечер. Имам да му говоря по извънредно важна работа.

— Значи, е вярно, момче — възкликна Горио и изразът на лицето му се промени, — значи, вие наистина ухажвате дъщеря му, както разправят тия глупаци долу?... Гръм и мълния, вие не знаете какво значи да ви удари Горио. А ако ни мамите, стига ви един юмрук... О, това не е възможно.

— Кълна ви се, че само една жена обичам — рече студентът, — разбрах това едва преди малко.

— Ах, какво щастие! — извика дядо Горио.

— Обаче — продължи студентът — утре синът на Тайфер ще се бие на дуел и чух, че ще бъде убит.

— Че вас какво ви засяга? — рече Горио.

— Трябва да му се каже да попречи на сина си да отиде... — извика Йожен.

В този миг думите му бяха прекъснати от гласа на Вотрен, който, застанал на прага на вратата му, пееше:

*О, Ришар, о, кралю мой!
Всички те изоставиха...*

Брум! Брум! Брум! Брум! Брум!

*Дълго скитах по света,
срещнаха ме... тра-ла-ла-ла...*

— Господа — извика Кристоф, — супата ви чака, всички са вече на трапезата.

— Хей — каза Вотрен, — ела да вземеш една от моите бутилки бордо.

— Харесва ли ви часовникът? — запита Горио. — Тя има добър вкус, нали?

Вотрен, Горио и Растиняк слязоха заедно и понеже бяха закъснели, седнаха един до друг на трапезата.

По време на обета Йожен се държеше извънредно хладно с Вотрен, макар този толкова приятен според госпожа Воке мъж никога да не бе проявявал повече духовитост. С блестящите си реплики той успя да повдигне настроението на всички сътрапезници. Неговата самоувереност, хладнокръвието му смаяха Йожен.

— Я кажете, да не сте стъпили днес на омайно биле? — подметна госпожа Воке. — Весел сте като птичка.

— Винаги съм весел, когато направя добра сделка.

— Сделка ли? — попита Йожен.

— Ами да. Предадох част от стока и ще взема добра комисиона. Госпожица Мишоно — каза той, като забеляза, че старата мома го наблюдава, — да не би нещо в лицето ми да не ви харесва, та ме гледате на кръв? Само кажете! Веднага ще го махна, за да ви направя удоволствие... Поаре, май ще се скараме по въпроса, а? — добави той, като смигна на стария чиновник.

— Да ви се не знае! Вие би трябвало да позирате за Херкулес-шегобиец — рече младият художник на Вотрен.

— Нямам нищо против! Стига само госпожица Мишоно да се съгласи да позира за Венера на Пер-Лашез^[5] — отвърна Вотрен.

— А Поаре? — попита Бианшон.

— О, Поаре, ли? Той ще позира за Поаре. Нещо като бог на парковете и градините — викна Вотрен. — И без това...

— Там си прекарва времето! — продължи Бианшон.

— Стига глупости! — обърна се госпожа Воке към Вотрен. — Ще сторите по-добре, ако ни налеее от вашето бордо. Виждам една бутилка, която си подава нос. Ще ни поддържа настроението, освен това е добре и за стомаха.

— Господа — каза Вотрен, — госпожа председателката въдворява ред. Госпожа Кутюр и госпожица Тайфер няма да се засегнат от вашите волни речи, но поне пощадете невинността на дядо Горио. Предлагам ви една малка бутилнорама с бордо, която името на Лафит^[6] прави два пъти по-славна. Казвам това без никакви политически намеци. Хайде, китаецо — обърна се той към Кристоф, който седеше неподвижно. — Насам, Кристоф! Какво, не си ли чуваш името? Китаецо, докарай течността!

— Заповядайте, господине — рече Кристоф, като му подаде бутилката.

След като напълни чашите на Йожен и на дядо Горио, Вотрен бавно си наля няколко капки, които погълна с мляскане, докато двамата му съседи пиеха, и изведнъж се намръщи.

— Дявол да го вземе! Дявол да го вземе! Мирише на тапа. Останалото е за теб, Кристоф, върви да донесеш друго; там, отдясно, нали знаеш? Шестнадесет души сме, свали осем бутилки.

— След като вие така се разпуснахте — рече художникът, — аз плащам сто кестена.

— Охо!

— Ауу!

— Брр!

Всички нададоха викове, които избухваха като увеселителни ракети.

— Хайде, мамо Воке, почерпете две бутилки шампанско — извика Вотрен.

— Ами, само това оставаше! Защо не искате и къщата ми? Две бутилки шампанско! Та това прави дванадесет франка! Така ли си печеля аз парите! Но ако господин Йожен се съгласи да ги плати, аз ще ви черпя касис.

— Пак тоя неин касис, дето разхлабва като каша от грис — тихо подметна студентът по медицина.

— Я мълчи, Бианшон — викна Растиняк, — щом чуя да се спомене за каша от грис, сърцето ми... Добре, нека е шампанско, аз

плащам — добави студентът.

— Силви — каза госпожа Воке, — донесете бисквитите и малките сладкиши.

— Вашите малки сладкиши са бая големи — рече Вотрен, — брада имат. Но бисквити може.

След миг бутилките с бордо обиколиха масата, сътрапезниците се оживиха, веселието нарасна. Сред буйните смехове избухваха гласове, които приличаха на животински крясъци. Чиновникът от музея започна да надава един парижки вик, който имаше нещо общо с мяукането на влюбен котарак, и веднага осем гласа едновременно подеха:

— Тоочиларя!

— Сееемена за птички!

— Хаайде на вафлите, на вафлите!

— Поправям порцелан, поправям порцелан!

— На лодката! На лодката!

— Тупалки за жени! Тупалки за килими!

— Стари дрехи, стари ширити, стари шапки купуувам!

— Череши, сладки череши!

Бианшон се отличи като извика с носов глас:

— Чаадъри попраавям!

За няколко мига настъпи такава глъчка, че просто главата да те заболи. Същински разговор между глухи, истинска опера, която Вотрен ръководеше като диригент. Но същевременно той наблюдаваше Йожен и дядо Горио, които вече изглеждаха пияни. Опрели гръб на столовете си, те съзерцаваха този непривичен безпорядък сериозно, пиеха малко; и двамата мислеха за онова, което им предстоеше да вършат следобеда, и въпреки това се чувстваха неспособни да станат. Вотрен, който следеше промените по лицата им, като им хвърляше коси погледи, улови мига, когато очите им запремигаха, сякаш ще се затворят, тогава се наведе към Растиняк и му каза:

— Момченце, не сме достатъчно хитри, за да се борим с татко Вотрен, а той толкова ви обича, че не може да ви позволи да вършите глупости. Когато аз реша нещо, само Дядо Господ има сили да ми прегради пътя. Ох, ние искахме да отидем да предупредим дядо Тайфер, да правим ученически грешки! Пещта е опалена, брашното е замесено, хлябът е на лопатата; утре ще хвърлим трохите през рамо,

след като хапнем от него, а вие искате да попречите да го метнем да се пече, така ли?... Не, не, ще се опече! Ако си имаме някакви угризенийца, те ще изчезнат с храносмилането. А докато кротко си спим, полковник граф Франшесини с върха на шпагата си ще освободи наследството от Мишел Тайфер. След като наследи брат си, Викторин ще има петнадесет хилядарки рента. Събрал съм сведения и знам, че наследството на майката възлиза на повече от триста хиляди...

Йожен следеше тези думи, без да може да отговори; езикът му сякаш се бе залепил за небцето, оборваше го непреодолима дрямка; масата, лицата на сътрапезниците му се мерзелееха като през светла мъгла. Скоро шумът стихна, пансионерите един по един се разотидоха. После, когато останаха само госпожа Воке, госпожа Кутюр, госпожица Викторин, Вотрен и дядо Горио, Растиняк забеляза като насън как госпожа Воке преливаше остатъците от бутилките в една.

— Ех, луди, ех, млади! — нареждаше вдовицата.

Това бяха последните думи, които Йожен успя да разбере.

— Само господин Вотрен е способен да прави такива шеги — рече Силви. — Хайде, сега пък Кристоф заруча като пумпал.

— Сбогом, мамо — каза Вотрен. — Отивам на булеварда да гледам господин Марти в „Дивият връх“, голяма пиеса, направена по „Самотникът“... Ако искате да ви вода, също и госпожите?

— Много ви благодаря, но... — отвърна госпожа Кутюр.

— Как, съседке — възкликна госпожа Воке, — отказвате да гледате пиеса по „Самотникът“, тая творба, създадена от Атала дьо Шатобриан, която толкова обичахме да четем, която е толкова хубава, че плачехме като елодийски Магдалини под липите това лято, такава нравствена творба, която само може да поучи вашата племенница!

— Забранено ни е да ходим на театър — отвърна Викторин.

— Тия пък се натряскаха — рече Вотрен, като разтърсваше комично главите на дядо Горио и на Йожен.

После положи главата на студента на гърба на стола, за да може удобно да спи, целуна го по челото и запя:

*Спете вий, любими мой,
а аз ще бдя над вашия покой.*

— Боя се да не му е нещо лошо — каза Викторин.

— Тогава стойте тук и се погрижете за него — посъветва я Вотрен. — Това е вашият дълг на покорна жена — пошепна ѝ той на ухото. — Това момче просто ви обожава и вие ще станете негова женичка, уверявам ви. Както и да е — добави той високо; — „Те бяха на почит, живяха щастливо и народиха много деца.“ Така свършват всички любовни романи. Хайде, мамо — рече той на госпожа Воке и я прегърна, — сложете си шапката, хубавата рокля на цветя, княжеския шал. Отивам да ви доведе кола... лично.

Тръгна и запя:

*Слънце, слънце, божествено слънце,
ти, което караш тиквите да зреят...*

— Господи, госпожа Кутюр, с този човек бих живяла щастливо и на покрива, нали? Хайде — продължи тя, като гледаше макаронаджията, — тоя пък дядо Горио се натряска. На него да останеше, никога и на ум не би му дошло да ме заведе някъде. Господи! Ами че той ще падне! Прилично ли е за стар човек толкова да си загуби ума, че да не си знае мярката! Ще кажете, че човек не може да загуби това, което няма... Силви, я го отнесете в стаята му.

Силви хвана стареца под ръка, избута го и го стовари, сякаш беше вързоп, както си беше с дрехите, напреко на кревата.

— Горкият младеж — говореше госпожа Кутюр, като махаше от челото на Йожен косите, паднали в очите му, — като девойка е, не умее да пие.

— Ах, съгласна съм — рече госпожа Воке, — аз тридесет и една година държа този пансион, много младежи са ми минали през ръцете, както се казва, но никога не съм виждала такова мило, такова възпитано момче като господин Йожен. Ама е красив, когато спи! Сложете му главата на рамото си, госпожа Кутюр. Ах! Той я отпуска на рамото на госпожица Викторин: има бог за децата. За малко не си разби главата в топката на стола. От двамата би излязла много хубава двойка.

— Мълчете, съседке! — възкликна госпожа Кутюр. — Такива неща говорите, че просто...

— Е, нищо — рече госпожа Воке. — Той не чува. Хайде, Силви, ела да ме облечеш. Ще сложа дългия корсет.

— Дългия корсет ли! След като сте се наобядвали, госпожо? — запита Силви. — Дума да не става. Търсете си някой друг да ви стегне. Аз не ща да ви убивам. Такава непредпазливост може да ви струва животът.

— Все ми е едно, трябва да правя чест на господин Вотрен.

— Толкова ли обичате наследниците си?

— Хайде, Силви, няма какво да разсъждаваш — рече вдовицата и тръгна.

— На нейните години — възмути се готвачката, като посочи господарката си на Викторин.

Госпожа Кутюр и храненицата ѝ, на чието рамо Йожен спеше, останаха сами в трапезарията. Хъркането на Кристоф кънтеше в тихата къща и подчертаваше спокойния сън на Йожен, който спеше красиво като дете. Викторин се чувстваше щастлива, че може да си разреши едно от онези милосърдни действия, в които, жената влага цялата си душа, и без да се чувства виновна, да усеща туптящото сърце на младежа до своето сърце. Лицето ѝ бе придобило майчински покровителствено изражение, което ѝ придаваше благородство. Сред хилядите мисли, които се надигаха в душата ѝ, си пробиваше път бурното вълнение, породено от досега с тази млада и чиста топлина.

— Горкото ми момиче! — каза госпожа Кутюр и стисна ръката ѝ.

Старата жена гледаше с възхищение нейното чисто и изстрадало лице, върху което се бе спуснал ореолът на щастието. Викторин напомняше наивна средновековна картина, в която, пренебрегвайки всички подробности, художникът е запазил магията на спокойната си и горда четка за златистото лице, което сякаш отразява сиянието на небесните тонове.

— Та той не изпи и две чаши, мамо — рече Викторин, като прокараваше пръсти в косите на Йожен.

— Ако беше развратник, дъще, щеше да носи пиенето като всички други. Самото му напиване говори в негова полза.

На улицата изтрополи кола.

— Мамо — каза младото момиче, — ето господин Вотрен. Поемете господин Йожен. Не бих искала този човек да ме види; той

говори неща, които мърсят душата, и понякога гледа така, че просто се стесняваш, сякаш ти съблича роклята.

— Не — каза госпожа Кутюр, — лъжеш се! Вотрен е добър човек, малко като покойния господин Кутюр, рязък, но добър, грубиян, но постъпва добре.

В този миг Вотрен влезе тихо и погледна картината, която образуваха двете деца, които светлината на лампата сякаш галеше.

— Виж ти — рече той и скръсти ръце, — ей такива сцени трябва да са вдъхновили добрия Бернарден дьо Сен-Пиер, автора на „Павел и Виргиния“, да напише толкова хубави страници. Чудно нещо е младостта, госпожа Кутюр. Спи, клето момче — каза той, като наблюдаваше Йожен, — доброто понякога идва, докато човек спи. Госпожо — обърна се той към вдовицата, — да ви кажа ли какво ме привлича у този младеж, какво ме трогва — красотата на душата му е в хармония с красотата на лицето му. Вижте, не прилича ли на същински херувим, облегнат на рамо на ангел? Той заслужава да бъде обичан! Ако бях жена, бих пожелал да умра за него (не, това е глупаво), да живея за него. Възхищавам им се, госпожо — рече тихо той, наведен над ухото на вдовицата, — и без да искам си мисля, че Бог ги е създал един за друг. Неведоми са пътищата на провидението, то познава сърцето и душата — добави той високо. — Като ви гледам съединени, деца мои, съединени чрез вашата чистота, казвам си, че не е възможно някога, в бъдеще, да бъдете разделени. Бог е справедлив. Но на мен ми се струва — обърна се той към девойката, — че виждам у вас линии на благоденствие. Дайте ми ръката си, госпожица Викторин, разбирам нещичко от хиромантия, често съм гадал. Хайде, не се страхувайте. О, какво забелязвам? Честна дума, в най-скоро време вие ще бъдете една от най-богатите наследници в Париж. Ще донесете много щастие на този, който ви обича. Баща ви ви вика при себе си. Ще се ожените за човек с титла, млад, красив, който ви обожава.

В този миг тежките стъпки на суетната вдовица, която слизаше, прекъснаха предсказанията на Вотрен.

— Ето и мама Воке, красива като звезда, стегната като салам. Не се ли задушаваме малко нещо — рече той, като докосна с ръка шията ѝ. — Сърдечните преддверия са попритеснени, мамичко! Ако се разплачем, ще експлодирате. Но аз ще събера парчетата грижливо като антиквар.

— Този човек познава речника на френската галантност! — рече вдовицата, като се наведе към ухото на госпожа Кутюр.

— Довиждане, деца! — продължи Вотрен на Йожен и Викторин. И като сложи ръце над главите им, добави: — Благославям ви. Вярвайте, госпожице, пожеланията на един честен човек не са без значение, те трябва да носят щастие, Бог ги чува.

— Довиждане, мила приятелко — рече госпожа Воке на квартирантката си. — Мислите ли — добави, тихо тя, — че господин Вотрен има сериозни намерения по отношение на мене?

— Хм! Хм!

— Ах, мила мамо — каза Викторин с въздишка и погледна ръцете си, когато двете жени останаха сами, — ако пък наистина господин Вотрен е познал!...

— Но за това е необходимо само едно — отвърна възрастната госпожа, — това чудовище брат ти да падне от кон...

— Ах, мамо!

— Господи, може да е грешно да искаме злото на врага си — продължи вдовицата. — Нищо, ще се покая. Всъщност на драго сърце бих носила цветя на гроба му. Сърцето му е зло! Той няма смелост да каже една добра дума за майка си, а с разни машинации държи наследството ѝ и те ограбва. Братовчедка ми имаше доста добро състояние. За твое нещастие в брачния им договор никъде не се споменава за него.

— Щастието често би ми дотежавало, ако би струвало нечий живот — каза Викторин. — И ако брат ми трябва да изчезне, за да бъда щастлива, бих предпочела завинаги да си остана тук.

— Боже мой, както казва този добър господин Вотрен, който, нали виждаш, е пълен с благочестие — продължи госпожа Кутюр, — драго ми стана, като разбрах, че той не е невярващ като другите, дето говорят за Господа с по-малко уважение, отколкото за дявола. Та знае ли човек по какви пътища провидението благоволява да ни води?

С помощта на Силви двете жени най-сетне пренесоха Йожен в стаята му, сложиха го на леглото и готвачката му разкопча дрехите, за да му е по-удобно. Преди да си тръгне, когато покровителката ѝ беше вече гърбом, Викторин целуна Йожен по челото и се почувства изпълнена с щастие от тази престъпна постъпка. Тя огледа стаята му, събра, така да се каже, в една-единствена мисъл хилядите радости,

които ѝ бе донесъл този ден, състави си картина, която дълго съзерцава, и когато заспа, беше най-щастливото същество в Париж. Пирът, благодарение на който Вотрен успя да даде на Йожен и на дядо Горио да пият вино с приспивателно, реши съдбата на този човек. Полупиян, Бианшон забрави да подметне на госпожица Мишоно за Измайн смърт. Ако той бе произнесъл това име, положително щеше да събуди вниманието на Вотрен, или, за да му върнем истинското име на Жак Колен, един от най-знаменитите каторжници. После подигравателните му думи „Венера на Пер-Лашез“ накара госпожица Мишоно окончателно да реши да предаде каторжника в мига, когато, уверена в щедростта на Колен, тя пресмяташе дали няма да е по-изгодно да го предупреди и да го накара да избяга през нощта. И придружена от Поаре, тя отиде при известния началник на полицията, на малката улица Сент-Ан, като все още мислеше, че има работа с някакъв висш чиновник на име Гондюро. Директорът на криминалната полиция я прие любезно. После, след един разговор, през време на който всички подробности бяха уточнени, госпожица Мишоно поиска питието, с помощта на което трябваше да провери жигосания. При радостната забързаност, с която големият човек от малката улица Сент-Ан започна да търси шишенцето в чекмеджетата на бюрото си, госпожица Мишоно отгатна, че става въпрос за нещо много по-важно от арестуването на обикновен каторжник. След като поразмисли, тя се сети, че полицията се надява въз основа на признания, направени от предателите в каторгата, да успее навреме да сложи ръка на значителни суми. Когато съобщи заключенията си на хитреца, той започна да се усмихва и се помъчи да отклони подозренията на старата мома.

— Лъжете се — отвърна той. — Колен е най-опасната „Сорбона“, която някога се е срещала сред крадците. Това е всичко. И мошениците го знаят. Той е тяхното знаме, тяхната опора, с две думи, техният Бонапарт. Този мошеник никога няма да остави тиквата си на площад Грев^[7].

Госпожица Мишоно не разбираше и Гондюро ѝ обясни двете жаргонни думи, които бе употребил. „Сорбона“ и „тиква“ са думи от речника на крадците, първи почувствали нужда да погледнат на човешката глава от две различни страни. „Сорбона“ е главата на жив човек, неговият съветник, неговата мисъл. „Тиквата“ е презрителна

дума, която изразява колко незначително нещо става главата, когато е отрязана.

— Колен ни разиграва — продължи той. — Когато действаме срещу такъв човек, твърд като английска стомана, ние имаме възможността да го убием, ако по време на арестуването се реши и на най-малка съпротива. Разчитаме на някое необуздано движение на Колен утре сутрин, за да го убием. Така се избягва процесът, разноските по издръжката му в затвора, стражата и освен това ще отървем обществото от него. Процедурите, разпитът на свидетели, обезщетяването им, екзекуцията — всичко, което трябва да ни освободи от такива типове, струва над три хиляди франка. Точно колкото ще получите вие. И време се пести. Като забием здраво щика в корема на Измамъ смърт, ще предотвратим стотина престъпления и ще сплашим петдесет нехранимайковци, които се намират в близост с изправителната полиция. Така се поддържа добрият ред. Според истинските филантропи по този начин се предотвратяват престъпленията.

— И се служи на родината — рече Поаре.

— Е, тая вечер вие говорите разумно. Да, разбира се, ние служим на родината. Но хората са много несправедливи към нас. Ние правим на обществото много големи услуги, за които никой не знае. Но няма що, издигнатият човек умее да се поставя над предразсъдъците, а християнинът — да приема нещастията, които доброто влече след себе си, когато не се върши по общоприетите пътища. Нали разбирате? Париж си е Париж. Тази дума обяснява животът ми. Имам чест да ви поздравя, госпожице. Утре ще бъда с хората си в Кралската градина. Пратете Кристоф на улица Бюфон при господин Гондюро в къщата, където ме видяхте. Ваш покорен слуга, господине. Ако някога ви откраднат нещо, прибегнете до моите услуги и аз ще наредя да се намери: на ваше разположение съм.

— Ех — рече Поаре на госпожица Мишоно, — а има глупци, които се плашат от думата „полиция“. Този господин е много любезен, а това, което иска от вас, е просто като фасул.

Съдено бе следващият ден да се причисли към най-необикновените дати в историята на „Дома Воке“. Дотогава най-значителното събитие в неговия спокоен живот беше появяването на мнимата графиня Дьо л'Амберменил, която бе минала като метеор. Но

всичко това щеше да изbledнее пред перипетиите на този необикновен ден, който щеше да стане главната тема на разговорите у госпожа Воке. Най-напред Горио и Йожен дьо Растиняк спаха до единадесет часа. Госпожа Воке, която се бе прибрала в полунощ от театър „Гете“, остана до десет и половина в леглото. Поради дългия сън на Кристоф, който бе допил бутилката, подарена му от Вотрен, целият ред в пансиона се наруши. Поаре и госпожица Мишоно не се оплакаха от закъснението на закуската. Викторин и госпожа Кутюр си поспаха до късно сутринта. Вотрен излезе преди осем и се върна точно когато трапезата беше сложена. Така че никой не се оплака, когато към единадесет часа Силви и Кристоф похлопаха на вратите и съобщиха, че закуската е готова. Докато Силви и прислужникът не бяха в трапезарията, госпожица Мишоно, слязла първа, наля течността в сребърното канче на Вотрен, в което сметаната за неговото кафе се топлеше във водна баня, между другите чаши. Старата мома бе разчитала на този обичай в пансиона, за да изпълни задачата си. Седмината пансионери се събраха не особено бързо. В момента, когато Йожен, слязъл последен, още се протягаше, един пратеник му предаде писмо от госпожа Дьо Нюсенжан със следното съдържание:

„Не мога да проявявам към вас нито фалшива гордост, нито гняв, приятелю. Чаках ви до два часа след полунощ. Да чакаш човека, когото обичаш! Който е познал тази мъка, никога не я причинява другиму. Ясно ми е, че вие обичате за пръв път. Какво се е случило? Разтревожих се. Ако не се боях да издам тайната на сърцето си, щях да дойда да разбера какво щастливо или нещастно събитие ги е задържало. Но нима да изляза по това време, пеш или с кола, не би означавало да се погубя? Почувствах какво нещастие е да си омъжена жена. Успокойте ме, обяснете ми защо не дойдохте след всичко, което баща ми ви е казал. Аз ще ви се разсърдя, но ще ви простя. Болен ли сте? Защо трябва да живеете толкова далеч? Моля ви за една дума. До скоро виждане, нали? Достатъчно ще ми бъде едно писъмце, за да ме успокои. Пишете: «Пристигам или болен

съм.» Но ако не сте добре, баща ми щеше да дойде да ми съобщи! Какво се е случило?...“

— Да, какво ли се случи? — възкликна Йожен и се спусна към трапезарията, като смачка писмото, без да го довърши. — Колко е часът?

— Единадесет и половина — каза Вотрен, който слагаше захар в кафето си.

Беглецът-каторжник хвърли на Йожен студен, властен поглед; така умеят да гледат само някои личности с огромна магнетична сила и както казват, те са способни да успокоят буйно луди. Йожен потръпна от главата до петите. От улицата се чу шум на кола и един лакей, облечен в ливреята на господин Тайфер, която госпожа Кутюр веднага позна, се втурна уплашен.

— Госпожице — извика той, — господин баща ви иска да дойдете... Случи се голямо нещастие. Господин Фредерик се бил на дуел, ранен е с шпага в челото, лекарите не вярват, че ще оживее; едва ще успеете да се простите с него, вече е в безсъзнание.

— Горкото момче! — възкликна Вотрен. — Как може човек с тридесет хиляди франка рента да се кара с някого? Младежта решително не знае какво прави.

— Господине! — извика Йожен.

— Е, какво има, голямо дете? — рече Вотрен и спокойно допи кафето си, докато госпожица Мишоно го гледаше толкова внимателно, че необикновеното събитие, което смая всички, сякаш не й направи впечатление. — Нима в Париж не стават всяка сутрин дуели?

— Ще дойда с вас, Викторин — каза госпожа Кутюр.

Двете жени просто изхвърчаха — без шалове, без шапки. Преди да тръгне, Викторин погледна Йожен с разплакани очи, сякаш искаше да му каже: „Не мислех, че нашето щастие ще ми струва сълзи!“

— Та вие, значи, сте пророк, господин Вотрен? — рече госпожа Воке.

— Аз съм всичко — отвърна Жак Колен.

— Странно! — продължи госпожа Воке и започна да реди изтъркани думи във връзка със събитието. — Смъртта ни отнася, без да пита. Често младите си отиват преди старите. Щастливи сме ние,

жените, че не се бием на дуели, но пък си имаме други болки, които мъжете нямат. Раждаме деца, а майчината болка дълго трае! Ама какъв късмет за тази Викторин! Баща ѝ ще бъде принуден да я приеме.

— Ето — каза Вотрен, като погледна Йожен. — Вчера тя нямаше пукната пара, тази сутрин притежава милиони.

— Ама и вие, господин Йожен — възкликна госпожа Воке, — здравата я пипнахте!

Като чу тези думи, дядо Горио погледна студента и видя в ръката му смачканото писмо.

— Не сте го дочели! Какво значи това?! И вие ли сте като другите? — запита той.

— Госпожо, аз никога няма да се ожения за госпожица Викторин — обърна се Йожен към госпожа Воке. По лицето му се четеше ужас и отвращение, което изненада присъстващите.

Дядо Горио хвана ръката на студента и я стисна. Искаше му се да я целуне.

— Охо! — възкликна Вотрен. — Италианците казват „col tempo“^[8]!

— Чакам отговора — каза пратеникът на госпожа Дьо Нюсенжан на Растиняк.

— Съобщете, че ще отида.

Човекът си тръгна. Йожен беше изпаднал в остра възбуда и бе забравил всяка предпазливост.

— Какво да правя? — каза той високо. — Нямам никакви доказателства!

Вотрен се усмихна. В този миг питието, което вече бе стигнало в стомаха му, започна да действа. Но каторжникът беше толкова як, че успя да стане, погледна Йожен, глухо каза:

— Младежо, доброто идва, докато спим.

И падна на място като мъртъв.

— Значи, има висша справедливост! — рече Йожен.

— Но какво му става на горкия мил господин Вотрен?

— Апоплектичен удар! — извика госпожица Мишоно.

— Силви, върви, дъще, да повикаш лекаря! — нареди вдовицата.
— Ах, господин Растиняк, бързо изтичайте до господин Бианшон, Силви може да не намери нашия лекар господин Гремпрел.

Доволен, че има повод да напусне тази отвратителна бърлога, Йожен се втурна навън.

— Хайде, Кристоф, отскочи до аптеката и поискай нещо против апоплектичен удар.

Кристоф излезе.

— Но, дядо Горио, помогнете ни да го пренесем горе в стаята му де.

Хванаха Вотрен, потътриха го по стълбите и го положиха върху леглото му.

— Нищо не мога да ви помогна — каза Горио. — Отивам да видя дъщеря си.

— Върви, стар егоист! — викна госпожа Воке. — Върви! Пожелавам ти да умреш като куче!

— Проверете дали нямате етер — каза госпожица Мишоно на госпожа Воке. С помощта на Поаре тя бе разкопчала дрехата на Вотрен.

Госпожа Воке слезе в стаята си и остави бойното поле във властта на госпожица Мишоно.

— Бързо, съблечете му ризата и го обърнете! Та свършете и вие някаква работа де, спестете ми гледката на голотиите му! — каза тя на Поаре. — Какво стоите като истукан?

След като обърнаха Вотрен, госпожица Мишоно силно го плесна по рамото и двете фатални букви се появиха — бели върху зачервената кожа.

— Я, колко лесно си спечелихте вие трите хиляди франка награда! — възкликна Поаре, като придържаше Вотрен, докато госпожица Мишоно му обличаше ризата. — Ух, че е тежък! — продължи той и го сложи да легне.

— Мълчете. Дали няма някаква каса? — бързо каза старата мома, чиито очи толкова алчно оглеждаха и най-малките вещи в стаята, че сякаш щяха да пробият стените. — Не можем ли да отворим това бюро под някакъв предлог? — продължи тя.

— Може би не бива — отвърна Поаре.

— Ами! — сопна му се тя. — Парите му са крадени от толкова хора, че сега вече не са на никого. Но няма време. Чувам стъпките на госпожа Воке.

— Ето етер — каза госпожа Воке. — Ей, какъв бурен ден. Господи! Този човек не може да е чак толкова зле. Бял е като пиле.

— Като пиле^[9] ли? — повтори Поаре.

— Сърцето му бие равномерно — каза вдовицата, като постави ръка на сърцето му.

— Равномерно ли? — изненада се Поаре.

— Той е съвсем добре.

— Така ли мислите? — попита Поаре.

— Господи! Та той сякаш спи. Силви отиде да повика лекар. Я вижте, госпожица Мишоно, той вдишва етера. Ще да е било просто спазма. Пулсът му е добър. Този човек е як като турчин. Гледайте, гледайте, госпожица Мишоно, какво руно има на стомаха си. Той ще живее сто години! Все пак перуката му добре се крепи. Я, тя била залепена. Носи изкуствена коса, щото е червенокос. Казват, че червенокосите били или много добри, или много лоши! Той ще да е от добрите, нали?

— Добър за обесване! — рече Поаре.

— Искате да кажете добър да му се обеси някоя хубавица на шията — рязко се намеси госпожица Мишоно. — Я вие си вървете, Поаре. Наша работа е да ви гледаме, когато сте болни. Пък и без това какво ли помагате, по-добре вървете да се поразходите. Ние с госпожа Воке ще се погрижим за милия господин Вотрен.

Поаре тихо се измъкна, без да каже нищо, като куче, което господарят ритва.

Растинак беше излязъл да походи на въздух, задушаваше се. Предния ден той искаше да осуети престъплението, извършено в определения час. Но какво се бе случило? И какво трябваше да прави сега? Изтръпваше при мисълта, че е станал съучастник. Освен това го ужасяваше хладнокръвието на Вотрен.

„Но ако Вотрен умре, без да проговори?“ — казваше си Растинак.

Той вървеше по алеите на Люксембургската градина, сякаш го гонеше хайка кучета, струваше му се, че почти чува техния лай.

— Ей — сепна го Бианшон, — чете ли „Льо Пилот“?

„Льо Пилот“ беше радикален вестник, издаван от господин Тисо и предназначен за провинцията, който помещаваше няколко часа след

сутрешната преса новините на деня, а пристигаше в департаментите едно денонощие преди другите вестници.

— Днес в него има една знаменита история — продължи студентът по медицина. — Синът на Тайфер се бил на дуел с граф Франшесини от старата гвардия, който му забил шпагата си два пръста в челото. Та сега Викторин става една от най-богатите парижки партии. Де да бяхме знаели! Какъв дюшеш, а? Вярно ли е, че Викторин ти била хвърлила око?

— Мълчи, Бианшон, никога няма да се ожения за нея. Аз обичам една прелестна жена, а и тя ме обича...

— Казваш това, сякаш с мъка се сдържаш да не й изневериш. Я ми покажи някоя жена, заради която си струва да пожертва човек богатство като Тайферовото!

— Господи, всички дяволи ли са се настървили срещу мене? — извика Растиняк.

— Ти на кого се сърдиш? Да не си полудял? Я ми дай ръката си да ти премеря пулса — рече Бианшон. — Имаш температура.

— Слушай, върви у майка Воке — каза Йожен. — Тоя мошеник Вотрен ей сега припадна. Като мъртъв се просна.

— Аха! — възкликна Бианшон. — Ти потвърждаваш едно мое подозрение. Ще отида да проверя.

И той остави Растиняк сам.

Дългата разходка на студента по право беше, така да се каже, изпълнена с тържественост. Той направи обстойна проверка на съвестта си. Задаваше си въпроси, изпитваше се, колебаеше се и от този остър и ужасен спор честността му излезе закалена като желязо, устояло на всички изпитания. Припомни си онова, което миналия ден дядо Горио му бе доверил, сети се за апартамента, нает за него от Делфин на улица Артоа. Взе писмото ѝ, препречете го, целуна го.

„Тази любов е спасителната ми котва — каза си Йожен. — Нещастният старец, колко е изстрадал. Той нищо не казва за скърбите си, но кой не би ги отгатнал? Добре, аз ще се грижа за него като за баща, ще му доставя хиляди радости. Ако ме обича, тя често ще идва да прекарва деня с него. Тая преблагогородна графиня Дьо Ресто е долна жена, готова е да направи баща си вратар. А милата Делфин! Колко добре се отнася със стареца, как заслужава да бъде обичана! Ах, значи, тази вечер ще бъда щастлив!“

Извади часовника си и възторжено го погледна:

„Наистина имам щастие! Когато хората се обичат завинаги, могат да си помагат и аз имам право да приема този подарък. Впрочем аз положително ще се издигна и ще бъда в състояние стократно да ѝ го върна. В тази връзка няма нищо престъпно, нищо, което би могло да накара и най-добродетелните да свъсят вежди. Колко порядъчни хора имат подобни връзки! Ние никого не мамим. А измамата е, която ни мърси. Та нали да лъжеш, значи, да се отречеш от себе си? Тя отдавна се е разделила с мъжа си. Аз ще му кажа на този елзасец да ми отстъпи жена си, която той не е в състояние да направи щастлива.“

Борбата на Йожен трая дълго. И макар че победи доброто, към четири и половина часа, когато започна да се стъмнява, непобедимо любопитство го подтикна да се върне в „Дома Воке“, който той се бе закълел да напусне завинаги. Искаше да узнае дали Вотрен е мъртъв. Бианшон се бе сетил да даде на болния лекарство за повръщане и бе изпратил в болницата, където стажуваше, да направят химически анализ на приетата от Вотрен храна. Като видя колко настойчиво госпожица Мишоно иска да хвърли повърнатото, съмненията му се засилиха. Впрочем Вотрен толкова бързо се съвзе, че Бианшон не можеше да не подозре някакъв заговор против веселяка на пансиона. Когато Растиняк се прибра, Вотрен стоеше прав до печката в трапезарията. Привлечени от новината за дуела на сина Тайфер, пенсионерите, с изключение на дядо Горио, се бяха събрали по-рано от обикновено, за да узнаят подробности около събитието и значението му за съдбата на Викторин, и разговаряха. Щом влезе, Йожен срещна погледа на невъзмутимия Вотрен, който проникна дълбоко в сърцето му и раздвижи някои недобри струни в него. Младежът потръпна.

— Е, мило момче — рече беглецът каторжник. — Безносата още дълго ще има да ме дебне. Както тези дами разправят, издържал съм удар, който можел да убие и вол.

— Кажете по-добре бик — провикна се вдовицата Воке.

— Да не би да сте нещо недоволен, че ме виждате жив и здрав? — тихо каза Вотрен на Растиняк, сякаш четеше мислите му. — Това би означавало, че вие сте ужасно силен човек!

— Хе, сещам се нещо — рече Бианшон. — Оня ден госпожица Мишоно говореше за някакъв човек, наричан Измамъ смърт; ето този прякор би ви подходдал.

Тези думи подействаха на Вотрен като мълния: той пребледня, политна, магнетичният му поглед спря като слънчев лъч върху госпожица Мишоно, краката ѝ се подкосиха и старата мома се строполи на един стол. Поаре се спусна и застана между нея и Вотрен, понеже разбра, че тя е в опасност; добродушната маска, под която се криеше истинската природа на каторжника, бе паднала и лицето му бе придобило неизказано заплашителен израз. Без нищо да разбират от драмата, която се разиграваше пред очите им, пансионерите стояха като втрещени. В този миг се чуха стъпки на много хора и чаткане на пушки по улицата. Докато Колен инстинктивно се озърташе към прозорците и стените и търсеше откъде да избяга, на вратата на салона се появиха четирима души в униформа. Първият беше началникът на тайната полиция, останалите трима бяха полицаи.

— В името на закона и на краля! — изрече един от полицаите, но гласът му бе заглушен от викове на изненада.

В трапезарията настъпи тишина, пансионерите се отдръпнаха, за да направят път на тримата полицаи, които стискаха в джобовете си заредени пистолети. Пристигнаха още двама полицаи и застанаха на входа за салона, а други двама изникнаха на вратата към стълбището. Откъм фасадата прозвучаха стъпки и чаткане на много пушки по чакъла. За Измаий смърт не оставаше никаква надежда за бягство. Всички погледи бяха устремени към него. Началникът отиде право при Колен и толкова силно го халоса по главата, че перуката му отскочи и черепът му се появи в цялата си ужасяваща грозота. Керемиденочервените къси коси придаваха на главата и лицето му някаква страхотна сила, примесена с коварство. Сега, осветени и подчертани сякаш от адски пламъци, те вече съответстваха на могъщото тяло. Всички разбраха същността на Вотрен — миналото, настоящето, бъдещето му, безогледността на идеите му, теориите му за свободата на силния да прави каквото ще, господството, което му придаваха цинизмът на мислите и действията му и силата на една организация, готова на всичко. Кръвта нахлу в лицето му, очите му заблестяха като очи на дива котка. Той се обърна с толкова силен скок и така изрева, че всички пансионери извикаха ужасени. При това лъвско движение полицаите се възползваха от общата изненада и извадиха пистолетите. Когато забеляза блясъка на оръжието, Колен разбра опасността и внезапно прояви най-голямата човешка сила.

Ужасна и величествена гледка! Обратът, който мигновено се извърши в него и се отрази върху лицето му, би могъл да се сравни само с промяната, която настъпва в котел, пълен с димяща пара, способна да взриви планини под въздействието на капка студена вода. Капката вода, която укроти яростта на каторжника, беше една бърза като светкавица мисъл. Той се усмихна и погледна перуката си.

— Днес не си особено учтив — каза той на началника на тайната полиция, кимна с глава към полицаите и подаде двете си ръце. — Господа полицаи, сложете ми белезници или ме вържете. Тук присъстващите са свидетели, че не се съпротивявам.

Бързината, с която лавата и огънят в този човешки вулкан избликнаха и се отдръпнаха, изуми всички, шепот на възхищение изпълни салона.

— Поставих те в мат, нали, уважаеми? А на тебе ти се щеше да разбиваш отворена врата, а? — продължи каторжникът и погледна прочутия директор на тайната полиция.

— Хайде, събличай се! — рече презрително човекът от уличка Сент-Ан^[10].

— Защо? — попита Колен. — Тук има дами. Нищо не отричам и се предавам. — Той спря за малко, огледа насъбраните хора като оратор, който ще направи смайващи разкрития, обърна се към едно дребно белокоeso старче, което се бе настанило до масата и бе извадило от чантата си заповедта за арестуване, и продължи: — Пишете, дядо Лашапел. Признавам, че съм Жак Колен, наричан Измамъ смърт, осъден на двадесет години каторга, и току-що доказах, че съм си заслужил прякора. Ако само бях вдигнал ръка — обърна се той към пансионерите, — тези три ченгета щяха да разлеят петмеза ми по цялата покъщнина на мама Воке. На такива дяволи това им е работата, клопки да устройват!

При тези думи госпожа Воке едва не припадна.

— Господи, просто да се побъркаш. Пък аз вчера ходих с него в „Гете“! — каза тя на Силви.

— По-философски гледайте на живота, мамо — продължи Колен. — Толкова ли е страшно, че снощи бяхте в ложата ми в „Гете“? — викна той. — Да не сте по-добра от нас? Клеймото на нашите рамена не е толкова позорно, колкото безчестието във вашите сърца: и най-добрите между вас не намериха сили да ми устоят. — Погледна

Растиняк и му отправи мила усмивка, която странно противоречеше с грубото изражение на лицето му. — Нашето договорче си остава в сила, ангеле мой, разбира се, в случай че е прието! Знаете за какво става дума, нали? — И затананика:

*Моята Фаншет е чудна
с душевната си простота...*

После продължи:

— Бъдете спокоен, аз умея да си вземам своето. Страх лозе пази! Мене никой не смее да ме „мине“!

Последните думи на този човек, който сякаш вече не беше отделна личност, а представител на цяла изродена порода, на цяло диво и логично, брутално и ловко племе, разкри нравите на каторгата, нейния език, внезапните ѝ преходи от шеговитост към заплаха, страшното ѝ величие, нейната безцеремонност, низост. В миг Колен се превърна в пъклена поема, в която се съдържаха всички човешки чувства освен едно — разкаянието. Погледът му беше като на вечно войнстващ паднал ангел. Растиняк наведе очи и прие намека за позорящата го връзка с престъпника като изкупление за лошите си помисли.

— Кой ме предаде? — запита Колен, като оглеждаше заплашително присъстващите.

Очите му се спряха на госпожица Мишоно!

— Ти, нали? — рече той. — Стара кучко! Ти ми устрои този номер с удара. От любопитство, а?... Само две думи да кажа и ще ти изпият врата до една седмица. Нищо, прощавам ти, аз съм християнин. Впрочем не ти си ме предала. Но кой ли? Вие горе тършувате — провикна се той, като чу как служителите от тайната полиция отварят шкафовете и прибират вещите му. Птичките отлетяха, вчера отлетяха. И вие нищо няма да разберете. Моите търговски книги са тук — рече той, като се чукна по челото. — Сега знам кой ме е предал. Само Копринения конец може да бъде. Нали, господин ловецо? — обърна се той към началника на полицията. — Напълно пасва с пребиваването на банкнотите горе. Само че там вече нищо няма, мили мои ченгета. Колкото до Копринения конец, до две седмици ще му

видим сметката, ако ще и цялата ваша жандармерия да го пази. Колко ли сте дали на тази Мишоно? — обърна се той към полицаите. — Три хиляди? Повече струвах, разплута Нинон, дрипава Помпадур, Венера за Пер-Лашез! Ако ме беше предупредила, щеше да получиш шест хиляди! Но не си се досетила, стара продавачко на човешко месо, иначе щеше мене да предпочетеш. Да, щях да ти дам тези шест хиляди, за да избягна едно пътуване, което ми е неприятно и ме кара да губя пари — добави той, докато му слагаха белезниците. — Тия хора само ще гледат как да ме разкарват, за да ми писне. Ако веднага ме изпратят в каторгата, скоро ще мога пак да се заема с работата си въпреки зяпльовците от кея Орфевр. Там всички ще дадат мило и драго, за да помогнат на своя генерал, на добрия Измамй смърт да избяга! Има ли сред вас човек с такова богатство като мене — повече от десет хиляди братя, готови да дадат душата си за мене? — запита гордо той. — Тук има нещо добро — продължи Колен, като се удари по сърцето. — Никога никого не съм предал! Виждаш ли ги, кучко? — обърна се той към старата мома. — Мене ме гледат с ужас, но от тебе им се повдига. Прибери си наградата! — Той спря за миг и огледа пансионерите. — Ама и вие сте едни глупци! Какво, никога ли не сте виждали каторжник? Каторжник от ранга на тук присъстващия Колен е човек по-малко подъл от останалите, той протестира против дълбоките нарушения на обществения договор, както се изразява Жан-Жак, на когото имам чест да съм ученик. С една дума, аз съм против правителството с всички негови съдилища, стражи, бюджети. И гледам как да ги изиграя.

— Дявол да го вземе! — рече художникът. — Чуден е за рисуване!

— Я кажи ти, подгласнико на господин управителя на Вдовицата^[11] — добави той, като се обърна към полицейския началник, — бъди добро момче, кажи, Копринения конец ли ме предаде. Не бих искал той да плати заради някой друг, няма да е справедливо.

В този момент полицаите, които бяха претършували всичко в стаята му, се върнаха и заговориха тихо на началника си.

Протоколът беше завършен.

— Господа — рече Колен, обръщайки се към пансионерите, — ще ме отведат. Всички бяхте много любезни към мене по време на

пребиваването ми тук. Ще ви помня с добро. Сбогом. Ако ми разрешите, ще ви пращам провансалски фурми.

После направи няколко крачки и се обърна да погледне Растиняк.

— Сбогом, Йожен — каза той с тих, печален глас, който странно контрастираше с резкия тон на речта му. — Ако някога се намериш в беда, оставил съм ти един предан приятел. — И въпреки белезниците си поздрави, подскочи като учител по фехтовка и извика: — Едно, две! В случай на нещастие отнеси се към него. Можеш да разполагаш и с него, и с парите му, с всичко.

И странният мъж придружи последните си думи с палячовски жест, за да не ги разбере никой освен Растиняк. След като войниците и полицаите напуснаха къщата, Силви, която разтриваше с оцет слепоочията на господарката си, погледна стреснатите пансионери.

— Е, какво, все пак той беше мъж — каза тя.

Нейните думи прекъснаха захласа, в който всеки от присъстващите бе изпаднал под влияние на различни чувства, предизвикани от тази сцена. Пансионерите се спогледаха и едновременно погледнаха дребната, мършава и хладна като мумия госпожица Мишоно, свита до печката, с наведени очи, сякаш се боеше, че сянката на козирката ѝ не е достатъчна, за да прикрие израза им. Същността на тази жена, която отдавна им беше противна, изведнъж им стана ясна. Надигна се глух шепот, който с пълното си единство издаваше всеобщо отвращение. Госпожица Мишоно го чу, но не помръдна. Пръв Бианшон се наведе към съседа си и полугласно каза:

— Ще се разкарам, ако тая жена продължава да обядва с нас.

И в миг всички с изключение на Поаре се присъединиха към мнението на студента по медицина, който, усещайки всеобщото одобрение, се приближи до стареца и му каза:

— Вие сте близък с госпожица Мишоно; поговорете ѝ, накарайте я да разбере, че тя трябва веднага да си отиде.

— Веднага ли? — повтори учудено Поаре. После се надвеси над старата жена и ѝ пошепна на ухото.

— Но аз съм си предплатила и аз като всички живея тук с парите си — отвърна тя и хвърли змийски поглед към пансионерите.

— Голяма работа! Ние ще съберем пари помежду си и ще ви ги върнем — възрази Растиняк.

— Не е трудно да се отгатне защо господинът поддържа Колен — отвърна тя и го изгледа изпитателно и злобно.

При тези думи Йожен скочи, сякаш искаше да се спусне и да удуши старата мома. Нейният поглед, чието вероломство той разбра, бе хвърлил страшна светлина в душата му.

— Оставете я — завикаха пансионерите.

Растиняк скръсти ръце и замълча.

— Да приключим с госпожица Юда — обърна се художникът към госпожа Воке. — Госпожо, ако не изхвърлите тази Мишоно, всички ще напуснем дома ви и навсякъде ще разправяме, че тук живеят само шпиони и каторжници. Ако тя напусне, ние ще мълчим по станалото, което в края на краищата може да се случи и в най-доброто общество, докато не започнат да жигосват каторжниците по челото и не им забранят да се предрешват като мирни парижки граждани и да се правят на тъпи шегобийци, каквито всъщност те са до един.

При тази реч госпожа Воке като по чудо оздравя, изправи се, скръсти ръце, отвори светлите си очи, в които вече нямаше ни следа от сълзи, и каза:

— А вие какво, любезни господине, да не искате да съсипете пансиона ми? Ето, господин Вотрен... О, боже — спря се тя, — не мога да свикна да не го наричам с порядъчното му име! Ето — продължи тя — един празен апартамент, а вие искате да ми останат още два за даване под наем по това време, когато всички хора вече са си намерили квартири...

— Господа, да си вземем шапките и да отидем да обядваме на площад Сорбона у Фликото — рече Бианшон.

Госпожа Воке в миг пресметна най-изгодното разрешение и заситни към госпожица Мишоно.

— Хайде, миличка моя хубавице, нали не искате да ми съсипете пансиона? Виждате, че господата ме принуждават... Идете за тази вечер в стаята си.

— Нищо подобно — развикаха се пансионерите, — ние искаме тя веднага да напусне.

— Но горката госпожица не е обядвала — жално каза Поаре.

— Да върви да обядва, където ще — обади се няколко гласа.

— Вън, доносницата!

— Вън, доносниците!

— Господа — извика Поаре, който изведнъж се издигна до смелостта, която любовта придава на овните, — имайте поне малко уважение към едно лице от слабия пол.

— Доносчиците нямат пол — рече художникът.

— Ама полорама!

— Вънорама!

— Господа, това е неприлично. Дори когато пъдят човека, трябва да се спазва известно приличие. Ние сме си платили и ще останем — заяви Поаре, наложи каскета си и седна на един стол до госпожица Мишоно, която госпожа Воке увещаваше.

— Лошо, лошо момче! — закани му се с пръст художникът.

— Хайде — каза Бианшон, — защото, ако вие не си отидете, ще си отидем ние.

И всички пансионери понечиха да тръгнат към салона.

— Какво още искате, госпожице? — извика госпожа Воке. — Аз съм разорена. Не може да останете, те ще стигнат до насилие.

Госпожица Мишоно стана.

— Ще си отиде!

— Няма да си отиде!

— Ще си отиде!

— Няма да си отиде!

Тези думи, както и враждебните коментари, които пансионерите започнаха да правят върху нейното поведение, заставиха госпожица Мишоно да си тръгне, след като още миг поговори с хазайката.

— Отивам у госпожа Бюно — заплаши тя.

— Вървете, където щете, госпожице — отвърна госпожа Воке, жестоко засегната от факта, че госпожицата избира пансион, който ѝ правеше конкуренция и следователно ѝ беше ненавистен. — Вървете у оная Бюно. От нейното вино само козите скачат, а яденето си го купува на вехто.

Сред гробно мълчание пансионерите застанаха в две редици. Поаре толкова нежно погледна госпожица Мишоно, толкова простодушно се поколеба дали да я последва, или да остане, че зарадвани от заминаването на госпожица Мишоно, пансионерите се спогледаха и се разсмяха.

— Кът, кът, кът! Поаре! Хайде хоп! — викна му художникът.

Чиновникът от музея смешно запя началото на известния романс.

*За Сирия потегля
красавецът Дюноа...*

— Хайде, вървете, умирайте от желание да тръгнете с нея; trahit sua quemque voluptas^[12]! — рече Бианшон.

— Всеки се мъкне след изгората си, както е казал Вергилий в свободен превод — допълни училищният надзирател.

И когато госпожица Мишоно понечи да хване Поаре под ръка, той не можа да устои на нейния зов и предложи подкрепата си на старицата. Избухнаха ръкопляскания, смехове.

— Браво, Поаре!

— Да му се не види тоя Поаре!

— Аполон-Поаре!

— Марс-Поаре!

— Тоя славен Поаре!

В същия миг пристигна човек и връчи някакво писмо на госпожа Воке. Тя го прочете и се отпусна на стола.

— Остава само да подпаля тоя пансион! Сега пък нов гръм! Синът Тайфер умрял в три часа. Хубаво ме наказва Господ, дето исках доброто на онези дами за сметка на момчето. Госпожа Кутюр и Викторин пращат да им приберат вещите. Щели да останат да живеят у баща й. Господин Тайфер позволил на дъщеря си да задържи вдовицата Кутюр като компаньонка. Четири стаи без наематели, петима пансионери по-малко! Нещастieto влезе в дома ми! — проплака тя и седна.

От улицата долетя тропот на кола, която спря.

— Пак някоя беля! — рече Силви.

На прага се появи Горио със светнало и зачервено от щастие лице, цял преобразен.

— Горио с кола! — рекоха пансионерите. — Това вече е краят на света!

Старецът отиде право при Йожен, който седеше замислен в един ъгъл, и весело го хвана за ръка:

— Елате!

— Нима не знаете какво се случи? — рече му Йожен. — Вотрен бил каторжник. Току-що го заловиха. А синът Тайфер умрял.

— Добре де, нас какво ни интересува? Аз ще вечерям с дъщеря си у вас, чувате ли? Тя ви чака, елате! — отвърна Горио.

И той настойчиво задърпа Растиняк, сякаш отвличаше любовница, и го накара да тръгне.

— Хайде да обядваме! — извика художникът. Пансионерите си взеха столове и седнаха на трапезата.

— Я гледай ти — рече дебелата Силви, — днес всичко върви наопаки. И фасулът с овнешко ми загоря. Нищо, ще го ядете загорял!

Като гледаше десет вместо осемнадесет пансионери около масата си, госпожа Воке от мъка nemá сили да й каже нито дума. Всички се мъчеха да я утешат и разведрят. Отначало приходящите разискваха за Вотрен и за събитията на деня, но скоро се отплеснаха по криволиците на разговора и минаха към дуелите, каторгите, затворите, правосъдието, законите, които трябвало да бъдат променени. Така че скоро се намериха на хиляди километри от Колен, от Викторин и нейния брат. Макар да бяха само десет души, крещяха за двадесет и изглеждаха по-многобройни от обикновено. Това беше единствената разлика между тази вечер и предната. Привичното безгрижие на тези егоисти, които на другия ден щяха да разкъсват някоя нова жертва на парижкото всекидневие, надделя. Дори госпожа Воке се подаде на гласа на надеждата, който заговори чрез устата на дебелата Силви.

За Йожен този ден до вечерта беше същинска фантазмагория. Въпреки силата на характера си и здравия си разум, след всички преживени вълнения, дори когато вече седеше във файтона до Горио, който му говореше необикновено радостно, той не успяваше да подреди мислите си и думите на стареца долитаха до ушите му като насън.

— Завършихме всичко още сутринта. Тримата ще обядваме заедно! Заедно! Разбирате ли? Цели четири години, откакто не съм обядвал с моята Делфин, моята малка Делфин. Ще прекарам с нея цяла вечер. Ние сме у вас от сутринта, хвърлих сакото и работих като хамалин. Помагах при пренасянето на мебелите. Аха! Вие не знаете колко е мила тя на трапезата. Ще се грижи за мене: „Ето, татко,

хапнете това, много е хубаво.“ И тогава, не мога да не ям. Ох, колко отдавна не съм сядал спокойно с нея, както ще бъдем днес!

— Но днес светът сякаш е обърнат с главата надолу! — рече Йожен.

— Обърнат ли? — запита Горио. — Та светът никога не е бил по-хубав от днес. По улиците виждам само весели лица, хора, които се ръкуват, прегръщат, такива щастливи хора, сякаш и те ще обядват у дъщерите си, ще ядат чудесни ястия, каквито тя поръча пред мене на главния готвач в Английското кафене. Но няма значение. С нея и сух комат ще бъде сладък като мед.

— Струва ми се, че пак се връщам към живота — каза Йожен.

Дядо Горио отвори предното прозорче на колата и извика:

— Хей, файтонджия, по-бързо карайте! По-бързо, ще ви дам пет франка бакшиш, ако ме закарате за десет минути, където ви казах.

При това обещание файтонджията прекоси Париж като мълния.

— Тоя файтон сякаш не се движи — говореше в това време дядо Горио.

— Но къде ме водите? — запита Растиняк.

— У вас — отвърна Горио.

Колата спря на улица Артоа. Старецът пръв слезе и хвърли десет франка на файтонджията с щедростта на вдовец, който, увлечен от удоволствия, не държи на парите.

— Хайде да се качваме — рече той на Растиняк и го поведе през някакъв двор до вратата на един апартамент на третия етаж в задната част на хубава нова къща.

Дядо Горио дори не позвъни. Терез, прислужницата на госпожа Дьо Нюсенжан, им отвори вратата. Йожен се озова в прелестен малък апартамент, който се състоеше от антре, неголям салон, спалня и кабинет, с прозорци към някаква градина. В малкия салон, мебелиран и подреден извънредно изящно, при светлината на свещите той видя Делфин. Тя стана от едно малко канапе край огъня, остави ветрилото си върху камината и нежно каза:

— Трябваше, значи, насила да ви довеждаме, господине, та вие нищо не разбирате!

Терез излезе. Студентът прегърна Делфин, силно я притисна и заплака от радост. Нервите му не издържаха пред контраста между

това, което виждаше, и онова, на което бе станал свидетел; толкова силни преживявания за един ден бяха изтощили сърцето и ума му.

— Аз си знаех, че те обича — тихичко каза Горио на дъщеря си.

Съсипан, Йожен се отпусна на канапето — не можеше да произнесе нито дума, не можеше да разбере как бе станало това последно чудо.

— Елате да видите — каза му госпожа Дьо Нюсенжан, хвана го за ръката и го заведе в спалнята, чиито килими, мебели, най-малките подробности напомняха в намалени размери стаята на Делфин.

— Липсва легло — каза Растиняк.

— Да, господине — отвърна тя, изчерви се и му стисна ръката.

Йожен я погледна и разбра, понеже беше още млад, колко свян може да се таи в сърцето на една любеща жена.

— Същество като вас трябва винаги да бъде обожавано — прошепна му тя на ухото. — Да, ще ви кажа, понеже се разбираме тъй добре — колкото по-силна и искрена е любовта, толкова по-забулена и скрита трябва да бъде тя. Да не издаваме пред никого нашата тайна!

— О, мене все едно че ме няма — измърмори Горио.

— Нали знаете, за нас вие сте едно с нас...

— Ех, това исках и аз. Вие няма да ми обръщате внимание, нали? Аз ще ходя насам-натам из къщи като добър дух, който е навсякъде, знаят, че съществува, но не го виждат. Е, Делфинет, Нинет, Дедел, нали бях прав, като ти казвах: „Има един хубав апартамент на улица Артоа, хайде да го подредим за него!“ Ти не искаше. Ах! Аз ти създадох тази радост, както съм създал и живота ти. Бащите трябва винаги да дават, за да бъдат щастливи. Винаги да даваш, това те прави истински баща...

— Какво казахте? — попита Йожен.

— Да, тя не искаше, страх я беше хората да не вземат да говорят разни глупости, сякаш те заслужават да им пожертва щастието си! Но всички жени мечтаят да постъпят като нея...

Дядо Горио продължи да приказва сам — госпожа Дьо Нюсенжан бе отвела Растиняк в кабинета, откъдето се чу звук на целувка. С изяществото си тази стая съответстваше на апартамента, в който впрочем нищо не липсваше.

— Правилно ли сме отгатнали вашите желания? — запита тя, когато се връщаха в салона, за да седнат на трапезата.

— Да — отвърна той. — Прекалено правилно. Уви! И до такава степен съм развълнуван от този съвършен лукс, от този осъществен младежки поетичен блян за изящен живот, че положително го заслужавам. Но не мога да го приема от вас, а съм още толкова беден, че...

— Ах! Ето, вие вече започвате да ми се противопоставяте — каза тя с шеговито-властен тон и сви очарователно устни, както правят жените, когато искат с подигравка по-лесно да разсеят някакво угризение на съвестта.

Но Йожен наистина страдаше. Този ден той бе излязъл победител от тежката борба на съвестта си, а арестуването на Вотрен му бе показало дълбоката бездна, в която за малко не падна, и здраво бе затвърдило благородните чувства и деликатността му и не можеше да отстъпи пред гальовния опит на Делфин да го накара да се отрече от благородните си убеждения.

— Как! — възкликна госпожа Дьо Нюсенжан. — Нима ще ми откажете? Знаете ли какво означава подобен отказ? Вие се съмнявате в бъдещето, не смеете да се свържете с мене. Да не би да се страхувате, че ще измамите моето чувство към вас? Ако ме обичате, ако аз... ви обичам, защо да не приемете тази толкова незначителна услуга? Ако знаете с каква радост съм подреждала за вас този ергенски дом, не бихте се колебали и бихте ме помолили за прошка. У мен имаше ваши пари, аз просто ги използвах разумно, и толкова. Вие се мислите за голям, а всъщност сте малко момче. Вие искате много повече (Ах — въздъхна тя, като долови един страстен поглед на Йожен...), а правите истории за глупости. О! Ако не ме обичате, тогава, да, не приемайте. Съдбата ми зависи от една ваша дума. Говорете! Татко, кажете му и вие нещо, за да го убедите — обърна се тя след кратко мълчание към баща си. — Нима той мисли, че аз съм по-малко чувствителна от него, ако става въпрос за нашата чест?

Дядо Горио гледаше и слушаше тази прелестна кавга със замръзналата усмивка на наркоман.

— Дете! Вие сте пред прага на живота — продължи тя и хвана ръката на Йожен. — Срещате преграда, непреодолима за повечето хора, и една женска ръка я вдига пред вас, а вие се колебаете! Та вие ще се издигнете, ще си създадете блестящо положение, успехът е изписан на красивото ви чело. Нима тогава няма да можете да ми

върнете това, което днес ви давам в заем? Нима някога дамите не са давали на своите рицари ризници, саби, каски, доспехи, коне, за да се сражават в тяхно име на турнирите? Е добре, Йожен, нещата, които ви подарявам, са оръжието на нашето време, сечивата, необходими на онзи, който иска да стане нещо. Чудесен трябва да е таванът, където сте сега, ако прилича на татковата стая, няма що! Но хайде, няма ли да обядваме? Нима искате да ме натъжите? Отговорете ми нещо! — разтърси тя ръката му. — Господи, татко, убедете го или ще си отида и никога вече няма да го видя.

— Аз ще ви накарам да се решите — рече дядо Горио, като излезе от своята прехласнатост. — Мили господин Йожен, нали вземате пари назаем от евреи?

— Принуден съм — отвърна Йожен.

— Добре! Сега ви хванах — продължи старецът и извади един стар, протрит кожен портфейл. — И аз станах евреин, изплатих всичките ви фактури, ето ги! Вие не дължите нито стотинка за всичко, което се намира тук. Не е кой знае каква сума, най-много пет хиляди франка. И ето, давам ви ги назаем! На мене няма да откажете, аз не съм жена. Ще ми напишете полица на парче хартия и някой ден ще ми ги върнете.

Просълзени, Йожен и Делфин изненадано се спогледаха. Растиняк стисна ръката на стареца.

— Е какво! Та нали сте мои деца! — рече Горио.

— Мили татко — запита госпожа Дьо Нюсенжан, — как направихте това?

— Аха! Сети се най-сетне — отвърна той. — След като те накарах да се решиш да се събереш с него и те видях как купуваш разни неща като за младоженка, казах си: „Ще се позатрудни!“ Адвокатът твърди, че ако се заведе дело срещу мъжа ти, за да ти върне богатството, то ще трае повече от половин година. И тогава си продадох постоянната рента от хиляда триста и петдесет франка, за петнадесет хиляди франка си осигурих добре ипотекирана пожизнена рента и с останалата част от капитала, мои деца, платих на търговците. Горе имам стая за сто и петдесет франка годишно, царски мога да живея с два франка дневно, даже ще ми е много. Аз дрехи не хабя, почти нищо не ми трябва. От две седмици се усмихвам под мустак и все си повтарям: „Колко ще са щастливи!“ Е, не сте ли щастливи?

— О, татко, татко! — възкликна госпожа Дьо Нюсенжан и се спусна към баща си, който я взе на коленете си, а тя го обсипваше с целувки, галеше страните му с русите си коси и обливаше със сълзи старото му, разцъфнало от щастие лице.

— Мили татко, вие сте истински баща! Не, няма на земята друг баща като вас. Йожен и без това ви обичаше, а какво ще бъде сега...

— Ах, дечица мои — каза дядо Горио, който от десет години не бе чувствал сърцето на дъщеря си до своето сърце. — Ах, Делфинет, ти май искаш да ме умориш от радост! Клетото ми сърце ще се пръсне. Ето, господин Йожен, ние вече сме квит!

И старецът притисна дъщеря си толкова силно, безумно, че тя извика:

— Ах! Заболя ме.

— Заболя ли те! — каза той преbledнал и я погледна с нечовешка мъка.

Ако някой би искал да опише този Христос на бащината любов, би трябвало да потърси сравнения в картините, които князете на палитрата са създали, за да изобразят кръстните мъки, изстрадани от Спасителя на човечеството за благо на всемира. Дядо Горио лекичко целуна кръста, който пръстите му бяха притиснали по-силно, и усмихнат продължи да я разпитва:

— Не, не, не те боли, нали? Мене ме заболя от твоя вик. — После пошепна на ухото на дъщеря си, като внимателно я целуна: — По-скъпо струва, но трябваше да го поизлъжем, нали? Иначе щеше да се разсърди.

Смаян от неизчерпаемата нежност на този човек, Йожен го погледна и каза с оня чистосърдечен възторг, който у младите хора е израз на обожание:

— Достоен ли съм за всичко това!

— О, Йожен, мили, колко красиво е това, което казвате! — И госпожа Дьо Нюсенжан целуна Йожен по челото.

— Заради тебе той се отказа от госпожица Тайфер и от нейните милиони — рече дядо Горио. — Да, малката беше влюбена във вас, а сега, след като брат й умря, тя е богата като Крез.

— О, защо казвате това? — извика Йожен.

— Йожен — пошепна Делфин на ухото му, — сега ще ми бъде тъжно цялата вечер. О, аз ще ви обичам много! Вечно.

— Това е най-хубавият ми ден, откакто сте се омъжили! — извика дядо Горио. — Господ може вече да ми прати каквито си ще страдания, само да не са свързани с вас, аз ще си казвам: „През февруари тази година за един миг аз получих повече щастие, отколкото хората получават за целия си живот.“. — Погледни ме, Фифин! — помоли той дъщеря си. — Много е красива, нали? Я ми кажете, срещали ли сте други жени с такъв хубав цвят на лицето, с такава трапчинка? Не, нали? Е, а кой е създал тази чудесна женичка? Аз! И тя ще стане хиляди пъти по-красива, като я направите щастлива. Съседе, ако ви е нужна моята част от рая, подарявам ви я, а аз мога и в пъкъла да отида. Но хайде да ядем — продължи той; вече просто не знаеше какво говори, — тук всичко е наше.

— Горкичкият мил татко!

— Ако знаеше, чедо, колко евтино съм заплатил за това щастие! — каза той, стана, отиде при нея и я целуна там, дето се разделяха плитките ѝ. — Идвай понякога при мене горе, аз ще си седя в стаичката; само една крачка и ще бъдеш горе. Нали ми обещавах?

— Да, татенце, миличък.

— Повтори още веднъж.

— Да, татенце.

— Мълчи, мене, ако речеш да слушаш, ще го повториш хиляда пъти. Хайде да обядваме.

Цялата вечер премина в такива детинщини и Горио не беше най-малко лудият от тримата. Той лягаше при нозете на дъщеря си и ги целуваше, дълго я гледаше в очите, галеше глава о роклята ѝ, въобще правеше такива безразсъдни неща, на каквито е способен само съвсем млад и най-нежен влюбен.

— Нали разбирате — каза Делфин на Йожен, — когато баща ми е с нас, цялото ми внимание трябва да бъде посветено на него. Но това понякога ще ни бъде малко досадно.

Йожен, в сърцето на когото неведнъж вече се бе обаждала ревността, не можа да не одобри последните думи, които съдържаха корена на всяка неблагодарност.

— А кога ще бъде окончателно подреден апартаментът? — попита той, като оглеждаше спалнята. — Ще трябва ли тази вечер да се разделим?

— Да, но утре ще дойдете да обядвате с мен — лукаво отвърна Делфин. — Утре италианците имат представление.

— А пък аз ще отида в партера — обади се дядо Горио.

Беше вече полунощ. Колата на госпожа Дьо Нюсенжан чакаше. Дядо Горио и студентът потеглиха за „Дома Воке“. По целия път говориха за Делфин с растящ възторг и скоро беседата им се превърна в странен словесен двубой между техните две силни страсти. Йожен не можеше да не си даде сметка, че със своето постоянство и дълбочина бащината любов, ненакърнена от никакъв личен интерес, смазваше неговата. За бащата кумирът беше винаги чист и красив, а обожанието му се подхранваше както от миналото, така и от бъдещето.

Завариха госпожа Воке седнала до печката със Силви и Кристоф. Старата хазайка приличаше на Марий сред развалините на Картаген. Тя очакваше единствените двама пансионери, които ѝ бяха останали, и споделяше отчаянието си със Силви. Лорд Байрон влага в устата на Тасо извънредно красиви жалби, но по правдивост те далеч не могат да се сравнят с думите, които редеше госпожа Воке.

— Значи, Силви, утре сутрин ще направите само три чаши кафе. Ето, пансионът ми е празен, просто да ти се скъса сърцето! Какво е моят живот без пансионерите? Домът ми остана без хора. Заедно с тях и животът го напусна. Какво съм сторила, о боже, та ми изпрати толкова беди? А се бяхме запасили с фасул и картофи за двадесет души. Полицията в моя дом! Няма как, ще ядем само картофи. И ще уволня Кристоф!

Савоецът, който бе задрямал, изведнъж се събуди и каза:

— Госпожо!

— Клетото момче! Като куче е вярно — обади се Силви.

— Мъртъв сезон, всеки си е намерил квартира. Откъде ще ми паднат пансионери? Просто ще полудея. А тази проклета Мишоно и Поаре ми отмъкна! Какво ли му е направила, та го е накарала така да се привърже към нея и да я следва като кученце?

— Ех, те, старите моми, много ги умеят тия работи — поклати глава Силви.

— И взеха, че изкараха каторжник горкия господин Вотрен — продължи вдовицата, — това, Силви, каквото и да правя, не мога да го повярвам. Такъв весел човек, пиеше кафе с коняк за петнайсет франка месечно и винаги си плащаше веднага!

— И беше щедър! — рече Кристоф.

— Сигурно има грешка — добави Силви.

— Не, не, той сам си призна — продължи госпожа Воке. — И само като помисля, че всичко това стана в дома ми, в квартал, където и котка не минава! Честна дума, сякаш сънувам. Защото, разбираш ли, ние видяхме злополуката с Луи XVI, видяхме падането на императора, видяхме връщането му и новото му падане, всичко това е в рамките на допустимите неща; обаче какво толкова може да стане в един семеен пансион. Без крал може, ама нали не може хората да не ядат? А когато една порядъчна жена, по баща Дьо Конфлан, дава обеди с различни най-хубави неща, само светът трябва да се свърши, за да... Но няма що, това е, дошъл е краят на света!

— Като си помисля, че цялата тази поразия госпожица Мишонови я направи! И щяла да получи три хиляди франка рента! — възмути се Силви.

— Не ми говорете за тая престъпница! — рече госпожа Воке. — И отгоре на всичко, щяла да отиде у онази Бюно! Но тя е способна на всичко, кой знае какви ужасии е вършила на времето, сигурно е убивала, крада. Тя трябваше да отиде в каторгата, а не клетият мил човек:

В този миг Йожен и Горио позвъниха.

— Ах, ето ги моите двама верни пансионери — въздъхна вдовицата.

Двамата верни пансионери, които вече едва си спомняха за бедите на „Дома Воке“, без заобикалки съобщиха на хазайката си, че отиват да живеят към Шосе д'Антен.

— Ах, Силви — каза вдовицата, — това беше последният ми коз. Вие ме убивате, господа! Просто през стомаха ме прерязахте. Тук ме пресече. Тоя ден ме състари с десет години. Честна дума, ще полудея! Какво ще правя фасула? Е, щом оставам сама, ти още утре ще си вървиш, Кристоф. Сбогом, господа, лека ви нощ.

— Какво й стана? — обърна се Йожен към Силви.

— Божичко! Всички си отидоха след днешната история. Главата й се размъти. Нищо, чувам я, че плаче. Ще й олекне, като си пореве. За пръв път, откакто съм тук на служба, плаче.

На другата сутрин госпожа Воке се бе *вразумила*, както сама се изрази. Макар да й беше тежко като на хазайка, изгубила всичките си

пансионери и чийто живот поради това се е обърнал с главата надолу, нейната глава си беше на място; само изпитваше нещо, което беше истинска дълбока мъка, мъка, причинена от накърнения интерес, от нарушените навици. Разбира се, тя изглежда празната си маса по-тъжно от влюбен, който се прощава с мястото, където е живяла любимата му. Йожен я поутеши, като ѝ каза, че след няколко дена Бианшон свършва болничния си стаж и вероятно ще се настани в неговата стая; че чиновникът от музея често е изразявал желанието да заеме апартамента на госпожа Кутюр и сигурно след няколко дена пансионът ѝ ще се напълни с наематели.

— Чул ви Господ, драги господине! Но нещастieto вече влезе в моя дом. До десет дена ще довтаса и смъртта, ще видите — отвърна му тя, изглежда мрачно трапезарията и добави: — Кого ли ще отнесе?

— Добре, че се местим — тихо каза Йожен на Горио.

— Госпожо — върна се Силви уплашено, — от три дена не съм видяла Мистигри.

— Ах, ако котката ми е умряла! Ако ѝ се е случило нещо, аз...

Горката вдовица не довърши, скръсти ръце и съсипана при мисълта за подобна възможност, се отпусна назад в креслото.

Към дванадесет часа, когато пощаджиите пристигат в квартала около Пантеона, Йожен получи писмо в изящен плик с печата на Босеанови. В него имаше покана за господин и госпожа Дьо Нюсенжан за големия бал у виконтесата, за който се говореше от месец. Към тази покана бе приключено писъмце за Йожен:

„Мисля, господине, че с удоволствие ще се съгласите да предадете най-добрите ми чувства на госпожа Дьо Нюсенжан. Изпращам ви поканата, която ми бяхте поискали. Ще бъда очарована да се запозная със сестрата на госпожа Дьо Ресто. Така че доведете ми тази красива особа и се постарайте тя да не заема цялата ви обич, защото вие ми дължите част от нея в замяна на топлото чувство, което изпитвам към вас.

Виконтеса Дьо Босеан“

„Но Госпожа Дьо Босеан доста ясно ми казва, че не желае барон Дьо Нюсенжан да я посети“ — помисли си Йожен.

Щастлив, че може да ѝ създаде радост, за която вероятно щеше да получи награда, той побърза да отиде у Делфин. Госпожа Дьо Нюсенжан беше в банята. Обзет от нетърпение, естествено за пламенен младеж, горящ от желание да притежава жената, която цяла година е била предмет на възделенията му, Растиняк седна да я почака в будоара. Такива вълнения младежите преживяват веднъж в живота си. Първата истинска жена, по която мъжът се увлече, тоест тази, която се представи пред него в целия блясък на парижкото висше общество, никога не ще има съперница. Любовта в Париж по нищо не прилича на провинциалната любов. Тук нито мъжете, нито жените вярват на показността, украсена с банални думи, в която всеки от приличие облича своите уж безкористни чувства. Тук ролята на жената не се ограничава с това да задоволи само сърцето и страстта; тя прекрасно знае, че има да изпълни много по-големи задължения по отношение на хилядите изисквания на суетата, от която е съставен животът. Тук любовта по същество е по-самохвална, по-разпиляна, по-шарлатанска и по-пищна. Щом всички жени от двора на Луи XIV са завиждали на госпожица Дьо Ла Валиер заради страстта, която накарала този голям владетел да забрави, че маншетите му струват по три хиляди франка едната, когато ги разкъсал и позволил на херцог Дьо Вермандоа да се появи на сцената на света, какво може да се очаква от останалата част на човечеството? Бъдете млади, богати, с благороднически титли, бъдете дори нещо повече, ако можете — колкото повече зърна тамян горите под своя кумир, толкова по-благодарен ще бъде той към вас, разбира се, ако имате кумир. Любовта е религия и нейният култ трябва да струва по-скъпо от всеки друг. Тя бързо отминава и отминава като хлапе, държи да отбележи пътя си с опустошения. Чувствата са лукс, който е поезията на мансардите; какво би станала там любовта без това богатство? Ако съществуват изключения от този драконовски закон на парижкия кодекс, то те се срещат в усамотение, в души, които не са се увлекли по обществения правилник, живеят край бързоструен бистър непресъхващ извор, остават верни на своя зелен сенчест покой, щастливи са, че слушат езика на безкрайността, който те разчитат във всяко нещо, както и в себе си. И търпеливо чакат своя полет, съжалявайки хората, приковани към земята. Но като повечето

младежи, предварително вкусили почестите, Растиняк искаше да се представи в пълно въоръжение на прага на висшето общество; той се бе заразил от неговата треска и може би усещаше в себе си достатъчно сили да властва над него, но без да знае нито целта на тази амбиция, нито средствата за осъществяването ѝ. При липсата на чиста и свята любов, която да осмисли живота, жаждата за власт може да стане красива: достатъчно е човек да се очисти от всякакъв личен интерес и да си постави за цел величието на дадена страна. Но студентът още не бе стигнал до върха, от който човек може да наблюдава течението на живота и да го преценява. До този миг той още не се бе напълно освободил дори от очарованието на свежите сладостни мисли, които обгръщат като листак младежите, отраснали в провинцията. Още се колебаеше пред парижкия Рубикон. Въпреки пламенното му любопитство у него все още се бяха запазили мечти за щастлив живот на истински благородник в своя замък. Но последните му колебания бяха изчезнали предния ден, когато се бе озовал в своя апартамент. Сега, когато вече се ползваше от материалните преимущества на богатството, както от рождение се ползваше от моралните привилегии, той свали кожата си на провинциалист и полека се намести в положение, от което пред него се откриваше прекрасно бъдеще. Затова, докато чакаше Делфин, седнал отпуснато в красивия будоар, който беше станал до известна степен негов, той се виждаше толкова далеч от оня Растиняк, дошъл миналата година в Париж, че като го наблюдаваше вътрешно, се питаше дали още прилича на себе си. Стресна го гласът на Терез, която влезе и му каза:

— Господжата е в стаята си.

Завари Делфин изтегната на канапето край огъня. Беше свежа, отпочинала. Като я видеше така отпусната върху вълни от муселин, човек неминуемо се сещаше за онези красиви индийски растения, чийто плод узрява още в цвета.

— Ето че дойдохте — развълнувано промълви тя.

— Отгатнете какво ви нося — каза Йожен, седна до нея и целуна ръката ѝ.

Като прочете поканата, госпожа Нюсенжан трепна от радост. Обърна към Йожен влажните си очи, обви с ръце шията му и се притисна към него в порив на удовлетворено тщеславие.

— Нали на вас (на тебе — прошепна тя на ухото му, — но Терез е в тоалетната и трябва да внимаваме), на вас дължа това щастие! Осмелявам се да го нарека щастие. Щом е получено благодарение на вас, нима то не е нещо повече от победа на честолубието? Никой досега не се съгласи да ме представи в това общество. Може в този миг да ви се струвам дребнава, вятърничава, лекомислена като парижанка; но, приятелю, знайте, че съм готова всичко да пожертвам заради вас и че ако сега желая по-горещо от когато и да било да ме приемат в предградието Сен-Жермен, то е, защото вие ходите там.

— Не ви ли се струва — запита Йожен, — че госпожа Дьо Босеан сякаш ни казва, че не разчита да види барон Дьо Нюсенжан на своя бал?

— Точно така — отвърна баронесата и подаде писмото на Йожен. — Тези жени са гениални, когато става въпрос за нахалство. Но няма значение, аз все пак ще отида. Сестра ми сигурно ще бъде там, знам, че си прави някакъв приказан тоалет. Йожен — продължи тихо тя, — сестра ми ще отиде, за да разсее едно ужасно подозрение. Не знаете ли какви слухове се носят за нея? Тази сутрин Нюсенжан дойде да ми каже, че вчера съвсем открито говорели за това в клуба. Господи, от какви неща зависи честта на жената, на семейството! Аз се почувствах пряко засегната, наранена поради нещастната си сестра. Според някои хора господин Дьо Трай бил подписал полици за сто хиляди франка, почти всички били вече просрочени и той щял да бъде даден под съд. За да го спаси, сестра ми продала диамантите си на някакъв евреин, сещате ли се, онези красиви диаманти, сигурно сте ги виждали; получи ги от госпожа Дьо Ресто, майката на графа. Както и да е, от два дена само това се говорело. Разбирам защо Анастаси си прави рокля от ламе и иска на бала у госпожа Дьо Босеан да привлече всички погледи, като се появи в пълен блясък и с диамантите си. Но аз не желая да остана по-долу от нея. Тя винаги се е стремил да ме смачка, никога не е била добра към мене. А аз винаги съм ѝ услужвала, винаги съм ѝ намирала пари, когато е била в затруднено положение... Но да оставим хората; днес искам да бъда напълно щастлива.

В един часа през нощта Растиняк още беше у госпожа Дьо Нюсенжан. Докато го обсипваше с целувки за сбогом — сбогуване на влюбени, пълно с обещания за бъдещи наслади, тя му каза с глас, в който се долавяше печал:

— Толкова съм страхлива, суеверна, както щете наречете предчувствията ми, но треперя от страх, все ми се струва, че ще заплащам щастието си с някаква ужасна катастрофа.

— Дете! — рече Йожен.

— Ах, значи, аз съм детето тази вечер — засмя се тя.

Докато се прибираше в „Дома Воке“, сигурен, че ще го напусне на другия ден, Йожен се отдаде на онези прекрасни мечти, които всички младежи лелеят, когато на устните си още усещат вкуса на щастието. Когато минаваше пред стаята на дядо Горио, той се обади:

— Е, какво стана?

— Утре ще ви разкажа — отвърна Йожен.

— Всичко, нали? — извика Горио. — Легнете си. Утре започва нашият щастлив живот.

[1] *Улица Йерусалим и по-нататък* — уличката Сент-Ан и кеят Орфевр означават все служби на полицията. ↑

[2] *Il bondo Cani* — псевдоним на халифа в операта „Багдадският халиф“ от Боалдийо. ↑

[3] *Deus ex machina* (лат.) — бог от машината — в античния театър при развързката някой бог или полубог се е появявал на сцената, спуснат с механизъм. ↑

[4] *Аргус* или *Аргос* — в гръцката митология — митичен стоок цар на Арголида. ↑

[5] *Пер-Лашез* — гробище в Париж. ↑

[6] *Лафит* — френски banker и политик; вид червено вино носи същото име. ↑

[7] *Грев* — площад пред парижкото кметство, на който са се извършвали екзекуциите. ↑

[8] *Col tempo* (итал.) — елиптичен израз, означаващ буквално „с времето“; тук в смисъл на „времето ще покаже“ или просто „ще видим“. ↑

[9] Непреводима игра на думи. На френски жаргон пиле има смисъл на издайник. ↑

[10] Където се намира полицейската префектура. ↑

[11] *Вдовицата* — с това поетично име народът на Париж е наричал гилотината. ↑

[12] *Trahit sua quemque voluptas* (лат.) — всекиго тегли собствената му наслада. ↑

ЧЕТВЪРТА ГЛАВА

СМЪРТТА НА БАЩАТА

На другия ден Горио и Растиняк очакваха само благоволенieto на някой хамалин, за да се пренесат от семейния пансион. Към дванадесет часа по улица Ньов-Сент-Жьонвиев изтрополи кола и спря точно пред вратата на „Дома Воке“. Госпожа Дьо Нюсенжан слезе от каретата си, попита дали баща ѝ е още в пансиона и при утвърдителния отговор на Силви пъргаво се изкачи по стълбите. Йожен си беше в стаята, но съседът му мислеше, че е излязъл, защото на закуска младежът го бе помолил да пренесе и неговите вещи и му бе казал, че ще се срещнат в четири часа на улица Артоа. Но докато старецът бе отишъл да търси хамали, Йожен веднага след проверката се бе завърнал, без никой да го забележи, за да уреди сметката си с госпожа Воке — не искаше да остави тази работа на Горио, който със собствената му фанатична привързаност вероятно щеше да пожелае да заплати и неговия пансион. Хазайката беше излязла. Йожен се качи в стаята си, за да види дали не е забравил нещо, и се зарадва, че се е сетил да направи това, понеже в чекмеджето на масата откри безсрочната полица, която бе дал на Вотрен: беше я пуснал там от немарливост в деня, когато я изплати. Понеже нямаше огън, помисли да я накъса на малки парченца, но като чу гласа на Делфин, реши да не прави никакъв шум и се послуша, смятайки, че тя не може да има тайни от него. После, още при първите думи, разговорът между бащата и дъщерята се оказа толкова интересен, че той неволно се заслуша.

— Ах, татко — каза тя, — слава богу, че се сетихте навреме да поискате сметка за богатството ми, иначе щях да бъда разорена! Мога ли да говоря?

— Да, къщата е празна — отговори Горио с променен глас.

— Но какво ви стана, татко? — разтревожи се госпожа Дьо Нюсенжан.

— Сякаш с брадва ме удари по главата — отвърна старецът. — Господ да ти прости, чадю! Ти не знаеш колко те обичам; ако знаеше,

нямаше така изведнъж да ми кажеш подобно нещо, особено ако положението не е отчаяно. Но какво толкова се е случило, та си дошла тук, когато след няколко мига трябваше да бъдем на улица Артоа?

— Ех, татко, нима може човек при такава катастрофа да овладее първия си порив? Аз съм като луда! Вашият адвокат предварително ми разкри нещастиято, което вероятно скоро ще ни сполети. Вашият стар търговски опит ще ни бъде необходим и аз дойдох при вас, както удавникът се хваща за сламка. Когато господин Дервил видял как Нюсенжан започнал да увърта, заплашил го, че ще заведем дело и че бързо ще получим разрешението на председателя на съда. Тази сутрин Нюсенжан дойде при мене и ме попита дали искам да го разоря, а и себе си заедно с него. Отговорих му, че нищо не разбирам от тези работи, че имам състояние и искам да разполагам с това състояние, че за всички разговори по въпроса той трябва да се обърне към адвоката ми, че съм донемайкъде невежа в тази област и не съм в състояние да разбера каквото и да било. Нали така ми поръчахте да казвам?

— Добре — отвърна дядо Горио.

— После ми изясни положението — продължи Делфин. — Хвърлил е всички свои и мои капитали в някакви нови сделки, за които му били нужни големи суми. Ако го заставя да ми върне зестрата, щял да бъде принуден да се обяви в несъстоятелност; ако обаче съм се съгласяла да почакам една година, дава честна дума, че ще ми върне парите в двоен или троен размер, ще вложи капиталите ми в поземлени операции, след което аз ще разполагам с цялото си имущество. Татко, той беше искрен, изплаши ме. Помоли ме да му простя за поведението му спрямо мене, върна ми свободата, разреши ми да живея както желая, при условие че му дам неограничени права да действа от мое име. За да ми докаже искреността си, обеща, когато пожелае, да представя за проверка на господин Дервил книгата, въз основа на които ще действа от мое име. С една дума, оставя се на мене с вързани ръце и крака. Освен това иска още две години да води сметките на дома и ме помоли за себе си да не харча нищо повече от онова, което той ще ми отпуска. Доказа ми, че единственото, което може да стори, е външно да запази достойнството на семейството, че е скъсал с балерината си и че ще бъде принуден да си наложи най-строги, но незабележими икономии, за да може да изчака сделките му да дадат своите плодове, без да рискува да загуби кредита си. Аз се

разсърдих, казах му, че не му вярвам, за да го накарам да избухне и да науча нещо повече: той ми показва сметководните си книги, най-сетне се разплака. Никога не съм виждала мъж да изпадне в такова състояние. Просто беше като луд, говореше несвързано, каза, че ще се самоубие. Домъчня ми за него.

— И ти вярваш на тези глупости?... — извика дядо Горио. — Той е комедиант! Имал съм работа с германци: почти всички са честни, съвестни хора, но когато с тоя техен вид на откровеност и добродушие започнат да хитруват и да мамят, по-лоши са от другите. Твоят съпруг направо те лъже. Усеща, че е притиснат, прави се, че е излязъл от играта, иска да държи по-здраво юздите под твое име, отколкото би могъл да действа под свое име. Ще използва това обстоятелство, за да се прикрие, ако сделките му не сполучат. Той е толкова хитър, колкото и коварен. Не е свестен човек. Не, не, аз няма да сляза в гроба и да оставя дъщерите си да загубят всичко. Все още разбирам нещо от сделки. Бил вложил, както казва той, своя капитал в някакви предприятия; добре, значи, интересите са гарантирани от ценни книжа, от полици, разписки! Да ги покаже и да си уреди сметките с тебе. Ние ще намерим как да вложим парите ти най-изгодно и ще имаме документи на наше име — Делфин Горио, съпруга на барон Дьо Нюсенжан, но разделена, що се отнася до имуществото, от своя съпруг. Той за идиоти ли ни мисли? Какво си въобразява! Че аз мога макар и за два дена да понеса мисълта да те оставя без състояние, без хляб? Няма да понеса такова нещо нито един ден, нито една нощ, нито два часа дори! Такова нещо не ще мога да преживея. Какво! Нима аз четиридесет години от живота си съм работил, мъкнал съм чували на гръб, лял съм реки пот, цял живот съм се лишавал заради вас, ангелчетата ми, дето правехте целия ми труд, цялото ми тегло леко, та днес моето богатство, моят живот да се изпари! Ще умра от яд! В името на всичко най-свято на земята и небето ние ще изясним тази история, ще проверим книгите му, касата, сделките му! Няма да мигна, няма да си легна, няма да хапна, докато не разбере, че твоето богатство си е цяло. Слава богу, имуществено ти си разделена от него; ще имаш за адвокат господин Дервил, който за щастие е честен човек. Господи Боже, ще си запазиш милиончето, петдесет хиляди франка рента до края на живота си, иначе такава олелия ще вдигна в цял Париж, че... ах, ах! Но ако съдилищата ни онеправдаят, аз до Камарата ще се

отнеса. Само да те знам спокойна и щастлива, що се отнася до парите: тази мисъл облекчаваше всичките ми болки, успокояваше скърбите ми. Парите, това е животът! Парата всичко прави. Какво разправя тоя дебел пън елзасецът? Делфин, да не си отстъпила нито сантим на това говедо, което ти сложи вериги и те направи нещастна. Щом има нужда от тебе, здравата ще го обработим и ще го накараме да върви в правия път. Господи, главата ми пламна, нещо вътре ме гори. Моята Делфин на улицата! Ах! Моята Фифин, ти! Дявол да го вземе, къде са ръкавиците ми? Хайде да вървим, искам всичко да видя — книгите, сделките, касата, кореспонденцията, веднага. Няма да мога да се успокоя, докато не ми бъде доказано, че твоето богатство не е изложено на риск, и да го видя със собствените си очи.

— Само внимателно, татко!... Ако вложите и най-малкия намек за отмъщение в тази работа, ако проявите прекалено враждебни намерения, аз съм загубена. Той ви познава и сметна за съвсем естествено, че под ваше влияние се интересувам за богатството си; но аз ви се кълна, че го държи в ръцете си и както заяви, ще продължи да го държи. Той е способен да избяга с целия капитал, да ни зареже, разбойникът! Отлично знае, че няма да го съдя и да опетня името, което нося. Той е едновременно силен и слаб. За всичко размислих. Ако го притиснем до стената, ще ме разори.

— Значи, той е мошеник!

— Е, да, татко — каза тя, отпусна се на един стол и заплака. — Не исках да ви призная това, за да ви спестя мъката, че сте ме омъжили за подобен човек! И нравите, и съвестта му са извратени. Каквото му е тялото, такава е и душата му! Това е ужасно: мразя го и го презирам. Наистина не мога да уважавам този долен Нюсенжан след всичко, което ми каза. Човек, способен да се хвърли в подобни търговски комбинации, няма нито капка съвест. Точно затова се страхувам, защото напълно прозрях в душата му. Той определено ми предложи, той, моят съпруг, предложи ми свободата. Нали знаете какво значи това? Ако се съглася да бъда в ръцете му инструмент, с една дума, ако се съглася той да действа под прикритието на моето име.

— Но нали има закони! Нали има площад Грев за такива зетъове! — извика Горио. — Ами аз лично ще го гилотинирам, ако не се намери палач.

— Не, татко, срещу него няма закони. Да ви кажа с две думи какво иска той, ще пропусна допълненията, с които гледаше да поукраси същността на намерението си: „Или всичко е загубено, вие нямате нито сантим, и сте разорена; защото никого друго не мога да взема за съучастник; или ме оставяте да изведа на добър край сделките си.“ Ясно ли е? Той още държи на мене. Моята женска честност го успокоява: той знае, че аз ще му оставя богатството и ще се задоволя с моето. Това е едно долно съдружие, кражба, на която трябва да се съглася, ако не желая да бъда разорена. Той ми купува съвестта и ми заплаща, като ми разрешава, ако желая, да бъда жена на Йожен. „Разрешавам ти да извършваш прегрешения, а ти ме остави аз да върша моите престъпления и да съсипвам бедняци!“ Достатъчно ли е ясно? Знаете ли какво той нарича „финансови операции“? Купува незастроени места на свое име, после подставени лица ги застрояват. Те сключват договори с предприемачи на дългосрочно изплащане и срещу дребно възнаграждение дават разписки на мъжа ми, който по този начин става собственик на къщите, докато подставените лица фалират и така ликвидират задълженията си към предприемачите. Името „Нюсенжан“ служи, за да замае главите на нещастните строители. Това разбрах. Разбрах също, че за да докаже в случай на нужда заплащането на огромни суми, Нюсенжан е изпратил значителни капитали в Амстердам, Лондон, Неапол, Виена. Как можем да сложим ръка на тях?

Йожен чу глух шум — нещастникът навярно се бе строполил на колене на пода.

— Какво съм ти сторил, Господи? Дъщеря ми е в ръцете на този мизерник и той всичко може да иска от нея. Прости ми, дъще! — извика старецът.

— Да, може би и вие имате известна вина за това, че сега съм в такава безизходица — рече Делфин. — Ние сме толкова неразумни, когато се омъжваме! Какво знаем за света, за сделките, за мъжете, за нравите? Би трябвало бащите ни да мислят вместо нас. Мили татко, аз в нищо не ви упреквам, простете ми за тези думи. В случая вината е изцяло моя. Не плачете, татко — каза тя и целуна баща си по челото.

— И ти недей да плачеш, моя малка Делфин. Дай да те целуна по очите и вече да не плачеш. Хайде, аз пак ще поразмисля и ще оправя конците, които мъжът ти е оплел.

— Не, оставете на мене. Аз знам как да действам с него. Той ме обича, добре, ще си послужи с властта, която имам над него, за да го накарам бързо да вложи част от капитала ми в имоти. Може да го накарам да откупи на мое име имението Нюсенжан в Елзас, той държи на него. Само че елате утре, за да прегледате книгите му, сделките му. Господин Дервил нищо не разбира от търговски работи... Не, не идвайте утре. Не желая да си развалям настроението. Балът на госпожа Дьо Босеан ще бъде вдругиден, искам да се погрижа за себе си, за да бъда красива, отпочинала и да направя чест на моя мил Йожен!... Хайде да отидем да видим стаята му.

В този миг една кола спря на улица Ньов-Сент Жьонвиев и по стълбите се чу гласът на госпожа Дьо Ресто, която питаше Силви:

— Тук ли е баща ми?

За щастие това спаси Йожен; той вече бе решил да се хвърли на леглото и да се направи на заспал.

— Ах, татко, казали ли са ви нещо за Анастрази? — попита Делфин, като позна гласа на сестра си. — Изглежда, че стават странни неща между нея и мъжа ѝ.

— Какво? — рече Горио. — Това ще ме довърши. Главата ми няма да издържи такова двойно нещастие.

— Добър ден, татко — поздрави графинята, влизайки. — Ах, и ти ли си тука, Делфин!

Госпожа Дьо Ресто, изглежда, се смути, като видя сестра си.

— Добър ден, Нази — отвърна баронесата. — Нима моето присъствие ти се вижда странно? Аз всеки ден се срещам с баща ми.

— Откога?

— Ако идваше по-често, щеше да знаеш.

— Не се заяждай, Делфин — изстена графинята. — Много съм нещастна, загубена съм, клети татко! О! Този път наистина съм загубена!

— Какво ти е, Нази? — извика дядо Горио. — Всичко си кажи, чадо. Ти пребледня! Делфин, бързо, че помогни ѝ де, бъди добра към нея, ще ми станеш още по-мила, ако изобщо е възможно.

— Горкичката ми Нази — каза госпожа Дьо Нюсенжан, като настаняваше сестра си да седне, — говори. Само ние двамата винаги ще те обичаме толкова, че да ти прощаваме всичко. Нали знаеш, семейните чувства са най-сигурни.

Тя ѝ даде да вдъхне летливи соли от едно шишенце и графинята се съвзе.

— Това ще ме съсипе! — каза дядо Горио. — Елате и двете, приближете се — добави той и разрови торфа в печката. — Студено ми е. Какво има, Нази? Казвай бързо, ти ме убиваш...

— О — заговори нещастната жена, — мъжът ми знае всичко. Нали помните, татко, онази полица на Максим? Тя не беше първата. Аз бях изплатила вече няколко негови полици. Към началото на януари господин Дьо Трай ми се стори доста мрачен. Той нищо не ми казваше, но толкова е лесно да прочетеш в сърцето на човека, когото обичаш, най-малкият намек е достатъчен, освен това имах и някакви предчувствия. Във всеки случай с мен се държеше толкова влюбено, толкова нежно, както никога преди, и аз се чувствах все по-щастлива. Бедният Максим! Той мислено се сбогувал с мене, както после ми каза, искал да се самоубие! Както и да е, аз започнах да го разпитвам, умолявах го, два часа седях пред него на колене... Каза ми, че дължи сто хиляди франка! О, татко, сто хиляди франка! Полудях. Знаех, че вие нямате толкова пари, аз ви бях изцедила...

— Не — каза дядо Горио, — не бих могъл да намеря толкова пари, освен да открадна. Но бих откраднал, Нази! Отивам.

При тези думи, които прозвучаха зловещо, като хъркане на умиращ, и те наистина означаваха агонията на бащинското чувство, стигнало до безсилие, двете сестри млъкнаха. И кой ли егоизъм би устоял на такъв отчаян вик, който, подобно на камък, хвърлен в пропаст, издава нейната дълбочина?

— Аз намерих пари, татко — каза графинята и се обля в сълзи, — заложих нещо, което не ми принадлежеше.

Делфин се трогна, облегна глава на рамото на сестра си и заплака.

— Значи, всичко е истина! — промълви тя.

Анастази наведе глава, госпожа Дьо Нюсенжан я прегърна, но не я целуна, а притисна главата ѝ до сърцето си.

— Тук ти винаги ще намериш обич и разбиране — каза тя.

— Ангели мои — прошепна дядо Горио, — защо трябваше да дойде нещастие, за да се придобрите?

— За да спася живота на Максим, просто за да спася щастието си — продължи графинята, насърчена от този изблик на топла тръпна

нежност, — занесох на лихваря, знаете го, сякаш от пъкъла е излязъл, от нищо не се трогва, онзи, господин Гобсек, на него занесох семейните диаманти, на които господин Дьо Ресто толкова държи, неговите, моите, всичко, и ги продадох. Продадох ги! Разбирате ли? Максим бе спасен, но аз съм мъртва. Ресто всичко е узнал.

— Как! От кого? Кажи да го убия! — извика Горио.

— Вчера ме повика в стаята си. Отидох... „Анастаси — каза ми той с такъв глас, че... О, само този глас беше достатъчен, веднага разбрах всичко. — Къде са диамантите ви?“ — „В стаята ми.“ — „Не — каза той, като ме гледаше, — тук са, на скрина ми.“ И ми показва кутията, която бе покрил с кърпичка. „Знаете ли откъде са дошли тук?“ — попита той. Аз паднах на колене... Плаках... питах го от каква смърт желае да умра.

— Така ли му каза? — извика дядо Горио. — Бог ми е свидетел, който ви стори зло, на едната или другата, докато съм жив, може да бъде сигурен, че ще го изгоря на тих огън! Да, ще го разкъсам като...

Дядо Горио млъкна, думите не можеха да излязат от гърлото му.

— Както и да е, мила, той поиска от мене нещо много трудно. Дано небето не даде на никоя жена да чуе това, което аз чух!

— Аз ще убия този човек! — спокойно рече дядо Горио. — Но той има само един живот, а ми дължи два. Хайде кажи... — продължи той, като гледаше Анастаси.

— Да... — рече графинята след известно мълчание. — Погледна ме и каза: „Анастаси, ще погребя тази история, ние ще продължим да живеем заедно, имаме деца. Няма да убия господин Дьо Трай. Бих могъл да не го улуча, а ако се опитам да го премахна по друг начин, рискувам да имам истории с правосъдието. Да го убия във вашите обятия, значи да обезчестя децата. Но за да не загинат нито децата ви, нито баща им, нито аз, ще ви наложа две условия. Отговорете ми: имате ли дете от мене?“ Аз казах: „Да.“ — „Кое?“ — попита той. „Ернест, големият.“ — „Добре — каза той. — Ще искам само едно нещо от вас. Закълнете ми се, че ще го изпълните.“ Заклех се. „Когато ви наредя, ще дадете писмено съгласие за продажбата на вашето имущество.“

— Не подписвай! — извика дядо Горио. — Никога да не си подписала такова нещо. Аха! Господин Дьо Ресто, вие не знаете какво означава да направиш една жена щастлива, тя отива да търси щастието

там, където ще го намери, а вие я наказвате заради вашето глупаво безсилие, така ли?... Аз съм насреща, стига толкова! Той с мене ще има работа. Нази, бъди спокойна. Ах, той държи на наследника си! Добре, добре. Ще го хвана аз този негов син, който, дявол да го вземе, е и мой внук! Все пак и аз имам право да го виждам това хлапе. Ще го взема и ще го пратя в нашето село, ще се грижа за него, бъди спокойна. И ще накарам това чудовище да капитулира, ще му кажа; „Хайде сега да си видим сметките! Ако искаш да ти върна сина, ти върни богатството на дъщеря ми и я остави да прави каквото си иска.“

— Татко!

— Да, аз, баща ти, ще направя това! Защото съм истински баща. Само този важен господин благородник да не тормози дъщеря ми. Гръм, и мълния! Не знам какво имам в жилите си. Кръвта ми кипи като на тигър, ще ми се да разкъсам тези ваши съпрузи! О, дечица! Такъв е, значи, вашият живот? Но това е смърт за мене... Какво ще правите, когато си отида? Бащите би трябвало да живеят, докато са живи децата им. Господи, колко лошо е уреден твой свят! А и ти, както казват, си имал син. Не би трябвало да позволяваш да страдаме заради децата си. Милите ми ангели! Та, значи, само на мъките ви дължа присъствието ви тука. Вие ми разправяте само болките си. Нищо, виждам поне, че ме обичате. Идвайте, идвайте да ми се оплаквате! Сърцето ми е голямо, всичко може да побере... Да, колкото и да го късате, от парчетата пак ще излязат бащини сърца. Бих искал да поема страданията ви, да страдам вместо вас... Ах, колко щастливи бяхте, когато бяхте мънички...

— Само тогава ни беше добре — промълви Делфин. — Къде отидоха онези дни, когато скачахме от чувалите в големия хамбар?

— Татко, това не е всичко — каза Анастаси на ухото на Горио, който подскочи. — Не успях да взема сто хиляди франка за диамантите. Срещу Максим е заведено дело. Трябва да доплатим още само дванадесет хиляди. Той ми обеща да бъде разумен, да не играе комар. Само неговата любов ми остава на тоя свят и аз платих за нея толкова скъпо, че ще умра, ако го загубя. Пожертвах заради него и богатство, и чест, и спокойствие, и деца. О! Направете така, че поне Максим да бъде свободен, почитан, да може да остане в обществото, той ще успее да си извоюва положение. Сега той вече не ми дължи

само щастие, ние имаме деца, а те остават без средства. Всичко ще бъде загубено, ако го пратят в затвора „Сент-Пелажи“^[1].

— Нямам, Нази. Нищо вече нямам, нищо. Край. О, светът сигурно ще рухне. Бягайте, спасявайте се, преди това да е станало! Аха! Имам все пак сребърните катарами, шест прибора, първите прибори в живота ми. Но освен тях — нищо, само хиляда и двеста франка пожизнена рента...

— Но какво направихте с постоянната си рента?

— Продадох я и си оставих само този малък доход, колкото да преживявам. Трябвах ми дванадесет хиляди, за да уредя апартамент за Фифин.

— У вас ли, Делфин? — обърна се госпожа Дьо Ресто към сестра си.

— Какво значение има? — продължи дядо Горио. — Дванадесет хиляди франка отидоха.

— Ясно — рече графинята. — За господин Дьо Растиняк. Ах, моя бедна Делфин, спри. Виж, докъде стигнах аз.

— Мила, господин Дьо Растиняк е неспособен да разори любимата си.

— Благодаря ти, Делфин. В положението, в което се измирам, не това очаквах от тебе. Но ти никога не си ме обичала.

— Как да не те обича, Нази? — извика дядо Горио. — Нали тъкмо това ми разправяше. За тебе говорехме и тя твърдеше, че ти си красавица, а тя била само хубавичка!

— Тя хубавичка! — повтори графинята. — Може, но хубостта ѝ е студена.

— И така да е — рече Делфин и се изчерви. — А ти как се отнасяш с мене? Ти просто се отрече от мене, накара да ми затворят вратите на всички домове, които ми се искаше да посещавам, въобще не пропускаш случай да ме нараниш. А идвала ли съм аз като тебе да измъквам хилядарка по хилядарка парите на горкия татко и да го доведа до положението, в което се намира сега? Това е твое дело, сестро. Аз съм се срещала с татко винаги когато съм могла, не съм го изгонила, от дома си и не съм идвала да му ближа ръцете, когато съм имала нужда от него. Дори не знаех, че за мене е похарчил тези дванадесет хиляди. Аз не съм разсипница и ти много добре знаеш

това! Впрочем татко и да ми е правил подаръци, никога не съм си ги изпросвала.

— Ти имаше повече късмет от мене: господин Дьо Марсе беше богат, това ти най-добре знаеш. Винаги си била зла като златото. Сбогом, аз вече нямам нито сестра, нито...

— Мълчи, Нази! — извика дядо Горио.

— Само сестра като тебе може да повтаря нещо, на което и хората вече не вярват, ти си чудовище! — каза Делфин.

— Деца, деца, млъкнете или ще се убия тук, пред вас!

— Нищо, Нази, прощавам ти — продължи госпожа Дьо Нюсенжан, — нещастна си. Но аз съм по-добра от тебе. Как можа да ми кажеш такова нещо в мига, когато бях готова на всичко, за да ти помогна, дори да отида в спалнята на мъжа си, което не бих направила нито за себе си, нито дори за... Това беше достойно за всичкото зло, което ти ми направи от девет години насам.

— Деца, деца, прегърнете се! — молеше ги баща им. — И двете сте ангели.

— Не, оставете ме — извика графинята на Горио, който я бе хванал за ръката, и се изтръгна от него. — Тя ме съжалява по-малко и от мъжа ми. Просто човек ще рече, че е самият образ на добродетелта.

— Предпочитам да мислят, че дължа пари на господин Дьо Марсе, отколкото да признавам, че господин Дьо Трай ми струва повече от двеста хиляди франка — каза госпожа Дьо Нюсенжан.

— Делфин! — извика графинята и пристъпи към нея.

— Аз ти говоря истината, докато ти ме клеветиш — хладно отвърна баронесата.

— Делфин! Ти си една...

Дядо Горио се спусна, задържа графинята и затисна устата ѝ, за да ѝ попречи да продължи.

— Господи! Татко, какво сте пипали тази сутрин? — каза Анастаси.

— Вярно, виновен съм — рече нещастният баща и изтри ръце в панталоните си. — Аз тъкмо се пренасях, не знаех, че ще дойдете!...

Беше щастлив, че е предизвикал този упрек и че гневът на дъщеря му се обръща против него.

— Ох! — продължи той и седна. — Разбихте ми сърцето. Умирам, деца! Главата отвътре ме пари, сякаш е пълна с огън. Бъдете

милички, обичайте се! Ще ме уморите. Делфин, Нази, хайде, и двете бяхте прави, и двете сгрешихте. Слушай, Дедел — продължи той и обърна към нея просълзените си очи, — трябва й дванадесет хиляди франка, хайде да ги потърсим. Не се гледайте така — и той коленичи пред Делфин. — Поискай й прошка. Заради мене — пошепна й той на ухото. — Разбери, тя е по-нещастна!

— Моя бедна Нази — каза Делфин, ужасена от дивия, безумен израз, който мъката придаваше на бащиното й лице, — сгреших, целуни ме...

— Ах! Това е балсам за сърцето ми — извика дядо Горио. — Но къде да намеря дванадесет хиляди? Да взема да се пиша на мястото на някой новобранец, а?

— Ах, татко! — казаха двете дъщери и се приближиха до него. — Не, не!

— Бог да ви възнагради за това намерение. Цял живот не ще можем да ви се отплатим! Нали, Нази? — продължи Делфин.

— Няма смисъл, клетите татко, това би било капка в морето! — прошепна графинята.

— Нима човек нищо не може да направи с кръвта си? — отчаяно извика старецът. — Готов съм цял да се продам на човек, който би те спасил, Нази! Съгласен съм да убия някого. Ще направя като Вотрен, ще отида в каторгата! Ще...

Горио спря като поразен от мълния.

— Нищо вече нямам! — каза той и започна да скубе косите си. — Да знам къде да отида да открадна, но и да намериш откъде да откраднеш, е трудно. Освен това да ограбя банка, иска време, хора. Не, трябва да умра, ще умра. Вече за нищо не ме бива, вече не съм баща, не! Тя ми иска пари, в нужда е. А аз, нещастникът, нямам нищо! Аха! Ти, стари престъпнико, си осигури пожизнена рента, а имаш дъщери! Значи, не си ги обичал! Пукни, пукни като куче! Да, аз съм по-долен и от куче, и куче не би постъпило така! Ох, главата ми... ври!

— Но, татко, бъдете разумен! — извикаха младите жени и го заобиколиха, за да му попречат да си удари главата в стената.

Той хълцаше. Ужасен, Йожен взе полицата на Вотрен, обгербвана за по-голяма сума, поправи цифрата, направи редовна полица за дванадесет хиляди франка, платими на Горио, и влезе в стаята му.

— Ето ви цялата сума, госпожо — каза той и подаде документа.
— Спях. Вашият разговор ме събуди и така успях да узная колко дължа на господин Горио. Ето ви полица, която можете да използвате, ще я изплатя в срок.

Графинята остана неподвижна, с документа в ръка.

— Делфин — каза тя побледняла и разтреперана от гняв, от ярост, — всичко ви прощавам, Бог ми е свидетел, но това! Как, господинът бил тук и ти си знаела! И каквато си дребнава, поискала си да ми отмъстиш, затова ме остави да разкрия пред него тайните си, живота си, живота на децата си, срама си, честта си! Сега вече не си ми никаква! Мразя те, ще ти направя толкова зло, което съм в състояние да ти направя... ще...

От гняв не можа да продължи, гърлото ѝ пресъхна.

— Но той е мой син, наше дете, твой брат, твой спасител! — извика дядо Горио. — Целуни го, Нази! Ето, аз ще го целуна — продължи той и стремително прегърна Йожен. — О, дете мое! Ще ти бъда повече от баща, твоё семейство. Бих желал да съм бог, вселената ще хвърля пред нозете ти. Но целуни го, Нази! Той не е човек, той е ангел, истински ангел.

— Оставете я, татко, в този момент тя е луда — намеси се Делфин.

— Луда! Луда! Луда! А ти каква си? — запита госпожа Дьо Ресто.

— Деца, ще умра, ако продължавате — извика старецът и падна на леглото като повален от куршум. — Те ме убиват! — добави той като на себе си.

Графинята изгледа Йожен, който стоеше неподвижен, стреснат от жестоката сцена.

— Господине?... — обърна се тя към младежа, сякаш го питаше с движение, с глас, с поглед, без да обръща внимание на баща си, докато Делфин бързо разкопчаваше жилетката му.

— Госпожо, аз ще платя и ще мълча — отвърна той, без да дочака въпроса ѝ.

— Ти уби татко, Нази! — каза Делфин и посочи припадналия старец на сестра си, която побягна.

— Прощавам ѝ — промълви старецът и отвори очи. — Положението ѝ е ужасно, би помътило и по-здрава глава. Утеши Нази,

бъди кротка с нея, обещавай това на горкия си баща — помоли той Делфин и стисна ръката ѝ.

— Но какво ви е? — извика тя уплашено.

— Нищо, нищо — отвърна старецът, — ще мине. Нещо ми притиска челото, главоболие... Горката Нази, какво бъдеще!

В този миг графинята се върна и се хвърли на колене пред баща си.

— Прости ми! — извика тя.

— Хайде, хайде — каза Горио, — сега още повече ме натъжаваш.

— Господине — каза графинята на Растиняк с плувнали в сълзи очи, — бях несправедлива от мъка. Ще ми бъдете като брат, нали? — И му протегна ръка.

— Нази — трогна се Делфин и я прегърна, — моя малка Нази, нека забравим всичко това.

— Не — отговори графинята, — аз няма да забравя!

— Ангели мои — извика дядо Горио, — вие вдигате завесата, която беше пред очите ми, гласовете ви ме съживяват. Хайде, целунете се пак. Е, Нази, ще те спаси ли тази полица?

— Надявам се. Слушайте, татко, можете ли и вие да се подпишете?

— Ех, че съм глупав, как забравих такова нещо! Но нали ми стана лошо, Нази, не ми се сърди. Прати да ми кажат, като се оправяш. Не, аз ще дойда. Не, няма да дойда, вече не мога да гледам мъжа ти, направо бих го убил. Колкото до тази история, че щял да ти отнеме правото да разполагаш с парите си, на мене разчитай. Върви, дете, и гледай Максим да стане по-разумен.

Йожен беше смаян.

— Горката Анастаси, тя открай време си е такава невъздържана, но има добро сърце — каза госпожа Дьо Нюсенжан.

— Върна се заради подписа — пошушна Йожен на ухото на Делфин.

— Така ли мислите?

— Бих искал да не го мисля. Не ѝ се доверявайте — отвърна той и вдигна очи нагоре, сякаш за да повери на Господа предположение, което не смее да изрази.

— Да, тя винаги е била малко комедиантка, а баща ми вярва на преструвките ѝ.

— Как сте, мили дядо Горио? — попита Растиняк.

— Спи ми се — отвърна старецът.

Йожен помогна на Горио да си легне. След като старецът заспа, хванал ръката на дъщеря си, Делфин се измъкна и си отиде.

— Тази вечер в „Буфон“ — пошепна тя на Йожен. — И ще ми кажеш как е. Утре ще се пренесете, господине. Я да видя стаята ви... А! Какъв ужас!... — извика тя, като влезе у Йожен. — Та вие сте били по-зле и от баща ми. Йожен, ти се държа чудесно. Ще те обичам още повече, ако въобще е възможно. Само че, дете мое, ако искате да забогатеете, не бива да хвърляте така по дванадесет хиляди франка през прозореца. Граф Дьо Трай е комарджия. Сестра ми не иска да разбере това. Той щеше да отиде да си намери дванадесетте хиляди там, където знае да печели и да губи купища злато.

Един стон ги накара да се върнат в стаята на Горио. Завариха го привидно заспал, но когато двамата влюбени се приближиха до него, чуха го, че казва:

— Не са щастливи!

Независимо дали спеше, или беше буден, начинът, по който старецът произнесе тези думи, засегна толкова болно сърцето на дъщеря му, че тя се приближи до бедняшката постеля на баща си и го целуна по челото. Той отвори очи и каза:

— Това е Делфин.

— Е, как си сега? — запита тя.

— Добре — отвърна той. — Не се тревожи, ще се оправя. Вървете, вървете, деца, и бъдете щастливи.

Йожен придружи Делфин до дома ѝ, но понеже се безпокоеше за Горио, отказа да обядва с нея и се върна в пансиона. Завари стареца на крака, готов да седне на трапезата. Бианшон се бе настанил така, че да може да гледа лицето на макаронаджията. Когато забеляза в начина, по който старецът хвана хляба си и го подуши, за да разбере от какво брашно е замесен, пълно отсъствие на онова, което бихме могли да наречем съзнателност на действието, студентът направи злоещо движение.

— Я седни при мене, господин стажанте от болница „Кошен“ — каза Йожен.

Бианшон охотно се премести, защото щеше да е до стария пансионер.

— Какво му е? — запита Растиняк.

— Освен ако съвсем съм се излъгал, работата му е спукана. С него трябва да е станало нещо необикновено, струва ми се, че непосредствено е застрашен от тежка апоплексия. Макар долната част на лицето да е доста спокойна, нагоре към челото се долавя някакво неволно дърпане, виж! Освен това очите имат особен израз, който издава нахлуване на кръв в мозъка. Сякаш са пълни със ситен прах, нали? Утре сутрин по-добре ще се разбере.

— Няма ли някакво лекарство?

— Никакво. Смъртта би могла да се забави, ако се намери средство да се предизвика отлив на кръвта към крайниците, към краката; но ако симптомите не изчезнат до утре вечер, клетникът е загубен. Знаеш ли причините за състоянието му? Трябва да е получил силно сътресение, при което съзнанието му не е издържало.

— Да — каза Растиняк, като си припомни как двете дъщери бяха наранявали непрекъснато сърцето на баща си.

„Делфин поне го обича“ — рече си Йожен. Вечерта в театъра Растиняк се постара да не разтревожи прекалено много госпожа Дьо Нюсенжан.

— Не се безпокойте — отвърна тя още при първите негови думи, — баща ми е силен. Само че тази сутрин ние малко го поразтърсихме. Но става въпрос за парите ни, можете да си представите колко голямо нещастие е това, нали? Нямаше да го преживея, ако благодарение на вашата любов не бях станала безчувствена към тревоги, от които преди смятах, че ще умра. Сега имам само един страх, едно-единствено нещастие би могло да ме засегне — да загубя вашата обич, чрез която познах радостта от живота. Вие сте всичко за мене... Доволна съм, че имам богатство само защото то ми дава възможност повече да ви се харесвам. За мой срам аз съм повече любяща жена, отколкото дъщеря. Защо? Не зная. Във вас е целият ми живот. Баща ми ми е дал сърце, но вие го накарахте да затупти. Може цял свят да ме упрекне, все ми е едно, щом вие, а вие нямате основание да ми се сърдите, ми прощавате прегрешения, които се дължат на неудържимото ми чувство. За жестока дъщеря ли ме смятате? О, не, не, невъзможно е човек да не обича такъв добър баща като нашия. Можех ли да му попреча да разбере най-сетне естествените последици от нашите отвратителни бракове? Защо е позволил да се омъжим за такива хора? Не е ли било

негов дълг да мисли вместо нас? Днес зная това, той страда повече от нас, но как да го утешим? Въобще не можем да го утешим. Ако се примирим, ще му бъде още по-тежко, отколкото когато го упрекваме и му се оплакваме. Има такива положения в живота, при които всичко те огорчава.

При този неподправен израз на едно истинско чувство Йожен онемя, обзет от нежност. Парижанките може би често са фалшиви, опиянени от суета, студени, егоистки, кокетки, но когато обичат истински, те положително жертват повече за чувствата си, отколкото другите жени за страстите си; те се издигат над всички свои дребнавости и стигат до възвишеност. Йожен беше просто поразен от дълбокия и верен разсъдък, с който жената преценява простите естествени чувства, когато някаква изключителна страст я отделя от тях и тя ги наблюдава някак от разстояние. Госпожа Дьо Нюсенжан се засегна от мълчанието на Йожен.

— За какво толкова сте се замислили? — запита го тя.

— Още слушам това, което ми казахте. Досега смятах, че ви обичам повече, отколкото вие ме обичате...

Тя се усмихна и потисна удоволствието, което изпита, за да продължат разговора в рамките, налагани от приличието.

Никога не бе чувала трепетния глас на една млада и искрена любов. Ако Йожен ѝ бе казал още няколко думи, тя сигурно нямаше да успее да се сдържи.

— Йожен — каза тя, за да промени темата на разговора, — нима не знаете какво става? Утре цял Париж ще бъде у госпожа Дьо Босеан. Рошфид и маркиз Д'Ажуда са се споразумели да не разгласяват, че утре кралят подписва брачния договор, и вашата нещастна братовчедка още нищо не знае. Тя няма да може да отложи приема, а маркизът не ще бъде на нейния бал. Всички говорят само за тази история.

— А обществото се смее на тази подлост и всички участват в нея! Нима не знаете, че госпожа Дьо Босеан ще умре от мъка?

— Не — усмихна се Делфин, — вие не познавате този род жени. Но цял Париж ще се събере утре у нея. Аз също ще бъда там! На вас дължа това щастие.

— Дали не е пак някоя от онези глупави клюки, каквито толкова се разпространяват в Париж?

— Утре ще узнаем истината.

Йожен не се прибра в „Дома Воке“. Не можеше да устои на изкушението да се възползва от новия си апартамент. И ако миналата нощ бе принуден да напусне Делфин в един час през нощта, сега Делфин си тръгна към два за вкъщи. На другия ден той спа доста до късно и чака до дванадесет часа госпожа Дьо Нюсенжан, която дойде да закуси с него. Младежите са толкова жадни за подобни красиви мигове на щастие, че той почти забрави дядо Горио. Да свикне с всеки от тези изящни предмети, които му принадлежаха, му се струваше като безкраен празник. А присъствието на госпожа Дьо Нюсенжан придаваше особена стойност на всичко. Двамата влюбени се сетиха за дядо Горио към четири часа, когато стана дума за радостта, с която той се готвеше да дойде да живее в този дом. Йожен спомена, че трябва веднага да пренесат стареца, ако съществува опасност той да се разболее, сбогува се с Делфин и побърза за пансиона. Не завари на трапезата нито Бианшон, нито дядо Горио.

— Дядо Горио нещо не го бива — каза му художникът. — Бианшон е горе при него. При стареца идвала една от дъщерите му, графиня Дьо Ресторама. После той излязъл и положението му се влошило. Обществото ще бъде лишено от едно от най-прекрасните си украшения.

Растиняк се спусна към стълбата.

— Хей, господин Йожен!

— Господин Йожен, госпожата ви вика — обади се Силви.

— Господине — каза вдовицата, — вие с господин Горио трябваше да си излезете на 15 февруари. 15 февруари мина преди три дена, вече сме 18; ще трябва да ми заплатите за един месец и той, и вие. Но ако искате да ми гарантирате за дядо Горио, вашата дума ми стига.

— Защо? Нямате ли доверие на него?

— Доверие! Ако старецът умре, без да се свести, дъщерите му няма да ми дадат нито сантим, а всичките му дрипи не струват и десет франка. Тази сутрин отнесе последните си прибори, не знаейки защо. Сега сякаш е пак ерген и Господ да ми прости, ама май се беше зачервил, стори ми се подмладен.

— Аз отговарям за всичко — отвърна Йожен, като изтръпна от ужас и се уплаши да не е станало нещо непоправимо.

Той се качи у Горио. Старецът лежеше на кревата, а до него седеше Бианшон.

— Добър ден, татко — каза Йожен.

Старецът се поусмихна, но не му отговори, само обърна към него стъклен поглед и попита:

— Как е тя?

— Добре. А вие?

— Горе-долу.

— Не го изморявай — каза Бианшон и дръпна Йожен в единия ъгъл на стаята.

— Как е? — запита Йожен.

— Само чудо може да го спаси. Има сериозно възпаление. Сега сме му сложили синап. За щастие усеща го, значи, му действа.

— Можем ли да го пренесем?

— Дума да не става. Трябва да лежи тук, да му се пести всякакво физическо движение, всяко вълнение...

— Бианшон, приятелю — каза Йожен, — двамата ще го гледаме.

— Аз вече повиках главния лекар на нашата болница.

— И какво?

— Ще си каже думата утре вечер. Обеща ми да дойде, щом излезе от работа. За нещастие тоя див старец днес е направил една глупост, която не желае да обясни. Инат е като магаре. Когато му говоря, прави се, че не ме чува и спи, за да не ми отговаря. А щом отвори очи, започва да стене. Към дванадесет часа излязъл и ходил пеш някъде из града, неизвестно къде. Взел със себе си всичко по-ценно, което имал, и кой знае какво е правил, но е надхвърлил силите си! Една от дъщерите му идвала.

— Графинята ли? — запита Йожен. — Една висока, кестенява жена с живи красиви очи, хубави крака, стройна?

— Да.

— За миг ме остави сам с него — каза Растиняк. — Ще го изповядам. Всичко ще ми каже.

— В това време аз ще сляза да обядвам. Само гледай да не го разстроиш много. Още имаме известна надежда.

— Бъди спокоен.

— Утре хубаво ще се позабавляват — каза дядо Горио на Йожен, когато останаха сами. — Отиват на голям бал.

— Какво сте правили тази сутрин, татко, та ви е станало толкова лошо, че сега трябва да лежите?

— Нищо.

— Идва ли Анастazi? — запита Растиняк.

— Да — отвърна Горио.

— Е, хайде, не крийте от мене. Какво пак ви е искала?

— Ах! — продължи старецът, като събра сили, за да може да говори. — Тя беше много нещастна, повярвай, мое дете! Нази няма нито сантим след онази история с диамантите. За този бал била заръчала рокля от ламе, която ще ѝ стои като на кукла. Шивачката ѝ, някаква долна жена, не се съгласила да ѝ направи роклята на кредит и прислужницата на Нази ѝ дала хиляда франка предплата. Горката Нази, дотам е стигнала! Сърцето ми скъса. Но прислужницата, като видяла, че Ресто е загубил доверие в Нази, се уплашила за парите си и се споразумяла с шивачката оная да не дава роклята, преди тя да си получи хилядата франка. Балът е утре, роклята е готова. Нази е отчаяна. Поиска да ѝ дам назаем моите прибори, за да ги заложи. Мъжът ѝ държи тя непременно да отиде на бала, за да покаже на Париж диамантите, които хората разправят, че е продала. Може ли да каже на това чудовище: „Дължа хиляда франка, платете ги“? Не. Всичко ми стана ясно. Сестра ѝ Делфин ще отиде във великолепен тоалет. Анастazi не може да остане по-долу от малката си сестра. Освен това горкото ми момиче така плачеше! Почувствах се толкова унижен, дето вчера нямах тези дванадесет хиляди франка, че бих дал колкото жалък живот ми е останал, за да изкупя вината си. Разбирате ли, имах сили всичко да понеса, но това последно безпаричие ми разби сърцето. Ох, какво ще се колебаю, пооправих се, постегнах се, отидох и продадох за шестстотин франка приборите и катарамите, после заложих на Гобсек рентата си за една година срещу четиристотин франка, ще я получа, след като бъде изплатена. Нищо! Хляб ще ям. И той ми стигаше, когато бях млад, защо сега да не мога така. Но тя поне ще прекара една хубава вечер, моята Нази! Ще бъде пременена. Хилядата франка са вече тук, под възглавницата. Драго ми е, че под главата ми има нещо, което ще зарадва моята горкичка Нази. Да вземе да изгони тази никаквица Виктоар! Къде се е видяло прислужници да нямат доверие на господарите си! Утре ще ми мине. Нази ще дойде в десет часа. Не искам да ме смятат за болен, няма да отидат на бала, ще

седнат да ме гледат. Нази утре ще ме целуне като майчица, от нейните милувки ще оздравея. Какво, та нима нямаше да похарча тези хиляда франка у аптекаря? По-добре да ги дам на моята Нази, която от всичко ще ме излекува. Поне ще я утеша в нещастieto й. Така ще си изкупя грешката, дето си обърнах постоянната рента в пожизнена. Тя е на дъното на пропастта, а аз не съм в състояние да я измъкна. Охо! Аз пак ще се заловя с търговия. Ще отида в Одеса да купя зърно. Там житото струва три пъти по-евтино. Вярно, че вносът на зърнени храни е забранен, но умниците, които правят нашите закони, не са се сетили да забранят и вноса на произведенията от зърнени храни. Ехе!... Това го открих тази сутрин! От брашното пара можеш да натрупаш.

„Той е луд“ — помисли Йожен, като гледаше стареца.

— Хайде, лежете спокойно, не говорете...

След като Бианшон се качи, Йожен отиде да обядва. После двамата дежуриха поред край леглото на болния през нощта — единият чете медицински книги, другият писа на майка си и сестрите си. На другия ден у болния се появиха симптоми, които според Бианшон бяха добро предзнаменование, но бяха необходими непрекъснати грижи, които само двамата студенти бяха в състояние да му осигурят и които не е възможно да разкажем, за да не нарушим наложените от приличието ограничения в речника на онова време. Освен пиявиците, които сложиха на измършавялото тяло на стареца, правиха му компреси, баня на краката, въобще лекарски манипулации, за които бяха необходими поне двама силни и предани младежи. Госпожа Дьо Ресто не се вести; изпрати човек да вземе парите.

— Мислех, че лично ще дойде. Но нищо, щеше да се разстрои — рече бащата. Изглеждаше доволен, че така е станало.

В седем часа вечерта Терез донесе писмо от Делфин:

„Но какво правите, приятелю? Нима ме обикнахте, за да ме изоставите веднага? В изповедите, които нашите сърца си размениха, вие ми разкрихте една толкова красива душа, че не може да не сте от мъжете, които винаги остават верни, щом разберат колко отънъци има чувството. Както сам казахте, когато слушахте «Молитвата от Мойсей»^[2]: «За едни това е една и съща нота, за други е безкрайността

на музиката!» Не забравяйте, че ви чакам тази вечер, за да отидем на бала у госпожа Дьо Босеан. Брачният договор с господин Д'Ажуда наистина е бил подписан тази сутрин в двореца, а нещастната виконтеса узнала едва в два часа. Цял Париж ще отиде у нея, както народът се трупа на площад Грев, когато има екзекуция. Не е ли ужасно, че хората отиват, за да видят дали тази жена ще прикрие болката си, дали ще съумее красиво да умре? Приятелю, аз в никакъв случай не бих отишла, ако ме беше канила и преди; но тя положително вече няма да дава приеми и в такъв случай всичките ми досегашни усилия ще се окажат излишни. Моето положение е много по-различно от това на другите. Впрочем аз отивам и заради вас. Чакам ви. Ако до два часа не бъдете при мене, не знам дали ще ви простя това вероломство.“

Растиняк взе перото и отговори следното:

„Очаквам лекар, за да разбере дали баща ви ще остане жив. Той е на смъртно легло. Ще дойда да ви донеса присъдата и много се боя, че ще бъде смъртна присъда. Тогава ще решите дали можете да отидете на бала. Целувам ви с много нежност.“

Лекарят пристигна в осем и половина и не даде благоприятно мнение, но не каза, че смъртта е неминуема. Щяло да има подобрения и влошавания, от които щяло да зависи дали съзнанието на стареца ще се възвърне и дали той въобще ще оживее.

— По-добре е да умре бързо — беше последната дума на лекаря.

Йожен остави дядо Горио на грижите на Бианшон и отиде да занесе на госпожа Дьо Нюсенжан тъжното известие, което в неговото съзнание, още пропито с чувство за семеен дълг, би трябвало да отложи всяко развлечение. В момента, когато Растиняк излизаше, дядо Горио, който изглеждаше задрямал, се изправи и му извика:

— Кажете й все пак да се забавлява.

Младежът пристигна при Делфин потънал в скръб.

Завари я фризирана, обута, оставаше ѝ само да облече балната си рокля. Но както последните мазки, с които художникът довършва картината си, последните приготовления изискваха повече време, отколкото главните части на тоалета.

— Как, не сте ли готов? — рече тя.

— Но, госпожо, баща ви...

— Пак баща ми! — прекъсна го тя. — Няма вие да ме учите какви са моите задължения към баща ми. Отдавна познавам баща си. Нито дума, Йожен. Ще ви изслушам, след като се облечете. Терез всичко ви е приготвила; колата ми е долу, вземете я и веднага се върнете. За баща ми ще говорим на път за бала. Трябва да тръгнем рано; иначе ще се озовем сред колите и в най-добрия случай ще пристигнем към единадесет.

— Госпожо...

— Вървете! Нито дума повече — каза тя и изтича в будоара да си вземе огърлицата.

— Хайде, господин Йожен, вървете! Ще ядосате госпожата — каза Терез и избута младежа, който стоеше като стреснат от това елегантно отцеубийство.

Докато се обличаше, в главата му се въртяха най-тъжни, най-отчаяни мисли. Висшето общество му се струваше като океан от кал, в който, щом си потопиш крака, затъваш до гуша.

„Тук вършат само подлички престъпления! — рече си той. — Вотрен е къде по-величав!“

Той бе видял трите главни образа на обществото: Покорност, Борба и Бунт — Семейство, Висши среди и Вотрен. И не смееше да вземе решение. Покорността беше скучна. Бунтът — невъзможен. Борбата — несигурна. Мисълта му се върна към семейството му. Спомни си чистите вълнения на онзи спокоен живот, спомни си дните, преминали сред близки, които го обичаха. Тези мили хора се съобразяваха с естествените закони на семейното огнище и в него намираха пълно, трайно и безоблачно щастие. Но въпреки красивите размисли Йожен не намери в себе си достатъчно смелост да отиде и да изповяда пред Делфин вярата на чистите души, да изиска от нея да тръгне по пътя на добродетелта в името на любовта. Започнатото превъзпитание вече бе дало своите плодове. Той вече обичаше егоизма.

С вродения си усет бе разбрал природата на Делфин, схващаше, че тя е способна да мине през трупа на баща си, за да отиде на бала, а той нямаше нито сила да играе ролята на моралист, нито смелост да направи нещо, което няма да ѝ хареса, нито воля да я изостави.

„Никога няма да ми прости, че в този случай съм се оказал прав аз, а не тя“ — реши той.

После размиели върху думите на лекарите, каза си, че дядо Горио може би не е толкова тежко болен, колкото той се опасява. Най-сетне събра съкрушителни доводи за оправдание на Делфин: „Тя не знае точно какво е състоянието на баща ѝ; самият старец би я изпратил на бала, ако отидеше да го види; често законът на обществото, безмилостен в своята преценка, осъжда като престъпления постъпки, които фактически се обясняват с особените отношения в семейството, с различията в характерите, в интересите, в положението на членовете му.“. Йожен искаше да се самоизмами, готов беше да пожертва съвестта си заради любимата. От два дена целият му живот бе преобразен. Жената бе внесла безпорядък в душата му, бе накарала мисълта за семейството му да избледнее, бе заела цялото му съзнание, Растиняк и Делфин се бяха срещнали в условия, при които можеха да изпитат един чрез друг най-силни радости. Дълго тлялата им страст бе нараснала от това, което обикновено убива страстите — от удоволствието. След като тази жена стана негова, Йожен разбра, че дотогава само я бе желал; обикна я едва на другия ден: може би любовта е благодарност за удоволствието. Низка или възвишена, той я обожаваше заради плътското щастие, което ѝ бе донесъл в зестра и което бе получил от нея; а Делфин обичаше Растиняк, както Тантал би обичал ангел, дошъл да насити глада му или да утоли жаждата на пресъхналото му гърло.

— Е, разкажете ми сега как е баща ми — обърна се към него госпожа Дьо Нюсенжан, след като той пристигна облечен във вечерен костюм.

— Много зле — отвърна той. — Ако искате да ми дадете доказателство за любовта си, ще отскочим да го видим.

— Да, разбира се — съгласи се тя, — обаче след бала. Йожен, мили, бъди добър, не ми чети морал, хайде да вървим.

И те потеглиха. Отначало Йожен седеше мълчаливо.

— Но какво ви е? — запита тя.

— Чувам предсмъртното хъркане на баща ви — отвърна той със сдържан гняв.

И започна да разказва с пламенното красноречие на младостта за жестокостта, която бе извършила госпожа Дьо Ресто от суета, за смъртната криза, предизвикана от последната предана постъпка на бащата, и колко щеше да струва роклята от ламе на Анастazi. Делфин плачеше.

„Ще изглеждам ужасно“ — помисли си тя.

И сълзите ѝ пресъхнаха.

— Ще отида при татко и няма да се отделя от леглото му! — каза тя.

— Ах! Сега си такава, каквато исках да те видя — извика Растиняк.

Фенерите на петстотин коли заливаха със светлина околностите на Босеановия дом. От двете страни на осветената врата стоеше по един конен стражар. Цялото висше общество пристигаше, всеки бързаше да види величествената жена в момента на нейното падение. Така че, когато госпожа до Нюсенжан и Растиняк се появиха, салоните на партера бяха вече пълни. От времето, когато целият двор се бе стекъл у братовчедката на Луи XIV, когато той я бе разделил от любовника ѝ, никоя сърдечна катастрофа не бе имала по-голям отзвук от драмата на госпожа Дьо Босеан. В случая последната представителка на почти кралския Бургундски род овладя болката си и до последния миг господстваше над висшето общество, чиято суета тя бе приела само заради своята страст. Най-красивите жени на Париж оживяваха салоните със своите тоалети, със своите усмивки. Най-изисканите дворцови мъже — посланици, министри, всички по-известни хора, накичени с кръстове, медали с разноцветни кордони бяха наобиколили виконтесата. Оркестърът свиреше под позлатените тавани на този дворец, който бе пуст за своята кралица. Госпожа Дьо Босеан приемаше права така наречените си приятели. Облечена в бяло, без никакви украшения в просто сплетените си коси, тя изглеждаше спокойна, лицето ѝ не изразяваше нито скръб, нито гордост, нито изкуствена радост. Никой не можеше да отгатне какво става в душата ѝ. Приличаше на мраморна Ниоба^[3]. Понякога се усмихваше на приятелите си насмешливо, но общото впечатление беше, че се държи както обикновено, както в дните, когато сияеше от щастие. Дори и най-

безчувствените ѝ се възхищаваха, както младите римляни са ръкопляскали на гладиатор, който умираше с усмивка на уста. Висшето общество сякаш бе дошло в пълния си блясък, за да се сбогува с една от владетелките си.

— Боях се, че няма да дойдете — каза тя на Растиняк.

— Госпожо — развълнувано отвърна той, понеже прие тези думи като укор, — дойдох, за да си отида последен.

— Добре — стисна ръката му тя. — Тук вие сте може би единственият, комуто мога да се доверя. Приятелю, обичайте само жена, която ще можете да обичате винаги. И никога никоя не изоставяйте.

Тя хвана Растиняк под ръка и го заведе до едно канапе в игралния салон.

— Идете у маркиза — каза тя. — Моят слуга Жак ще ви заведе и ще ви даде едно писмо за него. Искам да ми върне писмата. Искан ми се да вярвам, че ще ми ги върне до едно. Ако ги получите, качете се в стаята ми. Ще ми съобщят.

Тя стана, за да поздрави херцогиня Дьо Ланже, най-добрата си приятелка, която също бе дошла. Растиняк отиде у Рошфид, където маркиз Д'Ажуда трябваше да прекара вечерта, и помоли да го повикат.

Маркизът наистина беше там. Той заведе студента у дома си, предаде му една кутия и каза:

— Всички писма са тук.

Явно искаше да поговори със студента било за да го разпита за бала и за виконтесата, било може би за да му признае, че вече съжалява за брака си, който по-късно наистина се оказа несполучлив. Но в очите му мина блясък на светска гордост и той има жалката смелост да затаи най-благородните си чувства.

— Не ѝ казвайте нищо за мене, драги Йожен.

После нежно и тъжно стисна ръката на Растиняк и го отпрати. Йожен се върна у Босеанови, заведоха го в стаята на виконтесата, където той забеляза приготовления за заминаване. Седна до камината и загледа кедровото сандъче. Обзе го дълбока печал. По величие госпожа Дьо Босеан му напомняше богиня от „Илиада“.

— Ах, приятелю! — рече виконтесата и опря ръка на рамото на Йожен.

Тя плачеше, устремила поглед към небето; ръката върху рамото му трепереше, другата беше протегната. Изведнъж взе кутията, сложи я в огъня и остана загледана в пламъците.

— Танцуват! Всички дойдоха навреме, само смъртта ще закъснее. Шт! Приятелю — рече тя и сложи пръст на устните на Растиняк, който искаше да каже нещо. — Никога вече няма да видя Париж, нито обществото му. В пет часа сутринта ще замина, ще отида да се погребва в един затънт край на Нормандия. От три часа следобед трябваше да започна да се готвя за път, да подписвам документи, да се погрижа за всичко: никого не можех да изпратя при...

Тя спря.

— Нямахте съмнение, че ще го намеря у...

Пак спря, сломена от мъка. В такива мигове всичко ви причинява болка, а някои думи просто не можете да произнесете.

— Както и да е — продължи тя, — на вас разчитах, че вечерта ще ми направите тази последна услуга. Бих искала да ви оставя един приятелски спомен. Често ще мисля за вас, вие ми се сторихте добър и благороден, мил и чист сред този свят, където подобни качества са толкова редки. Бих искала понякога да си спомняте за мене. Ето — огледа се тя, — вземете сандъчето, в което държа ръкавиците си. Винаги, когато вземах от него ръкавици, преди да отида на бал или представление, аз се чувствах красива, понеже бях щастлива, и винаги когато съм го докосвала, съм оставяла в него някоя хубава мисъл: в него има много от мене, има цяла една госпожа Дьо Босеан, която веч не съществува. Приемете го. Ще се погрижа да ви го занесат вкъщи, на улица Артоа. Госпожа Дьо Нюсенжан изглежда много добре тази вечер, истински я обичайте. Приятелю, ако вече не се видим, бъдете сигурен, че ще си спомням за вас с добро, защото и вие бяхте добър към мене. Да слезем, не искам да мислят, че плача. Цяла вечност имам пред себе си, там ще бъда сама и никой няма да ми иска сметка за сълзите. Да погледна още веднъж тази стая.

Тя спря. За миг закри очите си с ръка, после ги избърса, напръска ги със студена вода, улови студента под ръка и каза:

— Да вървим!

Растиняк никога не бе изпитвал толкова силно вълнение, както при допира с тази тъй благородно сдържана болка. Когато се върнаха

при гостите, Йожен направи един кръг с госпожа Дьо Босеан — последно деликатно внимание от страна на тази изискана жена.

Той скоро забеляза двете сестри — госпожа Дьо Ресто и госпожа Дьо Нюсенжан. Графинята беше великолепна, носеше всичките си диаманти, които вероятно я пареха. Слагаше ги за последен път. Колкото и силни да бяха гордостта и любовта ѝ, тя не издържаше погледа на мъжа си. Тази гледка не можеше да не помрачи още повече мислите на Растиняк. Зад окичените с диаманти сестри той сякаш виждаше бедняшката постеля, върху която лежеше дядо Горио. Виконтесата неправилно изтълкува печалния му израз и пусна ръката му.

— Вървете! Не искам да ви разваля настроението — рече тя.

Делфин скоро го повика. Беше щастлива от впечатлението, което правеше, и искаше да сложи успехите си пред нозете на студента. Смяташе, че вече е приета във висшето общество.

— Как ви се струва Нази? — запита го тя.

— Всичко е пресметнала, дори смъртта на баща си — отговори Растиняк.

Към четири часа сутринта тълпата в салоните започна да оредява. Скоро музиката стихна. Херцогиня Дьо Ланже и Растиняк останаха сами в големия салон. Мислейки, че студентът е сам, виконтесата дойде, след като се сбoguва с господин Дьо Босеан, който отиде да си легне, повтаряйки:

— Грешите, мила, защо ще бягате от света на вашата възраст. Останете с нас.

Когато видя херцогинята, госпожа Дьо Босеан неволно се сепна.

— Отгатнах, Клара — каза госпожа Дьо Ланже. — Вие заминавате, за да не се върнете; но няма да заминете, преди да ме изслушате и преди да се разберем.

Тя хвана приятелката си под ръка, заведе я в съседния салон, изгледа я с насълзени очи и я целуна по страните.

— Не исках да се разделя с вас хладно, мила, дълбоко щях да съжалявам. На мене можете да разчитате като на себе си. Тази вечер бяхте на такава висота! Почувствах се достойна за вас и искам да ви кажа това. Виновна съм пред вас, невинаги съм постъпвала добре, простете ми, мила, отричам се от всичко, което е могло да ви нарани, бих искала да си взема думите назад. Същата болка свързва душите ни

и аз не знам коя от двете ни ще бъде по-нещастна. Господин Дьо Монриво не беше тази вечер тук, разбирате ли? Който ви видя на този бал, Клара, никога няма да ви забрави. Аз ще направя едно последно усилие. Ако и то пропадне, ще отида в манастир! А къде отивате вие?

— В Нормандия, в Курсел... да обичам, да се моля до деня, когато Бог ме прибере от този свят.

— Елате, господин Дьо Растиняк — развълнувано каза виконтесата, като се сети, че младежът чака.

Студентът коленичи, хвана ръката на братовчедка си и я целуна.

— Сбогом, Антоанет! — продължи госпожа Дьо Босеан. — Бъдете щастлива. Що се отнася до вас, вие сте щастлив, млад сте. Още можете да вярвате в нещо — рече тя на студента. — Отивайки си от този свят, значи, все пак имам, както някои привилегировани смъртници, верни, искрено развълнувани хора край себе си!

Растиняк си отиде към пет часа, след като госпожа Дьо Босеан се качи в колата и му каза последно сбогом през сълзи — доказателство, че и най-високопоставените личности са подвластни на законите на сърцето и не живеят без скърби, както някои демагози биха искали да внушат на народа. Йожен се упъти пеш към „Дома Воке“. Времето беше влажно и студено. Възпитанието на младежа приключваше.

— Няма да спасим горкия дядо Горио — каза Бианшон, когато Растиняк влезе в стаята на съседа си.

— Приятелю — промълви Йожен, след като погледна заспалия старец, — следвай скромната съдба, с която си ограничил стремежите си. Аз съм в ада и трябва да остана в него. Колкото и лоши неща да ти разказват за висшето общество, вярвай ги! Няма Ювенал, който би могъл да опише неговите гадости, скрити под злато и скъпоценни камъни.

На другия ден Бианшон събуди Растиняк към два часа. Принуден бил да излезе и помоли приятеля си да стои при дядо Горио, чието състояние се бе значително влошило тази сутрин.

— Старецът няма да живее и два дена, може би дори и шест часа — каза студентът по медицина, — но все пак не можем да престанем да се борим с болестта. Ще трябва да предприемем лечение, което ще струва скъпо. Няма нужда от болногледачи, ние ще се справим, но аз нямам нито сантим. Пребърках джобовете му, долапите му —

нищичко. Разпитах го по едно време, когато беше дошъл на себе си. Каза ми, че няма пукната пара. Ти колко имаш?

— Остават ми двадесет франка — отвърна Растиняк. — Ще отида да ги заложа и ще спечеля.

— А ако загубиш?

— Ще поискам от зетъвете му, от дъщерите му.

— А ако не ти дадат? — продължи Бианшон. — Сега най-неотложното не е да намерим пари. Трябва цял да го обвиним в хардал от краката до средата на бедрата. Ако започне да крещи, значи, има надежда. Знаеш как се приготвя хардалът, нали? Впрочем Кристоф ще ти помага. Аз отивам най-напред в аптеката, за да гарантирам за всички лекарства, които ще вземем. Жалко, че старецът не може да бъде пренесен в болницата, там щеше да е по-добре. Хайде, ела, ще ти покажа всичко и не го изпускай от очи, докато не се върна.

Двамата младежи влязоха в стаята, където лежеше старецът, Йожен се изплаши от промяната в лицето му — то беше сгърчено, съвсем бледо, изпито.

— Как е, татко? — запита го той, наведен над леглото.

Горио вдигна към Йожен угасналите си очи и го огледа много внимателно, но не го позна. Студентът не можа да понесе тази гледка, очите му се навлажниха.

— Бианшон, не трябва ли да сложим завеси на прозорците?

— Не, атмосферните условия не му влияят. Много добре би било, ако усещаше топлина или студ. Все пак трябва да има огън, за да варим различни билки и за много други неща. Ще ти пратя съчки, ще ни послужат, докато вземем дърва. Вчера и тази нощ изгорих твоите дърва и всичкия торф на бедния човек. Влажно беше, по стените просто течеше вода. Едва успях да изсуша стаята. А Кристоф помете, истинска конюшня. Горих хвойна, иначе много воня.

— Господи! — рече Йожен. — А дъщерите му!...

— Виж, ако иска да пие, ще му даваш от това — и медикът показа на Растиняк една бяла кана. — Ако чуеш, че се оплаква и коремът му е топъл и корав, ще накараш Кристоф да ти помогне да му направите... знаеш, нали? Ако случайно изпадне в силна възбуда и започне много да говори, разбираш какво искам да кажа, нещо като бълнуване, остави го. Няма да е лош признак. Но прати Кристоф до болницата „Кошен“. Нашият лекар, приятелят ми или аз ще дойдем да

му направим обгаряне. Тази сутрин, докато ти спеше, направихме консулт: един ученик на доктор Гал, един от главните лекари от „Отел Дио“ и нашият. Господата смятат, че са налице странни симптоми и ще следим развитието на болестта, за да изясним известни доста важни от научно гледище точки. Един от лекарите твърди, че ако налягането на серума е по-силно в един орган, отколкото в останалите, би могло да предизвика известни странни прояви. Така че добре слушай, ако проговори, за да установим за какъв род мисли свидетелстват думите му: дали са под влиянието на паметта, на проницателността, на разума, дали го занимават материални въпроси или чувства, дали пресмята, дали се връща към миналото. С една дума, трябва да можеш да ни дадеш точен отчет. Възможно е целият организъм да е засегнат и в такъв случай ще умре в този унес, в който е изпаднал сега. Всичко е доста странно при такъв род болести. Ако ударът е тук — и Бианшон посочи тила на болния, — има случаи на странни явления: работата на мозъка частично се възстановява и смъртта настъпва по-бавно. Кръвоизливът може и да не стигне до мозъка, да се отклони по други пътища, които се установяват едва при аутопсията. При „неизлечимите“ има един изумял старец, у когото кръвоизливът е станал по протежение на гръбначния стълб; ужасно страда, но е жив.

— Добре ли се забавляваха? — попита дядо Горио. Беше познал Йожен.

— Ох! Само за дъщерите си мисли — рече Бианшон. — Тази нощ повече от сто пъти ми каза: „Те танцуват. Тя получи роклята си.“ Зове ги по име. Дявол да го вземе, просто се просълзявах, като го слушах колко прочувствено повтаря: „Делфин! Мъничката ми Делфин! Нази!“ Честна дума — продължи студентът по медицина, — човек наистина не можеше да не заплаче.

— Делфин! — промълви старецът. — Тя е тук, нали? Аз си знаех. — И погледът му зашари из стаята, към вратата.

— Слизам да кажа на Силви да приготви хардала — извика Бианшон. — Сега е благоприятният момент.

Растиняк остана сам при стареца. Седна на леглото при краката му и впери поглед в това страшно и мъчително за гледане лице.

„Госпожа Дьо Босеан избяга, а дядо Горио умира — рече си той. — Красивите души не изтрайват дълго в този свят. И наистина, как

могат големите чувства да съществуват в това дребнаво, ограничено, повърхностно общество?“

В контраст с гледката на този смъртен одър в спомена му изникна картината на празника, на който бе присъствал. Бианшон неочаквано влезе:

— Слушай, Йожен, току-що видях нашия главен лекар и тичешком се върнах. Ако се появят признаци на разсъдък, ако той заговори, сложи го да легне върху дълга лапа от хардал, така че цял да го увиеш от тила до бедрата и прати да ни повикат.

— Милият ми Бианшон! — каза Йожен.

— О, тук става въпрос за научен факт — продължи студентът по медицина с пламенността на новопосветен.

— Е, хайде — рече Йожен. — Излиза, че аз съм единственият, който се грижи за стареца от обич.

— Ако ме беше видял тази сутрин, нямаше да говориш така — продължи Бианшон, без да се обижда от думите на приятеля си. — Лекарите с практика виждат само болестта, а аз все още виждам и болния, драги.

Той тръгна и Йожен остана сам със стареца. Младежът се страхуваше от настъпването на криза, която наистина не след дълго започна.

— Ах, вие ли сте, мое мило дете? — каза дядо Горио, като позна Йожен.

— По-добре ли сте? — запита студентът и хвана ръката му.

— Да, главата ми беше стегната като в менгеме, но сега се освободи. Видяхте ли дъщерите ми? Те скоро ще дойдат, тичешком ще пристигнат, щом разберат, че съм болен, толкова хубаво ме гледаха, когато бяхме на улица Жюсиен! Господи, искам стаята ми да е чиста, когато дойдат. Тук имаше един момък, изгори ми всичкия торф.

— Чувам стъпките на Кристоф — успокои го Йожен, — носи ви дърва, които същият този момък ви изпраща.

— Добре, но как ще ги платим? Нямам нито сантим, мое дете. Всичко дадох, всичко. Сега оставам на чуждата милост. Хубава ли поне беше тази рокля от ламе? Ах, боли ме! Благодаря, Кристоф! Бог ще ви възнагради, моето момче. Аз вече нищо нямам.

— Аз ще платя и на тебе, и на Силви — пошушна Йожен в ухото на слугата.

— Дъщерите ми ви казаха, че ще дойдат, нали, Кристоф? Върви още веднъж, ще ти дам пет франка. Кажи им, че не се чувствам добре, че бих искал да ги целуна, още веднъж да ги видя, преди да умра. Така им кажи, но гледай да не ги уплашиш много.

Йожен отпрати Кристоф.

— Те ще дойдат — продължи старецът. — Знам си ги аз. Добричката ми Делфин, ако умра, толкова ще страда! Нази също. Бих искал да не умирам, за да не плачат. Да умра, мили Йожен, това значи вече да не ги виждам. Ще ми бъде скучно там, където отивам. За баща адът значи да остане без децата си, а вече знам какво е, откакто се омъжиха. Моят рай беше на улица Жюсиен. Слушайте, ако отида в рая, душата ми ще може да се връща на земята и да бъде край тях. Чувал съм да разправят подобни неща. Дали е вярно? Сега ми се струва, че ги виждам такива, каквито бяха на улица Жюсиен. Заран ще слязат и ще кажат: „Добър ден, татко.“ Аз ги вземах на коленете си, закачах ги, милвах ги. Те ми се галеха. Всяка сутрин заедно закусвахме, заедно обядвахме. С една дума, бях баща, радвах се на децата си. Когато бяха на улица Жюсиен, те не разсъждаваха много-много, нищо не знаеха за света, обичаха ме. Господи! Защо не си останяха все такива мънички? Ох, боли ме, главата ми ще се пръсне! Ах, ах! Простете ми, дечица! Ужасно страдам, а това значи, че наистина страшно ме боли, защото покрай вас доста свикнах да страдам. Господи, само да можех да държа ръчичките им, нямаше да усещам болка! Вярвате ли, че ще дойдат? Кристоф е толкова глупав! Трябваше аз да отида. А ето сега той ще ги види. Но нали бяхте снощи на бала? Разкажете ми как изглеждаха? Нищо не знаеха за болестта ми, нали? Иначе горките момичета нямаше да танцуват! Ох, не искам вече да съм болен. Те имат още толкова нужда от мене! Може нещо да стане с парите им. И на какви мъже попаднаха! Излекувайте ме, излекувайте ме! Ох, колко страдам!... Ах, ах, ах! Разбирате ли, трябва да ме излекувате, защото на тях им са необходими пари, а аз знам откъде ще спечеля. Ще отида да произвеждам макарони в Одеса. Познавам си аз работата, милиони ще натрупам. Ох, Господи, колко ме боли!

Известно време Горио мълча, изглежда, правеше невероятни усилия, за да надвие болката си.

— Да бяха тук, нямаше да се оплаквам — каза той. — Защо ще се оплаквам?

Той се поунесе и доста дълго лежа така. Кристоф се върна, Йожен мислеше, че дядо Горио спи и остави момъка да му разкаже на глас какво е направил.

— Най-напред отидох у госпожа графинята — каза Кристоф. — Беше невъзможно да говоря с нея, имала много важна работа с мъжа си. Като настоях, господин Дьо Ресто лично дойде и ми каза така: „Какво, господин Горио умира ли? Чудесно, това е най-доброто, което може да стори. Госпожа Дьо Ресто е заета, имам да приключа една важна работа с нея. Ще отиде при него, когато свършим.“ Ядосан изглеждаше господинът. Щях да си тръгна, когато госпожата влезе в антрето през една врата, която не бях видял, и ми каза: „Кристоф, кажи на баща ми, че нещо разисквам с моя съпруг, не мога да го оставя. Въпросът е за живота на децата ми! Но щом приключа, ще отида при него.“ А пък у госпожа баронесата, друга история! Нито можах да я видя, нито да говоря с нея. „Ах, каза нейната слугиня, госпожата се върна от бала чак в пет и четвърт и сега спи. Ако я събудя преди дванадесет, ще ми се кара. Когато ми позвъни, ще ѝ кажа, че баща ѝ е по-зле. Все ще има време да ѝ съобщя такава лоша новина.“ Молих, настоявах, дума да не става!... Поисках да говоря с господин барона, той беше излязъл.

— Та никоя от дъщерите му ли няма да дойде! — извика Растиняк. — Сега ще им пиша и на двете.

— Никоя! — отвърна старецът и внезапно се привдигна в леглото. — Заети са, спят, няма да дойдат. Знаех си. Човек трябва да е на смъртно легло, за да разбере какво са децата... Ах, приятелю, не се женете, не раждайте деца! Давате им живот, а те ви връщат смърт. Вие ще ги доведете в света, а те ще ви изгонят от него. Не, няма да дойдат! Това го знаа от десет години. Мислел съм си понякога, че така ще стане, но не ми се искаше да вярвам.

В очите му се появиха сълзи, задържаха се на зачервените му клепачи, но не се отрониха.

— Ах, ако бях богат, ако бях си запазил състоянието, ако не бях им го разделил, тук щяха да бъдат сега, щяха да ми лижат страните, да ме мляскат! Щях да живея в разкошен дом, да имам хубави стаи, слуги, огън с мои дърва, а те щяха да плачат, и те, и мъжете им, и децата им. Щях да получа всичко това. А сега нищо! Парите всичко дават на човека, дори дъщерите му. Ох, къде ми са парите? Ако имах да им

оставя богатство, щяха да се въртят около мен, да ме гледат! Щях да ги чувам, да ги виждам. Ах, мое мило дете, едничкото ми дете, по-добре, че съм самотен и беден. Беднякът, ако някой го обича, поне е сигурен, че го обича истински. Не, бих искал да съм богат, тогава щях да ги виждам. Но пък кой знае? И двете имат каменни сърца. Прекалено голяма беше моята обич, затова те не можеха да ме обичат. Бащата трябва да бъде винаги богат, той трябва да държи юздите на децата като на калпави коне. А пък аз се влачех на колене пред тях. Негодници! Това е достоен край на цялото ми държане към мене от десет години насам. Ако знаете колко внимателни бяха към мене през първите дни на женитбата си! Ох, страшно ме боли! На всяка бях дал към осемстотин хиляди франка, не можеха да бъдат груби с мене нито те, нито мъжете им. Приемаха ме: „Татко така, татко иначе, нашият мил татко...“ На масата винаги слагаха прибори и за мене. Мъжете им се отнасяха почтително с мене, с тях обядвах. Мислеха, че имам още пари. Защо ли? Ами аз нищо не бях им разправял за работите си. Човек, който е дал по осемстотин хиляди на дъщерите си, заслужава внимание. И вярно, внимателни бяха, но то си беше за парите ми. Мръсен свят. Разбрах го на свой гръб! С кола ме водеха на представления и на приемите им стоях колкото си исках. С една дума, признавах, че са ми дъщери, признавах ме за баща. Умът ми си е още на място, гледайте си работата, нищо не ми е убегнало. Всичко това го разбирах и сърцето ми се късаше. Ясно виждах, че са преструвки, но нямаше лек за тази работа. На тяхната трапеза не се чувствах толкова удобно, колкото тук долу на нашата маса. Не умеех да говоря. Затова, когато някои от онези светски господа питаха зетъвете ми на ухо: „Кой е този господин?“, онези отвърщаха: „Богатият тъст!“, а другият кимаше: „Аха, разбирам!“ и ме поглеждаше с уважение заради парите ми. Но макар някога и да ги попритеснявах, аз си откупвах недостатъците. Та кой ли е свършен? Ох, главата ми е като рана! В този миг страдам, колкото човек страда, като умира, мили господин Йожен, но това не е нищо в сравнение с болката, която ми причини погледът на Анастаси, когато веднъж ми показа, че съм изпуснал някаква глупава дума и тя се е засрамила: този неин поглед ме преряза. Искаше ми се всичко да зная, но онова, което наистина узнах, беше, че съм излишен на земята. На другия ден отидох у Делфин, за да се утеша, но и там направих някаква глупост, която я разсърди. Бях като

луд. Цяла седмица се чудих какво да правя, боях се от упреците им. Така ме изхвърлиха дъщерите ми. Господи, ти знаеш всички нещастия, всички мъки, които изстрадах; изброил си раните, които съм получил през цялото това време, видя как се състарих, измених, съсипах, побелях, защо ме караш да страдам и сега? Аз, напълно си изкупих греха, че прекалено много ги обичам. Те напълно ми отмъстиха за любовта ми, мъчиха ме като палачи. И ето на, бащите са толкова глупави, а аз толкова ги обичах, че пак ходех при тях като комарджия в игралния дом. Дъщерите ми бяха моят порок; те бяха любимите ми, с една дума — всичко за мене! И двете все имаха нужда от нещо, тоалети, скъпоценности; прислужниците им ми казваха и аз им правех подаръци, за да се отнасят добре с мене. Но те все пак ми даваха по някое и друго наставление върху моето държане в обществото. Охо! Не чакаха на другия ден. Започнаха да се червят заради мене. Това е то добре да възпиташ децата си. Та можех ли аз, на тази възраст, тепърва да започна да уча. Ужасно ме боли, Господи! Къде са лекарите? Ако ми отворят черепа, по-малко ще страдам. Къде са дъщерите ми? Анастаси, Делфин! Искам да ги видя. Пратете да ги доведат с полиция, да ги заставят! Правото е на моя страна, всичко е на моя страна: и природата, и законите! Протестирам! Родината ще загине, ако всеки започне да тъпче бащите. Това е ясно. Обществото, светът се крепят върху бащинството, всичко ще се провали, ако децата вече не обичат бащите си! О, да ги видя, да ги чуя, няма значение какво ще ми кажат, само да чуя гласовете им и болките ми ще се успокоят. Особено Делфин. Но когато дойдат, кажете им да не ме гледат хладно както обикновено. Ах, приятелю, ах, господин Йожен, вие не знаете какво значи да откриеш, че златото в погледа изведнъж е станало сиво олово. От деня, в който погледите им вече не светеха за мене, все като в зима съм живял. Оставах ми само скърби и аз ги преглъщах! Живеех, за да ме унижават, обиждат. Толкова ги обичам, че понасях всички обиди, срещу които те ми продаваха трохи нещастна, дребна, срамуваща се радост. Где се е видяло баща да се крие, за да вижда дъщерите си! Живота си им дадох, днес те няма да ми дадат и един час! Жаден съм, гладен съм, сърцето ми пари, а те не идват да облекчат предсмъртните ми мъки, защото аз умирам, чувствам, че умирам. Та те не си ли помислят какво значи да тъпчеш трупа на баща си! Има Бог на небето и той, без да ни пита, отмъщава за нас, бащите! Ох! Не, те ще дойдат.

Елате, милички, елате да ме целунете още веднъж, за последен път, това ще е като последно причастие за баща ви, а той ще се моли богу за вас, ще му каже, че сте били добри дъщери, ще се застъпи за вас! В края на краищата вие сте невинни. Невинни са, приятелю! На всички така да кажете, за да не ги безпокоят заради мене. Вината е моя, аз ги научих да ме тъпчат. Приятно ми беше. И то не е хорска работа, нито човешкият, нито божият съд има право да ги съди. Бог ще е несправедлив, ако ги осъди заради мене. Аз не умеех да се поставям, направих глупост, че се отказах от правата си. На драго сърце бих се самоунижавал заради тях! Какво искате, и най-прекрасната природа, и най-добрите души биха се провалили при такъв любещ баща. Жалък човек съм аз и справедливо съм наказан. Моя е вината за несполуките на дъщерите ми, аз ги разглезих. Сега те искат удоволствия, както на времето искаха бонбони. Винаги съм им позволявал да задоволяват прищевките си. На петнадесет години вече имаха кола! Нищо не им отказвах. Само аз съм виновен, но виновен от любов. Сърцето ми се разтапяше от гласовете им. Ето чувам ги, че идват. Ох, ще дойдат! Такъв е редът, когато бащата умира, децата отиват при него. Законът е на моя страна. Какво ще им струва, с кола ще дойдат. Аз ще я платя. Пишете им, че ще им оставя милиони! Честна дума. Ще отида да произвеждам макарони в Одеса. Знам как. С моя проект могат да се спечелят милиони. И никой не се е сетил досега. Няма да се развалят при транспорта, както житото или брашното. Ехе, а и от колата могат да се изкарат милиони. Няма да ги излъжете, като кажете милиони, нека да дойдат от алчност, предпочитам да ме измамат, но да ги видя. Искам си дъщерите! Аз съм ги създал, мои са — рече той и седна.

Белите му коси бяха разчорлени. Мъчеше се да изрази с цялото си лице най-страшна заплаха.

— Хайде — рече му Йожен, — легнете си, мили татко Горио. Аз ще им пиша. Щом се върне Бианшон, ще отида да ги доведа, ако не дойдат.

— Ако не дойдат ли? — повтори старецът и се разхълца. — Но аз няма да издържа, ще се пръсна от яд! Побеснявам! В този миг виждам целия си живот. Измамиха ме! Те не ме обичат, никога не са ме обичали! Ясно. Щом не са дошли, няма и да дойдат. Колкото повече се бавят, толкова по-трудно ще се решат да ми доставят тази радост. Знам ги аз. Никога нищо не успяха да разберат от моите мъки, от моите

страдания, от моите нужди, и за смъртта ми няма да разберат. Те дори не успяват да проникнат в тайната на любовта ми. Да, виждам, навикът да ми късат сърцето е отнел стойността на всичко, което съм направил за тях. Очите ми да бяха поискали да извадят, щях да им кажа: „Извадете ги!“ Много съм прост. Те мислят, че всички бащи са като техния. Човек винаги трябва да се държи на положение. Техните деца ще отмъстят за мене. Но в техен интерес е да дойдат. Та предупредете ги, че излагат на опасност собствената си агония. Само чрез това единствено престъпление те извършват всички възможни престъпления... Вървете де, кажете им, че ако не дойдат, все едно че вършат отцеубийство! Достатъчно злодеяния направиха досега, няма нужда и това да прибавят. Викнете им така: „Хей, Нази, хей, Делфин! Елате при баща си, който е бил толкова добър към вас и сега страда!“ Нищо, никой. Та аз като куче ли ще умра? Ето ми наградата, изоставиха ме. Те са безчестни, престъпници, мразя ги, проклиnam ги, нощем ще ставам от ковчегата си и ще ги проклиnam непрекъснато. Какво, приятели, не съм ли прав? Те много лошо се държат, нали?... Какво говоря? Не ме ли предупредихте, че Делфин е тук? Тя е по-добра от другата... Вие сте мой син, Йожен, вие! Обичайте я, бъдете ѝ като баща. Онази е толкова нещастна. Ами какво ще стане с парите им! Ах, Господи, издъхам, прекалено много страдам! Отрежете ми главата, оставете ми само сърцето.

— Кристоф, идете да повикате Бианшон — извика Йожен, изплашен от неочаквания характер на жалбите и виковете на стареца — и ми намерете кола. Ще отида да доведа дъщерите ви, мили татко, ще ви ги доведа!

— Насила! Насила! Повикайте гвардията, войската, всичко, всичко! — каза той и за последен път погледна Йожен с искрица разум в очите: — Кажете на правителството, на кралския прокурор кажете, че искам да ми ги доведат!

— Но нали ги проклехте.

— Кой е казал такова нещо? — отвърна смаян старецът. — Нали знаете, че ги обичам, боготворя ги! Ще оздравея, ако ги видя... Вървете, мили съседе, мили синко, вървете, вие сте толкова добър; бих искал да ви се отблагодаря, но нямам какво да ви дам освен благословията на един умиращ. Ох, Делфин поне да можех да видя, за да ѝ кажа да ви се отблагодари заради мене. Ако другата не иска, поне

нея ми доведете. Кажете ѝ, че ще престанете да я обичате, ако не дойде. Тя толкова ви обича, че ще дойде. Дайте ми нещо за пиене! Отвътре ме гори! Сложете ми нещо на главата. Ръцете на дъщерите ми, това ще ме спаси, усещам... Господи, кой ще им възстанови богатството, ако аз си отида? Заради тях искам да замина за Одеса, макарони ще правя.

— Изпийте това — каза Йожен и привдигна умирация с лявата си ръка, а с дясната му поднесе до устата чаша билков чай.

— Вие сигурно обичате баща си и майка си! — рече старецът и с немощните си ръце стисна ръката на Йожен. — Разбирате ли, че аз ще умра, без да видя дъщерите си? Все бях жаден, а не пиех, така живях през последните десет години... Двамата ми зетъве убиха дъщерите ми. Да, след като се ожениха, аз вече нямах дъщери. Бащи, кажете в камарите да издадат закон за брака! Никога да не жените дъщерите си, ако ги обичате. Зетят е престъпник, всичко разваля у момичето, всичко измърсява. Никакви бракове отсега нататък! Отнемат ни дъщерите и когато умираме, сме си без деца. Издайте закон за смъртта на бащите. Това е ужасно! Искam отмъщение! Зетъвете ми не ги пускат да дойдат... Убийте ги!... На смърт Ресто, на смърт елзасеца, те са моите убийци!... На смърт или да ми върнат дъщерите!... Ах, свършено е, умирам без тях!... Те... Нази! Фифин, хайде, елате де! Татко ви си отива...

— Мили татко, успокойте се, хайде, стойте мирно, не се вълнувайте, не мислете!

— Да не ги видя, това е агонията!

— Ще ги видите.

— Наистина ли? — извика старецът като обезумял. — Ох, да ги видя! Ще ги видя, ще чуя гласовете им. Щастлив ще умра. Да, вярно, вече не искам да живея, и без това не ме сдържаше, мъките ми растяха, растяха. Но да ги видя, да пипна роклите им, ах, само роклите им, не е много, нали, но да усетя нещо от тях! Направете така, че да поддържа косите им... кос...

Той отпусна глава на възглавницата като ударен с боздуган. Ръцете му зашариха по одеялото, сякаш искаха да уловят косите ща дъщерите му.

— Благославям ги — промълви той с усилие, — благославям...

Изведнъж се отпусна. В този миг влезе Бианшон.

— Срегнах Кристоф — рече той. — Ще ти доведе кола.

После погледна болния, насила повдигна клепачите му и двамата студенти видяха подбелените очи на стареца.

— Няма да се съвземе — каза Бианшон. — Не вярвам.

Хвана китката му и се опита да намери пулса, сложи ръка на сърцето му.

— Ей богу, това е... — каза Растиняк.

— Какво ти е? Блед си като смъртник.

— Приятелю, току-що чух такива викове, такива жалби, че... Но има Бог! Да, има Бог и той е създал и един по-добър свят, иначе нашият свят е някаква безсмислица. Ако не беше толкова трагично, щях да се разплача, но и сърцето, и стомахът ми просто са се свили.

— Слушай, доста неща ще трябва, откъде да вземем пари?

Растиняк извади часовника си:

— На, заложи го. Не искам да се спирам по пътя, боя се да не загубя минута, а чувам, че Кристоф е пристигнал. Нямам нито сантим, на файтонджията ще трябва да платя, като се върна.

Растиняк се спусна по стълбата и потегли за улица Елде, у госпожа Дьо Ресто. По пътя въображението му, поразено от ужасната гледка, на която бе станал свидетел, разпали възмущението му. Когато стигна в преддверието и поиска да види госпожа Дьо Ресто, отговориха му, че тя не приема.

— Но аз идвам от името на баща й, който умира — каза той на лакея.

— Имаме най-строги нареждания от господин графа, господине...

— Щом господин Дьо Ресто си е вкъщи, кажете му в какво състояние е тъст му и го предупредете, че трябва още сега да говоря с него.

Йожен дълго чака.

„Той в този миг може би умира“ — мислеше младежът.

Слугата го въведе в първия салон, където господин Дьо Ресто посрещна студента прав, застанал до незапалената камина. Не го покани да седне.

— Господин графе — каза му Растиняк, — в този момент вашият тъст издъхва в един гаден коптор, без сантим, за да му се купят дори дърва; той е на прага на смъртта и иска да види дъщеря си...

— Господине — хладно отвърна граф Дьо Ресто, — вероятно сте разбрали, че аз не храня особено добри чувства към господин Горио. Той излагаше госпожа Дьо Ресто. На него се дължи нещастieto на живота ми, в негово лице аз виждам враг на моето спокойствие. Дали той умира, или живее, ми е напълно безразлично. Такива са чувствата ми към него. Хората може да ме порицаят, аз презирам общественото мнение. Сега имам да върша по-важни неща, отколкото да се занимавам с това какво биха помислили за мене глупци или лица, с които нямам нищо общо. Що се отнася до госпожа Дьо Ресто, тя не е в състояние да излезе. Впрочем аз не желая да напуска къщата. Кажете на баща ѝ, че щом изпълни задълженията си към мене, към моето дете, ще отиде да го види. Ако обича баща си, тя може да се освободи след няколко минути...

— Господин графе, не на мене се пада да съдя вашето поведение, вие сте господар на жена си; мога ли обаче да разчитам на вашата честност? В такъв случай обещавайте ми само да ѝ кажете, че баща ѝ няма да преживее и един ден и че вече я прокле, понеже не я видя до смъртното си легло!

— Сам ѝ го кажете — отвърна господин Дьо Ресто, стреснат от презрението, което се долавяше в гласа на Йожен.

Воден от графа, Растиняк влезе в салона, където обикновено седеше графинята. Завари я обляна в сълзи, отпусната в едно кресло, отчаяна до смърт. Дожаля му за нея. Преди да погледне Растиняк, тя плахо вдигна очи към мъжа си — личеше, че е на края на силите си, смазана от нравствената и физическата му тирания. Графът поклати глава и тя помисли, че я насърчава да говори.

— Всичко чух, господине. Кажете на баща ми, че ако той знае в какво положение се намирам, ще ми прости... Не очаквах това мъчение, то е свръх силите ми, господине! Но аз ще устоя докрай — обърна се тя към мъжа си. — Аз съм майка. Предайте на баща ми, че нямам никаква вина към него, макар отстрани да изглежда така! — отчаяно извика тя на студента.

Йожен отгатна ужасната криза, която жената изживяваше, поклони се на двамата съпрузи и си отиде потресен. С тона си господин Дьо Ресто му бе дал да разбере, че е безполезно да настоява и че Анастаси вече не е свободна. И той се спусна към дома на госпожа Дьо Нюсенжан. Завари я в леглото.

— Лошо ми е, бедни приятелю — каза му тя. — Изстинах, когато излязох от бала, боя се, че имам възпаление на дробовете, чакам лекаря.

— Дори да умираш — прекъсна я Йожен, — дори да трябва да се влачите, вие сте длъжна да дойдете да видите баща си. Той ви вика! Да можехте да чуете и най-слабия му вик, щяхте да забравите, че ви е лошо.

— Йожен, баща ми не може да е чак толкова болен, колкото казвате; но бих се отчаяла, ако си помислите, че имам и най-малката вина, затова ще постъпя както желаете. Знам, че той ще умре от мъка, ако ми се случи нещо непоправимо поради това излизане. Добре, ще дойда, щом лекарят пристигне... Ах, къде е часовникът ми? — каза тя, като откри, че верижката липсва.

Йожен се изчерви.

— Йожен, Йожен, ако вече сте го продали, загубили... О! Това би било много лошо!

Студентът се наведе над леглото на Делфин и й каза на ухото:

— Искате да знаете ли? Добре тогава, ще ви кажа! Баща ви няма с какво да си купи савана, в който ще го обвият тази вечер. Заложих часовника, нямах нищо друго.

Делфин изведнъж скочи от леглото, изтича до малкото си бюро, взе чантичката си и я подаде на Растиняк. После позвъни и извика:

— Идвам, Йожен, идвам. Чакайте да се облека; иначе ще съм чудовище! Вървете, аз ще пристигна преди вас. Терез — викна тя на прислужницата си, — кажете на господин Дьо Нюсенжан веднага да се качи да поговорим.

Щастлив, че ще може да съобщи на умиращия за идването поне на една от дъщерите му, Йожен пристигна почти радостен на улица Ньов-Сент-Жьонвиев. Бръкна в чантичката, за да плати на файтонджията. Чантичката на богатата и елегантна млада жена съдържаше седемдесет франка. Стигна на последния етаж тъкмо когато правеха някаква манипулация на Горио. Бианшон го придържаше, докато хирургът на болницата му правеше обгаряния на гърба под надзора на лекаря. Последно, безполезно средство, с което разполагаше науката.

— Усещате ли изгарянето? — запита лекарят.

Горио, който бе зърнал студента, отвърна:

— Ще дойдат, нали?

— Може и да му се размине — каза хирургът. — Говори.

— Да — отвърна Йожен, — Делфин идва след мене.

— Пак за дъщерите си говореше — каза Бианшон. — Все тях вика като набучен на кол за вода, дето има една дума...

— Прекъснете — каза лекарят на хирурга. — Нищо повече не може да се направи, няма да го спасим.

Бианшон и хирургът положиха умирация по гръб върху отворителната му постеля.

— Все пак ще трябва да се преоблече — рече лекарят. — Макар да няма никаква надежда, в него трябва да уважаваме човешката природа. Пак ще дойде, Бианшон — обърна се той към студента, — ако болките продължават, сложете му опиум на диафрагмата.

Хирургът и лекарят си отидоха.

— Хайде, Йожен, дръж се, синко! — каза Бианшон на Растиняк, когато двамата останаха сами. — Ще трябва да му сложим бяла ряза и да му сменим чаршафите. Кажи на Силви да донесе чаршафи и да дойде да ни помогне.

Когато Йожен слезе, завари госпожа Воке в трапезарията. Помагаше на Силви да сложи масата. Щом Растиняк заговори, тя дойде при него с кисело-сладникав израз, като подозрителна търговка, която не иска да губи, нито лък да обиди клиента.

— Драги господин Йожен — отвърна тя, — и вие като мене знаете, че дядо Горио няма ни сантим. Да давам чаршафи на човек, който хвърля топа, значи да ги съсипя, пък нали и без туй ще трябва да пожертвам един чаршаф за саван. Вече ми дължите сто четиридесет и четири франка, сложете още четиридесет за чаршафи и някои други дребни неща, за свещта, която Силви ще ви даде — общо прави поне двеста франка, а бедна вдовица като мене не може да си позволи да бъде ощетена. Господи, та бъдете справедлив, господин Йожен. И без това достатъчно загубих през последните пет дена, откакто нещастieto влезе в дома ми. Бих дала тридесет франка, само и само този човек да си беше отишъл, както и вие казвахте. Такива работи правят лошо впечатление на пансионерите. За малко щях да го изпратя в болница. Поставете се най-после на мое място. Преди всичко пансионът, той е целият ми живот.

Йожен бързо се качи у дядо Горио.

— Къде са парите от часовника, Бианшон?

— Там, на масата, остават триста шестдесет и няколко франка. Платих всичко, което дължахме. Разписката от заложената къща е под парите.

— Ето, госпожо — каза Растиняк потресен, като слезе тичешком, — прихванете си колкото ви дължим. Господин Горио няма дълго да остане у вас, а аз...

— Да, той ще си отиде с краката напред, горкият старец — каза тя и отброи двеста франка.

По лицето ѝ се четеше едновременно задоволство и печал.

— Хайде да свършваме — каза Растиняк.

— Силви, дайте чаршафи и вървете горе да помогнете на господата — нареди госпожа Воке. После пошепна на студента: — Не забравяйте да дадете нещичко на Силви. Две нощи не е спала.

Щом видя гърба на Йожен, старицата изтича при готвачката си и ѝ каза на ухото:

— Вземете обърнатите чаршафи номер седем. Ей богу, и това е много за мъртвец!

Йожен вече бе изкачил няколко стъпала и не чу думите на старата хазайка.

— Хайде — рече му Бианшон — да му сложим ризата. Поизправи го.

Йожен застана при горния край на леглото и привдигна умирация, докато Бианшон му сваляше ризата. Старецът направи движение, сякаш искаше да задържи нещо, което беше на гърдите му, и нададе жални стонове, като животно, което не може да изрази мъката си.

— О! — каза Бианшон. — Искане си верижката от коси и медальона, който преди малко му свалихме, за да му направим обгарянето. Горкият човек! Трябва да му го сложим. Ей там е, на камината.

Йожен отиде и взе една плетена верижка от пепеляворуси коси, вероятно на госпожа Горио. От едната страна на медальона прочете Анастаси, от другата — Делфин. Символ на сърцето на стареца, който винаги почиваше върху сърцето му. Къдрите в медальона бяха толкова тънички, че навярно бяха отрязани, когато двете момичета са били съвсем малки. Когато медальонът се докосна до гърдите на стареца,

той издаде сърцераздирателен вик на задоволство. Това беше една от последните му прояви на съзнание, което сякаш се оттегляше в някакъв неизвестен център, откъдето излизат и където се насочват нашите чувства. По сгърченото му лице премина израз на болезнена радост. Поразени от този страшен отблясък на необикновено силно чувство, останало живо и след мисълта, двамата студенти заплакаха с горещи сълзи над смъртника, който блажено простена:

— Нази! Фифин!

— Още е жив — промълви Бианшон.

— За какво ли му е? — измърмори Силви.

— За да страда — отвърна Растиняк.

След като даде на другаря си знак да направи като него, Бианшон коленичи и провря ръце под колената на болния, а застанал от другата страна на леглото, Растиняк го подхвана под гърба. Силви стоеше, готова да извади чаршафа, когато повдигнат умирация, и да сложи чистия. Заблуден вероятно от плача, Горио със сетни сили простря ръце, положи ги върху главите на студентите, коленичили от двете страни на леглото, хвана ги силно за косите и тихо промълви:

— Ах, моите ангели!

Две думи, две въздишки от дъното на душата, която отлетя с тях.

— Горкият мил човек! — каза Силви, умилена от това възклицание, отглас на едно голямо чувство, възпламенено за последен път от най-ужасна неволна измама.

Така последната въздишка на този баща беше радостна. И изрази целия му живот — той и сега се мамеше.

Благоговейно положиха Горио върху постелята му. От този миг на лицето му остана само страдалческият отпечатък на борбата между живота и смъртта в един механизъм, лишен от съзнание за удоволствие или болка. Краят вече беше само въпрос на време.

— Той ще остане така няколко часа и ще умре, без да го забележим, няма дори да изхърка. Поражението вероятно е обхванало целия мозък.

В този миг по стълбите се чува стъпки на задъхана млада жена.

— Късно пристига — рече Растиняк.

Не беше Делфин, а прислужницата ѝ Терез.

— Господин Йожен — каза тя. — Стана страшен скандал между господина и госпожата за парите, които бедната госпожа искаше

заради баща си. Тя припадна, дойде лекарят, наложи се да ѝ пусне кръв, а тя викаше: „Баща ми умира, искам да видя татко!“ Така викаше, ви казвам, че просто да ти разкъса душата...

— Стига, Терез. Сега и да дойде, ще бъде излишно. Господин Горио е вече в безсъзнание.

— Горкият мил човек, толкова ли е зле? — възкликна Терез.

— Вече не ви трябва, ще вървя да готвя за обед, че стана четири и половина — обади се Силви и излезе.

На стълбите едва не се сблъска с госпожа Дьо Ресто.

Графинята се появи внушителна, съкрушена. Тя огледа смъртното легло, слабо осветено само от една свещ, и като видя застиналото като маска лице на баща си, по което още преминаваха последните тръпки на живота, се обля в сълзи. Бианшон дискретно излезе.

— Не успях да се измъкна навреме — каза графинята на Растиняк.

Студентът тъжно кимна с глава. Госпожа Дьо Ресто хвана ръката на баща си и я целуна.

— Простете ми, татко! Вие казахте, че моят глас ще ви извика от гроба; върнете се тогава за миг и благословете вашата разкайваща се дъщеря. Чуйте ме, татко. Това е ужасно! На тоя свят вече само вие можете да ме благословите. Всички ме ненавиждат, само вие ме обичате. Дори децата ми ще ме намразят. Отведете ме със себе си, аз ще ви обичам, ще се грижа за вас. Но той вече не чува... аз съм луда...

Тя падна на колене и с безумна скръб се загледа в смъртника.

— Нещастieto ми е пълно — каза тя и погледна Йожен. — Господин Дьо Трай заминал и оставил огромни дългове; освен това разбрах, че ми е изневерявал. Мъжът ми никога няма да ми прости и аз се съгласих да разполага с богатството ми. Уви! Заради кого измених на единственото сърце, което ме боготвореше! — добави тя и посочи баща си. — А аз, негодницата, не го оценявах, отблъснах го, причиних му безброй страдания!

— Всичко му беше ясно — каза Растиняк.

В този миг дядо Горио отвори очи, но това беше по-скоро някаква конвулсия. Движението, с което дъщеря му издаде надеждата си, беше не по-малко потресаващо от очите на смъртника.

— Дали не ме чува? — извика графинята. — Не — каза тя като на себе си и седна край леглото.

Понеже госпожа Дьо Ресто изрази желание да остане при баща си, Йожен слезе да хапне. Пансионерите вече се бяха събрали.

— Е — запита го художникът, — както разбирам, горе ще имаме една малка смърторама.

— Шарл — отвърна Йожен, — струва ми се, че бихте могли да намерите по-малко зловеща тема за шеги.

— Изглежда, тук вече човек няма да може и да се посмее? — продължи художникът. — Какво значение има това, щом, както каза Бианшон, той вече не бил в съзнание.

— Едно е сигурно — намеси се музейният чиновник, — той ще умре така, както живя.

— Баща ми умря! — извика графинята.

При този ужасен вик Силви, Растиняк и Бианшон се качиха и намериха госпожа Дьо Ресто припаднала. След като я свестиха, те я пренесоха във файтона, който я чакаше. Йожен я повери на грижите на Терез и ѝ нареди да я заведе у госпожа Дьо Нюсенжан.

— Наистина е мъртъв — съобщи Бианшон, като слезе.

— Хайде на трапезата, господа — каза госпожа Воке, — супата ще изстине.

Двамата студенти седнаха един до друг.

— Какво трябва да правим сега? — попита Йожен приятеля си.

— Ами аз му затворих очите и го настаних както подобава. След като общинският лекар констатира смъртта, за която ще отидем ей сега да съобщим, ще го зашием в един саван и ще го погребем. Какво друго искаш да направим?

— Той вече няма да души хляба си ей така — каза един от пансионерите, като подражаваше гримасата на стареца.

— Дявол да го вземе, господа — каза училищният надзирател, — та оставете дядо Горио на мира и не ни го поднасяйте непрекъснато на трапезата... с какви ли не сосове, както правите от един час насам. Едно от предимствата на чудесния град Париж е, че тук човек може да се роди, да живее и да умре, без никой да му обърне внимание. Така че да използваме предимствата на цивилизацията. Тук на ден има поне по шестдесетина мъртъвци, да не искате да се разчувстваме за парижките хекатомби? Дядо Горио бил пукнал, толкова по-добре за него! Ако чак

толкова ви е мил, вървете горе, а нас ни оставете да се храним спокойно.

— О, да — каза вдовицата, — по-добре за него, че умря! Както изглежда, цял живот клетникът е имал неприятности.

Тава беше единственото надгробно слово за човека, който според Йожен олицетворяваше бащинството. Петнадесетте пансионери започнаха да разговарят както обикновено. Тракането на вилиците и лъжиците, смеховете сред разговорите, изразът на тези лакоми и безразлични лица, тяхното безгрижие, цялата атмосфера смрази от ужас двамата студенти. Щом хапнаха, отидоха да повикат свещеник, който да стои при мъртвеца през нощта и да се моли. Налагаше се да харчат пестеливо за тези последни грижи за стареца, защото им беше останала малка сума, с което трябваше да се съобразяват. Към девет часа вечерта тялото беше положено върху походно легло, между две свещи сред голата стая, а до покойника се настани един свещеник. Преди да си легне, Растиняк разпита свещеника за цената на опелото и на погребалните коли и писа на барон Дьо Нюсенжан и на граф Дьо Ресто да изпратят хора, които да уредят разноските по погребението. Даде писмата на Кристоф да ги занесе, после си легна, смазан от умора, и заспа. На другата сутрин Бианшон и Растиняк бяха принудени лично да отидат в общината да заявят за смъртта и тя бе официално установена към 12 часа. Два часа по-късно нито един от двамата зетьове не бе изпратил пари, никой не се бе явил от тяхно име и Растиняк бе принуден да заплати на свещеника. След като Силви поиска десет франка, за да умие стареца и да зашие савана, Йожен и Бианшон пресметнаха, че ако роднините на покойника не поемат част от разноските, парите едва ще им стигнат. Така че студентът по медицина сам се зае да положи тялото в бедняшки ковчег, който поръча да му донесат от неговата болница, за по-евтино.

— Направи си шега с тези подлеци — рече той на Йожен. — Върви и купи един гроб в Пер-Лашез за пет години и поръчай третокласна литургия в погребалното бюро. Ако зетьовете и дъщерите откажат да ти върнат парите, ще напишеш на гроба: „Тук почива господин Горио, баща на графиня Дьо Ресто и на баронеса Дьо Нюсенжан, погребан за сметка на двама студенти“.

Йожен последва съвета на приятеля си едва след като напразно ходи у господин и госпожа Дьо Нюсенжан и у господин и госпожа Дьо

Ресто. И двамата вратари бяха получили строги разпореждания.

— Господинът и госпожата — отвърнаха те — не приемат никого. Баща им е умрял и те са потънали в дълбока скръб.

Йожен вече достатъчно познаваше парижкото висше общество и разбра, че не бива да настоява. Сърцето му странно се сви, когато се убеди, че няма възможност да стигне до Делфин, и в стаичката на вратаря ѝ написа:

„Продайте някаква скъпоценност, за да бъде баща ви изпратен прилично до последното си жилище.“

Запечата писмото и помоли вратаря на барона да го предаде чрез Терез на господарката си; но вратарят го предаде на барон Дьо Нюсенжан, който го хвърли в огъня. Към три часа, след като направи всички тези постъпки, Йожен се върна в пансиона и не можа да сдържи една сълза, когато зърна пред голямата врата ковчега, едва покрит с черен плат, поставен върху два стола в безлюдната улица. Проскубана китка за ръсене, до която още никой не се бе докоснал, бе потопена в бакърен посребрен съд, пълен със светена вода. Дори на вратата не бе окачен черен плат. Това беше смърт на бедняк, без разкош, без изпращачи, без приятели, без роднини. Принуден да отиде в болницата, Бианшон бе оставил бележка на Растиняк, за да му съобщи какво е уговорил в черквата. Той пишеше, че парите няма да им стигнат за литургия и те ще трябва да се задоволят с по-евтина вечерна служба; изпратил Кристоф с една бележка в погребалното бюро. Йожен тъкмо дочиташе драсканиците на Бианшон, когато видя в ръцете на госпожа Воке медальона, в който бяха къдрите на двете дъщери.

— Как сте посмели да го вземете? — каза ѝ той.

— Голяма работа! С него ли трябва да бъде погребан? Златен е — отвърна Силви.

— Разбира се, че с него! — продължи възмутено Йожен. — Нека отнесе поне едничкото нещо, което напомня за двете му дъщери.

Когато колата пристигна, Йожен накара да качат ковчега, разкова го и благоговейно сложи върху гърдите на стареца този спомен от времето, когато Анастаси и Делфин са били млади, чисти девойки и „не са разсъждавали“, както бе казал баща им в предсмъртните си стенания. Освен двамата служители от погребалното бюро Растиняк и Кристоф единствени следваха катафалката, която отвеждаше клетия

човек в черквата „Сент-Етиан дю Мон“, недалеч от улица Ньов-Сент-Жьонвиев. След като стигнаха, тялото бе изложено в малък, нисък параклис, около който студентът напразно потърси двете дъщери на Горио или техните съпрузи. Беше сам с Кристоф, дошъл да отдаде последна почит на покойника от благодарност за добрите бакшиши, които бе получавал. Докато чакаха двамата свещеници, клисаря и момчето, което помагаше при службата, Растиняк стисна ръката на Кристоф, без да може да произнесе нито дума.

— Да, господин Йожен — рече Кристоф, — той беше добър и честен човек, как никога не се скара, никого не оскърби, никому не стори зло!

Двамата свещеници, клисарят и момчето пристигнаха и направиха толкова, колкото се полагаше за седемдесет франка по време, когато църквата не беше достатъчно богата, за да се моли безплатно. Свещениците изпяха един псалм, „Libéra“ и „De profundis“. Службата трая двадесет минути. Имаше само един файтон — за един свещеник и едно момче, които се съгласиха да вземат със себе си Йожен и Кристоф.

— Няма шествие — каза свещеникът, — можем да караме бързо, за да не закъсняваме, че е пет и половина.

Но в мига, когато слагаха ковчега в катафалката, две празни карети с гербовете на граф Дьо Ресто и на барон Дьо Нюсенжан се появиха и съпроводиха катафалката до Пер-Лашез. В шест часа тялото на Горио бе спуснато в гроба, около който стояха прислужници на дъщерите му, но те изчезнаха заедно със свещениците, щом свърши кратката молитва, дължима на стареца срещу парите на студента. Двамата гробари хвърлиха някоя и друга лопата пръст, колкото да закрийт ковчега, после се изправиха и един от тях се обърна към Растиняк за бакшиш. Йожен бръкна в джоба си, но не намери нищо и бе принуден да поиска от Кристоф един франк назаем. Колкото и незначителна да беше сама по себе си тази случка, тя потопи Растиняк в смъртна тъга. Нощта се спускаше. Влажният здрач опъваше нервите, Йожен погледна гроба и зарови в него последната си младежка сълза, която свято вълнение изтръгна от чистото му сърце; такива сълзи падат върху земята, за да се въздигнат до небето. Той скръсти ръце и се взря в облаците; като го видя така, Кристоф си тръгна.

След като остана сам, Растиняк направи няколко крачки към високата част на гробището и видя Париж — извит, легнал край двата бряга на Сена, където вече проблясваха светлинки. Очите му почти жадно се отправиха към колоната на площад Вандом и купола на Инвалидите: там живееше това висше общество, в което той бе решил да проникне. Загледа този бръмчащ кошер така, сякаш предварително смучеше меда му, и каза високомерно:

— А сега ще видим: аз или ти!

И хвърлил това предизвикателство на обществото, Растиняк като начало отиде да обядва у госпожа Дьо Нюсенжан.

Саше, септември 1834 г.

[1] *Сент-Пелаж* — затвор за осъдени длъжници. ↑

[2] *Молитвата на Мойсей* — ария от операта на Росини „Мойсей в Египет“. ↑

[3] От гръцката митология: от мъка за седемте си деца, които Диана и Аполон убили, Ниоба се превърнала в скала. ↑

Издание:

Автор: Оноре дьо Балзак

Заглавие: Избрани творби в десет тома

Преводач: Ана Сталева; Ерма Гечева; Силвия Вагенщайн

Език, от който е преведено: френски

Издание: първо; четвърто

Издател: ДИ „Народна култура“

Град на издателя: София

Година на издаване: 1983

Тип: романи

Националност: френска

Печатница: ДП „Димитър Благоев“ — София, ул. „Ракитин“ 2

Излязла от печат: юни 1983

Главен редактор: Силвия Вагенщайн

Редактор: Е. Гечева; С. Вагенщайн

Технически редактор: Олга Стоянова

Художник: Ясен Васев

Коректор: Евгения Кръстанова; Сивляна Йорданова

Адрес в Библиоман: <https://biblioman.chitanka.info/books/7490>

ЗАСЛУГИ

Имате удоволствието да четете тази книга благодарение на *Моята библиотека* и нейните всеотдайни помощници.

МОЯТА БИБЛИОТЕКА

<http://chitanka.info>

Вие също можете да помогнете за обогатяването на *Моята библиотека*. Посетете **работното ателие**, за да научите повече.